

૬૧૦ વામન ગોપાળ

આયોડાઈઝડ

સાર્સા પરિલા

સાર્સાપરિલા આજ સાડ વર્ષથી પ્રખ્યાત અને લાખો દરદી-
ઓએ એનો ઉપયોગ કરી પોતાની નીરાશા દુર કરી છે.

અમદાવાદ એન્ડ—ગોડગદાસ મોતીચંદ પાસેથી

મળશે અમદાવાદ ધાંચીની પોળ.

સોડી એ મનુષ્ય જીવન છે. તે, ખગડ્ય હોય
તો અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. માટે તે સુધા-
રના દરેક માણસને જાણી જોઈએ, તેને
માટે આ સાર્સાપરિલા વીના બીજું એક
પાણુ દવા લેવાની જરૂર નથી. વળી આ દવા
મનથી ઉપદ્રવ ઝરૂર મરમી અને તેના વડે
ચતા રોગો—તેમજ લકવા, સંધીવા, ચામડીપર
કાળા ડાઘા પડવા, આંગતુ સુથ આવવું;
સરીરમાં બળતરા થવી; સરીરની ઉપર દેવી
સરખા ફેલ્લા થઈ આવવા પીગરે
વીકારો ઉપર આ દવા અકસીર થઈ સુધી છે.
શીશી ૧ નો ૩. શાસ્ત્ર ચાર શીશી
પીવાથી સારો ગુણ આવે છે પો. જુદું
ચાર શીશી એકદમ મંગાવનારને ખચ
સહીત ૩. ૪-૧૩-૦ પડશે.

સુસ્ત એન્ડ—મીં પ્રસુદાસ પાનાચંદ સરંધ.

૬૦—સુસામપુર ભાંગળ

ડા. ગૌતમરાવ કેશવ એન્ડ સન ઠાકુરદ્વાર-મુબઈ.

નવરંગ.

વાંચવાલાયક વાર્તાઓ ને વિષયોથી ભરપુર માસિક.

માલિક અને અધિપતિ—અરુદ્દેશર અરુદેશલ દેશાઇ.

ઓફિસ—૨૩૭, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

વાર્ષિક લેવાજમ હિન્દુસ્તાનમાં રૂ. ૪.

છુટક નકલ ૮ આના.

પ્રદેશમાં રૂ. ૫.

૮ માં સાલના આહુકોને મીંઠ કામરાજની દલજંગ દલેરની વારતાનું પુસ્તક બેડ

પુસ્તક ૮ મું.

માર્ચ, ૧૯૨૩.

અંક ૭ માં.

અનુક્રમણિકા.

મેલનો કાથા

ગણ રહ્યા. (કવિતા)

ચડવાનાં પુન.

કોઈનું કટેસર. (કુછી વાર્તા)

જગજાગ્રુપી પર્વતો સખધી વધુ

જીવેચન (નિબંધ)

અંતર્યય. (કવિતા.)

મેહરતનો ખમ્બો. (કુછી વાર્તા.)

સંસારનો ફાંસો (આધુ વાર્તા.)

પ્રભાકર જીવંશી.

અધીપતી.

આદીલ.

MAVIS.

સોરાખ બી. તાતા.

J. F. M.

કવિ ભાઈશંકરજી વિ. પડિત.

NIOBE

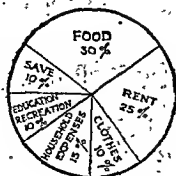
દારો કાપડીયા.

એક અંબ્યાસી.

તાકીદે બેઈએ છે.

'નવરંગ' માસિકના મારા સપ્ટેમ્બર, ૧૯૨૨ ના અંકો નેટલા આવશે તેટલે રાખીશું. આના આઠ રોકડા આપીશું. માસ સપ્ટેમ્બરના અંકો મોટી સંખ્યામાં વધારે છપાવેલા હોવા છતાં નવા આહુકોના મોટા ધસારાને તે પુગી શકેલા ન હોવાથી આ માંગણી કરવામાં આવે છે, માટે જે મેહરનાન આહુકો ફાંસી ન રાખતા હોય તેવા એએ આ માસિકની એફીસમાં તુરંત મોકલી આપવા મેહરનાની કરવી.

દર મહીને કેટલું ખર્ચશો ?

કેટલું બચાવશો ?

સેંત્રલ બેંક તરફનો ઉપલો નકસો ઘરસંસારમાં તમોને ઉપયોગી થઈ પડશે.

તે પ્રમાણે તમારા ખર્ચો નીલાવી ખરાબ વખત માટે, દુઃખસુખના દીવસો માટે નાણું સંઘરવાની ટેવ પાડો અને તે નાણું

સેંત્રલ બેંક બોર્ડ ઈન્ડીયા

ના સેવીંગ બેંક ખાતામાં મુકો, કે જ્યાં તમારું નાણું સચવાય અને તમોને બીજી સેવીંગ બેંક કરતાં વધુ વ્યાજ તથા લાભ મળે.

વધુ માટે લખો યા મળો.

(સારાખ ન. પોંચખાનાવાલા,)

મિનેજીંગ ડીરેક્ટર.

નવરંગ.

પુસ્તક ૮ મું.

માર્ચ, ૧૯૨૩.

અંક ૭ મો.

મોતનો ડાઘ!

પ્રકરણ ૭.

તે પછીના ચોડાક દીવસો મધુરી એવઝીએ કોપીન રેડકીફની આમંત્રી આતુરતાથી રાહ જોવામાં રુંગ્યા તેણે બ્લેન્ડિંગ ખાતે બીજા શુક્રવારે આવવાનું વચન આપ્યું હતું અને તે તતોમન રૂપસુંદરીની પકડી ખાતરી હતી કે તે પોતાના વચનનો ભંગ તો કાઢ કાળે કરનાર ન હતો.

એ દરમિયાન વખત હમેશ મુજબ વધ્યો ગયો. સર જોન વાની મુસાફરીએ નીકળનાર છે એવી વાત ગામમાં પુગી ગયતા હોવાથી ધણકો તેમને ભેટવા એ મુદતમાં આવ્યાં. તે વૃદ્ધ બેરેનેટના મિત્રો તે સમાચારથી અચરત થયા કેમકે સર જોનની તંદરોસ્તી અત્યંત એવેની હવેળવનારી હતી એની તેમને કોઈ જાણ મળી હતી.

મીં વેલન્સ, તે ન્હાના ગામને રેકટર, પણ સર જોનની મુલાકાત એ મુદતમાં લઈ ગયો. તે મુલાકાત અસાધારણ લાગે વખત ચાલી હતી અને જ્યારે મીં વેલન્સ તે વૃદ્ધ હંમરાવને મળીને તેના ચોરડામાંથી બહાર નીકળ્યો ત્યારે ધણો દીવગીર હોય એવો ભાસ તેના હંમેશનાં માથાળું મુખડા હવરથી મળતો હતો.

તેણે મર જોનને મળ્યા પછી મીસ સ્ટર્નને મળવા આગ્યું, અને એણી જ્યારે તેની નજીક આવી ત્યારે હરકમ કરતાં વધુ માથાથી તે તેણીને ભેટ્યો.

“હું તમારી સાથે એકાંતમાં વાત કરવા મનગ્રસ્ત છું.” તે બહા પાદરીએ માથાથી કહ્યું. “ફક્ત થોડીક પૂછ. હું તમને જાણતી નહીં રોકશો.”

એણી તે રેકટરને ખાતુમાના એક અવાહેલ કોમ્પગ રૂમમાં લઈ ગઈ. મીં વેલન્સે ઘૂરતજ પોતાનું કહેવું શરૂ કર્યું.

“તમારા પિતા અત્રેથી જમણી હવડી જવાની તૈયારી કરી રહ્યા છે,” તેણે કહ્યું. “અમરનાં, તે એક એવણના મર્મારાવજ પાત્રે પરીણામ કરી, તેવણે પોતાની ગેરહાજરી

દરમ્યાન તમારી સંભાળ લેવાનું કામ મને સોંપ્યું છે. તમને કંઈ માહરી સલાહ પા. મદદની જરૂર હોય તો તે આપવાનું તેમણે મને દરમ્યાનથી છે. વળી તેમણે મને એક સીલ કાઢેલું કાગળોનું બંડલ આપ્યું છે કે જે એવણના મરણ પછીજ ખોલવાનું એવણે માહરી પાસે વચન લીધું છે.”

“પપાએ એ વીશે મને કહ્યું છે અને મીં વેલેન્સ એ દરજ્જા તમે સ્વિકારી છે એ જોઈ હું ઘણી ખુશી છું. હું ઇચ્છું છું કે એ બંડલ ખોલવાનો વખત કદી ન આવે. એમના એ બધા ધખારાઓ સામે મને ઘણાજ કચવાટ છે.”

“તેમાં તમે તદ્દન ખરાં છો,” તે રકટરે એલગ્રીના વિચારોને પુષ્ટી આપી, “અંદર શું છે તે હું અટકલી શકતો નથી; કદાચ સર જોનનું વસ્ત્રતંત્રાનું દરો.”

તે બધા પાદરીએ જાણી જોઈને તેને માહતી હોવા છતાં નજીક ઉમેર્યું કે અંદર સર જોનનું કોઈ બાબતનું એક શરમીલગીભર્યું કનફેશન હતું.

“મેં જે દરજ્જા સ્વિકારી છે તે સાધારણ રીતે તો એક ધારાશાસ્ત્રીને ફાળે જવી જોઈતી હતી, પણ સર જોનની ઇચ્છાનો અનાદર હું કેમ કરી કરી શક્યો નહીં. એવણના એ વહેળાં કે ધખારા સામે સવાલ ઉઠાવવાની માહરી હોમત ચાલી નહીં. મીસ સ્ટર્ન, મેં એ માથે ઉઠાવેલી દરજ્જા સામે તમને તો કશો વાંધો નથીની?”

“જરા બી નહીં,” એલગ્રીએ તરતજ દોલસોઝ જવાબ ક્યો, “હું તો ખુશી છું, પછીજ ખુશી.”

મંગળની સહવારે એલગ્રીને નામનું એક કાગળ આપ્યું. તે જોઈ તે અન્યથા તો નજીક ચાલે, પણ તે વાંચતાં તેણી અત્યંત ખુશી થયેલી દાસી. તે કાગળ નીચે પ્રમાણે લખાયેલું હતું—

“બહાલાં મીસ સ્ટર્ન,

તમને આ પત્ર લખવાની જે છુટ હું લઈ રહ્યો છું તે માટે તમારી મોંઘી ચાંદું છે. મને ઉમીદ છે કે તે તમે જરૂર બક્ષશો, કેમકે હું તમને એક મરતબા મળ્યો છતાં એમ માનતો થયો છું કે આપણા વચ્ચેની મિત્રાચારી વર્ણોની છે. આ કાગળ હું તમને ખાસ વાદ આપવા લખ્યું છે કે આપણા વચ્ચે થયેલી ગોઠવણ મુજબ આવતા ગુરુવારે બેરેલિંગ પાર્કમાં હું આવનાર છું. મને વિશ્વાસ છે કે સર જોનની તખ્ત હવે સુધરી દરી અને મને સુઝાકાત આપી શકવાની તદ્દરેસ્ત સ્થિતિમાં દરી. મીં નોએલ કેમ્બેલ એ મુઝાકાત માટે અતિ આતુર છે. તેના સંદેશો સર જોન મોકાસ અને મોહનતથી સ્વિકારે એ તેની મોટી આશુ છે.

તમારો સાચો,

ક્રીલીન રેડકલીફ.”

ઉપલા પત્રના જવાબમાં એક ઘણો દુકો રકટો એલગ્રીએ મોકલ્યો. તેણીને લાગ્યું કે તે ગુરુવાર બદલ સુધવારે ત્યાં આવે એ ખાસ જરૂર હતું, કેમકે તેના પિતા અપથી ઉપડી જવાની તૈયારીઓ કરી રહ્યા હતા.

“હુલા મી. રેડકલીફ” (તેણીએ લખ્યું.)

“માહરા પિતાજી વતી તેમને માટે તમે જે શ્રમ ઉઠાવી રહ્યા છો તે માટે તમારો હું આભાર માનું છું. ખાસ કરીને એટલા માટે વધારે કે તમે મને ‘ખાતરી’ આપી છે કે તેમાં માહરા પિતાજીનો લાભ વધારે સમાવશે છે. જે ખતી શકે તો અને ખાસ સગવડ કરીને પણ તમે ‘વેલરેડ’ બુધવારે આવો તો ઠીક થશે; કેમકે પપા લાંબી સુસાદરીએ જવાની તૈયારીઓ કરી રહ્યા છે.

તમારી હિતેચ્છુ,

એલઝી રટન.”

તેણીએ એ ચીઠ્ઠી ખાસ પોતાની દાસી એનેટ પાસ પોસ્ટ કરાવી કે મારકહામની મંગોર ચશ્મ તે ઉપર જવા ન પામે. તે વફાદાર દાસી તે ચીઠ્ઠી સંભાળ્યા તપાસમાં રવાના કરી આવી અને ખબર આપી કે વિદ્યમ રટ્ટન કંઈ ખાસ કહેવાતું હોવાથી તેણીને મળવા મંગતો હતો.

“હું લાપચેરીમાં નહિ છું. તું તેને ત્યાં મોકલ,” એલઝીએ ફરમાવ્યું.

એનેટ તે હકમની બળવણી કરવા ચાલી ગઈ અને એલઝી લાપચેરી ભણી ગઈ. તેણીએ એ ફરમાન જોઈ કે લેડી હેલીના તેણીની હીલચાલ ઉપર ખારીક પણ છુપી નજર રાખી રહી હતી; અને વિદ્યમ રટ્ટનને લાપચેરીમાં તેણી પછવાડે ગયેલો બરાબર માઈ કર્ચો પછીજ તે ત્યાંથી ખસી ગઈ.

તેણીએ એલઝીની એ હીલચાલની ખબર ટુરંતજ જઈને લૉડ સોમરસનને આપી, અને તે ઉમરાવને સમજાવ્યું કે તેણે ‘એલઝીને એમ નોકરો સાથે છુટ લેવા’ માટે ફપકા આપેલા; તે લેડી હેલીનાનું તે એલવું સમજી માત્ર ખમાં રધાતી હતી.

“એક ગેમ કોપર—શું નામ કહ્યું? રટ્ટન—હાં. અરે! કંઈ નજીવી બાબત હશે, તે ઉપર તમારે ધ્યાન ખીં આપવું ન જોઈએ, લેડી હેલીના,” તે બોલ્યો. “ને વળી ‘લાલમાં આપણે મીસ રટનના કામની વચે માયુ’ બી કેમ માર્યે? એ ગુવાન છે. અને પોતાની મરજી મુજબ કરવા મક્કમ મનની છે. એ તો કોઈ વેળા વખત આવશે ત્યારે વાત,” તે એટલું બોલી લેડી હેલીનાને છોડી ગયો.

“રટ્ટન,” તે જતાં જતાં મનસે બબડ્યો, “એ નામ હું કદી નહીં ભુલશ. એકો ગેમ કોપર—તેટલું બી નહીં—ગેમ કોપરનો મદદતીઠા! જોઈ તો ખરો એ કાકા કાણુ અને કેવા છે. અને માહરે જુલવો નહીં જોઈએ. કદાચ માહરા ખ્યાલો ખોટા બી હોય; પણ માહરે સાવધાન તો રહેવું જોઈએ.”

તે બંદાર બાગમાં જઈ વિચારોમાં લીન થઈયે. થોડે વારે તે ખાદશાહી મકાનમાંથી એક સાંપસ બહાર આવ્યો. તે રટ્ટન હતો. અને લૉડ સોમરસને તેને ચીપી આપીને માઈ કર્ચો.

પ્રકરણ ૮.

એલઝીએ તે જવાન ગેમ કીપર તરફ જોયું. તેણીએ તુરત જોયું કે તે કદાચર બાંધાનો અને મરદાનગીભર્યા દેખાવનો એક રૂઝુપુટ જવાન હતો.

“મને તાહરે શું કહેવું છે, સ્ટ્રેટન?” તેણીએ સવાલ કર્યો.

“હું તમને ઝાઝાં નહીં રોકસ, મીસ,” તેણે નમીને ઉત્તર ક્યો. તે જરા એસક્રાતો ને ગભરાયેલો હોય એમ તેના હાવભાવ ઉપરથી જણાતું હતું. “એનેટે મને એવાના ઝુપડાં ઉપર ચાલુ નજર રાખવા કહ્યું હતું અને મેં તેમ ક્યું છે.”

“મેહેરબાની, સ્ટ્રેટન અને ઘુને કંઈ નવાંધ જેવું માલમ પડ્યું?” એલઝીએ ધડકતે અંતઃકરણે ઉપલેખ પ્રશ્ન કર્યો.

“એક માણસને, મીસ, એવાના ઝુપડાંની આડી સાંચ કંઈ ફાંફાં મારતો મેં જોયો. હું તો તેને ગોળાથી વિધીજ નાખવા ઇન્ટેન્ડર હતો પણ તેવા કશા હુકમ વગર તેમ કરવાનું મેં મુનાસેબ વિચાર્યું નહીં.”

“તાહરે કાઠ ઉપર પણ હથવારનો ઉપયોગ ન કરવો,” એલઝીએ તે જવાનની વાંતથી હેમતાપ શિખામણુ દીધી, “પણ તે તેને પકડ્યો કેમ નહીં?”

“તેમ બની શક્યું નહીં, હું તેની આગળ અહીં નહીં તેટલાં તો તે અશોષ થઈ ગયો.”

એલઝી યોડીક પળે ચુપ રહી, પછી બોલી “ઈંક્યુ, સ્ટ્રેટન. એ માટે કાઠ આગળ ના બોલતો, અને એવાના ઝુપડાં ઉપર પુનઃ બારીકાથી ચોક્કી રાખજો.”

તે જવાન ગેમ કીપર તેની ખુશમુરત શક્ષણીએ તેનામાં મેલેજા વિશવાસ માટે મનમાં મગર ને મગન યતો ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

તે દિવસે બપોરે સર. જોન મારકહામની મદદ સાથે પોતાના રૂમમાંથી બહાર આવ્યો અને પોતાના સોલીસીટર મી. બ્રાન્ટને તેડાવી મંગાવ્યો. તેઓ વચ્ચે એક કલાકથી વધુ મેસલહત ચાલી રહ્યા પછી સર. જોન પોતાની જેડી અને લેડી હેલીનાને પોતાની નજીક બોલાવી મંગાવ્યા અને પોતાના સોલીસીટરની હાજરીમાંજ તેમને સંબોધીને કહ્યું કે, તેની ગેરહાજરી દરમ્યાન બ્રેરફોર્ડ પાક તેઓના સ્વાધીનમાં હતો. તેનો કારભારી બંધી મહેસુલ ઉધરાવી બેન્કમાં જમા કર્યો જશે અને વખતે વખતે સોલીસીટર મી. બ્રાન્ટ તેનો હિસાબ તપાસી જશે. તેમની ગેરહાજરી દરમ્યાન જુદા જુદા ચલાવવાનું હતું તેમ ચલાવવાનું હતું. કદી પણ કરકમર કે હાથ ખાંચવાનો ન હતો. એલઝી અને લેડી હેલીનામાં સર. જોનને સંપૂર્ણ ભરોસો હતો. વળી તેણે એક સાથે જાણવજુ કરી હતી જેથી એલઝીની સંધીના ચેકો તેઓ રિજકારનાર હતા એટલે કદી વાતની તેમને મના કે શીકર કરવાની ન હતી. લેડી હેલીનાને તે જોહવણથી મનમાં જરાક માફ તો લાગ્યું પણ સર. જોનના મોંકા ઉપર ને કંઈ જોલી શકી નહીં.

સોલીસીટરના વિદાય થવા બાદ સર જોન પાછા પોતાનાં રૂમમાં ગોંધાયા અને થોડી વારમાં એલજીને ત્યાં બોલાવી મંગાવી.

“બદાલી એલજી, મેં તુને થુડ બાય ઇન્ચવા તૈડાવી છે.” તેણે ભરાયલી છાતીએ પોતાની દીકરીને પેટમાં ચોંપી કહ્યું. “હું આવતી કાલે પ્લેસરક ઇડી જનાર છું,” અને હું પાછો આવું ત્યાં સુધી તું તેની માલેક છે.

થુડ ન કરે ને કાંઈ અલ્પધાર્યો બનાવ બનવા પામે—કેમકે જીંદગીનો કંઈજ ઇતખાર નથી—તો મેં માંદરે વસંતનાં યુ કરી બની રાકતી દરેક ચીજ તાદરા નામ ઉપર કરી છે, આપણી મીઠતનો એકકસ ભાગ તો ત્રસ્ટની રૂએ માંદરા પુરુષ વારસને મળવોજ જોઈએ.” તે બોલતાં ડોસાજી કમકમયા અને પછી ઝડપથી વધાયું “અને એજ એક બીજું સમય કારણ છે કે જેને વાસ્તે હું નોએલ કેમ્બેલને જાસ્તી ધીકકારું છું. પરવરદીગાર, માંદરા બેદ-માંદરા ભરમ કેમ જાહેર થયાં પામ્યો દરો ? કોણ નાપાકનો જણ્યો માંદરાં આએ ભરમથી વાકફ દરો ? કોણ એમ વારંવાર બીદીધરાવનારાં કાગળો માંદરી ઉપર મોકલાવ મોકલાવ કર્યો કરવું દરો ? અને સક્ષાત મોનંધામાં મેં કેવી સજ્જડ થાપ આપી ? આ હું કેવો મૂર્ખો બન્યો—કેટલો મોટો મૂર્ખો.” માંદરી દીકરી, માંદરી જીંદગીનો તાદરે કાળનો સર્વથી છેલ્લો સદેશો મેં રેકટરને સપૂર્ણ કર્યો છે, માંદરા મરણ બાદ તે અને ઇં મળી તે ઉમેડજો. તે અગાઉ તો જીનદાર નહોતજ. માંદરે વીસ પંચ તેનીજ પામે છે, તે સડી સાખ યજ ચુકેલું છે. માંદરાં સોલીસીટરને એ બધું જણાવવા હું ગાંગેતો નથી. દીકરી એલજી, માંદરી હાલની જીંદગી અત્રે પુરી થાય છે અને જો હું પાછો ફરના પામરા તો નવોજ માણસ બાળીને નવાજ અને ખુદાલ વિચારો સહીત પાછો માંદરા દેશમાં આવશ.”

પોતાનાં આપના તે હૃદયબેદ, બોલો સાંમળી એલજીનું નાજુક હૃદય ભરાઇ આવ્યું. તે કંઈજ બોલી શકી નહોત.

“એલજી, માંદરી દીકરી, મેં તુને અનેક ચેતવણીએ તો આપી છે અને એક બીજી વધારાની આપું છું,” જરા ઘર રહી સર જોને પાછું ચલાવ્યું, “તું અને ત્યાં સુધી પુરતાં માહારથી અને વિવેકથી લોડ સોમરંટન સાથ વર્તજ. અને કેટલીક માંદરે લગતી એવી વિગતો જાણી છે કે જે મને સુકશાન પુગાડી રોકવાની રિયતિમાં છે. પંચ પાછો ન્દર્યો પછી હું એ અગ્રાજના ધાર્યો ચણા કરી મુકશ. એ માણસ મને હેતલગ પસંદ નથી, તેમ હું તેને હાલમાં તરછોડી કે અપમાન કરી રાકતો બી નથી.”

એક પણ ત્યાં ખામેશી પયગજ જે અરસામાં એલજીને કોલીન રેકલીફની યાદ યજ. “પપા, એક મેહેરબાની નહો કરો,” એલજીએ નમ્ર અવાજે પ્રાર્થના કરી, “માંદરે ખાતર.”

“તે શને માટે, ડાલીંગ ?”

“હું ઇન્ચુ છું—કે નોએલ કેમ્બેલનો સદેશો તમો એક મરંતયા વાચો ? મીં રેકલીફ પાછા આવનાર છે અને—”

તેણે કડકાઈથી તેણીને સુપ કરી મેલી. “નહી—નહી ! એક તો થું એક હજાર વખત નહીં ! એજ લીયકારો બેજુન્યાદ કલ્પ લોડ સોમરંટનની સાથ સામેલ દરો. મને નાજો

છે કે એનીજ મક્કસદને સાંધવા લોડ' સોમરટનને અહીંઆ જાસુસી ચલાવવા આવવા તેણે મોકલ્યો છે. અને તેના ઇનામ તરીકે આ પ્લેરહડ-આ અધી 'સુ'દર મીલકત-આ મનમોહક જગ્યાઓ-અને વર્ષે પચાસ હજાર પાઉંડની બાદશાહી આમદાની. હું એને મળવાજ-જેવાજ રાજ નથી. એને શું કહેવતું છે તેના ખ્યાલથી હું ધ્રુવું છું. એને જોતાંજ હું એને ગોળીથી પીધી નાખવા જોરે ઉશ્કેરણ જવશ."

તે ડાસો એટલું બોલતાં અતિશય છેડાઈ ગયો. રાતો લુડ જેવો તેનો ચહેરો થઈ ગયો.

"નહી, હું એને મળનાર નથી," તેણે દમ લઈને પૂનઃ અતિ ક્રોધથી કહ્યું, "એ પાછો આવે ત્યારે કહી દેજ કે તે ધણો મોડો આવ્યો છે. એને કહેજે કે હું આઉં પછી વાત થઈ રહેશે, ને—"

તે વાક્ય તે પુરો કરી શક્યો નહીં. ડાકમી અચકા જઈ તે પુરશીમાં અધેલાઈ પડ્યો. પોતાના પિતાની આંચી દુર્દશા જોઈ એલજી દયા ને હેતથી દાઝી ગઈ, તેણીએ દિવાસાના મીઠા શબ્દોથી તેને મનાવી લીધો. તેના મનપસંદ અનેક ગાયનો ગાઈ તેને રીડ્યો.

ખીજ સહવારે સર જોન પોતાના નેકર મોરદામ સાથે પ્લેરહડથી મુસાફરીએ ઉપડી ગયો, અને તેઓની વિદાયગીરી પછી એલજી દુઃખનો એક દર્પાવજ રડી. તેમાજ તેણીએ પોતાના ઉમરાતાં અંતઃકરણની ખલાસી જોઈ. એક સીઝ તેણીના ગમ અમુક દરજ્જે ઓછો કરી હતી અને તે એ કે તેજ દિવસે કોલીન રેડલીફ તેણીને મળવા આવનાર તેની આમદની ટગરમાં તેણી અધીરાઈથી ટલપી રહી. છેક સમી સાંજ થઈ; લંડનથી કશી પણ વધુ જોના પ્લેરહડ આવવાનો હવે ટાઈમ રહ્યો ન હતો અને કોલીન ન આવ્યો એટલે તેણીને બેવડી નાશીપાશી મળી. શું તેણીનું પત્ર તેને મળ્યું ન હશે ?

ખીજ સહવારે તેણીએ ટપાલ ઉપર ખાસ લશ આપ્યું. તેણીના પપા તરફનું એક પત્ર હતું જેમાં તે લખતો હતો કે તેઓ લીવરપુલ સહીસલામત પુગ્યા હતા અને તેવણુની અશક્તી વધુ અને વધુ ભાગતી જતી હતી. સર જોન નીચે મુદ્દોતમાં જે લખ્યું હતું તે વાંચી એલજી ચોંટી.

"માહરા રમોને મજબુત બંધ કરાવજો. કોઈ ત્યાં જવા ન પામે તેની સાવચેતી રાખજો. તાહરા સિવાય કોઈને ત્યાં મોકલતી ના, કેમકે હું કાંઈ એવાં કાગળ્યાં ત્યાં સુલો આવ્યો હોવશ કે જે કોઈ બીજાના હાથમાં જવા જોઈતાંજ નથી. ડાર્લીંગ, શુડ બાય."

એલજીએ પોતાનાં પિતાના આગ્રહ અનુસાર તેના રમો મજબુત બંધ કરાવ્યા. તે સમયે જખત તેણી જાતેજ તે રમમાં હાજર રહી કે જ્યાં તેના બહાલા પિતાજીની આજ્ઞાનો બંધ કોઈ પણ રીતે તેણીથી થવા પામે નહીં.

ખપોર થઈ પણ કોલીન રેડલીફ આજે પણ ન આવવાથી તેણી દીલગીર થઈ.

"ચાલ જરા એમા આગળ જઈ આઉં," તેણી પટપટી, "એ ખિચારી સાથે છેલ્લી મુસાફાત વેળા મેં રકઝીક કરી હતી તે તેને જાહને મનાવી લઉં."

“એને યોગક ચલકતા સીકા મળશે કે તુરત મલકાઈને ખુશી થઈ જશે,” એનેટ તે સાંભળી હસીને કહ્યું, “એ દાહડે દાહડે છેકળ કંચુસ ચલી જાય છે.”

“એ જોયા ખરેખર મુખી છે? પૈસાને એ કરે છે બી શું?” એલઝીએ પંચારો ક્યો અને પોતાની પર્સમાં ખાસ યોડુંક રૂપાનાણું લઈ તે એખાના કુપડાં તરફ જવા નીકળી.

એલઝી જ્યારે તે હિન્દવાણી આપાના કુપડાંમાં ઘુળી ત્યારે તે રાખેતા મુજબ બડબડતી અને બોંડી કુકતી બેઠી હતી. તેનો બડબડાત કદા પથ અર્થ વિનાનો હતો. એલઝીને નકકી લાગ્યું કે તે આપડીનું મગજ બમણું હતું.

“શુક મોરનીંગ, એખા,” એલઝીએ કહ્યું. “છેલ્લી વેળા હું તાહરી સાથ શરૂ થઈને બેઠી હતી, તે માટે તાહરી મારી ઇચ્છવા હું આજે આવી છું. હું તે વખતે માહરા પપા કીપરને લગતી ચિંતામાં ચકચુર હતી.”

એટલું કહી તેણીએ યોગક સીકાઓ એખાની નજર આગળ ધર્યા અને તે ડોસીએ તુરત તે અતિ તીવ્ર આતુરતાથી લઈ લીધા. એલઝી તે ઘરડો ઠાસીનો એ મદા લોખ બેધ વિસમ્ય તેમજ બેદ પામી.

“ઉપાર થયો, બહાલી,” એખાએ આંખમાં ચળકાટ સાથ કહ્યું, “એ તુનેજ ખંપ આવશે. એક દિવસે એજ તુને જરૂરના જણાયો.”

તે આગોડી સાંભળી એલઝી કમકમી. વધુ વાત કરવા તેણીને ગમ્યું નહીં અને તે જલદીજ તેથી ત્યાંથી નાહસી છુટી.

તેણી કુપડાંમાંથી એખાની રૂબ ચાહી બહાર નીકળી અને તેણીના મોટા અનગમાં અને યોડ વચ્ચે લોડ સોમરટનને તેણીએ પેલીજ આગળ જગ્યા ઉપર ઉભેલા બેચો કે નંપા એખાની છેલ્લી મુલાકાત વેળા તે તેને મળ્યો હતો. તે હાથમાં ટાપી સાથ આતુર એકેર ઉભો હતો.

“આ એક નહીં છારેલી ખુસદાલી છે, માહરા લાખમાં, મીસ સ્ટન,” તે હતશાહબર્ષા ખુશ આવાજે બોલ્યો.

“પણ તેલ્લી ખુસદાલી મને તો નથીજ થતી,” એલઝીએ કહ્યું. “એખાએ જવાબ આપ્યો, ‘હું એકલુંજ ફરવાનું પસંદ કરું છું.’”

“તમારા જેવા એક નાચુક લેડી માટે આ જંગલમાં એકલું ફરવાનું સલામતીમયું નથીજ, મીસ સ્ટન. ચોરો તેમજ ખીજ કગારા બદમાશો વગેરેથી આ જગ્યા ભરેલી મને તો દીસે છે.”

“હું, તેથી, ખીટીતી નથી, સોડ સોમરટન. મને મેહેરખાની કરીને છોડી જશે. તમારી સંગતની મને જરૂર નથી. મને તે સહન કરવી જરા થઈને ગમતી નથી,” તેણીએ તીવ્રકાર ભરેલા સાર કહ્યું. “માહરા પપા કીપરને એ તમારે માટે એક વેળા જ કહ્યું હતું તે હું આજે તમને પાછું કહી સમજાવું છું કે તમે ગ્રહરય છેવળ નહીં. તમારામાં સ્વમાન જેવું કંઈજ નથી. એક કમીના કંગાલ હીચકારા કરતાં તમે કોઈ પણ પ્રકારે બહેતર નથી, તમે એક ન્હાના ઝેરી નાગ છે.”

તે અપમાન સાંભળી ઘોડે સોમરટન ગુસ્સાથી અર્ધ ઘેરો યથ ગયો. તે પોતા ઉપરનો કાંચુ છોડી બેઠો અને એક કુદકા સમેત આગળ વધી આવ્યો અને તેણીનો નાણુંક કર પોતાના હાથમાં જોશથી પકડી લીધો.

“આ અપમાન મારે-આ ઝેરી શબ્દો મારે,” તે ગુસ્સાથી કુદકા મારતો બોલ્યો, “હું માટકી વેર લેવશ, કાતીલ કાતો વસુલ કરશ.”

“મને નવા દે, હાથકારો” એલઝીએ જીમ પાડી.

તેજ પળે બાળુની ઝાડીઓમાં ખડખડાત થયો અને તે ઝડપથી ખીસારમુક કરી એક લંચો જુનાં તેમાંથી ત્યાં બાહર ધસી આવ્યો. તેણે એક હાથે ઘોડે સોમરટનનો મગપ્પુત જમણે હાથ પકડ્યો અને બીજે હાથે તેનો કોલર ધરી એક રામબાણુ પેચ આપી તેણે તે ઉમરાવને જમીન ઉપર રમડાલનો કર્યો. તેનો હાથ કોલરે પકડતાંની સાથેજ, કહેવાની કંશી જરૂર નથી કે, ઘોડે સોમરટને એલઝીને નાણુંક કર પોતાના હાથમાંથી છોડી દીધો હતો.

“હું તમને વખતસર મદદ આપી શક્યો તે મારે ખુશી ને મગરર હું,” તે નવા આવનારે એલઝી તરફ જોઇ હતીને કહ્યું.

તે કાલેજ રડકલીક હતો !

(સાંધણ છે.)

મુંબઈની જાણીતી ડેરી

પેરીશીયન ડેરી કું.

વગર ભેલનું ચોખ્ખું દુધ, માખણ, સ્વચ્છ

ઐષ્ટ ક્રીમ, મેળવવાનું તમામ ભરૂશાયાત્ર

એકલું મથક છે. એકવાર ત્રાયલ લેશોજી?

ટેમરીડ લેન, કોટ મુંબઈ.

ગાંધી રક્ષા.

નવરંગ માટે ખાસ રચનાતઃ-(કવિ આદીલ)

(રંગત-લગડી.)

સઠળ સૃષ્ટિની ગઈ માતા છે, જેના તમે થઈ રહો દાસો,
દીન બંધુઓ=પામશો અંત સમે વૈકુંઠ વાસો= ટેક
શુભગારી ગઈ માતા બિચારી રંગેરંગતું દુધ પાયે છે,
પાળણુ ધોષણુ=મનુષ્યો તણું જેનાથી થાયે છે.
દહીં દુધ માખણુ ધી ઘે પદારથ ચારો, જણેજણુ ખાયે છે.
વેદ પુરાનો=તથા શાસ્ત્રો જેના શુભ ગાયે છે.

(શબ્દર.)

જન્મ દઈ દઈ બાળને—માતાઓ જાયે છે મરી.
તેને પાઈ દુધ ગઈ માતાતુ—રનેહીઓ પાળે છે ફરી.
બાળ ઉધારન આ લુઓ—ગઈ માત છે કેવી ખરી.
પાળણુ ઠરો જેતું બંધુઓ—જશો પાર બધ સિંધુ તરી.
ગઈ રક્ષણુ ગઈઓતુ કરો ચિત ધરો નરો મુઠિત પ્રાસો.
દીન બંધુઓ=પામશો અંત સમે વૈકુંઠ વાસો.

૧.

પાળણુદાર પ્રેમાળી દયાળી બહાળી માત શુભગારી છે.
વિન વાચાઈ=માત આ કેવી પર ઉપકારી છે.
અમૃત રસને આપી સદા સુકા ખડની ખાનારી છે.
રક્ષક જેના=બનો બંધુઓ ફરજ તમારી છે.

(શબ્દર.)

વળી બચેલ છે પુત ગઈ તણો—નથી ખામી જેની હામમાં.
ગાંધીઓમાં રથોમાં નોરઈ—ફરવે છે ગામે ગામમાં.
ખેડુતો ખેતીઓ ફરે—ઝોડે હળને રેટો તવામમાં.
ખેચે છે કાપે જળ તણાં—આવે છે લાખો કામમાં.

તેની જનુની ગઈ માતા છે જેની તમે વાહરે ધાસો.
દીન બંધુઓ=પામશો અંત સમે વૈકુંઠ વાસો.

૨.

ગઈ શુભ અપરંખપાર દેખી હરવાર તેનો વધ અટકાવો.
બનો દયાળુ=ગળેથી જેના છરી લઈ છટકાવો.
ગઈને કરો ઉદ્ધાર તેને નહીં જમને દવારા મટકાવો.
ગણી જનુની=પ્રેમથી પુત્ર બની મુખ મટકાવો.

(સચર.)

હાયહાય રે! હીંદ બંધુઓ—અટકાવો હીન્દા ગઈ તણી.
અતી પ્રેમે પાળી માતને—કરો સેવા તન મનથી ધણી.
અહો નિવ વધ થાય ગઈ તણાં—જેની ગંતી ફાંધળે ના ગણી.
દાતા દયાતા થઈ તમે—કરજો દયા ગઈના બણી.
સદા બની ગઈના શુભગારી ગઈ વધ અટકાવા ચ્હાસો.
દીન બંધુઓ=પામશો અંત સમે વૈકુંઠ વાસો.

૩.

આંખ ઉધારી જુઓ શુભી શુભ છે લાખો ગઈ માતાના.
દીન દયાળુ=બની આશિષ લીધો જગ દાતાના.
લક્ષ ઉપાયો કરી ટાળો દુઃખ શુભવંતી શુભ સોતાના.
નમ્ર અરજ આ=મુનો પ્રેમીઓ તમે રસ રાતના.

(સચર.)

સઉથી સરસ પરમાથી—આ હીન્દુ પુત્રો કેહવાંય છે.
રંગેરંગ દયાનો અંશ છે—માયાની સુતિ ગણાય છે.
વાચા વણાંની માત અરે—નિર્દોષ મારી બધ છે.
નમ્રોશેરવાં આદીત જુઓ—જેનો સદા ગમ ખાય છે.
જીવ હત્યા ગઈઓની બચાવી “આદીત” શુભ ગઈના ગાસો.
દીન બંધુઓ=પામશો અંત સમે વૈકુંઠ વાસો.

૪.

“વડવાનાં પુન.”

અફસોસ, કિસમત તેની સામે સખ્ત રૂઢિ હતું. સ્ત્રી માફક રી ઉઠવામાં મરદાનગી નથી એમ તે અગત્ય કહેતો હતો, મગર હવે તેનામાં પોતાનાં તકદીર સાથે બાથ બીડવાની શક્તિ નહીં હતી.

એમ પોતાનાં મન સાથે વિચારતાં, બરજોર પાડે ગૌર કરતો હતો, “બહેા દોસ્ત બર-જોર !” “બરજોરજી શેક ! બરજોરજી શેક !” એમ તેના ચાલતા વખતમાં તેના દારતો કહેતા ને બોલાવતા હતા. મગર હવે તેઓ તેને બોલખવાનાં સાધ અખાડા કરતા. તેમાં બેશક તે કદરદાન દોસ્તોનો આજો વોક કદાડી શકાય તેમ નહીં હતું, તેઓ તે બેઠેલાં દાચા બખી ખાધેલા દેખાવાનાં ધસાવણા પીસાવણા કપડાં પહેડાં તદન બિખારીની સ્થિતિમાં આવી પડેલા શખ્શ સાથે વાતચીતનો વેહેવાર કેમ કરી રાખે ? પારસીઓ ઉગતાં સુરખને નમે છે !

ગરીબ બરજોરની હાલત દીન ઉગે વધુજ કંગાલ બનતી જતી હતી; અતે તેમાંથી નિકળવાનો એકખી રસ્તો-એકખી બારી નહીં હતી. મગર તેટલા તેની નજર ખાનામાંની કંઈ ચીજ પર પડી કે તેને લાગુ કે આખરે એક રસ્તો હતો અરો.

‘એ બરજોર પાડેનો બાપ સટ્ટાનાં બુરા લખથી ખુવાર ધધને માર્ગે લાગે, જે પછી તેના શ્રીમંત કાકાએ પોતાને આસરે લીધેા અને પોતાના વારસ બેટા તરીકે ઉધાર્યો હતો, તેનાં ઉધા નસીએ ધરડે ધડપણ કાકાને પરજીવાતું ‘શીકર’ યજ આપ્યું, અને કાકાને તોંદ વારસ દીકરનો જનમ થયેા કે વારસ તરીકેની તેની બાસા લાસ યજ મજ, તેમા વલી અધુ-રામાં પુરું કાઢવા કારિસ્તાનથી તેને કાકા સાથે પંચાત યજ કે કાકાએ તેને અપવેનસ આપ્યું’ બધે કાપું’ ને ઘેરની બહાર કદાડ્યો કે તેની પુરેપુરી કમનખતીની શકરઆત યજ.

પોતાતું યુજવાન કરવા તે હવે કામકાજની શોધમાં પડ્યો, ચાકરીની શોધમાં તે ખુબ રખડ્યો રહ્યો, પણ તેના જેવા બીનઅનુભવી કોણ રાખે ? અતે તેને નિરાશ બનીને પોતાની કલમથી કંઈ કુટી કદાડવા ચાલ્યું, તે એક સારો લખનાર હતો, અને યુજરાતીમાં જે બે ચાર વખતદાર ચોખાના નિકલે છે તેમા અગાઉ લખાણુ કરતો હતો. મગર અફસોસ, સદ હજાર અફસોસ ! ગરીબ બરજોર, તે પોતાની ધારણામા ભુલ્યો, બદકે ઠગાયો, છેતરાયો ! અગાઉ તેના લખાણો ખુશીથી છાપતા; અધીપતીઓ દામની વાત કરતાં અકલાહ ગીવા, કોઇએ તે ‘પૈસા આપવાનો હમારો પારો નથી.’ કરી ઢુકડેથીજ તેને દાદ્યો, કોઇએ વલી “યુજરાતી સાહિત્ય હજુન ધણી કંગાલ હાલતમાં છે તેથી એ લાઇનમાં તમે કંઈ કમાણી કરી શકશો એવી મીઠવા અશા રખના ના,” તી રીખ લખી વાળી, કોઇ અધીપતીને પૈસાની વાત નિકલતાં કેમ દુખ્યું’ ને કોઇને કેમ વિચ્યું’. સરસ્વતી દેવી પોતાના પુત્રનીઓને ઢુકડેા શેટલી પેટનો દોળખી ખાડેા પુરવા કંઈતી નથી, એમ અતે કમનસીમ બરજોરની કડવા અનુભવ પછી ખાતરી યજ. એને તે નિરાશ બન્યો.

તેને કાત્યાં પરનાં પોતાના ક'ગાલ ઓરડામાં નજર ફેંકીને જોયું. ગીરવી મુકે કે વેચી શકે તેવું હવે કાંઈજ બાકી બચ્યું નહીં હતું. “એમ” છેલ્લે તેના કપડાં ચપડાં વરીકે ગીરવી મુકે મુક્યાં હતાં, હવે તે તદ્દન ખાખાવરખો થઈ ગયો હતો, અને છેલ્લે તે કપાર પેટ પુરતું જમ્યો હતો તેનીથી તે કમબખ્ત જવાનને યાદ નહીં હતી.

તેટલા તેની ઘેરવાલીના પગલાં તેના બારણા આગલ સમગ્રયાં-જેને તાંહજ તે અગાઉ પૈસા આપીને જમતો હતો-તે ખસર ખસપોટ ધારતી તે મોટે ઘેરની અંબછાનાં જેવો લઢકો કરતી તેને બારણું ખોલ્યું કે ઓરડામાં દાખલ થઈ, હંમેશનીજ માફક તે પૈસાનીજ પોક મુકતી આવી હતી. અને ખરેખર તો, તેને લાગતું કે તેણીના તકાદામાં કંઈ વચ્ચું હતું, કેમકે તેનું બાકું ચઢી ગયું હતું, મગર તે અભાગ્યો જવાન જે કહેંગી તે કફેડી હાલતમાં આવી ગયો હતો, અને જ્યો તે લગભગ દિવાના જેવો બની ગયો હતો તેમાં તેની નીચ ઘેરવાલીની તુમાખી તે અપમાન ભરી રીતભાતયા ધણે વધુ ઉમેરો થયો.

“કાલે સહવારનાં બાડાનો બદાવસ્ત કરજો નહીં તો પાખર પોલીસના હાથમાં આપેશો-અરે! આજના વખતમાં આપજ ઓરડાતું બગણું બાકું લોકો પંજે લાંગીને આપે, તોખી મુવાને દયા કરીને મહેવા દીધો તે જાણે ચુનેદહારી કીધી મુવા તાહરાથી બાકું નહીં બંરાતું તો બીખ કાંઈ નહીં માંગતો. ભરને ભરાયાને કદયું કે ખાતો કરી જા તો તેખી નહીં કરતો એ જુલમ કેમ ખમાય? માહરા ખરા હકના પૈસા મને તો જોઈએ છે, અને હવે તે હું જખરીથી લેવરાજ, સમજ્યો આંચ ત્રીજો મહીતાખી પુરો થવાં આપો તે હજુનું બાકું નથી. આધ્યું. કાટમાં જાય તાહરે મુવા લોકો ઘેરવાલાનો વાંક કહાડે, તે બાકું વધારે લયેલ કરીને ન્યુસવાલાઓ રસ લઈ લઈને નામની ડાખાખાખી કરે તે સરકારમાં કાયદા બધાવે, પણ જુખરીખારસ બાકુતોથી ઘેરવાલાને કેવું હેરાન થવું પડેલ તેનો કંઈ એ સુખલા કુટેલાઓને સેજખી ખ્યાલ છે! “એમ બખડતી તે બારણાની બહાર મઠ અને જરા યોખીને અણકાથી ખોલી હું ધારંછ કે, તમે લાટ સાહેબ છેલ્લા બે ચાર દહાડાની માફક બહારજ જોભરશો કેની?”

ઓ, ખરેજ, કમબખ્ત તો! તેની પાસે પેટનો ખાડો પુરવા એક કુટી-અરધીખી નહીં હતી, અને આજે ચાર દહાડા યયાં તેની નીચ ઘેરવાલીની એજ રીત હતી. મગર આજે રાત્રે તે કહરઈ કે, બરજેરે પોતાનાં દાંત્યાં કચકચાવ્યાં.

“સેતાનતો હવાયો તુંને!” તે બખડ્યો. “આજે બહાર હું જરૂર જમશ! દરેક ધનસાનને ખાવાનો તો હક છે. હું ફરીથી લોખે વખતે પેટ ભરતું બોણું જમરાજ, પછી ભલે તે છેલ્લુંજ થાય.”

તેને કપડાં પહેડી લીધાં, અને અને એટલો ઠીક ઠીક થઈ ગયો અને પછી ખાણાંમાંથી રીંવાલવર દહાડીને પોતાના પાતલુનનાં જગવામાં સેરવી દોધી,

તે કાંઈ જશે? તે કમનસીબ જવાને છેલ્લે પાટલેની હાંમત ધરતાં તાજે મહાત્ત હોટલ-તરફતો રસ્તો લીધો. તે ધણે સોહવામણો હતો, અને તેની પર પડેલી જરૂા તે ધસાવલા પીસાવલાં કપડાં છતાંખી તે એક ગરદય જેવોજ દેખાતો હતો. તેને હોટલમાં દાખલ થઈને ડીનર ઓરડર કીધું તે એક પછી એક આવતી રવાદીરટ વાણીઓને સારી કાની ધનંસાઈ આપતા માંડ્યો.

“ચીકાર ખાધું” તે ખુરશીમાં બેઠેલાતાં બોલ્યો. “ખાધાથી માદરામાં નવો છવ આયો હોય તેવું લાગેછ. ‘કેવું’ દનગીરીનરેલું’ કે માદરા કમનસીબે. આય દુન્યામાંનું એ છેલ્લુંજ ખાધું પુરવાર થશે.”

કેવેળું કોતરી ખાતી ભુખ તુપત થઇ કે તેને ખીજું તીજું આજુબાજુનું માન થયું.

“બહારગામનાં લાગેછ,” તેની પાસેની તેમજ પર લોકોને થોડોક વખત ધ્યાનથી તપાસ્યા પછી તે સેવક પર આવતાં બબડ્યો. “શું હેન્ડસમ હોકરી છે.” ટપ્પલ પર બેઠેલી તે તોલીમાંની એક સીધી પતળા તે હાથી તારણીને જોતાં તેને વિચાર્યું. તેઓની આંખસે આંખ મલીને તે બાળખી વળતી કંઈ અજબ આતુરતાથી તેને નિરખવા લાગી. તેનો મરદાનગીનરેલો કંઠાવર દેખાવ કાઢખી સુંદરીનું મન હરી દેવે તેવોજ હતો.

અંતે તેવું આંખ ધધી પરતું તે છેલ્લું ખોલ્યું બલાસ થયું. વેટર તેવું ખીલ લાવીને આપ્યું, અને તે વેટર નજીકમાંજ બમતો હતો. એટલે ખરેખર તો વધુ વખત ખોટી થવા માટે હવે કશુંજ બદાલ્યું રહ્યું ન હતું.

તેની નજીકની તેમજ પરનાં પેલા બહારગામવાસાંખી જવા ઉડ્યા.

“પેલી તમ તાંહ વેર તો થોમબુજ પડવાનું.” તેને વિચાર્યું. જ પછી જરા વારે તે મોટેથી બોલ્યો—“મેનજરને બોલાવ, હુ ખીલ તો નથી મરવાનો.” અને તે લીધુનશીખનાં જવાને જમણો હાથ પાતળુનનાં ગળવામાં રીંવાંસવર એથી કઠાડવા નાંખ્યો.

તેને તરત પોતાનો છાંછીનો વિચાર કીધો હતો, મગર પેલી રૂપસુંદરી ખીજાંજાની પુઠે આલી નહી જતાં પાછી અંદર આવી હતી. તેને વેટરને બોલાવ્યો હતો. કદાચ તેને ‘દીપ’ આપવા હોય.

“હવે માદરા લાગ છે,” તે ઝડપી પગે બહાર ગયા પછી કે તેને વિચાર્યું.

મગર પેલા વેટરને પોતાની છેક નજીક આવી ને ઉભેલો જોતાં તે જરા અચંકી ગયો.

“પેલા બાઇએ, સાહેબનાં ખીસનો પેસા સુકવ્યા છે.” તે બોલ્યો. “તેવને સાહેબનું બોલેલું મનબુ અને તેથી પાછાં આવીને પેસા આપી ગયા.”

તે અર હતું—તે અચુર્જણી સુંદરીએ તેને આપધાતીક મોહોતનાં પાંપમાંથી તરતને માટે ઉગાર્યો હતો. મગર કાંઈ તેના ધાર્યાથી તદ્દન ઉલટુંજ બની ગયું હતું. તે અકિંત બનીને ખેમાન જવો જરા વાર ઉભો રહ્યો.

એક સુખત જહમત ખેચીને તેને પોતાને ફરવાર કીધો. કાઢખી રીતે તેને હવે તે જગ્યામાંથી અને તુચકારથી સુખમાં હસ્તા તે કંગાલ વેટરની સામેથી આલી જડુંજ જોઇએ. પોતાનો અસલ પ્તાન તાંહ અનલમાં મુકવા માટે હવે તેની પાસે કશું બદાલ્યું નહીં હતું. તે તેથી પાછો ઘેરજ ગયો. તે તદ્દા સુઅવધ બલકે અકલક મગરજ ગયો હતો.

કાઢખી ધ્યાન ખેચ્યા વગર તે પોતાનાં કાંઈ પર ગયો અને બારણાની કલમાં નુચી ફેરવીને તે ઝોરકામાં દાખલ થયો. તેની બાંબી વુકી તેમજ પર ખે કાગલ પડેલી તેને જોયાં.

“વરી બીજનાં ચીથરાં હોશે !” ક’ઠાલાભરી બેઢરકરીથી બખડતાં તેને એક ખોદ્યું. તેમાંથી એક એક ને ગરમ દિલસોજીથી તેની વેચાની લીધેથી એકાદ બે ટુંકી વારતા એ વિશે. લખા-યલું કાગળ નિકળ્યું. એક નવાજ નિકલેલાં ગુજરાતી ચોપાન્યાનાં અધીપતી તરફનું તે હતું, અને તેમાં તેની કલમની બીજી વારતાઓની માંગણી કીધી હતી, એક પંદર રૂપિયાનો હતો.

એ પંદર રૂપિયા તે તદ્દન ક’ગાદ્યતમાં આવી પડેલા જવાનને મનસે હાથીનેા પગ હતો ! એક નાહની શરખી દોલત હતી ! તે રાતે પાછી બીજી વખત તેની, જીંદગી બચી હતી ! શાને માટે ? ક’તેલ પામે-એમ તેને મળ્યુંન લાગ્યું. અને તે પરજી હતું કેમકે બીજી કાગળ તેને ફાડ્યું, તો તેમાં તેને ચાકરીને માટે ક’ધેલાં એપ્રીકેશનનો જવાબ નિકળ્યો. તેમાં તેને પોણોસોનાં પગાર પર ત્રાયલ આપવા લખાઈ આવ્યું હતું. તેના તકદીરનું પાસુ ફરવા લાગ્યું હતું. હોટલમાંની રૂપસુંદરી સાથની મુલાકાત તેના બાજમાં ભાગ્યવતી નીવડી હતી. નવું લોહી તેના અંગમાં આમેજ થયું હોય એવું તેને લાગ્યું.

એ પછી બરજોરનું તકદીર ફરીજ ગીયું. તે ઠીક કમાવા લાગો હતો. તેના રચેલાં એક નાટકનુંબી તેને ઠીક લાભ મળ્યું, અને તેને એક ચોપડી લખીને તે છપાવવાનું સાફ ક’ધું હતું. વળી તેના પગાર બીજેજ મહીનીથી વધારવામાં આવો હતો. પુરૂષનું નસીબ પાતરાં તથા ! તે શું ક’ંઈ ખોટું છે. તે યોગ વખતમાંજ ઠીક પગમર થઈ ગયો.

એમ કરતાં ત્રણ મહીના પાણીના ધસી આવતા રોહ માફક વહી ગયાં. મગર તે ત્રણ મહીના આપણા બરજોરે બેઢરારીનાજ ગુમ્થાં હતા. હવે તે ક’ંઈ છુપે મરતો નહીં હતો, કે નહીં તેને હવે ચાકરીની શોધમાં રખડવું રઝડવું પડ્યું હતું, ત્યારે તે શાને બેઢરાર અને ? વાંચનાર, હવે તે જવાન તો તેના જીવ ઉગારનાર ફરેસ્તાની તપાસમાં બેઢરાર રહેનો હતો. તે તેણી સાથેજ મેહેનત કરતો, તેણીનોજ વિચાર કરતો, તે મધુરીનીજ મોહક મુર્તી પોતાની છાતીમાં કોતરેલી લખને તે ફરતો હતો. અને તે તેને મળ્યો ! તેની આંશીસના વડાનાં લગનમાં તેનું જવાનું થયું અને તાંહ તે તેનાં ફરેસ્તાને મલવા નસીબવંત થયો.

કોઈ દોરતે તેઓની ઝાળખાણ કરારી. તેઓની આંખસે આંખ મલી, કે આપણા બરજોરનો બદલાયલો અવતાર છતાંબી તે બાહોરા બાલાએ તેને તરત ઝાળખ્યો. જરા વારમાં તક મલતાં ખુલાસો કરવા તે મધુરી તેને એકાંતમાં ધસડી ગઈ.

“જેવની હું તમોને સમજાઉં,” તે સુંદરીએ ચલાવ્યું “હું કરાંચીથી મુખાઈ આવવા હપડી તેની એક રાત અગડ, માહરા બાવાજીએ મને એક કામ સોંપ્યું હતું. તેવને કહ્યું કે જીવાનીમાં તેવન પર બહુ દુઃખ પડ્યું હતું, તેવન સાથ ફિસમત તદ્દન રૂંસઈ બેઠું હતું. અતે તેવન છેકજ કાયર ને જોમર થઈ ગયા હતા, અને એક રાતે તેવને રીંવાલવરથી પોતાની દીકરીના આંકા લાવી નાંખવાનો વિચાર ક’ધો, મગર—અતે તેણી પોતાના દાડમની કલી જેવા દાંત દેખાડતી જરા હસી—“તેવને પહેલે કેં પેટ બરીને જમ વાનો મનમુઓ ક’ધો—તેવને છેલ્લાં બે ચાર દહાડા ખાધાં પીધા વગરનાં કોરા કકરતાંજ કહાંકયા હતા—તેથી તેવન એક સારા હોટલમાં ગીવા, અને બીજાં સુકવવાનો વખત આવે ત્યારે પોતા પર જોલી છોડીને આપઘાત કરવાનો ફરાવ કરી રાખ્યો. પેટ બરીને જમી રહવા ને

ખીસ આયુ' કે લાગલી તેવને રીવોલવર બહાર કઢાડી. તેટલા પાસેની તેખ પર એટલા એક પાત્રી તાંદ્ર દોડી આયાં, વેટરનાં હાથમાં પાંચની નોટ સેરવીને બોલ્યા કે—“આય શેઠ માદરે ખરચે જમ્યા!”

વધું કાંઈખી બોલાય તે અગાંડ તો તે કાંઈ ખરે હાતમ દાસનો સમ્પ્રદાઈ ચાલતોખી થઈ ગયો, માદરા બાવાજી તેવનની પુઠે દોડીને પકડી પાડવામાં નિષ્ફલ નિવડયા, મગર તેવનનું નામ કોઈથી જાણી લીધું. કાંઈખી રીતે તે બલા માણસની સવેલાની મદદથી માદરા ગરીબ બાવાજીની છાંદગી બચી હતી. તેવને તે પછી યોદ્ધાગ્રાંજ કરાંચી, ચાકરીએ જઈને પછી વેપાર કરવા માંડયો, અને તાંદ્રજ આજે તેવન પાંચ પેસે સુખી છે: પગબર થતાં તેવને પોતાનાં સારા તકદીર વિશે પોતાના છવ છગારનારને જણાવવા ચાહ્યું મગર, ખોલ કરતાં તેવને સમજ્યું કે તે બલા સમ્પ્રદાઈ તો ખીચારા ગુજરી ગયા હતા તેવનને એક દીકરો છે, તેને જો બને તો શોધી કઢાડવા માદરા બાવાજીએ મને તાકીદ કરમાવી છે, તમે જોવની,” તેણીએ ઉમેર્યું, “તમે તે રાતે જ્યારે હોટલમાં દાખલ થયા, ત્યારે તમારી બેકેટરીમરી કંઈક વર્તણૂકે મને માદરા બાવાજીની કહેલી વાત યાદ કરાવી, અને તેથી મેં તમોને એકસાઇથી તપાસ્યા.”

પછી તેની થઈ પડેલી કદગી દાસતની સુપડીદી તોડવા તેણીએ કહ્યું:—

“તમે મને મદદ કરશો? તમે તો બધે બહાર ફરે ફરે તે ધણું લોકોનાં સમાગમમાં બાવી શકો, ફરે તે ચરે ને બાંધ્યો જુએ મરે” એ કહેવત હમો બૈરાંઓનાં બાબમાં તદન ખરી પડેજ, નહીં? તમે મારીડાઓએ આગમના ભવમાં ધણા સારા કામ કીધાં હોશે, માદરા બાવાજીનું કામ કર્યા વગર મને મુંબઈ છોડવા નથી ગમતું, ને બાવાજી તો કામસે કામસ મને તેડવાનીજ તાલી પકડી બેઠાંજ. તમેને, મીં પાડે કરી હમણાં જોલખાબા, એટલે હું જેવ નની શોધમાં છું, તેવનખી તમારા સર્ગાજ થતા હોશે? આંખ કોઠ બરજોર પડિને શોધી કઢાડવામાં તમે મને મદદ કરશો?”

“તેના બાવાનું નામ શું?” તેને ઉંચે દમે પૂછ્યું, તેને જાંબરી જેઠમત જોવાને પોતાનો અવાજ સાંત રાખ્યો હતો,

“ખાનખહાદુર બેહરામજી પાડિ,” તે બોલી. “તમે તેવનને જોલખતા હતા?”

બરજોર તો ડંધ થઈને બે પલ તે મીડી જાહજીવનો ચહેરો બોપવા લાગ્યો. તેના બાપનું પુન ત્યારે તેને આરે આવ્યું હતું.

અત્રે તે મધુરીનાં સર્ગાજો આવ્યાને તેને ધસડી ગયા, પણ જવા અગત્ય બરજોરને પોતાને ઘેર મલયા આવવાનું સજન કરાવીજ તે ગઈ.

તેજ સાંજે નીચણ એક કાગળ બરજોરે તે લાડલી પર લખ્યું:—

બેહરખાન મીસ મુંબેદાર,

હુંજ ખાનખહાદુર બેહરામજી પાડિને દીકરો છું એમ તમેને જણાવી દઈને તમારી વધુ શોધખોળ કરવાની મહેનત હું બચાવી શકું. મળવા આવવાનું

તમારું માયાલુ ધનન થોડા વખતમાંજ અમલમાં મુકાની હું ધારણા રાખું છું.
સલામ સાથે.

લી૦ દુવાગો સેવક બરજેર બેહરામજી પાંડે.

શીરીનનાં પીતાએ તે જવાનની હકીકત પોતાની બેટીથી જાણ્યા પછી, જબરી કરીને તેને કરંચી તેડાવી લીધો અને પોતાના ધંધામાં બાળ્યો બતાવ્યો છે.

ખીજ બે ચાર મહીના પછી નીચલો ફકરો ન્યુસમાં છંપાયો તે શું અને ઉતારી લેવાની જરૂર છે ?

“પાંડે-મુબેદાર-મુંબઈવાલા ખાનબહાદુર બેહરામજી પાંડેનાં એક પુત્ર બેટા બરજેરનાં લગન કરાંચીના સાદસીક શેફયા ગુસતાજી મુબેદારનાં એક પુત્રાં બેટી શીરીન સાથે બડી ધામધુમથી થયાં હતાં.”

વડવાના પુત્ર પરતાપ બચ્ચાને આડે આવવાની રસલની શીખનો શું ઉપેક્ષી વારતા એક દ્રષ્ટાંત નથી ?

“MAVIS”

ફેશનેબલ બાતુઓ કાળે ફાંકડું પ્રદરશન.

ફાઇન આર્ટ નીડબલક ડીપાર્ટમેન્ટ

અલબેલી મુંબઈ નગરીની તમામ કોમની ફેશનેબલ બાતુઓ અને ભારતની અનેક રાણીઓમાં બેહદ પંકાયલું બાતું.

ઝીક દસબ, રેશમ, સીકવન્સ, જલ્સી તથા આરીના કામમાં ખીનહરીફ છે. અમારાં ખાતાંમાંથી ભરાયલી સાડીઓ, અને ખલાઉઓનું ઉમ્મદા કામ, તેની

મનપ્રુથ કરનારી ઓરીજનલ ડીઝાઇનો એક ખાસ સ્પેશીયાલીટી છે.

ખીજાઓ અમારી ડીઝાઇનોની નકલ કરવાની ફેકટની કોશેશ કરે

છે એજ હમારા ઉત્તમ કામની સાબેતી છે. અમારા ભાવો અમારી

નાદર કારીગીરી તરફ જોતાં કીફાયત છે. અમારા ખાતાંમાં થયલું

ભરત કામ નીચલાં ઠેકાણા સીવાય ખીજ કોઈની

દુકાને મલશે નહીં.

સ્વદેશી ખાદી ઉપર બહુજ ઉમદા ભરતકામ કરી આપવામાં આવે છે.

જોવાથી ખાત્રી થશે.

નમુનાઓ તકયાર છે.

ધનખાઈ ફરદુનજી બનાજી,

ના૦ ૫, આલનાચોંડે રોડ, ખંભાલા હીલ, મુંબઈ.

કાંટાનું કટેસર.

લખનાર:—સોરઠણ બી. તાતા.

પટેલની મની હસને ચેહેરે ઝોરડાનાં બારણામાં દાખલ થઈ પથ પોતાના બાઈ નાન-રને મોટાયા ગીત ગાને ને ઝોરડાની વચેની તેમણે આગળ ઉભા રેલીને રીંચાલવરમાં કારત્રીજ ભરતો જોઈ, તેણીનો મવક્રોડો ચેહેરો સેડવ ઉઘસ થયો, અને શીકકા પડેલા ચેહેરાથી ફકર-મંદ અદાથી ગાયે ગણાયો દેખ થોડીક પળ એકાએક ચીતે જોતી ઉભી.

“એ શું કરેછ, નાદર ?” મની હરણીની ચપલતાથી નાદર આગળ આવી ભર્વા ચઢાવી પુછવા લાગી, “મરેરે, એ અસતક વધી સાતું લાણું ? રીંચાલવર લખને શું કાલાં પોલાં કરવા જાએછ, નાદર ?”

“બેરાંઓથી તોખા થઈ ને હાથ જોડય,” નાદર હસીને મરેરેની ધપે બોલ્યો. “માલી-ડાનાં બુધાં કામોમાં તમે લોક નાહકે ફાંચક મારોછ.”

“ધસ આલ રામટ, કારલોગ,” નાદરનો મીઠ દાદી દવાય, જે મની માથે લલિપમાં ગોઠવાવાનાજ વિચારમાં હતો તેણે જવાબ વાલ્યો. “ફકર ના કર, મેડર.”

તેજ વેળા મનીની માતા નાન-માય અંદર આવી અને પોતાના દીકરાના હાથમાં રીંચાલવર જોઈ ધારતીથી શીકકા પડી. પોતાની માતાને જોઈ મનીને વધુ બોલવાનું જોર આવ્યું. “જોવની માયછ, આએ નાદર ઉઘવેલ્યો કાંઈ સમજતોજ નહી; રીંચાલવરમાં કારત્રીજ ભરેછ, ને અકસમાટ છુટસે તો કાંઈ કાંટાનું કટેસર યસે.”

“એ સું કરેછ, નાદર ?” તેની માતાએ ફકરમંદ ધપે પુછ્યું. “એ પીસનોલ કાંઠાંથી ઉંચકી લાવ્યો ! એ વલી સું ધરીંગ માંડયાંછ ? કાંઈ ઝોરડું દોર યસે.”

“માયછ, તમેજી સું મનીની સુને કામનો વાધ કરી મુકોછ,” નાદર ચીરડાંબને બોલ્યો, “એ તો નાટકમાં ફાડવા જોઈએછ.”

“હમારી કલખનો નાટક મજવવાનો છે, જેમાં હોલ્લા પાર્ટમાં એ રીંચાલવરનો ઉપોગ કરવાનો છે,” દાદીએ અમળવ્યું.

“પથ નાટકમાં રીંચાલવર જોઈએ, ને તેમાં કારત્રીજ જી વપડાએ ?” મનીએ તકરાર કીધી, “કાંઈની સાંજે ટાંડી તો નાહકે જીવની બરખાદી યાએ.”

“મની, એ તો ખાલી કારત્રીજે છે,” દાદીએ જવાબ વાલ્યો. “એમાં કાંઈ ખરો દારગોલો ભરેલો નથી. હું પોતે કાલે સાંજે બેઠ-કસનની દુકાનેથી કારત્રીજો વેચાતી લાવ્યો. એનો તો, અંભયો અવાજ માએ; એ કારત્રીજોથી કાંઈ જગ નહીં યાએ.”

“પણ; દીકરા, એવી આસનાઇ સુ’ કામ કરવાની ?” તેની માતાએ ચીંતાવુર આદ્યથી સલાહ આપી.

“અરરર ! હજુ તો નાટક થયો નથી, તેટલાં ઘેરમાંજ ગાલી નાટક ચાલુ,” ફફડીને નાદર બોલ્યો. “ચંટ, ચંટ; મોરાં કાંદા બોગ લાગા કે રીવોલવર ઘેર માની કારતીજ બરવા ઉભો. હું સુ’ કરસ તે તમે સુ’ પારોજ ? જેમ રીઘપરસલ કરતી વેલા ખાલી બીડી છુ’કવાની પાછપ ટાંકે તેમ નાટકમાંથી પાછપ ટાંકીને મેટિંગી બાપ દબને બોલું એટલે પછી સ્તેજ પર કાઢેલા છંડાં ને કેલાંની છાલ ને કલીંગરની ચીપોનો વરસાદ પડે ! મની, જરા અઠકલ તો પડડ ! નકામી ધાંધલ કરી ગડબડ ગોખ્યાફે કરેજ. બીજા નાટકમાં કાંઈની સાંભે રીવોલવર ફેડેજ, તે સુ’ ખરેખર મરી જાયેજ કે ? ફંડને માટે અમારી કલમે કસરેવજને નાટક તૈયાર કીધોજ, જેમાં કસરવેજ વીરજીનો પાટ આએ દાદીએ લીધોજ, એ જાણે કે મને કાવત્રામાં ફસાવી હેરાન કરેજ, અને મારે બેચું કાઢવા ખુરશી ઉઠ્યકીને મને મારવા જાયેજ, અને અચાવમાં હું મારી રીવોલવર ફેડી એને બેજાન કરેજ, ને પછી પડેડો પડેજ. એ તો નાટકનો સાથી દરજ્યારસ અને જથ્ઝગાટ મચાવનારો પાટ છે.”

“પણ-પણ-દાદીની દુશ્મનને પ્રારતુસ લાગી તો !” ધારતીથી ફાટે છેલે મની બોલી. “દાદી, તેજ કાંપ આએ પાટ લીધો હોસે ! પંચુ વાર, તું રીવોલવર ફેડે ત્યારે એનાં દીલ પર ના ટાંકતો, બાણુએ ટાંકજે, સમજ્યો નાદર. કાંપ અફે કેની, માયજ ?”

“મરેર ! આએ હુંલક પોર્પોએ તો હમાફે બોલેસુ’ ગણકારતાજ નહી.” તેની માતા ચીરડાછને બોલી. “હાનારતમાં કાંઈ કાલપુ’ છે, વાંચ્યુ’ છું કે પેલી બીચારી બાઇ પોતાના ધણીની પીસતોલ તપાસતાં અંદરથી ગાલી છુટતાં વગર મોતે મરી ગયતી તે.”

“પણ નાનખાય, તે તો ખરી ગાલી હતી તેથી,” દાદીએ સમજ પાડી. “આ પીસ-તોલમાં તો ખાલી દાંડોલો છે. એનેથી કાંઈ બાણુસ મરી નહીં જાયે.”

“હા,—મરી નહીં જાયે ને ખાચેલ ચાવ,” મનીએ છંકકર કોંધી. “જે હોય તે; મને તો પીસતોલ જોઇનેજ ખુજરાં છુટેજ. સો વાતની એક વાત. તું જે વજને ફેડે ત્યારે હવામાં ઉંચે ધરીને ફાડજે.”

નાદર પાછો ચીરડાછને બોલ્યો; “ચંટ, ચંટ, ચંટ ! સુ સીલી ગલ ! નાટકને હીરા પોતાની સાંભેના બદમાસને મારી નાખવા ઉચે હાય કરી હવેમાં રીવોલવર ફાડતાં પેલો જમીન ઉપર તુડી પડે ને મરી જાયે, તેના જેવું બીણું કાંઈ બી હાંસી મસકરી જેવું છે ! ખરો બાગ બજવવોજ જોઇએ. હું બરાબર દાદીની છાટીની સાંભેજ રીવોલવર ટાંકીને ફાડસ, અને હું તેનાથી લગભગ છ ફીટ દુર ઉભો રહેવસ, તો આ ખાલી કારતુસોની કાંઈબી ધારતી રહેી શકસે !”

“જરાબી ધારતી નહીં,” દાદીએ વચે પડી વધુ ખાત્રી આપી. “તું બીલ ના, મની, મને કાંઈ બી અલવલ આવવાની નથીજ.”

“ઓ, બાઈ જોવા! સાડાબાર થયા!” ધડીવાવ જોઈ ચીંતાથી નાદર પુકારી ઉઠ્યો, “વખત થઈ ગીયો! માથજી, મારી આ ઝગમા આ રંગ, પાઉદરના દાબકા, મારો દગલો પાટલુન ને બે સરસ સાડી અને બ્રહ્મચરિ મુકી તૈયાર કરો તો. હમે આંધ કલખમાથી અર્ધા પોણા કલાકમાં પાછા ફરેછ.”

અને નાદર માલ ઉપર પોતાના ઝોરડામા કપડા બદલવા ગયો, અને તેની માતા તે ઝોરડામા રેહી, બ્યારે દાદી અને મનીને બાજુના ઝોરડાનાં એકાતમા અંકે સંધે વાહાવથી પાત કરવાની ટક મલી.

દીનજીટ મનીએ તેનાં મવામા પોતાના નાજુકે કર વીટાવી નાટકના પાર્ટમા પરીવાલવર કુટે તે વખતે બહુ સાફચેતીમરી સંભાવ લેવાની વાગ્યી અને રૂડી સલાહ આપી, અને જવાનમાં તે વાહલા જુવાને કોઈ ફર ન કરવા ધીરજ આપી.

દીલકશ મનીને સખ્ત શરદી થયેલી હોવાથી તે દીને બપોરે અંકસંલસીયરમાં આઠતન અર્ધેમ્યુઅર કલમનો ‘કસરેવજ’ તો નાટક જોવા જવાનું તેણીએ મુદલજ ડાહાવણમથુ વિચાર્યું નહી, કે જે નાટકમા તેનો બાઈ નાદર અને તેનો વાહાલો દાદી અંકેકના દરીફ મુદલ તરીકે અને મુખ્ય ભાગ ભજવવાના હતા. અને આવો નાટક જોવાથી તે તનોમન મુંદરી તદન બેનશીન રેહી જે માટે તેણીને ધણી નીરાસા અને નાસીપાસી બરપા થઈ.

કલખમાથી બને પાછા બંગલે આવ્યા, અને ચા પીને જવાની તૈયારી કીધી.

“જો, બાઈ પેલી કમબખ્ત ગનથી જરૂર બહુ સંભાવ લેજે હં કે.” મનીએ ફરીથી ચેટવણી આપી, જેથી નાદર પાછો ફરડી પડ્યો.

“ચર; ચટા તુ તો બવાના હાલ ગમડાવી નાખે એવી પોચી છે! વેન, તત્તા કીધર.”

તેની માતા નાનખાય કોઈ અતલમના સગાં બિમાર હોવાથી ત્યાં ગેષ, બ્યારે મની એખવીજ મિછણો લેટલી બંગલામાં રેહી. એક નોવેલ લખ પોતાનું મન રીઝવવા તે વાંચવા બેઠી અને થોડે થોડે વારે ધડાલ તરફ નજર કીધી. “પેહેલો ભાગ તો પુરો થયે હોસે,” તેણી જમડતી, “અને નાદર અને દાદી પોતાના પાર્ટમા જનરી ધામધુમ કરતા હોમે.”

સમી સાંજ યતાં એક હોકરો સાગ વર્તમાન લાખ્યો. અને નોવેલ પડતી મેથી તે પેપર ઉઠાવા લાગી. અંદરના પેજમા મોટાં મયાલા ઉપર ખુદરતી તેજીલુ લક્ષ બે‘ચાયું.

“એમુલ છ’દગીનો ભોગ થઈ સકે એવી ગંબીર જુલ.”

“ગેષ કાલે માજે,” મનીએ અધીરાઇથી તે ફરો વાચ્યો. “એક જુવાન પારસી ગૃહસ્થ કોટની મેસર્સ બ્લેન્કસનની બાણીની બંદુક વેચનારની દુકાને જઈને થોડી ખાવી કારનીજ માગી, જે તે દુકાનના એક નવા મદદનીશે વેચાતી આપી. થોડાક વખત પછી કમનરીમે માલમ પડ્યું કે તે નવા મદદનીશે બીલકુલ ગફલટી અને જુલથી તે ગૃહસ્થને ખાવી કારનીજ આપવાને બદલે ખરી ભરેશીજ કારનીજ આપી હતી જેમાવમાં બને વચે જવતેજ ફરક માલમ પડેલો હોવાથી આવી ગંબીર નજર સુક થવા પામી તે દુકાનવાલા મીં બ્લેન્કસને

રાતોરાત બંધાં પેપરમાં આ જુલ માટે ખુલાસો કરવાની અર્જ કરવાથી અને તે ન જણાવેલાં ગ્રહસ્થને ચેતવણી આપવા, હમોએ હમારાં પેપરમાં આ અખર છાપી છે, જે તે ગ્રહસ્થ કે તેના લાગતાવલગતાનાં વાંચવામાં આવે, તો તે બરેલી ખરી કારવીડગની ગંદું સંભાલ લેવી, અને ખાલી કારવીડગને બદલે ન વાપડવા, અને તાજરતોય નેચોની દુકાને જઈને બદલાવી લાવવાની ગંભીર ચેતવણી આપવામાં આવે છે. તે પારસી ગૃહસ્થે કાલો સુટ પેહેડયો હતો, માથે કરબન હેટ હતી, અને ચેહેરા પરથી સોદામણો હોવા સાથે આંખે રીમલેસ આંધ ગ્લાસ પેહેડેસો હતો.

“ઓ, માયરે! હવે કેમ કરે!” ધાર્તીથી ચીચારી પાડી બિછાંણાં ઉપરથી મની ચોંકી ઉઠી બેઠી. તેનાં વાહાલા દાદીએજ ખેતકસનને ત્યાં આગતે દીરસે કારવીડગ ખરીદી કીધી; પેપરમાં જે વર્ણન કીધું હતું, તે તેનેજ આગ્રાદ જવાખ કરતું બંધબેસતું હતું. મંદબીરો જુલમાં ખોડી ગોલીને બદલે ખરી બરેલી ગોલી જે ગૃહસ્થને અપીપતી તે ખરેખર તેના વાહલો દાદી હતો.

તે દીલછટ છોકરી જોતજોતામાં દહેસનથી મોહત જેવી શીકડી પડી જઈ તોફાની પવનમાં ડોલા ખાતાં ઝાડની ડાશીએ મિસાલ તનખદનથી ધુળવા પડી. થોડીક પળ બિછાંણા આગલજ ખરખરનાં ઠોરી કાંઠેનાં પુટલાં મીસાલ-સ્તખખ ચીટકા ઉભી. તેણીએ ધડપાંદ તરફ ઝડકી નજર કીધી. સાતનો અમલ થયો હતો, તે અંમેચુઅર નાટકકારો! બંધાં નાદર દાદીને પીસનેલની ગોલી છોડી મારી નાખે છે. તે પાટ તરફ લગમગં આવી પુગેલા હોવા જોષએ એમ તે બીહથેલી ખાળાએ માન્યું. તેનો શાઈ ભગ ભજવનાં પોતાના વાહાલાની છાટી સાંચે રીંવાંલવર ફેડશે, તો અફસોસ, અંદર બરેલી ખરી કારુસો હોવાથી વાહાલો દાદી ખરેખરજ બેગન થશે-વગર મોહતે ગોયા બીચારો નાહેક પોતાનો પ્યારો બેઈંગતી જનન તે પાક પરવરને જોતજોતામાં માત્ર ગંભીર નજર ચુક અને બચકાર જુલનાં પરિણામે સદેક કરશે.

“અરે, ખોદાવળ!” બંને હાથો ધાર્તીથી મસલી મની ધુલ જતાં પુકારી ઉઠી. “હવે શું કરે? મ-મ મને કાંઈ સુજ પડતું નથી! મારો વાહાલો દાદી નાહેક જનન દુસમન બેહેસે! ઓ મારા પાક પરવર!”

મગર તેણીને ખચર હતી કે કાંઈથી કરતચ કરી બતાવ્યા વીના પાક પરવરની પવીત્ર વાદથી કાંઈ વીજ જવલેજ સફલ થતી હતી.

ધાર્તીથી દીવાનાં બનેલાં મગજ ઉપર જોસથી પોતાના મજબુત હાથો દાખી તે આર-ડમાં થોડીક પળ ફરવા લાગી, જે વેળા છેક મુંઝેલ તુલીક લટકતા કાલા સલકતા રેશમ જેવા ખાલથી અને નાજુક આંખોમાંથી મોતી સમન ઝીણાં ગોલ ગમડી પડતાં આંસુઓ સાથે તે અભાગણી ગોયા થેલી જેવીજ લાગતી હતી.

પણ કરતું શું? દરેક પલ, દરેક ધડી ધાર્તીમરી હતી! સરકમ અને સરદીથી તે દુઃખી ખાલાતું આંગ છણી તાવથી લગાર દુઃખતું હતું, અને બેચેન જીવમાં અચીતજ વધારો થયો. ના, એક ધડીથી સુમાવવી જોઈતી ન હતી. હજીયે તે મારતી ગાડીએ નાટક-સાલામાં દોડી નહીં બજવાયો હોય તો તાજરતોય જઈને ચેતવણી આપવી.

તેણીએ કપડાં બદલવાનીની કનવાર કીધી નહી, કાંચ કે તેમ કરતા વધુ વખત પીંટી નાંખે. દીવમાનાંજ કપડાં સાથે છુટા બાલ સાથે હવેરી આવરી એક દીવાની સ્ત્રી માફક તે સ્નેહભાવી માત્ર તેણી બાહાર પડી, જે વેળા પક ધ્યાન વગે એક પગ ઉપાગે અને એક પગમા ગ્રીપર સાથેજ તે બંગલામાંથી દરણીની સખતતાથી બાહાર પડી—ગોળા પકી મીસાવ દોડી ઉડી !

જંગલાથી થોડે કદમ દૂર એક તેડી સારા નશીમે ધીમાં કદમે જતી હતી, તેની સામેજ દીવાની જેવી મની ધસી ગેઇ, જેથી તેને ખરેખરજ ઘેરી સમગ્ર તેના શરીરે સમગ્ર સુચકાથી બેકે ટાપટ કરી ગાડી ઉભી કીધી, અને તે અખ-જાની બીજી બાજુ ચાલી જવાની ગદા જે દરે જોઇ, મગર તેણી તે દીવાની આદાથી કરવાને ઉધાડી અંદર એક ઉપર જોસ સમેટ અદલાઇ ઝીંગાઇ પડી !

“ખોદાને ખાતર કાક ?” મની બાગાવુટા શબ્દોથી જાગરી હાંકતી ખોલી. “જલદી—એક-કમ વીજળીની કાંતી લોક, બસ ચલાવ.”

“પણ, બાઈ, કાકા ચલાવ ?” તે શાંદર દીવસોજ પાસની હોનો તેને મનીની આવી સ્થિતિથી ચોક્કાને પુછ્યું.

“હું મમ્ હાંક; ખોદાને ખાતર દુલ રપીદે દોડાવ,” મની અધીરાઇનાં દુઃખથી માફક મુશીબને દમ લેતા અચ્છા અચ્છાને ખોલી, “એક પવ ના ખો ! જે માગમે તે આપસ ! આખ મીચીને દોડાવ ! જો, ખોદા ! મોત જીવતો મબીર સવાલ છે ! ખુદાને ખાતર, મારે ખાતર—”

“પણ, બાઈ, કાકું ક્યાં તે તો કહેતા નથી,” શાંદરે માપાથી પુછ્યું, તેણે એમજ માન્યું કે કોઈને કાક અકસમાટ થયો હોશે તો તે તરફ તે ચાંતાથી દીવાની બનેલી છોકરી જતી હોશે.

“જો-જો-એ-કહ્યું નથી ?” મની પાછું બમડી ‘એક્સેલમીયર ડીએટરમા ! બાઈ મારે ખાતર, બસ આખ મીચી મોટર દોડાવ. જો ! એક મીનીટ એક જગાના જેની માહા-ભારટ છે જો ! એક ઘડી મોટું થશે તો-તો-નાહક જનની બરબાદી થશે.’

કાઠળી ખાનાખગળ ખનાવતી આગાહી તે માપાલુ શાંદરને થવા લાગી, જેથી વધુ ખોદવા વિના પેતાની મોટર ચલાવી, અને બને એમ દુકે રસ્તે અને કાપલા વીરૂધ ‘દુલ રપીદે’જ યાહોમ ચલાવી. મની દેહ પગેલ તરફ રહેતી હતી, અને ત્યાંથી કોટમાં આવતાં બેસક ધણોવાર લાગે, છતાંબી “ડીએટર આવ્યું કે, એક્સેલમીયર આવી કે,” એવાજ બડબડા-તની તાસવીસ તેણી મોટરમા અધીરાઇની તાવથી જળી જનાં તનમનથી થોડી થોડી મીનાટે કરવા પડી. મોટરની બેકમાં એક બાજુ ધારતીયો કાંપતો દમાઈ બેઠો. જો, ખુદા ! તેણી ને અચારી જશે તો કેવું ખુર ખાનેખરાળ પરિણામ નિપજશે ?

“મારા વાહાલા દાદીના મોહતવું કારણ નાદરજ થઇ પડમે જો !” દુઃખથી કાંથો મસલતી મની બમડી, “મારો પેતાનોજ બાઈ તેને બેચન કરસે ! જો, દાદી-વાહલા ફાદી !”

તે દુર્ભાગી સુંદરીની આંખો અંસુઓમાં ગોથા દુખી ગેઇ, અને તેનાં નારીપાસ જંગમમાંથી દુઃખના દયકાં નીકળ્યાં.

આપદે લોકસીની ઝડપ ઓછી થઇ અને એકદમ ઠોભી. રસ્તો લોકોથી ભરાએલો હોવાથી સોફરને હોભાવવાની ફર્જ પડી. તે વત્રી કોઈને દાખી ચાંપીને તે ઘેલી જેવી છોકરીની સુઝે ક્યાં નાહોક ચાંચડા મારવા ભયે ?

અધીરાધથી મનીએ ચીસાચીસ પાડી, અને ટંકસી ચલાવવા કાકલુદી કાઢી. થોડીક મીનીટ પછી ટંકસી પુર નેસમાં આગલ વધી. મની પોતે નાટકશાલામાં વખતસર જઇ પુગે તે માટે તે કીરતારની દુઆ ધન્યવા લાગી, જે કે ટંકસી ધણી ઝડે જતી હતી, તો બી તેને મનસે ધણીજ ધીમી ચાલતી લાગવાથી, થોડે થોડે વારે ધણી નેસથી ચલાવવા તે કાકલુદી કરતી,

આખરે એકસંઘસીવર થીએટર આવી. ટંકસી ઠોભી કે કુડકો મારી મની ઉતરી. તે સીધી વચમાના રસ્તા ઉપરથી ઉપાડા પગે અને કુંડા બાલથી દીવાની અદાથી અંદર ગઈ, પેહેલા વર્ગના બારણા બાહાર ડોર કીપર ઉભો હતો, તે તેણીને ગનરાટથી નેતો ઉભો.

“મને જવા દે, બાઇ,” તેણી મીનત્તમરીથી કરગરી, “ખોદને ખાતર જવા દે. સ્ટોજ પર તે લોકને આગલ વધતાં અટકાવવા બેઠાએ. ઓ, મોહત અવતનો સવાલ છે, મને—મને—”

તે બીચારો તેણીને દીવાનીજ સમજ્યો, અને અંદર જવા દેતાં અટકાવી, મગર જીવ ઉપર આવેલી મની તેને દડસેલા મારી અંદર ધસી ગઇ; સ્ટોજ તરફ તેણી દોડી. તેની નજર સ્ટોજ ઉપર પડી. જે સપ્સો સામસાંમી મિનનજમાં જતુનથી તકરાર કરતાં હતા; તેઓ નાદર અને દાદીજ હતો. ધમકીથી એકે ખુસ્તી પોતાના હાથમાં ઉઘે ધરી નીળ સામે મારવા ધસ્યો, જ્યારે તેજ ધડીએ બીજને સપ્સ પોતાનાં ગજવામાંથી પીસતોલ ઠી ઠાંકતો હતો.

ઓ ! તે ધાસ્તીમરી જીવ સટાસટ પડા !

તેણીએ ચીસાચીસ પાડી, અને અંદર ધસી ગઇ; સ્ટોજ ઉપર જવાના દાદર ઉપરથી તે ઉપર ચડવા ભયે તે આગમજ રીવોલવર કુટવાનો અવાજ થયો :

“ઓ—સખર ! બધા ! ઓ ! રીવોલવર ના માર ! ઓ—મારો—મારો—દાદી—એ જાન !” અને બીજજ પગે સ્ટોજ ઉપર આવી તે નાતવાન છોકરી બેમાન તુડી પડી. રીવોલવર કુટવા પછી તેનો દાદી ખુસ્તી એક બાજુ ફેંકી સ્ટોજ ઉપર તુડી પડ્યો ! અફસોસ ! ખરી ગોલીથી તે ખચીત બેજાન થયો !

જેમ દાદી રીવોલવર તુડી કે તુડી પડ્યો, તેમ કમનશીય મની બી તે પછી બેમાન તુડી પડી, અને તાખરતોય પડદો પડ્યો ! હાઉસમાં બેઠેલા લોકોને સમજ પડી નહીં કે તે ખરો જનાવ હતો કે નાટકનો એક ભાગ હતો !

જે વેળા ઉપરો કરેણુરસ પાટ સ્ટોજ ઉપર થયો, તે વેળા મનીની માતા નાંગમાંય પોતાનાં અતલગનાં બિમારને બેવા ગેઇ હતી. તે ચીંતાથી ખચડી. “મરેર ! હવે મને પસન્દાવો લાગેલ કે મેં એમ કીધું નહીં હોત ! આજે નાદરની દશજનો નાટક છે, તેમાં

એ રીવોલ્વર ફાડેલ ને ઘેરમાં કાસતુસે. બરતાંજ મને બધી હેમટ ને ફકર લાગી; મને બેમમાં બધું ગોઠવવા કેહી જેવો નાદર બાહાર ગીયો કે મેં તે કાસતુમેથી બરેલી પીસતોલ મુકી નહીં! કાણ જાણે બા કાંઈ આઘતી સુંઠ આજે, ને રંગમા ભંગ થઈ જાએ તો! મેં તે પીસતોલ મારી કબજામાં છુપાવી, ને મને ખબર હોવાથી પાસેના બંગલામાંથી ઘાવરના ડાલીની રમકડાંની રીવોલ્વર તેમાં થોડો દારૂગોળાની તોટી ભરાવી લાવી; તે બી નાદરના જેવીજ રીવોલ્વર લાગતી'તી, 'મેં તે અંદર મુકી દીધી. તે બી કુટેલ ત્યારે ખવાજ તો કરેલ. પણ હું જાણું કે નાટકલાલામાંથી ઘેરે આવી મારો નાદર બહુ મારી પર ચુરસે થવાનેજ."

જ્યારે મોડેથી તે માતા ઘરે આવી ત્યારે મનીને નહીં જોઈ તે ફકરમદ થઈ; આખો બંગલો ધુંડયો, પણ તેનો પ તોજ નહી મલવાથી નાજીમાય ધારતીથી ફગલાઈ ગેઈ; મગર થોડીક ગાનીટ પત્રી ટેકરી વરન્ડામાં આવી અને દસ્તે એહેરે નાદર, દાદી અને મનીને બાહાર આવતાં જોઈ તે તાજુખીથી પુકારી ઉઠી.

"ઓ, મની! તું બી નાટક જોવા ગેઈ! કાંય, તું તો સરમ થયો'તો તે જવાની નહીં ઉઠી ને? મારા જવા પછી ગેઈ કે?" નાજીમાય અર્ધા કપકાની ધપે ખોલી.

"બધી ચીજોમાં બેરંજોજ ફાયડ મારી બધો ખીગાડ કરેડ," નાદર ચુસ્તથી જોલ્યો. "બેરંજોથી તો ખચીટ તોખાલ થઈ! તે ચેલકીજ ઝલકા ચાલજ, તે લોકથીજ લકાઈ ને ખુના મરકી બી ચાલજ. માથે પોતાની ચાલાકી વાપડી રીવોલ્વર બદલી, અને બેહેનજોએ ઘેલાં જેવાં નાટક તકડા પર આવી, નાટકમા નાટક બજાવી જાનવો, સાઈ' થયું કે લોલિ ખરીજ નાટક તેમી સમજેલા!"

બધો ખુલાસો જ્યારે તે માતા આગળ બસી મનીએ કીધો, ત્યારે તેણીએ પોતાની ગાદમાં વાદાવથી મનીને દાખી. ખરેખર તો વહાલી માતાએ પોતાનું મનનું સુજ્યુ કીધું. જ્યારે એક વફાદાર બેહેને પોતાના વાહાલાને પોતાના બાપને હાથેજ બેજન કરતો અટકાવવા પોતાનું મનનું સુજ્યુ કીધું હતું જો નાજીમાયે તે રીવોલ્વર બદલી ન હોતે તો ખચીટજ દરજ્યારસ જનાવ જનવા પામતે.

"જા, ફરવાયા" નાજીમાયે તેને ખખડાવ્યો. "બેરંજોથી તો બધી ખાનાખરાખી થતી મહેજનાં ખચી ગેઈ. તમે લોક મરી, પોચી મરોડી, જુલ્યો પાપટ બી નહીં બંગાએ અને ખાલી બાર ગજની લખાસ મારી ચર્ચનું ઉધું કરી નાખે, પણ ફરેસ્તા જેવી ચોરનોથીજ બધી રીતે તમારો બચાવ થાયજ, સમજવા. અમોલા બેસોજ."

બને જીવાનોએ બને અજળાઓની મારી ઇચ્છી દીસોજન આખાર માંચો.

પણ કેહેવાનું બાકી રું છે?

ડા. એચ. એલ. બાટલીવાળા સન્સ એન્ડ કું. લીમીટેડની

સ્વદેશી દવાઓ.

બાટલાવાલાનું એન્યુમીક્ષયર.

બાટલીવાલાની એન્યુની ગોળીઓ.

બાટલીવાલાનું (ટોનિક સીરપ) બાલામૃત.

બાટલીવાલાનું (ફોર ઓલ) આમ.

બાટલીવાલાનું ડાએરીયા (કોલેરાલ) મીક્ષયર.

બાટલીવાલાની ક્યુનાઇન ટીકડીઓ.

બાટલીવાલાની ટોનિક પીલ્સ.

બાટલીવાલાનું-રેંગવરમ આઇન્ટરેન્ટ.

બાટલીવાલાનું-દાંતનું મંજન.

જ્યાંજ્યાં વેપારીઓને કીકાયત ભાવ.

ટેલીગ્રાફ એડરેસ:-બાટલીવાલા વરલી મુંબઇ.

પી. એ. વરલી, મુંબઇ ૧૮.

ગ્રાંટરોડ વેરથી તમારે મારકીટ વેર ઘડેલા ખાતા
જવાની કંઈજ જરૂર નથી.

જામ, જેલી, ખીંડી, સારડીન, કોકો, ચાકલેટ, ઇ. વેલાતી,
ગુડી, સેન્ટ, લવન્ડર, કોલોનવાટર, સાબુ, તેલ, હેરઓઇલો,
જાતબતના મેકરેના; પેપાનીઝ અને આઈનીઝ કટલરી, તથા ભેટ
સોગાટને લાયકની હમ ચીઝો; પેટન્ટ મેડસીનો, અને પરફ્યુમયુરી.
મારકીટ ભાવે અમે વેચે છીએ.

ભેસાન્યાની કું.

સ્લેટર રોડ, ગ્રાંટરોડ, મુંબઈ.

પીરોજશાહ અને ખરશેદજીની કું.

હમારે ત્યાંથી નવસારીની કસ્તી, નારાં, ઘી, ખાંડ, મેવો, દરેકો મસાલો, ચાહે, કોશી, મુંબડ,
લોખાન, અગર, બચ્ચાંના રમકડાં, નવાં વરસનાં ત્યાં જયદે કારો, ભેટ
આપવા લાયક ચીજો; ત્યાં દરેક જાતનો વિશાખતી-માલ, પેટન્ટ
દવાઓ, વિગેરે કીકાયત ભાવે મલશે.

૦-તાપ્પા ખીલ્ડીંગ, રેલ્વે હોટલની સાંધે ચનીંરોડ જંકશન, મુંબઈ.

જવાળામુખી પર્વતો સંબંધી વધુ વિવેચન.

લખનાર:-J. F. M.

વહાણાં વાંચનારાઓ ગયા અક્ટોબર માસના નવરંગના (પાને ૧૮૭ થી ૧૮૧ સુધી) અંકમાં "ચોડાક જવાળામુખી પર્વતો" એ મથાળાં નીચે જ લેખ પ્રગટ થયો હતો, તે પર આજને વિષય થોડું વધારે અજવાળું નાંખશે.

જવાળામુખી પર્વત એટલે એક મોટી ફાટ, જે પૃથ્વીના ઉપરના કંડા પડમાં થઇને પૃથ્વીનો અંદરનો ભાગ કે જ્યાં અતિશય ગરમી હોવાથી દરેક ઝીજ, ખડકો સુધ્ધા, પીગસેલી હોય છે, ત્યાં સુધી જાય છે.

દઝારો, ખડકે ફરોડો વર્ષ અગાઉ પૃથ્વી એક સ્વર્પની માફક બળતો દડો હતો. આ બળતો દડો જેમ વખત વહેતો ગયો તેમ દડો પડતો ગયો. એટલે સુધી કે દાલમાં ઉપરનું પડ કંડુ યથ ગયું છે, જો કે અંદરના ભાગમાં હજી અતિશય ગરમી છે. દાખલા તરીકે, એક પથ્થરને જો આપણે બારી કાઢીએ અને પછી થોડો વાર રહી કાપીએ, તો માલમ પડે છે કે જો કે ઉપરની છાત કંડી પડી ગઈ છે તો પણ અંદરના ભાગમાં એટલી ગરમી છે, કે આપણી આંગળી ઘસી જાય છે. તેજ પ્રમાણે, પૃથ્વી કંડી પડતી ગઈ તેમ ઉપરનું પડ પણ કંડુ પડતું ગયું. માલિયા ભાગમાં ઘણી ગરમી હોય છે. હવે તે ગરમ ભાગમાંની વરાળ બાહર નીકળવા જોશ કરે છે, જેથી ઉપરનાં કંડા પડ પર દબાણ થાય છે. આ પડ પર દબાણ થવાથી પોચાં બાજો તે દબાણને ટાળે પણ યથ જાય છે. આ રીતે વરાળને બહાર આવવાની તક મળવાથી તે પોચા ભાગને ઉચકી નાંખે છે અને પોચે બહાર નીકળે છે. તમો એક પાણીથી ભરેલી કીટલી લો. પાણી ઉકળે ત્યાં સુધી ગરમ કરો પછી ઉપરનું ઢાંકણ મજબુત કરી નાળચાંને ધ્રુવ મારો, વરાળને બહાર નીકળવાનો માર્ગ જડતો ન હોવાથી તે કીટલીની બાજુઓ પર દબાણ કરે છે. જો ધ્રુવ મજબુત ન મારેલો હોય તો તે તે દબાણને તાબે થઈ "થડ" અવાજ કરી ઉડી જશે અને વરાળ ધસારામધે બહાર નીકળશે, એટલે પાણી વરાળનું જોર ઝાણું થઈ જાય છે. જો ધ્રુવ મજબુત હોય તો ઢાંકણ કદાચ નીકળી જાય અને જો ધ્રુવ અને ટાંકણ બન્ને મજબુત હોય તો કીટલી ફાટી જશે આ જાણવું અગત્યનું છે કે પાણી જટલી જગા પ્રવાહી રૂપમાં (Liquid) રહે છે તેના કરતાં વાયુરૂપમાં (Gaseous) ૧,૮૦૦ ગણી જગા રોકે છે, આ જગા એ "વાયુરૂપ પાણી" એટલે વરાળે રોકવીજ જોઈએ, તેથી જો વરાળને કોઈ ઝીજનો અટકાવ હોય તો તે ઝીજને વરાળ પોતાના માર્ગમાંથી દૂર કરે છે.

ઉપર ઉદાહરણ વાંચ્યા પછી આપણને સહેલ સમજ પડે છે કે પૃથ્વીની અંદરની વરાળ બહાર નીકળવા માગે છે, તેથી તેણે પોતાનો માર્ગ ખુલ્લો રાખવો જોઈએ, પૃથ્વીનું પડ નડે છે માટે તે દબાવ્યું કરે છે. જેમ એક લશકરમાં કોઈ ભાગનું બરાબર રક્ષણ થતું ન હોય તો દુશ્મન તેનો લાભ લઈ, તે નબળા ભાગ પર હુડી પડી વિજય મેળવે છે, તેમ વરાળ પૃથ્વીના પડ પર હુમલો કરી નબળા ભાગને ઉડાવી દે છે અને પોતે બહાર ચાલી જાય છે.

હવે આ દબાવણ પડેલી ફાટમાંથી પીગમેડો ખડક, વરાળ, રાખ, પથરા વગેરે બહાર નીકળે છે, પીગમેડો ખડકને લાવા (Lava) કહે છે. તે ફાટનું મુખ જમીનમાં મોટું હોય તો પાડેલું હોય એવું દેખાય છે. લાવા આ નાકમાંથી બહાર નીકળી આજુબાજુ ફેલાય છે. થોડો વખત ગયા પછી તે ઠંડો પડી સખત ખડક બને છે, એજ પ્રમાણે જમીનમાંથી પીગમેડો લાવા બહાર નીકળી ઠંડો પડ્યા કરે છે એટલે તે ભાગ ઉંચો થતો જઈ આખરે “પર્વત” હોય તેવો આકાર બને છે. આખા અધરણના લાવા જેવા તે કુંગરનો આકાર જોઈ શકે. આ પ્રમાણે જેમજેમ રસ વધારે ને વધારે વહેતો જાય છે તેમ તેમ કુંગર ઉંચો થતો જઈ આખરે પહાડ હજારો ફુટ ઉંચો બને છે. આપણે કોટોપેક્સી (Cotopaxi) વિષે વાંચી ગયા. આ પર્વત એન્ડીઝ (Andes) પર્વતોની હારમાં આવેલો છે. એની ઉંચાઈ દરિયાઈ સપાટીથી ૧૯,૫૦૦ ફુટ છે. તે નરદમ લાવાનો બનેલો છે. સગમન ૪,૦૦ ફુટ સુધીનો ઉપરો ભાગ નિરંતર અરધી ઢાંચેલો રહે છે. એના મુખમાંથી વારંવાર ઉની રાખ, ધુળ, અને પથરા આકાશમાં ઉડે છે અને આજુબાજુનાં પ્રદેશોમાં ફેલાય છે.

જે ફાટ પડી હોય છે તે ફાટ ઉપરના નક્કર ખડકમાંથી થઈ એક પૃથ્વીના અંદરના ભાગમાં જાય છે. આ મુખ્ય ફાટ ઉપરાંત બીજી નાની ફાટો ઘણી હોય છે.

અગાઉના વખતોમાં જ્યારે અંદરની ગરમીનું જોર હાલમાં છે તે કરતાં વિશેષ હતું ત્યારે દુનીઆના કેટલાક ભાગોમાં હજારો માઈલો સુધી લાવા ફેલાયેલો હતો. આ લાવા હાલમાં ઠંડો પડી જવાથી ત્યાં હવે નદીઓ વહી મેલાનો થયાં છે. દાખલા તરીકે, હિંદુસ્તાનમાં દમ્પાણનો દિપકદમ હજારો ફુટ ઉંડા લાવાનો બનેલો છે. હજારો વર્ષોની વાત પરથી આ લાવાનો બનેલો ઉંચ્ચ પ્રદેશ નદીઓથી ખેડાઈ ફળદ્રુપ થયો છે. તેમાં ખીણો બની છે અને શહેરો વસ્યાં છે. આગળના વખતમાં જે બયાનકે જવાણામુખી પર્વતો આ પ્રદેશમાં હોવા જોઈએ તેની નિશાનો હવે જડતી પણ નથી.

જ્યારે બળતા પહાડો ફાટે છે ત્યારે અંદરથી જે વરાળનો ગળવર જાયો બહાર નીકળે છે તેનાં વાંદળાં થઈ વરસાદ વરસે છે. કેટલી વખત એક પહાડ ફાટી તે દમ્પેશ માટે મુખ થઈ જાય છે. તેનું કારણ દેખીતું છે. વરાળનું દબાવણ ઓછું થાય છે. એવા પહાડો થોડો વાર રહીને લીલાતરીથી ઢાંચાઈ જઈ જાણે કાંઈ વખત ફાટ્યાનું ન હોય તેવા દેખાવ ધારણ કરે છે. એવા ઠંડા પડી ગયેલા પર્વતો દુનીઆમાં ઘણાં માલમ પડે છે. એ સાબીત કરે છે કે આગળના વખતમાં હાલમાં છે તેનાં કરતાં વધારે બળતા પહાડો હતા.

હિંદુસ્તાનમાં આંધ્રમાનના ટાપુઓમાં “બેરન” ટાપુ (Barren Island) એક વેળા બળતો જવાણામુખી હતો.

પ્રસન્ન્ય.

શિખરણી છંદ.

૧

જતા નેયા ઝાઝા, જરૂરથી જમાના જગતના,
તપાસ્યા કેં તાન, વિવિધ ઇતિહાસો વિગતના,
ખુલાસાથી ખોળ્યે, પતિજ પડી દે પ્રાચીન ગયા,
હતા સાચા વીરો, વિષય સુખમા અધ ન થયા.

૨

અહા , આર્યાવૃત્તે, લિખમ પણ શુ લિખમ વૃષ્ણુ,
રહા રેતસ ઉર્વે, કદન ગણકાર્યું ન કૃષ્ણુ,
હરી જેને ભારત, અકગ પણ અગે મનમયા,
હતા સાચા વીરો, વિષય સુખમા અધ ન થયા.

૩

પરો ધ્યાને ધાતા, ધનુરધરના દાસરવિએ,
તડી તાડિક ત્રાડી, શરિરમણિ છેલ શરધિએ,
લટયા લાખો લાલો, તદપિ ન થયા આર્દ્ર હૃદયા,
હતા સાચા વીરો, વિષય સુખમા અધ ન થયા.

૪

દિલાસા દ્રષ્ટાંતો, મથન કરવાથી મળી શકે,
અને પોતે તેવા, પ્રગટ પણ ટ્યો તે પળી શકે,
સ્મરો શબ્દો સ્નેહો, મપધ દ્રઢ હૈ શાખે શ્રધધા,
હતા સાચા વીરો, વિષય સુખમા અધ ન થયા.

કવિ ભાઈશંકરજી વિદ્યારામ પંડિત.

એક હજાર લઘી દઈ પકાવેલી ઉમદા

અભિક ભરમ

શકિત આપનારો સરવોપરિ સિંધ ઉપાય.

કય જેવા મહા લયંકર જીવલેણ વ્યાધિને દુર કરવામાં પણ પોતાનું મોહોદુ
પરાક્રમ દેખાડે છે. ત્યારે સાધારણ દરદોને મારી હઠાવે તેમાં નવાઈજ
શું? અનેક દરદોનો નાશ કરે છે અને અખુટ કૌવત આપે છે.
તથા શરીરને તેજસ્વી અને મજબુત કરે છે.

કિંમત:—તોલા ૧ એકના રૂપિયા ૫૦ પચ્યાસ.

વિશેષ વિગત માટે પ્રાઈસલિસ્ટ મંગાવો.

વૈદ્યશાસ્ત્રી **મણિશંકર ગોવિંદજી.**

વૈન્ય કાલ્યા
દેવીરાડ મુંબઈ.

આતંકનિગ્રહ ઔષધાલય—જામનગર (કાશિયાવાડ.)

અમૃતખંડ

જી.સી.નં. ૮૪૧-૧૭

સખતમાં સખત માથાનો દુખાવો માત્ર એકજ મીનીટમાં દુર થઈ જાય છે.
માત્ર પેટની ઉપર ચોળવાથી પણ પેટમાંનો દુખાવો મટી જાય છે. પવન છુટવા
માંડે છે. અને બાહી-બહુજની દુર થાય છે. દાંત અને દાહતું કુળતર એકજ
મીનીટમાં શાંત પડી જાય છે. વીંછીના ડંખ ઉપર તો તેનો ચમત્કાર એલોડીકજ
છે. ઉંચાંમાં ઉંચી જાતના કેઈ પણ પેનકીલર કરતાં અમૃતખંડુ ઘણી ઉંચી
જાતની દવા છે. વિલાયતી દવાની દરેક દુકાન ઉપર તે વેચાય છે. હાલમાં તેની
કિંમત ૧ સીસી રૂ. ૧૦૦ ત્રણ સીસીના રૂ. ૧૦૦ તથા ૬ સીસીના રૂ. ૨૦૦ છે. પોસ્ટેજ હમારે માથે છે
બધા દવાવાળા વેચે છે:—કેટલોગ મફત મળે છે.

અર્થ:—“અમૃતખંડ” ઓટીમ મકામ પોષ્ટ-નડીઆદ (ગજરાત)

બે હેસ્તનો ખખણો !

એક દુઃખી વારતા.

લખનાર:—Niobe

તે એક જુવાન અને ખુબસુરત મરદ હતો. છતાં તેનાં મોંઢ ઉપર મોહોતનીજ નામુરદી, ને માઠ બધ પમાડે એવી શોકાતુર ઉગ્રશિશુતા પ્રદિપ્ત જણાતાં હતાં. તેના દાઘોની તાઇટ મુઠ્ઠીઓ વાળેલી હતી. જ્યારે તેની આંખો કાંઈ નહિ ખમી શકાય એવાં અસહ્ય દુઃખનાં ઉગ્રાણુમાં ઉતરેલી સામી દેરક ઉપર મુકેલી તૈયાર ભરેલી તે અક્યકીત રીવોલવર તરફ કાંઈ બેઠી આક્રાણુથી ખેંચાયતી જણાતી.

આહા ! ગયો અકવાડમાં બની ગયલા તે માઠ વિચીત્ર, શોકાતુર બનાવેલો ખ્યાલ કરતાં તેનું મેરતક અંગાર પેઠે તંબી ગાળ્યું. જ્યારે તેનાં કપાલ ઉપર પરશેવાનાં ઢાંઝાં ઝરાં ટુટી નીકળ્યાં. અને તેનો મોહોત કરતાં બી સફેદ એડેરો, જે બની શકે તો હજુણુ વધારે બળબીત-સફેદ બન્યો.

ચરે ! ઓ, દયાલુ ખોદા ! જે ખૂરખરજ ખોદાનો ઇનશાફ હસ્તિ ધરાવતો હોય, તેણે વિચાર્યું, તો શું આ ઇનશાફ હતો ? જીંદગીમરની સચ્ચાઇ, નેકીનો ખદશે-રૂધન; વરસોની મેહેનત ને એહેમતનો ખદશે-રૂધન; એક જવાન ઉછળતી જીંદગીની ઉત્તમ, અભિલાશ, ને પોતાનાં બહાસાએ સુખી કરવાની આસાનો ખદશે-રૂધન !

તેણે પોતાનું માથું પટકી નાખ્યું. આહા, હા ! નાશ અને નાશ ! તે સિવા ખીજું કોઈજ નથી. આખી દુન્યાથી કંટાળેલો, જીંદગીથી ધરાઇ ગયેલો હવે તે શું કરે ? ફરી એક વાર તેની નજર તે રીવોલવરનાં અક્યકતોં મુઝાં તરફ ફરી-જે આવકારનાં આમંત્રણુથી તેને પોતાં તરફ બોલાવતી-ખેંચતી હોય, એમ તેનાં પત્થર બિલાસે જડ થઇ ગયલાં અંતકરણુમાં તે વેળાએ સાંપ્યું. તેણે એક હાથ લંબાવી, તે હથપાર સેવાની વેત્રણુ કરી. જ્યારે તેનાં હાથ સાથ તે શાંદજનુજ આવેલું એક નાહનકડું કામળું અક્યયું. જેમાં ચોરાક-પણ જીગરનાં સાચ્યા પ્રેમથી લખાયલાં તે સોનેરી બોલો, ફરી એક વાર તેની આંખો સામે તરી આવ્યા. આહા ! એક માતા ! તેનાં સોનેરી જીગરમાંથી બહોતો બિનસ્વાર્થ પ્રેમ સાથ, આવે જગતનાં કીધા બેકામતી ખખણાની સરખામણી ફરી શકાય ? તેણે એક ઊંડો નિવાસ મુક્યો. આ તેની જીંદગીની કરોકટ-ધડીએ એક બહી માતનો સાચો પ્રેમ, આકાશ પરથી ઉતરી આવેલાં એક અંધગામ ગણ્યો, અને પુરાઇ, અને લાલચમાં ફસાવતું તે અંધકાર હથપાર તેને

કમકમાટ સાથે જાણી પીસાડી નાખ્યું. “મારા બેટા, આ દુન્યામાં ગમે તેવો તું એકલો હોય પણ એક માયના જીવનમાં તો સદા તારા માટે જગ્યા છેજ, તારા પૈસા ગયા હોય— તારા મિત્રા—તારી બહેલી તેં ગુમાવી હોય—પણ મારા બહેલા, મારી જીંદગીનાં ખજાણાં તારાં માતપીતા ને બેહેનો તો તને આવકાર આપવાને પ્રીતીનાં શબ્દોથી વધાવી લેવા તૈયાર ખડેલાં છેજ.” એક જ્ઞાનાં ગામડામાં રહેતી સાદી પણ બહી માતાને મુખથી આચરાયલા તે સોનેરી સખુણે તેનાં કાનોમાં ફરી ફરીથી વાગતા જણાયા. અને તોપણ જીંદગીની નીરાશીથી એવો તો નાસિપાસ બનેલો—કચડાયેલો તે હતો કે એક મીઠી માતાને પ્યારથી તેને કાંઈ રવેશે સંત બનાવી શક્યો નહિ. તે આવકારથી વધાવી લેતા પ્યારો હાંથોમાં દબાવા કરતાં—મેતની સાંતીમાંજ નર પડવાનું તેને વધુ ખુશકારક લાગ્યું.

તે માણસ કે જે ફક્ત યોગ્યાં અઠવાડયાંઓ આગમ્ય આખાં લંડનને સર્વેથી માનીતો સૌથી શ્રીમંત હતો—અને આજે તેનાં મેતની આપ બોહોલી દુન્યામાં કાંઈને કરી દરકાર વરીક હતી નહિ—એક ગામડાંમાં વસ્તા યોગ્ય હેતવંતા જીવો સિવાય, તે મેન્ટલ—પીસ ઉપર પ્રકાશતો, એક ઠંડો, મગર ખુશસુરત મુખડો તેનાં બોવાયલા પ્યારની એક જાંખી ચાંદ માત્ર આપતો દેખાતો. તે પ્યાર જે તેનો પોતાનો હતો—જે તે તુચ્છ, દગાથી મેળવેલા પૈસા તેનાથી શક્યો હોતો તો બીજાં એને રહાવી, ખુવાર કરી શ્રીમંતાઈ મેળવવા કરતાં, તેને એક ગરીબ પણ આખરુદાર માણસ ગણાવાનું વધુ પસંદ કર્યું હતું. જેના બદલામાં આ દુન્યાની દરેક બહાલાંમાં બહાલી બીજીથી તેને છુટું પડવું થયું હતું. તેની ગરીબીની જાણ સાથેજ, એક ઠંડા, ટુંકા, લગભગ તોચ્છાં કાગળ સાથ લેડી વીચ્છન કાર, તેની અદરાયથી મોહારદારે સેવતોજ છેડો છોડવી આપ્યો હતો. આખાં પવિત્રતાનાં ઇંગ્લંડની તે ખુશસુરત કહેવાયથી મગર અજલાએ એવા એક સાચ્યાં, પણ ગરીબ માણસ સાથ પરજીવા કરતાં હજાર વાર મરવાનું વધુ પસંદ કર્યું હોતો.

અને તે છતાં આ દુન્યાની ગતિ ન્યારી છે. એક પ્રેમવંતી માતાનો સાચ્યો પ્યાર મેળવવા કરતાં—આખાં ઇંગ્લંડનાં તે ખુશસુરત પણ ઠગારા પ્યાર માટેજ તેનું જીવન તસ્તુ હતું. અને તે બોવાની નાસિપાસી સાથેજ ઠંડા, ફર મોહાતને નર મરવાનું તેણે વધુ મોઠું—વધુ આવકારદાયક ગણ્યું હતું.

“આહ! મારા બોહા! દયાળુ ફરેસ્તાઓ!” તે પોકારી ઉઠ્યો. “શું નેકી, સચ્ચાંઈ ને પ્રમાણીકપણાંનો એજ બદલો છે? રે, જો, બોહા! શું પવિત્ર જોરતો, ને બહાદુર, વફાદાર મરદો આ જગત માટે સરખાવાંજ નથી? રે, જો, મોટા બાપ! તું કે જે આટલો બંદાશી—ને પવિત્રતાનાં તુરથી ઝગઝગી રહેલો છે—તે જો, બાપ! ક્યાં સુધી—અરે! ક્યાં સુધી આવો જરબંદાશ તું ચાલવા દેશે?”

અને તેના જવાબમાં હોય તેમ તે માતાનાં સાદાં, ને ટુંક કાગળનાં એકડાં હરફે. મોટા સોનેરી દીવાઓ મિચાલ તેની આંખ સાંમે ઝગઝગી રહ્યા. અને એક હરડયબેદક, દીલ ચીરી નાખનાર હરફું તે હરફે; “આહ! માતા! મારી માતા!” તે શોકથી બબડ્યો.

ઠીંગણેની મોટી નવી બધાયથી, બપકાદાર, સુદર બીલડાંગો, માહેલી, એકમાં તે હાલમાં ઉભો હતો. તેણે પોતાની બારીએથી તે આંખ જમીત કરે એવાં ઉચાણ પરથી ટીંગાળને હેડ

જેયુ. આહો! એકજ-કુડકો! અને સંધ્યું ખસાસ! અને તો પણ એ રીતે તેને પોતાની જાંઘીનો છેડો લાવવા ગમ્યું નહિ! તેની માતાનો મીઠો સરોદ પુકારતો—તે હેતવંતા ધરડા પીતાનો માપાલુ એહેરો તેની ઢાંચી સામે પ્રકાશવો જણાયો. અને પાછો એક ધીમા નિશ્વાસ સાથે તે ત્યાંથી ખીસી ગયો.

“સાંતી! સાંતી! તું અને ક્યાં મલશે?” અને હયાં એકએક તેને ઠેમઝો ખસાસ થયો. ખચીત! તે ઠંડાં બહેવાં પાણીજ તેણે સેવટની સાંતી આપજે, આહા! આ, ખોદા! બીજી દશ મીનીટ વધુ—અને જવાબા પેટે તેનું જસતું મગજ અને માહબારત દુખની અગ્નિમાં સળગી ઉડેલો તેનો આત્મા તે થંડા, સાંત, પાણીથીજ સેવટનો શોતીમય આરામ પામેશે!

કોઈ છુપો અવાજજ જાણે ત્યાં ઘસડી ગયો. અને એક સ્વપ્નને જેવાં માણસની અદાએ તો, ઠેમઝોનાં કિનારાનાં એક સર્વેથી એકાંત ભાગ તરફ જઈ પેહિાઓ. તે ત્યાં, યુગો અને ફાટી જતાં જંગલો તે મળકતાં, ઠંડા પાણીને નીરખતો હતો. અરેરે! શું ત્યારે એજ તેનો અંત હતો? તે એક મગજર, સાચો મરદ—શું જોરતનાં પ્યારની ખિનપાવદારીથી પોતાનો કીમતી જીવ ખોજે? કે તે જીવ—કે જે તે માહતામી સાહેબે તેને સપુરદ કર્યો. અરે! તેનાં વખત અગાઉ લેવા—કે ખોવા તેને હકજી શું હતો?

પણ પોતાનાં વિચારો વચ્ચે તે સખત ચોક્યો. એ શું હતું? રજેરગ દુખની એક ક્રીની કશ્યામય ચીસ, જેનું અગાધ દુખ વર્તવા જાણે કોઈ શખ્દોજ નહિ! એક મરણ ને પામતાં વાજંતનાં છેડાં કશ્યામય દરફાં જેવી! જેની અગાધ ઉડી દીલગીરી સમજતાં તે સનમદનથી ધ્રુવ્યો. માહ જામરાતથી તેણે આંખે ફાટી નેયું. અને અરે! તેણે શું નેયું? પોતાંથી થોડાં કદમ દુર, લગાર નીયાનમાં એક જોરતને ઉમેલી તેણે દીડી. હવામાં ઉડતાં વાળો સાય—આકાશ તરફ લખાવેલા હાથેએ રાત્રીની ઝાંખી રોશણીમાંથી અલ્પુત સુંદરતા ધરાવતા, સ્વર્ગની એક દેવી જેવા તે અતી નાંજુક રૂપાલા આકારને જોઈ તે ખે ધડી હેરત રહ્યો. પવિત્રમાં પવિત્ર, ને સ્વચ્છમાં સ્વચ્છ એક કચ્છેમાંથી કોટરી કાઢેલી, એક મેડોનાના નેટલી ફિરેસ્તાઈ, સુંદર! હદ બાહરની નાજુકી ને કોમલતા ધરાવતો, એક હવાઈ પરવાનો જેવો અસાધારણ સુંદરતામયો તે ઉચો નાજુક બાધો—તેની દરેક ગ્રેસ, ને સીમે—ટરીમાં એવો તો પરફેક્ટ—એટલો તો સુંદર કે હૈરન વેનકાઈને લાખ્યું કે અશાદીનની વાતોમાંની એકાંદ પરી, કે સાદાદીનેજ તે જેતો હોય!

તે એટલું તો જોઈ ચક્યો કે મોતનાં કિનારા પર ઉમેલી તે નવજવાન જોરત એક ઈંગલીસ વુમન હતી નહિ. તેણીનાં ધીલા ઝુળનો પોશાક, ને માથાં ઉપર ઓધેલા એક પાદસ્ટ, રંગીન રેશમી સ્કાર્ફથી રપેન દેશની કાંઈ વાતની હોય, જેવી લાગતી. તેણીની ચામડી લગાર ઝાંખી, સાંવલી, પણ પરજવાનાં ઉગતા સુરજ જેવી પ્રકાશિત, લાજ, ને ગોલાખી—ને મધ્ય સત્રીનાં સિદ્ધ પડછાયા જેવા તે કાળા રેશમી વાળ કમરથીખી નીચે પડતા, ને હવામાં ઉડતા જોઈ ચકાતા હતા.

પણ તેણીએ કાંઈ તેણે ત્યાં ઉમેલો જોયો નહિ. ને દુખની એક કશ્યામય યુગ સાથે તે ઉડળી—ને તે પાણીમાં જઈ પડી! એક બીજી તેવીજ યુગ સાથે તે મર્યો. ને હતાઈ

નાચુકી ધરાવતા, તે પટલા, અતી મરોડદાર આકારને પોતાની જોરાવર આયમાં ઝીલી મન્યુત પકડી લીધો. અને એક ઝટકા સાથે એની પાછી જમીન ઉપર લાવ્યો.

“હિવન્સ-ગર્ભ !” તે પોકારી ઉઠ્યો. “એ તું શું કરતી હતી ?”

મે ફાટેલી, દીલગીરીમાં ગરકાવ આંખો તેનાં બણી ટીકાઇ. તે નાચુક હાથોએ તેને જોરાવર આયમાંથી છુટવાનાં ફાકટનાંજ વળખાં માર્યાં.

“મને જવા દેઓ !” તે ગુંગાતા દમે બોલી. “છોડો મને મરવા દેઓ !”

“હશે !” તેણે ધીમેથી પથ્થુ ઝતુનથી કહ્યું. “ખોદાએ બંધેલી એ પવિત્ર છ’દગીને અંત લાવવાને તને હકજ શું છે ?”

“હું મરવા મોંઘું છાં મારે મરવુંજ નોંધ્યો !” કદી નહિ સમજ્યા હોય એવા નીરાશી થી બરપુર શીરીન સરોદે તે દીલગીયા સુંદરી બોલી. અને ફરી એક વાર તેનાં હાથોમાંથી છુટી થઇ તે હંડા, ફર પાણીમાં પોતાની ઝળકતી, સુંદર છ’દગીને અંત લાવવાને કોયેશ કરી નોંધ. નીરાશીથી દીવાનાં બનેલાં એક બચ્ચાંનાં જેવું તેણીનું ઝતુન હતું. અને તેણીને બચાવતાં, ને પકડી રાખતાં ને એક બચ્ચાંને પટાવે તેમ પટાવી શાંત કરતાં તે જવાનને અનેક મુસીબત થઇ. જ્યારે તેનાં જોર સામે તે ટકી નજ શકી—ત્યારે પવનના સપાટાંએ ખરી પડતા એક નાચુક સુંદર કુલની અદાએ હાંફતી, ઠકથી અર્ધ બેહોશ બનેલી તેની આયમાં ધગશે થઇ પડી.

કાંઈક શાંત થતાં તેણે નેચું કે આસરે વીસેક વરસની તે એક અંતી સ્વરૂપવાન, નચોળવાન તારણી હતી. તેની જાદુબરી સિદ્ધા અશ્વમેધમાં આ જગતનું મરતાનનતે મીઠા પરવાલા સમ હોઠામાં કવીઓનું એક સ્વપનું સમાયણું હતું. તે આશનાખી, ચુલાખી મુખરો દેખીતા દુખ અને ઠકથી હાલ કાંઈક જર્દ. બનેલા તેની બેઠામીમાંથી અનન્ય જેવો દીલકસ ને ગુરમદ નજર આવતો હતો, જ્યારે લગભગ ફાટેલા, જુનાં વસ્ત્રો સાથ-મેહોતના છેલ્લાં પગડીયાં પર ઉભેલી-છતાં વાર્તામાંની એક ફરી-પ્રીતસેસ જેવી સુંદર, સાંત, કરસાદાર ને તોરવતી તે હતી, તેના ચેહેરાની દરેક લાઇનમાં, તેનાં શીંગરની અરંપાર સુંદરતા, ને ગ્રેસકુલ હીલચાલમાં અરંજાનદાની ખમીર, ને અમીરી દખલો સમાયલાં હતાં.

“મારાં બચ્ચાં ! તું જાણે છે કે એ તું શું કરતી હતી તે ?” તેણીને કાંઈક સાંત થયેલી ને પુરતી હોંસમાં આવેલી બેઠાં તેણે બહુજ નરમાસથી છતાં હડાવવંતા અવાજે કહેયું “તે માહનામી સાહેબે બંધેલી એ છ’દગી તું તેના વખત આગાઉ કદી લઇ શકે નહિ તારા નિમાયલાં વખતની એક કલાકથી આગળ કે પાછળ ! એ છ’દગી ને તેણે આપી છે—તે તે પોતેનું લઈ શકે ! તારાં ગમે એવાં દુખ-કે કાંતીલ નાચુરાદી છંતો-તું નાહ ! ત્યારે માઇં-ચાહદાં ! મને કહે કે એ ત્રેજડીનો અર્થ શું છે ? એક મેંડોના જેવો પવિત્ર, ને શીરેસ્તા જટલા સુંદર તારા દેખાવ સાથે ! કહે મને કે કોઇ રીતે આ રાત વિટા અંગાઉ હું તને મદદ કરી શકું ?”

“નહિ તમેથી નહિ-કે આ જગતનું બીજું કોઇ પથ્થુ ઇનશાન નહિ,” દીલમાં સુઠાં આવે એવી નિરાસીથી તે રૂપસુંદરીએ કહ્યું, તેણીનો અવાજ એક મ્યુઝીક ! તેના સંબંધે તેની રચણા અને મધુરતામાં એક ગાયન કરતાંથી સુરીલા, ને અંસરકારક

“જો, તું જાણે કે તારીજ પેઠે મોતની સોધમાં આવેલા એક સખસ સંગાઠ તું છે, તો કાંઈક વધુ ખુલાસાથી તું બોલે?” હેરલ્ડે બધી આતુરતાથી, સવાલ કર્યો, “મને તારું નામ આપ, ચાંદ્રદે, કે વધુ રાત વિટવા અગાઉ હું તને તારા માતા કે કાઈ સગાં હોય તો તેઓને હવાસે કરી શકું.”

એક એવું તો મધુર, ને શોકથી ભરપૂર હૃદયું તે પરવાલા સમ હોયે વાટે બાહરે પડ્યું કે એક આકાશની દેવી, કે સ્વર્ગીય, ફેરેસ્તાનીજ હાજરીમાં ઉભો હોય એમ હેરલ્ડ વેનકોટે ધાયું “અને માન્યું.”

“આકાશમાં ચક્રચક્રતા તારાઓ તમે જોઈ શકો છો ત્યાં મારાં માતા છે. ફેરેસ્તાઓની આગળ—તે ફિરતારની હુજુરમાં અને ત્યાં જતી મને અટકાવો નાં, સાહેબ. હુટલાં દોસની બરફાકારીથી છુટવા—ગુમાપણું નામ, અને જર્મમાયલી મગરૂરીથી બચવા! ઓહ! મને મરવા દેઓ!” અને નહિ ખમી શકાય એવાં જોશથી હવે પેહુલીજ વાર તે રડી

હોજળી ઇનશાનોની દુષ્ટાએ ક્યકામ જતાં તે પુલને આંસુ ભરી આંખોએ તે જોતો ઉભો. બ્યારે ખુશનાં ઇનશાદ અને રાસ્તી વીશે ફરી એક વાર તેણે સવાલ ઉઠાવ્યો.

“ર, ઓ, ફિરતાર! સ્વચ્છતા, અચોઈ, ને નેકીની પ્રીતીમાં જો તું છે—તો ક્યાં સુધી—અરે, ક્યાં સુધી આવો ફર ગેરઇનશાદ તું. આજવા દેશે!”

તેનાં જવાબમાં હોય તેમ તે છોકરીએ પોતાનો એક હાથ લખાવ્યો, નાગ્નુક, પટમદાર, ને અન્યાયો, ને એક કચ્ચોના જેવો પવિત્ર, ને સ્વચ્છ તે એહેરે તેનાં બધી ફેરવ્યો.

“આપણાં સર ઉપર ચમકતા આસમાનની હુજુરમાં—આપ બહેતાં, રાહત આપતાં પાણીની સમક્ષમાં ‘હું કહું છું’ કે ‘હું નિર્દોષ છું.’” તે છોકરીએ સમજાવ્યું, “અને તમે તે માનશો? નમો કે જે આટલા ભલા ને ઇનશાદી છેઓ! તો પછી મારી નિર્દોષતા જાણી—મારી અવેશભરી ઇઝ્ઝતને આતર—મારાં પવિત્ર નામને ખાતર—મને આપ બહેતાં પાણીમાં આસરો લેવા દેઓ! દંગાખોર મરદાનાં દંગાથી બચવા—કુળ ઇનશાનવતનાં ખોદથી—”

“બસ કર! બસ કર, ઓ, છોકરી!” તે બોલી ઉઠ્યો. “તારી નિર્દોષતા ને પવીત્રાઇમાં હું માનું છું. તારી મોહોખત ને મરવતને હું માન આપું છું. છતાં ફર મોતને પડખે હું તને છોડી શકતો નથી. તારું નામ મને જણાવ, ઓ, છોકરી! ક્યાં ખાનદાન થી તું ઉતરી આવેલી તે સમજાવ.”

“મેરૂડીથી થોડેક દુર એક એકાંત કીલ્લો માફે બચપણ—કહે તો મારી જાંઘી પસાર થઈ છે. ને ઉમરાવ એદ્દસઝાદ” તે સ્પેનીશ રૂબુદરીએ સમજાવ્યું. “મારા પીતા, ને ડાંના એની મારા કુક એ બે સિવાય અત્યાર તક કદી દાખને મેં. ચાદયાં, કે પીછાપયા વીકે હતાં નહિ. તારાઓનાં પ્રકાશ, કે પુલોનાં પમરાત જેવી મારી જાંઘી સ્વચ્છ, અને પવિત્ર ગુમરવામાં આવી હતી; અને બધીક વાર મારા પીતા અને કહેતા સમજાવતા; ‘કારમેન, આપણાં માન પામેલાં ને પવિત્ર નામ સિવાય બીજો કાંઈ પણ વારસો તું મારી તરફથી મેળવશે નહિ. દીકરી; પણ તારી નિર્દોષતા ને નેકી, ને આપણી ખાનદાની અસધવાત જે તું મેળવશે તે ફેરફારના ખગલથી ખી. વધુ છે. અને તેની તું તારા જીવની પેઠે જાણવી કરજે.” અને મેં

તેવચ્ચને તે માંગેલું વચન લાંબો વીધાચથી સપુરક કંથું. મારી જીંદગીમાં મારા પીતા, મારા કુટુંબ, તે આશંકાકારનાં વંશથી ઉતરી આવેલાં ઉમરાવમદીગુટેમ મારગારીટ, તે અમારાં ગામડાંનાં મથનાં વડા જોગન સીસટર કારથોટા સિવાય હું કશાચ જાણીએ નહીં. અને મોદરીડથી થોડાક માધ્યમને છેડેજ અમારું મકાન આવેલું હોવા છતાં તે રાજધાણી-શેહેર કે તેને લગતી ધામધુમોથી હું તદન અજાણ છતી.

હયાં તે યોખી-ને કોઈ ખતી ગયલા ખનાવોની દુષ્કારેક પાંદથી તે સુંદર છોકરી આખા તનખદને ધ્રુજ—તે કાળી ચશ્મોનાં નરમ મખમલી પલકારા ચરે. એવા તો શોકકારક હતો, હરદય વનકોટ તે બહાદુર ઇંગલીશ મેન તે તરફ જોઈ વડીકાંશકથો નહિ. તેણે જોયું કે દક્ષીણે તરફનાં ઉંચ, અમીરી ખાનદાનની તે નેખીરી હાલમાં ગરીબી અને નાશનાં છેક છેલ્લાં પગાંધા ઉપર આવેલી હોવા જોઈએ. તેનાં વસ્ત્ર લગભગ ફાટાં ચીડે હવાલ-નેણીનાં માથાં ઉપરનો તે રેશમી રંગીન સ્કર્ફ વડીક રેસાં નીકળી ગયો—પોંખાયો અને રંગ વિનાનો થવા આંબ્યો હતો, અને એવા કંગાળ પ્રસે, તે મોતનાં પડછમા છતાંખી તે રેખેનીથ સુંદરી એક બાદશાહનદી જેવીજ સુંદર, દમામવતી, ઘરસાચાજ, ને તોરવતી હતી. ગોયા એક પદ-છપ્ટ શાહનદી પોતાનું બે વાવણું; રાજ, પાણું, મેળવવા આહતી હોય.

“સીનોરીટા!” તેણે કહ્યું. “તમે રેખે દેશનાં વતની છેઓ છતાં તમે આવડું સ્વચ્છ ઇંગલીશ બોલી શકો છો? મેં તો ધાર્યું કે ઇંગ્લેન્ડમાં તમે વરસો ગુજર્યા હોય. તમારું નામ બાનુ—”

“મારું નામ” તે ધીમા મધુર હલકે બોલી, “મારું નામ કારમેન સોરીઝો છે. મારા માતા એક ઇંગલીશ લેડી હોવાથી અને આજ એ બાબાનું સિક્ષણ આપેવામાં આવ્યું હતું.”

તેણે એ પ્રશ્નો સાંભળતાં માનથી નમન કયું. આહ! કારમેન! કેવું મધુર નામ—કેવો તે મનોહર ચેહેરા! તે ચેહેરામાં આ જગતનું અમરત-કારમેન એ બોલોમાં કલ્પ દુનિયાનું મધુર ગાયણ તેણે સમાવણું લાગ્યું.

“સીનોર,” તે પાછું બોલી, “તમે મારી જીંદગી બચાવી છો. પણ એહ! તે નકામું છે. તદન નકામું! મારા પીતાના બહાલાં ધરને છોડી આવવા પછી-મારાં પવિત્ર નામના નાશ પછી આ જીંદગી મને હવે તદન નકામી છે!”

“હરદય વનકોટ” તેણીની શેહેજ વધુ નજીક આવ્યો, “સીનોરીટા, મેં એક વાર તે ફર પાણીમાં તમારી સુંદર જીંદગીનો નાશ થતો અટકાવ્યો છે. અને કાંઈખી કારણ બપ્પા વગર તે ફરી-એક વાર તે ગુમાવાં દેવા માગતો નથી. યાદ રાખો! કે તમે એક એવા માણસની સાંમે છો કે જે પણ પોતાની જીંદગીના અંત માટેજ અત્રે આવેલો છે. તમે એક વાર તમારી જીંદગીનો હવાલ કહેવો શકો છો, તો દયાલુ બોધની યાદને ખાતર તે પુરોજ કરો! કે જ્યાં તમારા બાપમાં (બપોરે તે ફિરતારે અને તમારા બંધાવ અર્થે મોકલીજ આવ્યોછ ત્યારે) શું કરવું તે હું સમજી શકું.”

એક ગંભીર હાસ્ય તે મનોહર, રૂપાલા ચેહેરા ઉપર ફેલાઈ રહ્યું.

“આહા! સાન્ટા મેડોના મારી હાંડીને સર્વેથી પવિત્ર, ને સ્વચ્છ ભાગ તો. હું તમને કહી ચુકી છું. પશુ-પશુ—” અને હવાં તે પાછી કમકમી-રોહન થોળી-ને જરાક વારે હાંમત એકી કરી મીઠા દીલગીરીભર્યા સાહદે આગળ ચલાવ્યું, “થોડાંક અંદાઝમાંએ. પરંતો તે એક ખતાવ છે. જેની મધુરી મોઢક શુરંગાત મધ કરતાં ખી ગીટો છતાં મારી હાંડીને એક ત્રેજેડીમાં ફરવી નાખનાર હતી. પશુ અરે! તે વખતે મને તેના ક્યાંથી ખ્યાલ હોય! તેમ સારગારીટને ત્યાં હું તે સાહજ ગુજરનાર હતી. ચંદ્રમાં પ્રકાશીત, ને અજાજીતો હતો. રાત્રીનો પડછાયો પડવો શુર ધર્મ ચુક્યો હતો. જેની ગંભીર વાચોસેટ રોશણી દ્રેલીસ ઉપર ઉગેલાં મીઠાં હતીશકળ, રાતા ગોલાઓ, ને પેશન-ફલાવસની સુંદરતામાં ગાદ ગંભીરતા વધારતી જણાતી હતી. આરે-અને શુવાય સધળે ફેલાઈ રહ્યો હતો. બ્યારે મતલબનાં સદેદ મુખખાઓ, ને સુંદર કારી રોકાં પમરતાં આરે-અ-ખાસમસ ચંદ્રની રોશણીમાં અમકતાં જણાતાં. હું એ સધળું જોતી, ને વખાણતી અચ્ચાં સહી ખુશાલીથી દસ્તી, પાંમે ધીમે મારાં મન સાથ લલકારતી ઉભી હતી. ત્યારે—આહ. ત્યારે—મેં તેણે અચપ્પચ મારી સાંમે ઉભેલો જોયો. ઉયો અને ખુબસુરત એક મીઠ દેવતા જોવો, તેવા સોનેરી બાલો, ને ખુબ આખો-ને અપોલો જેવી ખુબસુરતી ધરાવતો મેહેરો મેં મારી હાંડીમાં પેહલીજ વાર જોયો. તેણે જોતાં જ મને લાગ્યું મારા ઇંગલીશ મામાનાં દેશનોજ તે એક વતની હોવો જોઈયે. અને ફર ઇંગલંડનાં તે ખુબસુરત રહેવાસીને જોતાંજ મારે જીગર-મારો આત્મા તેની તરફ ગાયા ખેચાઈ રહ્યો.”

તો માણસ હાથોની મનઆક્રશક હીલચાલ-તે રાતા હોઠો પરતું હસ્તુ-ને તે શાંત સ્વચ્છ કુલીન મુખમુદ્રા પર પ્રગટી રહેલી મેડોનાનાં જોવી નિર્દોષ, અજેદવતી, જોતાં દેરકક વેનકોટાં એ ધંડી અછલથી હેરત રહ્યો.

“મેડોના!” તે બખડ્યો, “આગળ ચલાવો!”

“આહ! સીન્યોર! હવે આગળ જેમ તમે સાંમળશે, ત્યારે કદાચ એવું માન તમે મારા માટે રાખી શકશો નહિ. અને તે પશુ જ્યારે મેં કહેવાનું શુર કીધું છે, ત્યારે તો હું કહેવશ! તે વખતે મેં ધાણું કે, ખુદ આકાશનો એક દેવતાજ મારી સામે જાવી ઉભો હોય! જો કે હવે આપ તમારાં સુંદર મુલકમાં આવ્યા પછી હું જોઉં છું કે, આપ દેશનાં લગભગ સધળાં મરદો મીઠ દેવતાઓની ખુબસુરતી, ને સોનેરી વાળ ને ખુબ આખો ધરાવે છે. આહ! સીન્યોર! તમે પોતેખી લગભગ તેવાજ છો. બ્યારે હમાંની ઇંગલીશ છોકરીઓની સુંદરતા એક રોઝ-જદને તમામ મક્કતી છે. પશુ તે વખતે હું આ સુંદર દેશ, અને તેનાં વતનીઓથી તમામ અનલો હતી. અને મારાં માતાનું મુલક-જો જોવા હું સદા તરસતી હતી-ત્યાંનાં એક રહેવાસીને આવેલો જોતાંજ મારે જીગર ખ્યાર અને વીચાસથી તેનાં તરફ ખેચાઈ ગયું. ત્યાર પછી અવારનવાર અમે મળતાંજ રહ્યાં. તારાંઓનાં ચક્રચક્રીત પ્રકાશ, ને ચંદ્રની મધુર વાચોસેટ રોશણીમાં મેં તેનાં મુખથી ધારનાં રાખ્દો સાંમળ્યા. અને સ્વર્ગનાં સર્વેથી સુંદર સ્વપનાં કરતાંખી, ધ્યારનાં તે મધુર વચંતો મને હારો પછાં વધુ વ્હાણાં ને કીમતી લાગ્યાં.”

ખ્યારનાં તે ખોવાયલા સ્વપનાઓનો વીચાર કરતી તે સ્પંનીશ સક્રમારી કંટકી મીનીરો સુધી ચુપ-વીચારવંત બેઠી. અને પછી ધીમાં શીરીન કલકે આગળ કહેલું શુર ક્યું.

“તેણે મને કહ્યું કે હું ખુબસુરત હતી. ખુબસુરતીની એક દેવી-પ્યારની પ્રતિમા ! ને મી-ચેન ટેનો બેઠેક બેઠેકાટ, ને પેશન-ફ્લોવરઝની હાજરીમાં એ સુવચનો-સાંભળતાં હું સુખથી આનંદ પામી. આ પેહેલી જ વાર મેં સાંભળ્યું કે હું આવી સુંદર હતી. ને તેને જ ખાતર હું ખુશી યદ્ય. તેની ઇચ્છા તે મારું બેઠેક-તેનું સુખ તે મારી જીવંતી હતી. ફક્ત જો કાંઈથી મારી દીક્ષગીરી-કે અસતોશ હોય તો મારો હાથ તરફની મારા પીતાની નાંખસંધી હતી. ખુદા જાણે કેમ, પેહેલાંથી જ તેણે તેને માટે અંચીઆસ ધેરાવ્યો. અને તેવંચુંતી એ નાપસંધીએ—છુપી મીલાકાતોને ઉતેજણ મળ્યું. અને અમે હવે વારંવાર ત્યાંનાં મધ તરફનાં તે એકાંત રસ્તાઓ પર મલવા લાગ્યાં. અને એવી એક મુલાકાત દરમિયાન તેણે મને કહ્યું કે જો હું તેની સાથે છુપીથી ઇંગ્લંડ આવી શકતી હોઉં તો તે મને પોતાની પરણી મોહરદાર બતાવે ! અને પાછળથી મારા પીતા જ્યારે મને પરણી ગયલી જ નજીકે ત્યારે—મારું ક્યાં વીના રહી શકવાનાં કેમ હતા ? અને એ સંધ્યું મેં મારી નાશન અકસે તે વેળાએ ખડું માન્યું. અને અગાઉથી નકકી કરી રાખ્યાં મુજબ એક ઝળકતી શાહજનાં મારું તે વાહણું ધર સંદા માટે ઊડી આવી.”

“અને મેડોના, તમને શું તેની ઉપર કાંઈ જાણ-કાંઈથી વસંવસો ઉત્પત્ત થયો જ નહિ ?”

“ચક્રચક્રતાં તારાઓનાં પ્રકાશમાં જોઈથી સમ્યાષ-કુલોની સુંદરતામાં જે વિશ્વાસ મેં ધરાવ્યો હોય તે કરતાંથી વધારે વિશ્વાસ, અને જ્ઞાણથી મેં તેનાં બોલો માન્યા, ને આહ, સીનેર ! તમે કદીથી જાણ્યો નહિ કે તેની કગાઝ જાણતાં કેવી બંધાનક નિરાસીથી મારો આત્મા ક્યકાષ ગયો, મારાં ઇંગ્લંડ આવ્યા પછી તે મને મળ્યો અને મને જાણ્યાં કે, તે દીને તો એક શાંદળ યદ્ય ગયલી હોવાથી હમારાં લગન યદ્ય શકે નહિ અને તેથી તે મને એક હોટેલમાં લઈ ગયો. અને ત્યાં-અરે ! ત્યાં-પોતાનાં ખર્ચ-રૂપમાં તે બાહર પડ્યો, મારા પગ પાસે ચુકણીએ પડી, મારા સ્કર્ટની બોર્ડર પર મોંઘ છુપાવી તેણે તે એકંદાર ક્યો, તેણે કહ્યું કે અમારા લગન કોઈ દીવસથી યદ્ય શકે નહિ કારણ તે એક સાદો મીઠું હેરીગટન નહિ-પણ લંડનની સોસાયટીને એક મોટા ને માન પામેલો અર્થ હોય, અને પોતાનાં સર્કલની એક લેડીને પરણવા કપુલી ચુકેલો હોવાથી, મારી સાથે લગન નિતી ગમે એવી મરજી હોવાં છતાંથી) કદીથી યદ્ય શકે જ નહિ, કેટલેક વખત સુધી તે ચપ્પે ઉઠાવવાની કોપેશ કરતી હું, બેસી રહી અને જ્યારે હું તેનો ખર્ચ અર્થ સમજી શકી કે, નાહમેદીની એક ચીસ સાથે હું નીચે પડી. “ઠરખટ, ઠરખટ !” એ પોકાર, “મને મારી નાખો ! એમ બેઠેકતી સાથે જીવવા કરતાં, ગમે એવું મોત હજારો ધણું આવકારદાયક છે.”

દુખથી હુમી પડેલી તે મેડોનાનાં માથા ઉપર હૃદય વેનકાર્ટ દેવાંથી એક હાથ મેલ્યો, “મારી ગરીબ, ગરીબ છોકરી ! અજાણતા ફેસેલી નિર્દોષ, પવિત્ર મેડોના !” તે લાગણીથી ધ્રુજતા, નરમ અવાજે બોલ્યો.

“આહ, સીનેર, તમે મલા છેઓ ! તેથી જ એવી દયાથી વર્તી શકો છો ! પણ મારી ઉપરનાં ગમે એટલા હેતુ છતાંથી, હું ખાતરીથી કહું છું કે મારા દેશનાં વતનીઓ મને પાછી ફરેલી જોવા કરતાં એક ન્હાની ઘેરમાં સુનેલી જણી આત્મારથી માથાં નમાવશે !”

“સીનોરાં ! ને લોક ગમે તે ધોરે; તે સાચું મને દરકાર નથી. પણ રંધેનની એક ઉમ-
રાવળદી સીનોરાં સોરીઓને એકવાર જન બચાવ્યા પછી-વગર દવાએ કાંઈખી મદદ આપ્યા
વિનાં હું હવેથી નહીં રાંધનાર નથી. આગળ બોલો; મેડોનાં ! તમારા હેવાલ પુરો કરો.”

શરમથી ઝુમી પડતી ગાંબોએ તેણીએ પોતાનું માથું વધુ નમાવ્યું. અને તે તાવ્યું
કમાનદાર હાથે આસરો માંગતી થપે તેની તરફ જોવાળ્યા.

“હવે મને કહેવાનું થાયું થોડું છે. તેનો તે કુટ એકરાર સાંભળતાં હું કમકમીને બાણ
ચઢ ગઇ. અને ત્યાંથી સંઘ માટે ચાલી જવા હું તે બારણાં તરફ ગઇ. એક કુટકાં સમેટ ત્યાં
તે ધસી આવ્યો ને ખડખડાત દરયો. ‘છોકરી, તું શું હીંવાની છે ?’ તેણે કહ્યું, ‘તું કદાખી
એમ ધારી શકે છે કે તને મેલવવા આટલી રજા બેચવા પછી, કદાખી એટલી શોહેલથી
હું જવા હઉં ?’

“ઓ હરખટ ! તું કાણ છે ?” મેં કુખથી પોકર્યું. “એક મરદ કે એક દોઢખી દેવ !”

“હુટ એક દેવજી !” તેણે ગગડાત ક્યો. “તારી ખુબસુરતીએ મને હીવાનો બનાવ્યો
છે ને જેખી કાંઈ કુટ સપત્તણપત્તીખી ને તું મેળવી શકાતી હોય-ઓ, મારૂંબલનાં થંડા
પુટળાં-આકાશનાં ઝળકતાં સેતારા-”

“પણ તે આગળ પુરું કરી શક્યો નહિ. કુખથી બાવરી ગનેલીએ-મેં તે દરવાજો ગગ-
ડાવી કહાડ્યો. ‘ઓ દયાહુ દરેસ્તાઓ માલ બળવાન કિરતાર ! મને મદદ કરો !’ મેં પોકાર્યું
ને તે ખરાં અંતરથી ચાહેલી કુવાનાં પરીણામમાં હોય તેમ તે બારણું ‘ઉંઘડી-ગયું’ અને
કટલાક માણસોને મેં ત્યાં એકાં મલેકાં જોયાં. કાંઈખી ખુલાશો આપ્યા વિનાં-કે એક સે-
ન્ડખી થોળ્યા વગર હું ત્યાંથી બાહર નીકળી દોડી. ને તે નવાં દેશમાં નવાં લોકોમાં દીવસો
સુધી રખડતી ફરીક, અને ત્યારેજ મેં જાણ્યું કે મારા જેવી એક બીનઅનુભવી, ગાંબો
છોકરી માટે-તમારું ખુબસુરત લંડન-કેતું બંધાર, જરૂરની બધું હજી,

ચંદ્રની રૂપાલી રોશણીનો નરમ રૂયેરી પ્રકાશ, અંધકાર રાત્રી જેવાં તે શીદા મેચદાર
ઝુલકાંઓ, અને તે કરતાંખી શીદાહ અંતરહવંતી આંખોના મખમલી પ્રકાશ-સાથ, કાંઈ અજબ
જેવી મન અકંકશક હારમનીયી જોડાયલાં લાગતાં, એક સાંચામાથી થડી કહાડયા હોય એવા
બટમદાર, રૂપાલા, અન્યાળાં તે હાથો ને જવાન મજાજે ઘણી મમતાથી પોતાના હાથોમાં ધર્પા.

“હું બાકીનું સમજી શકું છું, ઓ, મેડોનાં !” તેણે કહ્યું. “તમારા આવા ચહેરા, ને
અમીરી રીતમાત સાથ ઇંગ્લેન્ડનાં એકાં ઘરમાં ચાકરીની આસા રાખવી-કે તમારાં ચુજરાણુ
જેમ કમાવું એ મુશ્કેલ-અરે ! કેટલું કેટલું મુશ્કેલ છે !”

“બોલો તમારું બહુ કરે, રાહેબ.” તે લાગણીથી યુગલાયલા સાદરે બોલી. પણ
તમો પેહેલાજ છેઓ કે જે મને સમજી શકો છો ! બ્યારે આહ ! ઓ- પેલીજ લેડી, તારા
આશીષ વરસજો ! ઓ, દયાહુ દરેસ્તાઓ ! તમારી મદદ હોજો ! પણ જે કુખ, હડમારી,
ધીકકાર, અને નામેશી મેં મારા માતાનાં આપ વહલાં મુલકમાં પગ મેળ્યા પછી ખચ્ચું છે,
તે હું કદી વળવી શકવાની નથી. ને હવે બ્યારે જીવવાનું તદ્દનજ અશક્ય થઇ પડ્યું છે-

સ્વાર-આય' બેઠતાં, યંડાં નીરમળ પાણીમાં, સદાની રાહાત, અને ચાંતી મેળવતી મને અટકાવો નાં !

તે તેણીની પાસે બેઠો. અને એવી તો કાંઈક થી, લાગણીથી તેની સાથે તકરાર ચલાવી અને અનેક-એટલા તો હુપ્પ અને હાડમારીના દાખલાએ તોફાન પતલાવ્યા. કે દેહેસ્તથી ફાટલી આંખોએ, હાંફતા હાથે તેને સાંભળતી તે બેઠી.

કટલીક મીનીટ સુધી ત્યાં ગંભીર સુપડીદી પથરાઈ રહી. તે જગ્યાન મરદ, એક જીંદગીની સર્વથી વંદાલી, બધી ને ઉમદા જાનું ચિત્ર પોતાની નજર સામે ઉઘું કરતો-જેનાં એક સુગંધી પુલનાં જેવાં એકથી અનેક સંચુરો, સર્વાનસરન-અને તે અતરાશતાં ગામડાંઓમાં પમરી રહેલા હતાં, તે સાદી, પણ ઉંચ આચારવિચારની, સોનેરી બાલો, તે મીઠા ચેહેરાની હેતવંતી માતા, જે નાવારેસ બાળકો, અને રખડતાં ગરીબોનાં એક રહબર શીરેસ્તા તરીકે જ ઓળખાયતી હતી, અરે! તે મીઠી મધુર માતા શું આપ નાવારેસ છોકરીને આંસરો નહોં આપે? અમીરી જાનંદાનની-પણ ખેંચેલી-એકલી અટુલી!

તેણે ફરી એક નજર તે ઉંચી સ્વર્ગપાન તોફાની તરફ ફેંકી અને 'મીડ' તરફનાં હનીસકલનાં સુંદર વેળાઓથી ધંકાવવાં, ને તારા સમ અમકતાં સદેહ રોડાઈસ સવંડી ડેરીડેસ, ને લટકતાં ખુબેસથી સોબી રહેલાં તે વંદાલાં ધરને ખ્યાલ તેની આંખો સામે ઉભો થયો. હા, જેકે લંડનની સોસાયટી, શ્રિમંત દારૂત આસનાવ, ને જરની મોટાઈ તે ખોષ બેઠો હતો, પણ ને વંદાલું સાડું ધર તો તેણે પોતાનું જ હુપ્પ અને જો! એક બાદશાહી મેહેલને દીવાલે એવી ખુબસુરત આ રપેનીશ સુંદરી જે નિર્દોષતા, નેકી, અને પવત્રિાઈની પ્રતીમા હતી-તે જો તેની પોતાની-તેની પરણેતર યવા કટલીક ઘટતી હોય તો આ અવિન એક સ્વર્ગમાં ફેરવી શકાય. આ જગતની તકલીદી શ્રીમંતાઈ કરતાં એક મેહેસ્તને જ ખાખણ મેળવેલો કહેવાય.

"મેડાના!" તેણે કહ્યું. "તમારા વંદાલાં પીનાને મલવા શું તમારે જીગર-તરસું નથી? તે હેતવંતી કુષ-જે શોકનાં આંસુઓથી તમારી જુદાઈ માટે રડતી-તણતી હોય!"

"આહ! જો, મોટા બોહા! સાન્યાં મેડાના!" તે રપેનીશ રૂપસુંદરી બોલી. "તેઓ મોટેનાં મારા ગમે એવા મોટા પ્યાર તેમને ભેટવાની મારાં અતકરણની સ્વેતિમ ઉમેદ છતાં હવે-હું કદી તેઓ સામે જઈ શકું નહીં. મારા પવિત્ર નામ ઉપરનાં આ સીદા પડાયા સાથે તેઓને મોહ અતલાવવા કરતી-આ બેઠતાં મોણીમાં કમરવાસ યવાનું હું વધુ પસંદ કરું!"

"મેડાના! કારમેન!" તેણે કહ્યું. "જો પેહેલાના જેવું જ એક સ્વચ્છ, અને પવિત્ર નામ તમે મેળવી શકતાં હોવો તો?" તે નાખુક, નાના અન્યાયા હાથો, તેને પોતાના હાથોમાં લીધા, તે ઢાળી, મખમલી ચરમેના ઉંડાણમાં તેણે ઘણાં હેતથી જોયું અને તે છોકરી શક, અને આંસાથી ધુન્વતી, કાંપતી, હાંફતાં હાથે તેની સામે જોતી ઉભી.

"મેડાના," તેણે પાછું કહ્યું. તેવાં જ વંદાલ અને વિચારથી. "જો તમારે પવિત્ર નામ તમે પાછું મેળવો-એક સાચા ઇંગ્લીશમેનને પ્યાર-એક સુંદર ધર ને હેતવંતી માતૃપીતા તો મને કહો, જો, મેડાના! કે તમે પાછાં સુખી થઈ શકો? તમારા પીતા અને કુષને દીનતાથી મલવા જેટલાં?"

તે નાનાં કમાનદાર હાયો તેણીએ ઘણાં વિશ્વાસથી તેના હાયો ઉપર મેલ્યા. અને તે બોલી-ત્યારે તે મીઠો ધુન્નતો અવાજ વાણના તારો કરતાંથી મધુર ને અસરકારક સગળતો હતો.

તમે કહેજો તેણે ને સુખી બંધિય દુ મેળવી શકતી હોઈ તો - હા ! પણ આહ ! સીનેર-મારા જેવી એક બદખત ઉપર પુદાના એવા પવિત્ર આશીષ વરસી શકતા હોય એ તો જોઈ દુ માનીજ શકતી નથી !

“મેડોના-કારમેન !” તેણે કહ્યું “તું આ હુ-વાલું એક સર્વેથી બેમુલ્ય ઝવાબીર છે તારી જીંદગીની આ એકજ-કમનસિય શુભ છતાંથી ! અને કહે, ડાહીંગ કે તું મારી પરજો તરે ખનવા શીજીયે ? મારાં માતપિતાને તારાં ગણવાં-મીડનાં એમાંત સુંદર ગામડામાં હોય સાચ વંસવા ?”

દરકાં ખાતી તે હડી હમી થઈ આહા ! તે-કેટલીક મધુર, ને મનોહર હતી. લગાર સાંવતી, છતાં-પરોઢવાનો નરમ તેજસ્વી તાકાં જેવીજ પ્રકાશિત, ને પવિત્ર ! તે નાનુક રાશુક દાર માથું એક રાશુની તાજ લાયકું સુંદર, ને સોમાપમાન ! જ્યારે તે ન્હાનાં ખુગથુરત પગો (સ્પેન દેશની બીઓની ખાંસ મગરરી) કદી દાપના હટકેસેની ન ધરાવવા હોય, એટલા બધા નાનુક, ને સોભાંતા !

“મેડોના” તે કમલ જેવા પવિત્ર ને સુંદર અહેરા ઉપર એક હેતવંતુ સુખથી લેતાં તે ખુખ શુરત ઇંગલીશમેન-હેરલ્ડ વેનકાઈ બોલ્યો. અને ડબ્બલામાં સ્વર્ગીય સાંતીમયું સુખ, અને ખ્યાર તું મેળવશે, ને એ બધાં સુખમાં શ્રેષ્ઠ, સ્વૈતમ, એક પ્રેમવંતી માતા-મું, મેળવશે ! એક પ્રીતી, રીકાઈ-ઇંગલીશ મમાં-જેવી, તે પોતે ધરાવી હોતો ! ને જંગલમાં ખીલતા વામદ્દ રાગીજ જેવી-એ હસ્તા, ખુસ્તુમાં મેહેતાની ન્હાની લાડકાણ બેહેતો !

તે નાનુક કમાનદાર હાયો તેનાં ગળાં આસપાસ વીટળાયા “હેરલ્ડ, મારા મધીર ! હું તમને આહવશ-સુખી કરીશ !” એક બન્યા પેરે નીરહોખાયા, તેનાં બોલાવેલા બોલ તે બોલતી ગમ.

તેણે ઘણાંજ વહાલથી તેને હંધાં સરસી ચાંખી.

“મારી કારમેન ! મારા બેહેસ્તનાં અળણાં !” તે હેતથી પટપટયો, “સહવાર ઉગતાં પેહે લીજ ત્રેને આપણે મીઠ તરફ જઈશું. ને તે બોલી ચતાં પ્રેમવંતો માખાપને મલશું. અને મંછી ઘણી બહેલીજ તારા પીતા અને કુટુંબી સમાંતી સાંચ આ બેમુલ્ય અળણાંને મારી પરજોતર ખનાવશ ! મારી પરજોતર-મારી પોતાની !”

જવાબમાં તે મીઠસથી હસી. ને તે શિદ્ધા, અબેદવંતુ માથું ઘણાં ખ્યાર અને વિશ્વાસથી તેની છાતી ઉપર નેમાળ્યું.

“હેરલ્ડ, મારા મધ ! તમારી મરજી તે સદા મારા હોકામે રહેશે !”

“મારી તાકા-મારી મેડોના” તે હેતવંતા જવાંખયા ખુશી ચતા, ને તે પરવાલાં સમ હડો પર એક કોસ લેતાં તેને આ છતીપર એક સ્વર્ગનોજ અળણો મેળવ્યો.

૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાં લખાયેલો

જ્યોતીપનો મહાન ગ્રંથ!!!

હિંદુસ્તાનના મહાન
રુષીઓમાં ભૂગુ ર
પીતુ નામ જગ
મશહુર છે.

પંડીત કાશીવાળા
ને
મળો.

આ મહાન રૂષી
સખેલુ તાબુળીભરે
કુ પુસ્તક "ભૂગુ
સહિતા" અમારી
પાસે માલુમ છે.

પ્રાચીન જ્યોતીપ
શાસ્ત્રની સત્યતા
જુઓ.

કચ્છના નામદાર રાઓ. જી. સી.
આધ. ઇ. ફીરોજશા મહેતા,
ગોખલે, મં ગાંધીજી, લોં તલક,
માવજી ગોવિંદજી શેઠ અને

આ ગ્રંથમાંથી તમે
ને નીચે જણાવેલી
તાબુળી ભરેલી વિ
ગતો મળશે.

મુંબઈના જાણીતા આ
ગેવાનો, શ્રીમતો આ
ખાતાનો લાભ લઈ
ચુક્યા છે

ખીજ નાગકિત આસામીઓની જન્મ
કુંડલીઓ તેમના જીવનની સાચી વિગતો
સહિત આ ગ્રંથમાંથી નીકળી છે.

તમે સાચે લાવેલા
કુંડલીની નકલ તેમાં
તપાસ જોશો-

એટલું જ નહિ પણ
મુંબઈમાં મહાન ગણા
તા જ્યોતીપના પં
ડીતોનો પણ આ
તાબુળીભરેલો ગ્રંથ
જેવાને દરોડો પડે છે.

ખહારગોમંતો ઘરાકોએ કુંડળી સાથે રૂ.
૧૦ અગાઉથી મોકલવા. મજકુર ગ્રંથના
આધારે સમગ્ર જીવનનું જૂતાંત રૂ. ૧૦
ની વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે.
એટલે એક દર રૂ. ૨૦ થશે.

કુંડલીનાં આધારે ત
મારી જીંદગીની જ
મધી મૃત્યુ સુધીની
તેમજ મૃત્યુનો ટાંક
મ. ૧૫ગેરે તાબુળી
ભરેલી વિગતો તમે
જોશો.

પંડીત કાશીવાળા

ભૂગુ જ્યોતીપ કાર્યાલય.
૨૯૨-૯૪ ખીજે માળે-કાલળાદેવી રોડ,
દાદી શેઠ અગ્યારી ગલીને નાકે
મુંબઈ ૨.

સંસારનો ફાંસો.

અખતાર:—દારાં કાપડીયા

પ્રકરણ ૨૯.

આપણી વારતાની કમનસીબ દીકરાન ને સદવારે, પોતે શું કરતી હતી ને ક્યાં ઉતરતી તેનાં કીચીત માનખી બોલ્યું બગર, વાંદરાનાં સ્ટેશન ઉપર ઉતરી પડીને અંદર ગલીઓ ને શેરીઓમાં દાકથી એક સુઘાં માફક બેસુધ્ધ ઘસને ટુરી પડવા અગાઉ, ભટકતી હતી તે વખતે એજ સ્ટેશનની લંગોલગ એક અકસ્માત યવા પામ્યો હતો. મરકુંમ ખાનખાહાદર મેદરવાનજી મગોલનાં જવાન વિલવા મેદરખાખ પોતાનાં દીકરા સાથે મોટારમાં ફરવા જતાં હતાં, જેટલાં સામેથી એક જાકટા ધુણુ જેવા દ્રાધવરને હાથે દંદરાખ આવતી ટેકી સાથે તેઓની કાર અપડી ને ત્યાં જોતજોતામાં માગશે ગંભીર બની ગયો. અસખટ, તે ગંભીર મામજા વારતે જવાબદાર પેસે ટેકી દ્રાધવરજી હતો; પરંતુ તેની જોખમદારી વારતે તે જવાબદાર શક્યો નહિ, કાંપને તેનું તો ત્યાં અને ત્યાંજ જરણ નીપજ્યું. જો કે મેદરખાખ અને તેમજો દીકરો એરચ અને એક સરખાં મોટારમાંથી તો ઉઠવાખ પડ્યો હતાં, પણ મેદરખાખને માત્ર અંદી તંદી હાથ પગ ઉપર ધસાડાઓ સીવાય બીજી કાંઈખી મળ્યાં યવા પાંખી નહિ, પરંતુ એરચ અપડો તો સખત ઠપકાંખ પડ્યો હતો ને તેનો પણ જોતજોતામાં જોન નિશ્ચી ગયો હોય તેમ હોરા ફરામોરા યજ લાંબો છર બર રરતા ઉપર ફસાડા પડ્યો.

ત્યાં એક નાતું જેવું લોખનું ટાળું એકલું યજ ગયું, તે માતા તો, પોતાને યથેલી મળઓ જુદી જજ, તેણીનાં દીકરાની પાસે ગુચળું મંડીને પડી ને તેવું માયું પોતાનાં બોળાંમાં લીધું, કે જમાંથી લોહી કુવારાનાં પાણી માફક ધસડા પડ્યું જવું હતું.

“જોહ, કોણ દાકટરને બોલાવો ?” તે આકળી ગામરી પડેથી માનીતરે ફાંખી-દયાથી પોકાયું, “ખુદા ખાતર કોણ જહી એક દાકટરને તેડા !”

ત્યાં એકલું યથેલું લોખ બહુ કામદાર વર્ગનું, નવરા બેડેલા વિકટારીયાવાળાનું હતું; યજ તેમાં સારા નશીબે એક જરથોસ્તી તરતનોજ સમ્બેલ યવા પાંખ્યો હતો, તે, મીસીસ મેદરખાખ મગોલને ગમરાત જોધ ટુરત બાહાર આવ્યો.

“મેદન, દાકટરને બોલાવતાં ને તેને અહીં આવી લાગતાં અર્થો દસાફ નિકળી જશે,” તે જરથોસ્તી જવાને કહ્યું. “અહીંથી યોડાજ છેડોં ઉપર થી હોરખીતાજ આંક સેટ જોન્સ આવેલી છે. મોથી સરખ પ્લાન તો એજ કે એવજુને તાંક લખ જવા જોઈએ.”

મેઢરખાણનાં મગજમાં એ વાત તુરત ઉતરી ગઈ. તે બેમાં મંજેલાંઓ વચ્ચે થોડીક હીલચાલ થઈ, પેલા જરથોસ્તી બામ્બએ તુરત પોતાનાં કમળાની થોંધ ચંદાની. મોટારતું બારણું તેના મીઝગરાઓમાંથી કાઢી નાંખવામાં આવ્યું; અને તે ઇંજા પામેલા કમનસીબ જવાનને તેની ઉપર સુધાડી હોસપીતાણમાં જવાનાં રસ્તા ઉપર સોએ ચામુ મુક્યું, મેઢરખાણ ને દીકરાની લગોલગ ચાલતાં હતાં-તેવણનો તો બધો પ્રાણજ નિકળી ગયો હતો! લોક તેઓની પુથેપુથે આવતું હતું.

એમ તે નાતું જેવું સરથસ તે ગમધોર; ગંભીર, જુની ધમના પોરચમાં દાખલ થયું, અને દરવાજા ઉપરનો ઈંજા જોસથી વળાડવામાં આવ્યો; અને, જ્યારે સંઘળાંઓ જવાબમાં બારણું ખોલવાની રાહ જોતાં હતાં ત્યારે મેઢરખાણ મગોલની નજરે એક પગથી આગળ મોહત જેવી નિર્ગત ને ગાદ ઉઘે ઉઘાટી તે અજાણો નાજુક આધાર પડ્યો, ત્યાં ગરબડ ને હાકરણી જરા જવાંદા હતી; છતાં તે આવજો, પણ નામ પારખી કાઢી ઘાડી ઉઘમાંથી જાગી શકી નહિ. મેઢરખાણ તેણી તરફ ગયાં.

“ઓ! ખુદા!” તે બામ્બએ પૂછ્યું; “આવ બિચારી છોકરી અંદી કેમ આવવા પામી?” કાઠને ખંખર હતી નહિ.

“કાઠ મોટ ઘેરની લાગેછ.” તેવણે કહ્યું. “પણ મને ખીલક લાગેછ કે બિચારી સેવડનો દમ ભરેછ. એને વાસ્તે ખી કાંઈ મેઢર દેરવી નેમ્રે.” ઓહ, અરેરે, આજની સહવાર-અંધા અંકરમાત ને અપમુકનથીજ ભરેલી!”

ત્યાર પછી પેલા વળેડેલા મગજના જવાબમાં તુરત ત્રણ ચાર જણાંઓ આવી-લાગ્યાં ને તે પછી જે ગરબડ વધારે બરપા ચવા પામી તે ગરબડની અંદર કુદરતી સંઘળાંઓ પગથી ઉપર પડેલી તે નાજનીનનેખી આવજો. પારડીની માની લીધી, નાજને. હોસપીતાણની અંદર લઈ જવામાં આવી અને એક સુખદાયક ઔરડામાં લઈ જઈને સુવાડી. એમ ઘણાં કલાકો વહી ગયા કેડેજ સોને માસમ પડ્યું કે આ પારસી છોકરીને મેઢરખાણ મગોલ ને તેવણના બેથા એરચને થયેલા અંકસમાત અથવા તો તેઓ પોતાની સાથે કાંઈ પણ સંબંધ હતો નહિ.

રોહટરોએ એરચ મગોલને તપાસ્યો; જેવી પેદલ્લો ધારતી રાખવામાં આવી હતી તેટલી બધી ગંભીર ઇંજા, સારા નસીબે, તે જવાનને ચવા પામી હતી નહિ; અને જ્યારે એ ખુશી ભરેલી ખંખર સમજીને મેઢરખાણ એક માતાનાં ખરાં અંતઃકરણની ખુશાકીનાં સુખી અંજુઓ રડતી એક ત્યારે તે હોસપીતાણની એક સીસટરે આવીને તેણીને સલાહ કર્યો કે પેલી અંગણી પારસી છોકરીનું હવે તેઓએ શું કરવું? તેણીને કશી વાતની ઇંજા નહતી. પરંતુ તે ઘણી માંદી પડી ગયેલી હતી.

“માહરી સાથે તો કાઠ જીવાન છોકરી છેજ નહિ.” મેઢરખાણ મગોલે અજાણીથી જવાબ દીધો; પછી મેરચમાં પડેલી પેલી છોકરીની માંદ તેવણને તુરત થઈ, “એની સાથે અમને કાંઈખી લાગતુવળગતું નથી.” તેવણે કહ્યું. “પણ ખુદાતાલાએ માહરા ઉપર કાંઈકી મેઢરખાણ ને તેવણની એટલી બધી ઉપકારી ચમત્ક કે ને એને ખરખરી નંદર

હોશે ને એનું દુન્યામાં કાષ્ટ ને કાષ્ટ નહિ હોશે તો હું ખુશી એ હોકરીને માલરી સંભાળ હેંડળ લેવચ.

અને એ મીસીલ બિચારી નાનું પારખ જલો મીસીસ મહેરબાઈ મંગોલનો સંબંધમાં આવી.

પ્રકરણ ૩૦.

મરનાર પ્રાનંપદાદર મેહરવાનજી મંગોલ પોતાની પાછળ પોતાની ધણીઆણી અને બેટા માટે ધણી સારી પુછ મુછી ગયા હતા; અને આજે મહેરબાઈ મંગોલ આપણાં સુખાકમાં સૌથી પૈસાદાર આક લેખાતી હતી. એ બાક ધણી જવાન વો રંગપો ભોમવતી થઈ હતી, અને જો કે તેણીનો દયાળુ ચેલરો સંજ શોકાતુર ને મંબીર રહેતો, છતાં તેની ખુબસૂરતી ધણી વિખ્યાતી પામી મુછી હતી. બ્યારે તે મુખ ને આઆદીની હંગી રંગી આવી ત્યારે પરવરદીગારે તેણી કંનેપી તેનાં બરવારનું માથાળુ છત્ર છીનવી લીધું. તેણીએ તેજ વખતથી ફેશનેચક દુન્યાને નીલાંજલી આપી, અને પોતાની તમામ હસ્તી તેણીનાં બેટાને આપી દીધી—તે એકનું એક બચ્ચું—કે જે બી. તેનાં બદલામાં, પોતાની માલિતર તરફ હદબાદાર કાળજીવાળા ને તેણી વાસ્તે મગરૂર હતો.

મહેરબાઈ ધણી ઉદાર દીલનાં અને સખાવતી હમરનાં હતાં; કાષ્ટગી તેવણી એસરીએ કરીબી માંગણી કરતા જતું તો દહીબી તે નાશીપાદી લાકને નીચે ઉતરતું નહિ. એ રીતે, વાંચનારા સાહેબો, જોઈ શકશે કે આપણી નાનું સારે નરીને જલા દાયોમાંજ આવી પડી હતી.

જો કે એરમને થયેલી મુખજો એટલી બધી મંબીર તો ન હતી, કે જેથી ચોંતા જનમ પામે, તેણી કાકટરોએ તો સલ્લાદ આપી કે તેને થોડા દીવસ આ હોસ્પીતાલમાંજ રાખી મેળવે, એવી જીદક દેખાડીને કે વળી પાછો અહીંથી ખસેડતાં કાષ્ટ કમનશીએ. તેને નહિ ધારેલી દોણી યત્ન પામે, અને તે ગદબજવાળી માતા એ કરમોન પ્રમાણે ચાલવા કમીલ થઈ.

ધણી હોસ્પીતાલ આઈ સેન્ટ જોન માં એક હોસ્પીતાલનું કામ બજવતી ન હતી, પરંતુ તે એક જાતનું નિરાધાર ને દુન્યાની દયા ઉપર છુટેલાં કમનશીઓ વાસ્તે આશ્રમ પહોંચે, ત્યાં નાતંજતનો કાષ્ટથી તકાવત રખાને ન હતો. તે નહાની મોટી ડીસટરોનું એક ટેબલકા હેથળ ચોલતી હતી—તે અગળાએ કે જેએની તમામ જોડણી બધાં કામ કરવામાંજ અટવાઈ ગઈ હતી. તે બંધાં ને પરગણુ ખવાસની બાઈઓમાં જે એક સૌથી વધારે દયાળુ ને સૌથી વધારે મીઠી સીસટર—સીસટર, એનજેલ—હતી; તેણીનાં આજીમાં આપણી નાનું એક વામાં આવી હતી. કાષ્ટગી ને ખારસી હોકરી વાસ્તે નજીતું હતું નહિ—કાષ્ટગી ને તેણીને તે

પોર્ચમાં દાખલ થતી ને એસુદીમાં મુઠ જતી, જોઈ હતી નહિ; પણ મંદિરઆગ ભગોલે ખાંસ ખુસીથી તે ઢોંકોને જાહેર કરેયું હતું કે આ બાળકાને, તેણીનાં પોતાનાં ખરચે, દરેક સગવડ ને તેણી ઉપર દરેક ધ્યાન આપવું.

જ્યારે ત્યાંનાં હાઉસ-ડોક્ટરે એરચની તપાસ પુરી કરી ત્યારે તે જ્યાં નાનકે લઈ જઈ સુવાવડમાં આવી હતી ત્યાં આવ્યો.

“કોઈ ચીજ ધણી ગંભીર છે,” તે શિક્કા એકરા ઉપર વાંકો વળી અને તે છોકરીનાં હાટ ઉપર પોતાનો હાથ મેળી દાક્ટર સીસટર એનજેલાને કહ્યું. “એ જીવેછે તો ખરી. પણ માડી અસર મગજને થયેલી છે. કોઈ ધણી ખરાબ અસર એનાં મગજને પોહચવા પામીછે. એ આપડીને પાછગથી ધણું ભારી પડશે, જે એમાંથી એ સાચું થવા પામે તો. પુચ્ચાર, પુચ્ચાર, ચાલેલું. એને વિષે કોઈને પણ કંઈ જણાયું નથી, હું ધાંધેલું?”

“હાથ-કચું બી નહિ,” તે સીસટરે જવાબ દીધો.

એકાએક નાનકાં સુંદર માંથાએ હીલચાલ કરી, અને તેણીની વાંચોવેટ આંખો એકદમ પોહળી પટાક ચઈ ઉઘડી ગઈ, કે જ્યારે તે નજરમાં દેખાવ બધો ખાલી ને મીનીંગ વગરનો હતો.

“જાંઘીર ! જાંઘીર !” તે પુકારી ઉઠી; અને તે દાક્ટર, ધણાં ઝડપથી મર્યા દેખાવે સીસટર તરફ જોઈ, કહ્યું:—

“આય તો કોઈ પારસી નામ છે—કોઈ પારસી જેન્ટલમેનનું ! હું ધણું જ, સીસટર, કે આપણે એની હકીકત જણતાં હોતે કે જેથી આપણાંથી કાંઈખી બની શકતે.”

“જાંઘીર ! જાંઘીર !” નાનકે મોટા કરજારસથી પાછું પુકાર્યું; અને તેણીનું માથું તકીયા ઉપર કંટાળા અને કરાજથી એમથી તેમ અઝડપછાડ કરવા લાગ્યું. “જાંઘીર ! જાંઘીર !”

“મેં કહ્યું તેમ એ જાંઘીર કોઈ પારસી જેન્ટલમેનનું નામ છે,” ડોક્ટર પાછું બોલ્યો. “ને મને તો લાગેલ કે જ્યાં છે ત્યાં બાલનમાં કોઈ લવ-રોટારી છે.”

“જાંઘીર ! જાંઘીર !” નાનકે પાછું પુકાર્યું; અને સીસટર એનજેલાએ પોતાનું માથું ધુણાવ્યું.

“માહરી વાહાલી, એ હુંને સમજશે તેની અગાઉ ધણી વખત વહી જવાનો છે,” તેણીએ કહ્યું.

“એ એક ધણી ખરાબ કેસ થશે,” ડોક્ટરે જણાવ્યું; “પણ સુદાની મેહરથી એ સારા હાથોમાં આવી પંડીછે. હાથમાં તો માંથાં ઉપર ખરડ, ફેરવ્યા સીવાય બીજું. તમારે વધારે કાંઈખી કરવાનું નથી, સીસટર.”

તે સીસટરે તેણીનાં લાંબા રૂપેરી વાળને જુથો પોતાનાં હાથોમાં લીધો, જ્યારે તેણીનું માથું જીગર તે આંખોમાં ખુલ્લો ઝંઝકાત ભારી રહ્યું.

“હું આશા કરું કે એને કાપી નાંખવામાં નહિ આવશે,” તેણી હીલમોઝીથી બોલી.

“નહિ, આપણે એ મનોહર જથ્થાને તો જ્યાંથીયું.” ઘટ્ટરે જવાબ ક્યો.

એક આતંગ જેવી ગરમ, જીવંતી, બાજુકાદાર લાલી તે અઢાડપઢાડ કરતી માહાપુત્રનો શીકા એકઠા ઉપર ધાપ અવી; તેણીનું માયું એક પગનાં પશુ ખાંચા વગર એમથી તેમ તરફનું હતું, “ભદગીર! ભદગીર!”ની ઝડપી, તીક્ષ્ણ યુગ્મો એક સરખી તે તાજુક હોઠો વાટથી બાહાર આવતી હતી.

જેમ જેમ શીર ચઢતી ગઈ તેમ તેમ તે જ ગમે તે બોલવા અને બકવા લાગી. એક વખતે તો તેણીએ એક ગાયનની લીટીએ ચાલુ ગાવા કરી તે સીસરને બીદધરાવી મારી તે ગયન કોઈ ખરેખરું ધણું કરુણારસીક હતું—પણ તે કરુણારસ એ બેશુધ્ધીમાં પડેલી છોકરીએ કાંઈ એના તોરથી ગાયો કે દેવાનું ગીમટર એનજેલાની આંખમાં આંખોએ મારાઈ આવ્યાં ને તે બીદધી, જો કે તે ગાયનનો અર્થ તો તેણીની મનજીભા આવી રહ્યો નહિ. ફક્ત તે જીએ કરગરતો અચાચ તેણીનાં જીમરમાં અમર ઉપજતી રહ્યો. તે ગાયનની લીટીએ શું હતી?

“બદન તુજ વિનાં બળનું રહ્યું,

જગર ગમનાં આતસથી જળનું થયું,

પણ નહિ આવ્યો તારા મેળાપનો ભોગ,

‘શું’ કરમની કોઠાંબી ને શું માદરા ભોગ!”

બધાં મેદરખાઈ પોતેની અચારનચાર તેણીનાં બીહાણાં આગળ આવતા, અને તે આજુજી ભરેતા “ભદગીર!”ની યુગ્મો સમજી ધણી વેળા તેવણનું બી દીલ પીગળી આવતું ને આખો આજુઓથી તર થઈ જતી.

તારપછી આવત થવાનો વખત આવ્યો, કે જ્યારે, રહેતે રહેતે, તે ધાટકી ધાટું હુમસ રિખરાટું થયું, અને યાદદારત શક્તિ. એથી પશુ વધારે નિર્દય, પોતાની જગા સેવા લાગી. સીમટર એનજેલા તે દીવસ પોતાની જીદગીમાં કદી ચિતરી જઈ શકી નહિ, કે જ્યારે તે સુંદર શોકાતુર આખોએ તેણીની આખોમાં ભેડ્યું, અને તે નખજા, પટલા, દુખળા અચાચ પુછ્યું—

“હું ક્યાં છેડું?”

“મહા સેન્ટ જોનની હોસપીતાલમાં, માદરાં જમ્યાં,” તે માય જેવા હોતે બોલી.

“હુદાનો ઉપકાર માનવાનો છે કે આપદે હું સુદધીમાં આવી બોલતી થઈ.”

“ક્યા-કય હોસપીતાલમાં?”

“તું વાદરે આવેલી છે, માદરી વાદાવી,” તે નને જવાબ ક્યો.

“વાદરે! હું તો નદી આગળ રેહતીલી!” નાનું બહુ નખજાઈથી બોલી. “વાદરે! હું અંદી કેમ આવી?”

“હું” તે કદી શકતી નથી. અમોએ તુને પોર્ચમાં પડેલી ભેંધ હતી.”

બહુજ ધીમેથી તે રાતની યાદ તેણીનાં મનજીમાં તાઈ થવા લાગી. તેણીને એક પોર્ચ ને તેમા સળગતું ભેંચ યાદ આવ્યું, તે આ કોઈ બધા ફરેસ્તાઈ એદરાની અખજાને

જેવા સામર્થ્યવાન ઘણાં. પણ તે આંહી કાંય આવી હતી? પછી તેણીને તે ત્રેનમાં બેઠી હોય તેમ લાગ્યું; હવે તે પેલા કારમંખા બગીચામાં ઉભી, ઉભી મની ગઝરનાં મોટેથી બંધ નાતરસ વાતો સમજતી હતી કે તે-ન ના-કદી પણ પાછેલી હતી નહિ અને જોડાગીરની તે ધણીઆણી હતીજ નહિ. તેણીને એ બધું અત્રે માદ આપ્યું. અને તેણે તે મીઠી મેહરાની નન બણી જોયું.

“સીસટર,” તેણીએ પુછ્યું, “શું હું એટલી બધી સીક નથી કે જોયો હું મરી જવંશ?”

“હું આશા નથી રાખતી, માંછ ડીપર,” તેણીને નમ્ર જવાબ મળ્યો.

“ઓહ, માહરે વારને દુઃખા ગુમરો કે હું મરી જાઉં. ખુદા સારો, માણસોની તો બંધગી હંમેશાં સમજેછ. દુવા ગુમરો કે હું મરી જાઉં.”

“મોહત કાંઈ હંમેશાં જીંદગી કરતાં વધારે સારું નથી,” તે સીસટરે સંમતિ આપી. “મેં તાહરોજ જેવી એક નવજુવાન બાળાની છેલ્લી સારવાર કીધી હતી તેનાંથી તું જીવી પડેછ.”

“કેવી રીતે?” તે દરદીએ પ્રશ્ન કર્યો.

“હા, માહરી વાહાલી, તે તાહરા જેવીજ એક યંગ ગર્લ હતી—બધી લાગણીવાળી, ઉતાવળી અને આકર્ષણી. તે કાંઈ મોટી તખ્તમાં હતી, અને તેની જીંદગી બચવા પાંચે નેવાં એકે ચીન્હ ચાલમ પડ્યાં નહિ. હું માનું છું કે તે મરી ગઈ હોતે તો સારુંજ થતે, કેમજે તેણીની મુશીબત ધણી મોટી હતી; પણ, એક રાતે જ્યારે હું તેની પાસે બેઠી બેઠી બણતી હતી ત્યારે તેણીએ મને આગળથીથી ચમકારી, “સીસટર,” તેણે કહ્યું. “પરવરદીગાર પાંસે એવી બંધગી કરી અજ કરો કે હું મરી નહિ જાઉં.” “કાંય માહરી વાહાલી?” મેં સવાલ કર્યો; “મોહતમાં તો શાતી અને આરામ છે,” અને જવાબમાં તે બોલી, “જીંદગીમાં એનાં કરતાં કાંઈ વધારે સારું છે.” તે બોલી. “પસતાવો કરવાનો વખત જીંદગીમાં પુષ્કળ હોયછ. માહરે માટે બંધગી કરો કે હું મરી જાઉં નહિ, પણ જીવું. અને દુઃખ બોગરીને માહરાં પાપનો પરતાવો કર.”

નાનું કરું બોલી નહિ; પણ આ એક ધડો તેણે પોતાનાં જીગરમાં માનરી રાખ્યો. અને, વાંચનારા સાહેબો, ધ્યાનકે બાણી જુનેલાંઓ વારતે પણ આ એક ધડો તેઓનાં અંતઃકરણમાં નોંધી રાખવાજોગ નથી?

આપદિ તે દીવસ આવ્યો કે જ્યારે નાનું હોસપીટાલ છોડી જવા લાઈનેની સાથ ચર્ચ અને મહેરબાઈ પોતાનાં વચનને તદત સાચ્યા નીવડ્યાં અને પોતાને ત્યાં તેણીને તેડી મંગાવી. થોડા દીવસો અગાઉથીજ તેવણને સીસટરે મારફતે એક કાગળ મળ્યું, કે જેમાં નાનું હવે તદત સાથ ચર્ચ હતી અને તેણી હવે તેણીનું શું કરવું તે જણાવવા લખ્યું હતું. એ કાગળનું પરીણામ આ આવ્યું કે તેઓને તે બાપ તરફથી હોકમ મળ્યો કે તેણીને તેમણે ત્યાં મોકલી આપવી. તેણીનું શું કરવું તે તેના આવ્યા પછી તેવણ નક્કી કરનાર હતો.

એ મજાજનો મેહરબાઈ પોતાના ધણીનાં “મેહર વીલા”માં માહીમ ખાતે પોતાનાં દીકરા સાથે રેહતાં હતાં, અને જ્યારે તેઓને સીસટર તરફથી કાગળ મળ્યું કે નાનું આવે

મેકલયામાં આવનાર હતી ત્યારે તેણીનાં આવનાં વખતે તેણી આગસા દીવાનખાનામાં તે છોકરીની રાહ જોતાં બેઠાં.

નામ્, આવી-તે મોકાનુર, શોહામણી સુંદરી, અને મેહરમાઇએ તેણીને ખરાં જીગરતાં ધક્કો દીલસોગીમયોં મરમ આવકાર આપ્યો. તે બાઇ હતોજ, ધર્મો બધાં ને નેક, ખસલતનાં ને નામ્, જેવી નિરાધાર જણાવેલી છોકરી ઉપર સ્વમાત્રક, તેણીને ધણી લાગણી થઇ. તેણીને આવતાં વાર તેણે જીને એક મીઠી વાઢાલી માતાનાં હેતની કોટી કાઢી ને એક સોફા ઉપર તેણીને બેસાડી ખાસે ખેને બેઠાં.

“હું તુંને જોઈને ખચ્ચીન ધણી પુત્રી થઈજ, વાઢાલી દીકરી,” તે માતા તુલ્ય બાનુએ ખરાં દીલની ખુશીથી કહ્યું. “આવ, એમ આવ, માહરા પાસાંમાં. કે જેથી હું તાહરામાં એટલેા બધો ઇનકાર રેતી કાંચ થઈજ તે તુંને બરાબર સમજાવી શકું.” અને નામ્ તે બાઇની અગેલગે વધારે સુખ ને સગવડથી મેહવાઇને બેઠી, “માહરા એકનો એક દીકરો છે. તું જાણેજ એક વાઢાલથી નીકળી પડતી માતાનાં મનથી તેનાં એકનો એક દીકરો થું છે તે? થોડા વખતની વાત ઉપર, તુંને જણાયું તો હેરાં દે, અમેા લોકે સહવારનાં ફરવા જતાં હતાં ત્યારે અંમુને પેસે કમનસીબ અસમાત નડયો. હું તો બચી જવા પામી, પણ માહરા દીકરા-કાંઈ દુશમન-કચડાઇ, બચડાઇ મીચે. એને તુરત આસપીતાલમાં લઇ જવામાં આવ્યો ને ત્યાં ખુદતાલાલી દબાવેં હકાર દવા વચ્ચે એતી જીંદગી બચી જવા પામી. તુંથી તે વખતે ખુદ માહુમ કેમ, ત્યાં આવવા પામી હતી; અને જ્યારે મેં તાહરે વારને સમજ્યું ત્યારે પરવરદીગારે માહરા પર કીધેલી પ્રાર વગળા મેહરખાંનાં ઉપકાર વાસ્તે, તરત ને તરત કસમ ખાધા કે માહરે તુંને માહરા ઓજમાં લેવી ને જરૂર હોય તો તુંને બધી મદદ આપવી. હું તુંને માહરા કબજામાં લેવા માંગુજ. તું તેમ થાય તો ખુશી છે?”

તે કામખાગીનું જીગર ભરાઇ આવ્યું ને આંખમાં આંતુએ ઝળકી રહ્યાં.

“તમે અને ઉપકારથી બધી ચગડી નાંખીજ,” તેણીએ વધુ પછુ કેદવા ને મેહવા આણું; મગર ફકટ તે એટલાજ ચપ્પેા ઉચારી શકી. “હું માહરાં દીલની ખુશાલી ને આગાર દયા બોલીમાં તમને જણાવી શકું?”

“ત્યારે તું માહરા, “ચામ” - સવા કમુલ છે? હું ખુશી છેજ. એમ નાં માનતી કે હું તાહરી જીંદગીનાં મરમ ઉપર તરાપ મારવા માંગુજ; પણ મને ફકટ એક સવાલ કરવા ગમેજ, અને તેનો જવાબ માહરા હોડો આપી શકે તે. આગાં માહરે અંતકરણુ આપેજ, કોઇની જોઈ શકે કે તાહરી જીંદગીમાં કાંઈ બચકર ખાનાખરાળી થયેલી છે, કેહ મને, ખરેખરજ નિખાતેચ મનથી જણાવને કે, તાહરી જીંદગીમાં જે બી કાંઈ ખોટું થયું હોય, તેમાં વાંક તાહરા છે?”

નામ્એ તે બાઇ તરફ જોયું, શીક્ર પછુ સેહજબી બીઠવા વગરનાં મેહરે.

“તમારા સવાલનો કેમ જવાબ દેવો તે હું પુછીજતે સમજી શકુંજ, મેહરમાઇ,” તે મધુરીએ કહ્યું. “કાંઈની ખોટું કરવાનો અને જાણમાં અખોળી ખ્યાલ હોનો નહિ; પણ હું નાંખી, નાંખાન, નિર્દેશ હદ વગરની થઇ કે જેથી ખુદની નજરમાં તો પાપ માહરેથી કાંઈ નોંધાયું.”

આગળ વાંચતો, માદરાં કામને લખતો, માદરી આગળ મ્યુઝીક ગાતો, કારણ કે મને 'મ્યુઝીક' ઘણું ગમેછ. તું ને તાહરા રમઝ અલાયેદા મળશે; અને જ્યારે માદરે તાંહ પહરોણુંઓ આવે ત્યારે તને ગમે તો તું રીટાપર ચલે. ત્યાર પછી, જ્યારે વખત ખતમ ચાલે ત્યારે, જો તું નહિ રેહવા ગમે તો, હું તને એવી સારી ભલામણ લખી આપશ કે તું કેયેળી ઘણી સરસ આકરી મઝી જશે."

"હું તમારો ઉપકાર કેમ જુઝશ, મહેરબાન ?" તે આવરી ખરાં દીલનાં જોયથી આભારમાં બોલી. "માદરા જેવી એક અનુભવી અટુલી પર તમે કેવાં મહેરબાન છો છો. જો તમે નહિ હોતો તો માદરે શું થતે ? હું શું કરતે ?"

"તાદરે પરવરદીગારનો ઉપકાર માંનવાનો છે-માદરો નહિ." મહેરબાન બોલ્યાં. "પ્રદાનો ઉપકાર માંન."

જ્યારે હું પેની હોસપીતાલનાં નાનાં ઓરડામાં ચુલી હતી ત્યારે મને હંમેશાં શીકરથી વિચાર આવ્યા કરતો હતો કે હું સારી યવરા પછી કાંઈ જવરા, અને માદરે શું યશે ! અને હવે જ્યાં મહેરબાન, તમે માદરા મગજ પરથી એક સઉથી ભારી બોલો ઉચકી લીધોછ.

"ચાલ, હવે, જરા આપમે વધારે કામની વાનો કર્યે. અવગટ, હું ધાંડે કે હમણાં તાદરી પામે તો કાંઈજ નહિ હોશે-કપડા ચપડા, પૈસા તકા ?"

"નહિ," તે દીલકથા છોકરીએ જવાબમાં ધીમેથી કહ્યું.

"કરમાવા કે ઓમકાવાની કશીજી જરૂર નથી," મહેરબાન બોલ્યાં અને એમ બોલતાં બોલતાં પોતાની કપાટ આગળ જઈ તેમાંથી એક નાનું 'જેલુ' ને 'ટુ' બડલ લઈ આવ્યાં, 'આય હં; એ હમણાં તાદરી પામે રાખવાની જરૂર છે. તું જ્યારે પૈસાવાળી થાય ત્યારે એ મને પાછી ભગપાઈ કરી દેજ. ને હવે, આવ હું તુંને માદરાં કપડાંઓ દેખડું; તેમાંથી તુંને રૂચતું ને પસંદ આવતું હમણાં કામચલાઉ લઈ લે. પછી તું તાદરાં કપડા મીવડાવ્યા કરજે."

અને તે છોકરી જ્યાં મીઝીસ મજાલની આ મહેરબાની સાથે આભારથી એટલી તો દનાઈ મઠ કે પોતાની ગમે તેવી કોશિશ છતાં કાંઈ પેણ બોલી શકી નહિ અને સુપસુપ એક સાવી આપેલાં પુતળાં માફક તેવણીની પુથે પુથે દેસીંગ રૂમમાં ગઈ.

—૨૦—

પ્રકરણ ૩૧.

યોડા દીવસમાં તો તે મહેરબાની માયાં મહેરબાનીથી "મેદર વિલા"માં રાયેતપાયેત પણ ચમ ગઈ, તે નરમ દીલની બોળી જુગાડીએ મહેરબાનનું દીવ તેણીની શોકાવુર અદા અને ડાહપણ બરેશી રીતમાનો વડે દાંડ એવું જીતી લીધું કે તેવણ તેને પોતાનાં પેટની માનેથી જગાદા આદવા ને માન આપવા લાગ્યાં "મ" "મ" વધારે વખત ગા

તેમ જ્યારે ને વધારે તેઓ એકમેકનાં હૃદયમાં મંથાયાં અને ગુંથાયા, જ્યારે બે ભલાંઓજ સાથે મળે છે ત્યારે એકમેક સાથે બળી જતાં તેઓને કાંઈપી વિજય લાગતો નથી; એ તો જાણે દુન્યાનો સરસ્તોજ છે.

“તુને ગરીબ ગુરખાંઓની મુલાકાત લેના ગમશે, દોકરી?” એક દીવસે મેહરબાઈએ કહ્યું. “હું તને ‘કાઈ’ બ્રહ્માંડ’ આપશ; તું જેમ ગમે તેમ ઉપયોગ કરજે. આપણી કામમાં સમાવતો તો ધણી અને મોટી ચાંપણ; પણ ધામાધુમી બરેલી જાહેરાત આપતી સમાવતોમાં હું માનવાવાળી નથી—હું તો માહરી પોતાની અંગત ખાત્રી વગર એક પઈમી-દેખાદેખી ખાતર કોઈનાં દાખલખાણથી હરામમાં ધોળી ન ખતી નથી. આપરી કામમાં એવાં કાંઈક સેંકડો કુટુંબો પડેલા છે કે જેને ગદ્દની જરૂર છે, પણ ખરે દેકાણે માહરાઈ એકસે હાથે પુગી વળાવું નથી. દરવાજો, માહરો એરચા એને તો એવી ચીજનાં કોઈ દલદળી નહિ આવતી, તું હવે મને મજાદની એક મદદગાર મળી ગઈ.”

એક વાર ફરી ગરીબ નીરાશીન લોકોનાં જાણે ચઢતાં પરોપકારી નામની દલગીર આંખોમાં તે અસલનો ચળકાટ ઝળકી રહ્યો! તેણી ઉપર ગમડી પડેલાં અસલ નાંભોશીનાં વાદળોનું દુઃખ—જપ્ત કાટીસ દુઃખ આ તેણીનાં ફાગે આવેલાં એક સુખ, સુખમય કાર્યથી રફતે રફતે નરમ થવા લાગ્યું. એક વાર પાછો તે મોટો મુખડો પોતાનું કામ કરવા લાગ્યો, જામથી છગરોનાં ધા રજવા લાગ્યો, જ્યાં વખતો સુધી અધિકારનો સંતાપ વ્યાપી રહેલો હતો ત્યાં સુધીનાં તડકાં જેવી લાઇટ પાંચરવા લાગ્યો.

જે દીવસે તે પહેલવહેલી “મહેર વિલા” માં આંધી હતી તેજ દીવસે મહેરબાઈએ તેણીનું નામ પુછ્યું હતું.

“એક નાંમમાં છે તો કાંઈ નહિ,” તે પ્રત્ન કરતાં તેવજ બોલ્યાં હતાં; “પણ તે છતાં માહરે તાહરે” નામ તો કાંઈ રાખવું જોઈએ. તુને તો ‘લીલી’ કહી બોલાવવી જોઈએ.”

“માહરે નામ નામ પારખ છે,” નામને જવાબ દીધો. જ્યારે મેહરબાઈ બોલતાં હતાં ત્યારે ને વિચાર કરતી હતી, અને પરીચામમાં તેણીએ કરાવ કરી લીધો કે તે કોઈપી જુહું નામ અપત્યાર કરશે નહિ; કોઈપી હમારો આવતાર તેણીને પસંદ આગ્યો નહિ. “હું તમારાથી છુપાવશ નહિ, મહેરબાઈ.” તેણીએ ઉમેર્યું, કે જે વખતે તે તો શીકડો રાખે એવરો સંરમથી લાલ મારી આગ્યો હતો, “હું તમારાથી છુપાવા આદતી નથી કે થોડો વખત હું બીજું નામ ધરાવતી હતી, કે જે હું ખરાં દીલથી ને ખાત્રીથી માનતી હતી કે માહરે પોતાનું હતું; પણ હું હમારેલી છેલ્લે. મને તે નામ ઉપર કાંઈપી હક હતો નહિ.”

મહેરબાઈ મગાલ ફક્ત સુપકીદીમાં નમ્યો; તેણી આ બોળા છગરની ખાળાને ઘણું માન આપતી થઈ હતી, કે જે કોઈપી હમાર ને જુહાપ સામે હંમેશાં વીરહતા દેખાડતી મોલમ પડી હતી.

સવજું પુણાલીમયું અને સુખદાયક આશુ ગયું, જ્યાં સુધી કે એરચા ‘મેહર-વીલા’

એકનો એકપુરો દીકરો એસીપીનાથનાંથી સાંજે યથા પંજી તુરત માદ-
ખેશ્વર હાથિર અર્થે નિમળી ગયો હતો ને નામ આવી વસી ને વખતે ગેરદાનર હતો,
જેથી નામનાં સંબંધમાં તેને કોઈ વાનની માહીતી ન હતી અને મેદરમાણએથી તેને કયું
લખ્યું હતું નહિ. વળી મેદર વિલામાં આવ્યા મંદીયાથી તેણે નામને ધણે દીવસે જોય.
અંધારે તેઓ મળ્યાં, ત્યારે તે મનોહર ચેદરાની મધુરીને તેણે અભ્યખીથી આવરી ખનેલી.
આંખોએજ દીકરીરીને જોય, ને એક મળવનો જવાન છાકરો હતો, અને તે પોતાને ધણો
આકર્ષક માનતો હતો. ગત્રખંડ, તે ખત્રસે ધણો નેક ને જોળો હતો, પણ તુરતનોજ કોલેજ
માંથી બાહાર પડેલો અને તમામ લાડ ને ખાર વચ્ચેજ ઉછરેલો હોવાથી તે સેદજ ઉછાંછળો,
ઉતાવળો ને આકળો હતો. તેણે ને શિક્ષા, સોદામણ ચેદરાને થોડો વાર દીકરીરીને જોયો
અને પંજી તેણીને ઢસીને દુરથી સત્તામ કીધી.

મરદો મોટનાં કમનસીબ નામનાં ખ્યલો ધણાં મનરાવનારા ને કુમળવાનારા હતા. તે
ફક્ત કોઈકનો એક મન વગરનો લેદરા કરી જરતી કાંઈથી મોદયા કે પુછ્યા પરછ્યા વગર
તે જવાનની દાનરીમાંથી એક બીલધેત્રી દરજીની ઝડપે નાદથી. એવથ ચક્રમ. યહ ગયો,
અને પંજી દરેલો, જણે તેનાં ખ્યાલો ધણાં પુરાનુમાં હોય તેમ.

પરંતુ તેની કોરીશમાં ને કાગલો-તે દાદર આગળ અને આગલા હોલમાં ચાલુ બટક્યા
કીધો અને પોતાની માતાની દાનરીમાંથી જોયે તે કરતાં તે જરતી વખતે આવ્યા કીધો.
મગર ફાકટા તેણે તે ખદુખ 'વીજન' પાણુ જોયું નહિ. અને એવી રીતે પોતાની કોરીશમાં
નિર્ધેજ ગયેલો, પોતાનાં ખ્યાલોમાં નાશીપાગી પામેલો, દારેલો મારેલો, લાકેલો, ચીરકાયેલો.
તે પોતાની માને તેણી વિરે પુછતો આવ્યો.

"મમાં" તે દીકરોએ કહ્યું, "ગઈ કાલે મેં આપરા ઘેરમાં દાદર આમળ એક
ફરેરતો જોયો."

"દીકરા, હા એ એક ફરેરતોજ છે, જો તું મીસ પારખને મીન કરતો હોય તો," તે
માતાએ જવાબ દીધો.

"એ મીસ પારખ કાણ છે?"

"માદરો 'ચાન્' " તે માતાએ જવાબ કયો, અને તેને મોટી અભ્યખીથી પોતાની
તરફ નિહાળતો જોય તેણે સવળો ખુલાસો તે દીકરો આગળ દસીકસીને કયો.

તે છોકરાને નામનાં વિચારે ધણી ખુશાલી લાગી. તેણીની દુઃખ બરેલી કેરીયત જાણી
તે ધણી દયા પ્રાપ્તો.

"હાહ સેડ!" તેણે સધળું સમજું પૂકાયું. અને જોહા એ એક કેવો ચારમીંગ
અન્નમ હતો કે તે જવાન રપસુંદરી તેની માતાનાં છાપડાં હેયળ આવી રહી હતી.

એમ બીજું એક અપવાદીયું મગડી મધું, પણ એરેયે તે ચકારી વિરે કાંઈથી જોયું
નહિ. નામનાં એક સંકલારે પોતાનાં સીરોગ રૂમમાં જતાં, તેમણે ઉપર ધણી

જતાં દુઃખ, નાંમેશી ને નાંમેશીયાળીનાં તે બચાવકાં એમને દાખી દેવાની, કાંધી, તે ગરીબોમાં જતી. અને તેઓને મદદ દે, સંતોષ તથા સખ આપતી; વળી પોતાનાથી બચુ એટલી બધી રીતે બચા મારીને મહેરબાન મગાવને મદદરૂપ થવા લાગી; પરંતુ તે બચાવક જખમનું દરદ તેણી ઉપર ચાલ ગાલેખ થઈ રહેતું, તેણી તેને છુપાવવાનાં અને ઢાંકવાનાં ધણાં કાંઈઓ મારતી, પણ અફસોસ! ને દુઃખની કળતર તે નજ નરમ પડી.

આખરે એરવે પોતાનાં મગજનું મગ્નોલપણ બોલી દીધું અને તેણી આગળ આપુકાર બહેર ક્યું કે તે તે નાઝનીનનાં પ્યારમાં થયેલી માયાં વહેર ગીરફતાર હતો! પહેલેથી શરૂઆત તેણે તેણી ઉપર એક મોરેકકો કેસ મોકળી કાઢી; નાજનીને તેને બોલ્યો, અને તેમાં તેણે એક, બોસ અને ગુપ્તમાં ઇન્ટીગસની બેઠી બેઠ. તે બાળાએ, બચે તેના કળકાટ બેવાઈ ચક્રતો નહીં હોય તેમ, તે દાખાવું, બારણું ધણાં જોરાથી ચપ્પત કાંકી દીધું; તે કાંમતી પચરાનો માત્ર દેખાવજ તે બાપડીનાં મસતક ઉપર બધી ડરામણી કડવી પારો બાણી તેને બધી ફુલવી ને કમકમાવી મેળી. તે તેની આગળ ગાધ અને મેલો કેસ એમનો એમ તેને સ્થાપીત કરી દીધો.

“બધ એરવ,” તે કાંકુ-મોંક રાખી ધણાં અંબીર અવાજે બોલી, “આપ પ્રેન્ડ હું તમારી તરફથી સ્વીકારી શકતી નથી. અને એટલીથી માદરા ઉપર મેહરબાની કરશે કે હવેથી કુલો પણ માદરા ઉપર ના મોકલતા?”

“તમારી ખફગી છતી જવા નેટલો હું કમનસીબ થવા પામ્યો છું તેથી અને ધણુ દુઃખ ઉપજે,” એરવ જુરસાથી બોલ્યો.

“માદરા તમે ખફગી છતી લીધી નથી,” તે દીલરખા નાઝનીને જવાબ ક્યો, “તમે તો માદરા પર મેહરબાની કાંધી.”

“એટ હવન! આપ બેરાંઓથી શું છે?” તે જવાબ વારસે તેનાં મનથી લીચાઈ. “આપ સાથી ખુબસુરત છોકરી આવા સુંદર ગોંધા કુલો ને કમનસીબ લીરાઓથી બીલકુલ અંતરજ જતી નથી!”

“જેમ તમારી મરજમાં આવે, તેમ કરવા હું ખુશી-છેલ,” તેણે, તે પછી, નાજની તરફ ફરીને કહ્યું, “માદરા! ઇરાદો ફક્ત, તમને ખુશ કરવાનો હતો તેમ કરતાં જો હું નિષ્ફળ નિવડ્યો હોઉં તો હું મને પોતાને ધણો કમનસીબ માનું છું, હું ખરેખર ધણો દુઃખી થયો છું.”

એક દસતું, કે જે તે મનોહારીણીનાં ચેહરા ઉપર લાંબો વખત યયાં ગેરહાજર હતું તે, આંખુ-એક દરતું કે જે તેણીની આંખોનાં ચહે ચમ્મ મીઠા હોલો વાટે પ્રગટે થવા પામ્યું-એક દસતું કે જે એટલું તો તેનાં મીઠાસમાં મનોહર હતું, એટલું તો સ્ત્રીત્ર બ્રમીત કરે તેવું હતું કે દીવાનો એરવ તેનાં મનથી એકાએક બોલી ઉઠ્યો—

“હું એને પરજુસ—ગાને દર પરજુસ! એ એક સાથી ખુબસુરત પરજુતર કેહવાશે; પણ તેમ થવા અગાઉ ધણુ ધણુ વિચાર કરી જોવા નેવું છે.”

એક વખતે એવો એક વિચાર તેનું મસતક ઘેર ઘાલી બેઠો કે તરત તે તેનો બોગ ધધ પડ્યો—તેણીનો એ...

સત અને દીસ એક સરખો કરતો તેની છાંદગીમાં પેઢવવેલ્લી તેના ઉપર મક્કો કરી આવેલી તે એક ઘણી ગંભીર લવ શીવર હતી, કે જેના તાપમાં તે બધો બળી બળી મુવો. તેણે ઘણી છોકરીઓનો વિચાર કરી જોયો હતો, પણ લાભો વખત સુધી નહિ-યોગ વખતમાં તો તે તેઓને છુલ્લી જવા પામ્યો હતો. પરંતુ નામ પારખથી તો તે તેનું મસતક સરખસર ખાલી બેઠો.

તેણે તે વિષે થોડા વખત વિચાર કરી જોયો, તેની માતાએ તેણીની ગર્ભ યુગ્મરી રૂપે કાંઈ ઇસારો એક વખતે કર્યો, જે તે માનતો હતો કે “લગ્નરીક ગુચવાડા” બંગેલી અને બેઠી હતી. પણ તેના યું યયું? તેણી પાસે કાંઈ પણ પૈસા ન હતા, એ વાત સાચી, પરંતુ ખુદ તે પોતે જ એક બેઠાંમતી અને બેમુજ ખખખો હતો. તે કાંઈની કોરણે એક ન શક્યો કે તેને શોધું જરૂર નહિ કે જેને આધારે તે એમ માની શકે કે તે આ છોકરીને નહિ પરણે, કે તેણી ઉપર તે પોતાનો જનખી કુરમાન કરવા તૈયાર હતો. એ રીતે નેણી સાથે પરણવાનો વિચાર કાંઈ પણ ને જવાનને ખ્યાલ ગયો કે કદાચ તે પોતે તેની સાથે પરણવા ખુશી ન હોય. તેનો મુખ્ય ગુચવાડો તેણી આગળ માંગણી કેમ કરવી તે બાંહેધો હતો. તે ને પોતાની માતાને કહે-યા તો લખીને જણાવે કે મોંઢે મોંઢુ મુલાકાત કરી વાત કરે.

તેને લાગ્યું કે લખીને જ કહેવામાં વધારે શોભાબરેણું હતું. અને તે પ્રમાણે તેણે એક મળી, કે જે કાગળ તેની ધખમાં ખચ્ચીત અત્યંત વખાણવા જેવું હતું. તે પોતે બી, વાંચીને અજબ થયો કે, એવું સરસ લખવા તે કન પ્રાપ્તી શક્યો.

તેણે પછી તે પોતાને હાથે નામને આપ્યું.

“મીસ પારખ,” તે બોલ્યો, “આપ કાગળનો જવાબ અને દુન્યાનો સાથી સુંખી શખ્શ બનાવશે અને નહિ તો મને દુઃખ ને સંતાપમાં સદાનો જળતો, કરશે.”

તે મહાયુગ તેનાં આવાં ધરોપરાંથી ખરેખર ઘણી કચવાઈ અને દુઃખ પામી હતી. તે સુવાન તેણીને ગમતો હતો, કાંઈ જે, કકટ તે તેણીનું બહુ કરનાર બાકનો બેટો થતો હતો. જ્યારે પેલું કાગળ વાંચ્યું ત્યારે તે એક આંચકાથી બૂધી ધણધણી રહી.

કાંઈ તેણીને પરણવા માંગતું હતું—તેણી સાથે પરણવાનો વીચાર પણ કરતું હતું—એ માત્ર તેણીને અત્યંત મંચકર અને બીહક ઉપજાવનાર લાગ્યું. તે, કે જે જાહગીરની પરણે તર માનતી હતી તેને એક લગનતી માંગણી આવે. ખુદ તે ખ્યાલેજ તેણીનાં દીલમાં આકાં આબ્યાં ને તે ધ્રુજ પડી.

પણ પછી ડાહપણ તુરત તેણી ઉપર મક્કો કરી આવ્યું અને પેલાં કાગળનો તેણીએ જવાબ કર્યો—ટુકો, સાદો, સમજદારીભર્યો, કે જે વાંચી જવાન એરબની તો શીફડીન ફાટી ગઈ. આવી એક માંગણી વારતે તેણીએ તેનાં ધણે મોહબાદાર રીતે ઉપકાર માંગ્યો, પરંતુ તે સ્વીકારવા વારતે તેણીએ સાદા નાં લખી. વળી તેણીએ સાથે સાથે મ.ગી લીધું કે એવી

એરચે તો બધા હાથ અને પગ અકાળ્યા. તે ક્રોધ અને કોપથી બધા સળંગેલા આતશ મીસાલ લાલ યથ આગ્યો. તે દુસ્તજ પોતાની માં કને દોડ્યો અને તે નાની રમણીને તે કંટો બધો ચાહતો હતો ને બધા જોશ અને હંસથી તેણીને જાણવી દીધું.

“એ કદી પરણવાની નથી. માહરા દીકરા,” મેહરબાઈએ ધણી પતામણી અવાજે કહ્યું. “મને એની ગંધ યુગ્મરી વાસ્તે કાંઈ ઝાઝી ખબર નથી; તે છતાં માહરી ખાત્રી છે કે તેમાં કંઈ એવું છે કે જેને લીધે તે પરણી જવાનાં પ્રયાસથી હંમેશાં દુર નાહસતી ફરશે.”

જવાબ એરચેના મેહરા ઉતરી ગયો.

“માહરીબી! શું કમનશીબી છે કે જે ઊકરિને હું કદી પરણી શકવાનો નથી તેનું જ પ્યારમાં હું પડ્યો,” તેણે ધણી બળાપાથી કહ્યું.

“મને લાગે છે કે આત્યાર સુધી તાહરી દરેક મરજી સમવાયેલી છે અને પાર ઉતરેલી છે, હવે ત્યારે, તેથી, તુંને નાશીપાશી ખમતાં પશુ શીખવું જોઈએ.” તેની માતા તેને વાસ્તે ખરેખર ધણી દયગીર થવા પામી; પશુ, એજ વખતે, વળી, તે બાઈએ સુંદર નાનગી ધણી ઉપકાર માગ્યો, કે તેણીએ તેનાં દીકરાને નાં પાડ્યો. તેણીએ તેને પોતાને ત્યાં ફક્ત પ્રુદાએ કાપેલી મેહરબાઈનાં જલ્લામાં લીધી હતી; પરંતુ તે છેલ્લીને પોતાની વહુ તરીકે તો તે બાઈએ કદી આશા રાખી નહિ, હતી.

નાનગી બાઈમાં અત્યંત દુઃખનાં દેખાવ સાથે બસાં મીસીસ મગોસ આગળ આવી. “મેહરબાઈ,” તે નાશીપાશીથી તુરેલા અવાજે ધણી દયા ઉપજાવે તેવી રીતે બોલી; “હવે માહરે ચાલી જવું જોઈએ; મને તમે લોકને છોડીજ જવાં પડશે. હું અહીં રહી શકવાની નથી. એરચ ધણી દયગીર અને દુઃખી જેવા થઈ ગયાય, અને જ્યારે હું જતી રહેવશ ત્યારે, થોડા દિવસમાં એવશ મને લુલી લેશે.”

“મને બીલક લાગે છે કે નહિ,” તે માતાએ જવાબ કર્યો; “અને ધણી સમજે સર મેં હજુ હવે કે તું માહરા દીકરાને પરણી જઈ શકી હોતે. તું એનાં ઉપર ધણી સારો વગ ચલાવવા પામતે, પશુ ખેર! શું તું ધારે છે, તાહરે અમને છોડીજ જવાં જોઈએ?”

“હું બીલક કે તે ઉપરાંત બીજાને કાંઈ રસ્તો નથી,” નાનગીએ સાવ લાચારીનાં અવતારે જણાવ્યું.

મેહરબાઈ મગોસે એક ઉડા નિસાસો નાંખ્યો. પોતાની કગપેન્વનને એમ છોડી જતી જેંધ તેવણને ધણી દુઃખ ઉપજવું, તે છતાં તેવણની કણુલ રાખ્યું કે હવે તે છોડી માટે આ છાપકું શોભાગયું. હવે નહિ અને તેણીએ જવું જોઈએ. થોડીક વાતચીત પછી તેઓ એ દડાવ ઉપર આવ્યાં કે તેણી વસ્તે ચાકરી સાફ કાંઈ મોટાં પેપરમાં જાહેર ખબર આપવી અને તેનાં જવાબમાં મગોસી અરજીઓ ઉપર તે બંને બાલુઓએ સાથે મળી મંસલત ચલાવવી અને પછી નકકી કરવું.

એ પ્રમાણે, તે જાહેર ખબર નાખવામાં આવી; અને તેઓની મોટી અક્લબખી વચ્ચે કોઈક દમનમંથ અરજીઓ તેઓને મળી, કે જેમાંની અધીબી ને અખત ના

કમનસીબોને ફાળે કવચીત આવવા પામે છે. તે સધળી અરજી-તેજોએ ચીપીચીપીને વાંચી અને તેનાં ઉપર ધણે ધણે વિચાર કરી જોયો. આખરે તેમાંથી એક તેજોએ પસંદ કીધી, કે જે ઠેક હૈદાબાદથી આવવા પામી હતી. એક ઇંગ્લીશ લેડી અને જેટલમેનને તેણીનાં જેવીજ સંપુર્ણ એકામપ્તીથી, સારી કેળવણી પામેલી ને કોઈ વગદાર બાંધની બલામણુ લાવતી કમપેન્શન, તે ધણીઆણી વારતે, જોઈતી હતી. તેજોએ એ અરજી ખાસ એમ પસંદ કીધી કે તે ઇંગ્લીશ કપડાંને મીસીસ મેદરબાદ ધંગી અંગ્રેજી રીતે પીછાણતી હતી. તેજો કોઈ મીઠા અને મીસીસ તોરમન કરી હતો, કે જેજો હૈદાબાદમાં આવેલાં નવાં મનઝીલમાં વસતાં હતાં.

જોયો દીવસ વધારે આગળ પચ્ચેહવાર ચાલ્યો અને બંનેને એકમેકની શરતો માફક આવતી થઈ પડે તે સાહેબ આપદે નક્કી થયું; અને ગરીબ મિચારી નાજાં બેઠાં મીસીસ મેદરબાદનો સુખી, પદ્યો સદાને વારતે તથા જવા તૈયાર થઈ ગઈ.

જેવીજ મુશીબત છે, પ્રીય વંચનાર, એક જવાન ખુશ્નુરત દુન્યાની કથા ઉપર છુટકી નિરાધાર નારંગી. ખુશ્નુરતી તો ખુદાઈ બહેન છે-તે મેળવવાની ધણી કુવારીકાઓ હોશ ને તકળાવે છે-પરવરદીગાર તરફથી મળેલી તે અનુપમ બેઠ વારતે સર્વ કોઈ બાગ્યશાળી માંને છે; કોતુ તે મોહભરેલી સુંદરતા ધરાવવામાં કેવી મુશીબતો હોય છે; તેને નેકા નિતી સાથે ટકાવી રાખતાં લોહીનું કેવું પાણી યાય છે તે તો જેને અનુભવ હોય તેજ કહી શકે છે.

મિચારી નાજાંએ પોતાની ખુશ્નુરતીને લીધે તો એક બંદાસનાં હાથ ઉપર ફસી પડી, પોતાનું સુખ્યાઈ ઘેર, શહેર, બાપ સગાંસ્નેહીઓ તથા આવી અને પોતાની સ્થિતિ સૌથી ખરાબ કરી મેલી. હવે જ્યારે તે એક બીજા ઘરમાં નિરાંત કરતી પડી ત્યારે ત્યાં પણ તેણીની સુંદરતા તેણીને નડવા આવી અને એક વાર પાછી તે આપડીની કમનસીબી તે શાંતીભર્યો સુખી મુકામ હંમેશ માટે તથા જવાની થઈ.

તે એક નવાં ઘરે નવાં શહેર અને નવાં લોકોમાં જતી હતી; પરંતુ જે કીસમની ખાંનાખરાંથી તે જવાન નાદાન આંખે જોવા પામવાની અને અનુભવ મેળવવાની હતી તે જો અત્યારે તેણી જાણવા પામે તે તો કદાચી હોમત કરી તે એમ કદમ ઉઠાવતે ખરી? અજાંત નહિ! પરંતુ તે ખુશ્નુરત નાઝનીનનાં કીસમતમાં તો હજી ધણું ધણું સોસવાતું અને ધણું ધણું જોવાનું હતું!

(સાંધણ છે.)

પ્રજાકીય કેળવણી.

લખનાર:—“એક સ્વચ્છાસી.”

(૧)

જુવાન પ્રજાની કેળવણી પરદેશીઓના હાથમાં હોય, પરદેશી વિદ્યારે જુવાનોના મગજમાં ગરવામાં આવતા હોય તેથી પ્રજાકીય જીંદગીનું સત્વ જેટલું જલદી સુસાધ્ન બન્યું છે તેટલું ખીન્ન, કશાથી સુસાધ્ન નથી. પરદેશી અંકુશ અને પરદેશી આદર્શોથી પ્રજાનું ચારિત્ર્ય (Character) નિર્માણ થાય છે. પરદેશી વિદ્યારે, પરદેશી ટેવો, પરદેશી રિવાજો, પરદેશી વેપાર અને પરદેશી ભાષાથી “સ્વદેશીપણ”નું જુસાર્ધ બનેલું છે. પરિણામે આપણે પૂરા અંગ્રેજ કે મૂરોપીઅન પણ નથી બનતા તે દેશી પણ નથી રહેતા. છેલ્લાં ૫૦-૬૦ વર્ષમાં અંગ્રેજ કેળવણીના ફેલાવાની સારી માડી અસરોનો જેમણે અભ્યાસ કર્યો છે તેઓ આ બંધાર સત્યની સાક્ષી પૂરશે. પશ્ચિમની કેળવણીથી આપણને તદ્દન ગેરલાભજ થયો છે, ફાયદો ખીલકુલ થયોજ નથી—એમ કહેવાનો લેખકનો ઉદ્દેશ નથી. પશ્ચિમની કેળવણીથી મોટામાં મોટો ફાયદો એ થયો છે કે આપણે રાજકીય હકોથી વંકેફ થયા છીએ અને પ્રજાસત્તાકના-પ્રજાને જવાબદાર સંસ્કારના—જે મજાકર ગ્રીસમાં પ્રાચીન કાળમાં થયા હતા તેનો અનિ આજે દિલ્હીમાં જોઈ શકાય છે. પાશ્ચાત્ય કેળવણીના આ ઉત્તમ લાભ આપણે ગણી જવાને નથી.

પણ એ લાભ બાદ કરતાં પાશ્ચાત્ય શિક્ષણથી દિલ્હી પ્રજામાંથી ધર્મજ્ઞાન અને ધર્મ તરફની શીદાગીરી ઓછી થઈ છે તે હાનિ જેવી તેવી નથી. આપણી તરફ પ્રજા “સ્વદેશ” અને “સ્વદેશના ધર્મ”થી અજાણ રહીને દરેક ઉગ્ર વિચાર માટે પશ્ચિમ તરફ જ મ્હો તાકવા કરે એ રિયલિટી કોઈ પણ પ્રજા માટે અસહ્ય છે. ખાસ કરીને જે દેશનો આધાર ધર્મ પર છે, જેની સામાજિક ધમારત ધર્મના પ્રજલ પાયા પર ચલાય છે તે દેશને મીઠાનરી સ્કુલ અને કોલેજમાં અપાતા ફરજિયાત પરધર્મના જ્ઞાન તથા તે સાથે પરદેશી સંસ્કૃતિના મોદથી કેટલું મોટું નુકસાન થાય તે વાંચનાર ન સમજી શકે એમ હું માની શકતો નથી.

પરદેશી સંસ્કૃતિ (Civilisation) દિલ્હીના ધર્મ પ્રધાન જીવનને સાવ નષ્ટ કરી શકી નથી. તેટલાં આપણા જેતાઓ જાગી ગયા. રાજા રામ મોહનરાયના વખતથી બંગાલમાં કેળવણીની જરૂર ઓછી વધતે. અંશે સ્વીકારાય હતી. બંગાલના બાગલા વખતે પ્રજાકીય કેળવણીની ચળવળમાં પૂર આવેલું. સરકાર પરના કોષ્ટને લીધે, આવેશને લીધે, એ પ્રજાકીય સંસ્થાઓ સ્થપાય હતી તેથીજ તે વધુ વાર ટકી શકી નથી. હાલમાં અસહકારને લીધે સ્થપાયેલી રાષ્ટ્રીય

શાળાઓની દશા પશુ તેવીજ છે. પ્રગ્મકીય કેળવણીને કોઈ રાજ્યદારી હક્કની લડત સાથે જોડી દેવાથી તરણ પ્રગ્મનો માવી પર ઘણી ખરાબ અસર થાય છે. તે આપણે છુટી જવાનું નથી. રાષ્ટ્રીય-National-પ્રગ્મકીય કેળવણી પરનાં આ લેખમાં વિચાર કરતી વખતે રાજ્યદારી નહિ પણ શિક્ષણની નજરેન્ગ વીચાર કરવામાં આવશે.

ડૉક્ટર એની જેસન્ટ, લોસાં લંબપતરાય-સ્વં સંર રાજ્યબિહારી ધોણ, તારકનાથ પક્ષિત વિગેરેએ પ્રગ્મકીય કેળવણીના ફેલાવા માટે બહુ કશું છે. આર્થ સમાજની દયાનંદ એંગ્લો વેદીક કોલેજ, મદ્રાસની નેશનલ યુનીવર્સિટી, મુઝરાત વિદ્યાપીઠ, અલીગઢની મુસ્લીમ યુનીવર્સિટી-આ બધીય સંસ્થાઓ પ્રગ્મકીય શિક્ષણ આપવો દાવો કરે છે પણ તેઓ સંપૂર્ણ રાષ્ટ્રીય નથી. એક પંથ, એક ધર્મ, એક રાજકીય સંસ્થાને માટે તેઓ કેળવણી આપતી હોય એવી લાગે છે. આ સંસ્થાઓ દેશ સેવા અને દેશાભિમાનની ભાવનાથી રચાયા છે તેની હું ના પાડતો નથી. પણ હજી સુધી આપણે ત્યાં સાચી પ્રગ્મકીય કેળવણી આપતી નથી.

“બાળકને સમાજ, દેશ અને માનવજાતિ તરફની ફરજ બજાવવાને લાયક બનાવી પ્રભુની પીછાન કરાવે તે સાચી કેળવણી” પછી એવી કેળવણી કાળો આપતો હોય કે ગોરો તેનો વિચાર કરવાનો નથી. કેળવણીની આ ઉદ્ધાર અને વ્યાપક ભાવના છે; પરંતુ હિંદુ માટે—આપણા દેશ માટે—રાષ્ટ્રીય કેળવણીનો વિચાર કરતી વખતે આ વ્યાપક ભાવના વહેવાર જણાતી નથી. આ ભાવના પશ્ચિમના “સુધરેલા” ગણાતા દેશોમાં પણ હજી પુરું પડે અમલમાં આવી નથી.

પ્રગ્મકીય કેળવણી એટલે શું? પ્રગ્મકીય કેળવણી કેવી હોવી જોઈએ? ડૉક્ટર એની જેસન્ટ આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં કહે છે કે;

(૧) તે [કેળવણી] પર હિંદીઓને અંકુશ હોવો જોઈએ; અભ્યાસક્રમ હિંદીવાનોને હોયે ધડાવો જોઈએ તે તેનો અમલ પણ હિંદીઓએ કરવો જોઈએ. ભક્તિ, ઉદાપણ અને નીતીના હિંદી આદર્શોને ખાસ અગત્યતા આપવી જોઈએ અને તેમાં ધાર્મિક પથોની નહીં પણ ધર્મની નીર્મળ ભાવનાની સુગંધ હોવી જોઈએ. એ ભાવના વિશાલ; ઉદાર અને સહનશીલતાવાળી છે. તે સર્વને સહારે છે અને સધળા ધર્મો પ્રભુને પામવાના જુદાજુદા માર્ગો છે તથા સર્વ પયગંબરો પ્રભુના દુતો છે, એ અહાન સત્યને તે મતિ છે.

(૨) પ્રગ્મકીય કેળવણીનું વાતાવરણ મગર અને ગોરવંશીય દેશાભિમાનથી ખરપુર હોવું જોઈએ અને આ વાતાવરણને હિંદી સાહિત્ય, હિંદી ઇતિહાસ, હિંદી વૈજ્ઞાનિક સાહસો, કલા, યુધ્ધો, વસાહતો, વેપાર ધંધા આદિના અભ્યાસથી મધુર, તાજું અને વ્યાપક રાખવું જોઈએ. ધર્મશાસ્ત્રની સાથેજ અર્થશાસ્ત્ર અને ધર્મની સાથેજ સાવેસ અને રાજ્યદારી જ્ઞાનનો વિદ્યાર્થીઓને લાભ મળવો જોઈએ.

(૩) આપણાં ધરેથી પ્રગ્મકીય કેળવણીને અલગ ન કરવી જોઈએ. એકના આદર્શો; લાભો, સિધ્ધાંતો અને લાગણીઓ તેજ બીજાનાં આદર્શો; લાભો, સીધ્ધાંતો અને લાગણીઓ હોનાં જોઈએ; કારણ કે પ્રગ્મ કુટુંબોની બનેલી છે. નિરાળ અને ધર વચ્ચેના ફાસનો વિરોધ

બધે ધવેલ જેમજે. નિશાળ અને કૌશલના શિક્ષકોએ ધરતા શિક્ષકો સાથે સંદર્શ કરીને કામ કરવું જોઈએ.

(૪) પ્રજ્ઞના સ્વભાવને ઓળખી લઈ પ્રજ્ઞકીય કેળવણીએ પ્રજ્ઞકિય ચારિત્ર્યની ખીલવણી કરવી જોઈએ. હિંદ તોતું અથવા મોટું ઇંગ્લેન્ડ થવાતું નથી પણ તે તો વિકાસ પામીને વધુ શક્તિવાળું હિંદ થવાતું છે. બ્રિટિશ આદર્શો ઘીટન માટે સારા છે. હોંને હોંદી આદર્શો લાભકર્તા છે. આપણે કોઈની છાયા કે યંત્રપ થવા માગતા નથી. આપણે તો પ્રજ્ઞઓની એક એવી મધુર દુલગુચ્છી કરવી છે કે જેમાંથી કુદરત અને પ્રભુની વીધવીધ શક્તીઓ પ્રગટ થાય. કુદરત એક રંગી યથ જાંચ અને નદી, દુલ, ફલ, પર્વતો અને આકાશમાં એકજ રંગ નજરે પડે તો એ દેખાવજ કેવો અગમ્યમણો ધંધ રહે? મધુર વીધવીધતાજ પુણીતાની નીચાની છે.

હિંદના રિવાજો અને રાહરસો માટે આપણે પરદેશીઓની મંદી માગવાની કે તેમને પગે પડીને આપણી સંસ્કૃતિ તેમને સગમવવાની કંઈજ જરૂર નથી. હિંદની, જમાનાગ્નુની સંસ્કૃતિ, તેનાં દસેનશરો ને ઉપનિષદો જગતની માલીકીનાં છે. પશ્ચિમની જડવાદી પ્રજ્ઞ તેનો લાભ લઈ શાંતી મેળવવા આદતી હોય તો આપણે કંજુસાધથી આપણા દરવાજા બંધ કરવા માગતા નથી. પણ હીંદી સંસ્કૃતિને માનવગતીના પારણા સમાન આ પ્રાચીન દેશને કોઈ ઉદ્ધત અને અભીમાની યુરોપીઅન વખોડી કાઢવાની ધૂણતા ખતાવે તો તે આપણે કદી પણ સાંખી લેવા માગતા નથી. હિંદ જ છે તે છે. તેને યુરોપના સર્તીરીક્ટની જરૂર નથી. કેમકે આ પુરાતન દેશમાં પ્રભુ જેટલો પ્રકાશો છે તેટલો જગતના કોઈ પણ દેશમાં પ્રકાશો નથી.

આપણે હમણાં કાંતી [transition] માંથી પસાર થઈએ છીએ. મહાન પરીવર્તન આપણી નજર સામે ધંધ રહ્યું છે. આપણા બવીખ્યનો મોટો આધાર આપણાં બાળકોની કેળવણી પર છે. કેળવણી આ દેશ માટે મોતજીવતનો મથ છે. જે પ્રજ્ઞ પોતાની તરફ પ્રજ્ઞની—બાળક પ્રજ્ઞની બવીખ્યની હિન્તી માટે બેદરકાર રહે છે તેને જીવવાનો કરી હક્કજ નથી. જે બાળપ પોતાનાં બાળકોને અમણ રાખે છે અથવા બજાવી શક્તાં નથી તેમને “ગામ્પ” થવાની જવાબદારી વહોરવાની કરી જરૂર નથી. યુગરતન કરવાની અને કેળવણી આપવાની તાકાત વિનાના હિંદના સ્ત્રી પુરુષોને લગન કરીને આ દેશમાં કંગાળ, રાગી, ટેટાં જેવા અમણ બાળકો પેદા કરવાનો હક્કજ નથી.

આમ હોવાથીજ વિચારકો આજે વિચારમાં પડ્યા છે. કેળવણી દરેક દેશ માટે, દરેક બાળપ માટે, દરેક જીવાન સ્ત્રીપુરુષ માટે આજે એક મહાન સવાલ ધંધ પડ્યો છે. બધા દેશોના સમય વિચારકો આ ગંભીર સવાલ પર પોતાનાં મગજ કરી રહ્યા છે. આપણે માટે તે મહાન અને યુખ્ય સવાલ છે. આપણું સંધળું લક્ષ આપણા બાળકોની કેળવણી પર એકત્ર કરવાની જરૂર છે; કારણ કે તેના પર આપણા બવીખ્યનો આધાર છે. આવા ગંભીર

પરાક્રમની પરાકાષ્ટા.

લગભગ ૪૦ વર્ષો થયાં

આખી દુનિયામાં પુણ્ય ફતેહ મેળવનારી...લાખો સર્વશ્રીકેટોવાળી—તંદુરસ્તી, તાકાત અને લાંબી જીંદગી આપનારી તદ્દન વનસ્પતિની

આંતકનિગ્રહ ગોળીઓ

નવજાત શરીરને બળવાન બનાવે છે, પાચનશક્તિને સુધારી દસ્તની અટકાવતને દુર કરે છે અને લોહી તથા ધાતુના વિકારોનો નાશ કરી શરીરને નેજરવી કરે છે. ખરેખરી જશનાંબી છે અને તેથી જ લાખો દરદીઓનો આશીર્વાદ પામી છે.

કીંમત:—૩૨ ગોળીની ૩બી એકનો રૂપિયો એક વધારે વિગત જાણ માટે પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગાવી વાંચો અને વાકેફ થાઓ.

વૈદ્યશાસ્ત્ર મણિરાંકર ગોવિંદજી.

સુબઈ—પ્રાંચ,
કાલળાદેવી રોડ.

આંતકનિગ્રહ ઔષધાલય.
જમનગર—કાઠિયાવાડ.

જસમાઈનનો

આયોડાઈઝડ

સારસાપરેલા.

લોહી સુધારી નિરોગી અને જીંદગીની મજા લોગવવાને શક્તિવાન બનાવવા માટે આ જસમાઈનનો સારસા પરેલા જરૂર વાપરજો પ્રમેહ, ચાંદી, વિરેક્ષાટીક, અને ખીજ ગરમીનાં દરદોમાં પેહેલાં નંબરની દવા છે. સંધીવા ઉપર તેનો શુષ્ક અજબ જેવો છે. ખસ, લુખસ, દરાજ, ખરજવાં ગંડગુમડ, કંઠમાળ, કોઠ, અને એવાં અનેક દરદો ઉપર આ જસમાઈનનો સારસા પરેલા ખાસ કરીને વાપરવા લાયક દવા છે. દમ, ખાંસી, અને છાતીનાં દરદોમાં ઘણાજ ફાયદાકારક છે. કીંમત રૂ. ૧૫ વી. પી. થી રૂ. ૧૫૦૦ ત્રણ શીશીના રૂ. ૫) અને ૬ શીશીના રૂ. ૯) વી. પી. સહીત.
દરેક દવાના વેપારી પણ તે વેચે છે.

લખો:—અમૃતબિંદુ ઓફીસ—નડીઆદ.

હવે હરખાઓ સાહેબો!!!

તમારા શરીરમાં એવા લોહાવી 'ઇન્જેક્શન' મુકાવી શા માટે નાણાંની ખરબાદી કરી રહ્યા છો?

નિરાશ થયેલાઓ માટે એકજ આશાવંત ધ્વજ

શોષિત શોધક.

આ રામળાલુ દવાથી—Blood Purifier. (૧) રક્તપીત્ત. (૨) આંધાં. (૩) ઉપદંશ અને એવા ઘીન અનેક આંધીના તથા લોહીવિકારના ભય કર દરદો દર્દી સીત દિવસમાં નાંખુદમા થાય છે.

આ દવાની અમે જાતે તારીફ નાંકી કરતાં નીચેના સરટીપ્રીકેટ તરફજ

આપ સાહેબોની નજર પેંચીએ છીએ:—

"એકવીસ વર્ષથી મને લોહી કારતુ દરદ હતું. હાથપગમાં આંધાં હતાં અને રક્તી નીકળતી હતી. મેં અનેક ડોક્ટરોની દવા કરી પણ દરદ મટ્યું નહિ. આખરે 'શોષિત શોધક' નો મેં ઉપયોગ કરવા માંડ્યો છે અને યોદ દિવસમાં માફ દરદ છુટી ગયું અને અત્યારે હું નવન જાતમ લોગવી રહ્યો છું."

(સહી) એમ. પી. મહેતા.

સાત દિવસ ચાલે એટલી ૧ બોટલીની કીમત રૂ. ૨૦.

તા. ૬૦—બહારગામવાળાઓએ અડધી કીમતે એકવાન મોકલી આપવી, ટપાલ ખર્ચ મી.

મળવાનું દેકાણું:—

ટેલીગ્રાફિક અડરેસ:—

"શોધક" મુબંઈ.

ધી 'શોષિત શોધક' એકીસ

રુદર, કાલકાદેવી રોડ, મુબંઈ.

મુંબઈમાં આજે ઘેર ઘેર અને ઓફીસે ઓફીસ
આ નામ વરગતું થઈ પડ્યું છે.

ધી ડાયમંડ જુવ્વીલી વોરીંગ કું.

હમમ સ્વીટ, કોટ, મુંબઈ

ફસખના કપડાં ધોવામાં આજે વરસો થયાં
જસમીનુલવ છે, હિંદુસ્તાનમાં આ એક જ ખાતું છે
લુગડાં ધોવામાં, સરોઈમાં, અને નવા જેવા
ખનાવવામાં એકે આજે વખણાય છે.

લોહી

ખનાવવા

વિસ્ફોટી

ઉપર

કંઠમાં

પરેલા

દરદોમાં ઘણુંજ

શીશીના રૂ. ૫) અને ૬

દરેક દવાના વેપારી પણ તે

કરવા ભલામણ છે.

જરીના અબલો, સાડી કપડો
પડાવી ખાતું કરશો.

લખો:—મુંબઈ અને જાવેલા

નૈવારંગી

પુસ્તક ૮-મું.

એપ્રિલ-મે, ૧૯૨૩.

અંક ૮-૯ મા.

ડયુક એન્ડ સન્સ.

સોડાવાટર બનાવનારાઓ.

માલિક.

જમશેદજી ભીખાજી પંચકી.

નં. ૩૧-૩૩, બ્રીટીશ હોટલ લેન,

એપોલો સીટ,

કોટ મુબઈ.

નકકલ માટે સાવચેત રહો !

ડોંગરેનું ખાલામૃત

મધુર હોવાથી

છોકરાંઓ ખુશીથી પીએ છે.
અને ઓ વીવાથી

છોકરાંઓની તાકાદ વધી
તેઓ રૂઝપુટ થાય છે.

સીધીની કી. ૧૪ આના. ટ. ખ. ૧ આના.

કે. ટી. ડોંગરેની કં.

ગોરગામ-મુંબઈ.

નકકલ માટે સાવચેત રહો !

ખાનુઓને ખરનું

પેશીશ, ઇનસરગને, રીબિન્સ, ત્રીમીગસ, ભરત કામના ઉંચા નમુનાઓ,
સાડીની કેરો કોથેસ કેનવાસ, ઇત્યાદી અમારી દુકાને એક કેરો
મારી બેઈ જશોજી. ખબુ એ-કા છે.

આદમજી નુરબાઈની કું.

૩૪૬, ઉનવાલા બિલ્ડીંગ, આટ રોડ, મુંબઈ.

ભરત કામ મા રેજીસ્ટર્ડ

રેશમેનો રામ

ન. ૧૦૩૯

રેશમ સર્પાતમ છે.

ત્રેડ માર્ક જરૂર લેજો.

ગુલેનુર

નવરંગ.

વાંચવાલાયક વાર્તાઓ ને વિષયોથી ભરપુર માસિક.

માલિક અને અધિપતિ—અરદેશર ખરશેહજી દેશાધ.

ઓફિસ—૨૩૭, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દુસ્તાનમાં રૂ. ૪.

છુટક નકલ ૮ આના.

પ્રદેશમાં રૂ. ૫.

૮ માં સાલના આદિકોત્તે મીઠા કાંબરાણની 'દલજ' ગદ્યલેખની વારતાનું પુસ્તક લેટ.

પુસ્તક ૮ મું.

એપ્રિલ-મે ૧૯૨૩.

અંક ૮-૯ માં.

અત્યંત મહત્વકો.

મોતનો કાષ ! (આશુ વાર્તા.)

સુધારો સંયુક્તી હીયે. પારો મારો ! (કવિતા.)

સાહિય પરિવેદના પ્રમુખ.

નેણાંની નીર ખરો શુ ? (કવિતા.)

અમારો અભિપ્રાય.

મેકાનો નતીજો. (સંયુક્ત વારતા.)

શ્રી કાંબરાણો કલિયુગ તેની અજસ ? (કવિતા.)

પ્રભાકીય કેળવણી.

વેણામાંથી સુલામાં (કુટી વાર્તા.)

સમારનો કાંસો (આશુ વાર્તા.)

અધીપતી.

આદીસ.

અરદેશર કરામજી ખખરદાર.

S. M. K.

હો. બ. આદન.

આદીસ.

એક અભ્યાસી.

સોરબી બી. તાતા.

દારાં કાપડીયા.

તાકીદે જોઈએ છે.

'નવરંગ' માસિકના માસ સંપટેમ્બર, ૧૯૨૨ ના અંકે જેટલા આવશે તેટલા રાખીશું. આના આઠ રોકડા આપીશું. માસ સંપટેમ્બરના અંકે મોટી સંખ્યામાં વધારે છપાવેલા હોવા છતાં નવાં ગ્રાહકોના મોટા ધંધાસાગરને તે પુગી શકેલા ન હોવાથી આ માંગણી કરવામાં આવે છે, માટે જે મેહરખાન ગ્રાહકો કાંઈક ન રાખતા હોય તેવા જોએ આ માસિકની ઓફીસમાં તુરત ચોક્કસ આપવા મેહરખાની કરવી.

દર મહીને કેટલું ખર્ચશો ?

કેટલું બચાવશો ?

સેંત્રલ બેંક તરફનો ઉપલો નકસો ઘરસંસારમાં તમોને ઉપયોગી થઈ પડશે.

તે પ્રમાણે તમારા ખર્ચો નીલાવી ખરાબ વખત માટે, દુઃખસુખના દીવસો માટે નાણું સંઘરવાની ટેવ પાડો અને તે નાણું

સેંત્રલ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા

ના સેવીંગ બેંક ખાતામાં મુકો, કે જ્યાં તમારે નાણું સચવાય અને તમોને બીજી સેવીંગ બેંક કરતાં વધુ વ્યાજ તથા લાભ મળે.

વધુ માટે લખો ચા મળો.

(સોરાબ ન. ચોંચખાનાવાલા,)

મેનેજિંગ ડિરેક્ટર.

પોદરા રાજ્યના માણ ચીક ડૉક્ટર શમસુદ્દીન મુહમ્મદની ચંગલ
 મેડીકલ એન્ડીસર ખાનખાનેદુર ને. મુલેમાની મેડીકલ શોધ પ્રમાણે
 બનાવેલી દેશી દવાઓ.

એક અદ્વિતીય અને મહાન શોધ કચાટરાકટાઈન

એટલે વાઢ કાપ કર્યો, વગર અને આંખમાં દવા નાખ્યા વગર
 કાચો મોતિયો મટાડનાર દવા
 કાનોની આંખ આંખ અને ગરદન ઉપર દરરોજ થોડાં ટીપાં મોળવાથી પંદર દીવસમાં
 થોડો કાપ દો નીકળે છે. અને લગભગ ત્રણ ગાસમાં આંખમાંનો મોતિયો મટી જાય છે.
 આ દવાથી આંખમાંની ખીસ કપાઈ જાય છે. વધુ હકિકત નીચેના ઠેકાણેથી મળીને અથવા
 લખીને મેળવો.

બે ઔસની શીશીની કીં રૂ. ૨)

(૨૭૨૮૬) મુંદ મેલ (૨૭૨૮૬)

આ દવા (૧) ઘામાંથી ત્રહેણું લોહી તરત બંધ કરે છે. (૨) ધાને પાકવા નથી દેતી
 અને ઝટકે રૂઝે છે. (૩) હાથેલાને આરામ આપે છે. (૪) દાદર અને ગણધૂમંતે ખેસાડી
 દે છે. (૫) ખુજલી, ખસ વગેરેને મટાડે છે. (૬) ખીસને જડમાંથી ઉખાડી દે છે. (૭)
 મોચ અને ઠોકરનાં દરદને દુર કરે છે. (૮) સોજાને ઉતારી પાડે છે. (૯) સંધીવાને સાચું
 કરે છે. (૧૦) દાંત, દાઢ તથા કાનના દરદને ઝડપથી સારાં કરે છે. (૧૧) આમડીના મેખી
 રોગે આંધાં ગાંઠીમાંથી દરદને મુક્ત કરે છે. (૧૨) ચોડાની પીક બળદની ખાંધ
 અને કુતરાનાં ઘા ચમત્કારીક રીતે સારાં કરે છે.

બે આંડિસની શીશીની કીંમત રૂ. બેાન

મીશે કારખાનાઓ તથા છપીતાલો માટે પચીસ ઔસની ખાટલી રૂ. ૭.

સઘળા દવા વેચનારાઓને ત્યાંથી મળશે.

ઠેકાણુ:—મુંદમેલ ડેપો.

નં. ૩૨૬, અખંદુલ રહેમાન સીટ, કાંકડી માર્કેટ નજીક રંગારી મોહલ,

મુંબઈ નં. ૩.

ખદારગામના ઓડરો સંભાળપૂર્વક પેક કરી વેચુપેચથી મોકલવામાં આવે છે.

ડા० વામન ગોપાળનું

આયોડાઈઝડ

સાર્સા પરિલા.

સાર્સાપરિલા આજ સાઠ વર્ષથી પ્રખ્યાત અને લાખો દરદી-
આએ એનો ઉપયોગ કરી પોતાની નીરાશા દૂર કરી છે.

આમદાવાદ એન્ડ—ગોકળદાસ મોતીચંદ પાસેથી
મળશે આમદાવાદ ઘાંચીની પોળ.

ગોહી એ મનુષ્ય જીવન છે. તે બુદ્ધિ હોય
તો અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે માટે તે સુધા-
રવા દરેક માણસને કાળજી લેવી જોઈએ, તેને
માટે આ સાર્સાપરિલા વીના ખીજ એક
પેણું દવા લેવાની જરૂર નથી. વળી આ દવા
ખીવાથી ઉપદ્રવ એટલે ગરમી અને તેના વડે
ચતા રોગો—તેમજ લકવા, સંધીવા, આમડીપર
કાળા ડાઘા પડવા, આંગળું સુજી આવવું,
શરીરમાં બળતરા થવી, શરીરની ઉપર દેવી
સંરખા ફેલાવા યથા આવવા વીગેરે
વીકારો ઉપર આ દવા અંકસીર થઈ ચુકી છે.
શીશી ૧ નો રૂ. ૧૦ આર. શીશી
ખીવાથી સારો ગુણ આવે છે પો. જી. ૬.
આર. શીશી એકદમ મંગાવનારને અંચ
સહીત રૂ. ૪-૧૩-૦ પડશે.

સુરત એન્ડ—શીં ૦ પ્રમુદાસ પાન્ડ્યાદ સરસ્વતી
૬૦—મિરાંન પુર ભાંગળી

ડા. ગૌતમરાવ કૃશવ એન્ડ સન ઠાકુરદ્વાર-મુબઈ.

નવરંગ.

પુસ્તક ૮ મું,

ઓપીલ-એ, ૧૯૨૩,

અંક ૮-૯ ગ્રા.

મોતનો ડાઘ!

પ્રકરણ ૯.

—:૦:—

હોડ' સોમરટન જમીન ઉપર રમડોળાયેલો, ઘુસ્સાથી ખાહાવેલો બનેલો અને ચહેરામાં ખેતીકર્તાની અસિદ્ધિ રાતો યથા આવેલો હતો. તેના ઉપર કરવામાં આવેલો હુમલો એટલો તો અચાનક ને અચુકારો હતો કે તે પગમર ચિત્તભ્રમ બની ગયો.

તેણે કાલીન રેડકલીફ બંધી પગથી માથા સુધી ધુરડી ધુરડીને જોઈ, અને જોતાં સાથ જાણી લીધું કે તે જોશવર જવાનનો મુકાબલો તે કરી 'શંકે' એ ખીલકા સંભવીત નહોતું. કાલીન રેડકલીફ તો તે ઉમરાવ તરફ મરદેરી ને તિરકારનું મીઠું દારૂ હતો હતો.

"એક માણસ ઉપર પીડેથી હુમલો કરવામાં કોઈ પણ પ્રકારની મદદનગી કે બાદબી નથી," હોડ' સોમરટને હકી હોલો ચતાં અને પોતા ઉપર કાણ મેળવી સખન આપાને કહ્યું. "મને મુકાબલો જોઈએ છે. હું તમને જોળખતો નથી. તમે અને શા હકથી આવ્યા છો?"

"એક જવાન બાલુને ઘુંગળાવનારા કે સતાવનારા હીચકારા બદમાશની ઘટ્ટી મખર કોઈ પણ કસમે લેવામાં કોઈ પણ રીતની નામદારી હું જોતો નથી." કાલીન રેડકલીફ ધીકારથી ભરેલા સાદે કહ્યું, અને પછી એકઝીને ચરચરતી ને દયા ચાહતી નગરે તેની બધી જોતી જોઈ તે તેણી તરફ ફર્યો.

"મીસ સ્ટર્ન, ચાલો, તમને ધરે પુગાડવા હું આઉં?" તે બોલ્યો અને પોતાનેા હાથ આપ્યો કે જે તે રૂપરૂંદરીએ આમારથી તુરત ઝાલી લીધો. તેણી પોતાની નાહીંમત માટે શરમદી બની; પોતાની નબળાઈ માટે મન સાથ ખીજવણ. તેણીનું હૃદય એટલું તો જોશથી ધબકારા લઈ રહ્યું હતું કે તે આસ પશુ મુશ્કેલીથી ખેંચતી હતી.

"એક પળ ચોભો," હોડ' સોમરટન બોલ્યો, "આપણા કાર્ડોની આપ લે, હું ધારું છું કે, જરૂરી-છે, આપણે એકજ ધરના પદરેણા હોવાથી આપણે પાછા મળીશું. મીસ સ્ટર્નને

ખાતર હું કડવાસમાં ઉમેરો કરવા ચાહતો તો નથીજ, પણ આ બાબતને અંત આટલાથીજ બાવી જનાર નથી, એમ તમે ખાતરીથી માની લેજો.”

“હું તમારી તહેનાતમાં છું. મી-એલ-લોડ સોમરટન,” કોલીને લોડ સોમરટને આપેલો કોડ વાંચી કહ્યું, “તમારો કોડ જોઈ હું કદી શકું છું કે આપણે કંઈ છેલ્લે અણુજાણ્યાં તો નથી. હું કોલીને રેડકલીફ આટીસ્ટ છું.”

તેનું નામ સાંભળી એક પણ લોડ સોમરટનનાં ચહેરા ઉપર આશ્ચર્યની છાયા છવાઈ રહી, પણ બીજીજ પણ તે તીવ્રરકાર રૂપે હસ્યો અને મન મનાવાનું ડોક્યું એલઝીને કરી ત્યાંથી ચાલતો ગયો.

“લોડ સોમરટન માહરો એક માહક છે. મેં એમના બેંગલાનું ઘણું એક કામ આગળ ક્યું હતું, માહરા અનેક ઉદાર અને દારૂમદીલ આશ્રયદાતાઓ માહેલો એ એક છે. જો કે આજ સુધી અમે એકમેકને રૂબરૂમાં કદી મળવા પામ્યા નથી.” કોલીને એલઝીને લોડ સોમરટન સાથેનો પોતાનો સંબંધ સમજાવ્યો.

“ઓ! ત્યારે તો તમને માહરી લીધે નાહકતું નુકસાન થયું. તમારી સાથેનો એવણનો સંબંધ હવે તો સદાનો પુટીજ ગયો.” એલઝીએ તે સાંભળી કહ્યું, “હું ખરેખર ઘણી દીલગીર છું, મી-રેડકલીફ.”

તે આટીસ્ટ પોતાના ખખમાં ચઢાવ્યાં અને હસ્યો. તે હસવું કેવળ વિચિત્ર હતું. એલઝીએ, તેથી, ચોંટાળે તેનાં બધી જોયું.

“હુઓ?” તે બડખડ્યો, “અનહદ હુઓ! મીસ-રટન, મેં એનું કામ કરવાનું હોડી દીધેલુંજ છે. મેં એની ખાસપત જાણુતાંજ એનું કામ લેવાનું હોડી દીધું. હતું. સુરઆતમાં કાલપણ રીતની પુછપરછ કરવાની હું મહેનત લેતો ન હતો, તેમ કરવાની માહરી સ્થિતિજ ન હોતી. એના કાંઠાને પોપવા મેં કેટલુંક એનું કામ ક્યું હતું કે નથી” મને લાગે. ખદલ નુકસાન થવા પામ્યું, અલબત્તાં તે વેળા હું હાલના જેટલો લોકનો માનીતો કે પ્રખ્યાતોમાં નહોતજ હતો.”

એલઝી રટનની તે સાંભળી ખાતરી થઈ કે આજના બનાવ ઉપરાંત લોડ સોમરટનને એટલો ધીકારવાનું બીજું પણ કોઈ સમર્થ કારણ કોલીને રેડકલીફને હતું.

“હવે તો તમને હીક લાગે છેની, મીસ રટન?” તેણે તે પછી તુરત એટલા તો નરમ અને માયાળુ આવાજે પુછ્યું કે એલઝી ચહેરામાં લાલ થઈ આવી.

“ઓ, ખચ્ચીતજ, હવે મને કંઈ નથી,” તેણી મીઠાસથી બોલી, “હું પહેલે તો ઘણીજ બીલીધી કે રખે તમે એકમેકને ઇજા પુગાડો. લોડ સોમરટન એવો લાગે છે કે જો તેના હાથમાં પીરસોલ કે છરી હોય તો એવે સમયે તેના ઉપયોગ કરવા સુકે કે અટકે નહીં. તમે પાછા મળનાર છે એ માટે મને ધારતી છે. બાકી આ બાબતની સદજ બી. દરકાર હું કરતે નહીં.”

તે ખડખડાત હસ્યો, જો કે તે સાંભળી તેની ચચમોએ જુદોજ રંગ પકડ્યો અને તે મન સાથ પટપટ્યો. “સોમરટને હવે બીલીધેલો ને સાવધાનજ રહેવું જોઈશે.”

તેઓ હાથમાં હાથ ભેરી ધર બહુ જવા નીકળ્યાં. ઝાડોની ગીચ ધરાઓમાંથી બહાર પડી પાર્કમાં દાખલ થતાં એલગીએ પોતાનો હાથ, ખેંચી લીધો, અને કોલીન તરફ જોઈ હતી.

“તમે છુટાં ચાલી શકશો, મીસ સ્ટર્ન,” તેણે કાલજીવી પુછ્યું, “એમ ચાલવાનું એટલાંથીજ પુર થયું તે વાસ્તે હું દીકરીજ છું. એ બધો વખત માહરે મનથી સ્વર્ગીય હતો. હું તે કહી જી બુલ્લિશ નહીં,” તે બેલતાં અટક્યો અને તેણી બહુ એક ઝડપી નજર નાંખી. “મીસ સ્ટર્ન, તમે મને બેઅદમ માની લીધો હશે. હું એક સાધારણ સીતારો તમો જેવાં એક આલા દરજ્જે ધરાવતાં સાથ કરા પશુ બાધ્યારા વગર કે કોઈ તમો જેવા તરફનાના પ્રમાણ પત્ર ધરાવ્યા વગર આવી છુટથી માહરી મેળેજ બેલાતો થયો છું તેથી.”

“એમ ના બોલો, મીં રેડકલીફ” એલગી બોલી, “શનીઅસ (અદ્ભુતતા) ની સમાનતા દુન્યાબરમાં હોતીજ નથી. તે ઉમરાવો અને રાજાઓ કરતાં પશુ આલાજ છે. શું તમો એમ માનતા નથી કે એ દુન્યામાં બહુ યોગજ માથુસોને નસીજ થાય છે. કોઈક વખતે તો હું એવો વિચાર કરવાનું પસંદ કરું છું કે અસલી ઝીક દંતકથાઓ કલ્પીત નહીં પણ જીવતી જીંદગીઓના સાચાજ જતાં છે. ને પ્રમાણપત્ર-શું તમે માહરા કઝીનના મિત્ર નથી ? તેના એક અતિ અગત્યના ખાનગી કામ વાસ્તે તેણે તમને રોક્યા છે એજ સર્વથી શ્રેષ્ઠ પ્રમાણપત્ર છે.” તેણીએ અધું હસીને કહ્યું, જે સાંભળી કોલીન રેડકલીફનું હૈયું ખુશાલીથી પ્રવૃક્ષીત થયું.

“તમારું કાગળ મને મેહું મળ્યું, તેથી, હું તમારા, ફરમાવ્યા મુજબ જલદી આવી શક્યો નહીં,” તેણે, ને પછી કહ્યું, “મને ઉમીદ છે કે સર જોન મને મળી શકવાને હવે ખુશી ને તંદોસ્ત હશે.”

“મીં રેડકલીફ, માહરા પપા તો અત્યારે માથાં દુર નીકળી ગયા છે. કાલેજ સહવારે તેવણ, તેમને ઉડાવવા ખેરઉડ છોડી ગયા.”

કોલીન રેડકલીફ તે સાંભળી સખ્ત નારાજ થયેલો દીર્યો.

“એ શી રીતની આંધળી મુખાંધ,” તે જરા ગુસ્સાના તીખાશથી બોલ્યો, “માહરી સામે એટલો બધો અણગમો ધરાવવાનું એવણને કારણજ શું મળ્યું હશે?”

“તમારી સામે નહીં, મીં રેડકલીફ,” તેણીએ તેની ભૂલ ભાંગી, “પણ માહરા કઝીન નોએલ કેએલ સામે.”

“હા, હા. હું બુધ્યો. એક પળમર મેં માહરેજ લગતું એ માની લીધું. મીસ સ્ટર્ન, તમારા પપાના જીવકાળના ચારિત્ર સંબંધી એમ કંઈક સમજેલું છે-મેં અને નોએલ કેએલે. ચોક્કસ બનાવ માટે એવણ ગુંગવાવ છે અને અતઃકરણનાં અપથી પીડાય છે તેમાંથી તેમને મુક્ત કરવાનો-તે બેદ ખુલ્લો કરવાનો માહરા-અમારા હાથમાં ધલાજ છે.”

“તે મને કહી શકાય એવું છે, મીં રેડકલીફ ?” એલગીએ પુછ્યું.

“નહીં,” તેણે ઝડપથી કહી દીધું, “તમને તે કહેવા જોયું નથી, માહરો અપત્ત રોકટ બોલે છે અને માહરે હવે અદીથી સદા માટે જવું જોઈએ.”

સદા માટે ! એ તે 'શબ્દો' એલગીને કેવા અચ્ચીકર થઇ પડ્યા. એલગીને તે કંઈ હદ વિનાના નીરાશાજનક બલકે બંધકર બાસ્ત્યા, તે તે આખે અંગે ધ્રુજ હશે.

"અને તમે, મીસ સ્ટર્ન, તમે એ તમારા કઝીન નોએલ કેમ્બેલ વિશે શું વીચાર ધરાવો છો ?" તેણે એકાએક પ્રશ્ન કર્યો.

"હું એ બાબતમાં કશો નિર્ણય આપી શકું એમ નથી," એલગીએ તે એકાએક પૂછાવલા અણુધાર્થી સવાલથી સહેજ ચમકીને કહ્યું, "પણ એ તે માદરા પપાનો જ હુશમન હોય. તે પછી તે માદરા બી જેન. માદરા પપા ડીયરની ખાતરી થાય નહીં કે તેવણની તેને માટે ખુર માની લેવામાં જીલ છે ત્યાં તુલ્સીક હું એ માદરા કઝીનને મળવા કે તેની સાથે પીછાન પાડવા રાજી નથી. તે તમારો મિત્ર છે એટલે માદરા કરતાં તમે તેને વિશે જાસ્તી જાણુતા હશે અને તે કેવો છે તે સમજી શકતા હશે."

"હા," તેણે તે જવાબથી સહેજ નીરાસ પામેલા નામુરાદ આવાજો કહ્યું, "હું તેના સમાગમમાં બહુજ આવ્યો છું. મને નોએલ કેમ્બેલ માટે સાચે સાચું તમને કહી દેવા દેવ. તે એક હીયકારો છે. મને તમારાથી તેની ખાસ્તત છુપાવવાની કશીજ જરૂર નથી. તે એક હીયકારો છે. એક સ્વાર્થી, ઘાટકી હીયકારો. તે એક ઘણોજ થીકકારી ઠાઠવા જોગ મુસમ છે."

એલગીએ તેના બણી અભયબીથી જોયું.

"મીડ રેડક્લીફ, તમે અને અભયબી બધી બરી સુકો છો. એક અંકવાડ્યાંની વાત ઉપર તો તમે અને જીલ્ડન દંડયું હવું. તેને માટે પપા ગેરસમજીતીમાં અડકાતા હતા એમ તમે બોલ્યા હતા. હવે તો હું તેને મળવા નો શું પણ જોવા બી ખુશી નહીં. યવશ. અને હું ખુશીજ છું કે તેના કાસદને પણ પપાએ નહીંજ મળવાનું વાજબી વિચાર્યું," તે બોલો બોલવા તેણીને જમ્યું તો નહીંજ, પણ બોલ્યા વિના પણ તેણીથી રહેવાયું નહીં.

"ચાલો ઘરમાં આવોની, લેડી હેલીનાને મળશે કેની ? એ માદરા માટે ઘણી નીલીલી પડી હશે. હું ઘણની બહાર નીકળેલી છું. તમે પણ ઠાકા મુસલ હશે."

"નહીં! હું અંદર આવવા ચાહતો નથી. હું ખાદારથીજ જમશ. મને હવે બહાર રહેવાનો કોઇ સમય કે બાહણ નથી. હું જમશ. માદરા સુખનો સમય દુકે સમયમાં પૂરો થઇ ગયો છે. ગુડ બાય, મીસ સ્ટર્ન, મને એકજ ઉમીદ છે અને તે તમારા નાજીક કોમલ રો ઉપર માનની અને પ્યારની એક છેલ્લટની બકી લેવાની છે!" અને એલગી તેને હા કિ ના કહે તે અપાઉ તેણે પોતેજ તેણીનો રૂપાલો કર માનથી પકડી લઇ તે ઉપર એક નરમ મોઝા કરી ત્યાંથી એક બોલ પણ વધુ બોલ્યા વગર, તુરત ચાલતો થયો.

પ્રકરણ ૧૦:

એક પળમાં કોલીન રેડક્લીફ નજર આગળથી ગુમ થઇ ગયો. તેના ચાલી જવાના કાલેલા અચ્ચકાઓથી ઝાડીઓનો યવશે ખડખડાત સમી જતાં ત્યાં સર્વત્ર સુષકીદી ફેલાઇ રહી હતી.

તે ચિતારો કેવો વિલક્ષણ સ્વભાવનો માણસ હતો? આવી વિચિત્ર કીસમે વાત કરવાનો ને વર્તવાનો તેને શું એકાએક ધંપારો ભરાયો હતો?

તે ગયો હતો અને જ્યારે એલડીએ તે જોયું અને જાણ્યું ત્યારે તેનું અંતર ગમીથી ભરાઈ ગયું. તે તો ગયો હતો પણ એલડીની નજર સામે જાણે લોડ સોમરટનની કાળી ચુસ્સાથી ફરેલી આંખોનું આરે તરફથી તેની તરફ ટીકટી જણાતી હતી.

તે ત્યાં જોતો રહી વખતના વહેવાની દરકાર કર્યા વિના કે તેનો ખ્યાલ માત્ર પણ કર્યા સિવાય ને ત્યાં જોતો રહી. તેણીના મનમાં બસ એક જ એકલો ખ્યાલ હતો—“એ મંથો, માદરા પુરૂષ માહેલો સર્વથી સરસ—માદરા મનુષ્યનો રાજા ગયો. ખરેખર હા મેં આટલું જોયું?”

બંગલામાંથી લંચના ધંટનો સાદ સમજી તે પોતાના ખાખમાંથી ખીંદાર, ચમચ, લંચનો વખત થયો હતો અને તે કેટલો બધો વખત ત્યાં એકલી જોતો રહી હતી. તે અંદર જવા ઉઠવા જતી હતી પણ તેટલા બાજુની આડીઓમાં પાછો ખડખડાત ચતો. સંભળાયો. કોઈ અડધી તે તરફ આવતું હતું. તેણીના અંતરમાં તે કાણે કોઈ અજબ પ્રકારની અવનવી લાગણી સફુરી રહી, માત્ર એક જ ક્ષણ તે અજબ જેવી ખુશ લાગણી તેણીને મળી પછી ખીજી જ મળે જાયતી એક ક્ષણથી તેણી તનખદનથી કંપી ગઈ. રખે લોડ સોમરટન ત્યાં આવતો હોય. આ તેણીનું નિરાંતે બેઠવાનું એકાંત માનીતું મઠક ખી શું ત્યારે તેણે શોધી કાઢ્યું હતું? તે ત્યાંથી ચાલી જવાની હતાવળમાં પડી પણ તેણી તેમ ફરી શકે તે આગાહ ત્યાંની આડીઓ ચીરી કાઢીને રેડકલીફ પાછો તેણી સામે આંખોતો આવી ઉભો.

એલડીના મુખમાંથી અચરતીની એક ન્હાની ચીસ નિકળી પડી. તે ચીસમાં સંતેષ ને ખુશહાલીનો દેખાઈતો અંશ હતો. તેણીએ પોતાની બધે આંખો શરમથી વિંચી દીધી.

“મીસ રટન, હું પાછો આવ્યો છું. આખર કરેને હું માંસનો જ બનેલો છું, ને માંસ માત્ર નરમ હોય જ છે. હું પાછો આવ્યો છું, તમારી મારી માંગવા—માદરા બેએદા ને વિચિત્ર વર્તણૂક માટે જોઈતો ખુલાસો આપવા.”

એલડી આંસુઓથી અર્ધી બરાપલી મોઢક આંખોએ તેના મણી જોઈ રહી હતી અને તે જોઈ કાલીનને પહેલે જટકે તે તનોમન સુંદરીને પોતાના હૈયાસસી જોશથી ચાંપીને પોતાનો ઓટો પ્યાર તેણી અને ચુસ્સાદાર શબ્દોમાં વર્ણવવાનું સખ્ત મન થયું; પણ પોતાની તે લાગણીઓ ઉપર જડી મુશકેલીથી કાણુ મેળવી તે તેમ કરવાથી બ્રાહ્મ આવ્યો.

“મીસ રટન, લોડ સોમરટનને મળ્યા વગર હું બ્લેરઉડ પાર્ક છોડી જઈ શકું એમ નથી. હું જાણું કેમ શકું? જો જાણું તો એ મને હીયકારોન માને, મેં એને મળવાને પ્રેમીસ ક્યું છે તે તો તમે સમજી શકો છો નહીં?”

“હા, તમે તેને મળવા કબુલ પયા હતા તે હું જાણું છું.” એલડીએ કહ્યું. “પણ હું મનુષ્ય છું કે તેમ તમે ક્યું ન હો. હું એ માણસને જોઈથી ધીકારું છું. તેટલી તેનાથી મને પણ છું.”

“તમારું આ કહેવું મને ખુશીમાં ઉછડતો કરે છે. એની સાથે કેમ કામ લેવું તે હવે હું જાણું છું. મને એક ચીજનો ખુલાસો કરશો; મીસ રટ્ન, કે એ બેરહિસ પાર્કમાં સર જોનના ગયા પછી શું પકેટીએ રહ્યો છે? એ શું તમારો પહોંચ્યો છે, યા લેડી હેલીનાનો.”

“એનો જવાબ માહરે માટે આપવો જરા મુશ્કેલ છે,” એલઝીએ જવાબમાં ઉતાવળે કહ્યું, “પપાએ એ માથુસને છોડવા કે અપમાન નહીં કરવા મને આગ્રા કરી છે. જો કે તેમની ગેરહાજરીમાં તો હું આ મક્કનની માલિક છું.” તેણી મગફળી અદાએ છેલ્લો વાક્ય બોલી, “હું બેરહિસની માલિક છું ને હું લોર્ડ સોમરસ્ટનને હવે જણાવી દેવશ કે તેની અત્રેની હાજરી મને કેયવાવનારી ને નાખુશ કરનારી છે. તમે અત્રે છેવ, મીઠું, રેડકલીફ, એટલે એટલું એને કહી સમજાવવાની મને હૈયે હામ ને હીંમત છે.

તે જરા અંચવાપલા જેવો ઉભો; પછી બોલ્યો, “તમારી સાથે ન માફ થઇ શકે એવી બેઅદાલ છુટ લેવાનો ગંભીર અપરાધ કરવા બદલની માફી?”

એલઝી ખેંચાલતથી રાતી બની ગઇ, અને તેને જવાબ દેતાં તેનાં નયનો નીચાં નમી પડ્યાં.

“માફ કરવા જેવું કંઈજ નથી,” તે નમ્ર મંજુલ નાદે બોલી.

“તમને કીસ કરવાની પાક બેઠવાઇ કરવા માટે પણ, મીસ રટ્ન! આ એલઝી, એલઝી, હું પણ ભર દીવાનો બની ગયો હતો. હું લગ્ન ઉંડા પાણીમાં ને તે બી માહરાં બળ કરતાં છપાઇ બળ ધરાવનારાં પાણીના જળરા રોહમાં હું તણાઇ ને અટવાઇ ગયો. માહરી હાંડગીનો અંત હયાંજ આવી અટકેલો છે, ને તે હયાંજ અંટકવો જોઇએ, કરેલું એલઝી, હું તને આહું છું, દીવાના ને બેઅદાલ પ્યારથી તને પુછું છું. માહરી તું બાલીના પ્યાર માટેની કોઇ સીમાજ નથી. દિવસે અને રાત્રે તાહરો મહિં, ચહેરો મને મહારી કંગાળ અવસ્થાની ઉંડી ખાહીમાંથી અહાર નીકલવાની જોખી અને આચામરી રોશણી પુરી પાડે છે.”

તેણે તે રૂપસુંદરીનો નાજુક કર પોતાના હાથમાં લીધો અને જુસ્સાભરી અંગણીત સુખીઓથી તે ભરી મુક્યો. તેના આ ઓચીતા જુસ્સાભર્યા પ્યારના એકરાયથી તે બે લડી ગાફેલ બની ગઇ હતી. પણ તેના મનથી સારી રવેરે જળજીતી હતી કે તેમાં તેને સુખ, મનહ ને ખુશહાલીની લહેર લાગતી હતી.

“તું મને મુશ્કેલારી કાઢતી નથી,” તે જરા વાર રહી ધીમેથી બોલ્યો, “તું મને આહતી હશે, કદાપી માહરા જેટલાજ જળરા પ્યારથી. એલઝી, બેરહિસમાં હું આવ્યો તે પળને માહરે કડવા આપેથી વધાવવી કે માહરી હાંડગીના મોક્ષદારનું આંગણ માનવું?”

તેણે તે મધુરી મોહક ચશ્મોમાં જોયું. ત્યાં તેનો જવાબ જોઇ લઇ શકતો હતો. તેણે તેણીના હેઠો બહુજ ઉચકેરણીથી સુખ્યા કે જ વાટે તેને સ્વર્ગનાં સુખમા ગોથા તક્ષીન કરનારા મધુરા આવાજે તેણી તેવું નોમ બડબડી રહી હતી.

“કાલીન, આજ વર્ષો થયાનો તું માહરે મનશે પુર્યોનો રાગ છે. તું કદી ખોટું કરેજ નહીં.

તે બંને જવાન જીવેલી જીંદગી માહેલો તે સર્વથી મીઠો અને સુખી. કલાક પવનની પીઠ ઉપર હોય તેમ ઝડપથી પસાર થઇ ગયો. પ્યારની પ્રેમળ ને અનંત જેવી શક્તિમાં મોઢમુઢ બનેલું તે જોડું તે દરમ્યાન તે સિવાય કશા આસપાસના પ્રયાસો કરવા જોડલું સમજતું ન હતું. થોડા દિનો અગાઉ તો તેઓને એકમેકને માટે સ્વપ્નોએ ન હતો અને આજે? હા, આજે તો પ્યારની દેવી શક્તિના બળે તેઓ મોત સિવાય કશાથી બી વિધુરું ન પડે એવા ગાઢ-સમાગમમાં આવી ગયાં હતાં.

“આપણા પ્યાર જાહેર કરવાનું કાલને તબક્કે બહુજ ઉતાવળનું થઇ પડશે, એલગ્રી” કોલીને કેટલી મીઠી પ્યારભરી ને વાંચનારા મહેરબાની આપણા માટે નકામી વાતો પછી કંઈયું, “આપણે એકમેકના પ્યારમાં એટલાં તો જલદી ગીરફતાર થઇ ગયાં છીએ કે દુન્યાની નજરે તે મન ચકિત કરનારોજ દેખાવ દેખાશે, ને વળી માહરા માથજીને એ જાહેર કર્યા વગર કોઇને પણ તે જણાવવા હું આતુર કે ઇન્તેજાર નથી.”

“તાહરાં મમા ડીયર,” એલગ્રી બોલી. “ઓ, હું જરૂરજ તેવચુંને ચાહતી ચવરા. એવણુ જવાં કોઈ એકની માથાળુ મહેર ને શીરછત મેળવવા તો હું તદ્દપી રહી છું” કે જેથી તે મુરખીમાં ત્રિધાસ ને સંતોષ અને વળી દુઃખમાં સાચા ને સાગણીવાળા દીલાસાનીજ આશાથી માહરી મુશીબતો વ્યક્ત કરી શકું.”

“માહરા મમા ડીયર, તરફથી બધા પ્યારની ઇ આશા રાખતી ના, ઉલટી તેણીની તમામ જીંદગી તો માહરા એકલામાંજ બરી મુકેલી છે. હું તેણીનું એક પુરૂજ બચ્ચું, ઉઠે અને તેથી તે માહરા અને તેના વચ્ચે કોઇ આડ કરતુ આવે તે જોવા ને ઇન્તેજાર નથી. અલખતાં એ તેની એક જાતની અદેખાઇ કહેવાય. હું તાહરી નજરે તમામ સંપુર્ણ કાપી-કોઇશ, પણ તેણીની નજરે તો હું બંધીક વખતે નિરાશજાતજ છું,” તે એટલું કહી દરયો પણ એલગ્રી તેના તે ચપ્પોથી સદજ નાશીપાશ થયેલી દીસી અને તે પછી તેણીએ કોલીનની માતા સંમધી દરી વાત દરીજ નહી.

તેઓ તે પછી સાંઢજના ત્યાંજ પાછા મળવાનું ઠરાવી ઝટ બંગલામાં ગયાં કેમકે વૃષત પુષ્કળ વહયો ગયો હતો અને તેઓ માટે બંગલામાં આતુરતાથી લય માટે રાહ જોવાતી હતી.

લય પછી કોલીન રેઝકંસીકે પોતાનો કાઠે સોડે સોગરદન ઉપર મોકલી આપ્યો. તે પાછળ તેણે પેનસીલથી નીચલું લખ્યું હતું.

“કોઇંગ રમમાં હું તમારી મુલાકાત માટે ખાસ જોડી છું.”

(સંધ્યુ છે.)

મુધારો સગુણી હીયે ધારો યારો.

નવરંગ માટે ખાસ રચનાર-કવિ આદીલ.

—*—

મુનો સદગુણો આજ તમ શીખ મહારી,
મુની વાત લેજો હીયામાં ઉતારી.
સજી સત્યતાનો સદા સાજો સારો,
મુધારો સગુણી હીયે ધારો યારો.

૧

સખોવત સકળ સદ્ગિમાં કરવી ન્યારી,
સહી સ્વર્ગની જાણીને તેજ ખારી.
સદા સાચવી કીર્તિનો કોટ ન્યારો,
મુધારો સગુણી હીયે ધારો યારો.

૨

સંખળ થઈ અખળના થઈ હેતકારી,
મુખો દઈ દુઃખીને, મુખી થાને ભારી.
સદગુણો ફરી ફેરો સ્વર્ગે સિધારો,
મુધારો સગુણી હીયે ધારો યારો.

૩

સજનતાપણુ સાચવો હારીહારી,
સજીત થઈ રહો સત્યના વેશધારી,
સદાવત સદા સ્થાપને નરને નારો,
મુધારો સગુણી હીયે ધારો યારો.

૪

મુનો ના કદાપિ કશી તારી મારી,
મુનો તો શ્રવણથી મુનો વાત સારી.
સદા સર્વથી રાખજો સાધન્યારો.
મુધારો સગુણી હીયે ધારો યારો.

૫

સદા ધંધની કરજો અહોનિશ યારી,
સમય મુખમાં ગાળશે નર ને નારી.

સકળ સુષ્ટિથી નાવડી તનની તારો,
મુધારો સચુલ્લી હીયે ધારો યારો.

૬

સખત રહે આદીલ છે વિષ વારી,
સચુતો જતા ના હીયે હાંમ હારી.
સવાળોના અથે બનો તમ સવારો,
મુધારો સચુલ્લી હીયે ધારો યારો.

૭

—:—

મીસીસ ગદરી—“દોરાબજી, આપણે રૂસ્તમને કાંય ડાકતર બનાવવો જોઈએ, જ્યારે
સે આટલા બધા ડાકતરો ઢકરી જાય છે ત્યારે ?”

મી૦ ગદરી—“પણ વહાલી, તેં આપ દીવસે દીવસે જાતજાતના નવા નવા દરદો ફાટ
પછ તેનો કાંઈ વિચાર કીધો ?”

સમન.

ફેશનેબલ જાનુઓ કાળે ફાંકડું પ્રદરશન.

ફાઇન આટે, નીડળવક ડીપાર્ટમેન્ટ

અલબેલી સુખઈ નગરીની તમામ કોમની ફેશનેબલ જાનુઓ અને
ભારતની અનેક રાણીઓમાં બેહુલ પકાયલું ખાતું.

ઝીક કસબ, રેશમ, સીકવ-સ, જાલી તથા આરીના કામમાં ખીનહરીફ છે.
અમારા ખાતામાંથી ભરાયલી સાડીઓ, અને પ્લાઉઝોનું ઉમદા કામ, તેની
મનપ્રુથ કરનારી ઓરીજનલ ડીઝાઇન એક ખાસ સ્પેશીયાલીટી છે.
ખીનઓ અમારી ડીઝાઇનેની નકલ કરવાની ફેકટની કોશેશ કરે
છે એજ હમારા ઉત્તમ કામની સાબેતી છે. અમારા ભાવો અમારી
નાદર કારીગીરી તરફ જોતાં ફીફાયત છે. અમારા ખાતામાં થયલું
ભરત કામ નીચલાં ઠેકાણા સીવાય ખીન કોઇની
દુકાને મલથે નહીં.

સ્વદેશી ખાદી ઉપર બહુજ ઉમદા ભરતકામ કરી આપવામાં આવે છે.

જોવાથી ખાત્રી થશે.

નમુનાઓ તઇયાર છે.

ધનખાઈ ફરદુનજી બનાજી,

ના૦ ૫, આલનાચોંટ રોડ, ખંભાલા હીલ, સુખઈ.

WHY LOOK
"OLD?"

Persian Hair Dye

RESTORES

"GREY HAIR"

To be had from the Army and Navy,
Kemps, Phillips Thomson and Tay-
lor, Leach and Weboruy, Treacher,
and also from all known Chemist
& Druggists. **SOLE AGENTS.**

HORNUSJI DOSABHOY & Co.

BOMBAY NO. 4. TEL. NO. 511.

સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ.

રાં અખરદારનાં લલિત કાવ્યોની ગુજરાત કદર કરશે ?

(મળેલું.)

આવનગરની આવતી સાહિત્ય પરિષદનું પ્રમુખસ્થાન ગુજરાતમાંના પોતા પુત્ર રાં અખરદારે ફરામણ અખરદારને આપીને તેમની અપૂર્વ સાહિત્ય સેવાની કદર કરવાની આગ્રહ પૂર્વક બક્ષામણ કરીને "સાહિત્ય"કાર પોતાની નિષ્પક્ષપાત રાજનીતિને એક વિશેષ પુરાવો આપ્યો છે. રાં અખરદારે એ પદ માટેની પોતાની લાયકાત અત્યાર અગાઉની પુરવીર કરી છે. પોતે પારસી હોવા છતાં જેની ભાષામાં પારસી ગુજરાતીની ગંધ પણ ન જણાય, એટલું નહિ પણ શુદ્ધ ગુજરાતી લખવાનો ફક્ત રાખનારા લલમલા હિંદુ લેખકોના ગર્વ ગાળી નાંખે એવી શુદ્ધ રમ્ય અને રસીકી બાની માટે રાં અખરદારની ગુજર આલમ અણી છે અને અણી રહેશે. "કાવ્ય રસિકા," "વિલાસિકા" અને "પ્રકાશિકા" દ્વારા ગુજરાતી આલમને, "દાણીની લાલભાઈ મહેતાજીની નિયાળ"ના આ પારસી વિશ્વાધીએ ઘેલી કરી છે. માનવ જીવનના કડવા મીઠા અનુભવો, સુલલિત શબ્દ રચના, રાગ અને પદ્યબદ્ધ રાગ-ણીઓ, પિંગળના શાસ્ત્રીય નિયમોનું યથાવિધ પાલન, ગંભીર શીલસૂરી અને તે સાથેજ ઉછળતી ઉર્માઓનો ધસમસતો આવેગ આ સર્વ લક્ષણો રાં અખરદારના કાવ્યોમાં નજર પડે છે.

"સાહિત્ય"કાર લખે છે કે: "હાલના કોષપંથુ ગુજરાતી કવિ કરતાં અખરદારે વધુ પ્રમાણમાં આપણી કવિતાના પૂર્વ સંસ્કાર પોતાની કવિતામાં ઉતાર્યા છે. પ્રેમાનંદ, સામળ, દયારામ અને દલપતરામની કવિતાનો અભ્યાસ કરીને તથા પિંગળ અને કાવ્યશાસ્ત્ર ઉપર કાણુ મેળવ્યા પછી એ કવિતા કરવા બહાર પડ્યા; અને પરિણામમાં આપણા શિષ્ટ કવિઓની છાપ એમની કવિતા પર પડી છે. અંગ્રેજી કહેવત પ્રમાણે એમણે જુની ગણકમાં નવો દારૂ બર્યો છે અને; છતાં આપણા શિષ્ટ કવિઓનાં સીધા ને એકદમ વારસ હાથ કોષ હોય તો અખરદાર છે."

સાહિત્યકારના ઉપલા કથનનો એકેએક ખોલ સત્ય અને અતિશયોક્તિ વિનાનો છે. અખરદારની કવિતાજી આપણને આજે દયારામ પ્રેમાનંદની સ્મૃતિ કરાવે છે. શેલી ને ટેનિસનના હંગમડા વગરના અનુકરણથી નહિ પણ નવપુગના વિચારપ્રવાહને આપણી પ્રાચીન સંસ્કૃતિનાં મહાસાગરમાં યોગ્ય ઢળાણુ દ્વારા ભેળવી દબને રાં અખરદારે આપણા રાષ્ટ્રીયત્વને સાચવી રાખ્યું છે એટલું નહિ પણ પશ્ચિમના તેજના અખારથી મોહાંધ યથા વિના તેમણે આયોની જુગજુગણુની સંસ્કૃતિનો વારસો આપણે માટે સાચવી રાખવાનો ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યો છે.

કમનસિમે સરસ્વતી દેવીનાં પવિત્ર પ્રદેશમાં ગુજરાતીઓએ અમુક પંથો પાંડ્યા છે. પ્રથમ નાગરણીને પેટે નડિયાંદના નાગરવાડામાં જન્મ લેનારનેજ સરસ્વતી દેવીની ઉપાસના કરવાનો હક છે એવી આલમવાતક માન્યતા કેટલાંકોએ પ્રચલિત કરી હતી. શિક્ષણના પ્રચાર સાથે નાગર સાહિત્યકારોને પોતાનાં "વાંડા"માં પદવીધરને દાખલ કરવાની ફરજ પડી. એ એસસામાં ડીગ્રીધરાજ સાહિત્યનો છંદો લઈ મેઠાં; પણ "વીસમીસંદી"ના મસ્ત અવધુતે-સાહિત્યના ફકાર અને કલાના અદિતિ ઉપાસક સ્વ. હાજમદરે ડીગ્રીધરા અને નાગરોના પરવાના ખુચી લેવાની અન્ન લેખકોને તક આપી "સાહિત્ય"ની જુની લડતને

વેગ આપ્યો ત્યારથી ઇન્જરદાર પક્ષે ચિંતામાં પડ્યા છે અને તેમની તબુકી હાલમાં વધુ સંભળાતી નથી છતાં દીલગીરીની બીના એ છે કે હજુ આપણા સાહિત્યકારો કોમી અને પાંચિક પક્ષપાત સોવ લુલી ગયા નથી.

સાહિત્યકાર પારસી કોમના સાહિત્યકારોની સાહિત્ય સેવાની કદર યુજવા માટે રાં બખ્શદારને પ્રમુખસ્થાન આપવાની સુચના કરતા નથી પણ ભાઈ અરદેશરની વિદ્વતા સાહિત્ય પરિષદનું પ્રમુખસ્થાન શોભાવે એવી છે તેથી જ તેમની નીમણુંક કરવાની ભલામણ કરે છે. “પારસી ભાઈઓને ન્યાય મળશે” એ તો રાં બખ્શદારની નીમણુંક કરવાનો “વિશેષ લાભ” છે. સાહિત્યકારની આ સુચનાને હું અતઃકરણ પુર્વક ટેકો આપું છું અને મને આશા છે કે રાં બખ્શદારની સાહિત્ય સેવાની ઝાંખી પીછાન ધરાવનારું પણ આ સુચનાને વધાવી લેશે.

રાં બખ્શદાર અને રાં બોટાદકર સિવાય ગ્રેમાર્નની “અકલ પરબૂત આ વાણી કો ગ્રેમી તણી”ની લલ્લજ્જત ચખ્ખાકનાર કોષ બોલે ગુજરાતી કવિ હાલમાં નથી ને હોય તો તે મારી જાણમાં નથી. “ગુર્જરીની મોઢી મોઢાશ”ને કોષ કવિએ સાચવી રાખી હોય તો તે રાં બખ્શદાર અને રાં બોટાદકર છે. એ બે કવિઓની તુલના કરવાનો આ પ્રસંગ નથી છતાં હું એટલું તો કહી શકું કે આજે જો ગુજરાતમાં સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખસ્થાન પર કોઈ સાહિત્ય સેવકનો વધુ દાવો હોય તો તે રાં બખ્શદારનો છે.

“સ્વ. ગોવર્ધનરામ, રાં કેશવલાલ, દી. બ. અંબાલાલ, દી. બ. રણછોડભાઈ, રાં નરસિંહરાવ અને રાં બં. હરગોવીંદલાલ કોટવાળાની સેવા” સાહિત્યની આલમે “અત્યાર લગીમાં ધ્યાનમાં લીધી છે” અને “હજી ગુજરાતી પ્રજાએ નાનાલાલ, રમણભાઈ, આનંદચંદર, કમળાચંદર, ઠાકોર, મણીચંદર,” વિગેરેની કદર કરવાની રહી છે. સાહિત્યકારનું એ કથન સત્ય છે પણ તેઓ પોતે જ કહે છે તેમ છાંછ વખત હિંદુ પ્રમુખ નીચા પછી “આપણે એટલા બધા-મગુણા યજ્ઞનું કે આપણે પારસી કે ઇસ્લામી ભાઈઓએ માતૃભાષાની બળવેલી સેવાની કદર ન કરી શકીએ?” “સાહિત્ય”ના નિષ્પક્ષપાત તંત્રીને કદાચ કથનના પણ ન હોય છતાં હું વાંચકને કાનમાં કહી દઉં કે આંવતી સાહિત્ય પરિષદનું પ્રમુખસ્થાન કવિ ન્હાનાલાલને અપાવવાની તેમના કેટલાક અનુયાયીઓ જખરી કોશિષ કરશે. રાં ન્હાનાલાલની રમ્ય ભાવનાઓથી મુગ્ધ થઇને તેમને એ માન આપવું હોય તો મને કેંઈ વધી નથી પણ “મોટાલાલ” ને “ન્હાનાલાલ” ની કાવ્યશૈલી વિષેની મદદગાર ચર્ચા પછી સૌ. લીલાવતીના કથન પ્રમાણે કવિ ન્હાનાલાલ વિષે એક જ મત પર આવવું પડે છે કે He lacks something: what that I do not know (બહેન લીલાવતીનો મત હું રમરણ શક્તિને આધારે ટાંકું છું.) ગુજરાતમાં રાં બખ્શદારનું રેખાચિત્ર દોરીને આજ સુધી અનેક નામથી ઝોળખાતા “મોટાલાલ” રાં બખ્શદાર જ છે એમ સૌ. લીલાવતીએ પ્રકટ કરી દીધું છે એટલે હું નિઃસંકાય કહી શકું કે રાં બખ્શદારે “મોટાલાલ”ની સંજ્ઞા નીચેના લખામાં રાં ન્હાનાલાલની અપવાગવની વિષયગામી શૈલી “કાવ્ય”જ નથી એમ સચોટ પુરવાર કર્યું છે. “મીઠી પરબૂતની મધુર વાણી” લલકારી એક કવિ તરીકે ગુજરાતના કાવ્ય પ્રદેશને લીલોછંમ રાખવાની રાં બખ્શદારની સેવાની ગુજરાત જો નગણ્ય ન હોય તો આ વખતે કદર થવી જ જોઈએ.

અંતમાં હું ફરી ફરીને સાહિત્ય પરિષદના કાર્યવાહકોને અરજ કરું છું કે તેઓએ રાં બખ્શદારની સર્વાનુમતે, પસંદગી કરીને એ મસ્ત સાહિત્ય સેવકની સુંદર સેવાની કદર કરી ગુજરાતીઓને માથે આજ સુધી પડેલા “પક્ષપાત” ના કલકને ઘોઘ નાખવું.

નેણમાં નીર ભરો શું ?

(રાગ કાફી)

- નેણમાં નીર ભરો શું, વીરા ! જોયું છે આંખરતન હો ! ,
બાપદાદા તમ બહુબહુ કરતા જગતમાં જેની જતન હો,
ભૂલા પડી તમે જમમાં ભમાઈ, શરમાળું તે નરરતન હોઃ
વીરા, જોયું છે આંખરતન હો. ૧
- પરકરમાં નિજ સર દઇ નાચ્યા, નચ્યા ન્યમ થનગન હો;
કીધી નહીં દરકાર પ્રથમ કંઈ, આજ ભીંડે છે અગન હોઃ
વીરા, જોયું છે આંખરતન હો. ૨
- સપ કીધો તમ શત્રુએ દ્વેષે કરવા તમનં પતન હો;
હાય તમે નહિ એક રહ્યા ત્યમ, પ્રેમ ધર્યો નવ મન હો !
વીરા, જોયું છે આંખરતન હો. ૩
- નેણ ભરી ભરી નીર વહાળ્યે આવે નહિ ગત ધન હો;
ભીંડો, ઉદ્યોગ કરો શુભ ભેગે, માડવો ઐક્યહવન હો !
વીરા, જોયું છે આંખરતન હો. ૪
- એજ પ્રકાશે સદન ઉજવાશે, વેરશે હાસ્ય વદન હો;
ભુવનભુવનમાં જ્યોતિ રેલાશે, ગાશે કવિજો કવન હો !
વીરા, માતના આંખરતન હો ! ૫

અરદેશર પ્રરામભ ખખરદાર.

૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાં લખાએલો

જ્યોતીષનો મહાન ગ્રંથ!!!

<p>હિંદુસ્તાનના મહાન રશીઓમાં ભૂગુ ર ધીલું નામ જગ મરાહુર છે.</p>	<p>પંડીત કાશીવાળા ને મળો.</p>	<p>આ મહાન રૂપાલ કમેલું તાલુખીલરે કું પુસ્તક “ભૂગુ સહિતા” અમારી પાસે મોલુદ છે.</p>
<p>પ્રાચીન જ્યોતીષ શાસ્ત્રની સત્યતા જુઓ.</p>	<p>કચ્છના નામદાર રાઓ છ. સી. આઈ. ઈ. ફીરોજશા મહેતા, ગોખલે, મં ગાંધીજી, લો. તલક, માવજી ગોવિંદજી શેઠ અને</p>	<p>આ ગ્રંથમાંથી તમે ને નીચે જણાવેલી તાલુખી લરેલી ૧૫ ગતો મળશે.</p>
<p>મુખંધના બણીતા આ ગેવાનો, શ્રીમતો આ ખાતનો લાભ લઈ</p>	<p>ખીજ નામાંકિત આસાચીઓની જન્મ કુંડલીઓ તેમના જીવનની સાચી વિગતો સહિત આ ગ્રંથમાંથી નીકળી છે.</p>	<p>તમે સાથે લાવવા કુંડલીની નકલ તેમાં તકયાર જોશો—</p>
<p>ચુક્યા છે એટલુંજ નહિ પણ મુખંધમાં મહાન ગણ્યા</p>	<p>બહારગામના ઘરાકોએ કુંડળી સાથે રૂ. ૧૦ અગાઉથી મોકલવા. મજકુર ગ્રંથના આધારે સમગ્ર જીવનકું વૃત્તાંત રૂ. ૧૦ ની વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે. એટલે એકદર ફી રૂ. ૨૦ થશે.</p>	<p>કુંડલીના આધારે ત મારી જીંદગીની જ અંતથી ચલુ સુધીની</p>
<p>તા જ્યોતીષના ૫ ડિતોનો પણ આ તાલુખીમરેલો ગ્રંથ જોવાને રોડો પડે છે.</p>	<p>પંડીત કાશીવાળા ભૂગુ જ્યોતીષ કાર્યાલય. ૨૯૨-૯૪ ખીજે માળે-કાલબાદેવી રોડ, દાદી શેઠ અગ્યારી ગલીને નાકે મુખંધ ર.</p>	<p>તેમજ મૃત્યુનો ટાક મ વગેરે તાલુખી બરેલી વિગતો તમે જોશો.</p>

અમારો અભિપ્રાય

નવરંગ માટે ખાસ લખનાર-S. M. K.

તોખમની તકોબરી.

અગ્રેજી પરથી લખનાર:-મી० દારાં કાપડીયા.

મી० દારાં કાપડીયાની "તોખમની તકોબરી" નામની નવલકથાનું અવલોકન કરતાં મને આનંદ અને ખેદની બેગી લાગણી થાય છે. સંતોષની બીના એ છે કે આ મીશ્રીત લાગણીમાં આનંદનું પ્રમાણ વધારે છે, ભાષા દારાં કાપડીયા મુછનો દોરો કુટ્યો ન્હોતો ત્યારથી સાહિત્યની "બીખારી" પણ "રસીક" આલમના સમાગમમાં આવ્યા છે અને ધીમેધીમે તેમની નવલકથાકાર તરિક્કેની શક્તિ ખીલતી જાય છે.

તોખમની તકોબરીમાં લેખક કહે છે તેમ "ધપાધપ ને ગપાગપ ખુનો" કે "ધપાધપ ને બમામમ પીરતોલોના ધડાકા" નથી પણ એક સાદી સરળ સંસારી વારતા છે. "માતખરની મહેરાં" નવલકથાની મુખ્ય નાપીકા છે. જમાનાની ગીરદેશીથી માતખર કુટુંબ પાપમાલ ધધ જતાં તેને એક ગરીબીમાંથી તયંગર યપલા જવાન સાથે નાપુશીથી લગનની ગાંઠ પાંધવી પડે છે. અદિથી વારતામાં ખરો રસ ઉમેરાય છે. મહેરાં પવિત્ર પણ તુમાખી છોડરી છે-તેનો પતિ ખાર-ધેલો મસ્ત છે. મહેરાંની નિર્દય બેદરકારી છતાં પણ તે મસ્ત જવાન તેના શબ્દને કાપદો માની માથે યથાવે છે ને છેવટે-છેક છેવટે મહેરાં તે મસ્ત જવાનની બેમુલ મહોખતની કદર કરી તેના પરથી વારી જાય છે. જન્મથી જ સોના રૂપાના રમકડાં સાથે રમતા ખાતલાનની નખી રાઓમાં જ "ખાનહાની" ને "ગૃહસ્થાધ" નથી હોતી પણ ગરીબીમાં ને "દલકાં" મણીતા કુટુંબમાં પણ "રીરેસ્તાંધ ખસતત" અજબ હદે ખીલેલી હોય છે તે જતાવવાનો હેતુ લેખકે સંજ્ઞાતાથી પાર પાડ્યો છે. દીક્ષના દર્દ પરથીજન મીશ્રીત ગુજરાતીમાં વર્ણવવાની મી० કાપડીયાની શક્તિ મોહક છે; છતાં અસત્ર અગ્રેજી વારતા પરથી આ નવલકથા લીધેલી હોવાથી મહેરાંની "નિર્દય બેદરકારી" દિન્દુસ્થાનની રમણીને લાંછન લગાડનારી છે એમ કહેવા વિના નથી ચાલતું. જે જવાન મહેરાંને માટે જો બની શકે તો આકાશના તારા તોડવા પણ તૈયાર થાય તેના તરફ માતખરની મહેરાં જતાવે છે તેવી બેદરકારી કાપપણ જરથોરતી રમણી જતાવી શકે એ તદ્દન નહિ માની શકાય અને ન કદપી શકાય એવી વાત છે. મી० દારાંને હું આગ્રહપૂર્વક વિનંતી કરું છું કે પશ્ચિમની વારતાઓને પારસી સંસારમાં ધપાવવાને બદલે હવે સ્વતંત્ર નવલકથા લખવામાં જ પોતાની શક્તિ વાપરવી. પારસી સંસારમાં અનેક જાતના ગંભીર સવાલો છે કે જેના પર નવલકથાકારની અસરકારક ફલમ જેવી ટીકા કરી શકે તેવી ધાર્મિક ઉપદેશકો કરી શકતા નથી. "માતખરની મહેરાં"ની "ટહેકરંધ અને તકોબરી" આ નવલકથામાં છેક અકુરતી હદે ન ગપ હોતે તો મી० દારાંની આ કૃતિ ઔર રસમય બનત. અદાલી-ટીકા સાથે મી० દારાંને આ નવલકથા લખવા માટે હું અતઃકરણપૂર્વક સુખારક બાદી આપી એ બાબને સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં વધુ ને વધુ ફતેહ મચાવું છું.

સુંદર કાપી બુકો.

(પ્રગટ કરનાર: “જીવન.”)

વિદ્યાર્થીઓને ખરેખર ઉપયોગી થઈ પડે એવી કારાપાનાની નવી એકસરસાઇઝ બુક મીંડ જીવનને બહાર પાડી છે તે બેતા કંઈક નવું કરી બતાવવાની તેમની ઉમેદ સ્પષ્ટ બજાઈ આવે છે. ખીનજરી જાહેર ખર્ચે આવા નકામી બાબતોથી એકસરસાઇઝ બુકના કવરો ગમે તેમ છાપીને પોરીઆઓને ગળે વળગાડી દેવાને બદલે મીંડ જીવનને એક સંગીન સુધારો કર્યો છે અને તે બહારના કવર પર બોધદાયક અંગ્રેજી કવિતાઓ સાથે તેના સુંદર તરજીમો ભેતબાજીમાં રજૂ કરવાનો છે. આ કવિતાઓ રસીલી, બોધદાયક અને અસરકારક છે અને ઉંચા કીમતેડ કાગળની સુંદર બાંધણીવાળી આ એકસરસાઇઝ બુકસ વિદ્યાર્થી આલમને ઘણી ઉપયોગી થઈ પડે એવી છે. અંગ્રેજી કવિતાની ચુંટણી ખરેખર મનપસંદ છે અને એક દાહિકાથી બી. વધુ વખતથી કવિતા દેવીની પુનઃ કરનાર મીંડ જીવનને જોડેલી બેતા રસીલી અને વીદ્યાર્થીઓને બોધ આપે એવી છે. મીંડ જીવનનના આ સાંદ્રસને ઉત્તેજન આપવાની અમે સર્વેને મોકકમ બલામણુ કરીએ છીએ કારણ કે બીજી સામાન્ય કાપીબુકોની જેમ કીમતે તે મેન્ડેટસ એન્ડ સી, (૪૪, નાનામાઈલેન, અચ્ચેટ, અીટ પાસે કોટ, મુંબઈ) માંથી મળી શકશે. આ “ફાબમય” કાપીબુકો અમારા સઘળા વાંચકોને વાપરવાની અમે બેધડકે બલામણુ કરીએ છીએ. આ એકસરસાઇઝ બુકની કિંમત ફક્ત ૧૫ આનો છે.

મેન્ડેટસ !

પ્રિય વાંચનાર, કરકસરની આ જમાનામાં ખાસ જરૂર છે કારણ કે વેપારી મેંદાને લીધે દરરોજ સેંકડો આસામીઓને તકાતડ “પેડો” આપી દેવામાં આવે છે. આવા આફતના વખતમાં જો કરકસર નહીં કરવામાં આવે તો મારવાડીના ઘર શોધતાં બી પતો લીંગવાનો નથી. ધર વપરાશની ચીજોના વપરાશમાં ખાસ કાળજી રાખવાની જરૂર છે એટલુંજ નહિ પણ ધરના વાસણો જરા કાણાં થઈ જતાં તેને ખુણામાં નાખી દેવા બેધડકાં નથી. જો ગળતાં વાસણોને સંધાવવા હાથ તો તે માટે જ્યારે બેધડકે ત્યારે ગરમી મળવી મુશ્કેલ છે, રેવણ તાપ સામે ટકી શકતી નથી, સીમીટ કડાકુટ વાળી અને મોંઘી પડે છે અને રીવેટ જરૂર વખતે તૈયાર હોતી નથી. પણ હવે તમારે કંઈખી ચીંતા કરવાની જરૂર નથી. ગજવામાં આઠ આનાના દોઢીઆ નાખી નીકળી પડો ને “મેન્ડેટ”ની ખરીદી કરી લાવો. ફક્ત સવા આનાના નજીવા ખર્ચમાં, એક પગમાં એક આંટો ફરવાથી બાલકી, બોઈસર, ટાંકી બાયટબ, ગીરણી, પીપો વીગેરે કોઈ પણ ધાતુના વાસણોના કાણાં તરતજ સંધાઈ જાય છે અને તે પાછાં નવા જેવાં વપરાશમાં આવે છે. એક ડબ્બીની કીમત ફક્ત આઠ આના છે. અમારા વાંચનારોઓને આ “મેન્ડેટ” વાપરવાની અમે ખાસ બલામણુ કરીએ છીએ.

નેકીનો નતીજો

અને

બદીનો બદલો.

લખનાર:—હો. બા. માદન.

પ્રકરણ પહેલું.

પહેલું પગથું.

વાંચક ! અત્યાર અગાઉ ધણી વાર હું દલીલની રાજ્યધાની ચાલા હજારત નિઝામનો પાયેતખ્ત હુયદરાખાદની સપર કરારી સુકા છું, ત્યાં કહેવાતી 'મુગલાઈ' પંથુ ખરેખર પરાક્રમી બાહોશ પોલીસનાં એક વધુ પરાક્રમતું બયાન અને રજુ કરું છું, ઝરા ગઝોરથી વાંચજો.

હુયદરાખાદનો કીયો રહીય ત્યાંનાં પ્રખ્યાત મુગલાનાં હોટેલથી અલુખાજુગો હશે ! પાછલી રાતથી ચા-કાશીની ધમાલ શરૂ થઈ પાછી મધ્યરાત થાય ત્યાં લગી દહેરી છવડાઓની આમદો તરૂત અને જાણીપીની જોષજ લેડી ! ખાનામાં સુકકા લુખખા નાનથી લઈ મુર્ગ-પુલાવ અને ઝાતઝાતના હલવા અને શીરીનીઓ ગઝોજુદ, અને પીણામાં ચા-કાશી અને હમા કીરમનાં પુરાપુદાર અને લઝીઝ શરબતો માગો ત્યારે હાઝીર. શું કહ્યું ? એ મારા કાનમાં કોઈ હળવેથી પૂછે છે કે 'કાંઈ છટે પાણી બી મગે કે ?' અસ્તકર અસ્લાહ ! કાંઈ ખુદાખુદા કર ખીરાહર ! એ બી કાંઈ તારી મુ'ગમ નમીતું 'તાજમહાલ' હોટેલ જોઈયું કે ? અરે બસા આદમી ! અહીં તો તેથી ઉનટું, આવતા જતા સયલાનીઓ પૈટની પુર્ન સાથ પરમેશ્વરની પ્રાર્થના પથુ કરવા સુકતા નથી—અલખત્તુ બધા નહોં પથુ યોગાક તો ઝુરર વકતોવકતની નમાઝ બારગાહે ઈલાહીમાં યઝરવાને સુકતા નથી.

ચાલો હવે, આપણે મઝકુર હોટેલની ઝહેર ખમર લખવા નથી બેઠા, મારે આપણે આપણા કીરસાનો પ્રારંભ કરીશું.

ઉપલાં હોટેલનાં એક-એકાંત ખુણામાં એક ગોળ ટીપાઇની અતરાફ ડુંડાણુ થળી એક ત્રગડી ગરમાગરમ કોફીનો સ્વાદ લેતી કાંઈ ગંભીર ચુસ્તશુભમાં ચુંતામલી દેખાય છે. હોટેલવાળાઓ અકસર પોતાનાં દરેક ગૃહકર્મને ઓળખે છે અથવા ઓળખ જણાવવાની તત્ત્વનીઓ રહે છે-ખાસ કરી પોલીસવાળા-છુપી પોલીસવાળાઓને તો બરાબર ઓળખે છે, કેમકે એ સાહેબોને હોટેલો અને પીકનિંગની મુલાકાત લેવાની-તેમનાં ધંધાની-૩એ વારંવાર ફર્જ પડે છે, જ્યાં તેમના મોલીકાથી કોઈ અચાનક [1] ઝાઘના શરણતની [1] ખુળીઓ [1] તેમની નજીમાં આવે છે, અને તેમનાં કામમાં વધારે સહલત અને મદદ મળે છે. એ મુજબ પેલાં ત્રણ જથ્થુ ખુદીઆવાળા-છુપી પોલીસવાળા-હતા એમ હોટેલના માથાસો આપસમાં ઇશ્વારતે કરી બોલતા સંબળાતા હતા.

એ ત્રણની ટોળકીની વાંચનાર સાથ રહેજ પ્રાયમિક પિઝાથુ કરાવીશું.

એક સોદહણ દેખાવનો આસરે પાંત્રીસ વર્ષનો ભરચુવાન ત્રણમાં વધારે જથ્થાવાળો દેખાતો હતો; અને તેમ હોવાનું દેખાઇતું કારણ હતું-તે સર્વથી વડો અમલદાર હતો; તેનું નામ નશીબખાં હતું.

તેની રૂબરૂ ગોઠવાવસા, ચટપટપા સ્વભાવનો એક ખુબસુરત પહેલવાન હતો-તે કે દેખાવે દુબળો પાતળો હતો. એનું નામ અસગરઅલી હતું:-

ઉપલાં બેની વચ્ચે ફરેલો કાળો ચળકતી ચરમો, બમર, જેવા સિયાદ અને સુવાળા બાળ, અને મદીના દેખાવનો મોટી મુંછેલાઓ બહાદુર હતો. તેના ખીમ્મ બે ગોઠવાઓના મુકાબેલામાં દેખાવે તે પસ્તાકદ-હિંગણો-અને વધારે કમસિત-કમઉત્ર-જથ્થાતો હતો પણ ગમે એવા ભયને સમયે તેના જોવા ફરેલ અને શાંત મીઝાજનો તેના કરતાં વધારે અનુભવી જુનો અમલદારોમાં ભાગ્યે એક બી હશે. એ હિંગણી બહાનું નામ-દાવર મિરઝા.

ખુદીઆ પોલીસના આ ત્રણે હીરા અહીં હોટેલમાં શું સુખદુઃખ રહેવા બેઠા હતા, તે હવે આપણે તપાસીશું.

શહેરના એક તવંગર પણ એકાંત ઝિન્દગી ચુગારતા અમીર નામે ગયુરજંગે કોઈ એકકક્ષ કામ માટે નસીબખાંને બોલાવી તેની સાથે ખાનગીમાં કાંઈ ગોઠવણ કીધી હતી. તે એ કે તે બુઝોર્ગના લાખો રૂપાના દસ્તાવેજો-અને ખુસુસન તેની ચુમ થયલી ગોઠમાં લાધેલી-પાળક કાધેલી દિરીને શોધી લાવનારને તે દસ્તાવેજના એક ડુંગરથી નવાઝી નાંખશે, ને કે દસ્તાવેજોના ચોરનારજ તેની દરક પુત્રીને ઉંચકી જનાર હોય એ વિશે તેને શક હતો એ એક વાત યદ.

ખીમ્મ વાત એ હતી કે તેમના ગોઠીઆ અસંગરઅલીની નાંહની ચાર પાંચ વર્ષની એક બાળકી એકાદ વરસપર ચુમ થઈ હતી તેણીની શોધ કરવા પાંખળ તે મડોસો હતો-પણ તેના સાથીઓ પણ તેને મદદ કરવા માંગતા હતા,

પહેલી બાબતમાં નશીબખાંનો ચક ગયુરજંગનાં ભત્રીજાપર હતો. આ જવાન ઘણો પરહેઝગાર અને નમાઝી હોવાનું શહેરમાં દરેક જથ્થુ ખાનનું હતું, પણ અફસોસ! પોલીસનો

તેના વિષેનો અનુભવ જુદીજ કીસમનો હતો, ખાસ કરી અનુભવી નસીબખાંનો વિચાર તેની તરફથીમાં બીલકુલ ન હતો.

ખીજ મામલામાં નસીબખાંનો અભિપ્રાય હતો કે બદમાશોમાં ત્રાસ વતીવી રહેલા અસગરઅલીપર પોતાનો કાનો લેવા કોઈ કુચ્છો કે કુચ્છાઓ તેની ખાળક બેટીને ઉચકી ગયા હશે. પણ તે જીવતીજ હશે.

બે માં વધારે અગત્યનું કામ પહેલું હતું, તેથી તેણે ગીયાસુદીન કે જે ગચ્છરજગના બત્રિજનું નામ હતું તેની પૃષ્ઠ પકડી. એ સિવાદલિલ સાધુમાધના ધર્મ ધ્યાન (I) થી તે વાકેફ હોવાથી, કાઢવાખાતા, ચંડુલખાના, તવાવફેનાં અને શહેરના બદમાશોનાં - ધામેમાં બંદકે શહેરની બાહરેનાં સેંઢખાના અને છેક સીકંદરાબાદની શરાબની દુકાનોમાં જઈ તેની શોધ કરવાનો કસવ કાઢ્યો.

તેના અંદાજે 'તીર-અ-દદ્દ' હતો. એક પુરાણમાં સદાંજે ફરતો ફરતો સીકંદરાબાદ આવી ચડ્યો. અને એક સુધરેલાં જુગારખાનામાં ધુરધો, જ્યાં કેટલાક સાહેબે શીક 'બીલીઅંડની' બાઝી રમતા હતા તેમાં આપણા રમતાપણી ગિયાસુદીન પણ માર ગારાસાહેબના ઢેસમાં, તેમજ અખ્યાની બહારમાં બીરાજમાન થયેલા હતા. તે મહાન દેવજ (I) ના ખીજ ભાગમાં કેટલાક પાનાંપર હાથ ચલાવતા હતા તે વળી કેટલાક દીનદારે (I) હાથી ફાંતના વેપારમાં મશગુલ હતા.

તેણે 'બીલીઅંડની' રમત આ ખમાનાની કેવીક અજીબ અને મહાન શોધ હોય અને તેની પર મોહી પડ્યો હોય તેમ પ્રણીત અભવખી સાથે નીહાળતો આપણો નસીબખાં હતો. થોડીકવાર આમ જોવા પછી જ્યાં આપણા પરહેઝગાર (I) બીરાદર 'પોખારા' પુકારતા બેઠા હતા. બરાબર તેની રમત પુરતી માંડી તેને ખુબ ધ્યાનથી દીકતો બેઠો.

પોતાના ધારેલા ચિંકારની સામે જઈ તેને એક ટગરે એવી રીતે જોવા કરવાની નસીબખાંની એક ખાસ રીત હતી કે જેથી સામે શખ્સ ગુરસામાં આવ્યા વગર રહેજ નહીં; અને તેમ કરતાં બોલાચાલી પર આવી જતાં કેટલાક બેચકુરો પોતાનો છુપો બેઠા બહાર કરી દેતા.

એજ રીત નસીબખાંએ ગિયાસુદીનપર આઝમાવવા માંડી, એટલે ધારેલા અસર ઘટીજ તેની પર થઈ.

પહેલી વાર જ્યારે તેની આંખો નસીબની ચંચલ ચરુઓ સાથે ચાર થઈ ત્યારે તે એમજ સમજ્યો કે વગર અર્થનું તે દીકતો હશે એટલે પોતાની બાઝીપર પાછું ધ્યાન પહોંચાડ્યું; પણ પાછી રોક ઉચકી જોયું તો પેલો અણખણો શખ્સ બેઠેલી રીતે હજી તેનેજ દીકતો હતો.

ફરી તે પોતાની રમતમાં પડ્યો, પણ તેનું ધ્યાન લાગ્યુંજ નહીં; તે બે વચન બનવા લાગ્યો, કે પેલો શખ્સ તેને એમ કાં દીકતો હશે.

આખરે જેમ તેમ બાઝી ખલાસ કરી તે ત્યાંથી ઉઠ્યો અને ખાસેના કમરામાં આરામ પુરતીમાં અરડાઈ પડી ગજવામાંથી એક અખખાર બેચી કઢાડી એક બેદમરેલાં ખુનની ચડાકેહાર અને કિલ્લ ધપકાવનારી વારેલાત વાંચવામાં મશગુલ બન્યો.

ખુંતના અહેવાલની દરેક અંતર ખુબ ખીચાણથી વાંચી રહી તેણે વર્તમાનપત્રની ઉપરથી બહાર નિગાહ કાઢી તો વળી પેશે તેને સતાવનાર સામોજી ઉભેલો.

અસ, હવે તેનાં જીંઘ ફરી ગયાં.

કુરસી પરથી તે ઉઠી ઉભો, અને રીધો પોતાને પચવાનારની સામે બાવી બોલ્યો, “કેમ હઝરત શું સમજીને ત્યારથી અને બેઅદબીભરી રીતે ધુરંતો ઉભાછ?”

“ઓહો! મારી રીતમાન બડી બેઅદબ લાગે છે કે જતાય?” નસીબખાંએ કહ્યું.

“નહી કે-ત્યારે!” તોછડાઇથી ગીયાસુદીને કહ્યું.

“પણ જનાએ આહી! ખીજો ત્રીજો બકવો કરવા પહેલાં મારી બેઅદબીનો સખખ નાથુવા નથી માંગતા?”

“મસી મરોની, એવું તે શું મહામારત કારણ બલ્યુંછ!”

“સાંભળો ત્યારે! હું એક બોળામાળો ઘપ્પસ છું; પણ મને એવો વહેમ પડ્યો છે કે મર્દના લીલાસમાં તમે એક અઝોરત છો.”

ગીયાસુદીન ગુસ્સાથી રાતો પીળો બની ગયો, તેણે મુકકી દેખાડતાં કહ્યું.

“અથ બેઅદબ એકદમ તારી ગુસ્તાખીની મોઆશી માંગ, નહીં તો એકજ-શિલાદી મુકકીથી તારી બગીચી તોડી પાડીશ.”

“ધીરે, ધીરે; મારા જવાન દોરત ધીરે, તમારી મુકકીખાત્રી આઝમાવવાતું મુસતવી રાખો, નહીં તો પરતાશો; ખીજો બોલ બોલશો-તે અમાઠ તમે મારા હાથમાં અસીર અથ લાપલાજ બનશો.”

“શું? મને કયદ કરશે? મને અસીર કરનાર અહેમક, શું સતાધી તું એમ બોલવાની બેઅદબી અને ગુસ્તાખી કરે છે? હું, બોલ!”

“આ જોઇ આખને રોશન કરો!” ગર્જવામાંથી ચાંદીનો એક નાનો ગોળાકાર ચાંદ દેખાડી કહ્યું, તે નાહના ચાંદે અમલકાર કાઢી. તેજર આસા હઝરતનો તોચા [મોનોગ્રામ] કોતરેલો હતો અને વધુ એ જણાવેલું કે તે રાખનાર ખુશીઆ પોલીસનો આસા ડરજનોનો અમલકાર હતો. એથી વધારે શું જોઇએ?

ગીયાસુદીનની રીતમાન ફેરવાઇ ગઇ.

“આપ સાહેબ ખુદીઆના સરકરદા છો?” નમંતાઇથી તેણે પૂછ્યું.

“તો શું તમે મને આ દોઝખખાનામાં જમા થયલા જુગારીઓ જેવો એક સમજતા હતા કે?”

“જનાએ મન, આપની કાંઇ ગતતી તો નથી? કારણમાં મેં એવું કશુંજ કીધું નથી કે જોને માટે પોલીસ મારો દુખાવો પડે.”

“ખીખી જાન, તમે એક અઝોરત દોષ મર્દના લીલાસમાં આ પાપી ધામમાં આવો એજ તમેપર શક લઈ જવાને પુરતું છે; અને મને મારી ફર્જ અદા કરવી જોઇએ.”

“પાક અલ્લાહ અને નખીની પનાહ! ખુદા ખયર કરે જનાબ; તમે અમરે ગોવું ખાતા જશુઓ છો! શું મારી દેહાડી મુંછ-મુકાવી નાંખી છે તેથી તમને એ વીચાર દોડ્યા? લેકીન ફી અમાના (હાલની) એ તો ‘ફેશન’ છે. અલખતા મુસલમાનોમાં હજી શરૂઆત, લેકીન ઇસ્ત્રીની વાંદર નકલ કરતી પેલી ચાલાક-કુઓમ જે પોતાની સખાંવતથી જમ આશકાર જતી છે તેની ઉપરતી અઓલાહ તકે કરા નિગાહ ફરમાવશે તો એવા મુખનસેનો ટોટો નથી! એમ તો લ્યોની-તેમનાં પાક-જરેઘીરતી મઝહબમાં ખીડી પીવાની સખત મુખનીઅત છે, અને ઉંઘાડે ગાયે ફરવાની અયમ છે; પણ આજે તમે શું જોશો? રસ્તે રસ્તે ઉંઘાડે માથ્યા, મોંમાં સીગર ટુકતા રખડે છે; વળી તેમાં કેટલાક તો કાગડાની પાંખ જેવા ગોરા (1) સાહેબો જેવા ઇસ્ત્રી પોશાકમાં પોતાની અઝોરતો સાથે ફરવા નીકળે છે ત્યારે તમીઝ કરવી મુશ્કેલ થઈ પડે છે કે પેલી બાહ અથવા બામઝો સાથ-ચાલનાર કોઈ તેમનો અઝીઝ કે ખેશી હશે કે, તેમનો ગોઆનીઝ બટલર! વારને સાહેબ મુંછ મુઝાવવાની તો આજની મુધરેલી ‘ફેશન’ છે-‘જેન્ટલમેની’ રીયાજ છે. હજી ખી તમે મને એક અઝોરત માનો છો?”

“માવું છું બરકે ખૂબ જાણું છું.” મઝમખણે નસીબખાંએ કહ્યું.
“પણ, જનાબ, આપની ચરમે મુખારકથી શું જીવે, છો? હું એક અઝોરત દેખાડું છું કે, મરફ?”

“મારી આંખોએ જોયલી હકીકતપરજ મારો હારોગદાર છે-મારો આધાર છે! બાર વરસ પર જોયલું જે ઘણી ચોક્કસ વાદ રાખે તે શું સિદ્ધિ બે હકીકત-ફકત એ અલ્લાહીઆપર જે જોયું હોય તે જુલવાની જુલ કરેખી! અને તેથી, તમારી સુરત જોતાંજ હું પામી ગયો કે તમે કોણ છો?”

“જે હકીકતની વાતપર મને જોયો?” ગીયાસુદીને પૂછ્યું.

“હ, હા!” નસીબે ટુંકા જવાબ વાળ્યો.

“મહેરબાની કરી ફરમાવશે કે ક્યાં?”

નસીબખાંએ તે મોહલ્લાની નિશાની આપી કે જ્યાં નવ્વાખ ગયુરજાંની હવેલી હતી, અને તેની પેશાપર કેવી અસર થઈ હતી તે તેણે સતોય વચ્ચે તપાસી હતી.

“અરે સાહેબ! તમે અમરે ગોવું ખાતા જશુઓ છો.” રહેજ હસીને ગીયાસુદીને બોલ્યો. “મારી ઊમરમાં મેં તે મહેલમાં પગ નથી મૂક્યો એમ ખાતરીથી માનજો. તે મહેલો ક્યાં છે તે તો નથીજ જાણતો પણ આજની ઘડી મુઘી તેનું નામ વટિક સાંમજેલું નહીં!”

“ચાલાકી ચાલશે નહીં બેગમ સાહેબા! હું કહું છું કે મેં તમને ત્યાં જોયાં હતાં; શુમારે રહાજના છ વાગા તે વકતે તમે સરથી પા મુઘી પરરેપોશ હતાં-જાણીને ખુર્કે તમારા ખૂબસુરત ચહેરા પર હનો અને સુદેઃ ચાદરમાં તમારું ચરીર દંકાવલું હતું તે છતાં જાહીની કુકની અને આસમાની રેશમની ઇઝાર હું જોઈ ચક્યો હતો-એ સિવાય વળી.....”

“પાક ખુદાની પનાહ!” ગીયાસ વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો. “સમ્પ-સમ્પ! હવે હું ખાતરીથી કહું છું કે તમે બહાવાપના ભોગ થઈ પડ્યા છે હું એક લહેઝામાં તે સાબિત કરીશ.”

“મારી બિશ્કુલ ભૂલ છેજ નહીં.”

“હું કસમથી કહું છું કે આપ બૂલ કરો છો. તમે મારો મ્હેરો જોઈજ કેમ થકો ! મણ પડતી જાણીને મેં નિકાળ નાખ્યો હતો, તેમાંથી મારો મ્હેરો તમે જોઈજ કેમ થકો ? મેં મારી અજાયબી છે !”

“હું ક્યાં ના પાડું છું કે તમે જાડો નિકાળ નહીં નાખેલો.” ખુબ હસીને નસીબખાંએ કહ્યું.

કહેવત જોડી નથી કે ‘દરોગ-ગોરા હા ફેઆ નિસ્ત’ થાને જુદાને યાદદારત હોતી નથી. હુશીયારી કરવા જતાં ગીયાસે કાચું કાપી દીધું હતું. તે કેવું ઇચ્છતો હતો કે પેલા કમખખત કલામો તેને મોટું નિકાળ પહેલાં તેની જામ કેમ નંડી કરાઈ કપાઈ ગઈ પછુ ફેકટ ! પોનેજ પાંચરેલી જામમાં તે ફરી પડ્યો હતો. ઘોળામતાં દુધ પર ગમ ખેસુદ હતો ! તે આખા નસીબખાંના હાથપર વેચાઈ ગયો હતો.

“તમે ધણી ઝઢીન જણાઓ છો લેકીન તમારી યાદદારતે આજે તમને દગો દીધો છે. ઝરા યાદ કરો, જ્યારે તમે એક અઝોરતના અવતારમાં નંવાળ ગયુરજાંગની હંવેલીમાં ધુસ્યા, અને પાછલે દાદરથી તેમની હંવેલીમાં દાખલ થયા. તે બધું એક નોકરે જરોબર જોયું હતું.” એમ કહી ખીજ જામતો એવી વ્યારીકીથી કહી સંભળાવી કે જાણે પોતાનાં મઓતને સામે આવી ઉભેયું જોતો હોય તેમ ગીયાસુદીન દયાઈને ડોળા ફાડી જોવા લાગ્યો.

આખરે ફરી એકવાર સુપકીરી તોડી નસીબખાંએ આગળ ચલાવ્યું:-

“કેમ, હવે તો ખાતરી ચંઈ કેતી કે હું જૂલમાં ગોતાં ખાતો નથી !”

ગીયાસુદીન ખામોશ હંસતખરતા-હાથ જોડી ઉભો.

“ચાલો ત્યારે હવે સાચેસાચો એકરાર કરી દો, કે મર્દ છતાં એક અઝોરતનો સોંગ લીધેલો તે ખરું કે, એક સ્ત્રી હોઈ પુરપનો વેષ ધારણ કરેલો ઢોંગ કરો છો તે ખરું ?” નસીબખાંએ પુછ્યું.

“કદી પછુ મેં અઝોરતનો એખીયલ અવતાર લીધો હોય તેનો હું સદતર ઇન્કાર કરું છું” એમ કહી ત્યાંથી ચાલી જવા તેણે પીઠ મરડી તેજ પળે પાછળથી એક અખરદસ્ત હાથના પાંખમાં તેની ગર્દન પકડાઈ, અને પાછું ફરતાં જોયું તો નસીબના હાથમાં હાથકડી તેવાર હતી ! તેણે જોઈ લીધું કે આ છટકામાંથી છટકવાનું આસાન નહીં હતું-તેને બાહોશ અને બહાદુર કરવેલા સાચે કામ પડ્યું હતું.

નસીબખાંએ પાછું પુછ્યું કે “ઝનાની ઢોંગ સોંગ કરી નંવાળ ગયુરની હંવેલીમાં ધુસવાનો સખળ જણાવશો ?”

“મેં કદી ઝનાની સિખાસ પહેર્યોજ નથી.”

“કીક; તમારું નામ ગયાસુદીન છે-તમે ગયુરજાંગના હકીકી બખિલ છો-એનોખી તમે ઇન્કાર કરો છો કે કરવાની ઘોશીય કરશો ?”

“તમે કહો છો તે ખરું છે.”

“તમારા એકરાર મારે તમારો આભાર માનવાની અગત્ય નથી; પણ જ્યારે નવવાળની સાહેબાદી-તમારી ચચાદી નજમુન્નીસા ધરમાંથી ચાલી ગઇ ત્યારે તેનાં પોપાકને મલતો જુલતો સિંચાસ-જેલકે સ્વર્ગ લઇ તમારા જુઝાગે કાકાના મકાનમાં છુપી રીતે દાખલ થવાનો સબળ સાચેસાચો કહેશો તો ઉપકાર કરશો.”

“મારી કાંઇ ચચાદી છે નહીં, તેમજ નજમુન્નીસા કંઈ બંધાતું નામ છે તે હું જાણતો નથી અને તમે કહો છો તેમ ઓના વેપમાં તે ધરમાં ઘુસેજ નથી.”

“બહુ સારું સાહેબ; ત્યારે કહાય મારીજ જુલ હશે. ગલતીથી કેખાઇતી રીતે કાપેલી ચુસ્તાખી મેખ્યાદ કરજો, જનાબ.” એટલું કહી નસીબખાંએ ત્યાંથી ચાલતી પકડી.

તેના જવા પછી એક પળ રહી-ગીયાસે તેની પુઠ પકડી. જો માણસના મોઢા પરથી ખુન પારખી શકાતું હોય તો તેના મ્હેરાપરથી કાંઈ પણ કહી શકિત કે તે એક ખુની હતો.

પણ ખીલવા જેવું કશું હતું નહીં. નસીબખાંનાં નસીબમાં તો ધક્કાધુખરાં રોજનાજ લખેલાં હતાં. કાંઈ પણ બધ સામે થવા તે હમેશા તૈયારજ રહેતો.

થોડકાં છેટે જવાખાં પોતાની આદત પ્રમાણે પાછું ફરી જોયું, તો એક આકાર પોતાની પુઠે આવતો જણાયો-તે તેણે પોતાની ચંચળ જુધીથી જાણી લીધું કે ગીયાસુદીન સિવાય બીજું કાઇજ નહીં હોય.

ઉપલો ચીતાર સજતાંજ તેણે ઝડપથી ચાલવા માંડ્યું અને એવી એક જગા તરફનો રસ્તો લીધો કે જ્યાં પોતાની મતસખ મુજબતું કામ સરંજામે પુગે.

અસકારસા, તે બન્ને એક એવા લતાપર જઈ પહોંચ્યા કે રાતને વકતે તો શું પણ થોળે દીવસેખી કાંઈ શરીફ આદમી ત્યાં જવાને અધકાય. પણ નસીબખાં તો બેઘડક બદમાં-સાની તે વસ્તીમાં ધસી-ગયો અને એક ગલી આગળ આવતાં તેમાં વળ્યો, અને ગીયાસની નજરથી-શુમ થયો.

પણ ગીયાસ બદમાશોનાં આ સંરથાનની દરેક ગતીથી વાકેફ હતો. હું કે રસ્તે આદા અવળા માર્ગો વટાવી ઉપર કહેલી ગલીને બીજે નાકે તે જઇ પૂગ્યો, અને પોતાના તુફગચાનો ઘોડો ચઢાવી એક ધરના ઓળામાં સંતાઇ નસીબખાંનાં આવવાની વાટ જોતો આતુરતાથી હતો. પણ પાંચ મિનિટ પસાર થવા છતાં નસીબખાં કે કાંઈ ઇન્સાનનો પતોજ નહીં.

તે ઝંરા આગળ વધ્યો અને એક ધરના ઉંચા ઓટલા પરથી પોતાના પારેલા બોગની રાહ જોતો હતો.

લગભગ અંરધો કલાક ડોળા તાણી તે મકકાર ખુની કંટાળી જઇ બડબડા સાગ્યો:-

“આ વકતે એ બેઠવા બચી ગયો છે, લેફીન એકજ વકતે એ કુત્રો અને હું આ ઘહેરમાં કમ લઇ શકીએ નહીં-એણે મરણ જોઇએ.”

હાંતાં કચકચાવતો કીનાબાજ ગીયાસ ત્યાંથી નિકળી ચાલ્યો.

તે સીધો પુરાના પુલ પાસે નદી કિનારે ગયો, અને એક કીસ્તીગર સ્વાર થયો; અને પુલેજ એક મજબુત બાંધાનો શપ્સ દાખલ થયો અને બેરકરીથી ગીયાસની બરાબર

રખર ખેડો. પણ ગીવાસે તે પર ધ્યાન આપ્યું નહીં અને માથે હાથ દબાવે કાંઈ ઉંડાં વિચારમાં પડ્યો; અને કિસ્તીએ ધીમે ધીમે ચાલવા માંડ્યું.

એકાદ માઇલને છેટે પુગતાં કિસ્તી અદ્વંત. પુલ આમૂળ આવી પોતી.

ગીવાસુદીન કિનારે ઉતર્યો તેજ વકતે કાંઈ યુર્કવાલી અચોરત તે કિસ્તીમાં દાખલ થઇ.

મતાની યુર્ક હેઠળ બનતા હઝારો વીચીત્ર અને બેદી બનાવોથી વાકેફ હોવાને લીધે પેસે મજબૂત બાંધાતો શખ્સ, જે કાલજ નહીં પણ બદલેલા વેપમાં આપણો નંસીબખાજ નસીબની બાઝી આઝમાવવા આવ્યો હતો, તેની કુદરતી રીતે છતાંસા ઉશ્કરાઇ.

વિગળીના ચમકારા મીસાલ તેને વીચાર આવ્યો કે જે બેદ ઉઠેલનાની તે કાશીમાં કરતો હતો તેજ બેદમરમ સાથે એ યુર્કવાળી સ્ત્રીને કાંઈ નીરબત હોવી જોઇએ; પણ હાલ ઘુલે તેનો ખીઆલ પડતો ત્રીજી ગીવાસની પ્રેરણ થયો, અને જે ત્રણ પળમાં તો તેને પોતાની આગળ ચાલતો દોઢો.

શહેર બાહરના મલકપેઠ તરફના લતાપર આવેલાં એક મકાનમાં તેને ધુસતો જોઇ તથા આસપાસની દાલત તપાસી નસીબખાં પાછો કિસ્તીપર આવ્યો, ત્યાં આવતાંજ જે પહેલી ખબર સાંભળી તેથી તે હચરત પામી બોલ્યો:—“મા ઈલાહી ! હું સરાસર બેવકુફ બન્યો ! ઇન્સાઅલ્લાહ, આપદે હવે જેનીપર રહેજ પણ શક જરો તેની પૂઠ પકડીશ.”

નસીબ શું ખબર સાંભળી હતી ! એજ કે પેલી યુર્કવાળી સ્ત્રી તદીમાં પકી ગઈ થઇ ગઇ હતી. એક બાઝી હાતથી ગઇ.

પ્રકરણ બીજું.

ભુતના ચાળા !

ઉપર વર્ણવેલા બનાવ પછી આસરે એક અઠવાડીયા બાદ તે પાષેતખત શહેરમાં એક દુઃખદાયક વાતે નાહનાં મોટાં મંડળોમાં મોટો ગમરાટ વરતાવી મેલ્યો હતો, હદીઆરખ વસ્તીવાળા આ નામીયાં શહેરમાં મહીનામાં એકાદ ખુન થવાનું કાંઈ નવાઇ જેવું ન હતું-પણ આ વકતે તો એક ભયંકર ખુનને બદલે બેદ ભયો આપધાતની-એક આબરહાર ભલા અને પેસે પૂર નવાબના આપધાતની વાત હતી.

મહુમ નવાબ મલક પેઠના એકાંતમાં એક આલીશાન મકાનમાં એકલા રહેતા, અને તેમનાં ઘરનો કારોબાર તેમની જુની બાંદી નામે જમાલબી ચલાવતી, જેણીએ નવાબને સર્વથી પહેલાં મુવેલા જોયા હતા; તેણીનો ખુલાસો દુકમાં નિચે મુજબ હતો:—

“મરજુની આગલે દિને નવાબ ગયુરજંગ ધણી ગમગીન જણતા હતા; બંદે તેવજુ એમ પણ બોલ્યા હતા કે, “હું નહીં ધારતો કે આવતી કાલનો ખુરશીદ જોવા પામીશ.”

પંચનાયું થયું; મુખ્ય ગવાહ મહાકૂર બાંદી જમાલખીન હતી. તેણીએ કુરાને શરીરના કુરામયી ઉપર કહેલીન વીત કહી સંભળાવી. વધારે તપાસમાં. તેણીએ જણાવ્યું કે “હમેશા નવવાય સાહેબ બધી બામદાદમાં હોયતા હતા, પણ આજે રહેજે મોડું થવાથી ગારા દિલ નરપટ થઇ અને તેમના કમરામાં રહેને જોવાનું દિલ થયું.”

“અને તું, જોરડામાં ગઇ અને જોયું?” કોરાને સુચવ્યું.

“નહીં સંસ્કાર; નવવાયના જોરડામાં કામસર બોલાવ્યા વગર હું પણ મુકતી નથી. પણ આજે સહવારે કુદતી અને હાગ્યત. લાંગવા માંડી તેથી મેં બારણું ટોચે ને કામ જવાય નહીં મળવાથી હું અંદર ગઇ.”

“ત્યારે બારણા ખુલ્લા રાખીનેજ સુવાની મરનારને આદત દશે?”

“નહીં ખુલ્લાવનાં; હમેશા અંદરથી કનથર લગાડી સુતા હતા પણ કોણ જાણે ગઇ રાત્રે કેમ ખુલ્લું રહેવા દીધું.”

“વારે; અંદર કામલ થતાંજ તે શું જોયું?”

“કિમલા!” શું કહું? તે દેખાવ જોવા પહેલાં અદલાહ મીયાંએ મારી આંખો ફાડી નાંખી હતે.” અને પેલીએ ઝારઝાર રડવા માંડ્યું.

“ગંદીબ બિચારીને અંધ સિતમઝઘ, તારો અહેવાલ પૂરો કર. ઇન્સાહુઅદલાહ!—રાજ ફાઇ થશે અને મુજરીમ સજા પામશે.”

“આમીન!” પેલીએ આસમાન તરફ જોયા હાથ કરી કહ્યું “કમરામાં કામલ થતાંજ હું તો ગમરાઇ ગઇ! તેણી પોતાની આરામ કુરસીપર છપતો માણસની મોઆફક અજેઠાયલા હતા; રાતે સુવા જતી વકતે પહેરેલાં દીલાં કપડાં તે નામદારનાં પાક બદનપર હતાં. આપની તાબેલર બોદાએ પહેલાં તો એમજ ધાર્યું કે મારા આકાએ વનીનેઅગત અને રિઝક દેનાર મારા માલિક—કુરસીપર આરામ કરતા હશે અને હજી બર નિન્દમાં હશે, અને તેથી પાંજરે પડે કમરા છોડી જવાની અણીપર હતી; પણ યા અદલાહ! હું અટકીને જોયો—એક કદમ આગળ કે પાછળ ભરી શકી નહીં—જાણે અમીન સાચે સિટકી ગઇ—કારણ કે મારા મુરખખીની આંખો પલક માથા વગર ખુલ્લી ગોવા અને ધુરીને જોતી હોય તેમ ખુલ્લી હતી.

“મારી તમામ હિમ્મત અને તાકાત જમા કરી હું વધારે આગળ ગઇ, અને યા વસુલે અરખી! યા તખીએ અદલાહ! મારી છાતીજ ફાડી ગઇ! મારા ખુલેગાં નવવાય સાહેબના ફરાસન મરી ગયા હતા—તેમના પાકીજેહ જ્વનનું પંખેર બદનરૂપી ઝિન્દાનમાંથી રિલા થઇ બાજે બિહીસતમાં પરવાજ કરી ગયું હતું. લેકીન મારી પાકી ખાતરી કરવા મેં જો ત્રણ મારી ખૂબ પાકી મગર જવાનજ નદારદ અને જવાન મેળવવાની આશાથી હતીતો કયાં?”

“હું એક મારા કિલ્લા નવવાય સાહેબ આગળ ગઇ, અને કરતાં કરતાં તેમની પિશાની પર હાથ મૂક્યો તો બારા ઇમામની મદદ નરો જાણે અંદર ને દુકરો.”

“વધારે હિમ્મત ધરી હાથ પકડી નેજા તપાસી જોઇ, તે આસતી નહીં હતી?”

“વધુ વાર એ દેખાવતું હુઃખ હતું સહી શકી નહીં અને ચીખ પાંડી” ઝમીનપર પછાડા પડી-બેહોશ બની પડી; અને મારી ચીખ સાંભળી દોડી આવેલી મામા અમીનાએ મારાં મોઢપર પાણી છાંટી હુશયાર કીધી.”

મામા અમીનાને શાક્ષીનાં પિતૃરાંમાં જિભી રાખી પૂછતાં ઉપર છેલ્લા ફકરામાં કહેલી ખીનાની બોલેબોલ મળતી ગવાહી આપી.

વધુ સવાસોના જવાબમાં જમાસખીએ જણાવ્યું કે “સાહેબ, મરનારની કુરસીની બાજુની તીપાછપર એક નાતું” ગિલાસ હતું અને ઝમીનપર આ કાગજનો પુરો પડેલો હતો” અને કાગજનો એક કટકા ફાડી દેખાડ્યો.

સરકારી હકીમ સાહેબે, તે બંને તપાસીને મત આપ્યું કે કાગજમાં એક કાતિલ ઝંઘેરની બૂટ્ટી હજી પણ વળગેલી હતી, અને તેજ બૂટ્ટી પાણી સાથે પેલા ગલાસમાં મેળવી મરનારે પીધેલી હોવી જોઈએ કારણકે તેની રાજકણે હજી લગી ગિલાસમાં વળગેલી હતી.

ખીજ કેટલીક નિરજીવ બાબતોની તપાસ કરી બાદ પાંચે એકમતે સુકાદો આપ્યો કે:-

‘મરનાર નવાબ ગયુરજંગે ગમગીનીતો અંત લાવવા કાતિલ ઝંઘેર પીને આપઘાત કર્યો હતો.’

‘કારાનર’ની તપાસ વેળા શાક્ષીઓ અને પંચના સમાસદો સિવાય ખીજ ચાર શખ્સો હાજર હતાં કે જેમને આપણે અત્યાર અગાઉ ઓળખી ચૂક્યા છીએ, એ ચારમાં ત્રણ તો છુપી પોલીસવાળા છુપા વેષોમાં હાજર થયા હતા. આજના બનાવથી તેઓએ ગાંઠવેલાં કામમાં ગોળા એક મુરદેલી વધી હતી. ચોથો શખ્સ ‘મરનારનો એક પુરો’ મંત્રિએ અને કામદારપૂર્વક વારસ ગીયાસુદીન હતો. મરનાર નવાબનાં મરણથી સિદ્ધ તેનાં સિવાય કોઈને લાભ ન હતો. બેપલા ત્રણમાંથી કોઈ પર પણ તેનો શક શુભોદ હતો નહીં કેમકે નસીબખાં એક અરજના અવતારમાં આવ્યો હતો અને ખીજ બેને તો તેણે આગળ કદી જોયલાજ નહીં; તેનો મનમાં એમજ મક્કાનો હતો કે તેની દિલચાલ પર કોઈનીજ નિગાહ નથી.

પંચનામું મકાનના પાછલા વરંડામાં બધું હતું. કારાનર સાહેબ એવી રીતે આરણને પીક કરી બેઠા હતા કે તેમની રૂબરૂ આવતાં ગવાહને તેમની પાછળનાં આરણમાં બેઠેલા શખ્સ બરાબર જોઈ શકે. એ મુજબ જ્યારે જમીલા સુથાની આપવા ઉભી ત્યારે તેણીની નજર પેલા દરવાજામાં બેઠેલા ગીયાસુદીન પર ચોટી હતી, અને તેની તદ્દથી આંખના ધરાયથી મળતી ચેતવણી અને દિદામતની દિગ્મતપર તેણી સવાસના જવાબો આપતી હતી.

દેખાંને આંધળા ગીયાસ ક્યાં જણતો હતો કે તેની દરેક દિલચાલપર ચોક્કસ નિગાહ રાખી એક બાહોશ ‘લોકેટીવ’ ત્યાં બેઠેલો હતો.

નસીબખાંએ ક્રિયાપૂર્વક ક “આ મુકદ્દમે ખુદકશી-આપઘાત-કરતાં ખુનો વધારે લાગે છે.” અને તેના પુરાવા મેળવવા બનતું કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. દરેક સવાલ જવાબો મનમાં તોલ કરી તે ચોક્કસ મત પર આવ્યો. ક્યારે, કેમ, શા કારણસર અને ક્રિયા કરવીનને હાથે ખુન થયું હતું, તેનો તેણે નીચે મુજબ સિલસિલો જમાવ્યો.

પહેલું—એ કે મરનારનો આશયદા હકદાર વારસ ગીયાસુદીન અને બાંદી જમીલાબી દેખાવતી રીતે મળેલાં અને એક ખીખનાં મદદગાર હતાં.

ખીચું—જમીલાબી ખુખાની એક સાધારણ બાંદી કરતાં કાષ્ટ મકકાર અઝોરતના જેવી હતી—ગલ્લે બોલેબોલ બનાવટી હતી.

ત્રીજું—ગયુરજંગની મુલાકાતવેળા નંસીખખાંએ જોઈ લીધું હતું કે મરવાથી તેવણ વણા બીહતા હતા, અને ધરમી માણસ હોવાથી આપવાત જેવું દોઝખી કામ તેવણ કરેજ નહીં.

ચોથું—માયુલની ખિલાફ આજેજ કાં એ બાંદીનાં દિલમાં નબ્બાબને જમને જેવાની ચટાપટ અને ઉતાવળ પડી ? વળી જે ચમચીથી પેલાં ગ્લાસમાંનું ગ્રહેર ડોબ્યું હશે તે ચમચીના હાથાને અઝોરતના એક નાના વાળનો કટકો લાગેલો દેખાયો હતો તે પર પંચે ખીઆસ આપ્યો નથી—તે બાસ કણુતો ? તેનો રંગ જમીલાબીનાં મુદ્દાને આબાદ મળતો હતો.

ખરેખર નવાબ ગયુરજંગના ખુતની વાત એક બારીક બાલના કટકાખર આવી અટકી હતી; પણ તેજ ઝાણા બાલના દુકડામાંથી નસીખ એક એવું મઝમુત દોરડું બનાવી શુન્હેગાર મદદ યા અઝોરત જે હોય તેનાં ગળામાં ફાંસો નાંખવા ભંગતો હતો.

અલબત્તા ‘કારોનર’ અને પંચ સનમુખ પડેલી શાક્ષી મુજબ સધળું બરાબર અને વાજખીજ થયું હતું; પણ તે તપાસ ખતમ થવા બાદ આપણી ‘ત્રગડી’ વળી મસલેહત ચલાવવા મળી અને ચોકસ ગોઠવણ કરી વિખરાઈ ગઈ.

ગયુરજંગની લાચ અજમેર શરીફમાં તેમના આપના બપાવાની દરગાહમાં દાટવાનો વિચાર ગ્રહેર કેરી ગીયાસુદીને હજી દફનાવી નહીં હતી, પણ તેમનીજ હવેલીને ભોંય તળાએ રાખી હતી.

‘કારોનર’ની તપાસ પૂરી થઇ તે રહાંજે ગયુરજંગની એકાંત હવેલી આગળ એક ગામડયો બંમતો જણાયો.

ચેરામ બતી થવા પડી એક મુસલમાન ગૃહસ્થ એક બે ચુકાપોષ અઝોરત સાથે તે હવેલીમાંથી નિકળી જતો જણાયો. પેલો ગામડયો જાણે પેલી મહેલ જેવી હવેલી જોઈ અમ્મ-પળીમાં ગઈ હોય તેમ વણાં ધ્યાનથી નિચે ઉપર જોતો ઉભો હતો તેની બાજુમાં થઇ બલકે અંધડીને પેલો ગૃહસ્થ ગયો તોખી તે એક અચુખડ ગામડીઆની રીત પ્રમાણે જાણે કશું બન્યુંજ ન હોય તેમ તે મકાનની ખુણસુરતી જેવામાં લીન બનેલો હતો. કાષ્ટ ખરેજ દહેકાની હશે ? આગળ ચાલો જોઈશું; દેખાવપર બૂલડું નહીં.

પેલો ગૃહસ્થ અને તેની સાથવાળા અઝોરત ચોક્કસ કદમ દુર નહીં ગયાં હશે કે પેલો ગામડયો એકલો એકલો બડગડતો સંભળાયો. તે જોઈયો—

“બેદ બરમતો બંડાર એજ મકાનમાં બરેલો છે, એ બેદનો પરડો ચીરી બરમ બોલવાનું મારેજ કામ છે; અને હં-ચાચલેલાહ ! આજ રાત્રે હું તેમાં કામવાખ બનીશ.”

આમ બેલી તે ધરડા દેખાતા ધામડે એક જવાન કરતાં પણ વધારે તેજ નિગાહે તે ધરમાંથી નિકળી ગયલાંને નજરથી ગુમ થયાં ત્યાં લગી જોયાં.

રાત્રીનું રાજ્ય હતું-સૌ કોષ પોતાના ધંધા રોજગારથી ફરેમ થઇ પોત-પોતાને મક્કને આરામ લેતું હતું-સર્વે શાંત હતું.

ગયુરજંગની લાશ આપણે વાંચી ગયાં તેમ તેની હવેલીને ભોંયતળીએ પડેલી હતી. એક ઉંઝી શમએદાનમાં ચેરાગ રોશન હતો. મખમુલી નર્મ બિઝાનાપર પોદનાર અમીર, આજે એક ચટાઇપર ભોંયે પડ્યો હતો-અલખતાં તેનું નાસકારક બદન પ્રેક્ષુ હતું જ્યારે તેનું પવિત્ર રૂહ તો પોતાની બહી કરણી પ્રમાણે દાદારની દરગાહમાં બિહિસ્ત મુકામે પહોંચી ચુક્યું હતું-કારણ કે:-

‘શું આહરે રક્તન કુનદ બને પાક,

એ ખર તખ્ત મુદન, એ ખર રૂએ ખાક ?’

યાને જ્યારે પાક રહતું પંખેર આ ફાની જેઠાંથી બીડી મુલકે જવીદાનીમાં જવા આદે છે, ત્યારે પાદશાહી તખ્ત કે ખોકતું બિસ્તર તેને માટે સરખું જ હોય છે.

ઉપર લખ્યું તેમ સર્વ શાંત હતું-પણ મરનારના રમણાણુ જેવા ડરામણા ઓરડામાં એકજ શ્વતું જનદાર-અને તેથી એક બની આદમ-છન્સાન હતું. મરનારની લાશનો ખરાબર રૂખર એક ધરડો હજારી સાંદરીપર ‘કાપરાં જોખતા’ દીવારને અદેલી હાથપગ સ્પર્શાવી બેઠેલો હતો. જાણે પોતાના સિયાહ કમરને શણગાર આપવા તે સિયાહરને લાવી ત્યાં બેસાડ્યો હતો. નરો જાણે ઈંદ્રસલાનેા કાળો દેવ !

તે બયબિત ઓરડાનું આરણુ કોષએ ધણીજ સંભાળે લઇ હળવેથી બોલ્યું અને એક મર્દ અંદર દાખલ થયો.

એ દાખલ થનાર એકવડયો ઠિંગણાં કદનો બખી ખાધેલા ફિક્કા ચહેરાવાળો જવાન હતો. આપણે વાંચી ગયા તેમ સિધીમાઇ આઝમુડી તો ‘કાપરાં જોખતા’ હતા એટલે અંદર દાણુ ઘુસી આવ્યું હતું તે તેની બહાને થી ખચર ન હતી; પેલો શેપ્સ પગના અંથુપર ચાલતો ધીમેથી તેની આગળ ગયો અને તે હજજાનના ફરીસ્તાનો ખર્ખાંપર હાથ મુકી બોલ્યો:-

“મજુક ! મજુક ! બીદાર યા !”

“અરસલામ વાલેકુમ ! હઝરત ગીયાસુદીન સાહેબ !” અંખો ચોળી અવાંચી ખાતા શીદી મજુક બોલ્યો.

“કમખખત ! અહીં ચૌકી કરવા રાખેલો કે ઉઘાવા ?” પેલા જવાને ઠપકો આપ્યો.

“ખરામર; ખરામર ચૌકી-પહેરા-નીગેઢજાની બંદા મજુક કરેછ જતાંખ આદાખ ગાઢી !”

“પણ હમણાં તો પોંટાઇ મૂવેલો હતો ?”

“ફક્ત યક લહેજા યક પલક, ખુદાવન્દ.”

“આ કગારામાં કોઇ આવ્યું હતું ?”

“મકદુર કોણની કિબ્લા ! શીદી મજુકના નામથી શપથનાં થી કરીને નાહસે.”

“કમખખત, મુલો છેજ શયથન સુરત ! કાઠનાં પગલાં થી નથી સાંગળ્યાં ?”

“મારી ચરમો બંધ હતી લેકીન કાતો તો ખુલ્લાજ હતો તો ખુરર સાંભળતે. લેકીન મક્કલ મજાતની મનસ નથી કે અહીં કદમ ધરવાની દિમ્મત કરે. ખુદા હઝરતને સલામત રાખે !”

“કોઇ સણસારો જણાવોજ નહીં ?”

“કોઇ ચીજ નહીં જ દેખાજ.” મખુકે ખાતરી આપી.

“મને તો જમાલનો બધો ધકારો લાગે છે.” તે જવાબ બોલ્યો.

“શું જોયું તે ખ્યાન કરે છે સાહેબ ?” શીદી મખુકે પૂછ્યું.

“ધુળ ને ધમાસા ! તેણે મારા ઝોરડામાં આવી નાહક ઉંઘમાંથી ઉઠાડ્યો અને કહેવા લાગી કે કોઇનો સણસારો જણાતાં પોતાના કમરાનું ચારણ જોતી જોયું તો દાદરપરથી ઉતરી અહીં આવતો કોઇનો સાથો જોયો.”

“શું તેવજ એમ બી બોલ્યાં કે તે સાચો બંદે શયતાન ચાલી ચલાવી પોતાના મજાતની રોધમાં આ ઝોરડામાં બી આવ્યો હતો ?”

“અરે તે બિઝણ ડાકણ તો ખાતરીથી એમજ માનેછ; વળી એટલે સુધી ખાતરી આપે છે કે દરવાજો બંધ હતો તે જોલીને તે સાચો અંદર દાખલ થયો !”

“અરે સાહેબ, અદલાહ, અદલાહ કરો ! જમાલબી ખરખર ખ્યાન જોઇ ઉઠી છે.”

“મને બી એમજ લાગે છે. આ ઘરમાં હું, તું અને જમાલ સિવાય બિનુ કોણ ફગાલ ચઢાલ સુલુ ? હા, ખરા ! પેલી દુકતી અમીનાને જુલ્યો. બધાં મળી ચારનીજ ચંડાળ ચોકડી !”

“અને વળી તે એમ પણ જોતેલી સાહેબ, કે તે સાચો સુફે પોશાકમાં હતો ?”

“હા. હું કહેતાં જુલ્યો; તદન યુધ સુફે સાચો તે આકાર સન્નેસો હતો એમ તેણે મને કહેલું.”

“જનાબે આલી ! સ્વપ્નામાં દેખાતા સાચા સુફે પોષણ હોય છે. મારા જેવા સિયાદ સુરતના ખ્યાનમાંથી જન્નત દુરીઓજ આવે નહીં, કે હમારા હઝરાનની કાલીકાલી અઝોરત.”

“મખુકે ! અગર તારી ખાતરીજ હોય કે આ ઝોરડામાં કોઇજ દાખલ થયું નથી, તો હું તારા મંતને મળતો યાજી છું કે જમાલબીએ સ્વપ્નોજ જોયો છે.”

“સિવાય કે આ ઘરમાં ભુતનો ચારો હોય” મખુકે બોલી ઉઠ્યો.

“હશે, જો હોય તે; પણ કોઇ આગળ એ વાન કરતો નાં અને હવે ખાકીની રાત વધારે હોશીઆરીથી ચોકી કરજે, અગર એ કે બીહવાય કોઇજ નથી પણ આપણી સાવચેતીમાં રહેલું બધું.”

“ખહોત ખુજ હુઝુર” અર્ધ લચકરી સલામ કરી મખુકે કહ્યું અને પેલો જવાન ગીયામુદીન ત્યાંથી ચાલી ગયો.

પાછો એકલો પડતો શીદીબાઈ શાંતપણે હમણાજ ખતમ થયેલી વાતચિત્તપર વિચાર દોડાવવા બેઠો.

તેણે એમ કહેલું કે 'ફક્ત એક પક્ક' ઘોંટાવશે તે વાત સરાસર 'ખોટીજ' હતી, પહેલી રાતથીજ કાલેખાંએ કોપરોં જોખવા માંડેલા તે છેક આપણે જોધ ગયા તેમ ગીયામુદીને આવીને ઉઠાડ્યો ત્યાં લગી. એ પરથી તેણે વિચાર્યું કે "હું મુઆને તેડવા ગયેલો તે અરસામાં કોઈ મૈલાપીર ફરી વળેલો લાગે છે; પણ કોઈ જીવતો જાગતો સાહુકારજ હોય તો ધુળ નાંખી ખોબો. ભરીને તેના નામપર; પણ રખે મારા મમાવાનાં જપાવાના બાંધનો જીત મને શોધતો હજશાનથી હિન્દુસ્તાન ઉતરી પડ્યો હોય!"

ચટાઇપરથી ઉઠી તે ઓરડામાં બે ત્રણ આટા ફર્યો. અને પછી કંઠનમાં લપટાઇ ચટાઇ પર પડેલા નળ્યાખના ચહેરા પર નજર કરી ચોકતો જણાયો. "વા નંખીએ અલ્લાહ! એ શું!" તે બોલ્યો.

તે વધારે વાંકો વળી ખુબ ધ્યાનથી ફરી મરનારનો ચહેરો જોવા લાગ્યો. અને અનખથી સાચ જાનરાટમાં તેણે જોયું કે મરનારના ઠંડા માથેપર જાણે મોતીના દાણા હોય તેમ ગરમ આંસુઓના ટીપાં હતાં.

"કમખખત મુલેલાંઓખી રહેઠ એમ આજેજ નળ્યું" તેણે વિચાર્યું; અને હજી વધારે વાંકો વળી જોવા લાગ્યો અને બડબડ્યો, કે જમાલખી ખરંજ બોલેલી-ખવાબો ખીઆલની વાતજ નથી.

"અગર મરી ગયલાની આંખમાંનું એ આંસુ ન હોય તો કોઈ ખીલની આંખમાંથી ટપકેલાં એ કતરા હોવા જોઈએ" મજીકને શુધ્ધી આવવા લાગી.

હજી તે ઉપર મુજબ તેનાં દિલમાં રોશની થવા માંડી હતી તેવામાં કોઈ અખરદરત હાથના શિકંજમાં તેની ગર્દન સપડાઈ અને તેનાં તન બદનામાનું લોહીજ ઉઠી ગયું.

ગર્દન પકડનારે ગળું દાખી રાખી હજવેથી પણ મક્કમ આવજો કહ્યું. "રહેજખી સુંચાં કાંધી તો બદનથી ગર્દન છુટી કરી નાંખીશ!"

આટલી ચેતવણી આપી ઝરા દબાણ દીધું કરતાં આપણાં કાલેખાંએ પાછળ ફરી જોયું. તેને ગિરેફતાર કરનારના ડોળાજ જોઈ તે યંચરી ગયો. તે ધરડા હજશીએ જોધ લીધું કે તેનો હરીફ આંગે ઓરાવર અને મને મક્કમ. સ્વભાવનો હતો-વાને જે બોલે તે બળવીને નેજ છોડે તેમાંનું આસામી હતું.

"કમરે! તું અહીં શું માંગે છે? રાતની વકતે કોઈનાં મકાનમાં ધુસી ઉપરથી ચોર કાઢવાલને દેડે તેમ દમદમી કરેજ?" મીઆં માંદા પણ ટંગડી ઉંચી, તેમ મળ્યુંકે ધુજતા સાદે કહ્યું.

"ખખરદાર! તારી જીભને આંકોશમાં રાખ-તારાં મોહડાને તાણ માર, વરના એકને બદલે બે મુરદાં આ કમરામાં પડશે!" પલા શખ્સે કહ્યું.

ઉપલું બોલવા સાથેજ તેણે દયકડી દેખાડી તેમાં હાથો મુકવાની ઘોડી મળ્યુંકે ધરાવત કાંધી એટલે ધરડા હજશીનો દમજ બંધ થઈ ગયો. તે બોલ્યો "જનાખ, પેટને ખાતર વેઠ

કરવા આવેલા એક ગરીબ અંધકૃપર રહેમ કરો. આ જે બી કોઈ હોય તે તાબેદાર નજીવો નથી લેકીન પાક અદલાહ અને રસુલે અરબીને નામે કસમીઆ કહું છું કે તમારા કોઈબી કામમાં મુદાખેલત કરીશ નહીં—ખલ્લ અંધક બનીશ નહીં—રહેન પશુ આડે આવીશ નહીં; વાસ્તે ખુદા મારા હાથમાં મારા રંગ જેવી સિયાહ કેડી પહેરાવી મરતી વકતે મને જિંદગતનું ઝવેર પહેરાવશે નહીં. ખુદા તમને સલામત રાખે અને સરપર સદા નખીએ મુસ્તફાનો સાચો રહે !”

“પાક અદલાહ અને તેના પવિત્ર રસુલના નામને ખાતર તને જતો મુકીશ, પણ એક ખોસ પણ ખોસ્યા વગર હું કહું તેમ તારે દેવું.”

“પણ આપ મુજ ગુલામને હપરાન તો નહીં કરશોની ? હું કાંઈ આ ધરનો મુલાકિમ (નૈકર) નથી તેમજ ન કોઈ મુલકિમ (ચન્દેગાર) પણ આ મુરદાને સંભાળ લેવા આજની રાત મને રોકેલો છે.”

“માલ તારા હાથ લાંબા કર !” પેલા લાંબી દહાડીવાળા દમામદાર શખ્સે કહ્યું. સિદી મજીક વતે તેના હુકમને તાબે ચતાંગ તેના હાથ—ખાંધી દીધા, અને કહ્યું. “હવે તારે મોહકું ખોસ !”

ગડબડ કે હીલચાલ કરવાથી કાંઈબી વળવાતું નથી એમ ચોક્કસ નજીવો મજીકે મોહકું ડાસું વકાર્યું, કે તેમાં પેલા બાહોશ શખ્સે આલાહીથી કમગતિ કુચો ખોસી દીધો.

આટલું બળવી પેલા હિમ્મતવાન શખ્સે પોતાની પાસેનું ચોર ફાનુસ જેવી દહાડી સળગાવ્યું, અને તે બરાબર બળતું હતું કે નહીં તે તપાસી નોંધું, અને હાથમાં બે બારનો વુકમચો તૈયાર પકડી અળગે પગે તે ચોરકામાંથી બાહર પડ્યો.

આ બધો તમાશો લાઈલાજ અનેલા શીદી મજીકે જોયા કીધો.

તે આમોશ ઉભો રહ્યો. પમિક મીનીટ પસાર નહીં યદ હશે કે દરવાઝો ધીમથી ખુલતો જોઈ મજીકે વિચાર્યું કે વળી પેલો પાહો ફર્યો હશે ! પણ નહીં; તેને જલ્દે તો કોઈ બીજું જ દાખલ થતું જણાયું. જેને જોઈને તો તેના હોશોહવાસ ઉડી ગયા. તે સ્વપ્ન તો ન જોતો હોય ? વળી તે દાખલ થનારમાં એવું તો શું હતું કે તે આટલો બધો બીધો, કારણ કે એક બાળકે પણ નહીં ડરે તેવું તે નિદોષ દેખાવતું આસામી હતું.

અધારી રાતનાં એકાંતમાં નવ્વાબ ગયુરજગની પડેલી લારાવાળા બંધકર ચોરકામાં દાખલ થનાર એક સ્ત્રી હતી. તેણીના લાંબા મુંવાળા વાળ ગદનપર યદ ખખખારથી ઝાંતીપર પડેલા હતા. તેણીએ એક સાદો શુષ સરેદ સાચો પહેરેલો હતો.

તેણીનાં કંદો કામંત કે પહેરવેપમાં કાંઈ એવું અસાધારણ ન હતું કે તે જોવાથી ડર પાગે, પણ તેણીને સમ્પત્તી બધી મહેર અને ડરામણી આંખો એવી દહેશતનાક હતી કે શીદી મજીક કરતાં પણ વધારે બવાન અને ઝોરમન્દ મદના છગરમાં ચરચરી પેદ કરે.

આ અછળ દેખાવથી નજીવો નહુદ અરબી અશકત યદ પડ્યો. હાથ તેમ તે કહ્યો હાથથી પાંતીથી રેતપ્થ યદ પડ્યર જેવો બની હાંક્યા આંખ્યા વિના ઉભો, પેલી સ્ત્રી

આસપાસ કશોપર ધ્યાન દેવા વગર સીધી લાશની અડાઅડ ગઇ, અને તે મરણ પામેલા નવવાળના કાળા પડતા ઠંડા હોઠો પર ચુમી લીધી.

મેતના ઝોરડામાં આ અજબ દેખાવ નજર પડતો હતો. તેવામાં ઘરના ખીન્ન ભાગમાંથી એક તીણી ચીસ સંભળાઇ, જેથી આખું ઘેર ગોઠું રહ્યું.

હજી તો શું બન્યું હશે તેની મજાક અટકાવ કરે તે પહેલાં ખીન્ન એક જણ જોશબે અંદર દાખલ થયું. આ નવું આવનાર પણ એક સ્ત્રી જ હતી. જાણે તે પહેલીને પકડવા દોડી આવી હતી. પણ પેલી સ્ત્રીએ ત્યાંથી છટકી જવાની કોશીશ કરવાને બદલે ખીજનો સુકામેલો કાંધો-તે સામી તેની રૂબરૂ ગઇ. રૂબરૂ ગઇ એટલું જ નહીં, પણ બેઠે જણીએ એકબીજાને ટોટા ખીસવા લાગી, પણ તેવામાં ખીજ આવેલી બેરી બેઠું બની જમીનપર પડી બ્યારે પેલી સુદેહ સાચાવાળી સી સડસડાટ ત્યાંની નિકળી ચાલી, અને જાણે હવામાં પિગળી ગઇ હોય તેમ ગુમ થઇ ગઇ.

આ ગડબડ ઘોંટાળાનો અંત આવ્યો નહીં એવામાં ગીયાસુદીન ગમરાટમાં દાખલ થયો.

ઝોરડામાં પણ મુકતાંજ તેણે જોયું કે જમાલખી જમીનપર બેહોશ પડેલી હતી, અને તુર્તજ તેની નજર બંધાયેલા હાથ પર અને મોહકમાં હુચો જરાયલા શીદી મજાક પર પડી.

“ખુદા ખપર કરે! આ બધું શું જોઈશું?”

પણ જવાબ કાણ આપે? જમાલખી બેમાન પડેલી અને શીદી મજાકનાં મોંમાં હુચો હતો.

ગીયાસુદીન પોતાની કમરેથી કટારી ખેંચી કહાડી મજાકનાં બધે કાંપી કહાડી મોઝો કાઢી, અને પૂછ્યું:—

“શિતાબ બોઝ શીદી આ શી વારેલાત છે? જલ્દી!”

જે કાંઈ બન્યું હતું તે તેણે હુકમાં કહી સંભળાવ્યા બાદ ગીયાસુદીન વિચારવંત બની પૂછ્યું:—

“ત્યારે આ મકાનમાં કાંઈ ખુની મોકાર હુર્યો છે?”

“હું કહી નહીં શકતો જનાજ કે તે કાંઈ નાતમ, ખુની હતો કે હિયકારો ચોર પણ તે અહીં આવ્યો, અને આપે આવી છુટકારો કાઢે તેવા મારા હાથ કરી ગયો તેવો દીવાની જોત જોતું ઝાઝર છે.”

આ સમયે જમાલખી જાગૃત થઇ હતી. તેણીએ એક ઘેલી મિમ્સાલ ચેતક ગમરાટમાં નજર ફેરવી પૂછ્યું “તે કહાં ગઇ?”

“કાણ?” ગીયાસે અજાબીયા પૂછ્યું. “આ ઘરમાં આપણ બે સિવાય કોઈ પડેલાં મુઠાં સાથે કાંઈને કાંઈ લાગતું વળગતું નથી તો અહીં કાણ આવી અને ગઇ?”

ઉપલા સવાલનો જવાબ જમાલખીની સુઝાનથી સાંભળી ગીયાસુદીન અર્ધ ઘેલો બની ગયો. ખીન્ન ત્રીજા બધા વિચાર તેનાં મનમાંથી હવામાં ઉડી ગયા; તેણે મજાક તરફ ફરી પૂછ્યું:—

“શું તે જી કાંઈ અઝોરતનો આકાર લેશે ?”

પણ તે હમણી કાંઈ જવાબ વાળે તે પહેલાં જમોલખી બોલી પડી “મેં તમને પહેલાં કહ્યું ની ?”

“પણ કાં નહીં તે તારાં ધકારાનું પરિણામ હોય—મદદ એક વહેમ—મોટો મગજમાં ફસી ગયેલો ખીઆલ હોય ?”

“શું કહેજો ? અને એટલી બધી બેવકુફ સમજેજો ? મેં મારી નમ્રે તેણીને જોઈ અને પિછાની જી,” જમોલખીએ જવાબ દીધો.

તણ જણુ જ્યારે ઝોરકાની અંદર ઉભાં રહી ઉપલી વાતચિત કરતાં હતાં તે અરસામાં અમ્મજો દરવાજો અરધો ઉઘાડી તેમની પાછળ કોઈ ઉભેલું તે ત્યાંથી ચાલી ગયું તેનું કાંઈ નેખી બાન હતું નહીં.

જમોલખીના હેઠલા ચપ્પરા સાંભળ્યા પછી ચોડી પળ વિચાર કરી વળી ઝીંચાસુદીને પુછ્યું :—

“અરે પણ જ્યારે તેણીને જોઈ એટલું જ નહીં પણ પિછાની ખી પાડી તો તેને પકડી કાં નહીં ?”

“મેં તો ધણીખી કોરીયા કીધી; પણ મુવેલાના સાથા જી કાંઈ સપડાતા હશે તેણીએ પોતાને હાથ મારાં મેં આગળ કરતાં હું બેહોશ બની પછડાઈ પડી.”

“વાહીવાત !” ઝીંચાસુદી કહ્યો. “એ સાથા ને શયતાન ને જૂત બધું વાહીવાત ! એ બધા બેવકુફ ઘેરાઓનાં મનનાં ધકારા માત્ર છે. જો તેણી તારી નમ્રે ખરેખર પડી જ હોય તો તે તારા અને મારા બંધી દાડ અને માસની બરેલી જીવતી જાગતી અઝોરત હોવી જ નોંધે.”

“તમારી ગમે એવી ફચલસુરી મારો વિચાર ફેરવી શકશે નહીં. હું ફરીથી કહું છું કે મેં એક મુવેલાનાં રૂઠું સિવાય કાંઈ જ નોંધ્યું નથી.”

“જનાને આલી, આ ખાલી ઝગડો ટાલી કાટવાલીપર ખ્યાર કરો, કે આપોઆપ ચાંદ નમ્રે પડશે ! હુકમ હોય તો બધો હમણાં ચાલી જાય.” મજબૂકે સંધ્યું.

“શું, પેલી અઝોરતના રૂઠુંને પકડી કાઢ કરવા કે ?” અધધ ધિક્કાર અને અધધ રમુજ સાથે ઝીંચાસુદી કહ્યું.

“સાહેબ, પેલો ખીજો બદમાશ તમારાં ધ્યાનમાંથી જતો રહેશે દિસે છે.”

“હરે, હરે, તે બદમાશ કાંઈ જ નહીં પણ એક વેપધારી મદદ હતો—યાને એક અઝોરત મદદના વેપમાં આવી તારીપર ગાલેબ ચાંઈ હતી.”

“પ્રદાવન્દ !” ઝીંચાસુદી હર્ષો તરી મરણ કાંડે આવેલો મજબૂકે શું એટલો ખી અંનાડી બચક છે કે મદદ અને અઝોરત વચ્ચેના તફાવત નહીં સમજી શકે ? તેઓ બંને બંને મનુષાન કે બની જાન હોય—આદમકાદ હોય કે મુવેલાં આદમીઓનાં રૂઠું—ગમે ને હોય પણ

એટલું તો હું ખાંતરીથી અર્જ કરવાની શરૂઆત કરીશ કે તેઓ એક નહીં પણ જુદાં જુદાં હતાં-એક અચ્ચારત ને બીજો મદદ.”

“બહોત ખુબ ફર્ક કરીએ કે તમે શોક કહો છો તે ખરું હોય, તો બી એ બેઠી વાત આ ચાર દીવારની બાહર જતી નહીં જોઈએ. હું શું કહું છું તે સમજ્યો?”

“લફડે લફડ-બેલેબેલ, ખુદાવદ-” હાથ બેઠી મજુક બોલ્યો.

“બહુ સાફ ત્યારે એક દફતાર પછી મને આવી મળજે અને ત્યારે મને ખાલુમ પડશે કે દાનાશ વાપરી તે તારા મોહકોને તાળું મારી રાખ્યું હતું તો આજે જીવ શયતાનોથી તેને ભોગવવી પડેલી હાડમારીના બદલામાં ઘણું સાફ ધનામ આપીશ.”

“ત્યારે શું બંદો અહીંથી ફરજત લઈ જવાના થાય?”

“હા, બાકીની રાત ખુદ હું પહેરો જરીશ.”

શીદી મજુકના જવા પછી જમાલખી તર્ક મોં કરી ગીયાંસીને પુછ્યું—

“ચાલ, હવે સાફસાફ ચપ્પોમાં બોલી દે-લાશપર વાંકું વળીને કોણ જોતું હતું?”

“વળી કોણ? જાહુરા બેગમ-અયવાં તેણીના ખૂતા”

“દહાડે દહાડે તારું મગજ નમળું પડતું જાય છે-તું વધારે વેહમી બનતી જાય છે. જમાલખી તારું ધકેયાન ચરવા ગયલું લાગે છે.”

“શું દેખતી આંખે મને આંધળી બનાવેલું? વળી મેં તમને કહ્યું કેની કે ફક્ત મારા મોં પર હાથ ફેરવી તેણે મને બેહોશ બનાવી દીધી.”

“હાથ ફેરવીને તો શું પણ હાથમાં રમાલ હશે તે ફેરવેલો એમ કહે તો માનવા જોગ છે; કારણ કે ત્યારે હું અહીં દાખલ થયો ત્યારે કોઈ એવી ચીજનો વાસ આવતો હતો કે તેથી દેમાગ ફરવા માંડે; માથેનન પેલીએ પોતાના રમાલપર તેવી કોઈ બેહોશી લાવનારી દવા છટકી હશે. બાકી જીવ ને શયતાન જેવી ખીચાલી વાતોથી હું કંતો નથી.”

“ઓ ખુદા! હવે હું કહાં જઈ મરું? અગર ખરેખર તે જીવતીજ હશે તો કર્મ ફુટ્યાં!”

“પણ તે મરીજ ગમ્મજ એમ ધારવાનો સંજય? કાં નહીં કેડે સંતાઈ રહેલી હોય?”

“ઓ જનાબ, તમે કેવી વાત કરો છો? પંદર વરસ થયાં તે ખાક સાથે મળી ખાક બની ગમ્મ તે તો દુન્યાને રાશન છે. પણ ખુદાના ખાસ્તા તમે ધારો છો તેમ જીવતીજ હોય તોખી આવે સમય અહીં આવવાની હિમ્મતજ કેમ કરે-અને કરે બી તો કીએ રસ્તે ધરમાં દાખલ થઈ હશે? દરેક દરવાજો બલકે દરીઓ બંધ છે! કોઈ પરંતુ પણ પર કફાવી ચકે નહીં! ઘણુંજ અજબ!”

“આટલાં વરસ પછી તેને કોઈ જાણખશે નહીં એવા ખોરા ખીચાલથી ઘરમાં ધુસી ગયલી; બીજું શું?”

“તમે એમ ધારો છો કે તેને કાંઈ શક પડ્યો હશે?” જમાલખીએ પુછ્યું.

“અલબત્ત; તેને ચોક્કસ વહેમ-ચોક્કસ શક હોયો જોઈએ.”

“અને તે ?”

“તારે તે મારું કમ્પાળ—વળી શું ? આપણું કાનતરું, આપણું મોપાણું.”

“ત્યારે શું આપણી તમામ મિલનત બરબાદ અને ચનાદ લાગિમ ?”

“જે ચીજ આપણને જડી નેપી તે તેણીને મળે ત્યાં સગી તો નહીંજ ?”

“એટલે મરનારનું વસિયતનામું ?”

“હરીનમે ‘ચંક’ તેજ.”

“તમારી ખાત્રી છે કે બહેમીઆએ વસિયત કીધેલું.”

“હું બરાબર જાણું છું.”

“અને બધું પેલી દુકાનીનાં નામ પર કીધેલું કે ?”

“હજાર બારસો અચરસી મારાં નામ પર તથા એક જુની વફાદાર બિદમતમાર તરીકે હજારેક રૂપરડી તારાં કમ્પાળમાં હદામ કીધેલા.”

“અરે ત્યારે આપણી હરેક દુકાની અને જહેમત પાણીમાં જવાની ?”

“હું તો નહીં ધારતો.”

“પણ એ પેરી ક્યાં હશે ? એને લાય કરવી જોઇએ ?”

“તેની ફિકર ના કર; પતો મેળવ્યો છે; ઈન્શાલ્લા અલ્લાહ, ઉક્તાલીસ કલાકમાં અહીં હાજિર કરી ચકીશ.”

“અને પેલા કોઇ વેપધારી મરમાં ઘુસી ચાળાખાળા જોઇ ગયો કે તેનું કેમ ? કોઇ મુલો અબરો ? જોવા કેની ખીચારા પેલા મરીજ દબરીનાં કેવા લાય કીધેલા તે ?”

ગીયામુદ્દીને, નઝદિક જઇ જમાલખીનાં કાનમાં કોઇ કહયું, તેમ પછે આરણા પર કોઇએ ટકારા માર્યા.

“લે ચાલ, તેઓ આવી ગયા ?” એમ બોલતો ગીયામુદ્દીન તે ઝોરડો છોડી ગયો.

પ્રકરણ ત્રીજું.

નસીબખાંની શોધખોળ.

બેરી ખરેખર બેરીનીજ મરજ સારનાર દોસ્તના આકારમાં મદની ફરમાન હોય છે. તમે જાણો ? એનાં પેટમાં કાંઈ છુપી વાત રહી છે અથવા કદી રહેશે ? વાસ્તે એવું આદેશ મર્દ, જે વાત તારા ફરમાનને કહેવા કે જણાવવા માંગતો ન હોય તે હરગેઝ, હરગેઝ તારી મમે એવી લાખેદાર, હરમાંબરદાર અને હિમાનદાર માનેલી અને જણાવતો નો કારણ કે સીધી નહીં નો આકતરી રીતે નહીં પણ બેખાલમાં પેટમાંની

કહી દેવાની લાલુચ તે ચોમાની શકવાની નથી. અને કંઈન નહીં તો ખુશી કે ગુસ્સાના આવેશમાં પોતે પોતાનાં મન સાથે, એવો બડગાડ કરશે કે બપોસેની પોડોસણ પણ સાંભળે.

જમાલખી પણ એક અચોરતન હતી, અને તેણીની ભત્રીજા સર્વ ગુણ-અવગુણો તેણીમાં પણ ભરપુર હતા.

ગીયાસુદીન ચોરડામાંથી જતાં તે મોટે સાદે બડગાડવા લાગી; તેને ક્યાં ખબર હતી કે દીવારને પણ કાન હોય છે. તે બોલી:—“કોઈ ચોકકસ ઠેકાણે ગીયાસના મળવાઓ છે, ત્યાં એણે તારથી વાત કીધી—ટેલફોન કર્યો છે, અને ત્યાંથી મદદ આવનાર હતી; અને તે મુજબ મદદગારો આવી પહોંચેલા લાગે છે.”

આપણે આગળ પ્રકરણમાં વાંચી ગયા કે કોઈ શખ્સ અજાણે બારણાંમાંથી છુપાઈને તે ચોરડામાંના ચેનચાળા બેઠા ગયો હતો તેમ ધણી હમણાં પણ ત્યાં મંચાનું હતો, અને જમાલખીના મોંમાંથી પડેલા ઉપડેલા દરેક બોલ તેણે બરાબર સાંભળ્યો હતો.

આગળ ચોરડાના દરવાજા આગળ જઈ ગીયાસે પુછ્યું:—“કોણ?”
તુર્તજ ચોકકસ ઝાતના ટકારાં દરવાજાપરે સંભળાયા, અને તેણે બહુ લીધું કે મદદ આવી પહોંચી હતી.

ગીયાસુદીનને દરવાજો ખોલતાં સાદા પોલાકમાં સળ ચમકા ચાર કદોવર શખ્સ અંદર આવ્યા. તેઓ ધણીજ સંભળથી અજાણે પગલે ચાલતા હોંઝતા હતા; તેમની દરેક હિલચાલ પરથી સાફ જણાતું હતું કે તેઓ કોઈ છૂપાં બંદે રાખતાની કામ પર કમરકસીને આવેલા હતા.

ગીયાસુદીનની હિલચાલ પણ તેઓથી કોઈ પ્રકારે જૂદી નહતી. દરેકનો તેણે હાથ દાખી ધણીજ સંભળથી વતવાની છશારત કીધી; ચોડીક પળની છુપી મસલેહત પછી તેઓ સંઘળા પેલા ચોરડામાં દાખલ થયા કે જ્યાંથી જમાલખી તુર્તની ચાલી ગઈ હતી.

ચારો નવા આવનાર હથેલરાખાદી કરતાં કાંપુલી વધારે દેખાતા હતા, તે સાથ તેઓ ના ચહેરા પરથી કરડા અને ખુર્મ કરવાને-રહેજ પણ અચકાપ નહીં એવા જણાતા હતા.

એક પળ લગી કોઈ કાંઈ બોલ્યું નહીં—સર્વ ચુપચાપ હતાં. પછી ગીયાસુદીને ચુપ કીધી તોડી:—

“તમે બધા પાક વચનથી બધાએક. મારો દોસ્તો છાંની?”

બધાએકે છાતીપર હાથ મૂકી સર નમાવી મુંઝે મોઢે, તેમ હોવાનો છકરાર કીધો.

“ત્યારે તમે બધાપર પુરતો અએતેબાર રાખ?”

“ઝરાપચુ શક વગર.” તેઓમાંના એક બીચા પણ પાતળા કદનાં ચપરાક શખ્સે ખાતરી આપી.

“સાંભળો ત્યારે; મારા કેટલાક દુશ્મનો છે. જેઓ ખાધ પીને મારો ખરાબો કરવા માંગે છે, અને તેથી હું તમે દોસ્તોની ઇનંદાદનો ખાસ્તગાર છું. અસખતો તમારાં કામ મુજબ મળી

“હમો બાકુતી ખૂનીઓ તરીકે નહીં પણ જાની દોસ્તો તરીકે તમારી મદદ આવેલા છીએ.”

ગીયાસુદ્દીને કેટલુંક શુદ્ધ સાચું અડાવવા સાથે આપણે આગલા પ્રકરણમાં વાંચેલી વાત—પેલી સફેદ સાપાવાળી બેડી અઝોરતે તેમને પેશો અછળ અછળથી શપ્ત ને સીદી મધુકને સિંકડી મોંમાં ડુબો મારી ગયો હતો તે બીના પણ મરી મસાલો ભમરાપીને કહી:

એ બધાનો દુઃક સાર એવો હતો કે પેલી બેડી તો તેમજ મદ એક બીજાના મળતાં હતાં, અને તેનું ખાતું ખરાબ કરવા—તેના કાકાનો મળતો વાળખી વારસો મારી ખાવા કાવનાં કરતાં હતાં.

“પેશો બેડી શપ્ત કહાં શુભ થઈ ગયો?” એક સવાલ કીધો.

“હું ધાર છું કે આ મકાતમાંજ કંઈ સંતાપશે હશે!”

“અને પેલી અછળ અઝોરતખી?” બીજાએ પૂછ્યું.

“હા; એમજ છે.” ગીયાસે કહ્યું.

“તેઓની મતલબ શું છે?” ત્રીજાએ પ્રવાસો માંગ્યો.

“વળી શું હોય? મારો જન સેવાનો—માઝ ખુને કરવાનો!”

છેલ્લા શપ્તો ગીયાસના એમાંથી બાહર પડતાંજ પેલા ચારે જવાનોએ પોતાની કમર માંથી ચળકતી કટારો એથી કહાડી તે પર બોસો દીધા—એવું દેખાડવા કે પેલા છુપા શપ્તનો જન લખજે છેદશે.

ગીયાસુદ્દીને તેઓની મતલબ સમજી ગયો, અને બોલ્યો:—“હા, એઓનો નિકાલ કરવો જ જોઈએ—એમનો કોટો કહાડવોજ જોઈએ. તેઓ મારો જન લેશે—અને મારો જન બચાવવા તેમને જન સેવાની મારી વાળખી ફર્જ છે.”

પાંચો વચ્ચે પાંચ મિનિટ છુપી મસલેહત ચાલી.

ઉપર પાંચો ગયા તેમ સર્વથી ચાલક અને ઉત્સાહી માથુસ એક ઉંચો જવાન હતો.

તેઓની વધુ હિંમતપરથી અનુમાન કરી શકાય કે તુરંજ આખાં ઘરની તપાસ લેવા—છુપાપલાંઓને શોધી કહાડવાની તેઓ તૈયારીમાં હતા.

એકને આગળા ઝોરડામાં, બીજાને બાકુના કમરામાં, અને ત્રીજાને દરવાઝાપર ચોકી કરવા ગોઠવી રહ્યા તાકીદ—કરવામાં આવી કે ઘરમાંથી કોઈ છટકવા પામે નહીં.

બીજા કેટલીક સૂચનાઓ પોતાના ગોઠવાઓને કરી પેલા ઉંચાં કદના શપ્તે અજવામાંથી ઉઠી ગયો. કહાડી તેના થોડો ચક્રાવી હાથમાં લીધો અને ગીયાસને કહ્યું:

“ચાલો; હું તૈયાર છું.”

માળપર જવા સાથે તેઓ દળને અને ધીમે કદમે દાર તરફ ચાલતા થયા; જ્યાં જ્યાં પુગતાંજ, પેશો સફેદ સાપાવાળા આકાર જોષ જરહી બીધી હતી તેથી ચાર ગળથી હેમતાવથી જમાલખી ધમરાટમાં ખુદ્દા બાસો સાથે એક ચુકેલ મિસાલ ઉપરથી ઉતરતી તેઓએ દીધી.

તે એટલી તો ગમરાણી અકળાણી હતી કે જ્યાં સુધી નીચે આવી ગીયાસુદીનને અચડી પડી ત્યાં લગી તેણીને નિચે ઉમેલા મદોની હાજરી વટિક જણાઇ નહીં.

ગીયાસના કાનપર પડી ને ઉત્તરવળમાં બેઠી:—

“હેલા એક કલાકની અંદર કોઇએ મારા ઓરડામાં ધુસી ખાતો પેડીએ તમે ઉપર કાઢેલી લાગેછે!”

“ઓહો! એમ છે તો આપણે શિકાર હજી અહીંજ બિમતો લાગે છે; હવે એ છંદકવા પામવાનો નથી-હરગેઝ નહીં!”

હળવે પગે અને મદો દાદરપર ચઢવા લાગ્યા, તેમની પૂઠે જમાલખી પણ ગઇ.

જમાલખીનો ઓરડો ખીજે માળે હતો.

ઓરડાનો દરવાઝો ખુલ્લો હતો, અને પેલાં ત્રણે અંદર ધુસ્યાં.

સૌથી આગળ પેલો અમલો શખ્સ, તે પાછળ ગીયાસુદીન અને છેલ્લાની પૂઠે જમાલખી મુજતી છાતીએ દાખલ થઇ, પણ હજી તેનો એક પગ ઉંમરની બાહરેજ હતો તેવામાં તેણીએ એક ચીખ મારી અને ખીજ પળે તો બેશુધ્ધીમાં દરવાઝા વચ્ચે એરડાઇ પડી.

એ અચોક્કસને એમ ગમરાણને ફરી એકવાર એમ બેહોશ થઇ પડવાનું થું કારણ મળ્યું તે શીધી કહાડવા પહેલાં, આપણે ઝરા પેલા બેદી શખ્સ તરફ આપણી નિગાહ દોડાવીશું, તેજ બેદી શખ્સ કે જેણે શીદી મજબૂતના ખુરાં હાથ કર્યા હતા.

તે બેદી મદો જે મખરાત્રી પછી એક ચોર કે ખુનીને અવતારે, ગયુરજંગની હવે લીઝાં ધુસ્યો હતો તેની શખ્સીયત વધુવાર છુપાવવી બેકાર હતી કારણ કે કેટલાંક સપુર વાંચક તો એતીજ ગયાં હશે કે તે કોઇજ નહીં પણ મજકમ વિચારનો, મજબૂત હાથનો, ઓરાવર અને સાબેત કદમ બહાદુર નસીબખાં હતો.

જ્યાં લગી મરનારની લાશ તે ઘરમાં પડેલી હતી ત્યાં લગી પોતાનાં મળતાં વિષેકો સિવાય કોઇને પણ તે છાપરાં હેઠળ નહીં રાખવાની જે કાળજી ગીયાસુદીન રાખતો હતો તે નસીબખાં બખુળી સમજી ગયો હતો.

જે જે છુપી વાતો કે જ્યાં આપણુ હજી અમલમાં છીએ તેથી નસીબખાં વાકેફ હોવાથી પેલા કાળા શીદીને ખી કેમ ઘરમાં રહેવા દીધો હશે તે તેની અમલખી હતી.

તે કાલેખાંની કેવી અવસ્થા નસીબે કાધી હતી તે તો આપણે જાણીએ છીએ, ત્યાર બાદ તેણે પોતાનાં મારી ખુટને તળાએ નર્મ ગાદીએ ખાંધી કે જે દમશે તેનાં ધધાની રૂએ તેની પાસે રહેતી હતી-અને મકાનની ઝડતી લેવા નિકળી પડ્યો હતો.

ઝરાપણુ સજીસારો કર્યા વગર તે છેક ત્રીજે માળે યુગી વજ્યોં હતો, અને વધુ તપાસ માટે ધામાંપર ચઢવાની અણીપર હતો તેવામાં પેલી બેદી સ્ત્રીને દાદરને મથાળે ઉમેલી દીડી હતી. સુફેદ સાચાવાળા તે આકારને જોતાં ગમે એવો ચીરમદો છતાં તે ઝરા ચમક્યો.

તે સુફેદ સાચો અગર યુમ થઇ જતો તેથી પોતા જેવું લોકી માસતું ખાકી પૂતણું હતું એમ જાણી નસીબખાં તેની પૂંક પકડતે; પણ યુમ થવાને બદલે તે રૂહાની.

દેખાવની અઝોરત, નસીબ તરફ નર નર રાખી રાખ્યાં. દાંદર પરથી ઉતરવા લાગી. આ અણ-
ધારેલા બનાવથી તે તો સ્તબ્ધ બની દાંતમાં આગળું પકડી ઉભો.

કાંઈ પણ આવાઝ કર્યો વગર દાંદર પરથી ઉતરી-જણે તેને ત્યાં ઉભેલો જોયો કે જણાયોજ નહીં. હોય તેમ શાંતપણે ઉભો. નસીબમાં કાંઈ કરે કે બોલે તે પહેલાં તેણીએ પોતાનો જમણો હાથ ઉઠાવ્યો કર્યો તેમાં એક નરમ રસાલ ખુરો પકડેલો હતો, તે તેણીએ તે જવાંમદના મોઢાંપર ફેરવતાં જણે જાડુષ અસર થઈ હોય તેમ તે બોંયપર પટકાયો-તે બેઠોરા થઈ પડ્યો.

ચોડીક પણ પછી જ્યારે તે શુધ્ધીમાં આવ્યો ત્યારે તો પેલો અઝોરતનો આકાર ગુમ થયેલો હતો. પણ દરેક સ્ત્રી તેણે જોઈ હતી તેમજ હતી-યુવકાદી અને શાંતી પંથરાયલી હતી. મરનાર ગચુરજી પોતાની ગુમગસ્તા દિકરીનાં રંગરપની વિગત પુરી પાડી હતી. હું બહુ તેને જ ગળેનો પેલો ફેરેસ્તાઈ આકાર હતો એમ નસીબ ખાતરીથી માનવા લાગ્યો.

રહાની આકારને બરેસે પહેવાને બંદલે પહેલેથી જ તેણે દિશ્મત કરી હતો તો આવા ઘોઠામાં તે આવતો નહીં, પણ કાંઈ જણવ-જોગ વધુ ખુલાસો મેળવતો, પોતાની આખી કારકર્દી સ્ત્રીમાં આજે પહેલીવાર તે એક અઝોરતનાં હાથ વેચાયો હતો.

તેણે એ બેદી અઝોરતનો ભેદ ઉઠેલવાનું મન કાઢ્યું, પણ તેથી બી વધુ અગતની આસા-
મીઓપર ખીઆલ આપવાનું મુનાસેબ વિચાર્યું.

હજી તે દાંદર આગળ જોયો હતો. પાસેના ઝોરડામાં કાંઈ સજીસારો જણાતાં તે દાંદરતે અધારોમાં જઈ ઉભો. પોતાની સંતાવાની જગામાં બરાબર ગોઠવાયો નહીં એટલામાં બાહુના ઝોરડાનું પારણું ઉઘડ્યું, અને ડાકું બાહર કઢાડી જોતાં કાંઈ અઝોરતને તેની આગળથી પસાર થતી જોઈ. પણ તે તેણીનો ચહેરો જોઈ શક્યો નહીં. તેનાં કંઠેકામત અને ચાલપરથી તેણે ધાર્યું કે જમરાલણી હોવી જોઈએ.

તે અઝોરત દાંદરપરથી નિયત્રા મનઝીલાપર જતરી. તે એક જમદા તક હતી અને તેનો લાભ લેવા નસીબમાં સુકે એમ નહતું. તે ગન સાથે બોલ્યો કે, “દાંત જોઈતું હતું તેવું જ વેદ ફરમાવ્યું” આ કાતર્યાપર મારા સિવાય બીજું કાંઈ નથી. કદાચ પેલી સફેદ સાચાવાળી એકાદ ખુણાંપટાળામાં બરાબર બેઠી હોય તો કાંઈ જણે.”

તે પોતાની છુપાવાની જગામાંથી બાહર નિકળ્યો, અને જે ઝોરડામાંથી જમાલબી નિકળી હતી તેમાં ઘૂસ્યો.

અંદર દાખલ થતાં તે પોતાને કામે વળગ્યો. ગજવાંમાંથી ફુટીને છુમ્મો કઢાડી વગર ધાસ્તીએ તેણે એક પછી એક જમાલબીનાં ખાતાં અને પેડીઓ ખોલી જોળવા માંડ્યાં.

તેના મનને સંતોષ આપે એવી જે પહેલી સ્ત્રી તેને હાથ લાગી તે કાગળોનું એક બનાવ હતું.

ઉપર ટપકે તપાસતાં એક કાગળમાં કાંઈની ટુંકી દસ્તખત-સહી પર તેની નમર પડી, જે જોતાં તે બડબડ્યો, “જનામ ગમેન-દામ” હવે તમારી પૂરેપૂરી ખબર લઈશ, પણ હમણાં વકત નથી” એમ કહી તે કાગળ સુઠીમાં દાખી ગજવામાં ઠેસવી દીધું.

ખીનું એક ખાનું તપાસતાં વળી એક અધુરું મુકેલું કાગળ મળ્યું. તે કાંઈ અચોરતના અક્ષર હતા. તે ખુશ થઈ ગયો અને દીવા આગળ તો કાગળ વાંચ્યું. જે નિચે મુજબ હતું:—

“અગ્રીમે મન-તમારી છેલ્લી રીઠીનો મજમુન ત્યાંથી હું તઆજુબ કરું છું કે એક મદને ન છોજે તેવી રીતે મને ધમકી આપી દેવાયેલાં ભાગે છો.”

“એવા મુકકા દમથી ડરનારી નારી હું નથી; સુઝમાં રોજા ખોલશે; આસીઆયદાની કાની અખાળવા કરતાં ખરા મદને મદ તરીકે તમારું વ્યવસ્થાજો. તમારી ધરપચ સરપચથી તમંદી ખીલવાની નથી. એમ ખાતર જમે રાખજો; નથી હું તમારેથી કરવાની કે છેતરાવાની.”

“આપણું વચ્ચે થયેલાં કરારનામાં પ્રમાણે મેં મારાં ભાગ લઈએ લઈએ એલે એલે બલકે અક્ષરે અક્ષર ખળવ્યો છે; તે નતીજમાં મારાં મોદસીનનો મરતી વક્તનો કરામતો દેખાવ થયતાન મિસાલ રોજે કીઆમત તુલીક મારાં દિલના દોદાર આગળ નમુંદ રહેશે.”

“મારી કિન્દેગી કરાળાબરી-હયખતનાક અને ધડકધુનરાવાળી અનશે; અને તેથી કરામતી મેળવેલી દબોલત મને શા ખપતી? સિદ્ધિ આ મુલક છોડી જવા કે મકકા શરીફ હજળ કરવાનાં કામમાં આવે તેજ તો! મારી આખી કિન્દેગી મારાં અગ્રીમ ચુનાહોની તોજેશ કરવામાં ચુઝરીશ તોખી એક ખેચુનાહ અને બધાં મોદસીનનાં ખુનનો દાગ રરતાખેઝ મુધ મારી દામનપર લાગેશે રહેશે.”

“પેલી નોટો વિષે જાણવું જો, તમારી ધમકી તો બાજુએ રહી પણ જલ્લાદની તલવારની ધારની ધારની કે દાર (મુકી)ના ખચોધથી પણ હું તે બાખેનો ભેદ ખુલ્લો કરીશ નહીં-મરવાથી હરગેઝ ડરીશ નહીં; તા વક્તે કે.....”

જાણે આટલું લખ્યાબાદ એકાએક કોઈએ ખલલ કાઢી હોય તેમ લખનારે તે કાગળ અધુરું છોડ્યું હતું.

પણ તે અધુરું કાગળ નસીખખાંને એટલું અગત્યનું અને કારઆમદ જણાયું કે ચોરાયેલી નોટો-મહુમ નવ્યાબ ણચુરજગની નોટો ગાયા તેની મુઠીમાંજ આવી પડી હોય તેમ તે ખુશખુશ થવા લાગ્યો.

“કુડી આમ બાખત છે! સાતસો ચુદા મારી મિલ્લીમાઇ હજે શરીફ કરવા નિકળવાની છે? કરામતી મેળવેલી દબોલત મુલક છોડી મકકા શરીફ જવામાં ખરચવા માંગે છે? વહારે ધરમી! હવે મારી નજર સામે મોઆમેશે આખનો મિસાલ સાફ દેખાયો છે. મરનાર ગયુરજગે પીધેલું ઝહેર ડોહવવા વપરાયેલી ચમચી-અને તે ચમચીને વળગેશે અચોરતના બાલનો એક ટુકડો એ અધાંતી હવે સગળ પડતી જાય છે.” વળી ‘તલવારની ધારની ધારની કે દોરના ખચોધથી પણ હું તે બાખેનો ભેદ ખુલ્લો કરીશ નહીં-મરવાથી હરગેઝ ડરીશ નહીં. તા વક્તે કે.....’ એમ બેગમ સાહેબાં એકબીજાં પરખાવે છે. વાહરે તારી હિમ્મત! ત્યારે જમાલખી સાહેબાં એ બદમાશેમાં પહેલાં નજરનાં ખહાર મકકાર મુવેલાં છે-બલકે ખુની છે? પહેલી ચોર અને પછી ખુની! ઠીક, ઠીક, આજની મહેનત અકારત ગઈ નથી; અને હવે જોવાનું છે કે ‘તા વક્તે કે’ જે કાંઈ એમનાં મનમાં હોય તે પહેલાં એવણનાં ખલનસીખમાં નસીખખાંના કાંસામાં ફસવાનું લખ્યું છે કે નહીં? ઇન્શાઅલ્લાહ! મુહુર્ત તો મળેનું છે-સગળ તો સારા છે, આજે ‘પાક અલ્લાહુ છે’!

હવેલા વિચારમાં તે અશયુક્ત હતો અને પેશુ હાથમાં ધરેલું અધુરું કાગળ મજવામાં મુકવાની તૈયારીમાં હતો એવામાં નિચવા મનઝિલાપર કાંઈ ચીખ આરંભ સંભળાયું. શું કરવું તેનો તેણે તુરંત જ ઠરાવ લીધો.

તેણે વિચાર્યું કે પેશી કાગળનો કચ્છો તુરંત જ લેવામાં આવેલ ન હતો. કારણ કે તે પર કોઈનું નામનિશાન નહોતું. કાંઈની સહી એવું અધુરું ચીથડું કાપદાસર કામ કેમ લાગે ? વળી અસંભવ મતલબ તો તેણે વાંગી લીધી હતીજ. અલખતા ખીજાં કાગળોનું પંડીકું બોલીને વાંગેલું ન હોવાથી તે રાખી પેશુ અધુરું લખાવેલું પત્ર તેની જગાએ પાછું ફેંટી દઈ તે ઝોરડામાંથી નિકળી ઝડપથી દાદર આગળ જઈ નિચલા માળપર જવા ઉતરવા લાગ્યો.

પહેલા માળ પર પગ મુકતાંજ, પાછલા કબરામાં વાતચીત થતી સંભળાઈ, એટલે તુરંત તેની પ્રાસેના ઝોરડામાં ભરાઈ તે વાત સાંભળવા ૫૨ કાન લગાડ્યા. તે વાત કરનારાં ગીયાસુદ્દીન અને જમાલખી હતાં.

જ્યારે બોલતીઓનાં આરંભાંપર એકકસ ગોઠવણ મુજબના ટકોરા પડતા સંભળાયા ત્યારે કાંઈ નજીકો પેશો હતો તો તે ધરમાંથી છટકવાનો વિચાર કરતો. પણ અત્યાર લગી મળેલી ફતેહ પછી બહાદુર નસીબખાં પળવારખી એવો વિચાર કરે એ બનેલું કેમ ?

પેલા નવા આવનારા કોણ હતા, કેવાં માંહેસો હતાં, અને શું કરવા આવેલાં તે વિષેની બધી વાતચીત સાંભળી લઈ તે બહાદુર પાછો ખીજાં મળે ગયો તેજ પળે પાછલા કબરાનાં કમાડ ખુલ્લા, અને જમાલખી બાહેર નિકળી તેની પાછળ દાદરપર ચઢી આવતી જણાઈ. એક પળ થયું બોલવા વગર જમાલખીના ઝોરડાની બાજુના એક કબરાનું બારણું હડસેલતાં સારાં નસીબે ખુલી ગયું; તે એવી જગીરમાં હુપાઈ જિભો કે એવી જમાલખી ત્યાંથી પસાર થઈ જાય કે પછી પાછો પોતાને કામે વળગે.

પણ તે રાત અજબખીઓથીજ ભરેલી હતી. નસીબખાં નસીબખાં વળી કાંઈ નવુંજ જોવાનું અને અનુભવવાનું હતું પેલા ઝોરડાનું બારણું વાંકું વાળતાંજ તેના અનુભવી કાનો પર કાંઈ શયુસારો પડ્યો; તેને માત્રમ પડ્યું કે તે ધારેના હતો તેમ તે ઝોરડો ખાલી નહોતો-તેમાં સુરર કાંઈ હતું.

ખરેખર તેની હાલત એવુંજ ભરી યદ પડી હતી. ઝોરડામાં ભરાયેલું ન જણાયેલું આસામી રહેજ ખી છુંમ પાડે તો નિચલા મનઝિલાપર જમા ચપલા પ્રાંચ જણુ ઊપર દોડી આવે-તેમની સામે તે એકલો ટકી શકે એમ નહતું-ખાસ કરી તેમાંનાં ચાર તો આપણે જણીએ છીએ તેવા બેરહમ કાણુલીઓ હોવાથી મામલો વધારે ભયંકર હતો.

ઝોરડામાં ઘેર અધાર હતું. તે પોતાનો હાથ પંથુ જોઈ શકતો નહીં હતો, ત્યારે ત્યાં ભરાઈ બેઠેલાં ઇન્સાન કે હવવાનને તો ક્યાંથીજ જોઈ શકે ? તોપણ ઝોરડામાં કાંઈ હતુંજ એમ તેની ખાતેર જમા હતી.

વેળા બોલવાની નહતી-વક્ત શુભાવવાનો નહતો; તેણે પોતાની વિશ્વાસુ કટાર હાથમાં લીધી. અને એક બંધ બારી તરફ ફેરવી કાંઈ હોવાનો શક પડ્યો હતો-આલવા મોંઘડું તુરંતજ તે બારીપરનો ખરદો હડી ગયો અને બાહેર રસ્તાપર બળતી બતીના જળા ઇન્સાન

પેલી સુદે સાચાવાળી અી તેની નજરે પડી-તેજ કે જેણે થોડાજ વકત પહેલાં રૂમાલના એક ઝટકા સાથે તેને બેહોશ બનાવી દીધો હતો.

બહાદુર નસીબખાં જેણે સેઠડો મરતળા મલકિલમઆતનો, બહાદુરીયાં મુકાબલો કાંધેલો તે આજે આગળ પાછળ કરતો જણાયો.

તેણે ગોલવાની કાશીમાં કાંધી મગર બોલી શક્યો નહીં; ગામા તેની જામ રાજવાં સાથે વળગી ગઈ.

પેલો આકાર તેની તરફ આવ્યો.

ત્યાંથી ખસી જવાનું પણ નસીબને સૂઝ્યું નહીં, અને પેલા આકારે દિશ્મતથી આગળ આવી ફરી એકવાર તેનાં મોંપર રૂમાલ ફેરવી તેને બેહોશ કરી દીધો.

આગળ થોઆફેકન નવારે તેણે પાછો હોશમાં આવી આસપાસ જોયું તો વળી પેલો આકાર નંદારદા.

એકાએક તેનાં મનમાં કાંઈ વિચાર આવી ગયો, અને તેજ પળે જમીનપર પડેલી કોઈ ચીજપર તેનું ધ્યાન ખેંચાતાં ઊપાડી તપાસી જોઈને બોલ્યો:—“સજ્જડ બન્યો! ખીછ વેકતે આ અજીબ અને ભેદી સ્ત્રીને મળીશ ત્યારે તો આ ઘરમાંનો એક અજીબ મર્મનો પરદો ચીરવાને શક્તીવાન થઈશ.”

તે પોતાની કટાર ચીવાન કરી પેલા બારી આગળ ગયો તો પરદો પાછો પડેલો હતો.

તે પરદો ખિસેડી વધુ તપાસ અને તલાશ કરવાનો તેણે ઠરાવ કીધો.

પેલો પરદો ખસેડી જતાં તેણે શું જોયું: તે બારીપરથી પાસેનાં ઘરની બારી સુધી જાણે મુલ નાખ્યો હોય તેવું જોડાણ કરી લીધું.

“જેદના બંડારમાં પહોંચવાને કેટલો આજ રસ્તો દેખ્યો! હીક છે; ધીરજથી એની પણ ખખર લઇશ.” તે પરદો આગળ માફક મુંઝી ત્યાંથી પાછો ફરતાં નસીબખાં બોલ્યો, અને કાંઈ આવાજ સાંભળવાની ઉમીદમાં ઉભો; પણ કંઈજ નહોતું.

તે પાછો જમાલખીના ઝોરડા આગળ ગયો, અને ફરવાજો બોલી અંદર ગયો તો તે તદ્દન ખાલી. તે વધુ જોણખાળ કરવાની તૈયારીમાં હતો એટલામાં વળી નિયત્તા ખંડમાં કોઇનો આવાજ સંભળાયો.

દાદરના કંઠરાપરથી વાંકોવાળી તે નીચે જોવા લાગ્યો, પણ દેખાયું શું? મગર વાત કરવાનાં સાદ પરગરે સંભળાતો હતો.

તેણે જમાલખીનો આવાજ સાંભળ્યો.

તે બોલતી સંભળાઈ કે “છેલ્લા એક કલાકની અંદર કોઈએ મારા ઝોરડામાં ધુસી ખાનાં પેટીઓ તથે ઉપર કાંધેલાં લાગેજ.”

અને ઉપલા વાકપના જવળમાં જીભ બે મરો શું બોલ્યા હતા તે પણ તેણે સાંભળ્યું હતું.

હવે નસીબખાં ઘરના દરેક કમરાથી વાકેફ થયેલા હોવાથી, પેલા બે મહોં અને જમાલબીને ઉપર આવતાં જાણતાં સામેના ઝોરડાનું બારણું ખોલી તેમાં બરાયો.

પેલાં ત્રણે શું વાત કરતાં હતાં તે સાંભળતા તેણે આશ્ચર્યથી સ્થેજ દરવાજા ઉઘાડ્યો.

પેલા મહોં તો આગળ ચાલી ગયા હતા પણ પાછળ પડેલી જમાલબીની નજર તેની પર પડતાંજ ઉપર વાંચી ગયાં તેમ તેણે ગીબ પાડી હતી.

પ્રકરણ ચોથું.

મિહુનત બરબાદ.

આપણે વાંચી ગયા કે જમાલબીએ ગીબ પાડી હતી, અને ત્યાર પછી તેણી બોહોશ થઈ પડી હતી; પણ તેણી શું કામ અને શાથી એમ બેમાન થઈ પડી હતી તેનું કારણ પેલા બે જાણ શોધી કઢાડે તે પહેલાં કેટલીક મીનીટ પસાર થઈ ગઈ હતી.

ગીયાસુદ્દીન ધણે ઉસ્કેરાઈ ગયો, પણ તેના સાથીએ એક અનુભવી આદમીની અદાથી જાણે કાંઈ બંધુજ ન હોય તેમ ખામેશ રહી આસીરતાથી પુછ્યું:—

“એ એમ શાની ગીબી મારતી હશે ?”

“એ સત્પાનાશ ગઈને કોણ જાણે શાનો હિસ્સાવા થઈ આવ્યો ? પણ હું જ્યારે તેણીના માન અને હોશયારીની ધણીજ મુરત સમજું છું તેવેજ સમયે એમ ધડી ધડી માન જુદી અને બેહોશ બની પડ્યા કરે છે.” ગીયાસે બળાપો કર્યો.

“મર્દ જેવાં મક્કમ મનની અઝોરત થોડીજ હોઈ શકે !” બીજાએ ધમિથી સમજાવ્યું.

“પણ એ દહા તો ધણાંજ મક્કમ મનની હોતી જોઈએ; એણે પુરતો અનુભવ મેળવેલો છે.”

“એની હમરની બધી અઝોરતોને બહેળો અનુભવ હોવોજ જોઈએ.” પેલા લાંબુસ સાથીએ વધારું અને સામેજ એક પાણીનું માંટલું દેખાવું હતું તેમાંથી લોટી ભરી લાવી પેલીનાં મોંપર છાંટતાં ઘૂર્ત તે હોશમાં આવી.

“કમ, બીબી ! વળી શાંથી ચમગીતે દબળત આધી ?” ગીયાસે ટકોર કાઢી.

“કાંઈતો ઝોળો !”—પેલી બોલી.

“ઝોળો ? તઆજુબ ! કાંઈને નહીં ને ઘુનેજ ઝોળાં ને સાચા ને જીવના ચાળા આજે કમ દેખાય છે તેની કાંઈ સમજ પડે ?” ગીયાસ ખબર્યો.

“સારો કે શપતાન નહીં પણ ઇન્સાનનો—એક મર્દનો ઝોળો મેં જોયો !”

“પણ તે મુરદાર માણસનો ઝોળો ક્યાં દેખાયો ?”

“આ સામેનાજ ઝોરડામાં—હજી ત્યાંજ તે હશે બી.” તે બોલી.

ગીયાસુદીન ગુસ્સાથી ગરમ બની ગયો. તે બોલ્યો: “અમિયત, મને બી કાંઈ એવું લાગે છે!” અને પોતાનું અંજર જેવી કંઠાડી હાથમાં ધ્રુમવતો પેલા ઓરડા તરફ ધસતો હતો તેવામાં, તેની સાથેના લંબાડી ઉઠે તેની આંધપર હાથ મૂકી પારેથી કહ્યું.

“એ કામ માફ છે; તમે ડરીમરતી કરપોક અઓરત આગળ ઉભા રહો.”

ગીયાસુદીન નીતીએ ગમે એવો નાપાક દરો પંથુ ઓરેમંદ અને બેગાક હતો; તે દિયકારો નહીં પણ હિમ્મતવાન જવાન હતો. એમ છતાં પેલા લંબુસનું કહેવું તેને વાનખી લાગવાથી તેને જ જવા દષ પોતે પાછળ રહ્યો.

“એરાં જરા કમ કરો” પેલાએ કહ્યું અને ગીયાસે તેમ કાઢ્યું.

“હું નિયલા મનઝિલપર ભડું છું.” જમાલબી બોલી, “હું કેવું આહું છું કે એક મહીના પેસ્તર આ ઘેર હું છોડી મઠ હતો.”

ઉદ્ધા શબ્દો સાંભળતાંજ પેલી અઓરતને ગળચીમાંથી પકડી ગીયાસે તેણીના કાનમાં કહ્યું:—

“બીબીખન! તમે ખુશીઆ રીતે પોપીલા રાખેલા છુપી રીતે સંતાડેલા સામાન હાઝિર કરી ગમે તો આ ધડીએ જ ચાલીથી નીસ્તવ નાખુદ થશો તો કોઈ કાળો ચોરખી તમને રોકવાને નથી. સમજ્યા?”

એ અરસામાં પેલો લંબુસ હાથમાં નાંગી કટારી પકડી જે કમરામાંથી એણે દેખાવા વિશે જમાલબી બોલી હતી તે દુનરામાં ધુસી ગયો હતો.

પક્ષમર ગીયાસુદીન બેચયન બની ગયો.

જમાલબી નિયલા મનઝિલપર જવા દાદર ઉતરી ગયું હતી.

તરહેવાર ચોખનાઓ અને ફિરમ ફિરમના હવાઇ કિલ્લા આંધતો પેલો લાંબટાંગ અધારા ઓરડા વચ્ચે એકસો ઉભો હતો.

અકેક પળ અકેક કલાક જેવી લાંબી અને કંટાળા ભરી લાગતી હતી. આખર પાંચેક મીનીટ પછી લંબેખાં સાહેબે બાહર આવી ગીયાસને દોનો મોટા કરવા કહી બોલ્યો:—

“અંદર મુવું છવતું કોષ મળે નહીં; હું તો ધાડું છું કે પેલી અઓરતની મગજમાં બોટા ધકારો બેસી ગયો છે.”

“આ બધું લખુંજ વિચિત્ર અને અજબબી ભરેલું દિસે છે! હું કહું છું કે આ મકાનમાં ગુરેર એક માણસ છુપાયલું છે. હું પોતેજ એ અધારા ઓરડાની તપાસ લઉશ,” ગીયાસુદીન બોલ્યો.

“અજબતાં તેમ કરવાનાં દરેક હક અને સન્તા તથા એપ્ત્યાર તમને છે.” ત્યારે પોતા પર વિશ્વાસ નહીં રાખતી તેને ચટકે લાગે હોય તેવી દબથી બીબીએ કહ્યું.

ગીયાસુદીન પેલા ઓરડામાં ધુસે તે પહેલાં વળી પેલાએ જલતાં જગરે કંઠયું:—

“પેશે બગધર દઆવતો. બેદઆનતી મહેમાન—વગર તેડોનો પરોણો ગમે તે હોય; પણ જે તે આત્યાર-લગી આ-ધરનાં છત્ર તણે હોય, તો હું ધારું છું તે કરતાં ખી-ઝીઆદા બેવકુલ—વધારે મુખ-હોવો જોઈએ, એમ ખાતરીથી માનતો.”

“અરે પણ તે અહીંથી છટકાનું કેમ શકે?”

“વળી કેમ? જે રસ્તે દાખલ થયો તેજ રસ્તે! ખસુસ કરી બ્યારે તમને જાણતું થયલાં અને વળી અમારા જેવા આર તમારા મદદગાર આવેલા જણ્યા પ્રધી એક પણ પશુ અહીં રહેવાનો જોખમ ખેડે તો તેના જેવો પાગલ કાણુ? આશો હવે આપણે સામેનો ઝોરડો તપાસીશું” ને જોઈશું કે ત્યાંથી કોઈ ચીઝના પગ થઇ ગયા છે કે? કારણ કે જ્યાં સુધી મારો ખીઆદ દોડે છે ત્યાં સુધી તો કોઈ સાધારણ ચોર પડ્યુંખડ્યું ઉઘડી જવા દાખલ થયેલા લાગે છે?”

તેઓ બન્ને જમાલખીવાળા કમરામાં ઘુસ્યા; એકાદ મિનિટ આસપાસ નિગાહ કરી પેશે લાંબો શપ્સ બોલ્યો:—

“અઝહર મિતુલશમ્સ! સુય મિસાલ સાફ રોશન છે, કે તે કોઈ મામુલી ચોરજ દતો.”

એકાએક તેની નજર ઝમીનપર ઘુસેવાળી નખિલાં ઠાગળપર પડી. તે તેજ અધુરું લખા-પડ્યું ઠાગળ હતું કે જે નસીબખાંએ થઈજ ધ્યાનથી વાંચી જાણીજોઈને ત્યાં રહેવા દીધું હતું.

તે ઠાગળ સરખું કરી દીરા આગળ ધરી પેલાએ વાંચવા માંડ્યું, એટલે સ્વભાવિક રીતે તે પર નીગાહ નાખવાતું ગીયાસુદીનનું પણ મન થયું. જેમ કરતાં તુર્તજ અક્ષર તેની જોળખાણમાં આવ્યા, અને થોડીક સતર વાંચતાંજ ‘પેલું’ ઠાગળ ખીજના હાથમાંથી ‘ઝુટવી લીધું’, જેની પેલાએ બીધુકલ દરકાર કાઢી નહીં.

‘હું’કેમ ખીજ ને ત્રણ શપ્સોને જુદે જુદે ઠેકાણે તપાસ કરવા રાખ્યા હતા; તેઓને ખી એકકા કરી તળીઆંથી છાપરાં સુધી આખું મકાન છાની મારવાનો હુકમ કરી પેશે લાંબો શપ્સ ગીયાસુદીન આગળ બેઠો.

ઘણીજ ખારીકાથી ખાના તલાશી શુરૂ કરવામાં આવી. દરેક ઝોરડો અને દરેક ઝોરડાનું ખુણેખુણું શોધી માર્યું, પણ મહેનત ખરબાદ ગઇ.

પેશે લાંબો શપ્સ અને તેના ત્રણ સાથીઓ ધરમાંથી બાહર પડ્યા ત્યારે બાગદાદ થવા આવી હતી.

પ્રકરણ પાંચમું.

કાવતરું.

નવાબ ગાયુરજંગ મહુમતી લાશ અજમેર શરીફમાં દફનાવ્યાનો તાર મળ્યો હતો; તેમનાં નામ પ્રમાણે શહેરની મોટી મકકા મસ્જીદમાં ઝીંચારત કરવામાં આવી જેમાં પાચે-તખ્તના મોટા મોટા અમીર ઉમરાં સરકે થયા હતા.

એક અકવાડીકે પસાર થઇ ગયું.

મરનારનું એકાએક શાથી મચોત નિપજ્યું તે વિષે મોટે ભાગે લોકો બેખબર હતા. અને કેટલાક જાણતા હતા તેઓએ વધુ જાણવાની કંનવાર કીધી નહીં. એ પ્રમાણે સમાધાની સાથે ગળડવા લાગ્યું.

વીરાસંત સામેત કરવા—પ્રોબેટ મેળવવા ગીયાસુદીને અદાલતે આલીઆ - [હાઇ કોર્ટ] માં અરજી સાથે વસિયતનામું દાખલ કીધું, તેમાં જણાવેલું હતું કે મરનારનો ફક્ત એક જ વારસ હોય; સિવાય કે યોગાક હજાર રૂપા પોતાની વફોદાર કારમારણ જમાલખીનાં નામપર લખેલા હતા.

મરનારની જગીરાત અને મિલકતો ધણી પુરવાર થઇ, પંજી અજળ જેવું હતું કે જાગી હલત કે રોકડ નહીં જેવું માન્ય પડ્યું.

ખોલવાંચલી મોટી રકમની મોટાનો વસીયતમાં ધરારો વટિક નહીં કીધેલો—જે કે લગભગ દસ પંદર લાખ રોકડ મરનાર પાસે હોવાનું સર્વ કોષ માનવું હતું.

દગલખાંજી કે જલસાંજીનો કોષને કરો શક નહીં હોય.

દરેક વીજ રાસ્ત વ દુરોસ્ત અને બા કાયદા થતી જણાતી હતી; તે વસીયતની મુખાંશકત કરવાને કોષ વીરાધી ન હતું.

ગયુરજંગનાં મરણ પછી એક હફતાની બંદર તો ગીયાસુદીને મરનારની જગીરાત અને માલમિલકતનો લખપતી માલીક બની બેઠો. તે દબોલત અને દરજ્જે કેમ મેળખ્યાં હતાં તેની સ્હેજ પણ દરકાર વગર સેંકડો દોસ્તો અને હજારો ખુશામદયા તેની અતરાફ ફરી વળ્યા. અરજ છે કે જ્યાં મધ હોય ત્યાં માખો ભજે—તેમ બધા તેનીપર ભરવા લાગ્યા.

આ બાબની શરૂઆતમાં કહ્યું તેમ એક અકવાડીકે પસાર થઇ ગયું હતું. ગીયાસુદીને મહુમ નવાંબની હવેલીમાં પોતાના ખાસ ખાનગી ઝોરકામાં કોષ સાથે વાતે બેઠેલો હતો. તેની સાથે વાત કરનાર તેજ લખુસ લાંમટાંજ કાષ્ટુદી હતો કે જે આગલાં પ્રકરણમાં વાંચી ગયા તેમ પેલી યાદગાર રાત્રે ગીયાસને મદદ કરવા આવ્યો હતો.

“વલીદાદખાં!” ગીયાસ બોલ્યો. “યોડીક પણ વહેલો તું આવી જતો તો કેવું સારું!”

“સખખ?” વલીદાદે પુછ્યું.

“સખખ એજ કે મારું નખખેદ વાળવા જે મુઝીએ મારી પુક પડી છે—જે અને હુડીને ખુવાર કરવા માગે છે—તે નાજકાર મલકન હમણાંજ અહીંથી ફરે ચલો.”

“કોણ! પેલો કોતવાલી કુતરો નસીબ કે?”

“હા; તેજ શું તું તેને ઝોળખેછ?”

“ઝેની સાથે મને કામ પડેલું ખરું. તે ધણું જોખમખરું માંજુસ છે—ગડો કીનાખાક છે—અને તે જો તમારી પુકે લાગેલો હશે તો ઝરા મુશકિલ પડશે.”

વલીદાદે બ્યારે ઉપલા બોલો બોલતો હતો તેજ વડતે તેણે જમાલખી પર નીગાહ રાખી હતી; તે જાણવા માંગતો હતો કે તેનાં બોવવાની તેણીપર શી અસર થઇ હતી.

ધણીજ અજીબ અસર થઈ હતી, તે કથમાંથી હડી આવેલી અઝોરત જેવી-પ્રીકા પડી ગઈ, અને બાળાડતી સંભળાઈ-કે, “ખુદા ખબર કરે! જો તે બણીતા સરદારે આપણી પુક પકડેલી હશે-તો સઘળું રંધાઈ ચુકેલું સમજવું! આપણું આવી બનેલું નકકી માનવું!”

તેણે કોઈ છુપા ભેદથી વાકેફ હોય તેવા અણકાથી વલીદાદે પૂછ્યું:-

“તે કમળપત્ત એક ગરીબ અઝોરતની પુક સાં સાર પડે?”

“હું તે સંમળવીશ” જમાલખીને ત્યાંથી ચોંટી જવાની ઇચ્છા રત કરી ગીયાસુદ્દીન વચ્ચે પુરાયો, અને જમાલખીના જવા બાદ તે બોલ્યો:-

“તુને યાદ હશે વલીદાદ કે એક વેળા મેં તુને કહેલું કે મારા કાકાજીએ કોઈની છોકરીને પાળી લીધી હતી?”

“બપુખી યાદ છે.”

“સાંભળ ત્યારે; એવું માલુમ પડેલ કે તે બેળદામની છોકરી, મહુમની એક પુરી દીકરી હોવાનાં ઢોંગ કરી વરસો મેળવવાની બેઅદબ તમવીજ કરે છે અને પોતાની મદદમાં એ છુટ્ટા નસીબખાને લીધો છે.”

“શું ત્યારે તેનો દાવો ખોટો છે?”

“તો શું ખરો?” ગીયાસે ચુસ્તથી ડાળા ચઢાવી કહ્યું. “એક વકત નહીં પણ એક હજાર ને એક વાર બિદકુલ બનાવરી અને ખોટો, મારા બહેરાતી કાકાજીને પેટ કોઈ છોડે નહીં હવું કે નહીં કોઈ નઝદિકતું સચું-સિવાય તેમના મરનાર બાપ તે મારા સગા વાલિદે મહુમ-જેમના સગા દિકરા તરીકે મારા ચચાનો હુજ એકલો દરેદાર અને ખરો વારસ હું.”

“ત્યારે એવા ખોટા ખડા કીધેલા દાવાથી તમને બીંદવાતું શું છે?”

એક મળ વિચાર કરી પાણું તેણે બોલવા માંડ્યું.

“તુને ઝરદાર બનવાતું પસંદ છે, વલીદાદ?”

“બા આજમતો બાદશાહ ઝર છે. તો તે ઝર મેળવવા કિયો ખર નાંચાઈ હોય?”

“જો કામ પ્રમણે પુરું થાશે મળવાની ખાતર જમે ચા. તો તું થોડાં જોખમ ખેડવા તૈયાર થાય કે?”

“કામ કરે કામ ને બીબી કરે સલામ, કપુલ વ મન્જુર. હમારા કાણુલીઓમાં કહેવત છે કે:-

‘ઝર બિદેહ રહે’ સિવાદીરા, કે હ સર બિદેહ’

તેમ તમારાં ઝરના બદલામાં હું અને મારા સાથીઓ તમારે માટે સર આપવા તૈયાર છીએ.”

“જઈ કર, કે કોઈતું અગત્યને સર જીન કરવું પડે. તો તું કે તારા ગોઠ્યા પાછા તો નહીં હો?”

“હજી તમે વલીદાદને પચાઈનતા નથી, જનામ. દુન્યામાં કોઈ કામ એવું ન હશે કે એક વાર મેં માથે ઉઠાવ્યા પછી અથ વચ્ચે છોડી દીધું હશે. તમે ધારતાં હશે તેવું

“લેસનું પુછું” હું નથી; હું તો કામ સરખામે ઉનારીનેજ છોડીશ. પણ તે શયતાનની સામે થવાનું હોય કે ખુદ મલકિલ મઓતનો મુકામલો કરવાનો હોય તો શું મુકામલો ?”

લાંબો અને ગંભીર મુશવેરો ચાલ્યો, જેનો સાર એ હતો, કે એક મોટી રકમના ખર્ચામાં વહીવટી એક નહીં પણ ત્રણ ત્રણ ખુન કરવાનું કમુશ્યું હતું.

જે ત્રણ આસામીના ખુન ગીયાસુદીન કરાવવા માંગતા હતા તે કાણ હતા ? સર્વની પહેલો નસીબખાં, બીજો તો પેલી મુફ્કે સાયાવાળી બેદી અઝોરત, કે જેને મરનાર નવાબની સુવેલી અઝોરત ઓલરખિગમના ભૂત તરીકે જમાલખી આજીવાવતી હતી; અને ત્રીજો ભોગ જમાલખી હતી-અને તેણીને તો અને તેમ જલ્દી પહોંચતી કરી મેલવાની તાકીદ કરવામાં આવી હતી.

જેવા દુન્યાના રંગ ઢંગ ? જ્યાં જુવો ત્યાં કાવત્રું !

મકરણ છટું.

તરીઆપાં.

જેવા વહીવટીમાં મકાનમાંથી નિકળ્યો કે જમાલખી પાછી ગીયાસુદીનની હુકમમાં આવી બીબી, અને બોલી:-

“મારો જીવ લેવાનો તાગડો રમ્યોછતી ! એ મારી મિલનત અને જાનફેશાનીને બદલો કે ? અમીરજાદાના એવા ઢંગ ?”

“ખામોશ ! વધારે પટપટારો ના કર, એક વાત તો ચોક્કસ છે; અને તે એ કે તે જે કાંઈ છુપાવી રાખ્યું છે તે. ખુદ શુપસુપ મારે સ્વામિન કર, નહીં તો મુફ્કે ખમુશામાં કૂચ કરી ગયલાં મુસારીશાની ફહેરીસ્તમાં તારૂંખી નામ જુરર બિમેશરો.”

“હું પોતાને ગમે એવી બાહોશ માનતી હતી છતાં હવે હું સમજું છું કે આખર કરે અજાણની અકલ નખળીજ. મારે ઠેકણે કાંઈ ચતુર નાર હતો તો તુતે એવી જતો કે જે શખ્સે એકજ લોહીના પોતાના અતલગના સગાં બાપ-તોલના કાકાનું કાંટલું કાઢવાનું-નિર્દારીને તે બેચુનોહતું ખુન કરવાનું-કાણું કાવત્રું રમ્યું, તે શખ્સ પોતાની ગર્જ સરત પોતાના મળત્યાનુંજ કાં નહીં ખુન કરે ! પણ મને તે સમજ્યું નહીં.”

“તારી જુજાનની કાંતરે કેવા બેઠુલ સુખન કાતરે છે તેનું તુને જાન નથી, એવા વગ અર્થના બેવકુશીમયાં વેણ એક કમસમજ અઝોરતનાંજ હંકકાં લેખમાંથી નિકળી શકે !”

“એ બધી તમારી લાંબી ટુંકી તમારી પાસે શાંતી રાખો-ખરી ખખારીને હું જે કહેવા માંચું છું તે પર ખુબ ગઝેર કરો. જંજુને મીયાં ગીયાસુદીન ! કે અગમ ખુખીવાળું માણસ આવની આફત સામે પહેલેથી બચાવની દાલ તૈયાર કરી રાખે છે; અને એ

બેવકુફ બેરી માની કાંઈ એ તો મનેમાં મધન બન્યા કરે જ્યાં સુધી તમે તમારા મોંઢાપદના અક્ષરે અક્ષરાસર અમલ કરો. નહીં ત્યાં સુધી મારી છાતીમાંની છાતી વાત, છુપીજ રહેશે—હું મચ્છોતને શરણ થઈશ, લેકીન હરગેઝ લેઈ બોલીને નહીં કહીશ.”

“બીની સાહેબ ! બે-સરતા પુલ્કા છે—પાતો મારે તાબે થઈ તારી પાસે જ કાંઈ હોય તે સધળું ઝરાએશ મને સુપોઈ કરે યા મુદકે અદમતી રાફર કરવા—મરવા—તૈયાર થા.”

“જે પળે તમે તમારું વચન પુરેપુરું પાલશે તેજ પળે સર્વ રાંઝદાર કરીશ, અને તેની અમાઝી મરતાંની નહીં.” જમાલખીએ પોતાનો ઠંથવ જણાવ્યો.

“જે નોટના ચિથરાં મારે સ્વાધિન કરી દે તો કબુલેલી રકમથી જમણી રકમ આપવા આમાઝા છું—તૈયાર છું.”

“પોર્થા રમાડો પોર્થા ! જનાબ એવી લાલચના ફાંસામાં ફસે એવું પરિનિર્ણય નથી, તમારી તમામ જગીસત અને માલમીલકતથી પણ ધરાવાની નથી; સમજ્યા ?”

“તું શું એવો ગુરૂર ધરાવવાની રીતી કરે છે કે તારી ઝમરદસ્તીથી હું તને મારી મનકુહા બનાવીશ—તારી સાથે પરણીશ !”

“હું તે કાંઈ સમજતી નથી. હું ફરિયા કહું છું કે તમેએ કહેલા કરારનો બોલેબોલ પાળવોજ પડશે. યા આ મહેલ, માસોઝર અને ગાયુરજગની જગીરાની હાથ ધોવાજ પડશે, તમારી પરજીતર બેગમ તરીકે તમારી રાજદારી કરવી—તમારા છુપા બેઠા સંબાળવા એ મારા પોતાના લાભ માટે મારી અમન ફરજ સમજીશ; પણ તમારી દુશમન તરીકે તે બધું પ્રયત્ન કરી તમને બિઘાડા પાડવાની મારી સર્વથી ખેલેલી નેમ રહેશે.”

“પણ આપણે કાંઈ બીજી રીતે સમાધાની પર આવીએ તો મારી દુશમન બુનવાની કાંઈ હુરૂરત બાઝી ન રહેશે.”

“મોઆફ કરો જનાબે વાશા ! કેવી અચ્છરત સાથે તમને કામ પડ્યું છે તે તમે ખરાબર જાણતાં હોવ એમ લાગતું નથી ! તમારી દાવપેચમરી વાતો અને ગુલા વાપદાઓ સાંભળતાં સાંભળતાં અરકુ ઘડપણ ચાંબું. હવે મારી સખ ખુટી છે !” હવે મને તમારો રહેજ બી કર નથી અને તેથી તમારા ગુનાહોની, ઝનઝરમાં ખુટી રીતે, એક વધુ કડી ઉમેરવાની હિમ્મત કરે છું કે, મારું કાટવું કહાડવાનો—મારું બુન કરવાનો તમારો હેતુ છે ! કેમ ખરું કે ની ?”

“અને મને ચીડવાને તોમ કરવાની તુંજ ફરજ પાડશે !”

“કાંઈપણ પ્રકારે મારી તો ફતેહજ સમજું છું !” જમાલખી બોલી, તેણીની આંખો એવી ચમકી રહી હતી કે જાણે તેણીને હમણાજ બધી ફતેહ મળી ચુકી હોય એમ લાગતું હતું. “હા, હા—” તેણીએ વધારું. “એક રીતે મારીજ ફતેહ છે. જીવતી રહી તો તમારી પર સરદારી કરીશ અને મુઘ તો ખુબ પાદ રાખજો કે મારાં મરણથી તમારી પર એક એવો ફટકો પડશે કે તમને કચડી નાખશે કચડી—તમારો પીસીને આટો કરી નાંખશે !”

ગીયાસુદીન જાહેરાત ગયો; ગુસ્સાથી તે એક વિકાળ વરઃબની ગયો; તેના મહેરપર એવો ફરકાર થઈ ગયો કે એકદમ ઝાઝા ઓળખી પણ શકે નહીં; આંખેથી ગાંધા જવાળા બમકતી ઢાંતાં તે બોલ્યો:—

“એક આખીરી વાત સાંભળી-લે; અકલપમદ અને બેઉ ખોરકુને ફાયદાકારક તોડ સોધી કઢાડીએ તો કેમ?”

“એ તોડને બેડની માથકાડ કરવાની ગુરતજ શું? આપેલું પચમાન પહેલ અને ખલાસ!”

“એમજ છે એ શયતાનઝાદી!” ઘાંધાં પીસી મુકકી બતાવતાં ગીયાસ બોલ્યો. “તો હવે પછી જે બને તેના કપકાં મારે સર નહીં પણ તારીપરજ રહેશે.”

બપુડું બોલવા સાથે તે જીનુનથી બી જમાલખીની આંગપર ધસ્યો અને તેણીનાં માથાંમાં મુકી લગાવી કઢાડી કે તે બોંપપર પડી. તે અચોરસે ફરી ઉઠવાની અને ચીખ પાડવાની કોશીશ ઝાંધી પણ બીજ એક ફાલાદી મુકકી મસ્તકમાં પડવા સાથે બેસી બની ઝમીન પર પડી.

પોતાનો હથવાની અને કીનાખાઝ બેઠ નર્મ પડતાં, પોતાનાં નાદાની મર્યા પગલાંને તેને પરતાવે લાગ્યો.

પોતાની ભોગ થઈ પડેલી અચોરસના નિચલા બોલો તેને યાદ આવ્યા:—

“મારાં મરણુધી તમારી પર એક એવો ફટકો પડશે કે જે તમને હથડી નાંખશે-પીસીને અટિા કરી નાંખશે.”

તુર્તજ તેણીને સારથ કરવાના ધવાજ કરવા માંડ્યો. તેણી શુદ્ધીમાં આવતાંજ તે બોલ્યો:—

“મને મોઆફ કરજે. ગુસ્સાથી હું થેલો બની ગયો તેવી ફાલતમાં નાપાક શયતાને અને વધારે ઉશકેર્યો, અને જે સુલ મેં ઝાંધી છે તે માટે મારી હથાતના આંખેરી દમ સુંધી પરતાવે કરીશ.”

જમાલખીની નસકેરી કુદીને ભોલી-તહેલું હતું. તે બોલી:—

“અચિતજ; મુકકી મારતાં તો મરાઈ ગઈ; લેકીન નવોએ ગયુરજના બની બેઠેલા વારસ સાહેબા એ મુકકીનો રવાફ ગુરજના દમે ખિસ્ત-મરણુ તુલીક-આખતા રહેશે.” અને તેણી ચોરડો છોડી જવા લાગી.

પાંચ મીનીટ પહેલાં જે રાખસ તેણીનો જીવ લેવા તકપેશે જે બેઠરમે એક નંખળી અચોરસપરે હાથ ઉંચકી નિર્દય મુકકીએ મારેલી તેજ તેણીને જતી રોકવા રસ્તા વચ્ચે આડો ઉભો.

પણ તેણી એકની બે નહીં થઈ.

દસ મીનીટ પછી તો તેણી મદુર્મ નજાબની હથેલી છોડી ચાલી ગઈ.

તેણી શું કરવા માગતી હતી તેનો વિચાર કરે તે પહેલાં તો તે રસ્તા વચ્ચે માલતી રહાજના ઝાઝાળામાં ગીયામુદીનની નજરે પડી તેણે તુર્તજ જમાલખીની પુક પકડી પણ તે ચચળા એવી સફાઈથી આડા અવળા રસ્તાઓ લેવા લાગી કે ગીયામુદીન બેઝાર બની ગયો પણ રાતદિનનો અનુભવી અને વધારે હુચ્ચો વલોદાદખાં એક જોળા મિમાન તેણીની પુકે પડ્યો, અને તેણીને હુચ્ચગાબાદનાં મોઝા રોશનપર દાખલ થતી જોઈ

દુરની કોઈ ગાડી જવાનો વકત નહીં હતો તુર્તની એક લોકલ ત્રેન ઉપડી ગયવી હોવાથી ખીજતે ઉપડવાનો હજી એક ક્યાકનો વિવળ હતો, તે તકનો લાભ લઈ તે ખાઝુમાજ આવેલા 'માહમુજ બાગ'નાં એક એકાંત ખુણામાં ગયો અને ઝડપથી વેપ બદલી પાટો રોશનપર હાઝર થઈ પેલી મફરર-નાદસી આવેલી જમાલખીપર નિગાહ રાખી ફર્યા કીધો ખીજ થોડીક પણ અને જમાલખીને અઝોરતોના ડખ-મામાં દાખલ થતી જોઈ પામે નાજ મરોંનાં કમ્પાર્ટમેન્ટમાં વલોદાદખાં ચઢડી બેઠો

એક નહાની જેવી વ્હીસલ અને ત્રેન ઉપડી ગઈ

પ્રકરણ સાતમું.

અસીઝે હિસ.

આસરે રાતના સાડા દસને શમારે મિડવેલમાં રોશનપર ત્રેન આવી થોભી, તે પહેલાં દરેક રોશનપર વલોદાદ ઉતરી ચોતાની ખાતરી કરતો કે તેનો શિકાર માડીરૂપી પિંજરામાં સલામત હતો કે નહીં, તેમ અહીં પણ તેણે ચોક્કસ નિગાહ રાખી, જોયું તો જમાલખીને ખુકો બરાબર ઓઠની ઉમેલી પ્લાટફોર્મ પર જોઈ તેજ પગે તેથી ઉતરી પડ્યો

ખારિશની મોસમે—વરણ રૂઠું—વરસાદના દિવસો—હોવાથી આકાશ ખુબ ઘેરાપડું હતું, એક તોરો પણ દેખાતો ન હતો, અને દર પગે પોષમાર વરસાદ ટુગી પડવાની ધસતી હતી.

રોશનની બહાર નિકળી સિયાહ રાતની અંધેરી જોઈ તે સ્ત્રી ઝરા ડગમગી. ને આસ પાસ કોઈ ન જણાવાથી પોતે એકજીજ હતી એમ માની લઈ તેણી મોટે સાદે બાડમડવા લાગી 'ખુદાની પનાહ! આવી ડરામણી સિયાહ રાતમાં એક કોસની મુસાફરી પગે કરવાની કેટલી મુશ્કેલી થઈ પડશે! મગર તેનો શું મુઝાપકો? મારે જવું જ નોંધએ પેલા કામઝના ચિથરા ત્યાંથી કઢાડી લાવવાજ નોંધએ."

તેણીનાં ફરિને પણ ખજર ન હતી કે ઉપલો દરેક મોલ તેણી પાછળે સિફત આર કદમ દૂર ઉઠેલા એક જુદાજ શખ્સે સામ્રયો હતો

એક મીનીટના અરસામાં ઉપડું બધું બનું હતું

એનજીનની એક બ્લોસેરે તેને ડરામણી રીતે ગળવાં મુકી અને તે લોકને પાછી હથેરામાં જવા લેવડી ગયું.

ગણતરીના એકાદ બે ગામડીઆ ઉતારી પોતાના પોટલાં ખેંચે મારી માલતી યવાં સ્ટેશનના કામદારો પણ પોતાને વગેસે યથા ગયાં, અને વાહનની અવારનવાર થતી ગળેનો તથા જંગલી કાઢલાંના અવાજો સીવાય સર્વ શાંત હતું.

દસેક મીનીટ પસાર થઈ ગયું.

આગળ પડી ચુકેલા વરસાદથી અડખચડા રસ્તાનાં ખાડા ખાખોઆ કાઢવ અને પાણીથી હવે ભરણલાં હતાં અને હજી ધીમે વરસાદ ખી પડતો જ હતો તે છતાં પેલી અચોરત બહાદુરીથી

જપથું બોલવાને કાઢેરતો કાપવાં લાગી.

માથામાં મુકી લગાવી કહાડી કુંડે એટલાં છટાંપર મુકે તેણીની પુઠે જતો એવો દેખાયો.

પાડવાની કોશીશ કીધી પણ ખીજ નહીં ગયો એટલાંમાં એક ખીજે છુપો આકાર અંદર ઝમીન પર પડી.

પોતાનો હથવાની અને કીનાખાઝ ભેર નમો એતરોના આડઅવગણ દરેક રસ્તાથી તેને પરતાવો લાગ્યો.

કદમે આગળ અને આગળ વધતી જ

પોતાની ભોગ થઈ પડેલી અચોરતના નિચલા બોલો તેને માતાની સરખી અમરાધ-અથા

“મારાં મરણથી તમારી પર એક એવો ફટકો પડશે કે નાખશે-પીસીને આઠા કરી નાખશે”

તુર્તજ તેણીને સાવધ કરવાના ઇલાજ કરવા માંડ્યો, તેણી મુદ્દોમાં આવતાં મધી મોખમતીને

“અને મોખ્યા કરજે. ગુરસાથી હું થેલો બની ગયો તેવી હાલતમાં નાખો દીવારોપરથી અને વધારે ઉશકેર્યો, અને જે લુક મેં કીધી છે તે માટે મારી હથાતના આખેરી દેખાવા પરતાવો કરીશ.”

જમાલખીની નસકોરી કુટીને સોહી વહેતું હતું. તે બોલી:—

“અચ્ચિતજ; મુકી મારતાં તો મરાધ ગાંધ; લેકીન નવાબે ગયુરજાના બની બોમાંથી વારસ-સાહેબા એ મુકીનો સ્વાદ ગુરજ તો દમે કિરત-મરણ તુલીક-આખતા રહેશે, અને તેણી ચોરડો છોડી જવા લાગી.

પાંચ મીનીટ પહેલાં જે શખ્સ તેણીને જીવ લેવા તકપેશો જે અંદરમે એક નંખી અચોરતપર હાથ ઉચકી નિર્દય મુકીઓ મારેલી તેજ તેણીને જતી રાડવા રસ્તા વચ્ચે આડો ઉભો.

પણ તેણી એકની બે નહીં થઈ.

દસ મીનીટ પછી તો તેણી મદ્દમ નવાબની હથેલી છોડી ચાલી ગઈ.

લાગી કે, “ચેલા કાગળના કટકા મારા કન્યામા એક વાર આ પા કે ગીયાસ મારે ગુલામ બનશે”

એવી રીતે તરફવાર હવાઈ ધાત્તા બાધતી તથા ખડકે ખડકે બોલેલા દારૂપર અટકતી અને અધારામા ફાફા મારતી તેણી ઉપમા મનઝિલાપર જામ પડેલી, અને પાછી બની સળગાવી એક બારણુ ખોલી કરોળીઆના જાળાથી બરામમા એક ચોરગામા દાખલ મઠ

તે એક એવી ઉઘડ જવા હતી કે જ્યાં મનુષ્ય મનનીજ કાષ્ટ સ્ત્રી જવાની હિંમત કરે—અને તે બી દિવસની વફતેજ મેઘ છાતી ચલાવે પણ એક બમકર અને છવ સરોસહનું કામ પાર ઉતારવા મડેની જમાલબી બીક કે ધારતી શુ સ્ત્રી હતી તે જાણતીજ ન હતી—અમકર જાળવીજ અને પવનના તુફાનથી પાર્તા ગરોળા કડકા, અને પેલા માગા બરતાલા ખરી પડતા ચુનાના ચેસલા અને ઝટ પત્થરના દુકડાએ તેણી પર કશીજ અસર મરી નહીં, કારણ કે તે તો તનમનથી પોતાના કામ પાળીજ મડેલી હતી જો કે તે કાષ્ટ કુવનમક અચોગત ન હતી પણ ખાચે લીરેનું કામ પૂરેપૂરું પાર ઉતારવાના ઉત્સાહમા અન્ય જેવી હિંમત તણીમા આવી મઠ હતી.

હાથમા દીવો પકડી ચોરીક પણ તે ઉઘી રહી, પાછી ધીસે કદમે એક કુમારમાં તર્ફ મઠ અને જતા જતાં પટપટારો કરવા લાગી કે—

‘ખુદાવન્દે કરીમ મારી મદદે પડેયો! પણ અફસોસ! એક નાપક દીધી થાડ પરવર દિગારની મદદ માગવાનો મને શો હક છે? પાપીમાં પાપી કર્મ વ્ય હતો—તે માહેબનુ પાક નામ વરિક મારી ખુલાવપર કર્મ લાવી શકુ?’

તેણી પેલા કુમારમા પાસે જઈ પૂછી, એકકસ ઠેકાણેની અજાગી ઘરો તાણી કહાઝાધગતા ખાયામા દાખ ઘાફો, અને તેમાથી તેણીએ આઠ તકુ સમ ચોરસ એક દ દાખડો ખેચી કહાડયા

તે નાહનો દાગડો હાથમાં લઈ જોતાંજ તેણીના મ્હેરાપર મગરૂરી અને ખુશાલીનો ફારજો અજાવા લાગ્યા તે બોલી—“અતે એ મારે હાથ લાગે ખરો!”

તેજ પણ તે ચોરગામા એક ઝોળો દાખલ થયો અને જમાલબીની પીઠ પછળ આવી તેણીના હાથમાથી પેલો દાખડો છિનવી લીધો અને બોલ્યો—“કાણના માપનો માન!”

જમાલબીએ વિચલિતને ખૂબ પાડી, ગભરાટથી યરયર કાપવા લાગી, પોતાની સામે હમેસા શખ્સનો કઠોર મ્હેરો ટિકતીજ ઉભી,

ઝરા થોભી જઈ છવપર આવી ગયલી તે જાણાઈ અચોરને પાછી પેલા દાખડાપર તકાપ મારી પણ ફેકટા. એક ઝમરલત મનુષ્ય હાથે તેણીને માણુમાથી પકડી હડમેલી કહાડી પેલા શખ્સે કહ્યું—

“એ તો માહરો છે!”

“નહીં, નહીં”, બેઠનો નહીં પણ માહરો છે!” એમ કહી પડેના શખ્સના હાથમાથી દાખડો છિનવી લેતા કાષ્ટ બીજોજ શખ્સ બેલતો સળગાવો

પહેલા શપ્તે પાછળ ફરી એવું તો કાંઈ તેની છાતીપર પીસ્તોલ તાંકી લેખેલા એક આદમી નજરે પડ્યો, જે છેડાવવા વાંધે જોયો વિદ્વંજન દિતો હતો.

“તું કોણ સંપત્તાન છે, અને ક્યાંથી પુટી નિકળ્યો?” જેના હાથમાંથી દાખડો છિનવી લેવામાં આવ્યો હતો તે બોલ્યો.

“હું કોણ છું તે મારા કહેવા વગરજ તે જાણવું હવું અદ્વતમરો ઉરે વસીદાદ.”

પેલો શપ્ત સંક્રમ્યો. એકાએક તેને કંઈ વિચાર સૂચ્યો હોય તેમ તેણે જમાલખીના હાથમાંથી મોમળતી લખને દાદર પરથી ફેંકી દીધી, અને અધારે વ્યાપી રહેતાંજ બોલ્યો—

“ઓહો! જોળખ્યો તને અસગરઅલી! આજે આપણો દિસાખ છેવટનો ચુકતે કરીયું.”

મોમળતી ફેંકી દીધેલી હોવાથી ખર્ષાં ત્યાં અધારાં કીલમાં હતાં, અને જ્યારે અદ્વતમરો ઉરે વસીદાદમાં ઉપસા શપ્તો બોલતો હતો ત્યારે એકાએક વિગળી જેવા એક ચમકારા સાથે એક ધડાકો થયો, અને જમાલખીએ એક ચીસ પાડી.

ચોડીક પણ સંપુર્ણ સુપડોદી ફયલામ.

આખરે વસીદાદ અધારાંમાં કાંઈ તટાસતો જણાયો—જાણે કાંઈ શોધતો હોય તેમ અધારાંમાં ગોળાં ખાતો હતો. પણ તે કાંઈ શોધી કઢાડે તે પહેલાં તો કાંઈ તેને ગર્હનમાંથી પુર્ણ પકડ્યો, અને બોલિપર ચતો નાખી છાતીપર ચડી બેસી કંઠધું—

“સંપત્તાનના સાથી! કંગાલ કુત્રા! આખરે તું મારા હાથમાં સંપડ્યો છે!”

એમ દેખાયજી તો ખરું; કાંઈ દિવસે આપણો મુકાબેલો યરી એમ હું ધારતોજ હતો,” ગુંગળાવલે સારે કંઠધું.

“શુકે પાક અડીદાદ! આખરે તું મારા હાથમાં એક નાચીક ઉદર મિસાલ સંપડ્યો. અસગરે કંઠધું “હવે તારા છુટકારા મારેનો એકજ રસ્તો છે; અને તારી નાપાક ઝિન્દગી આપવા માંગતો હોય તો મારી ચર્ત ફારન કુચુલ કરી તે મુજબ અમલ કર.”

“હું બંધું કરી પરવારી ગયો છું અને અગીર બંનવાની ઉમીદમાં બોળતી ઘડી લગી ફકીરનો ફકીરજ છું; ખુદ ફરતું આરમાન મારીપર રહેલું લાગેજી. જાહેર કર તારી ચર્ત!”

“ઓ મલકન, ખખીસ, સંપત્તાન! બોલ મારી દિંદરી ક્યાં છે?” અસગરે હુખ અને ગુરસાથી પુછ્યું.

“એવે ઠંકાણે કે તું કદી જણી ચકવાનો નથી.”

“બોલ ઓ મુંગી! હજી તે મઆસુમ-નિર્દોષ બાળકો છવતી છે કે?”

“હા; તેની હયાત બાપી હશે ત્યાં લગત છવશે.”

“જો તારી ખખી ઝિન્દગી લાવવા માંગતો હોય તો બોલ દોઝખી પસીદ! તે તે બેચુનાદ બાળકોનું શું કીધું?”

“તે એક પિદરના કાનને લાયકની વાત નથી.” કહીને વસીદાદે કંઠધું.

"દોઝખી દેવ ! હું મરતા પાંચ મારા હાથથી છટકવા પામ્યો, છે, તેથી દિસેર બની ચુસ્તાખી કરે, છે ? પણ હવે તારા દહાડા ગણાઈ ચુકેલા નાશુને."

"હું સારી રવેશે જાણું છું કે મારાં મજાતની જાલિમ ધડી નજીક આવી પહોંચી છે. અન્વલ ખી મરવાનું ને આખર ખી મરવાનું, તો પછી શાનું કરવાનું?"

"પ્રમાણિક, ધકારાર કરી, તારો જીન બચાવવાનું તારાજ હાથમાં છે."

"કદી-કદી, રોએ હથ તુલીક એ વાત બનેજ નહીં, સાંભળ ઓ મગર અસગર અલી ! મારો જીન બચવાથી રહેજખી તુંને સુખ મળે તે, કરતાં તું સદા દુઃખમાં સખડે એમ જાણી મરવું હજાર વાર બહેતર, સમજું છું. હા ! મરીને પણ તારીપર કીના, લક્ષ્મી !"

"એમજ છે, તો જાણુ ઓ હયાં પુટા બદમાશ, તારાં મજાતનું પાપ તારેજ સર રહેશે." જીન અને ચુસ્તાખી અસગર અલી બોલ્યો; પણ ખીજીજ પળે તેના માથાપર એક સળંગ કટકો પડતાં તેણે પોતાના હરીફનો કબજો છોડી દીધો-તે ધુમરી ખાઈ બોંબપર પડ્યો.

"નહાસ, અલ્તમશ નહાસ ! તારેથી નહસાય તેમ નહાસ ! તારા તેમજ મારા કદી વેરીનું મેં કામ તમામ કીધું છે." એક અજાણતનો આવાજ સંભળાયો.

અલ્તમશ, ઉર્દી વલીદાદખાં ઉડી ઉભો તે સાથેજ દાદર તળે લાલ રોશની દેખાવા લાગી અને જમાલખીએ એક ચિત્પારી પાડી.

જ્યારે જમાલખીના હાથમાંથી મોમયતી લઈ અલ્તમશે તે દાદરપરથી ફેંકી દીધી હતી, ત્યારે તે જુઆંયા વગર પુરાણા ખખ દાદરપર પડી હતી, જેથી તે સળગી ઉઠ્યો. હતો-એટલુંજ નહીં પણ તે બળીને ભસ્મ થઈ ગયો હતો અને હવે પેલાંઓના પગ તળેના પુરાના ભારવટયા બળવા માંડ્યા હતા, અને જે વક્ત હતો હતો તેમાં તે મનઝિલો નિચેના ધગધગતા અગારમાં ટૂંટી પડવાનો દર પળે સંભવ હતો.

હતેરીકી ! દાદર આગળનો ભાગ તો એક ધડાકા સાથે ટૂટી પડ્યો; મનઝિલાનો મોટો ભાગ ઝમીનદોઝ થઈ ચુક્યો-આકી રહેલા એક વટી પડે તેવા સાંકડા વિસ્તારમાં જમાલખી અને અલ્તમશ ઉર્દી વલીદાદખાં ચિંતાનૂર બિભેલાં હતાં, અને તે અસ્સામાં હવાનું પૂર ઝોર હોવાથી પેલું કંગાલ મક્કતું તેના સપાટામાં દરપળે વધારે અને વધારે આવતુંજ ગયું.

જમાલખીએ કાંઈ મોરે ઝીંક અસગર અલીના માથામાં મારી બેંબાન કીધી ત્યાં લગી તે લડતી ઝગડતી ચંચુની ત્રગડીને આગનું માનજ ન રહેલું.

આ પણ એક જાણુવાળો વાત છે. કેટલાક લોકો કાંઈ ચોક્કસ જાતનો જોખમ ખેડવામાં ઝરાપણ ઝમમગતા નથી મગર તેજ બદાદર દિલ દિસેરો કાંઈ ચોક્કસ તરેહની આકૃતમાં આવતા બની જાય છે. અને તેવોજ હમણાખી મામતો હતો.

જમાલખીએ ચીખ મારી ચેતાજી નહો ત્યાં લગી પોતે કેવા ભયમાં હતો તે વલીદાદખી જાણતો ન હતો; પણ જ્યારે જીવનો જોખમ જોયો ત્યારે તે દિવ્યકારો બની ગયો; બેંબાન પડેલા અસગર અલીનું કામ તમામ કરવાને બદલે જીવ બચાવવાની નહાસમાગમાં પડ્યો.

તે એટલો ગમરાટમાં પડ્યો હતો કે જે દાંખડો મેળવવા તેણે આંટલો બધો જહેમત ખેંચેલી અને જે અસગર અંધારીની ધાંસે પડેલો તે જોતો હતો, તે લેવાનીથી તેણે દરકાર કીધી નહીં.

તે દાદર તરફ ધસ્યો. પણ ત્યાં બળતાં, બળતાં અને બળતાં સિવાય બીજું શું હોય ? એક બરાડ મારી તે બારી આગળ દોડ્યો. તે સંભવે અસગર પાસે પડેલો દાંખડો લેવાની તાણતોડમાં પડેલી જમાલબી જણાઈ. આ દેખાવે તેની વત્તીજ બહારી નાંખી. બારી લાંબે કૂદકે બહાર નિચાર તેણે માડી વાળ્યો.

પેલો દાંખડો જમાલબી પોતાના કબજામાં લઈ પણ ચૂકી હતી.

વલીદાદે હાથ લાંબો કરી કહ્યું “આપી દે મને !”

“હરગેઝ નહીં એ તો મારો માલ છે.” જમાલબી બોલી.

અસ્તમશ હૈ વલીદાદે તેણીના હાથમાંથી દાંખડો ખુટવી લેવાની દાશીશ કીધી.

તે અઝોરત બાથોબાથ લડી.

પોતાની રીત મૂજબ પેલા બદમાશે દલકી બાંધા વાપરવા માંડી.

“બેવકુફ રાંડ ! મારા હાથમાં આપ એ નજરસ દાંખડો.” તે બોલ્યો.

“બનશે નહીં, બનશે નહીં, એ મારો છે !” છાતી સાથે દાંખડો દાંખતો તે અઝોરતે જવાબ દીધો.

જીનુની કપાજખી ચાલી; આગ આગળ વધતીજ ગઇ; ભારવટયા પડી જવા સાગ્યા; પકતી જતી ઝમીનમાંથી બળતાંના બલુકા માળપર આવવા માંડ્યા; સંભવ ગંભીર અને મોટો અવધિત હતો. એકાદ પળમાં તમામ અમલો કરરર ભુ-ઉ-સ થઇ પડવાની અણીપર હતો.

અસ્તમશ હૈ વલીદાદે પોતાની કમરમાંથી લાંબી છુરી ખેંચી કઢાડી, અને તે પોતાના વિશ્વાસ હથિયાર પર પુર ભરસો રાખી બોલ્યો:—

“અય બેવકુફ ! વકત જાવા કરવાનો વેળા મોજવાનો આ સમય નથી.” પેલો દાંખડો આપે છે કે નહીં ?”

હવે બળતાંના શોલા એક ત્રેચોની આગળ આવવા સાગ્યા. પવન તો કહે જે માર કામ જીવ સટાસટની ધડી આવી પુગેલી હતી. ગમરાટ અને મકાનના જુદા જુદા ભાગો એકેક પછી પડવાના પડવાની વચ્ચે લાંડ પાડી. એક છેડાથી ડાક્યું જેવી શરસામાં આવી જમાલબી બોલી:—

“નહીં, નહીં ! એ મારો છે ! મારો છે !”

“માદરો ને તાદરો કરી મરે છે ? મે આ !” એમ કહેનાં વલીદાદે તે અઝોરતની છાતીમાં છુરી ભોંકી દીધી.

બીજા પગે બધા આવડને લાંકી દેનારો પિસ્તોલના બારનો એક આવડ થવા સાથ અસ્તમશ હૈ વલીદાદે એક સદ આઠ મારી ભોંપ પર ચતોપાટ પડ્યો—પોતાના

ભોગની બાજુમાંજ વગર જીવનું મુંડું બની પડ્યો. પેલી અસીરે હિંસા અચોરસ અને ગીયાસુદીનનો બાહુતી ખુની બન્ને પોતાનો હિસાબ આપવા પેલી જોહાન માંથી ગયાં હતાં. ખરું છે કે ચોરને પોટલે ધુળ ૧ બદીનો અનગમ કદી નેક આવેજ નહીં.

જે વકતે વલીદાદ પેલી અસીરે હિંસા લોભી જમાલખીને બેભાન કરવા છુરી ઉગામી હતી તેજ પહે અસગરઅલી હોશમાં આવ્યો હતો. એક ઝટકે તેણે ત્રણ કામ કરી નાંખ્યાં—પાને ફાંસીના ફાંસમાંથી વલીદાદને છિનવી લઇ ગોપા ઇન્સાફની અદાલતની મિદનત ખચાવી, એક અચોરસનાં ખુનનો કાનો અને પોતાના એક દુશ્મનનો હિસાબ ચુકતે કાઢ્યાં. હવે એક પણ પથ ત્યાં સુમાવવી ફાટક હતી.

જોયો દાખડો કમરે બાંધી એક બારીવારે અસગરઅલી કુદો પડી સલામત નકકર અમીનપર આવી ઉભો.

બીજીજ પહે પેલાં મકાનની મોકાણ પુરી થઇ. એક કઝાકા સાથે માંજ છુદી પડ્યો તે સાથે નેપર પડેલી પાપીએની લાશો પણ આલસના શોલામાં હોમાઈ. મુસલમાન છતાં કાફિરો મિસાલ તે શુમરાહોનાં મુઠાં બળવા લાગ્યાં, જે કમકમાટ ભર્યો દેખાવ નેવાને અસગર ચોખ્યો નહીં. કદાચ કિમેરાસીયમનાં હીમાવનીએ તેવા દેખાવથી સતોષ પામતે તો કાણુ જાણે! એ મુજબ અદતમરા હરે વલીદાદમાં અને જમાલખી પોતાની બદ કરણી પ્રમાણે દેખાણે લાગી ગયાં.

જે કે પવન જોશથી કુકાતો હતો પણ વરસાદ બધ પડ્યો હતો—સીદા વાદળો વીખરાઇ ગયાં હતાં અને ચાંદરણ પડતું હતું.

પોતા સામે બળતી ચેદપર એક આખેરી નીગાદ નાખી અસગર બોલ્યો:—“શુક દહારો હઝાર તે કરીમના કે તેની રહેમથી દુશ્મનને એર કરી રહે સાથ સલામત બચી ગયો, અને ધનામમાં આ દાખડો મેળવ્યો તે તો શુકુન્ના”

(૭)

પ્રકરણ આઠમું.

હિસ્સાનો આપતો અંત.

બીજો દહાડો બપોર પછી એક એકાંત આરણમાં બેસી ત્રણ જથ્થ કાંઈ મસ્તેદત કરવામાં મશગુલ દેખાતા હતા—એ ત્રગડી નરસીખખાં, અસગરઅલી અને હાવર મીરઝા નામનાં જાણીતા ખુશીઆ પોલીસના અમલદારોની બનેલી હતી.

પોતે ઉઠાવેલાં શુદ્ધ શુદ્ધ કમોની તાંસીલ એક બીજને કહી વધુ મશવેરા કરવાં તેઓએ સમા ખરી હતી.

આગલી રાત્રે મહા મુસીબતે મેળવેલો પતરાનો દાખડો બગલમાં ભરી લેવો તે ચોરડામાં દાખલ થયો કે નસીબખાંએ પુછ્યું:-

“કેમ, કેવી ખબર?”

પોતાની બગલમાંનો દાખડો પોતાના હમંસરીકો સામે મુકતાં તેણે જવાબ દીધો કે “જે છે તે આ!”

“એમાં શું છે?” દાવરમીરજાએ પુછ્યું.

“વલ્લાહ આલેમ! તે તો ખુદા જાણે! ખોલીને તમેજ જોઈ લ્યો. હું તો ચાક્રો આવી બાર વાગા લગી આશાપૂર્ણ હોતો પડ્યો હતો.” એમ કહી આગલી રાત્રે પોતાનો અનુભવ અને તેણે કરેલાં પરાક્રમેનું સવિસ્તર વર્ણન કર્યું:

કેટલીક કુચીઆ-અજમાવી જોયા બાદ બહી મુરકેલીએ તે દાખડો ખોલવાને નસીબખાં નસીબવાન નીવડ્યો. તે ખુલતાંજ ત્રણે જણે અનુભવીથી દંગ થવા સાથે ખુશાલીથી પોતાના જમામાં માયા સમાયા નહીં ગયા!

આપણે જાણીએ છીએ તેમ અસગરઅલીએ તે દાખડો ખોલી જોવાની દરકારજ નહીં કાઢેલી હોવાથી નસીબખાંને અઢક પછી નોરો અને બીજા કામતી કોમળો તેમાંથી ખેંચી કઢાડતાં જોઈ સર્વથી વધારે તે ખુશ થયો કે તે નજીવો દેખાતો દાખડો ફેંકી છાંં આતશમાં બળવા ન દેતાં સંભાળીને લાવ્યો હતો.

“ખીરાદરો! આપણાં નસીબનો સેતારો ખુલેદીપર છે! આપણો દોવસ હવે ફરી જશે!” નસીબખાં ખરાં મને જોડ્યો, અને બીજા બન્ને “આમીન” પોકારી ઉઠ્યા, અને સાથેજ સવાલ કર્યો કે:-

“તે કેવી રીતે જનાબ?”

“આ જોતા નથી, પેટીજ ગુમ ચલકીયા ચોરાવકી નોટાનો ચોડો!” નસીબે હર્ષથી કહ્યું.

બારીકાથી તપાસતાં જણાયું કે ગયુરજા મહુએ કહેલી પુરેપુરી રકમ અમાનત સલામત હતી.

એક બીજાને મુખારકબાદી આપી રહ્યા બાદ નસીબખાં બોલ્યો:-

“આ પતરાનો દાખડો ખોલતી વકતે એક ચોક્કસ દસ્તાવેજ મેળવવાની મને ઉમીદ હતી, જે દોહમીર છું કે એમાં મળે નહીં.”

“અને તે કાંયે દસ્તાવેજ?” દાવરમીરજાએ પુછ્યું.

“આ તમામ દસ્તાવેજના કુંગર કરતાં બી વધારે કિંમતી તે કાગજ છે.” ગંભીર આવાજે નસીબે જવાબ દીધો.

“અરે પણ એવું તે શું બહુલું? ત્યાં ખુલાસાથી બોલશો?” દાવરમીરજાએ પુછ્યું.

“વસિયતનામું” મેળવવાની ઉમીદમાં હું હતો.” નસીબે કહ્યું.

“કોણું વસિયત ?” અસગરે સવાલ કીધો.

“બુઝાગી ખીયારા નવાબ ગયુરજંગનું.”

“અરે ! પણ આપણને નોટાની ચોરી પકડવાનું સેવિયું એટલે આપણી ફક્ત તો અદા થઈ ચુકી-માથે લીધેલું કામ સરંજામે હતું-પાર પડ્યું.” દાવરભિરઝા બોલ્યો.

“પણ એ કામ અધુરું જ રહેવાય; કારણ કે જે વસિયતનામું નહીં જ મળશે તો આ દબોલતોનો ઢગ, માલમિશ્કત અને નગીરો આ રહેરના એક બદમાશમાં બદમાશ અને ખુદનાં સંપત્તિના હાથમાં જશે.”

“અને તે કોણ ?” દાવરભિરઝાએ પુછ્યું.

“વળી કોણ ? મરનાર નવાબનો છુટ્ટો ભત્રીજો ગીયામુદ્દીન !”

“પણ જે વસિયત હાથ લાગે તો ?”

“તો અળખતા હકદાર વારસની તે મતા થશે.”

“ત્યારે એ કામ પાર હતારવા આપણે શું કરવું જોઈએ ?”

“આપણે ત્રણેએ એ કામ પાછળ મંડવું જોઈએ. એ બેદ ખુદશો ક્યાં વગર આપણે છત મેળવી છે એમ કહી રાકીએ જ નહી. સર્વ સરંજામે પહોંચાડીને આપણી ફતેહ પ્રકારની જોઈએ.” નસીએ સંમત થયું.

“પણ ત્યારે અરે હકદાર છે કોણું ?” અસગરઅલીએ પુછ્યું.

“મરનારની એક પુરી દિકરી તજમુન્નીસા.”

“પણ તે તો કે દહાડાની મરી બી ગઈ” દાવરભિરઝા બોલ્યો.

“એમ, ધારવાનો, સત્ય.” નસીખાંએ પુછ્યું.

“સત્ય ? મઆફક સત્ય. મારી જુસ્તેજુ અને લાંબી તલાશપરથી કહું છું કે તે ખીયારી તો કાએ દહાડાની કબ્રવાસ થઈ છે.”

“તમે ગલતીમાં ગોતાં આઓ છો, દાવરભિરઝા.”

“આપ શા પરથી ફરમાવો છો કે હું ગલતી કરું છું ?”

“કારણ કે મેં તે છોકરીને મારી આ બે ચચમોથી જોઈ છે.”

“ક્યાં અને ક્યારે ?”

મરનાર ગયુરજંગની સાથે તેનાં મકાનમાં પડેલી હતી તે રાત્રે તેણે જોયલી સફેદ સાધાનાળી રૂપિતો અહેવાલ કહી સંભળાવ્યો.

“એમજ હોય, તો વસિયતનામાં સાથે તે છોકરીને બી શોધી દહાડાની ખુશરત છે.” અસગરઅલીએ મત આપ્યું.

“એ બેદને પરદો ખુલતાં જ ગીયામુદ્દીનની બદમાશી ખુલશે અને આ મુકદ્દમા પર છેલ્લો પરદો પડશે.”

હવે આગળ શું અને કેવાં પગલાં ભરવા તે વિષે તરદવાર અટકાવો અને સુચનાઓ પછી તેઓ નકા દરાવ કરી ઉઠ્યા હતા કે કોઈ પણ ભોગે નજમુન્નીશા તેમજ ગયુરજંગનાં અસલ વસિલતનામોના પતો મેળવી શોધી કઢાડ્યાં.

અસગરઅલીને સોપેલું કામ તેણે ખૂબ કાપું હતું અને પોતાનાં ખાનગી કામપર તનમનથી મંડવા માંગતો હતો, તે છતાં નસીબખાંને બોલ નીચે નહીં પાડવા ઉપલાં કામમાં મદદ કરવા કંબુલ થયો.

દાવર મિરઝાએ અસગરની મેટીની બાળ કઢાડી હતી, તદીને પેલેપાર અદાસોના રહેઠાણ આગળ એક ધરનાં આંગણમાં રમતી તેણે તે બાળકોને જોઈ હતી, પણ એ બેઠે હતું જોયાડો નહીં પાડવાનું તેણે મુનાસેબ વિચાર્યું. એમ એ બેઠે છુપો રાખવામાં તેની તેમ જુદીજ હતી.

નસીબખાં પણ આ વાતથી વાંકેડે હતો અને તેઓ બન્ને સારી રહેશે બાણતા હતા કે છોકરી કાંઈ સંકેટમાં ન હતી અને જ્યારે ગમે ત્યારે તેણીને લઈ આવવાનું સહંસ હતું, એટલે એક દિવસે તેણીના બાપને તેણી સાથે મેળવી આપી તેને છક્કે કરી નાખવા સાથે ખુશ કરવા માંગતા હતા.

આ બાહોશ અમલદારો હજી વાતેજ વળગેલા હતા, જ્યારે એક નાની ગોળ મેઝપર પેલો પતરાનો દાખડો ખુદો પડેલો હતો.

જે ઓરડામાં તેઓ બેઠા હતા તે ચારે મથથી ખુલ્લો હતો, તે તેમનો મસવેરો કરવાનો ત્રસ ખુલ્લો કમરો હતો કે આસપાસ કોઈ છુપાઈને તેમની છુપી વાતો, સાંભળવાની, હિમ્મત કોશીય કરે નહીં.

તે ખાતાના એક વિશ્વાસુ અદમીએ પોરટમાં આવેલો એક પત્ર દુરથી બારીપર લાવી મુક્યો અને સલામ કરી ચાલવા માંડ્યું.

તે રાજકીના નસીબખાંએ તે લીધું. અને સરનામું જોઈ કંઠ્યું. “જ્યો દાવર મિરઝા તમારે નામનું છે.”

“મુઝાપકો નહીં જનાય, આપ જાણો,” તેણે કંઠ્યું.

નસીબખાંએ તે વાંચીને ખુલાસો કીધો કે “જે અજોરતને એ નદીમાં ડુબી મુએલી ધારેલી તેને જ્યાંથી સેવાની હમણાજ જે વાત દાવર મિરઝાએ કહી સંભળાવી છે, તે જાણ્યા પછી એ પત્રમાં લખેલી અખતરન્નીસા કોણ દોવી જોઈએ તે વિષે મને મુદ્દત થયેવધુ લાગતી નથી.”

“ઝરા વધારે ખુલાસાથી બોલો જનાય.” અસગરે સુચવ્યું.

“અલવાલના આપણા આડત્યા અલતાફ હુસેન જણાવે છે કે તેમનાં ધરના કોઠાએ કોઈ ચક્રમંદ જવાન ચખ્ખને ત્યાં બટકતો જોયો હતો—અને તેમને શક છે કે પેલી દોઝરીનીજ તલાશમાં તે દોષ એમ માન્ય પડે છે, અને તેથી તમારી મદદ માંગે છે; વાસ્તે દાવર મિરઝા સાદેજ, તમે એકદમ ત્યાં પહોંચી વળી પટ્ટું કરો.” નસીબખાંએ તાકીદ કીધી.

“મને પહેલેથીજ-જે રાત્રે તેણીને ડુબતી જિઆવી તેણીની પરીચાન હાસતપર દયા લાંબી મારા મિત્ર અલતાફ હુસેનનાં ધરમાં રાખી આવ્યો તે ઘડીથી કાંઈ એવું જ લાગતું હતું કે ગયુરજંગ મહંમદના બેઠી મામેલા સાથે તેણીને કાંઈ નિસ્મત તો ન હોય” અને તેથી હવે હું વધારે કાળજીથી જુરતેમું કરવા માંડું છું.”

“એમ જ છે, તો આજે જ એ કામ હાથ ધરો.” નસીબે કહ્યું.

રાતના સાડાનવનો શુભાર હશે. નવ વાગેની છેલ્લી શોકતમાંથી ઉતરેલી એક સારા ઘટમંત્રી જુવાન અઓરત અલતાફનું રોશન હોડી એકાંત બંગલાઓ તરફ જતી જણાઈ.

એ અઓરત રોશનની બાહેર પડવા પહેલાં જેતીબી તરફ પડી હશે તેણી ત્યાંની બંધુકદાર ઝોરાવર રોશનીમાં જોયું હશે કે, તે એક બેઠા બાંધાની પણ મુઓજુન કદો કામતની ધડેના રંગની કાળી ચળકતી આંખો અને મોતી જેવા સુંદર કાંતોવાળી સી હતી.

એક બીજીને મુસાફિર પણ તેજ રોશનપર ઉતરેલો દેખાયો. જો કે દેખાવે ઉંમર રસીદા હતો લેકીન જુવાન કરતાં વધારે તેજ આંખવાળો અને તટાર હતો.

ત્રેન ઉપડી ગઈ ત્યાં લગી પેલી અઓરત રોશનની બાહેરજ ઉભી રહી, પછી ઉપર વાંચ્યું તેમ એકાંત આવેલા બંગલાઓવાળા સત્તા તરફ જકડપથી યગસાં બંધવા લાગી.

પેલા બીજીને શખ્સ પણ પ્લાટફોર્મ પર સતાર માર્યા કરતો અને આવતા જતાને ખુબ ધ્યાનથી જોતો હતો.

એ અરસામાં પેલી અઓરત આડાલીડા રસ્તા વટાવતી એક ટેકડીની તળેડીમાં આવેલા તે એકાંત બંગલા તરફ ગઈ, કે જે વસ્તીથી લગભગ અરધો કોસ દુર હશે.

તે સડસડાટ પેલા બંગલાના બાગની દિવાર સુધી ચાલી ગઈ અને ત્યાંથી બંગલાના ઝોટલાપર બળતી રોશનીમાં ત્યાંની દિલચાસ જોઈ ચકે એવી જગ્યાએ છુપાઈ ઉભી.

બેસે માટીડા મળા કેટલાંક જણ ઝોટલાપર એઠેલાં તેણીએ દીકાં, સઘળાંઓપર ઝાંઝુ ધ્યાન ન આપતાં એક તવજવાન આંસરે સત્તર શિઆળા જોવલી એક ખુબસુરત નાંઝનીનપર નજર ચોટાડી તે ઉભી.

“એજ તો!” પેલી અઓરત બડબડી “સાફ યયુ કદ મે” સર્વે હકીકત તહેકીક કરીને મેજવીજ; આ બંગલાનો માલિક અલતાફ હુસેન નામનો વકીલ મુઓજ; અને તેનીજ સાથે પેલી વાત કરતી ઉભીજ.”

થોડીજ વારમાં તેણીએ પેલા મંદને ધરમાં જતાં જોયો, તેમજ બીજાઓ પણ વિખરાવા લાગ્યાં. જે જવાન બાનુપર તેણીએ ચોક્કસ નિગાહ રાખી હતી તેણી કાંઈ વિચારતી હોય તેમ થોડીક પસ ઉભી અને પછી બગીચામાં ઉતરી ચાંદર્યામાં ઉડતા ખુશનુમાં કુવારા આગળ જઈ એક બાજુપર ગોઠરાઈ.

તે બાનુની ઉપલી દિલચાસ જોઈને પેલી સંતાઈ ઉભેલી અઓરત. શયતાની સતોપથી હતી અને બેઠાડે બાગના ફાટકમાં ચક એક સાપની. સફાઈથી વગર આવાજ કરવે પેલી અબજાની પીક પાછળ આવી ઉભી ત્યારે તે બાનુ મનસાથે એકલી એકલી બોલતી સંબળાઈ:-

“આ ધરમાં હું ક્યાં-લગી પડી રહું? ધણીધણીઆણી તથા આખું કુટુંબ અસરાર છે; મારીપર મહેરબાની અને શિક્ષકતની નક્કરથી જીવે છે; પણ એમની મસાહતને ખોટી રીતે લાભ લઉં તો તેમાં પાકાપુદાણી રાખી-નહી, વાસ્તે હવે મારે મારી કુતબસરીની કાંધે ફિક્ક કરવીજ જોઈએ. આખર ઇચ્છતથી મારો નિર્વાહ કરવાનો કામ ઉપાય શોધી કહાડવોજ જોઈએ.”

તેજ પળે એક અણભણી અજોરત તેની સામે આવી ઉભી; તેને એકાએક જોતાજ તે ગમરાઈને બાજુપરથી ઢકી અને યુમ પાડવાની આણીપર દટી, તેજ પળે પેલી જિગ્ગાની અજોરત બોલી પડી:—

“ગમરાઈ કરવાની કે ચીખ મારવાની ઝુરત નથી—હું તમારી ખપરખાઈ છું.”

“પણ તમે કોણ હો બાઈ?” અખતરનીસાએ પુછ્યું.

“તમારી શોધમાં આખું હિન્દુસ્તાન છાંતી માર્યા બાદ આજે મારી મુશ્કેલી આવેલી જાઉં છું.”

“પણ તમે હમણાં ક્યાંથી આવ્યાં?”

“ઔરંગાબાદથી.”

“અને તમે કોણ હો, અને શા સારૂ અને શોધતાં આવ્યાં છો?”

“તમને કાંઈ કહેવા માંગું છું—લાંબો પ્રસાસો કરવા આહું છું.”

“કંઈ બાબતમાં?”

“તમારી પચદાયક, તમારાં ખાનદાન અને તમારાં જીવિચ્છ વિષે.”

“શું તમે મારા ધર્મ પીતા-મને પાળી લેનાર વાલિદીનો કોઈ અઝીઝેમાંથી છો-કે માત્ર કાંઈ દોસ્ત?”

“તમારા દહીઝા પિદર-ખરા બાપની હું એક ખપરખાઈ દટી.”

પુતળ તે જવાબ બાલુનું દેયું મરાઈ આવ્યું. તે ફરગરીને બોલી:—

“ઓ મહેરબાન બાલુ! બોલો બોલો, માદરા પિદર વિષે જે બી જાણતા હોવ તે બોલો-હું મારા ખરા બાપને જાણું.”

“ઝરા બગીચાની બાહેર આવવાની તરદી ફરમાવશો? નહીં તો અહીં તો અહીં કાંઈ છુપાઈને આપણી ખાનગી ચુકતેચુ-સાંભળી લેશો.”

અખતરનીસાએ આસપાસ જોવા માંડ્યું; તે આનાકાની કરવા લાગી.

“બાલો, બાલો” પેલી અજોરત બોલી. તે અર્ધ ગમરાયલી છોકરીને બાજુમાંથી પકડી માગની બાહેર લઈ આવી, અને કોઈ પણ જગ્યા કે રહેઠાણથી દુર મોટાં આમલીનાં ઝાડોની ઝૂંડ તળે તેણીને લાંબીને ઉભી રાખી.

રસ્તે ચાલતાં સ્વભાવિક રીતે અખતરનીસાને તરહેવાર ધારતીમર્વા વિચારો આવ્યા; તે છતાં તેણી દિગ્મત પકડી મન સાથ સધ્યારો લેતી કે કોઈ તેને નોહકતું નુકસાન તો નહીંજ પહોંચાડશે. તેણીએ વિમાચું કે પુરી ધારણાવાળું માણસ એમ દિગ્મતથી કાંઈનાં

મકાનમાં હુસવાની ને વળી ત્યાંથી મને આટલે દુર સલામત લાવવાની શા સાર જીવંત કરી
ઝહેમત ઉઠાવે ?

પેલા ઝડોના ખુંડની વચ્ચેવચ્ચ જ્યાં અંધારૂં ઘોર હતું ત્યાં પેલી અચોરત પોતાની
સાથે અખતરને લઈ આવી હમી

તે જગા કાળી રાતે કાળાં કામ કરવા લાગીનેજ સિંચાઈ હતી. તે એક "નાહની કુંઝ-
રીની તોળીમાં આવેલી એકાંત જગા હતી ત્યાંથી કાંઈ જાણ્યું ભરેલું એક છાલકું" પાણીનું
નાળું વહેતું હતું. એક તે નાળા પાસે જઈ પેલી સ્ત્રી બેસી —

"બાનુ ! હું ચેતાઈ છું કે કાંઈમી અસાધારણ જીવો કે સામળો, તો રહેજીની ગડબડ
કરવાની કે ચીસ પાડવાની કોશીશ કરે તો તમારા જીવને જોખમે કરજો !"

અખતરે જોઈ લીધું કે તેણી મનમાં આવી પડી હતી.

પેલી બેરીની બોલવાની દબ્બ હમ અને દિલ્લયાતની રીતભાત તદ્દનજ ફેરવાઈ
ગયલી જણાઈ.

આમ છતાં તે ઝાઝી ગમરાઈ નહીં મારણ કે તેણી ચડતી પડતી અને સુખ દુખને
અનુભવ મેળવી સુકી હતી. કાંઈ પણ ખુશ્ખોશ ગમરાટ બતાવ્યા વગર તેણીએ શાંતપણે કહ્યું—

"ત્યારે તમે મારા દુઃસમન છે ?"

"હું તમારા ધણજી નરકિકતાં સમપણમાં છું—ખરું કહું તો પિત્રાઈ છું"

"પણ તમે કોણ ? તમે કોણ-તમારું નામ શું ?" તેણીનાં મનમાં કાંઈ શક પડતા
અખતરનીમાએ પુછ્યું.

"એજળો ત્યારે મને હું ગાયુરજી ગના સગાભાઈનો દિકરો-તમારો અચાજાદ પિત્રાઈ
ગીયાસુદીન છું !"

"પાક પરવરની પનાહ !" એમ જોવી અખતરે નાહસનાની તમવીજ કાંધી, પણ
સ્ત્રી વેપમાં આવેલા ગીયાસુદીને તેણીને બાકમાંથી મજગૂત પકડી કહ્યું—

"ખબરદાર ! મારી ચેતવણી તુચ્છકારવામાં ખૂલ કરરો. છટેકવાની કે ખૂમ પાડવાની
રહેજીની કોશીશ કાંધી કે તેજ પળે મારી તેજ કટારી તારું કામ તમામ કરરો !"

"દગાથી મને અહીં લાવવાની મતલબ ?"

"એકજ સખખ તારી ઝિન્દગીને છૂપો ભેદ તુને કહેવા માંછું છું—તારાં હરબો નસખથી
તારાં અએલાદ અને ખાન્દાનથી તુને વાંકેક કરવા આદું છું. આજ સગી તું એવાજ ધકા-
રામાં છે કે મારા મર્દુમ મકાની તું એ પાળી વીધેલી છોકરી છે, પણ નહીં, તેમ નથી,
તુ તેની એક પૂરી અને હકદાર વારસ બેગી છે."

"ત્યારે મારું વચ્ચું છુપાવવામાં મારા વાલિદની શી બતલબ ?"

"તારાં માલને તેવણ ધિકકારતા હતાં; બસ એજ સખખ."

"અને મારાં માંને ધિકકાર તારું કારણ ?"

“વહમ, સિધ વહમ ! વહમની દવા ન હુંકેમાને પાસે હતી ન હજારે હસામેસિલુના હાયમાં ! તેવણે એવોજ રાક હતો કે મારાં કાકી ઝોલુરા બેગમ એવંશ જન્માં હતાં !”

“અને શું એમજ હતું ?”

“પાક ખુદા સાહેબ છે—બિદકુલ નહીં, તેવણ કરતાં વધારે પાક અંરમતે અંરોરતે રૂએ જોડાં પર ગણત્રીનીજ હશે; અને તો પણ જો કે તુને પોતાનાં બચ્ચાં તરીકે પાળી હતી, છતાં તેવણ એવુંજ માનતાં હતાં કે કાવેદાની નજરે તું તેમની નહીં પણ કોઈ ખીજની અઓઝાદ હતી.”

“પણ એમની ગલતી મોડેથી ખી એવણે જોઈ હતી કે ?”

“હા.”

“શુકે અસ્લાહ ?”

“પણ તે ગલતી જઠેદીથી તેવણે જાણી હતો, તો ખુદાના શુકાના કરવામાં તું વાજખી ગણતો.”

“પણ મારાં માંતું શું થયું ? તેવણ કયાં છે ?”

“અરસોસ ! તે ખીચારાંને પોતાની બાધુનાં એક મકાનમાં કયદ રાખ્યાં હતાં તેમાં દુઃખમાં સખડી ખરી ગયાં; ત્યારેખી મારા કાકાએ તેવણની સુરત જોવાં કે આખેરી સેજદા કરવાનું મુનાસેજ નહીં ધાયું. ગરીબ ખીચારાં મારાં કોકી !”

“ત્યારે શું આપણે ખરેખર એક ખીજનાં પિત્રાધ સમજે ?

“ખરાખર.”

“ત્યારે હવે ત્યારે આપણી સગાઇ સાબિત થઈ છે, તો તમે મને ધિક્કારવાનું છોડી દીધું હશે.”

“મેં કદીખી તુને ધિક્કારીજ નથી.”

“ત્યારે મારા એક સવાલનો જવાબ આપો, ગીયામુદીન સાહેબ.” અખતર બોલી.
“તમે આવા ઝનાની અવતારમાં આહીં કાં આવ્યા ?”

“કારણ એજ કે મારાં મહુમ કાકાજી તારા વાલિદે મહુમ નવાબ ગયુરજંગ તુને મુલેક્ષી માનતા હતા—અને હું પણ પેલી યાદમાર અખેરી રાને નદીમાં તુને દૂખી ગયત્રીજ ધારતો હતો. એવા ખીઆલથી મહુમ પોતાની જગીરાત અને તમામ દરજાસતનો મને એકલાને વારેસ કરાવી તે મૂજબનું વસિયત કીધું; પણ મારા જમુસોથી તારી દયાતીની ખુશાલી ખરી ખખર મળતાંજ તારી શોધમાં નિકળી પડ્યો, અને શુકે અસ્લાહ ! મારી મહામુસીમનો નો જલ્લો આજે મને મળ્યો.”

“વાર, હવે કરવા શું મંગીજ ?” અખતરનીસાએ પુછ્યું.

“તું દયાત હોવા છતાં મારા મુરખની કાકાજીની તમામ દરજાસત પચાવી પાડવાનું પાપ કરવા દિલ ચાત્રનું નથી—એવી એમમાની કદાચ આ જોડાંમાં ચાલી જાય, સેજીન દરખમાં રૂ સિયાદ થાય—કિઆમતમાં કાજી મોહકું બને. તુંખી એકે દરકદાર વારેસ છે, અને તારો બાગ આપજા તિયાર છે.”

“અને મારો બ્રાજ ક્યારે આપવા માગો છો?”

“નન્યુન્નીસા!” તેણીની વધારે આગળ આવીને તે બોલ્યો, “તું મારી સાથ નિકાલના પાંચ ગાંઠથી બેઝાય તેજ પળે.”

“લાલગોલ! ગીયાસુદીન, તમારી સાથ શાદી કરવા કરતાં મારા જાનની બરબાદી કરવા હું જલ્દી તૈયાર થઈશ!”

“ત્યારે તો તારા કિસ્મતમાં મરજોતજ છે!” બેરહમ ગીયાસ બોલ્યો, અને હાથમાં નાગી કઠાર લઈ તે નિરાધાર નવજવાન બાળાના આંગ પર ધર્યો.

“સાથ અથ બદકાર!” એક મહાતા આવજ મંબળાયો, અને તેજ પળે માથામાં એક મુકકી પડાવતી પાસેના નાળાંમાં ગીયાસ ગળડી પડ્યો.

ગમે એવી બહાદુર છતાં, એકાએક તેણીપર થયેલા હુમલા અને ત્વરિત અને ચમત્કારિક અચાનક તેણીનાં નાજુક દિવસર એવી મજબુત અસર થઈ કે તે બેહોશ બની નરમ પાસની કુદતી સેજ પર સુઈ ગઈ.

પેલા વેપારી બગવા બગત ગીયાસને કાંઈ ઇંચા થઈ ન હતી; તે સુત્રજ પાછો જીડી જીઓ, અને મોં ભાવતાં હસકા વિષેયજી વાપરતો પોતાને માત કરનાર માથુસપર ધર્યો.

પોતાની કઠાર હજી તેના હાથમાં મજબુત પકડેલી હતી, તેજી તે જગામી અને બેહોશ બાળાને હોશમાં લાવવાની કોશીશ કરતા મુકકીએ બેઠેલા બહાદુરની પીઠમા બોક્કી દેવાની અણીપર હતો, તેજ પળે તેની પહોંચી એક મજબુત દસ્તની લોખંડી પકડમાં જકડાઈ ગઈ, અને એક ખુબાર ખેચતાજી થૂર થઈ.

પેલો દેખાતો ધરડો જંપાન બની ગયો, તેમજ વેપારી ગીયાસ હવે એક મહાને મર્દ મીસાલ કમરે કરી જીતો.

પણ હુકેમાંજ ઝગડાનો અત આગ્યો

પેલો બદકાર ખુની એક બાહોશ સરઆઝમુદા બહાદુરના હાથે આજેજ બન્યો, અને અઘોરત તરીકેની ઠગાઈ કરવા જે હાથેપર સુડીયાં પહેરવા હતા તે પહોંચી પર હવે લોઢાંની હથકડીએ પડી.

એ અરસામાં પેલી નાઝનીન પુરતા હોશમાં આવી હતી.

મારામારી દરજાન પેલા બચાવ કરનાર બહાદુર પહેરેલી ખોટી દહાડી નિકળી જઈ એક જવાંમર્દ ઝાંઘેર થયો હતો, અને અખતરૂન્નીસાએ તેને પૂછ્યું:

“આપ કાજી સાહેબ છો?”

“ડરો નહીં બાનુ; હું હાવર મિરજા છું.”

“ઓ માહેબ! પેલો માર ખુન કરતો.”

“તેની રીતમાત પરથી મને પણ એમજ લાગ્યું.”

“તમે મહેરબાને આ સુધાં મારી ઝિન્દગી એ વારે બચાવી છે.”

“પોક અદલાદનો શુક્રચંદ્રાર છું, કે જ્યારે બપોરે વાર તમે બપોમાં આવી પડ્યા ત્યારે હું તમારી મદદે વખતસર આવી પહોંચવાને નસીબવાન નિવડયો.”

દાવર મિરઝાએ એક સિપદી ફાડી, જેનો તુર્તજ તેજ મુજબ જવાબ મળ્યો, અને તેની મતલબ શી હશે, તેની બીજાંઓને સમજ પડે તે પહેલાં તે પાસેની ઝાડીમાંથી એ મદદ આવી સામે ઉભા. તેમને તેણે કહ્યું:-

“આ રહ્યો તમારો કપદો; પકડો અને ને તમારે સ્વાધીન થો.”

“ક્યાં છે સાહેબ ?” એક જણે અજાણીમાં પૂછ્યું.

“કેમ ? એટલું બી તમારી આંખે સુંઝું નથી ? એમજ પુણીયા પોલીસની નોકરીમાં આગળ વધવાની ઉમીદ રાખો છો કે ? અરા બરાબર નજર પોલીસને જુવોની ?” અઝોરતનો વેપકારણ કરેલા ગીયાસુદીન તદ્દ આંગળી કરી કહ્યું.

“પણ સાહેબ અહીં તો કોઈ મદદ જણાતો નથી ?” બીજાંએ વધારે અજાણ થતાં પૂછ્યું.

“આલો ત્યારે આ અઝોરતનો કબજો લ્યો, ને હું બીજો હુકમ આપું ત્યાંસુધી એનીપર સંભાળભરી નિગાહ રાખજો.”

“જો હુકમ સરકાર !” પેલા બંને લશ્કરી હાથે સલામ કરી બોલ્યા, અને પછી તેમાંના એકે ગીયાસુદીનનાં ખાતોપર હાથ મુકી કીધું. :-“આલો બેગમસાહેબા, વગર ભાડેના મહેલની સંચર કરવા ! કોઈ જગરો ઉઠાવગીર મુવોહ !”

કાંઈપણ પ્રયત્નપાત્ર ક્યાં વગર ગીયાસુદીન પેલા સિપાહીઓ સાથે શુપચુપ ચાલતો ચલ્યો.

તે લુચ્ચો પોતાને હાથે પોતાનીજ પાંચરેલી જાળમાં ફસ્યો હતો.

અગર મદદના કિસ્સામાં હતે તો સરણુ ચલા પહેલાં તરહેવાર બચાવ પેશ કરતે. પણ અઝોરતનો વેપજ તેની બદમાશીની સાબિતી હતી એટલે જુકી બકચક કરવામાં સારજ શી હતો !

પોતાનું ખુન કેરવા આવેલા શખ્સના જવા બાદ અખતર-નીશાએ પૂછ્યું ?-

“જનાબ; આપ જણો છો કે એ મોલુસ કોણ છે ?”

“એશક;” દાવર મિરઝાએ જવાબ દાધો. “અને આપ બાનુને પણ હું બપુબી પચાનું છું !”

“ખરેખર ?”

“તો શું બોલું ? હું દિલગીર છું કે તમે અને છેતર્યો છો !”

“નહીં સાહેબ, આપની કાંઈ લુલ્લ હશે.”

“તમારું નામ નજમુન્નીસા નથી એમ હજી પણ કહેવા મંજો છે ?”

‘જેઅહીં મોઝાફ જનાળ, લોકોન યોડીજ પણ પહેતા ગીયાસે મને કહયું’ ત્યા લગી મારા એ ખરા નામથી ના વાકેફજ હતી.”

“અને એ શખ્સે બેઠ જે ચો ત્યા લગી તમે એમજ સમજતા હતા કે મરનાર નબ્બાજ ગયુરજો તમને મિર્ પાલી લીધા હતા?”

“એમજ, એમજ, અને હજી બી હું એજા એક બદલનન માણસના બોલપર કેમ ખતમાર લાવી શકુ?”

“જો ગીયાસુદીન એમ બોલ્યો હોત કે તમાર નામ નજમુન્નીસા છે, તો તે ખરજ બોલ્યો છે.”

અખતરન્નીસા—“તે હવે આપણે જણીએ છીએ તેમ નજમુન્નીસાએ ગીયાસુદીન સાથે થયેલી તમામ વાત કહી સંભારી

તમામ કેરીયત સાબળી લઇ, દાવરમીરજાએ કહયું—

“જ્યા સુધી હું જોણુ છું ત્યાં લગી તો તુ તે સાચુજ બોલ્યો છે, પણ તમારે લગની તમામ વાત તેણે કહી નથી”

“અને તે કઇ વાત?”

“તે એક તમારી મરનાર વાસિદનાં તમેજ એક પુરા હકદાર વારસ છે, ને જાસસાગ્રીથી બોલું વસિયતનાણુ બનાવી તે પોતે વારસ થઇ બેઠો છે”

બીજી કેટલીક અગત્યોગી વાતચિત કરતા તે બન્નેએ અલ્તાફુલ્લેસેનના બગના તર્ માનવા માંડયું

મકરણ નવમુ.

નેકીના નતીજો.

બીજે દીને પાછી ત્રણે અમલદારોની છુપી મજા મળી, જે જણુ પુરા પુરા જણાતા હતા, તેઓના મહેરાપરથી ઝાઢેર હતું કે કાઠ જાણવાનેગ ભેદનો પરદો તેઓ સામે ખુલ્યો હશે નસીબખાં સર્વથી ઝીઆત ખુશમિઝાજમા હતો

હુકકાનો અકેક દમ જે આ પ્રાદ તેઓ વાતે વળગ્યા.

નસીબખાં બોલ્યો ‘નિતદરો ! કાઠ તુ જીતું?’

અસગરઅલી પહેલો બોનનાર હતો, તેણે કહયું—

“સાહેબો ! હુ બાંદ છું” કે આ મુકદમામા માંડે કામ બાંદી રેહયું નથી વાસ્તે મારે હરતખરદાર થયું નેહએ—એ પરથી હાથ હાથવેલો જોઇએ, અને મારે તમામ ધ્યાન મારી શુમ થયેલી ફિકરીને મોઢી કઢાડવામા રોકાયું જોઇએ.”

“સિદ્ધિ એજ કારણ માટે તમેએ એ કામથી હાથ ઉઠાવી દેખોથી જુદા થવાની સુરત નથી.” દાવરભિરજા બોલી પડ્યો.

તેનાં બોલવાની હર્ષપરથી તે ચતુર ચેતી ગયો કે, તેનાં બોલો, પ્રશમીઆજ અને પહાડુર સાથી કાંઈ પ્રશમખખર આપનાર હશે, તે પરથી તેણે પુછ્યું:—

“મારે માટે કાંઈ મુઝદો-પ્રશમખખર છે?”

“હા, એક નાનું સરખું દારતાને દિવ્યપ્રશ્ન; પણ તે, જાહેર કરવા પહેલાં જનાય નસીબખાં સાહેબને શું કહેવાયું છે તે સાંભળી લેવું વધારે મુતાસેબ છે; કારણ કે મારા કરતાં દસગણી પ્રશમખખર આપવાના હોય એમ એમની પેશાનીપરના પ્રકાશથી જણાય છે.”

“દુરસ્ત કહ્યું” દારત દાવર; તમારું કહેવું લગભગ ખરું છે. બિરાદરો તમને પાંદ છે કે જ્યારે આપણે પેસા જુનો નકામો દેખાતો પતરાનો દાખડો બોલ્યો ત્યારે તેમાંથી નોટનો હળ નિકળી પડ્યો હતો?”

તેના સાથીઓએ ‘હા’નો જવાબ આપતાં નસીબખાંએ આગળ ચલાવ્યું કે “નવાબ ગચુરજંગ મહુમનાં વસિયતનામોના પણ મેં પતો મેળવ્યોછ.”

“શું કહોછ?” પ્રશાલી અને અન્યયથી સાથ તેના બંને સાથીઓ એકઠી વક્તે બોલી ઉઠ્યા.

“તે વસિયત મારા કબજામાં છે, લેકીન બિરાદરો! તે મેળવવા મને જુનું કથસ્તાન બોદી જોવાની ફર્ક પડી હતી.”

“કથસ્તાનમાં વસિયતનાયું?”

“હા; પકડી જમાલખીએ એક જુની કથના ખાંચામાં તે સંતાડેલું હતું; તેની બાગી તૂટી ખખર મળતાં હું ત્યાં જઈ પુજો અને આખી રાતની મિદનત પછી તેનો નતીજો મળ્યો—મારી આસા ફક્તી.”

ખીજા કેટલાક ખુલાસા પછી અસગરઅલીએ પુછ્યું, કે “જનાબ, પેત્રી સુફેદ સાયા-વાળી સ્ત્રીનો ખુલાસો કરવા આપે ફરમવ્યું હતું તે કોણ હતી? કારણ કે આત્યાર લગી જે કાંઈ જાહેર થયું છે તે પરથી તે મહુમ નવાબની દિકરી-જેમ આપે સંમજતા હતા તેમ સાબિત થઈ નથી?”

“દિકરી કે માં કાંઈની સુરત મેં નહરે-કાંઈ દિવસે જોયલી નહીં, પણ મરનારે પોતાની બેટીનો જે સરાપો કહી સંબળાવેલો, હુમલુ તેવીજ સિદ્ધિ અરા સીનરસીદા-અરા ઉમરે પૂગેલી તે સિવાય, બામેગાલ તેવીજ; તેણીને જોવાથી, પહેલાં હું આસમાનપરથી ઉતરી આવેલો એક પાક રેદજ સમજેલો, પણ પાછળથી મારી ખાતરી થઈ કે તેણી આપણાંજ જેવું હાડ માસ ધરાવતું આખી પુતળું હતું. મેં મારી રીત મુગળ જુસ્તેજુ આહુ રાખી અને પરિણામમાં જે ફતેહ મને મળી તે ધણીજ વિચિત્ર—એક કદાની દિસ્તાની કિતાબની દિલ ઉશકેર નારાં ફરીસાં દારતાનથી બરેલા સદાઓને લાંબક-ધણીજ વિચિત્ર હતી. બિરાદરો, તમે કાંઈ અટકાવી શકો છો?” નસીબખાંએ પુછ્યું.

અન્નેએ કશો જવાબ નહીં વાળવાથી તેણે આગળ વધાયું. —“સાંભળો ત્યારે, તે અજીમ અઝોરત કોઈજ નહીં” પણ ગાયુરજગ મહુમની વિધવા ઓહુરાખાતુન હતી—ના, હુહુ છે તમારી અને મારી મોઆફક ખાતી પીની, ફરતી હરતી, જીવતી જમતી પણ એક” જોગનની પવિત્ર જિન્દગી ચુકારતી પાક અરમત પરહેઝમાર, અઝોરત જીવતી છે.

“તેણીને મરણ પામેલી સર કોઈ જાણતું હતું” તો ગાયુરજગ મરણ પામ્યો તેજ દિને તેનાંજ મમનમાં અને તેથી ગયમી પણ હિંમતમરી રીતે કેમ ડુગી નિકળી હશે એવો સવાલ સ્વભાવિક રીતે તમારા મનમાં ઉઠ્યો હશે.

“સપ્ત વરસની વાતપર એ પાકદમનને પેટે એક પુત્રા પવદા પડી તે દિનથી ગાયા તેણીની પક્ષતીની પહેવ યથ નવાખને તેણીની નફાદારી વિષે શક યડ્યો, પણ જેમ આજ કાન પાસીઓ વાતવાતમાં કુદકા મારી ‘મંદૂમોનીય કાંટ’માં દોડી જઈ પોતાના પૈસા ટકાની ખુવારી ગાય ઇજત હુરમતની પણ ધુણાણી કરે છે તેમ ન કરતા ને જોહાદીદ નવાખે હુરઅંદેશી વાપરી ઓહુગએગમને પોતાનીજ હવેલીની બાહુની ખીજ એક પડત હવેલીમાં અજાહેદો રાખી તેણીના ખર્ચ ખુટખુ માટે દર મામે ચોક્કમ રકમ આપવા સિવાય તે તેણી સાથે કશોજ વ્યવહાર રાખતો નહીં. તેણીને પેટે અવતરેલી ડોકરીને નજમુન્નીસાનું નામ આપી પોતાની પાળી લીધેલી દિકરી તરીકે ઉધારવા માડી

‘ઉપર મુજબ એકાદ બે વરસ મોઆમેતો આ’વા પછી ઓહુરાખાતુનના મગજમાં કોણ જાણે શું આવ્યું તે પોતાની એક નમકદલાલ દારી—કે જે આજે પણ તેણીના જમણા હાથ જેવી છે—તેને વિશ્વાસમાં લઈ અક હિંમતમરી ચુકતી રચી એક ખોટો જનાઓ બનાવી કબરતાનમાં લઈ જઈ ઓહુરાખાતુનના મુર્દુ તરીકે દાટવામાં આવ્યું. કાધાયમાન વહેળી નવાખે તેણીને છેડે સોજદો પણ કરવાની સાફ ના પાડી હતી એટલે તે યુક્તિ કામિલ તૌરપર પાર ઉતરી અવમત્તા, મરનારની નિયતે જિંદગત, અહેલુમ રગવરા આપણી પાક દીનની શરીરત મુજબ જતાએ ઝરા ધર્મ અને રસમ પ્રમાણે પોતાના નામ અને શાન પ્રમાણે કરવામાં નવાખે કાંઈ પણ કયાસ રાખી નહીં—ચુતાન્હે આજ લગી દર સાલ ધણા મોટા ખર્ચથી તેણીને ઉર્સ પણ કરવામાં આવે છે

“ઓહુરાખાતુનના મની લીધેલા મરણ પછી આસરે છ મહીના રહી અતારમથી કોઈ હિન્દુ રાખતી નામે કાશીખાઈ હમરાખાદ આવી, અને પોતાની એલી મોઆરફને નવાખ ગાયુરજગની હવેલીની બાહુમાં પડત પડેતુ પેટુજ મકાન બાંહે રાખવાની ઇચ્છા બતાવી પણ એવી એક ધર્મી અઝોરનને તે મકાન સુદત વાપરવા આપનાતો નવાખે પોતાના મુન્તીજિમને દુકમ આપ્યો

‘આ કાશીવાસી કાશીખાઈ કોર્નજ નહીં પણ ઓહુરાખાતુન હતા એમ તમે એલી ગયા હશેજ વરસો લગી તેણી કોણ હતી તે કોઈએ જાણ્યું બી નહીં ને જાણવાની દરકાર પણ કાંઈ નહીં.

‘ગાયુરજગની હવેલી અને ઉપની પડત હવેલી રચે ભાગ્યે બે ગઝનો તફાવત હશે. આગળ જમોનામાં ત્યારે એ મકાનો મરનાર નવાખના કોઈ પૂર્વજોએ બધે ના હશે ત્યારે

તેઓએ પોતાની સગવડ યા ડોઝ બીજા સમયે છે કે ત્રીજા માળનાં ધામાં પર એક નાના પુલ જેવા મુર્ગથી બંને મક્કોનાં બેડાણ કરી લીધું હતું તેનું ત્યાં વસ્તો સેકરો માણસનું કદી પશુ ધ્યાન ખેંચાયું નહીં, લેકીન જોહરાખાતું ન તેથી પુરેપુરી વાકેફ હતી.

“હવે વધારે કહેવાનું બાકી નથી: ગયુરજાનાં મરણની રાતે ઉપલેજ માર્ચે સુકે સાત્રામાં આવી તેણીએ દેખાવ કીધો હતો.”

ઉપરું રસીકું બધાંન ખત્તે ચતાં અસગરઅલી બોલ્યો: “દાવરમિરજાં સાહેબ! આપની ગુમાને મુઆરક બોલીને વધુ પુશખખર સંભળાવસો?”

“બેશક; ખુદ આપને અમલખીના બહકે ખુશીના દર્વામાં ગઈ કરી નાખનારી ખુદ ખખરી સંભળાવીશ; એક પણ સંસ કરે.” એમ બોલી તે કમરાની બાહર ગયો ને બે ત્રણ મીનીટમાં તો એક નાહની બાળકીને ગોદમાં લઇને દસ્તો દસ્તો પાછો દાખલ થયો.

પેલાએ કહ્યું હતું તેમ ખરેખર અમલખી અને ખુશાલીમાં અસગરઅલી ઉડી ઉભો, અને દાવરમિરજા તર્ફ દોડી જઈ પેલી છોકરીને વદાલથી પોતાની ગોદમાં લઈ લઈ લેતો ખતી ગયો. તે તેની ગુમ ચપલી બાળકી છ મહીના પછી માછી મળી હતી.

“અમ્મા જનના!” બોલી પેલી નાહની બાળકી આપને ટોટે વળગી પડી.

બીજું ત્રીજું કામ પડતું મેલી અસગરઅલી એક ગાડી મંગાવી પોતાના ગુમ ચપલાં જોહરને લઈ પોતાને ઘેર લઈ ચાલી ગયો, અને બાકીના બે અમલદારો પોતાના મંજીરામાં પાછા મરાગુલ થયા.

“મરતારની વસિયતનામું તમારા કમરામાંજ છેની જનાણ!” દાવરે પુછ્યું.

“હાજ તો.” નસીબખાંએ કહ્યું.

“ત્યારે હકદાર વારસ કોણ છે?”

“પેલી ગુમ ચપલી છોકરી નજમુન્નીસા.”

“ત્યારે તેજ બીચારાં ઘરાની ખરી દિકરી કે?”

“હા; તેજ ખરી દિકરી. બહકે તેણીને શાધી કહાડવાની જ્યારે અતિપય કાળજી મહુમે બતાવી હતી ત્યારેજ મને લાગેલું કે તે તેની દિકરી હોતીજ નોંધએ.”

“એમ માનવાનું કારણ?”

“કારણ ખુદ્દુ હતું. ગુમ ચપલી મોટી દબોલતની મરતારને જેટલી દસ્કાર હતી તેથી ચાર ગણી ઇન્તેઝારી એ છોકરીને પાછી જોવાની હતી એમ તેમના બોલવા પરથી કોણી કહેતે.”

“અગર તે છોકરી મળી જાય તો તેની વિરાસત સાબિત કરવામાં કંઈ દિકકત પડશે કે?”

“દિકકત કે મુસીબત કે મિહનત જેવું કોઈજ નહીં.”

ખે. શુભાર દઝોલતની, ખાલિક ખનવા સાથેજ ને. કામ તેણીએ, પહેલું કાંઈ તે પોતાને ઇશ્વાસમાં સમજાવી-તંગીમાં તણાતી-કરામ મળોતે મરતી-પુત્રીને હોય કતલ, થતી-મુઝીના કાંસમાં પડતી બચાવનાર, ત્રણે વીરલાઓને, કરોખાલથી નિહાલ કરવાનું કામ હતું. ક્રમવાજ અને રહમદિલ નજમુ-નીસાની મહેરબાનીથી ગીયાસને થોડું ઘણું ઝાંસી જવા દીધો; પણ એવી કપુલાતે કે તેણે એકદમ પરદેશ ચાલી જવું અને કદી ખી પાચેતખત કે રિયાસતે હુયદરાખાદમાં કદમ મુકતું નહીં.

નવાખ ગયુરજંગ મહુમની વરસી વિતવા બાદ નજમુ-નીસાએ એક ખાન્દાની અમીરઝાદા નામે કુખુલ ઉમરા સાથે થાડી કાંધી અને સુખ ચંપનમાં રહેવા લાગી, અને પોતાની બેટીને સર્વ વાને સુખી બોવાનો સતોષ મેળવી ઝાહરાબેગમ હુજળે શરીફ કરવા મોકલે. મોઆબેમા તર્ફ ઉપડી ગઇ.

એ મુજબ બદકારોને તેમની બાદીના બદલો અને તકાને નેકીનો નતીજો મળ્યો, દિવાંસો અમ વાંચક ! તું અઝોરત હોય કે મદદ, અઝ હોય કે જવાન, પારસી, હિન્દુ કે હોય મુસલમાન, તું તારા દીન ઇમાનપર સંખેત કદમ રહી નેજી અને રાંસીના કાંસમાં મથાયુલ રહેજે કે તેનો નેક નતીજો તું પાચે. આમીન !

નવરંગ પ્રેસનું નવું પબ્લીકેશન:

બહાર પડી ચુકું છે.

તોખમની તકોબરી!

‘નવરંગ’ ની ફતેહમંદ એકન્ડ. સીરીઅલ ‘સંસારનો ફાંસો !’ ના ઉધરતા લેખક દારાં કાપડયાની કલમથી લખાયેલી એક અતિ ફાંકડી પારસી સંસારની વારતા. આ વારતા ‘સંસારનો ફાંસો’ ને સુલાવે બોધી છે એટલુંજ એની સીફારસમાં કહેવું બસ છે.

ઉંચા એક્ઝક ડ્રાગળો ઉપર સફાઈદાર છપાઇ અને કપડાંના પાકાં પુકાંમાં સુંદર બાઇન્ડીંગ કરેલા ૨૫૦ સફાવું મનહર વોલ્યુમ. કીંમત રૂ. ખે. પોસ્ટેજ ભુલું.

નવરંગ પ્રેસ, બજારગેટ શ્રીટ, કોટ,

મુંબઈ.

તું કાં લાવ્યો કલિયુગ તેની અજલ ?

૧૧૨૧ માટે ખાસ રચનાર—કવિ આદીલ.

શુ કલિયુગ કર્યો કરી તું રહ્યો,
ફેરાવન બની શુ ફરી તું રહ્યો
જરા તો તું સત્યુગનો ખાસ કર,
અમર તેની કિર્તી ન પામીશ કર
સગજ કામો સત્યુગે શુ શુ કીધા,
પતાળે નજર પાપો દાકી દીધા.
શુ નિતી, ને રીતી, ને ધર્મી ચલાવ,
હતી જેની સમ્યાગ ઉપર વનચ
હતો કાટો સતનો જે અમર અવન
તું કાં લાવ્યો કલિયુગ તેની અજલ ?

જીમ્યો તે ખાચો જુડો તમામ
ફના કરવા ગેતીથી સત્યુગ નામ
પડના તે બાજ ને બેહેનોમા વેર,
બુલાવી સખાગન ને ખચેરાત, ખેર
પિતા પુનમા દુશમની શુ કરી
મુરવાત તો મોઢે, ને અતર છગી.
કપડ ને કીતો દુશમની વેર બવ,
મઢે બેગીને બેધ માતાને તાન
રકાઈ, ને પ્રિતીની, યજ પુરી પવ
તું કાં લાવ્યો કલિયુગ તેની અજલ ?

બને બેટી માતાની વેરણ આઈ,
પતીઓ તને નરો ધરની મતી
સતીઓ પતીની બની જે ફરી,
બી હડ અજે તેઓની મની
ગમે ભાધના, ભાધ ફાસી ધરે,
બી બેહેન, બેહેને ની દામી કરે
બુદ્ધા ધર્મિઓ ધર્મ આજે તમામ
ને આબેદો બુદ્ધા પરિતર કનામ
હતો જગજગે ડગ સત્યુગ અજલ
તું કાં લાવ્યો કલિયુગ તેની અજલ ?

શિખી નરો ધધો ને ધાપો કરે,
પતી બાપડો જગની ધાપો કરે
પિતા માત્રો છોડે દીની જગમ,
ફે બેટા ને બેગી બને પ્રેમમામ
કોઈ નાચે હમ કેમનો દાચ લઈ,
તો કંઈ નાચે પર કોમની સાચ જઈ
બગી રો બહી વધા જુઓ ત્યાં બહી,
જણાયે છે અજે ન 'જેમજી' કી
હતો જગજગે કરતો મત્યુગ અમત,
તું કાં લાવ્યો કલિયુગ તેની અજલ ?

અરે દદગા દવરે દાદરસા
સમજ સુજની ફરોદો કર્મોદરસ
હટાવ દુર સત્યુગથી દમ બ દમ,
પુરા પાપી કલિયુગના આ મદમ
કમી બાગ પાપોનો ધર્તિઓ કર,
બેડો માર નેકીની બર્નિઓ કર
જુરેતાઓને નેક સરતો બતાવ
સદ, રાહ આદીલ સહને ચલાવ
હતો કેવો સત્યુગ રાહ અજલ,
તું કાં લાવ્યો કલિયુગ તેની અજલ ?

પ્રજ્ઞકીય કેળવણી.

લખનાર: "એક અભ્યાસી."

(૨)

આપણને ગરીબી, કંગાલપત, રોગ, અજ્ઞાન જોઈતી નથી. સ્વતંત્રતા અથવા મેક્ષ મેં તે ચીજ હોય છતાં ઉપંચી ચીજ આપણને નથી જોઈતી. પણ ધર્મગુરુઓ, ઉપદેશકો, અને પવનગરો મુખ્યા પડ્યા નથી તેમ તેઓ ગરીબજાનો ચિન્હો પણ બતાવતા નથી. પ્રસંગ મળતાં તરતજ તેઓ પોતાની ઝેરી વાત પ્રજ્ઞમાં ફેલાવવાં માટે છે અને વેરાંચ અને સાત જીવનને નામે ગરીબી અને ત્યાગને લેટવાની વાતો કરે છે. સંન્યાસીઓ અને દરવીશો, હજુ મનુષ્યોમાં આદર્શ ગણાય છે. કેળવણી અને સ્વતંત્ર મગજના માણસો પણ નિષ્ક્રીય જીવનની ત્યાગની વાત કરતા ધરાતા નથી. હિંદુસ્થાનની પ્રજ્ઞના પતનનું એક મુખ્ય કારણ આસામાન્ય ત્યાગ જ છે. પહેલી અને છેલ્લીવાર આપણું આજકાલે આ ઝેરી ત્યાગ જીવિતી આપણે મુક્ત કરવા જોઈએ; કેમકે પ્રમાણિકપણે મેળવેલા ધનવૈભવ ભોગવવામાં કંઈજ પાપ નથી.

પ્રજ્ઞકીય કેળવણીની યોજના ઘડનારાએ હમોશો લક્ષમાં રાખવાનું છે કે કેળવણી જીવનને મુખ્ય પ્રશ્ન છે. સામાજિક તેમજ વ્યક્તિગત ક્રિષ્ણ (Individual freedom) માટે તેની મુખ્ય જરૂર છે. વિજ્ઞાનની માયામાં બોલીએ તો સધળી જીવંતી સામાજિક છે, ને તેથી કેળવણી પણ સામાજિક છે. કેળવણીથી વ્યક્તિ વ્યક્તિ વચ્ચે અને પ્રજા, પ્રજા વચ્ચેના સંબંધ વધે છે. કેળવણીનો અચાર એક સામાજિક દરજ છે. કેમકે વ્યક્તિ અને સમાજ પરસ્પર આધાર રાખનારાં છે. જેથી વ્યક્તિનું ભદ્રું યદ્ય શકે તેથી સમાજનું પણ કલ્યાણ થાય છે.

શિક્ષણ અંતિમ ધ્યેય (End) નથી પણ એક ધ્યેયને પામવાનું સાધન (means) છે. કેળવણીનો હેતુ અનંત પ્રગતિવંત જીવન મેળવવાનો છે. જેમ જીવન અનંત છે તેમ શિક્ષણ પણ અનંત છે. સરળતાને ખાતર શારીરિક, માનસિક, સામાજિક, તાત્વિક અને નૈતિક એવા જીવંતીના આગોંધાવામાં આવે છે પણ વસ્તુતઃ જીવંતી એકજ છે. મુદ્દર પ્રગતિવંત જીવનને સધળી શક્તિઓના સદકારની જરૂર છે અને સદકારથીજ આગળ વધી શકાય છે.

જીવન પરિવર્તનશીલ છે. પ્રગતિ એટલે વધુ સારી સ્થિતિ આણવા માટેનો ફેરફાર મનુષ્ય સ્વભાવ કુદરતી રીતેજ આગળ વધવાના શુષ્કચાળો છે. તે લાકડાના કટકા જેવો રિષર નથી પણ ધીમે ધીમે પ્રગતિ કરનારો છે. કર્મનો કાયદો નીચેતર કામ કરીને મનુષ્યના સ્વભાવમાં ફેરફાર કરે છે. માણસ સંતોષોમાં શુદ્ધામ છે એ વાત સાચી નથી.

સ્વતંત્રતાની ખીણવણી એ પ્રગતિની પરીક્ષા છે. પોતાની, ગરજથી પોતાના સંજોગો કુદાથી વળને વધુ સારી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ એનુંજ નામ સ્વતંત્રતા. સ્વતંત્રતાને માટે આપણે જે પગલાં નથી મેળવી શકતા અને સમીપને પ્રત્યક્ષતા પેટે તાણેલાં થઈ

પોતાના સ્વભાવને ખીસવીને, પોતાની શક્તી સીધી કરી સમાજ સાથે મરજીયાત સહકાર રાખનાર માણસ સાચી સ્વતંત્રતા કોળવે છે.

સ્વતંત્રતા વિના સુખ નથી. જે સ્વતંત્ર નથી તે સુખી નથી. આ સ્વતંત્રતા એકલા શરીરનેજ લાડ્ય પડતી નથી પણ વાંસના (Desires) અને સંતોષોને પણ લાડ્ય પડે છે. પોતાની જાતપર માણસ જેટલો કાબુ ધરવે છે તે પરથી તેની સ્વતંત્રતાનું માપ માપી શકાય. આની સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે સંસાર છોડી સાધુ થવાની કે ચરખો ફેરવવાની જરૂર નથી. જે સિધ્ધાંત વ્યક્તિને લાડ્ય પડે છે, તેજ સમાજ અને પ્રજાને પણ લાડ્ય પડે છે. પ્રજાની સંખ્યા પરથી તેની પ્રગતિ સિદ્ધ થતી નથી. મોટી પ્રજા નહિ પણ મંકકમ, લાચક અને સાદસિક પ્રજાજ પ્રગતિવંત ગણા છે. કેળવણીને પ્રથમ હેતુ આ પરથી એ સિદ્ધ થાય છે કે આપણે આપણા જાણકાને બચપણથીજ શીખવવું જોઈએ કે "સ્વતંત્રતાની ખીસવણી તે પ્રગતિ છે, દરેક માણસ જોયો ધરે તેવો થઈ શકે છે કર્મ" અથવા કીરમત પર કામુ ન રાખી શકાય એવું કંઈ નથી. રાજા ખુદીયા પોતાના સમાજ સાથે એકત્ર થવામા પ્રગતિનો રસ્તો રહેલો છે. પ્રજા-રાષ્ટ્ર એક સામાજિક નરયા છે અને તેમાં દરેક સ્ત્રી પુરશે એક ઘડ જવું જોઈએ, પ્રજાકીય આદર્શ અને જીવન સાથે સહકાર કર્યા વિના એકલા એકલા પ્રગતિ કરવી અશક્ય નહિ તો મુશ્કેલ તો છેજ."

આપણે કીરમત અને કર્મ પર જોઈએ તેથી વધુ ભાર મુકવાને રેવાયલા છીએ. આપણી પ્રજાને ચાહુ સમજાવવાની જરૂર છે કે કીર ન જોડી કાઢી જીવન દરતી ધરાવતી નથી અને કર્મને અંકુશમાં લઈ શકાય છે. દારૂપીનાર માણસ એમ કહે કે "દારૂ પીવાતું મારા નસીબમાં લખાયલું છે." અથવા અતીતિમાન માણસ એવી દલીલ રજૂ કરે કે "પરસ્તી પર બદનજર કરવી એ મારું કર્મ છે" તો તેમની દલીલો આપણે હસી કાઢીએ છીએ. વિચાર અને કાર્યના બળથી આપણે કર્મને પણ ફેરવી શકીએ છીએ. દિંદુ ધર્મમાં કર્મ પર જોરલો. બધો ભાર મુકેલો છે કે તેથી પ્રજા નામદ અને નમાલી થતી ગઈ છે. મુસ્લીમ ધર્મ પણ "કીરમત" પર આધાર રાખનારો જણાયો છે.

જુગોળની મર્યાદા અને લોહીયાજ પ્રજાનાં લક્ષણો. બુધ્ધ છે એ જુનો વિચાર રોજ એટલે પડતો જાય છે. આ જમણામાથી આપણા જુવાનોને મુક્ત કરવાને આપણે મગી રથ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. હવાપાણી પ્રજાના લક્ષણ ધડવામાં અગત્યનો ભાગ ભજવે છે એ વાત જરી છે પણ તેની અસર ન્યાં પ્રગતિની વિરોધી હોય તે નાણક કરી શકાય છે. અસ-ખત તે માટે પ્રયત્ન કરવાની જરૂર ન. વળી કુળ, જાતિ અને લોહીને પણ અતિશય અગત્ય આપવામાં આવે છે, આપણને ચાહુ કહેવામાં આવે છે કે જુગોળની નામદજ નહિ. પણ લોહીની નજરે પણ આપણે પ્રજાસત્તાક રાજ્યચત્ર માટે નાલાયક છીએ. આ ક્યનનાં જેવું હૃદયવું જુલુવું બીજા માણેજ મગી શકશે. સંતોષ, પ્રયાસ, સાદસ અને પુદ્ધિથી માણસ જાત ગમે તે કરવાને સક્તિવાન થાય છે. કુદરતનો સ્વીકારાલો નિયમોથી વિરોધ વ્રત તો મનુષ્યને ખતા ખાતી પડે છે પણ અમુક જાતિ અથવા રંગને લીધે તે ચોક્કસ કામ કરવાને નાલાયક છે, એ બીના તદન પાસા વિનાની છે.

પ્રેરિસરે રોડ જણાવે છે. “નતીયં શક્તિના અસલથી ચોરી આવેલા બેઠા (inherent differences) વિશે વારંવાર વાત થાય છે પણ તે સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવવામાં આવતા નથી. મગજના સંજ્ઞાપરથી કોઈ પણ રીતે સુધ્ધ માપી શકાતી નથી. માનવજાતિ વિષેના અભ્યાસ પછી હાલમાં જણાયું છે કે મગજશાસ્ત્ર પણ અતિય લક્ષણમાં મુખ્ય ભાગ ભજવતું નથી. ચામડીનો રંગ સુરજની ગરમીને આધારી છે.”

કેટલાક વખતથી હિંદીવાનોના મન ચોરે ઘણે આંશે સંભામી દશા ભોગવતાં આવ્યાં છે. શાસ્ત્ર અને શરીરચતના કરકા નિયમો, ધર્મગુરની આપસુદી, કેળવણીનો અભાવ, દેશની અશાંત હાલત, દેશમાં ચાલતા ગુદા ગુદા ધાર્મિક યંધોનું નિવૃત્તિ પરામણ્ય વગર, સંદોષોથી આગ્રતા આવેલા ત્યાગ અને વ્રત નિયમો વિગેરેને કીધે હિંદમાં જીવન ચેતનમય થવાને બદલે મંદ થઈ ગયું છે. પ્રજા જે વિચિત્ર રિવાજો પાળતી હતી. અને કૂર બળિદાનો ચકાવતી હતી તે સામે કેટલીક વાર ચોકાર ઉઠવા છતાં તેની અભણ પ્રજા પર અસર યથા નથી. પરિણામે હેલ્થ એક હમ્મર તપથી હિંદ પ્રગતિ અટકાવી બેઠું છે અને આગળ વધવાને બદલે પાછળ હટતું થયું છે.

ભુતકાળ સંજ્ઞાથી આપણી સામે પડેલો સવાન જે હેતુ ધરાવે છે. આપણા દીકાકારો અને નિંદાઓરો આત્રી આપે છે કે “આપણે જંગમી હતા, હિંદમાં કરી પણ સંસ્કૃતિ હતીજ નહીં અને આપણે જંગતને વિચાર, શોધ, સાહસ અને કાર્યોદ્ધાર દ્રષ્ટાં આપ્યું નથી. હુકમાં આપણે વહેંતીઆ જતું જેવા હતા.” બીડીશ અમલના આરંભમાં જેમ્સ મીલ્સ અને ખીરતી પાદરીઓએ આવેળ યંધો કર્યો હતો. ત્યાર પછી સંસ્કૃત સાહિત્યના શોધથી અને સંસ્કૃત સાહિત્યનો યુરોપીઅત ભાષામાં તરજુઓ થતાં આ રિયલિટ બદલાઈ. યુરોપીઅત જંગત પ્રાચીન હિંદના જ્ઞાનની પ્રશંસા કરવા લાગ્યું અને એક મંગળમય રહવારે હિંદીવાનોને જ્ઞાન થયું કે જંગતના માલીક ગણાતા યુરોપના વતનીઓ કરતાં તેઓ કોઈ પણ રીતે ઉતરતા નથી. જંગતની ઉનમેષ્તમ સંસ્કૃતિ આ દેશમાં પ્રથમ જન્મી હતી, બારત વર્ષ માનવમતીના પારણા સમાન છે અને જ્યારે યુરોપ જંગમી હતું ત્યારે આ દેશના મધ્યો મુનીઓએ અર્થ મંબીર દર્શનશાસ્ત્રો લખ્યાં હતાં, એ વાતનું જ્ઞાન યતાંજ આપણે જાગ્યા અને આ જાત્રીને પરિણામે “તરણ ભારત” (Young India) નો જન્મ થયો. આપણું.

પ્રુદાને બખર.

રમનાર-હુયરત.

“પ્રિરદોસ”માં અધુરી રહી ગયલી પારસી સંસારી વાતા.

“નવી મરમા.”

મી. પી.મગનો દીઘાઓ-પંદર પીકચરો. કી મન ૩. ચાર.

મજવાનું દેખાણું:—૪૧. એપોલો સ્ટ્રીટ, મોરારભાઈ બીલીંગ, કોટ, મુંબઈ.

પેણમાંથી ચૂલામાં.

તખના-મોરાળ બી, તાતા.

‘જ્યાંથી જઈએ ત્યાં આ ચરકુથી ચીનાવવીઓ મારી નજરે પડનાનીજ. હવે હું જાઉં છું કેમ માણુ?’ નાણુક નમન્ટવાલી અગળ ઓને ધીકાગના દાદી મજનેર વગાર ખીજવાટથી અમડયો.

પુનાના બડ ગારડનમાં મેદ હોવાથી તે ગામ દેશનેગલ ખુમસુરતીઓથી ગોળા બન જતી રહયો હતો જેવી પરીસુરત મોહીતીઓની ખુમસુરતી નીકાવવાની ગોળા બેરાઓને ધીકારનું આ જુવાનને આંખોજ ન હતી તેને બેસાઓ નામની જામરી અમીતરી હતી, અને ખુબ્બ કમીને ત્યાં દીપટોપ ફાકડી અમળાઓથી તો તે દુરજ નાહાસનો હતો એક નાના બાળક ઉપર તે ખાગમાં બેઠો હતો, અને તેની બાજુમાં મનાહમ વિનાના પોપાકની બે છોકરીઓ આવીને બેઠી, અને દાદીને જોઈ તેઓ અકેના કાન ઉપર વાત કરતી ઠીઠીકા કરવા પડી, કે દાદીને ત્યાંથી ઉડવાની ફરે પડી તેઓગાની એક ચીગાવવીએ તો દાદીની પાઠન પોતાનો કમાવનો ફરો મારી ફેર્યો, મમર પાછળ જોયા વીના દાદી ખુશમાં એક એકાત જગા ઉપર જઈ બેઠો તે જ્યાં બેઠો હતો તે તરફથી કેટલીક અપ દુ કેટ છોકરીઓ મળે કે પોતાની મોટી મરડન, અને જાણુ બનાવતી હોએ એવી કીસમના અર્ધા શરીર ઉધાડા પડે એવા ફાકડા થયુ, મનાહમ વીનાના પોપાકમાં મજાન થએની ત્યાંથી પસાર થતી, જેમાંની કેટલીક દાદીને જોઈ ચીગાવતથી મલકેરીની ધપે હમતી હતી દાદીનું ધણું પાકા આવ્યુ, અને તે આખરે કાયર થઈ બાગમાંથી નાહાર આપે પોતાની બે બેસકની નાની મોટરમાં બેસી આગળ જાવો, અને નજીકમાં એક દાઉમ એજન્ટના પાટયા ઉપર નજર પડતા તેણે પોતાની મોટર ઉભી રાખી અને તો મનવા આ ર ગો, અને એકદ નાના ફરનીસક મગતો બાડે મલી શકનો હોએ તે મટે તેને પુઝુ.

‘સાહેબ, સીઝન પુર નાદારમાં છે, એવે મોય તતા પર તો તમને એક ઝુકડી ખી મળવાની નથી,’ સાપુર દનક હઉમ એજન્ટે જણાવું મરા ધનમાં એક મે નાના ફર નીસક મટેજ છે, થયુ તે વસ્તીથી દુર ને—’

‘મો તેવે એકા કોટેજ નેમયેલ,’ દાદીએ ખુનાસો કયો ‘વરનીથી ધણુ દુ હોએ, ને જ્યાં બેસાઓની અવગવ નહી હોય તેનેજ અને જોયેલ’

તે એજન્ટ તો દાદીનું ‘મડ’ દીકના પડયો તેણે ટેમવ ઉપરની એક નાપડી ઉઠાડી અને તેમાં મગ નેમ બાજુમાં પડ્યો એક જુનો ચાન ઉઠાડ્યો અને તેમાં પોતાની આંખ-નીએ જગા તારી મોળો.

“જુઓ, સાહેબ, આ એક ફરનીસ કોટેજ કોઇ મુખાઇનાં ખાઇનું છે, જે મારા હાથમાં છે.” સાપુર હાઉસ એજન્ટે ખુલાસો કીધો.

“વસ્તીથી તદનજ દુર છેક પાંચ માઇલ પર છે, ને સ્તેશનથી બી સતેક માઇલ અંદર છે.”

“વેલ, તેની આસપાસ કોઇ ખાસીઓનાં કુટુંબ તો નથી વસતાની? ત્યાં વધી છોકરીઓની ફરવા હરવાની જગાતો નથીની?” દાદીએ ઇતેજારીથી પુછ્યું.

“નહીરે સાહેબ, તેવાં એકાંટ દોજખનાં ખુણાંમાં ફાંકી ફેંસેખસ બાઇઓ કાંઇ ફરવા જાયેખી?” હાઉસ એજન્ટે જણાવ્યું. “એ કોટેજથી બીએ બંગલો લગભગ પા. કે અર્ધી માઇલ દુર હોશે.”

“ત્યારે ત્યાં તો કોઈ બેરાંઓનો પગદડો નથી એવી તમારી ખાતરી છેની?” દાદીએ વધતી તેહકાક કીધી. “મને તો આ બ્યાં બેરાંઓ નહીં મુદત હોએ ત્યાંજ કરારે જરા એક મહીનો તોડી પાડવાનો ઇરાદો છે.”

“તમુને કેડી બેરાંઓને અખીતરી દેખુ?” હાઉસ એજન્ટે એણે કીધા. “જે બેરાંઓથી બચવું હોએ તો સાહારના રેતીનાં રણમાં તમુ મારીનેજ રહેવું પડે.”

“હું જે ગ્રાંડ હોટેલમાં રહેછ ત્યાંથી પગેપગ એજ બલાઓ છે. તેથીજ હોટેલ છોડી એકાંટ બંગલોમાં રહેવા માંડુછ. વેલ, તે કોટેજનું નામનીશાન ને બાહુ રું છે?” દાદીએ પુછ્યું.

“બાહુ તો આંગપર દોહસો રૂપ્યા,” હાઉસ એજન્ટે જવાબ વાલ્યો. “તદન વરવાસણ ફરફરનીયર સાધનો ફરનીસ છે; ગયે વ્યકવાડયેજ વરવાસાં આઇએ પોતાને હાથે જતે બધો દેખરેખ હેકલ સફા કરાવ્યો, ને તેઓ પચગની સધાબ્યાં, કોઇથી વખતે જાઓ તો રહેવાને માટે તે પુરતો તૈયાર છે. ગમે ત્યારે જાઓ, કાલે પધારો, ને આહો તો આજે રાતેજ સીધારો. કોટેજની ચાવીઓ મારી પાસે છે.”

“હું મહીનાતું બાહુ એડવાન્સ તમુને હવસાં આપી દેઉછ,” ગજવામાંથી પોષીટ કાઢી દાદી બોલ્યો. “તમુને રેફરેસીસ જોઇયેછ? વેલ, આ મારો કાડ છે. હું મુખાઇની સંસ્કારના એનજીન્ડરોમાંનો જીન્યર બાગ્યો છેઉ, અને પ્રવેકનીક લાંબટનું ઇન્સતોલેશન બહુ હમારી ફર્મેજ કીધેલું. હાલ હું રેજ લઇ એક મહીનો પ્રુનાની સીઝન હોવાથી અહીં આવેલો છેઉ.”

“પણ, નક્કી કયાં આગમજ પેહેલાં કોટેજ જાને, જઇને જોઇતો આવો, સાહેબ” હાઉસ એજન્ટે જણાવ્યું.

“નહી, તેવું કાંઇ કામ નથી; મને તેવો એકાંટ વસ્તીથી દુર બંગલો જરૂરજ પસંદ પડેજ. આ રૂપ્યા ગણી લઇ મને બાહાની રીસીટ લખી આપો અને ચાવીઓ બી હવાલે કરો, કે પાછો આવવાનો ફેરો બચાવવા હું સીધોજ ત્યાં જાઉં. કયાં અબોલ તે બતાવોની?”

રૂપ્યા એજન્ટે ગણી રીસીટ આપી અને ચાવીઓ હવાલે કરી જીનો પુરાણો નાનો એ દાદી અંદર બતાવતો બોલ્યો. “જુઓ સાહેબ, મોટે રસ્તે સીધું જવું, જે પછી દાયલ બા આવેછ, ત્યાંથી પેદલાં દાખી બાજુનો રસ્તો પકડવો ને તે પછી ચંદાંજ આવે કે જમણ બાજુ વસતાં પેહેલું ઘર નીચે ઉતરાણ તરફ છે. લેઓ આ મેપ લઇ જાઓ.”

પુલાસનો દમ ખેતી દાદીએ રીસીટ અને ચાવીઓ ગળવામાં, મુકી અને વિદાય થયો. તે પાંચરો હોટેલમાં ગયો, જ્યાં જમી લઈ ખીલ ચુકવી આપી, પોતાના બે આમડાના બંગો કારની પાછલ બાંધ્યા, તેવા એકાંટ કોટેજમાં રાંધવા સીધવા વસી કોઈ મદદ કુક રાખે તેટલો વખત શું ખાય એવા વિચારથી તેણે એક દુકાન ઉપરથી કટલાક દીવસો સાથે એટલી ખોરાકો તાબરતોજ ખરીદી.

સગમગ આઠ વાગે તે દાયલ બાર તરફ આબો; પોતાની મોટર ઠોભાવી તે અંદર ગયો, અને બારના માલેક પાસે પોતે રહેવા જતાં કોટેજ માટે તેહકીક કરવાજ તે ખાસ ગયો. માલેક ગોમ્સ બાહર ગયો. હતો અને તેની બાયડીએજ તેને છત્તર ખીર ખનાવી આપ્યો, અને વંધી તેને આરતજ સાંળી નડવાથી કાંઈ ખી પુછપરછ કર્યા વિના તે ત્યાંથી બાહર પડ્યો.

દાખી બાબુ તેણે મોટર હાંકી જે બાબુ ચંદાણ હવે, જે ઉતર્પા પછી તથેડીએ એક પથ્થરનો પુલ એકાદ નાલાં ઉપર બાંધ્યો હતો, જે પોતાના કોટેજથી અર્ધે રસ્તે આવેલો હતો. પુલ એકાંટ પોતાની કાર બાબુનાં ખેતરમાં એકાંટ ઝાડની એકે ઉભી રાખી, જે પછી પડે આસતો તે કોટેજ તરફ ગયો.

તેણે મલકાટ એહેર ધાયું કે જો તે પરણીને બેડીનાં બધનમાં સીકડાયો હોતે તો તેની બાયડીને આ કોટેજમાં જવાની તૈયારી કરતાંજ એક મહીને લાગતે, અને ખીજે મહીને ગાસડાં પોટલાંજ બાંધતાં લાગતે. પણ બેરાંઓની અબીતરી ધરાવનાર તે હેમક જીવાનને એટલી ખચર ન હતી કે તેના કરતાં તેણી વધુ ખચરદાર રહેતે, અને તે નવા કોટેજની ચાવીઓ પોતાના સાથે લાવવાની જરૂર યાદ રાખતે.

દાદી, બેરાંઓને નામે અબીતરી ધરાવનાર, હાંશી હુશીને આબો. પણ કોટેજની ચાવીઓ દેકો જીલકણો હોટેલમાં પોતાના આરડાની તેજબના ખાણમાંજ વીસરી આબો હતો.

૨.

તેણે વેહેલુજ વધન સગનમાં નડવાથી પોતે પોતા સાથે ખીજવાયો, અને કોટેજ આગત ઉભો રેહી માથું અને બેચી ધવડવા પડ્યો. શું તે પાછો ઠેક હોટેલમાં જઈ ચાવીઓ લાવે? પણ આસપાસ તપાસ કરતાં માલમ પડ્યું કે બાબુમાંની એક બારીને અંદરથી સ્તોપર નહીં દેવાથી સહેજ ઉધરેલી તેણે દીડી તે ત્યાં ગયો અને બારી ઉઘાડી અંધારામાં અંદર કુદી પડ્યો, મગર નજદીકની ચોપડી ચોપાનમાંની એક તેજલનો નાકા ઉપર કુદવાથી તેની સાથે તેજલખી જમીન ઉપર ઉઘાડાં ગેષ.

દાદીએ કંગીસ સડગાની, અને એક બરી વચમાં ટાંગેલી હતી તે તેણે સલગાવી. જે આરડામાં તે ધુસ્યો તે નીચેની બધી જગા રાંધનો હતો, જેમાં હાંલ, દાહનીંગ અને સીડીંગ રમ બધાં, તેમાં સમાવેલાં હતાં.

તે જગા હુન્નરમદીથી ફરતીરક કીચેલી હતી. તેજલ ઉપરના ચાંદીનાં વાકમાં યોડાંક દુસો ગ્રહલેલાં ખુણાંમાં એક તેજલ ઉર સુલો અને કોટલી તેમજ વાસણો તૈયાર હતાં. તેણે સુલો સડગાવી કોટલીમાં પાણી ભરી તે ઉપર તે મુકી.

જે પછી બેઠા રમતી તપાસ કરવા દાદી ઉપર ગયો. દાદરની ઉપર જતાં સાંધેજ ચાલ્યાં ગયાં એક બારણું તેણે જોયું જેને આવી મારેલી હતી. તે મનસે કાંઈ શુરસાનું બચાવ્યો. મોહોમાં જોઈ જોઈ જાણ્યાં જાણ્યાં આવવાનું હવે તો બાણું મોઢું થયું હતું. પણ એક રાત તે નીચેજ જમીન ઉપર સાદી પાંદડી ઘોંટલો લઈ રાત તોડી પાંદડો.

તે પાછો નીચે આવ્યો. કાટલીમાં પાણી ઉકલી મથું હતું. હવેજ તેણે વંચાર્યું કે પોતાની મોટરમાં પોતાનાં સુટ કેસો અને ખોરાકો મુકી હતી અને આર્થિક વર્ષોનું જમણું કાપડું પડતું હતું, જે મોટર તે કોટેજથી લગભગ ત્રણસો માર મુર રાખી હતી. હવે ગરમ પાણીને શું કરે? ગરમ તેની નજર ખીટ ઉપર આવેલી નાની ટાંકાવારી ઉપર પડી જે તેણે ઉંઘાડી, જેમાં કોકો અને ખીજ ખોરાકની દાખલ હતી. વળી કોટેજી પીસકાટો અને ચીઝ હતાં, જે ધરવાલીએ ઘડાપણથી બરી મુક્યાં હતાં. તેણે કોકો ખનવિયો અને સીકીંગ રૂમમાં બેસી તે ચીઝ પીસકાટ ખવા બેઠો, અને તેમાં લાંબો વખત નીકળી ગયો. તે જોરખમાંના ધડપાલમાં ટકારા પડ્યા કે તે ચોંટા ઉડ્યો કાંઈ કે મધરાત થઈ હતી.

પવનના સુસવાટો બારી અવાજ યતો હતો. અને વર્ષો, બારીના કાચ ઉપર તરતર અવાજોના પડમા પાડતા હતા. વીજળીના જમણા ચમકારા પછી તુર્તજ ગોપા ધરતી ધુજે એવો ગગણટ થયો, અને વર્ષો પાછો તુડી પડ્યો. લગભગ થોડો વખત પછી રૂમમાં જોયું શાંતિ દેલાઈ. તે પુરસી ઉપર આંખ મિચી પડ્યો હતો, જેવામાં રાંધણીનું બારણું જોસ સમેટ બંધ થવાનો અને સાંકડ અડગવાનો મોટે અવાજ યતાં તે એકદમ ચોંટા ઉછડ્યો. મગર ખાલી દહેસટથી તે પાછો હસી પડ્યો.

હવે તે ઘોંટલો કેમ લે? ત્યાં ઇંઝીયેર બી ન હતી કે તે ઉપર આરામ લે. આખરે ખુણામાં એક સાદી હતી જે તેજલ આગલ પાંદડી અને તે ઉપર તે અલેડ્યો. તેણે બટી સેલેજ ધીમી કાઢી.

આદાર મોટાં દરખતો પવનના સુસવાટા વચ્ચે બપોરે અવાજો કાઢતાં હતાં, અને તે ઉપરાંત તે કોટેજમાં બીજા સાદાદ કે અવાજ બી યતા હોય એવોજ ધખારો તેને લાગ્યો. તેમાં બુત્તની વસતી તો ન હોય? માલ ઉપર કામનાં પગલોનો અવાજ, જે પછી ધીમેથી બારણું બંધ કરવાનો સંસારો? અડગરો ખેંચવાનો પાછો અવાજ—? આત્તારી! એ શું બગલો કે દેવચયાન!

તે દહેસટથી ચોંટા ઉડ્યો જેમ કરતાં તે આમુની તેજલ ઉપર તેનું માથું જોસથી અડગાયું. વળી કાંઈ બી સાદાદ આવ્યો નહીં. તેણે આલ આગલ આવી ટીંગાઈને દાદર ઉપર નજર ફાંપી અને ઉપરનું બારણું બંધજ હતું.

કાંઈ ધખારાથી તે ચોંટ્યો હતો એમ ધરી તે પાછો સાદી ઉપર સુતો. છતાં બી રલીપર સાથે ચાલવાનો તેમજ કાંઈનો આવવા જવાનો સાદાદ તેણે સાંભળ્યો એમજ તેણે વિચાર્યું.

જેતરોને ધાંકારનારો તે જુવન પાછો સાદી ઉપર ઘોંટાયો, અને તેને એક સ્વપનો આવ્યો, જેમાં તેણે પોતાને એક અસહ્ય વંચનના એક ઘોડેસ્વાર તરીકે દોડે, જેની પુડે

તેને મારવા ખીજા સ્વારો આવી પુગતાં આખરે તેણે આ કાંટેબનો આસરો લીધો, જે ઘેર જે અખળને તે ચાકનોતો તેવું હતું. તેણી કાંઈ હાલતા શીસ્વારીના જમાનાની છોકરીઓ જેવી ટચાક, લીચકાક ગમેલી ન હતી, પણ એકાદ શાહાગનેદી જેવી ગરવી, નમાની અને બધી હતી.

સ્વપ્નામાં તેણે વધુ અનુભવું કે દીસ્તી રીતે તે છોકરી જે કે એખલીજ ત્યાં રહેતી હતી, છતાં બી તેને આસરો આપવા માટે કાંઈ બંધન કરી નહીં, કાંપ કે પોતાની પતિબા કરતાં તેણી તે જુવાનને વધુ ચાહતી હતી. પોતાના સ્વપ્નામાંજ તેણે વિચાર્યું કે બ્યારે તે નીચે હાકશે પડેલા હશે ત્યારે ઉપરથી તે છોકરી નીચે આવી હતી.

બીની રાક્ષની વચ્ચે તેણે તે અખળને બરાબર દીડી. અંલખત, તેણીનો એહેરો તેણે પીઠાણ્યો, તે એહેરો જે અખળને તે હમેશ ચાહતો હતો તેનોજ હતો. તેણી મમરાએલી દીસી. તે તેણીની પાછી ખાત્રી કરવા માંગતો તો, પણ હાલી શક્યો નહીં, જે પાછી તે છોકરીએ દીક્સોછથી તેની તરફ નજર કીધી, તે બ્યારે સુતો, ત્યારે તેણીએ તેનો ટક્યો સરખો કીધો, જે વેળા તેના નાનુક અંગમાં ઉપર ઝલઝલી રહેલી સાંપના આકારની વીંટી તેણે જોઈ. જે પાછી બારણું બંધ કરી તે ત્યાંથી વિદાય થઈ.

સહવારે બ્યારે તે ઝગડો હાથે, ત્યારે આક્રતાખનો પ્રકાર સીધો તે ઓરડામાં પડતો હતો. તેણે આંખ મોલી પોતાના સ્વપ્નામાં જોએલી અખળનો ખ્યાલ કરવા પડ્યો. મોહું મોઈ તે તાખરતોખ તૈયાર થયો, અને હોટલમાંથી તે બંગલાની આવી લાવવા તે બાહાર નીકળ્યો.

જ્યાં કાર પડેલી હતી, તે તરફ તે રવાના થયો, અને રાતના વર્ષાથી બીંણાએલી ટેકડીની ટક્યે પોતાની કાર ધીમેથી હાંકી, ત્યારે બાહરીકલ ઉપર એક છોકરીને પોતાની સાથેનાં હાંધણ ઉપરથી નીચે આવતાં દીડી. દીસ્તી રીતે સાધકસની એક અગડી ગઈ હતી. તે છોકરી ધાસ્તી બરી ઝડપથી સાધકલ ઉપર નીચે અગડી આવતી હતી. તેણીએ જ્યારે મોટરને દીડી, કે તેની આગલથીજ પોતાનો રસ્તો કાપવા લાગી.

જે હાલ તેજ જગ્યાએ પોતાની મેટર આમત્ર હાંકી તો તે છોકરી તેમજ બાહરીકલનો ખતેનો ખુરદો ચાપ. તેણે સમય સુચકતાથી પોતાની એક મજબુટ દાખી, અને તેણીને બાળુ રાખવા એક બાળુ વસાંચ લેવા બીજા ફેરવવાની કોશિશ કીધી. તેણે વલણ લીધી, અને તે છોકરીને નુકસાન કરતાં બચાવી, પણ તેની કાર તે પુલની પર્યટની દીવાલનાં ખુંચાંમાં જઈને અડકાઈ. તલાવમાં દેડકો કુદે તે સુજળ આંચકાથી કારમાંથી ઉઠાવતે બાળુમાંના ધુલના ટગ ઉપર જઈ દાદી ગમડ્યો. એ તો ધરમ કરતાં કરમ નહયું.

૩

“તમે ક્યયકાં નથી ગીયા એમજ કહેા” પોતાના સ્વપ્નામાંની છોકરી કરગરી બોલી. તે તેજ છોકરી હતી, જોનો સ્વપ્નો તેણે જોયો હતો; તેણીએ તેનાં કપાલ ઉપર હાથ મેલ્યો. જ્યારે સ્વપ્નામાં જોએલીજ વીચીજ સાંપના આકારની વીંટી તેણીનાં આંગણાં ઉપર તેણે જોઈ.

કાંઈ કાલકથાથી ઘેરાંઝોની અમિતરી ધરવનારો શમ્પસ તે અવગાને જેવા પડ્યો; ઉઠા વિચાર કરતાં તેનું માથું બી ધમધમી આવ્યું, જે પછી અંબીર અંદાથી બોલ્યો:

“નહી, હું નથી કચડાઈ ગયો પાને તેમ ધારતો નથી. પણ તમને મેં સ્વપ્નામાં જોયલાં; જાણે કે હું અસહના વખતનો ઘોડેસ્વાર હતો, અને——”

“એવણું મગજ શોધી શકેછ,” તે છોકરી બોલી. “પેલાઓ એવણું પકડી પાડશે! ઝા, હું શું કરશ?”

“શું કરશ?” તે બોલ્યો. “કાંઈની કરતી ના. હું કાંઈ કરશે તો તે જાણી લેશે; પેલા ઘોડેસ્વાર મને પકડશે નહી—તે આગમજ હું તારો છુટકારો કરી દઉં. ઘોડાપર બેસાડી લઈ જવસ.”

તેણે ઉઠવાની કોશિશ કરી, પણ તેની ધુંટીમાં તેને પેન થવાથી તાસવીસથી તે આગળ બોલતાં અટક્યો. તે પછી તેણે પેતાના આંખો ઝોળી. શોધથી ધુમતું મગજ જરાં ચાત પડ્યું.

“ઝા, શું બન્યું?” તેણે પૂછ્યું. “હા, હવે પાદ આવી. જગમગ મેં તમારી ઉપરથી કાર ચલાવી કચડી નાખ્યાં.

“તમે તમારી કાર બાજુ હંકારી મને કટોકટ બચાવી,” તે છોકરી બોલી. “હું માત્ર લકસાઈ પડી, પણ મને કશીની ધન્ય નહી થઈ. પણ મને ફક્ત એ કે તમને મદદ કરે તો તો તમે ટેકા દઈ વેર વેર આલશે?”

“હું તે નહીં જાણતો,” તે વચાસનમાં બોલ્યો. “તમારી ઘણી મહેરબાની થઈ. હું જોલંડ કે કારે વજાણુ લીધી અને ખુણામાં અડકી પડી. મારી ધુંટી મોરચાઈ હોય એ હું ધારે, અને સાચે વધી માથું બી અંકલાયું.”

વધુ કહેવાનો કાંઈ બી ચાન્સ હતો નહી. તે છોકરી ઝડપથી તે શમ્પસને ઘરે તાકીદથી કોઈ કારણસર લઈ જવા તત્પર હતી, અને તેણીએ તેનો હાથ પકડીને ઉઠાડ્યો અને પેતાનાં ખભાંનો ટેકો દઈને ધીમે ધીમે ચાલવાં આગ્રહ કર્યો; તેણીનો ખગાં ઉપર વધુ ભાર ન લાગે તે માટે તેણે ઘણી કાલજી રાખી. તેઓ ડોટેજમાં આવ્યાં, અને તે ઉંબર ઉપર બેઠા,

“તમે બેહેતર કે ઉપર ચાલો,” તે છોકરીએ સલાહ આપી.

“કાંઈ વાદ? નીચેજ ગગડું તો શું છે? વધી તે ઉપરાંત બારણાંને ચાવી મારેલી છે,” બર્વા ચઢાવી દાદી બોલ્યો.

“હું તે જાણું,” હસ્તે એકેરે તે બોલી. “તે તો ગઈ કાલે રાતે બંધ હતું, પણ હવે તે ઉઘાડું છે.”

“પણ તે બારણાં માટે તમે શું જાણો?” દાદીએ પૂછ્યું, “ને હવે તે ઉઘાડ્યું કાણે?”

“તમે જોઈ રાતે અંદાં ધુસી આવ્યા, ત્યારે હું માલપર હતી,” તેણીએ જવાબ કર્યો.

“તમે ઉઘાડા ત્યાં ટુલીકે હું ઠાંભી; જે પછી વર્ષાદ નરમ પડતાં હું બાહાર સતી ગઈ.”

“ત્યારે તો આ બધો સ્વપ્નો નહીં હતો?” દાદી બોલ્યો. “મેં તમને જોયાં—”

“તમારે માટે હું દલગીર થઈ. મને લાગુ કે તમે ધણા ખરાબ નહીં હતા.”

“ખરાબ ? થોડે હું હું મીન !” તે પુકારી ઉઠ્યો. શું છોકરી ચક્રમ હતી ?

“પણ આવો,” તેણીએ વીનવતી કીધી. “તે બધામયું છે, કાઠખી પહે તેઓ અહીં આવી દરેરો પાડશે. માલપર લઈ જવા મને સહાય થવા દેઓ, અને તે પછી કાંઈ અસતતમ પસતતમ સમજવી તેઓને અહીંથી પાંછા કાઢશ.”

તે છોકરી ખચીટજ ચક્રમ, ખીલકુલ દીવાની લાગતી હતી, કાંઈ કે તે વગર અર્થનું ઘેલુંજ બકતી હતી. પણ તેણી એવી તો મીઠી અને મધુરી હતી, કે ઘેલી તો ઘેલી, પણ તેના ખમાં ઉપર હાથ-ટકવી તે લંગડાંતો માલ ઉપર ગયો.

“પણ મને તમે કેહો, કે ગેઈ રાતે તમે અહીં ઘેરમાં શું કરતાંતાં ?”

“હું વંદી શું કરું ?” તેણીએ જવાબ વાલ્યો. “હું અહીં રહેજી.”

“તમે અહીં રહેજી ! એ શું બોલોજી ! પણ તમારે રાતે બપોરે હું અંદર છુસી આવ્યો ત્યારેજ કાંઈ નહીં મને કાંઈ કહ્યું ?”

“હું બાહીધી,” સાદામથી તેણી બોલી. “તમે ઉંઘમાં પડ્યા ત્યાં તુલીક હું ઠોમી, જે પછી દુર આવેલા બંગલામાં મારી સહીને ત્યાં જઈ સૂતી. સડવારે હું સામકલ પર પાછી આવી કે તમે ગીયા કે નહીં.”

“આ તો બધો ઘોંટાલો થયો.” માયું ખજવાલી તે બોલ્યો. “હું ધારજી કે તમે મને એક રખડોતોજ, કાંઈ મવાલીજ માન્યો ?”

“નહીં, તમે કાણ હતા તે મેં અટકત કીધી. ચારેક દીવસ દરમ્યાન તમારી નાહાસ-ભાગને લાગતી તમારાં સાહસકર્મની વાતો મેં સાંભળીજ.”

“મારાં સાહસકર્મની વાત ?” તાણુઆથી ઘડી પુકારી ઉઠ્યો. “તમે મને કાણ ધાર્યો ? કાંઈ પડાણ કે કાંઈ મવાલી માન્યો કે ? વધારે ત્રણસ આપવા માટે દલગીર હોઉં, અને તમે એખલાં હોવાથી મારે અહીંથી જવું નેહએ. ડાકટરને ત્યાં સદેશો મોકલવા તમે જો કાંઈને શોધી કાઢો અને શાકરને શોધી કાઢો જ મારી મોટરકાર હાંકવા—”

“તમારી મોટરકાર ?” તેણી પુકારી હતી. “પણ તે તમે ચોરેલી નહીં ? તમે નાહાસ-ભાગ કરતા કેદી છેઓની-અહીંની ચરોડા જલનાંથી નોહાસી ગએલા કેદી તમેજ છેઓની ?”

“કેદી ? એ શું બોલોજી ? નહીર, કેદી શું ને વાત શું ? આટલો વખત તમારાં મનમાં શું ઘોલાવું ?” તે હવે મને સમજ પડી. તમે મારાથી ખીલકાં તેમાં નવાઈ નહીં. બધો ગડગડ ઘોંટાલો થયો. તમે મને કેદી સમજ્યાં, તે માફ કરજો, ખાલ, હું તમને ચક્રમ કે ઘેલાંજ સમજ્યો. બેરાંઓની અનીતરી હોવાથી તેઓથી દુર રહેવા હું એકાંટમાં કર પડ્યો, પણ પેનાઆથી ચુલામાંજ આવી પડ્યો, કાંઈકે હું બેરાંને ધીકારનાર બેરાંનીજ મદદ લેવી પડી, ને પેનાજ ટેકા દઈ હું અહીં આવ્યો. પણ તમારાંમાં કાંઈ આલાકી છે ખરી.”

“તે હું નહીં ધારતી. તમે રાત્રે અહીં બરાબ, ત્યારે તમારે માટે મને દલગીરી લાગી.”

“પણ તમારે જમને પોલીસને બોલાવવી જોઈતી”તી,

“કદાચ મેં તેમ કીધું હોતે,” નેણીએ કબુલ્યું. “પણ મેં આસા રાખી કે તમે સીધા અહીંથી પાછા સધાવશો. અને જ્યારે આજે સહવારે તમને મને અચાવતાં ઇમ થઈ ત્યારે તમને સદાય થવા માંગતી”તી.”

“તે વાજખી નથી. નાહાસી છુટેલા કેદીને પકડાવી આપવાની કાયદા પ્રમાણેની ફજામાં તમારે મદદ કરવી જોઈતી”તી.”

“મને દરકાર નથી,” તે છોકરીએ જવાબ વાલ્યો, જ્યારે તેની બહુ આંખો ચમકારા મારવા લાગી, અને રૂખસારો ઓશકથી લાલ થયા. “હું તમને પોલીસને સ્વાધીન નહીં કરી શકતે. તમારીજ બૂરનો મારો એક માઇ છે જે મુ’આઇમાં એક બેંકમાં છે, અને મને એમ લાગું કે કદાચ નાહાસી ગએલા કેદીનીખી મારી માફક બેહેન હોય, મારો બાઇ જે તેની હાલટમા હોએ અને તેને મદદ કરે તો જેમ હું આમારી ચાલું, તેમજ તે કેદીને મદદ કરવા તેની બેહેન મારી આમારી ચાએ. તમે શું એ માફક મદદ કરવાને બદલે તેના કેદીને પોલીસને સ્વાધીન કરતે ?”

“એમ કરતે એવી મને ફર છે, બાઇ,” દાદીએ કહ્યું. “હું તો વધી મારી નજ દીકરું સગું કે માફ વાહાલામાં વાહાલું હોએ તો ખી પોલીસને સ્વાધીન કર. કાયદો તે કાયદો છે.”

“ઓ, તમે ધાટકી છોએ !” જુસ્સાથી તે છોકરી પુકારી ઉઠી. “પણ નહીં; તમે એમ ધારોછ કે તમે તેમ કરી શકો, પણ તમારા મેહેરાપર તેવું લાગતું નથી.”

ચોડીક મીનીટ ત્યાં સુપકી પંદરાઇ, જે પછી તેણી ફરીથી બોલી:

“કાઇખી રીતે તમે વાફ મારી બારીમાંથી કાંચ ચડી અંદર ધુસ્યા ?”

“કાંચ પુછોછ ? કારણકે તમારે કોટેજ અહીંનાં હાઉસ એજન્ટ પાસથી મેં બાંહે લીધું”છ અને ચાવીઓ વગર હું અહીં ઘસડાઇ આગ્યો.”

“તમે બાંહે લીધું ? તમે—! પણ બાંહે આપવા હમે કાઢ્યુંજ નથી”છ. તેણી તાબુખીથી બોલી.

“તમે બાંહે નથી આપવા કાઢ્યું ? એ શું બોલોછ ? ત્યારે હાઉસ એજન્ટ મારી પાસ સતોવાત આંગ પર દેહસો રૂપા લીધા, ને ચાવીઓ આપી, જે ચાવીઓ હું—”

“તમારી કાંઈ બલ છેછ. પણ ઠોસો, હવે વાદ આવી; અહીંની પાસેના રસ્તાપર ખુંખાંમોના રતન કોટેજ બાંહે આપવાનો હતો ખરો.”

“અહીંની પાસેના રસ્તાપર ? પણ એજન્ટ તો મને પ્લાનમાં આ બતાવ્યો. બાર છોડ્યા પછીની પેહેલી વસાંણ પર છે. જોવ. આએ મેં પ.” દાદીએ ઘડી વાલેલું કાગળયું કાઢી તેણીને બતાવ્યું.

“તે કોટેજ તો ખીછ વસાંણ પર છે. જોવછ, પેહેલી વસાંણ ઉપરજ આ પ્લાનની

ચાલુ થકી વલાવાથી તો મોટું આંધર પડેલું છે. તેથી તમે બીજી વલાંચ પરનાં કોટેજને તમે બાંડે લીધેલો કોટેજ સમજ્યા, જે કોટેજ આજે હમારો છે.”

“આમ જોવ, બરાબર છે,” માયુ ખજવાલી પસેમાંથી બોલ્યો: “આવી સુલસુલા-મરીને લીધે મેં રાતથી નાહું હલામણુ ભોગવી. બાપ, હું દલગીર છેઉં, ધણેઓજ દલગીર છેઉં, બધો ગડબડ થોડાંકો થયો.”

અમલા જતીને જોઈને કમકમાનારો અને જોરાંઓને ધીકકારનારો એક અમલાનાજ હાથમાં લાપલાજ ફરી પડ્યો. તેની ધુંટી લચકાએલી લાગતીતી, તેનું માયુ કપકાએલું, તેવાં વખતમાં તે પાછો તે છોકરી આગળથી નાહાસી જાયે બી કયાં? જ્યો બ્યારે તે દીતસોજ બાળાએ તેને માટે કોકા તંબ્યાર કરી બીસકીટ સાથે આપ્યો, ત્યારે તેણીનો આમાર માની ગટાવી દેવા સીવાય છુટકારો ન હતો, કાંચ કે સહવારનું મોકાં ઉપર કાંઈની અનપાણી સુક્યું ન હતું, તે અમળા ચાલાક મનની હતી, અને તેનું સુટ કઢાવી તેની સખ્ત કલતર થતી ધુંટીપર તેલ મસલવા આગલ કાઢ્યો, અને ગમે તેવી દાદીની બોહોંસ છતાં બી તેણીએ એક દીતસોજ નર્સ મીસાલ તેલ લગાડ્યું, અને તે ઉપર પટો વિટાડ્યો.

તેલ રખ કરતાં તે બત્રી છોકરીએ પોતાની કીસતરી કેલી સંભલાવી. તેનું નામ ડાલી મસાની હતું. તે એકાંટ કોટેજમાં તે પોતાની વાહાલી માતા સાથે રહેતી હતી, જે માતા કાંઈ નોના વારસા હીરસાને માટે કાંઈ કાપદાને લગણું બીજનેક હોવાથી પુનાથી ધોરેક દુર વાનેરી ગઈ હતી. તેઓ ગરીબ હતાં. કાઠનો વારસો મથોતો તે ઉપરજ તેઓનો સમુલગો શુભરો હતો, સમજ કે તેનો બાપ બેકમાં એટલો થોડો પંગાર કમાતા હતો, કે અધીબી બચાવી કે માતા ઉપર મોકલાવી શકતો ન હતો. તેણીએ બધી વાત તમામ સાદાઈ અને જોલા-ધથીજ કેલી.

જોરાં ધીકકાર દાદીઆ હવે બીગલી ગયા. તેણે મનમાં અનુમન્યું કે આગની અપ-ડુ-ડેટ છોકરીઓ જેવી ડાલી કાંઈ બીજાવલી ચરકલી અને ટચાક ન હતી, એટલુંજ નહીં પણ તેનો પ્રીસુરત ચેહેરો બી એક ડાલી જેવોજ મધુરો હતો.

“તમે મને ધણીજ ગમોછે એમ મારા બોલવાનું તમે માછન્ડ નહીં કરશો?” દાદી બોલ્યો. “હું તમને મર્યો તેથી હજ્યાહાર ખુશી છેઉં. બીજી ટચાક છોકરીઓ કાંઈજ વાત નહીં કરે પણ સાડી કપડાંની ને નાટક રીનેમાની ને તારીમારીનીજ વાતો કરે.”

દાદીની મોટરમાં જોરાકાનું પેકેટ અને બે સુટ કેસો હતો. તે રથને કાંઈ મોટરમાંથી હઠારી જાયે, તેથી તે લાવવા અને કુલી શોહોધી કાઢવા તૈયાર થઈ.

દાદી તે પછી ઉંઘાઈ ગયો.

નીચેના જોરામાંથી કાઠની ધીમી ચીચ્યારીના અવાજથી તે પાછો એકદમ જાગત થયો. નાહાસી છુટકો કેલી તો નહીં છુટ્યો હોવા અને તે છોકરી એપલીજ હતી.

તેણે એક મદનો સાદાઈ સાંભળ્યો, તેના શબ્દો તે પારખી-કક્યો નહી, પણ અવાજ તો અને સખ્ત હતો.

દરેક કોશેશ એકઠી કરી દાદી બીછાનામાંથી બહાર કુદ્યો, અને જેમ તેમ લંગડાતો લંગડાતો દાદર ઉપરથી નીચે ગયો.

એક જીવાન-ગલી ગએલા ચેહેરાનો દુગલો અને આંખોમાં જીનુની દેખાવનો—ખાદીનાં બંદીવાનનાં કપડાંમાં સજ્જ થએલો બારણાં તરફ પીઠ કરી ઉભેલો દાદીએ જોયો.

જેવો દાદી દાખલ થયો, કે તે કદી તેની આગલ થયો. તે છોકરી તેની તરફ ધસી ગઈ, અને દાદીએ મનમાં ધાયું કે તે કદી તેણીને જરૂર જાણવાનો, પણ તેને ખરે તે તે બંદીવાનના ખર્ચા ઉપર પોતાનું માથું છુપાવ્યું. જ્યારે તે જલમાંથી નાઠેલા કદીએ તે છોકરીના મક્કાં આસપાસ જાણે કે તે તેણીને બચાવતો હોય એમ, પોતાના હાથો વીટાવ્યા.

આવી ઉસકેરણીમાં કલતર થતી પાટો બધેથી ધુટી ઉપર વધુ ખાર પડતી દાદી દુઃખની તાસવીસ કરતો ઉપર ઉપરનું બેસી ગયો. પેસો કદી જીનુનથી તેને ડાલા ફાડી જોવા પડ્યો.

“આમ બેગ ધાર પારડન,” દાદી બોલ્યો. “પેહેલાં મને ભય પેડો કે મારી મદદ જોઈતી હતી, પણ હવે હું જેઉં કે વગર જોલાવે હું અહીં ધુસી આવ્યો.”

“કાલો,” તે છોકરી દુઃખથી બોલી. “મને ખુલાસો કરવા દેઓ—”

“તે ખુલાસાની અમલ છે?” દાદીએ પુછ્યું. “તમારો કાંઈ બા દીલસોજ કે વાલાસો છે તે હું નથી જાણતો. પણ મારાથી પોલીસને જોલાવી શકાતી નથી, નેથી હું પાછો ખાલ જાઉં.”

“કાલો; મારું સાંભલો,” તેણી કરગરી. “એ તો—એ તો—મારો બાપ છે.”

“બાપ? એતોરી?” દાદી તાજુબીથી પુકારી ઉઠ્યો. “તમે તો મને એમ કહ્યું કે—”

“હું નહીં જાણતી,” ડાલી વચે જોલી પડી. “મારા બધને કેટલા બેકનાં ઘોંટાલામાં બંદીખાને પુર્યો. માર માથજીએ જાણ્યું તું, પણ મારાથી એવને છુપાવી રાખ્યું. કાંઈ પારસી ચારોદા જેલમાંથી નાહાસી ગીયો એમ મેં જોયું; એ અહીં બરાવા આવ્યો. એને જોઈને મેં ચીઆરી પેહેલાં પાડી.”

દાદીનાં કપાલ ઉપર ગમીની કરચલી વધી રહી.

“મારું બી જરા સાંભલો.” તે કદી બોલ્યો. “મને જે વાંક માટે જેલમાં બેકના મેનેજરે નખાવ્યો, પણ તેનો હું તકસીરવાર મુદત નથી.”

“પણ બધાંઓ કહેલ કેની,” દાદીએ પુછ્યું.

“તે માટે હું કાંઈ કદી શકતો નથી,” કડવાસથી તે કદી-મેહેલ્લી બોલ્યો. “પેસાને ઘોંટાલો તો મારા ખાતાનાં ગારા અંશીસટ્ટે કાપીલ. ને અપો ટાપલો મારી પર મુક્યો, નેટું નાહુક શીશા થઈ. તે સ્કાઉનડલ દાસ રમ પર ગીયો. મને ડાલીએ કહ્યું કે તમે કાચદાને ગાંન આપનારા ને પ્રમાણીક ને સાચા છેઓ. ને મને પોલીસના હાથમાં જરૂર આપી દેવાનાં હું તમને કપકો આપતો નથી, પણ આપજે ક્યાં ઉભા હોયે તે બરાબર જાણું જોઈએ. આ તમારો સુટ કેસ છે. આપજે જેલ એકજ સરખાં કદના હોયે. હું હવે કપડાં બદલી નાખવા માંગું. તમારી રમ હું માંગતો નથી—તમે મને ટોભાવી શકતા નથી.”

દાદી શીકકું હર્યો.

“તું ઉપર જા, ડાહી,” તે કેદીએ પોતાની બેઠેનને જણાવ્યું. “હું બોલાઉં ત્યારે આવજો.”

તેણીના જવા પછી તે કેદીએ-મેહુલીએ-કપડાં બદલવા માંડ્યાં.

“ડાહીએ તમારે માટે મને જણાવ્યું,” મેહુલીએ પોતાનો કેદીનો પોપાક ડાહીના બેગમાં ઉક ટલ્યે દાખી બોલ્યો. “તમે એક કાલે રાતે તમારો કેટેજ ચુક્યા ને, અહીં ધુસ્થા તે ઘણું નથી બવતજ કેહેવાએ.”

“હું તે કેટેજની ચાવીઓ હોટેલમાં જુલી ગએલો, ને વસી આ કેટેજને, મારો કેટેજ સમજીને જારીમાંથી અંદર ધુસી આવેલો.”

“પણ તે તમારી બાડે લીધેલી જંગલીમાં તો આખી રાત દુંગ સંતાઈ બેઠેલો,” મેહુલીએ જણાવ્યું. “સારું થયું તેમાં તમે રાતે આવ્યા નહીં; કે હું જીવ પર આવેલો હોવાથી અધારામાં તમને પોલીસનો આદમી સમજીને ઠોકા નાખે, કાઢતી જો કેટેજમાં રાતે આવતે તો તેને હું બેળન કરતો. તે કસ્ટલ કરતાં હું ધીકકારું.”

“હવે તે વાત બોલોજ ના.” દાદીએ સલાહ આપી.

“નહીં બોલશ, તેટલાં તમારો સેફ્ટી રેઝર ઉછીનો લેઉં છ. ઈક્સ.”

કેટલાક દિવસની દાદી બોલેલી ન હોવાથી તેના ચેહરે બખી-ખાધેલો દીરૂંથો, જ્યાં મેહુલીએ અસતરાથી ચેહરે સફા કરીયા, અને માર્યાના બાલ ખી મોટા અને ખોરાએલા હતા, તે તેજ લગાડી બરાબર હોળીને સફાઈ કરીયા. દાદીનાં કપડામાં તે હવે કેદી તરીકે જોવાખાલો નહીં.

જોર્જીયત માલ ઉપરથી ડાહી ગમગાટથી શીકા ચેહરાથી અને ફાટેલે ડોળે અંદર ધસી આવી જારણું ચપટ કરી અસોસથી બોલી, “મેહુલી; પેલાએ આપા જો. મે” જારીએથી જોયા. એક અમરદાર પણ સીપાઇઓ સાથે જંદુક સાથે આવેલો છે. મરેરે, હવે શું કંઈ? તારી ફરમેનને એ મુવાએ પકડી લઈ જશે. ને વસી, દાદીબા, તમે તો કેહેતાંતાં કે ગમે તેવો વાદાલો હોએ તોતો કાપલ પ્રમાણે તમે તો ચેરને કે કેદીને પોલીસમાં આપવાનાજ, પણ તમારે પગે પડું તમે—તમે—એ—મધ, બધ, તું આએ કપાટમાં નહીં તો આએ કંડામાં બરાઈ જા.”

મગર તેજ ધડીએ જારણું અફલાવતો અને તે ઉધાડવાનો સખ્ત પોકાર થયો, અને ડાહીએ દોડી તે ઉધાડયું, ને જારણું ધરીનેજ ઉભી.

“માફ કરજો, બાઈ,” વડો સારંગંટ નખીને ઇએજમાં બોલ્યો, “જેલમાંથી પારસી કેદી નાહાસી ગીયોછ; જે આ બાળુ આવી બરાએલો છે, એમ જાનખી મલીછ. હું ધારું છ કે તમેએ અહીં કેડે જોયોછ વાર?”

“નહીં અહીં કોઈ નથી,” તે છોકરીએ ઉપર આગળજ ઉભી રહી જવાજ નાંચ્યો.

દરેક કોશેશ એકઠી કરી દાદી ખીજાનામાંથી બહાર કુદ્યો, અને જેમ તેમ લંગડાતો લંગડાતો દાદર ઉપરથી નીચે ગયો.

એક જુવાન-ગલી ગએલા ચેહેરાનો દુઝલો અને આંખોમાં જતુની દેખાવનો—ખાદીનાં ખાદીવાનનાં કપડાંમાં સજ્જન ચએશે બારણાં તરફ પીઠ કરી ઉભેલો દાદીએ ન્તેયો.

જેવો દાદી દાખલ થયો, કે તે કેદી તેની આગલ ધર્યો. તે છોકરી તેની તરફ ધસી એધ, અને દાદીએ મનમાં ધાયું કે તે કેદી તેણીને જરૂરજ મારવાનો, પણ તેને અદ્દે તો તે ખાદીવાનના ખમાં ઉપર પોતાનું માયું છુપાવ્યું. જ્યારે તે જલમાંથી નાઠેલા કેદીએ તે છોકરીના ગદાં આસપાસ જાણે કે તે તેણીને બચાવતો હોયો એમ, પોતાના હાથો વીટાવ્યા.

આવી ઉસકેરણીમાં ક્ષતર ચતી પાટા ખાંધેલી ધુંટી ઉપર વધુ માર પડતાં દાદી દુઃખની તાસવીસ કરતો ઉમર ઉપરજ બેસી ગયો. પેલો કેદી જતુનથી તેને ડાલા ફાડી જોવા પડ્યો.

“આધ બેગ યાર પારડન,” દાદી બોલ્યો, “પેહેલાં મને ભંધ પેડો કે મારી મદદ જોઈતી હતી, પણ હવે હું જેઉંછ કે વગર જોલાવાવે હું અહીં ધુસી આવ્યો.”

“ઠાભો,” તે છોકરી દુઃખથી બોલી. “મને ખુલાસો કરવા દેઓ—”

“તે ખુલાસાની અગટ છે ?” દાદીએ પુછ્યું. “તમારો કોઇ બા દીક્સોજ કે વાહાસો છે તે હું નથી જાણતો. પણ મારાથી પોલીસને બોલાવી શકાતી નથી, તેથી હું પાછો માલ ઉપરજ જાઉં.”

“ઠાભો; માફ સાંમયો,” તેણી કરમરી. “એ તો—એ તો—મારો બાધ છે.”

“બાધ ? એાતોરી !” દાદી તાજુબીથી પુકારી ઉઠ્યો, “તમે તો મને એમ કહ્યું કે—”

“હું નહીં જાણતી,” ડાલી વચે બોલી પડી. “મારા બધને કંઠો બેંકનાં ઘોટાલામાં ખાદીખાને પુર્યો. માર માયજીએ જાણ્યું, પણ મારાથી એવને છુપાવી રાખ્યું. કોઇ પારસી ધારોહ જલમાંથી નાહાસી ગીયો એમ મેં જાણ્યું; એ અહીં જરાવા આવ્યો. એને જોડેનેજ મેં ચીચ્યારી પેહેલાં પાડી.”

દાદીનાં કપાલ ઉપર ગમીની કરચલી વધી રહી.

“મારંબી જરા સાંમયો.” તે કેદી બોલ્યો. “મને જે વાંક માટે જલમાં બેંકનાં મેનેજરે નખાવ્યો, પણ તેનો હું તકસીરવાર મુદ્દલ નથી.”

“પણ અધાંઓ કહેછ કેની,” દાદીએ પુછ્યું.

“તે માટે હું કાંઈ કહી શકતો નથી,” કડવાસથી તે કેદી—મેહેલેલી બોલ્યો. “પેસાનો ઘોટાલો તો મારા ખાતાનાં ગોરા અંસીસટ્ટે કીધોછ. ને. અધો રોપસો મારી પર મુક્યો, તેજુ નાહેક શીક્ષા યછ. તે સ્કાઉનરુદ્ધ હાલ રજા પર ગીયો. મને ડાલીએ કહ્યું કે તમે કાયદાને માન આપનારા ને પ્રમાણીક ને સાચા છેઓ. ને મને પોલીસના હાથમાં જરૂરજ આપી દેવાનાં હું તમને કપડો આપતો નથી, પણ આપણે ક્યાં ઉંઘા છેયે તે બરાબર જાણવું જોઈએ. આ તમારો સુટ કેસ છે. આપણે બેઉ એકજ સરખાં કદનાં છેયે. હું હવે કપડાં બદલી નાખવા માંડુંછ. તમારી રજા હું માંગતો નથી—તમે મને ઠોભાવી શકતા નથી.”

મધુ. ડાહી, હું જાઉં; માથાને બી સાથે લેતી આવજો, ને તું બી સાથે આવજો. અને મેદલ્લી ત્યાંથી વિદાય થયો; પણ આગળ પડેલી કાર તપાસી, સારી સ્થિતિમાં હોવાથી તે કાઢવ કરી મુખાઈ તરફ રવાના થયો.

આ બાજુ કારમાંથી જે બોરાડી ડાહી હંમકી લાવી, તેમાંથી માથાથ, નેલી, ચીકના હાથગાંઠો તેણીએ ઉઘાડ્યા, અને ગરમા ગરમ આ જનારી તેણીએ તાસ્તો લીધો; છુટી આંગળા સેહેજ જખમ થવાથી પાટા છોડી તેને એખલાએજ પોતાના રમાવતો. પાટા બોધવાનો દાંડાં માંમાં, પણ દીલસેજ ડાહીએ તેનો પગ બરાબર ઘોષ સાદ કરી તે ઉપર બોરીક પાકડર અને લાંબુ કપડું મુકી તે ઉપર નાજુકાથી પાટા બાંધ્યો, અને તે મનોહર છોકરીના રૂપશ્યાં બેસતે ધીકડારનાર તે સમ્પસના દીલમાં કપારી છુટવાને બહોળી લીધેલી છુટા. તેણે તે ફરેતામ પસસતની છોકરીના ખભા ઉપર હેઠથી હાથ મેલ્યો, જ્યાં તે આશંકથી લાલચોત થયો; જે તે વેળા તેણીએ કાંઈ નાજોનખરાં કાઢ્યાં હોતે તો બેરાંની સુગ ધરાવનારા તે સમ્પસ તેનીથી સુગ ધરાવતે, પણ તેણે મનમાં કપુથું કે બીજી ચીજાવથી, ટ્યાક અને ધનંતર છોકરીઓ માંદેલી ડાહી એક ન હતી. તેણીએ લીવેલી આટલી કદર કાલજની તેણે તે મલી મુઠ્ઠીનો ખેલ આભાર માન્યો, અને તેને પોતાની ગાંઠમાં દાખી તેના લાલ રૂપસાર ઉપર પોતાના ગરમ હોઠ દાખ્યા.

“બધી અવલાએને નામની મને જબરી અલીતરી હતી, પણ મને તે વિચાર ફરવો પડેલ, ડાહી,” દાદી હસીને બોલ્યો, “હું. જેકુંલ કે પાંચ આંગળા સરખા નથીજ; તારા નેવાં સાદી; બોલી અને સ્વાણી તો જવલેજ હોરો. અને તું મારા મનમાં ધારવામાં આવતી ચીજાવથી, ટ્યાક છોકરીઓના વર્ગની નથીજ, એજ મને કપુથું પડેલ.”

તેજો બધા બીજી સહવારે મુખાઈ ગયા; ડાહીની માતાથી તેજ સાંજે ઘરે પાછી ફરી હતી, અને બધા જનાવથી તેણીને વાકેફ કરી.

દાદીએ મુખાઈ જખ પોતાના વિચાર મીત્ર બેઠા મેહેલા સોલીસીતરના હાથમાં મેડેલીનો કેસ મુક્યો. મેહેલીએ પોતે હાજર થય બધી ખાતમી તેણે આપી, અને તે સોલીસીતરે તાબરતોખ એક આગેવાન કાઉનસલ રોડી કાર્ટની પરવાનગી લઈ, બેંકની ચોરીનો કેસ ફરીથી તપાસવા અર્જ દાખી અને બધી ચોપડીઓ તેમજ પેલા રમ પર ગએલા ચોરા સાહેબને બી હાજર થવાની માંગણી કરી, જે બાદાલ રાખમાં આવી. તેજ વેળા કાલ મુજબ મેહેલીને પોલીસને શરણુ કરવામાં આવ્યો, ને પાછો મેલા જમીન ઉપર છોડવામાં આવ્યો.

ધોંટાં કરનાર ઉચિત મદદનીશ પોતાનું આવી બનેલું જણી છુપાછુપ પેસેજ મેલવી મેલમાં માંદો, પણ તે માંલક સોલીસીતર પેસા વેરી મજબુટ, ખબર કહવી વારંત એકન તરફ સ્તીમર પુગતાં પકડાવી તેને મુખાઈ મંગાવ્યો.

કેસ નવેસરથી શરૂ થયો, અને મેહેલી તરફના મેહેલા સોલીસીતરે પોતા સાયના આગેવાન કાઉનસલ સાથે જબરી નેહેમટ કરી બધું બોપાકું ઉઘાડું પાડ્યું, અને તે મદદની અને તકરીવાર કેડ્યો, અને બીજી કબોળેથી ધોંટાં કરવાની તેને તાબરતોખ સેસન્સ કમીટ કરવામાં આવ્યો, અને આર વર્ગની અપ્પ શક્તિ મળી.

“કાંઈ પોહોરંગીરે આ બાજુ બસતાં દોઢો, બાધ,” તે વડા અમલદારે જણાવ્યું. “હમુને જોવામાં કાંઈ વાંધો તો નથી? કદાચ તમારી જાંજીર વિના તે નાંહેલો કેદી અહીં કપારનો છુપાએલો હોયો. ખચીત તેં અહીંથી દુર તો નથીજ.”

તેઓને અંદર આવવા કાઢી બાજુ યથા ગેઠ; તેઓ મેહુલ્લી અને દાદી આગળ આવ્યા.

“અલ્લો, ઓશીસર કેમ છેઓ?” દાદી બોલ્યો.

“અલ્લો” તે સરંજદ ભોલ્યો. “તમે તો મીઠા દાદીના ઝેનજીવર છેઓ? ખરું નહીં? મેં તમુને ઓલખ્યા—”

“હા, નહીં કાંઈ ઓલખે” દાદી દસીને બોલ્યો. “આર દીવસની વાંત પર સીરીસ લાઇન્સ પરથી જોસથી મોઢર હાંકવા તમે મને પોલીસમાં લઇ જઇ પાંચ રૂપાની ચોટલી કરાવીલી. વેંધ નાંહેલા કેદીને જોવા આવ્યાજ? અહીં કોઇ નથી. ઉપર દોઢ નથી—ઉપર જવાની તકલીફ ના લેતા; સાહેબ. હવડાજ હું ઉપરથી નીચે આવ્યો, તમે મને તો નાંહેલા કેદી તરીકે શક નથી ધરાવતાની? વેંધ, ત્યારે આ તો મારો ચોક્કસ છે, જેને હું હવડાજ નીચે આવી ખખડાવતો તો, કાંઈક રાત્રે એ રાસકલે દારૂની લહેરમાં મારી કારને સમિતેના પુલ સાથે અડગાવી મારી; હજીબી કાર ત્યાંજ પડેલી છે, ને વલી મારી આવે છુંડી લચકાઈ ગેઠ.”

મગર તોખી સંતોષ નહીં પામતાં તે અમલદારે નીચે બધાં ખુલાં ખટોલાં જોવા અને ઉપર જવાની બોહોંસ કીધી, જેથી દાદીએ ડાળીને તેઓ સાથે ઉપર જવા કહ્યું.

નાંહેલો કેદી આવેલા ન મલવાથી તેઓ બધા પાછા વિદાય થયા.

૪

“મારો આમાર માનવાની અમત નથી, મેહુલ્લી,” દાદી બોલ્યો. “જેમ કાલીએ આગલી રાતે મને નાંહેલો કેદી સમજી મને પોલીસના હાથમા નહીં આપતા, અહીંજ રહેલા દીધે, તેનો બલ્લો મેં એનાજ બાધ પર વાલ્યો, કાવ કે તારા ખુલાસા પરથી મેં માન્યું કે તું નિર્દોષ છે. જો પાછો તુંને સીપાઇઓ પકડી જેલમા નાખેને તો તાર નિર્દોષપણું પુરસ્કાર કરી શકાતે નહીંજ. તુંને કાર હાકતાં આવડેજ?”

“હા, મને તેની ખબર છે.” મેહુલ્લીએ જણાવ્યું.

“ઠીક, ત્યારે તો પુલ આગલ મારી કાર પડેલી છે, તેને જો બધું તુકસાન નહીં થયું હોય તો તેને દ્રાહવ કરી તું કારમાજ મુબાઇ જજે; રસતાની તો તુંને સેહજાઇથી માફી પડશે. મુબાઇ જઇ જોતસનમા ઉતરજે. હું રાતની કે સહવારની જેનમા ત્યાં આવશ, જે પછી તારી પરના આજ્ માટે હું મારો એક ફ્રેન્ડ સોલીસીટર છે તેની સાથે ગોઠવન કરાવશ. લે આ થોડી રકમ છે, તે કામ લાગશે. અહીં પુનામાં રહેવાતું બીલકુલ જોખમભર્યું છે, કાંઈ કે કોઇબી વેલા તું પકડાઇ જશે.”

વેલા, દાદીએ પેતાનો હાથ લેખાવ્યો.

“મેં પેહેલાં મુદલજ નહીં ધાર્યું,” તે બોલ્યો. “પણ તમે ખરા ગૃહસ્થ છેઓ. ગેઠ કાઢો રાતે તમારાં કોટજમાં હું આખી રાત સંતાએલો ત્યારે તમે નહીં મલ્યા તે સાંજે”

ચુ. ડાલી, કું. મડેલ; માયજને બી સાથે લેતી આવજે, ને તું બી સાથે આવજે.”
અને મેહલ્લી ત્યાંથી વિદાય થયો; પુત્ર આગળ પડેલી કાર તપાસી સારી સ્થિતિમાં હોવાથી તે
પ્રાપ્ત કરી મુઆઇ તરફ રવાના થયો.

આ આગ્રહ કારમાંથી જે ખેરાડી ડાલી ઉઠાવી લાવી, તેમાંથી માખણ, જેલી, ચીઝના
દાખડાઓ તેણીએ ઉઠાડ્યા, અને ગરમા ગરમ આ બનાવી તેઓએ નાસ્તો લીધો; છુટી આગલ
સેહેજ જમ્મ થવાથી પાટા છોડી તેને જોખવાએજ પોતાના રમાવતો પાટો બાંધવાનાં ફાંફાં
આપી, પણ દીલસેજ ડાલીએ તેને પણ જરાજર ઘાંધ કરી તે ઉપર ખેરીક માલકર અને
માલુ કપડું મુકી તે ઉપર નાણુકાથથી પાટો બાંધ્યો, અને તે મનોહર છોકરીના સ્પર્શથી
ખેરાંને ધીકકારનાર તે સપ્સના દીલમાં કંપારી છુટવાને બદલે ગીલગીલનાં છુટાં તેણે તે
ફરેસ્તાપ ખસલતની છોકરીના ખમાં ઉપર હેટથી દાઢ મેલ્યો, જ્યાં તે આશકથી લાલચોલ
મધ; જે તે વેળા તેણીએ કાંઈ નાજનખરાં કાઢ્યાં હોતે તો ખેરાંની સુગ ધરાવનારા તે
સપ્સ તેનીબી સુગ ધરાવતે, પણ તેણે બનમાં કપ્પુલું કે બીજી ચીમાવતી, ટચાક અને
કન્ટર છોકરીઓ માંહેલી ડાલી એક ન હતી. તેણીએ લીધેલી આટલી કદર પ્રાપ્તની તેણે તે
બહી સુધરીનાં મેહલ આબાર માંચો, અને તેને પોતાની ગાંઠમાં દાખી તેના લાલ રખસજ
ઉપર પોતામાં ગરમ હોઈ દાખ્યાં.

“બધી અખલાઓને નામની મને જબરી અબીતરી હતી, પણ મને તે વિચાર ફરવે
પડેલ, ડાલી,” દાદી હતીને બોલ્યો, “કું. નોંકેલ કે પાંચ આંગલા સરખાં નથીજ; તારા
જેવી સાદી, બોલી અને ક્વાણી તો જવલેજ હોશે. અને તું મારા મનમાં ધારવામાં
આવતી ચીમાવતી ટચાક છોકરીઓના વર્ગની નથીજ, એમ મને કપ્પુલું પડેલ.”
તેઓ બધાં બીજી સહવારે મુઆઇ ગયાં; ડાલીની માતાબી તેજ સાંજે ઘરે પાછી ફરી
હતી, અને બધાં મનાવથી તેણીને વાકેફ કાઢી.

દાદીએ મુઆઇ જઈ પોતાના વિશ્વાસુ મીત્ર બમન મેહેડા સોલીસીતરના દાયમાં મેડુ-
લ્લીનો કેસ મુક્યો. મેહેડાંએ પોતે હાજર થઈ બધી બાતમાં તેણે આપી, અને તે સોલીસી-
તરે તાબરતોબ એક આગેવાન કાઉનસલ રોડી કોર્ટની પરવાનગી લઈ, બેકની ગોરીના કેસ
ફરીથી તપાસવા અર્જ કાઢી અને બધી ચોપડીઓ તેમજ પેલા વગ પર ગએલાં ગોરા
સાદેબને બી હાજર થવાની મંગિણી કાઢી, જે બાદાલ રાખવામાં આવી. તેજ વેળા કાયદા
મુજબ મેહેલ્લીને પોલીસને સારણ કરવામાં આવ્યો, ને પાછો મોટા નતમીન ઉપર
છોડવામાં આવ્યો.

ધોડાંને કરનાર ઈઝિજ મદદનીશ પોતાનું આંખી બનેલું જણી છુપાછુપ પેસેજ મેલવી મેલમાં
માઠો, પણ તે સાલાક સોલીસીતરે પેલાં વેરી મજબુદ ખબર કઢાવી વોરંટ એડન તરફ
સ્તીમર પુગતાં પકડાવી તેને મુઆઇ મંગાવ્યો.

કેસ નવેસરથી ચર્ચ થયો, અને મેહેલ્લી તરફના મેહેડા સોલીસીતરે પોતા સાચના
આગેવાન કાઉનસલ સાથે જમસરી નેહેમટ કરી બધું ચોપાલું ઉઘાડું પાડ્યું, અને તે મદદની-
શને તકીરવાર ઠેડ્યો, અને બીજી રકબોનાબી ધોડાંને કરવાથી તેને તાબરતોબ સેસ-સ
કમીટ કરવામાં આવ્યો, અને સાર વર્ષની અખત શીક્ષા મળી.

બધા મેહેશ્વરીને કેદમાં નાખ્યાં માટે અને બરખાસ તપાસ ન ચલાવવા માટે જડને લાગતા વલગતાને સખતે દબાવ્યાં, અને મેહેશ્વરીને બાંધાપરથી છુટા કર્યાં, અને તેને થોડા દીવસ વગર વોકે જેલમાં ભોળવેલી સજા માટે તેના લાગેલ બદલો વાંધવા મેનેજરને તેમજ અધિકારીને ખાસ બધાંમણ કીધી, જેથી તે પ્રમાણીક જુવાનને મોટા પગારે મહેશ્વરી મેનેજરના હાથે હેકલ રાખ્યો.

બધા દાદીની સ્વાદી મનોહર ગાલી સાથે ગોડવાઈ; તેની માતાએ ધામધુમ સાથે લગન કરવા જણાવ્યું, પણ બેરાંબોની સુગ ધરાવનારા દાદીએ સાદું ના પાડ્યું, કોય કે લગનમાં જાતજાતના ઉંઘાડા શરીર સાથના પોષાકો પેહેડી ટચાક, ચીખાવણી છાકરી આવે તો તેને સુદસન ગમે નહીં. આખરે ધણી રીકઝીક કરતાં એક વાઈ જેવાં તેડાં તેણે બાહાર પાડ્યાં, અને ચીકીમાં ખાસ છપાંબુ કે બનતાં લગીન સાંઘાં, દીલ ટકાએ એવા શોખીતા પોષાકમાંજ બાંધેલો લગનની ગંભીરતા જણવવા પંચરતું.

મગર, બેરાંબોને નામની સુગ, ધીકકાર અને અખીતરીની લાગણીમાં, દાદી પરચે તોખી, કશો ઝાઝો ફેરફાર થયો તો નહીં, હજી તેનો ધીકકાર તો જારી હતો, પણ તેને એકજ એવો સાચો સધ્ધારો મર્યો કે તેની વાહાલા મોહોરદાર ગલી બીજકુલ સાદી બોલી અને ગાપાણુ હતી, તે આજની કેટલીકો મીસાલ, તે ટચાક ફેરવેલ, છપર અને નખરાંખાંજ ન હતી.

સંગીન વાંચનના શોખીનો માટે નાદર તક.

નવરંગના પહેલાં સાલની કપ્લીટ કાઢલ, સુંદર બાઈન્ડીંગ કરેલી. કીમત રૂ. ૨૫.

નવરંગના બીજાં સાલની કપ્લીટ કાઢલ, સુંદર બાઈન્ડીંગ કરેલી. કીમત રૂ. ૧૫.

નવરંગના ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા છૂંડાં અને સાતમાં સાલની કપ્લીટ કાઢલો.

સુંદર બાઈન્ડીંગ કરેલી ફરકના રૂ. ૭.

ગણતરીનીજ કાઢલો હોવાથી એલેમાસ કરવામાં આવે છે કે

તાકીદે મંગાવી લેશો.

પોસ્ટેજ જુદું પડશે. સરક્યુલેટીંગ સીસ્ટમ ઉપર વાંચવા આપવામાં

આવશે નહીં. લખો:—

મેનેજર,

નવરંગ,

બજારગેટ, કોટ, મુબઈ, નંબર.

સંસારનો ફાંસો.

લખનાર—દાસ કાપડીયા.

પ્રકરણ ૩૪.

હૈદરાબાદના તે નવાબી દોરદમામ અને વલવનો કાઈક ખ્યાલ આપતા “નવાબ મનઝીલ”માં નાનકડા પારેખ આવી વમી તે જાણતી હતી કે અંગ્રેજ લોકો તો ઘણાં ભલાં ને મીલનસાર હોય છે. તેઓની રીતભાત ઘણી પસંદ કરવા જોગ છે, અને તે માન્યતામાં આ અંગ્રેજ કપલ સાથે આવી વસ્થા પછી તે ‘મુંદરીએ પોતાને ખોટી પડેલી જોઈ નહિ. ‘નવાબ મનઝીલ’ પણ જે સખી શાતીભયુ’ ઘર મુખાઇમાં તે હંમેશ માટે મુકી આવી હતી તેનાં જેવું જ લખકાદાર અને સગવડભયુ’ હતું.

સ્ટેશન પર તેણી વાસ્તે જે ચાર નોકરો સાથે એક મોટી સગવડવાળી ગાડી મોકલવામાં આવી હતી, જેમા તે બાઆદરમાન “નવાબ મનઝીલ”માં આવી પુગી, જ્યાં પેહલ્લાં તેણીને લાયબ્રેરીમાં લઈ ગઈ બેસાડવામા આવી, હતી. ત્યાંનાં નોકર આકરો ઘણાં સાલેસાઈર્સાં, મદદગાર ને લાયકીવાળાં નાનકડાં માલમ પડ્યાં.

એક સાલ પોષાકમાં સજ્જ થયેલી ઉંચી જાનુને ત્યા દાખલ થતા જોઈ નાનકડીને ઉભી થઈ. જોકે તે મધુગી લોકોની ખાસ્યત વાંચી કાઢવાતું એટલું કામ જાણતી હતી નહિ, છતાં તેની સાથે આવી ઉભેલી તે બાઈના ચેહરા પર ઢાળી દીધેલી સત્તા અને બુરસો જોઈ તે ઘણી આચખો પામી. તે આકાર દરેક રીતે સચુર્ણ હતો. અને તેણીએ પેહલેલો ફેસ, તદન બંધબેસતો હતો. તે સફેદ કરો ઘણાં હેખાલો અને શેખી-હતા, પરંતુ તેણીનો ચેહરો તદન સાદો ને સાધારણ હતો, તેણીની આખો ઘણી નાની અને ઢંઠાયેલી હતી, બ્યારે મોઢાંનો કદ્દો કાઈ બરાબર હતો નહિ, તેમજ હાંતોની દુર પણ સફેદ કે સપાટ હતી નહિ. તે એક તદન સાદી, સાધારણ અબજા હતી, પણ તેનાં ચેહરામાં કામ હતું—કાંઈ એવું કે જે વાસ્તે ધ્યાન જોંચાયા વગર રહે નહિ.

કાંઈ ખીજ સંજોગોમાં તે ચેહરો જરા વધારે જોવાજોગ થઈ શકતો હોયો જોઈએ; પણ હાલ તો તે સખ્ખેત, કરો, વહેમાયલો ને લગભગ કદરૂખો જણાઈ શકતો હતો. નાનકડો તે ચેહરાને જોઈ પેહલ્લા એકદમ તો ખુશ થવા પામી નહિ.

“હું મીસીસ નોરમન છું,” તે લેડીએ કહ્યું, અને તેણીનો અવાજ મનહને રીકાર્ડન મ્યુઝીક અને સ્વચ્છ હતો.

“તમારો પસંદ કીધેલી મીસ નાન્ટ પારખ હું છેઉ,” નાન્ટએ જવાબ કયો.

“અહીં ખસે, મીસ પારખ,” તે નરમ હલકે બોલી, અને પછી માયાથી ઉભર્યું. “તમે ધણે દુર વેહરથી મુસાફરી કરી. આયાં છો એટલે તો ખચ્ચીત કાકી ગયેલાં હોવાં જોઈએ; માટે હમણાં કાંઈની વાતચીત કર્યા અગાઉ માહરે તમને થોડું રીફરેશમેન્ટ તો આફર કરવું જ જોઈએ.”

આ એક સાફ અને માયાળું મુહરત હતું; પરંતુ નાન્ટએ તે માંગણી સ્વીકારી નહિ કેમકે તેણીએ તો ત્રેનમાં જ થોડું બુકબાયકો ખાધ લીધું હતું. મીસીસ નોરમન તે મધુરીનાં ચેહરા તરફ ઘણી આતુર રવેશે જોવા લાગી.

“તમે જાણો છો,” તે બોલી અને નાન્ટ તેણીનાં અવાજમાં પ્રવેશીત થતો કઠવાંસ અનુભવી ભડકી—“તમે જાણો છો કે તમે એક ઘણાં બધી પ્રુલ્ક ખાધ છેઓ?”

“મને ખીંહક લાગે છે કે એ ચેહરો મને કાંઈની મંઝાહ આપતો નથી,” નાન્ટએ અભયખીથી જવાબ કયો.

“ઓ જોહા! હું તો આવો એક મનમોહક ચેહરો ધરાવવાં માટે હું-યામાં મોહક જેની હોય તે ગણુ આપી દેઉ, અને તમે તેની ગણનાં પણ કરતાં નથી!” મીસીસ નોરમન પોકારી ઉઠી અને આવી વિચિત્રતા જોઈ તે કોમળાંગી બાતેનથી ખરેખર ભંડકી ગઈ. એ આ તેની નવી શેકાંણી એમ શું કરતી હતી? એક સુંદર ચેહરો ધરાવી તેને આખરે ઈજતથી ટકાવી રાખવાની કેવી મુશકેલી પડે છે તેનો આ ઉમરે પુગેલી મીસીસ નોરમનને કયો ખ્યાલ હતો કે?

“તમે અહીં સીદાં સ્ટેશન પરથી જ આવ્યાં કે?” તે જાનુએ સવાલ કયો.

“હા, તમે મોકલેલી ગાડીમાં.”

“તમે તદ્દન ખાતીયુવંક છેઓ? કોઈ અહીં તમારા સંગાંવાહલાં કે યોગબાલુ—”

“માહરે અહીં કોઈની યોગબીતું પાળખીતું ત્રથીછ,” તે વિચિત્ર સવાલ કહે તે અગાઉ નાન્ટએ ઉતાવળે જવાબ કહી દીધો.

તે મધુરીએ એક અચ્ચુચ પીળી કોઈ ઘણી લેદભરેલી લાઇટ તે કાળી આંખોમાં ચમકી રહેલી જોઈ, અને મીસીસ નોરમન એક અર્થસુચક હસવાં સાથે તેણી તરફ જોવા લાગી.

“ઘણી વખતે એક જણને ઘણાં ઘણાં સવાલો પુછવાની ફરજ પડે છે,” મીસીસી નોરમને કહ્યું, “અને કોઈ કોઈ વખતે તો તે સવાલો ઘણા અણ જમતા પણ હોય છે. મને આવું પુછવું જ જોઈએ: તમારા આડી માહરે તાંહ નોકરીએ આવવા સાથે માહરા ઘણીને કાંઈની લાગેછ વળગેછ, મીસ પારખ?”

ગિચારી નાનું તે એટલાં તો લોખાં લીલની અને નિર્દોષ બેવાસની છોકરી હતી કે આ સવાલનો મીનીંગ પણ પુરો પાડે. સમજી શકી નહિ તે ધનસદે અને ખરેખર તે એક ધનસદેજ હતું—તેણી ઉપર કશી બીજી ઉપજાવે તેવી અસર કરી નહિ.

“નહિ,” ફકટ તે સવાલ કાઢે અભયબી પાંખતાં તે લોખીનને જવાબ કર્યો. “મને તો ફકટ મીસીસ મગોલે આ નોકરી લેવાની ભલાંમણું કરી હતી ને તેથીજ તે કબુલ કરવા હું લલચાઉં.”

મીસીસ નારમને જોયું કે તે છોકરી તેણીનાં પ્રશ્નનો પુરેપુરો અર્થ બરાબર સમજી હતી નહિ, અને તેણીનાં ચેહરા ઉપરનો શકમંદ દેખાવ નાણુદ વધી ગયો.

“ભલાં મીસીસ મગોલ,” મીસીસ નારમને કહ્યું. “એવણનો જેવી ખરેખરા લાયકાવાળાં ખાતું મેં માહરી પોતાની કામમાંથી નથી લેયાં, શું તમે એવણ સાથે થોડો વખત સુધી એક કમપેન્યન તરીકે રહ્યાં તા?”

“હા,” નાનુંએ જવાબ કર્યો. “એક કમપેન્યન કરતાં તેવણ ગિચારાંએ તો અને એક પોતાની દીકરી માફકજ રાખી હતી.”

“હું જાણું છું, એ મીસીસ મગોલની ખાસ્તેત મને ખબર છે. મને એવણ સાથે ઘણાં વરસ પરીચય હતો અને તે સઘળાં વરસોમાં મેં એ ખાતુને એક ખરેખરા લક્ષમણસાધવાળાં, સ્વલોગી ને મદદગાર તરીકે ઓળખેલાં છે,” મીસીસ નારમને ખરાં જગરનાં જોશથી કહ્યું, અને પછી થોડાવાર ચોખી વધાર્યું. “હવે આપણે કામની વાતો કરી, પારકાં મી, મીસ પારેખ, પણ મને પેલાનો જરાખી વાંધો નથી. માહરી દમજ કેટલી જાંબી લીખરલ છે તે તો તમે આપણી વચ્ચે ચાલેલા પત્ર વહેવાર પરથીજ પાંખી જઈ શક્યાં હશે; પણ મને જે જોઈયેછ તે એ કે એક સૌથી મદદગાર, ચળરાક અને હસમુખી કમપેન્યન.”

“હું તમને ઉપયોગી ને મદદગાર થઈ પડવાનું વચન તો ઘણી આસાનીથી આપી શકું છું, માહરી આખી જીવનમાં મને ખીનજોની, સલાખ ને ખરદાસ્ત લેવાતો, ઘણો સારો અનુભવ મળેલો છે; પણ મને ખીલક છે કે હું હમેશાં હસમુખી નથી રહી શકવાની.”

“હું એ વિષે કાંઈ જાણતી ઉમેરવા ચાહતી નથી, મીસ પારેખ, કેમજે મેં તમારે વાસ્તે એટલી જાંબી ભલામણ મીસીસ મગોલ તરફથી વાંચેલી છે કે એથી જ્યાંદા હું કાંઈ માંગતી નથી. હું તમને જરાબર સમજી શકું છું.” મીસીસ નારમને જણાવ્યું. “હવે હું તમને તમારી ફરજ સમજાવીશ. તમને વપકાંસ વાસ્તે તદ્દમ અલાહદાં બે આરકાં મળશે, અને તમારી ફરજ એક ખપોરે શરૂ થવાની છે. તે વખતે તમને માહરા હસખંડ અને માહરી સાથે જમવું પડશે—સાંજે અને ફરવા જઈયેછ ને નહિ તો કંઈ કામકાજ નિકળી પડયેછ. પછી સાત વાગે અમે

તો નાટકમાં અને નહિ. તો કોઈનાં બોલીમાં કે ચોપરામાં જઈએ. રાતે ખાધાં
યછી અને ઝાંઝાં ઘેરમાં રહેતાં નથી. માફક હસણડને સોસાયટી પસંદ. અને
મને આવા મોટાં ઘરમાં એખલું રહેવા ગમતું નથી. તમને સહવારથી સાંજ સુધી
જસ માફરી સાથે અને સાથેજ રહેવું પડશે. આવી છાંદગી તમને પસંદ આવશે,
મીસ પારખ ?

“બીજી કોઈનાં બેટલીજ.”

અને એ પ્રમાણે તે પેહલ્લા દીવસ કામકાજની વાતચીત થઈ, કે જે દરમી-
યાન નાનં પારખ પોતાની નવી શેઠાણીથી બેઠેલે તેટલી સંતોષ તો નજ પામી
એમ અત્ર ઉમેરવું જરૂરું છે. પછી, એ વાતો કીધાં પછી બ્યારે તેઓ છુટતાં
હતાં ત્યારે મીસીસ નોરમને એક ટેબલ ઉપર સોભાઈતી ફેમમાં બેઠેલી એક મર-
દની સખી ઉચ્ચક્રી અને નાનંની સામે લાવીને ધરી.

“આને માટે તમે શું ધારો છ ?” તેણીએ ઘણી શીખતાથી તે પ્રશ્ન કર્યો, બહુ
તે એવો સવાલ આચરિત કરવા માંગતી હોય તેમ.

નાનંએ તે ચહેરા તરફ જોયું. તે ખરેખર અસાધારણ દેખાવડો હતો—ઉતા-
વળ્યો, આકળો, ગુસ્સા અને જુસ્સાઓથી ભરેલો, પરંતુ કોઈની રીતનાં વિશ્વાસને
પાત્ર નહિ એવો.

“તમે ધારો છ કે આ એક એવાં માણસનો ચહેરો છે, કે જેનામાં વિશ્વાસ
સંપૂર્ણ મેળી શકાય ?” મીસીસ નોરમને સવાલ કર્યો.

નાનંએ પેહલ્લા તે બાઈ તરફ અને પછી પેલા ફેટોઆફ બધી જોયું. તે
એક ઘણો વિચિત્ર સવાલ હતો; અને વળી, એવા એક અબજો શખશ માટે
એકદમ કાંઈની મત ઉચારવાનું કાઢપણું હતું નહિ. કાઢપણું અને દુર
અદેશીએ તેણીને કહ્યું કે આવા સવાલનો જવાબ અબાકાજ કરી જવો—અને
તેણીએ તેમ કયું.

“હું નથી માનતી કે કોઈની જણ ફકટ ફેટોઆફ ઉપરથી ફેરકટર જડજ
કરી શકશે.” તે આતુરીએ સંભળાઈ કહ્યું. “આપ ચેહરો ઘણો હેન્ડસમ છે,
પણ ખુબસુરતીથી બસતી હું કાંઈ બી બેઈ શકતી નથી.”

મીસીસ નોરમન બેઠેલે તેટલી ખુશી થઈ નહિ. દીસ્ટી રીતે તે નાનં પાસે
એમ બોલાવા આહતી હતી કે એ ચેહરો વિશ્વાસલાયક નહિ હતો. પછી નાનંને
તેણીનાં ચોરડાઓ દેખાડવામાં આવ્યા, અને બાકીનો દીવસ તેણે તે ચોરડાઓમાં
પોતાને ખરની સંઘળી જોડવલો કરવામાં પસાર કીધો, કે બ્યારે આ તેણીની નવી
બાઈ સાથેના ઇન્ટરવ્યુની અસર તો તેના મગજ ઉપર કલાકો સુધી એમની એમ
બારી રહી. છેક છ વાગે તેણી ઉપર કેહવડાવવામાં આવ્યું કે જો તે ઘણી કાકી
ગઈ ન હોય તો તેણીએ લોહું ખાવા નીચે આવવું.

તે કાંઈ ઘણી ઠાકી ગઈ ન હતી, અને વળી તેને એખટ્ટુ ખાવાળી ન ગમવાથી તે નીચે ખસખસ તૈયાર થઈ ઉતરી.

કોઈએ રૂમમાં મીસીસ નોરમન બેઠી હતી, જેણી આ પોતાની ખુબસુરત કમપેન્યનની લીધક મારતી મનોહરતા જોઈ ખરેખર ખુશી થઈને હસી—એક વિચિત્ર, વિચારવત અને ગુચ્છવાડાલયુક્ત હસવું કે જે જોવાને વાસ્તે ઘણું ખુશનુમાં તો નજ હતું. તેણી પોતે પણ એક ઘણું દમામદાર ફીફકા ઝીન વેલવેટ ફેસમાં કહેરાથી સજ્જ થયેલી હતી; અને તેણીના સફેદ, ગોળ હાથોની ખાલુ તે લવલી હાથો તેણીના સાદા ચેહરા સાથે એક ઘણું અણગમે પેદા કરે તેવી સરખામણીમાં ઉતરતા હતા.

તેટલાં કોઈનાં આવતાં પગલાંનો અવાજ સમજાયો, મીસીસ નોરમનનો ચેહરા એક આશ્ચર્ય લાલચી આવતી સ્કુલ ગર્ભની માફક બધો ઉથકેરણીથી રાતો મારી ગયો; પછી તે તરતજ ફીફકો મારી આવ્યો; તે ઉથકેરણીથી બધી ધ્રુષ્ટ. ખારણું ઉઘડ્યું, અને એક બહુથ અંદર આવ્યો—પેલા ફોટોગ્રાફમાંના મરદ, જેને જોતાં વાર નાનંદે પારખી કાઢ્યો. તે થોડાક બેંચકાર ચપ્પે પોતાની ધણીઆણી આંગળ બળકયો, અને જ્યારે નાનં સાથે તેને પનટ્રોડયુસ કરાવવામાં આવ્યો ત્યારે ફફટ ફરથીજ તે ઠંડું નમ્યો, તેની ધણીઆણી તેને ધણી તોડણતાથી લીકતી અને તપાસતી હતી; નાનં સાથની પીછાણ વેળા તે અનંધખીથી ચાંક્યો અને તેની આંખોમાં વંખાણનો પ્રકાશ ઝળક્યો, તે બધું તે ધણીઆણીએ જોયું; પરંતુ કેહવાને મુશ્કેલ હતું કે તે ખુશી કે ગુસ્સે ધઇ, તેટલાં એ કંઈગાપણનો અંત આવ્યો, ડીનર બેલ થયો અને ત્રણદો જણા સાથે ડીનર રૂમમાં ગયાં.

નાનં તે ઘરનાં ધણી તરફ લગાર ઉતર્યાથી જોવા લાગી. તે વગર શકે ઘણો દેખાવલો હતો, પણ તેનાં ચેહરાએ તે નાંછનીનને ખુશ કીધી નહિ. તે આંખો ધણી સુકિતગાજ હતી અને તેમાં અમાયેલું હસવું રંગેરંગ હુઆઈ અને ડોંગાઈનીજ ગંવાહી પુરતું હતું.

“જમ્યા પછી તમે શું કરવા ધારો?” મીસીસ નોરમને પોતાના ખાલીદને ધીમા અવાજે સવાલ કર્યો.

તે મોહરદાર બેંચકારીથી બોલવાની જો કોશિશ કીધી, છતાં તેણીની પ્લેટમાં ખરેખે ડસખો સાથે તે ધણી નરવસલી રમત કર્યો કરતી હતી.

“આજની રાતે તો મને ત્રણ ચાર ઘણાં અગત્યના એનગેજમેન્ટ્સ છે.”

“તેમાંનાં એકની અંદર પણ માહરે તો સડાવાવાનું નહિજ હશે?”

“હું નથી ધારતો. હું આવતી કાલે રાતે ફાજલ પડી શકશ.”

“એમ ? ત્યારે તો આપણે ‘ધી સ્ટ્રીન્કસ’ જોવા જઈશું.” તે મોહરદારે કાંઈક ઉતસાહથી કહ્યું. “ઈટેલીયન કંપની આપણી તરફ જમાનામાં એક વખત આવેલું

તો નાટકમાં અને નહિ તો કોઈનાં મોઢાંમાં કે ઓપેશમાં જઈએ છ. શતે ખાધાં યછી અને ઝાઝાં ઘેરમાં રહેતાં નથી. આહાર હુસળાવડને સોસાયટી પસંદ છે અને મને આવા મોઢાં ઘેરમાં એજલું રહેવા ગમતું નથી. તમને સહવારથી સાંજ સુધી બસ માહુરી સાથે અને સાથેજ રહેવું પડશે. આવી છાંછી તમને પસંદ આવશે, મીસ પારખ ?”

“ખીજ કોઈનાં જોડલીજ.”

અને એ પ્રમાણે તે પહેલ્લા દીવસ કામકાજની વાતચીત થઈ, કે જે દરમીયાન નાના પારખ પોતાની નવી શેઠાણીથી જોઈએ તેટલી સતોપ-તો નજ પામી એમ અને ઉમેરવું જરૂરું છે. પછી, એ વાતો કીધા, પછી બ્યારે તેઓ છુટતાં હતાં ત્યારે મીસીસ નોરમને એક ટેબલ ઉપર સોભાઈતી કેમમાં જોડલી એક મરહની સળી ઉંચકી અને નાનાની સામે લાવીને ધરી.

“આને માટે તમે શું ધારો છ ?” તેણીએ ઘણી શીખતાથી તે પ્રશ્ન કર્યો, બહુ તે એવો સવાલ આર્થિક કરવા માંગતી હોય તેમ.

નાનાએ તે ચહેરા તરફ જોયું. તે ખરેખર અસાધારણ હેખાવડો હતો-ઉત્તર વચ્ચે, આકળો, ગુસ્સા અને બુરસાઓથી ભરેલો, પરંતુ કોઈની રીતનાં વિધાસને પાત્ર નહિ એવો.

“તમે ધારો છ કે આ એક એવા માણસનો ચહેરા છે, કે જેનાંમાં વિશ્વાસ સંપૂર્ણ મેળી થકાય ?” મીસીસ નોરમને સવાલ કર્યો.

નાનાએ પહેલ્લાં તે જાણ તરફ અને પછી પેલા ફોટોગ્રાફ લાગી જોયું. તે એક ઘણો વિચિત્ર સવાલ હતો; અને વળી, એવા એક અનુભૂ શખશ માટે એકદમ કાંઈની મત ઉચારવાનું ડાહપણભર્યું હતું નહિ. ડાહપણ અને દુર અદેશીએ તેણીને કહ્યું કે આવા સવાલનો જવાબ અખાંડાજ કરી જવો—અને તેણીએ તેમ કયું.

“હું નથી માનતી કે કોઈની જણ કંઈ ફોટોગ્રાફ ઉપરથી ફરેકટર જાણ કરી શકશે,” તે ચાતુરીએ સંભાળથી કહ્યું. “આપ ચેહરો ઘણા હેન્ડસમ છે, પણ પ્રુખસુરતીથી બસ્ટી હું કાંઈ બી જોઈ શકતી નથી.”

મીસીસ નોરમને જોઈએ તેટલી ખુશી થઈ નહિ. દીસ્તી રીતે તે નાના પાસે એમ મોલાવા આહતી હતી કે એ ચેહરો વિશ્વાસલાયક નહિ હતો. પછી નાનાને તેણીના ઓરડાઓ દેખાડવામાં આવ્યા, અને બાકીનો દીવસ તેણે તે ઓરડાઓમાં પોતાને ખરની સંઘળી જોઈવણો કરવામાં પસાર કીધો, કે બ્યારે આ તેણીની નવી જાણ સાથેના ઇન્ટરવ્યુની અસર તેા તેના મગજ ઉપર કલાકો સુધી એમની એમ ભરી રહી. છેક છ વાગે તેણી ઉપર કેહવડાવવામાં આવ્યું કે જે તે ઘણી કાકી ગઈ ન હોય તો તેણીએ લોહ પાવા નીચે આવવું.

આપવા તો ના પાડી, પણ પોતાના દોષ-ચોક્કસ દાગીના વારતે ત્યાંના એક બહીતા ઝવેરીને ત્યાં ફેરે ભારી આવવા કહ્યું.

તે પ્રમાણે તે કોમળાંગી ગઢ-ત્યાં તેણીની ભારે અજાણી વચ્ચે તેણે મીં નોરમનને જોયો અને તેની સાથે એક ગામ્તુએ કાઉન્ટર ઉપર ઘણા મોંઘામાંના દાગીનાઓ પડ્યા હતા, એક ઉપર તેણીનું ખાસ વધારે ક્યાન ખેંચાયું—તે એક કાયમંડ નેકલેસ હતો, કે જેમાં એક કાયમંડમે કોસ જોડી દેવામાં આવેલો હતો.

“આના જેવા સેટની જોડી મળવી મુશ્કેલ છે,” તે જુવેલર કહેતો સમજાયો, “એ એક નવાળી શાહઝાદાએ પોતાની પરણેતર સાથે ચોરડર કર્યો હતો; પણ તે ખચારી મરી ગઈ, અને તેથી એ અમારે ત્યાં નાંખી જતો રહ્યો.”

“સૌથી સરસ, પણ સૌથી મોંઘાળી ખરાબ તો,” મીં નોરમને મગક કરતી રવેશે કહ્યું.

“તે તો કહ્યા વગરજ ચાલશે, સાહેબ,” તે ઝવેરીએ જવાબ કર્યો.

“એની શું કિંમત છે?” મીં નોરમને સવાલ કર્યો. “સૌથી ઓછામાં ઓછું કેહજો.” તે ઝવેરી કાંઈ બળડયો, તેણે વચ્ચે ભાવતાલની નજીવી જેવી રીકજીક ચાલી, અને પછી મીં નોરમન પ્રકારી ઉઠ્યો; “હું એ ખરીદી લેઉં છું, હું હમણાજ એક પછી ભરી આપું છું.”

તેણે નાજાને જોઈ નહિ, કે જે ખીચારી તો મીં નોરમન પોતાની ઘણી આણીને આવી ખેમુલ લેઈ કરવાનો હતો તે ખ્યાલે સુખ પામતી અને શુશી થતી પોતાનું કામ શુપચુપ બજાવતી હતી. તેણીના સાદા કુમળાં જીગરમાં ઘણી ખુશનુદી ફેલાઈ. તે ધારતી ને માનતી હતી તેટલો ખર્ચો કરડો તે ભરથાર હતો નહિ. તેણીએ વળી મીં નોરમનને એમની ગોલતાં સમજ્યા કે આ દાગીનાં આજને આજજ મોકલી આપવા; તે કોઈ જાતની ધીલ માંગતો હતો નહિ, અને તે ચાતુરી મીસીસ નોરમનની ખુશાળીમાં પોતેજી ભાગ લેવા પાંખે એવા નેક ઇરાદાથી પોતાનું કામ ઝટપટ આટોપી નાંખી વહેલ્લી વહેલ્લી ઘરે ગઈ.

તે દીવસે તે ખાવીંદ પોતાનાં ઘરમાં જોઈયે તે કરતાં વધારે એખલાસથી વતર્યો. તે બધી હસી હસીને વાતો કરતો ને કરાવતો હતો; પણ તેની મોહરદારનો ચહેરો તો ગમખવાર અને ગંભીર હતો. દેખઈતું હતું કે પેલો કાયમંડ નેકલેસ હજી સુધી આવવા પામ્યો ન હતો.

પ્રકરણ ૩૫.

થોડા દીવસો પછી એ વજી મીત્રો તે ઘરમાં રાતે ડીનર ઉપર આવ્યાં, તે એક નાની પણ મજાહળી ડીનર પાર્ટી હતી. તે દીવસે મીં નોરમન ઘણું ખુશ

મીઝાજમાં હતો; તેની મોહરદાર પણ ખુશાલ અને વિનોદી રહેવાનું પોતાનાંથી જાનતું કરતી. તે એક, નાનું હૈદરાબાદમાં આવી વસી રહી તે અરસામાં ગુનરેલી, પેહલેલી સૌથી ખુશાલ સાંહજ હતી. તે વિઝાટર કોઈ અમેરીકન હતાં—એક કર-નલ નેપીયર હડસન અને તેની ઘણીઆણી.

તે દીવસ ખાસ-યાદગાર તો એમ રહી જવા પ્રાંચ્યો કે તે વખતે થયેલી વાતચીત લગરીક ઘણીક અસર ઉપજાવે તેવી પુરવાર થઈ હતી. વાતનું વળુ ઇંગલાન્ડ અને ફ્રાન્સમાં થતા લુદ્ધી લુદ્ધી જાતનાં ગુનાહો ઉપર ચાલતું હતું. કરનલ હડસન કેહતો હતો કે ફ્રાન્સનાં લોકો તેઓનાં ગુનાહમાં ઇંગલીશ લોક કરતાં વધારે ધખારાભર્યા અને ગુનુની હતાં.

“એક અક્કલહીણ, હેવાન્યત લયું ખુન ખમુસ કરીને ઇંગલીશ હોયું જોઈયે,” તે જોઈયો, “જાણી ગુંગળાવીને મોહત ઉપજાવવાનું કે જીવતા જીવતા નદીમાં હોમાવી દેવાનું મોહત ફ્રેન્ચ છે,” તેણે તકરાર કીધી.

ખીજા જે શખચોએ કંઈ રીત સૌથી મોટું સુધરેલાંપણું દેખાડતી હતી તે ઉપર તકરાર ચલાવી.

“એ આપરે પણ શું કમકમાટ લાગે તેવી ખાખનાં ટાહેલાં ઉપર ઉતરી પડ્યાં?” મીસીસ હડસને સુગાધને જણાવ્યું. “હવે ખુનોનીજ ન્યારે વાત નિક-ળીછ ત્યારે તો મને લાગેછ કે આપરે વાંચેલાં પેલાં વીયેનામાં થયેલાં ખુનની વાત તો સૌને યાદ હોયે, તમો લોક નથી ધારતાં કે તે એક સૌથી લયકર કર્મ હતું?”

“તે શું—મને તો કેહો?” મીસીસ નોરમને લાગી ધનતેજરીથી વચ્ચે હોમાઈ સવાલ કીધો—તે ઘણી જરામુ ફીરતી હતી. “માહરા તો વાંચવામાં કાંઈ આયુ નથી.”

“ઓ, હું તો ધારતી’તી કે તમે લોકો બધાંએ તે વાંચ્યું હોયે,” તે કોઈ મીસીસ હડસને ભખરાયેલા અવાજે કહ્યું. “એ એક ઘણી ઝેરી એસીડ મોઢાં ઉપર નાંખી કાને લેવાયલો કેસ છે, કે જે એક ઘણું લયકર સંજોગો વચ્ચે થયેલો છે. એક છોકરીએ તે એસીડ પોતાનાં ‘ફ્રીઆંસે’ નાં મોઢાં ઉપર નાંખી હતી!”

“અને તેમ કરવાનો સખખ?” મીઝા નોરમને સવાલ કર્યો.

“ઓહ, અદેખાઈ, અલખટ! તે છોકરીનાં સખખવામાં આંખું હતું કે તેનો સવર એક મુખ્ય ડીએટરની એકત્રેસ ઉપર ઘણું ધ્યાન આપતો હતો, અને તે વિષે તે છોકરી ચાલુ સંતાપ કરતી હોવી જોઈયે, એટલે મુખી કે તે છોક દીવાના પછાંની હાલતે આવી ઉભી. કેઈખી રીતે, પેલો ગુનાહ તેઓ ડીએટરમાંથી બાહાર આવતાં હતાં ત્યારે કરવામાં આવેલો હતો. ખરેખરે પેથોજ તો એમાં છે કે તે અપડો સવર તદ્દન નિર્દોષ હતો.”

નાનાંએ જોયું, બલકે તેણીને લાગ્યું કે તેણીએ જોયું, કે આ વાત સમજતાં એક ઘણી તીક્ષ્ણ ઉલટમઢ લાઇટ મીસીસ નોરમનની આંખોમાં ઝળકી રહી.

“ખ્યાર અને અદેખાઇ દરેક ત્રેજેડીજનું મુળ છે,” તેણીએ કહ્યું.

“તેઓ ઘણાં મોટાં નોનસનનું પણ કારણ છે.” તેણીનાં ભરથારે વચ્ચે ઝડપથી હોમાયું; પણ તેના શબ્દો તે મેહરા કાનો ઉપર જઈ અથડયા.

“ખુશી થવા જેવું તો એ છે કે જેલો માટીદો બાપડો જીવવા પાંખો નહિ,” મીસીસ હડસને આગળ ચલાવ્યું, “આવું એક લયાનક કદરૂપાપણું સહેવવા કરતાં મોહતને હું લાખો વખત પસંદગી આપું છું. તે ઝેરી એસીડ તેણીએ બંધી તેનાં ચહેરા ઉપર ઢાળી હતી.”

આ સમજી ત્યાંજ દરેક જણ કમકમ્યું, સોવાય મીસીસ નોરમન; અને ખાસ્યતનાં એક અંબ્યાસી વારતે તો તેણીનો ચહેરો એક ઉખ્યાણાં મીસાલ હતો.

તે પછીનાં બીજા દીવસે ત્યારે તેઓ બે જણાં એખલાં ફરવા નીકળ્યાં ત્યારે મીસીસ નોરમન કાંઈ ઘણાં ઉંડા ખ્યાલો કરતી હતી તેમાંથી ઝબકીને તેની સોખતણને જોવા લાગી.

“મીસીસ હડસને કહેલી વાત હું હજી સુધી જુલો જઈ શકી નથી,” તે જોલો, “તમે ધારો છો, મીસ પારખ, પેલી છોકરીનો એમાં કયુર હતો?”

“હું તો એને એક સહેતાન કરતાંબી ખાતર માંતું છું,” નાનાંએ ખરાં જીગરનાં કચવાતથી કહ્યું.

“પણ એવાં એક સેહતાન્યતલયાં જીવતર ઉપર ગખડી પડવા અગાઉ એ બિચારીએ ઘણું જલેમ વેચેલું હોયું જોઈયે. હું ધારું કે તે પોતાનાં મરદને જીવનાં જીવથી સ્પાહતી અને જે કીધું તે ફટ અદેખાઇની આગ સહન નહિ કરી શકવાથી.”

“એ કાંઈ ખ્યાર નહિ કહેવાય;” સુધ્ધિ નાનાંએ જવાબ કર્યો. “હું વિચારી નથી શકતી કે લોકો આવા દુષ્ટ જીસ્સાને પવિત્ર ખ્યારનું નામ કેમ આપી શકતાં હોશે. હું તો એથી ચીજનો વિચાર પણ નહિ કરું. તમારું તો મગજ જાણે એ વાતની યાદથી ભરાઈને જાખરાઈ ગયેલું લાગે છે.”

એ પછીથી તે બીજી વાતો કરવા લાગી, એ ફીલીસ નોરમન; પણ તો બીજે દીવસમાં અનેક વખતે તેણી જેલો લયાનક ત્રેજડીની યાદ કરતી ને કસવતી રહી. તે વાત સારો વખત તેણીનાં મગજ ઉપરની ઉપર રહેલી લાગતી હતી.

વળી થોડા દીવસ પછી તેઓએ ન્યુસપેપરમાં કોઈ એક મોટાં ખાંચરની છોકરીનાં નાહસમાગનાં લમ વિષે વાંચ્યું.

“એ ખ્યાર કેટલો લાંબો વેહર ટકી ટકીને ટકવાનો છે?” તુચ્છકારથી નાંકનાં ફીક્ષાં પોહળાં કરી મીસીસ નોરમને નાજાને સવાલ પુછ્યો.

“સદાને વારતે હું આશા કરું છું” તે નાની રમણીએ મોટા ઉત્સાહથી જવાબ કર્યો.

“તું આશા રાખેછ; પણ તું માનતી નથી,” તે અચાંત અખળાએ ઉત્તર કર્યો. “હું તો ધારું છું,” પછી તેણે ધણી ઉંડી વિચારવંત હાલતે ચાલું કર્યું; “કે જેવી રીતે હું માહરા ભરવારને ચાહું તેવી રીતે તો કાઈખી ઓ કદી ચાહવાની નથી. હું એને પુજતી હતી, અને તેનાં બદલામાં હું માનતી-તી કે એ ખી મને ચાહેછ. નહિ એમ મોંહ ફેરવી ના નાંખ, નાનાં; કોઈ વખત એવો આવેછ કે જ્યારે માહરાં જીગરમાં જવાળા સળગી રહેછ અને જો હું માહરાં વિચારોને ચબ્દોનો આકાર નહિ આપું તો હું મરી જાઉં! માહરા સાદા ચહેરા છતાં હું એક રોમેન્ટીક છોકરી હતી. હું મને કોઈ ચાહે ને તેની સાથે લગન કરવા માંગતી હતી અને મને ખીહક હતી કે કોઈ માહરા પૈસા ઉપર મને શોધતું આવશે. હું તુંને ખરેખર કહું છું, નાનાં,” તેણીએ વધાર્યું; “કે માહરા હસખન્ડ સારા ખાન-દાનવાળો હોવા છતાં ઘણો કરકાબાલુસ હતો ને વરસ દીવસે ભાગ્યે હનરથી જો હનરની તેની આવક હતી, જે ખી વખતસર તો આવી શકતી પણ નથી. તે માહરા સાથે ખ્યાર કરતો આવ્યો; તેને માહરા પાસે મખલખ દોલત હતી એવું કાંઈ માલમ હતું નહિ; પણ એ કેહતો-તો કે મને તે ખરાં જીગરથી ચાહતો ને મહારે ખાતર કાંઈ ખી વૈહીત્તુ કરવા તૈયાર હતો. અને હું—મુખી, નાદાન!—મેં ‘તું કેહેલું’ બધું માન્યું. હું ખુશી થઈ કે આખરે કોઈ મને—અને નહિ કે માહરા પૈસાને—ચાહતું આવ્યું.”

પછી જ્યારે અમે પરણ્યા ત્યારે એને જાણ્યું કે હું તો એક મોટી વારસ હતી. તે વખતની એની અત્યંત મોટી અજાણખીથી હું ગમત ને સુખ પાંખી. માહરે કેહેલું જોઈયે કે માહરા દોલત અસાધારણ મોટી હતી. માહરા ખાનાની દોલત પાર વગરની હતી, જે જમી એવલે માહરા નામ ઉપર કરી અટ્ટી હતી, મેં લગન પછી, એક ખાસ ડીડ કરી બધું માહરા ભરવારનાં નામ ઉપર કરી આપ્યું.”

નાનાં પારખને એ વાત સમજી તરત પેલો હીરાના નેકલેસ હૈયે ચઢી આવ્યો; આહ, તેણીનાં પૈસા વડે તે એ કોઈ ખીલું વારતે ખરીદવામાં આવ્યો હોય તો તે કેવું ધાટકી હતું!

“હું થોડાં અંકવાડીયાં ધણી સુખી હતી.” મીસીસ. નોરમને જાતી રાખ્યું. “ફક્ત થોડાં અંકવાડીયાં; અને પછી મેં જાણ્યું કે માહરા હસખન્ડ મને પરણ્યો હતો, તે ફક્ત માહરા પૈસાને ખાતર—તેને તો બધી વખતે ખખર હતી કે માહરા પાસે બેશુમાર દોલત છે, તેણે મને ચોતાનાં એ વિષેનાં અજાણપણાં વારતે સાવ ઠગી હતી. હું કદી શકતી નથી કે એ ખીનાં જાણી મેં કેવું ખમ્યું છું—એ ત્રણ વરસની વાત છે; પણ તે વખતની એકેક પળે માહરાં જીગર ઉપર જાણે તપાવેલાં લોખંડનાં સળ્યાથી હોય તેમ દામ પાડેલો છે. ત્યાર પછી, જ્યારે મને લાગ્યું કે

હું માહરી છ'દગી વધારે વાર તામોશ કરી ચેંકવાની નથી ત્યારે હું એની આગળ ગઈ, મેં એને કહ્યું કે એ મને શા વાસ્તે પરણ્યો હતો તેની મને ખબર હતી; મેં તેને અપીલ કીધી; મેં તેને કહ્યું, કે હું જાણુ છું કે હું ઘણાં સાદા દેખાવની છે'ઉ, પણ માહરે જીગર તો તેને વાસ્તે ઉઠા પ્યારથી ભરપુર હતું. મેં તેને મને ચાહવાની કોશિશ કરવા કહ્યું. એની જગાએ કોઈ બીજો હતો તો તેનું જીગર દયાથી પીગળી આવતે—પણ એ તો માહરાં મોંઘ ઉપર હસ્યો! પણ પછી વળી તરત જોલી ઉઠ્યો કે તે માહરી મરણ પ્રમાણે કરવાની કોશિશ કરશે. અમે થોડો વખત સુખી રહ્યાં—એટલીટ, તે વખતે હું તો સુખી થઈ, ઘણાં થોડાં મહિનાં તે માહરા ઉપર ઘણું ધ્યાન આપતો થયો હતો, મને પ્યારથી તેડતો ને બોલાવતો ને માહરી સાથે ઘણું હેત કરતો. એ વખતે તો હું એટલાં સુખી માનવામાં કંગાઈ કે આખરે એ મને ચાહતો થયો હતો. આહ! તે દુકો, મીઠો, નાનો સ્વપનો!”

તે જરા વાર દમ ખાંવા થોળી, અને તેણીની આંખોમાં અત્યાર સુધી ચળકાયા કરતી એક નરમ લાઈટે કરડાઈ, સખ્તાઈ અને ઘાટકીપણની જગા લીધી. “મને કહે, તું એ કમખખતને શું કરે કે જે તાહરી અને જે ભરથારને તું તાહરી છ'દગીથી પણ જ્યાદા ચાહતી હોય તેની વચ્ચે આવે? એક કે જે અદ્ભુત સુંદરતા ને ચળકતા સુવાળા વાળ ને દીલ ચોરી લે તેવા હસ્તા હોઠો સાથે આવે તેને? મને કહે મીસ પારખ, તમે તેને શું કરો?”

નાનું તમામ દધાપેલી જણાઈ.

“હું જાણતી નથી કે દુન્યામા એવી ચીજ પણ થઈ શકતી હોશે,” તે મધુરી માંઠમોંઠ સમજી શકાય તેવા અવાજે જોલી, “માહરે મનથી તો એ નવી દુન્યાં નેવું છે.”

“એ માહરે વાસ્તે ખી નવી દુન્યાંજ હતી,” મીસીસ નોરમને કડવાસથી જારી રાખ્યું. “જ્યારે હું સુખી થતી જતી હતી ત્યારે મેં સમજ્યું કે એક કોઈ કારમખી માહરા ભરથાર અને માહરી વચ્ચે આવી હતી. મેં સમજ્યું કે એ તેણીની ખુબસુરતી ઉપર દીવાનો થઈ ગયો હતો; એ માહરા તરફ હરેક વખતે મોંઘા તીરસકારથી હસ્યા કરતો હતો. તું જરા પણ અજબ થાયછ એવું સમજીને કે એ જાણતી હું થેલી થઈ ગઈ—તકન પુરેપુરી થેલી? પણ ફક્ત થોડાં અઠવાડીયાં માટે; અને જ્યારે માહરી સુધ્ધ પાછી ઉઘડી ત્યારે તો માહરાં અચ્ચાને ઘટી પણ દેવામાં આવ્યું હતું! એ બધાં માહરાં અગાધ દુઃખના વખતે તો માહરાં ભરથાર—માહરાં પોતાને આવી'દ-માહરા સાદા ચેહરા વાસ્તે હસતો ને માહરી ઠઠા મશકેરી કરતો હતો—એક બીજી પારકી ફેલકસુર આગળ. તું જાણુ છું આય માહરા ચેહરાને છુપાવીને કેવાં લોહીનાં આંબુઓએ સુંઘ તે? હું મને પોતાને ધીકકાડું છું. જ્યારે હું વિચારું કે તેને માહરી જોડુંમાં એચી લેવાની માહરી પાર વગરની કોશિશો છતાં હું તેમાં સાવ નિશફત નિવડીછ

ત્યારે એ પોતાનો મોટો વખત તેણી સાથે ચુલરેછ; એ માહરા પૈસાથી એને ભરપુર કરેછ, લોકો તો કેહુછ કે એ બંધાનાં બદલામાં એ તો એની તરફ જુદી ને બેવફા છે. હવે ત્યારે મને કેહુ કે તું એને શું કરે ?”

અને તે વખતે કોઈ એવી નાચારીનો દેખાવ તે ભારતના મુખ ઉપર આપી રહેલો હતો કે નાનના દીલમાં ઘણું લાગી આવ્યું.

“કોઈ ચીજ નહિ,” તે રમણીએ જવાબ કર્યો, “એવી કોઈ ચીજ નથી કે જે તમે કરી શકો, કે જેથી તમે તમને પોતાને નીચાં પાડી નહિ શકો. એ એક ઘણી વિચિત્ર ચીજ છે કે દુન્યા એક પરભૂતરની કદી તરફેણવારી ખેંચતી નથી.”

“જ્યાંસુધી કે તે એક ખુટી હોય ! મેં તને માહરી કાઢાણી કહેલી છે; પણ એ અગાઉ કોઈથી આગળ મેં માહરા હોઠો વાટેથી વરાળ બાહાર કાઢી નથી. હું જાણું છું કે એ માહરો બેઠ તુ જાળવશે; અને મેં એ તને કહ્યું છે કે મને હવે હું તમામ છવ ઉપર આવી ગયેલી છઉં—ખીલકુલ છવ ઉપર આવી ગઈ છું. ને મને માહરા પોતાને વારતે ખીલક લાગ્યા કરેછ !”

પ્રકરણ ૩૬.

મીસીસ નોરમનને ત્યાં અવારનવાર પહોંચાણો આવ્યાં કરતાં હતાં; તેઓની પહોંચાણાત કરવામાં તે બાઈ કાંઈ આછી મનઠ લેતી નહિ—બદકે દરકારખી કરતી નહિ, કેમકે તેનો ભરથાર, જો કે હંમેશ તો નહિ, પણ અવારનવાર એવે વખતે ગેરહાજર રહેતો, અને તેથી તે ભારત કોઈથી વાતમાં કર્યો ઉમંગ લેતી નહિ.

વખત વહેતો જતો હતો, અને તેનાં વેહવા સાથે ગામમાં વાત એવી ઉડી રહી કે હૈદ્રાબાદમાં આવેલી પેલી ઇટેલીયન ઓપેરા કુખની તો ઘણા દીવસની ઉપડી ગઈ હતી, છતાં તેઓની માનીતી એકત્રેસ એક કોઈ હેડ કરીને હતી તેણીએ તે કુખની સાથનો પોતાનો સંબંધ છોડી દીધો હતો ને તે અહીંજ ઘણા મોટા દમામથી રહી પડી હતી. વળી એવુંખી બોલાવું હતું કે એ એકત્રેસનાં રેહવા વસવાનો ગંભીર ખરચ મી. નોરમન પોતાના એખંલે હાથે કરતો હતો !

આજના એક ચોકકસ દીવસે ‘નવાળ મનઝીલ’માં થોડા ઘણાં પહોંચાણો ઉતરી પડ્યાં હતાં. નાન એ જોયું કે મીસીસ નોરમન એક કોઈ જુદો ને લગાર એખીયલ દેખાવની બાઈ સાથે વાતમાં લગેલગ આખો વખત પુખ્તળ ચકચુર રહી હતી, કે જે બાઈનો કરચલી વળી ગયેલો ચેહરો સંતોષથી ખીલી નિકળેલો જણાતો હતો. નાન તુરત પાછી ગઈ કે આ નિંદાખેર બુધ્ધી મીસીસ નોરમન આગળ તેનાં ભરથારને લગતીજ વાત કરતી હોવી જોઇયે, કેમકે તેની ઘણીઆણીના ચેહરા બધા દેરકાર થઈ ગયા હતા ને તેણીની આંખોમાં ખુનજ વરસી રહેલું જણાતું હતું. નાનને કાંઈ કામ સર તેઓ જ્યાં બેઠાં બેઠાં વાત કરતાં

હતાં ત્યાંથી પસાર થઇ જવું પડ્યું અને તેમ કરતાં તેણીએ સાબુત પેલી પુખ્યાના આ થળે સમજી લીધા “એ એવો હાથગંડ નેકલેસ —”

નાનું અજાયબ થઇ કે પેલી હીરાના નેકલેસની વાત બાહાર આવી ચુકી હતી કે કેમ? તેણીને મીસીસ નોરમન વાસ્તે ખચ્ચીત ઘણું લાગ્યું. તે જોઈ ચકી કે તેણીની શેઠાણી ગંદું મુશીબતે પોતાની ઉપર. ઠાણ રાખી ચકી; તેણીના હોઠો કોઇ ઘણી ભયાનક રીતે વળ ખાતા હતા, જ્યારે તેણીના હાથો ક્યાજનક રવેશે ધ્રુજતા હતા. નાનું ઘણી દેહસ્ત ખાઈ ગઈ.

તે કોમળાંગી પુષ્કળ ખીહધી; અને પછી જ્યારે તેણી તેની શેઠાણી સાથે એળલી થવા પાંખી ત્યારે એવી એક તક મળવા વાસ્તે તે ઘણી રાજ થયેલી બેઠે આવી. તે તુરત મીસીસ નોરમન કને ગઇ —

“હું જોઈ ચકું છું, મીસીસ નોરમન, કે વળી પાછી કોઈ નવી જાળણીને લીધે તમારો જીવ રૂંદા થવા પાંગ્યોછ,” તે કુપરીપેકર પુટળીએ ખ્યાર ભરેલા અવાજે કહ્યું. “તમે જે ખી કંઈ સમજ્યું હોય તેનું અધું પછુ નાં માનતા. પેલી કોઈ પુઢી ગાઈ ગઈ નીંદાગોર જણાયેછ; અને મને તો ખાત્રીથી લાગેછ કે એ જેખી કાંઈ બોલી ગઇછ તે અધું અધું ખોટું હોશે.”

મીસીસ નોરમને દુઃખી-કંટાળાથી નાનું નરમ અછત મારી દુર કીધી.

“તું હંમણાં માહરી આગળ કાંઈખી બોલતી ના, નાનું,” તે મોહરદાર બોલી; “મને એળલી મરવા પડવા દે, નહિ તો હું જરૂર મગજથી બેમગજ થઇ જવશ.”

તે ગાપડી જઈને પોતાનાં જોરકામાં ગોંધાઈ; અને જ્યારે “અર્ધાએક કલાક પછી નાનું તેની આગળ ગઈ ત્યારે તેણે એવાં તો અગાધ વેદનાનાં મોટા કથ-કાંઓ સમજ્યાં કે તે સુદર કોમળાંગીની ક્યાણુ આંગોમાંખી દીલસોઝીનાં આંજુઓ ધાઈ આવ્યાં. તે મધુરીને પોતે પેલા એક અસાગ્યા કલાકે ‘તાપતી હાઉસ’નાં બગીચામાં એખલી અટુલી, નિરાધાર નિરાશ્રીત પડેલી કેવાં દુઃખનાં કથકાંઓ ગાઈ ખાઈ રહતી હતી તેની યાદ થઇ ને તે કોમળ હુંયું આ ખાજ અખળાની આકૃત જોઈ લાગણી અને દુઃખથી દાઝી આવ્યું.

મામલો ગગડતો અને ણીચકતોજ આવ્યો. પેલી એકત્રેસ હેડા અને તેણી ઉપર સરખખર મસતક બોલી બેઠેલા હેનરી નોરમનની વાતો તો હવે છંદેચાક થવાં લાગી. ઘરમાં ખતપત રાજ થતી અને ગાંહાર ગધાં આઈતાં પરવાડતાં લોકો જે ગમે તે બોલી મીસીસ નોરમનનું લોહી ઘણું ઉકળાવતાં હતાં. અલબટ, તે અફવામાં વચ્ચુદ હતું તો ઘણું; કીંતુ જખી વાતો ચટાકા ને લડાકા સાથે તે કમનશીબ પરણેતરને કાને આવતી ત્યારે તેણીની સ્થિતી કેવી ક્યાજનક અને અફસોસકારક થઈ પડતી તે બોલવા કરતાં વિચારી લેવાનું વધારે સેહલ્લું હતું.

સાચી વાત હતી કે ફીલીસ નોરમનનો તેનાં કફેડા ભરથાર ઉપર ઘણો જીવ હતો; જો તે હજી પછુ-સુધરી જાય તો તેને સંભાલી લેવા

તે ભારતના હૃદયની બાહ્યર આંતર હૃદય—પરંતુ તે ભેદનાં મોટાં કમનશીબ તે સારા રાહ ઉપર આવવાને બદલે બેઠેજીતી અને અનિતિપણનાં કંગાળ માર્ગ ઉપર ઉપર વધારે અને વધારે લોભાતો ને લપસતો ગયો.

ફીલીસ નોરમન પણ જાણે કોઈ જાદુની અસર હેથળ હોય તેમ લાગ્યું. આ બધો બનાવજનનતો હતો તે વખતે હિંદુઓમાં ત્રણ ચાર બહેમાં કુટુંબોમાં અવારનવાર કાંઈને કાંઈ બાંહેણ પાટીઓ ધધે હોય એ સઘળી પાટીઓમાં એ મીસીસ નોરમન જાણતી હતી કે તેણીની શોખ ખચીત કરીને આવવાની હતો છતાં તે તે સઘળી પાટીઓમાં ગઈ વળી, તે ફરક વખતે સઘળાંઓમાં બેળાંવાને બદલે તે એક ખુણે બેઠાણે મુગાં ટોર માફક બેસી રહી. જસ દીકરીકીને પેલી હેડને જોયા કરતી, જાણે કોઈ કીસમની તરસ છીમાવવા તે પેલી ખુબસુરતી ગળી જતી હોય તેમ.

હવે એ વખતે એક ચોક્કસ જાતનાં પીછાં એક કોઈ જાણતી હકાને વેચવા મુકામાં આવ્યાં હતાં. વળી એમ જોલાતું હતું કે એવાં પીછાં હિંદુસ્તાનમાં ઘણાં જ વખેજ આવતાં હતાં ને તેની ફક્ત એક જ ભેડી હાથમાં આવેલી હોવાથી આંખનાં ડાળા આસમાને લાગી જાય તેટલી મોટી તેની કીમત જોલાતી હતી. છાપાદારે પણ તે ભેડીની ખુબ વખાણ કીધી હતી, જે ફીલીસનાં વાંચવામાં આવ્યું, અને પછી તેણીએ તે જોવા વાસ્તે ખીજ સહવારે નાનું સાથે તે હકાન ઉપર જવાનું નક્કી કર્યું.

“મેં માહુરી આજખી જાંઘળી એક ખરેખરી સુંદર પીછાની ભેડ વાપડવા વાસ્તે હોંશમાં ને હોંશમાં અટવાવી નાંખેલી છે,” તે જોલી. “જે કે જાતે તે હાંતમાં આંગળા પકડાવે તેવી છે, પણ આજે કેટલો વખત થયો મેં માહુરે વાસ્તે કોઈ ચીજ ખરીદી નથી ને મને કાંઈ ભારી પડવાનું નથી.”

અને એજ વખતે ‘લીબ સીમ’ નામના એક નાનાં પણ અત્યંત સુંદર બંગલામાં કાંઈ ખીજેજ સીન ચાલી રહ્યો હતો. તે ઘેર પેલી એકત્રેસ હેડાનું હતું. ને ત્યાં ચોડાંક પહોરોણાંઓ એકઠાં થયેલાં હતાં. કેહવાની, અલબટ, જરૂર નથી કે ત્યાં હેનરી નોરમન તો હતોજ. ખીજાં પહોરોણાંઓનાં ગયા પછી તે તો હજી ત્યાંનો ત્યાંજ દમકયા કરતો હતો.

“હું કાલે તાહરે તાંહ લંથ ઉપર આઉં?” તે અમરેશો સીપલો થયો, “મેં સમજ્યું કે તાહરે તાંહ બે ત્રણ જણ આવવાનાં છે.”

“તમુને એક પાસપોર્ટ લાવવી પડશે,” તે ગધેરાને પોતાનાં અર્ધાં બંધ કીધેલાં પાપણો હેથળ ચુચી આંખે ભેટી અને હસીને તે ફલકસુંદર જોલી.

“અને વાડે તેં શું?”

“પેલાં પીછાંની ભેડી, કે જેને વાસ્તે સાડે ગામ હલમલી રહ્યુંછ; ચાહ રાખજો; એ જરૂર લેતા આવજો; તેજ તમુને અમારા ઘેરમાં ફાખલ કરવામાં આવશે.”

એક હજાર ભડી દઈ પકાવેલી ઉમદા

અમૃત ભરમ

શક્તિ આપનારો અરવોપરિ સિદ્ધ ઉપાય.

કાય જેવા મહા ભયંકર છવલેણુ વ્યાધિને દુર કરવામાં પંચુ પોતાનું મોહોદ
પરાક્રમ દેખાડે છે. ત્યારે સાધારણુ દરદોને મારી હુકાવે તેમાં નવાઈજ
શું? અનેક દરદોનો નાશ કરે છે અને અમૃત કીર્તિ આપે છે.
તથા શરીરને તેજસ્વી અને મજબુત કરે છે.

કિંમત:—તોલા ૧ એકના રૂપિયા ૫૦ પચ્ચાસ.

વિશેષ વિગત માટે પ્રાઈસલિસ્ટ મંગાવો.

વૈદ્યશાસ્ત્રી **મણિશંકર ગોવિંદજી.**

બેન્ચ કાલ્યા
દેવીરાડ મુંબઈ.

આતંકનિગ્રહ ઓપધાલય—નમનગર (કાઠિયાવાડ.)

આતંકનિગ્રહ
અમૃતબિંદુ
રજીસ્ટર્ડ નં. ૮૧૧-૧૦

સખતમાં સખત માથાનો દુખાવો માત્ર એક જ મીનીટમાં દુર થઈ જાય છે
માત્ર પેટની ઉપર ચોળવાથી પણ પેટમાંનો દુઃખાવો મટી જાય છે. પવન છુટવ
માંડે છે. અને બાદી-બદહુજમી દુર થાય છે. દાંત અને દાહનું કળતર એક જ
મીનીટમાં શાંત પડી જાય છે. વીછીના ડાંખ ઉપર તો તેનો ચમત્કાર એલોડીકજ
છે. ઉચાંમા ઉચી જાતના કોઈ પણ પેનડ્રીલર કરતાં અમૃતબિંદુ ઘણી ઉચી
જાતની દવા છે. વિલાયતી દવાની દરેક દુકાન ઉપર તે વેચાય છે. હુલમાં તેન
કિંમત ૧ સીસી રૂ. ૧૧૮ ત્રણ સીસીના રૂ. ૨૪૮ તથા ૧ સીસીના રૂ. ૮૮ છે. પોસ્ટેન્ડ દુધારે માથે

બધા દવાવાળા વેચે છે:—કેટલોગ મફત મળે છે:

અર્થ:—“અમૃતબિંદુ” આદીસ મુકામ પોષ્ટ-નડીઆદ (ગુજરાત.)

આટલીવાલાની ૪૦ વરસની પ્રખ્યાત દવાઓ

આટલીવાલાનું એન્જીનીયરિંગ—એન્જીની ગાળીઓ.

આટલીવાલાનું—(ટેનીક સીરપ) આલામટ.

આટલીવાલાનું—(કોર) ઓલ) આમ.

આટલીવાલાની ક્યુનાઇન ટીકડીઓ.

આટલીવાલાનું ડાએરીયા (કોલેરાલ) મીક્ષર.

આટલીવાલાની ટેનીક પીલ્સ.

આટલીવાલાનું—લેન્ટો મલમ.

આટલીવાલાનું—દાંતનું મંજન.

વેપારીઓને કીકાયત લાવ.

પ્રાઇસ લીસ્ટ માટે લખો.

ડો. એચ. એલ. આટલીવાળા સન્સ એન્ડ કું. લીમીટેડ.

શાપુરજી એચ. એલ. આટલીવાળા, મેનેજીંગ ડાયરેક્ટર.

પી. ઓ. વરલી, મુંબઈ નાં ૧૮.

તારનું એડ્રેસ—“Cawashpur” Bombay.

ગ્રાંટરોડ વેરથી તમારે મારકીટ વેર ધકેલા ખાતા

જવાની કંઈજ જરૂર નથી.

જમ, જેલી, બીજીટ, સારડીન, કોકો, ચાકલેટ, ધ. વેલાતી
જોરાકી; સેન્ટ, લવન્ડર, કોલોનવાટર, સાબુ, તેલ, હેરઓઈલો,
જાતબતના એકરોના; જોપાનીઝ અને ચાઇનીઝ કટલરી; તથા ભેટ
સોગાટને લાયકની હમા ચીજો; પેટન્ટ મેડસીનો; અને પરફ્યુમરી.
મારકીટ ભાવે અમો વચ્ચે છીએ.

એસાન્યાની કું.

સ્ટેટર રોડ, ગ્રાંટરોડ, મુંબઈ.

પીરોજશાહ અને ખરશેદજીની કું.

હમારે ત્યાંથી જવસારીની કસ્તી, નારાં, ધી., ખાંડ, મેવો, દરેલો મસાલો, ચાહે, કોશી, સંખડ,
એખાન, અગર, બંચ્યાના રમકડાં, નવાં વરસનાં ત્યા પ્રથમે કાઢો, બેટ
આપવા લાયક ચીજો; ત્યા દરેક જાતનો વિલાયતી માલ, પેટન્ટ
દવાઓ, વિગેરે કીકાયત ભાવે મલશે.

૨૦—તાપ્પા બીલ્ડીંગ, રેલ્વે હોટલની સાંખે, સર્નીરોડ જંકશન, મુંબઈ.

“નવરંગ પ્રેસ” માંથી પ્રગટ થયેલી

નવી રસીલી વારતાઓ.

“કાળો નાગ.”

‘શુભકામ’ની નવી પારસી સંસારી વારતા.

કુટુંબમાં વંચાવવા જોગ આ રસીલી વાર્તામાં એક મેથદાર વળુ મીં શુભકામની લોકપ્રિય કલમે એટલું સુંદર ઢગે શુદ્ધ લીધું છે કે શરૂ કરતાં પુરી કરવા વીના ચેન પડતું નથી. એક દગાબાજ ટોળીને હાથ નાહક હાડમાર થયેલો એક જીવાન, કાવાદાવાનો ભોગ યદ્ય અનેક હાડમારી વેઠી છેલ્લાં પોતાને હેશન કરના સંજોને જરૂરી સુખી થાય છે તેમજ ‘અતે ધર્મોજય’ના કુદરતી કાનુન સુજળ જે હક ધનસાદ તેને મળે છે તે જોશદાર ભાષામાં આ વાર્તામાં ઘણી દીલકશ ઢગે રજુ થયું છે. કીમત રૂ. ૨૫.

“દિલજંગ દલેર”

મીં અમનજી કાપ્રાજીની ઈરાની સંસારની વારતા.

કુલંકલોચ બાઉન્ડ, એજ કાગજનું હેન્ડસમ વોલ્યુમ.

ઇરાની સંસારની એક દગાબાજ લુટાસની રસીક કહાણી, જેમાં ઘડી અને ને કીનાં ચીત્રો, લેખકની હંમેશાની રસીલી જખાનમાં દોર્યા છે, જે ખતેનાં સેવટો અસરકારક રીતે જાતથી આપી દુન્યાદારીનો જમાનાથી ચાલુ રહેલો ખરા સ્વેચ્છા પુસ્તક કરવામાં લેખકની કલમે કમાલ કીધી છે. કીમત રૂ. ૨૫.

“બાપના શ્રાપ.”

મીં દેશાઇની એક રસીલી વારતા.

વાર્તાના મેદાનમાં જે નવા લેખકો બાહર પડ્યા છે તેમાંના એક ફતેહમંદ લેખકની આ વાર્તામાં ઘણું રસીલો પ્લોટ અમકદાર જખાનમાં શુદ્ધ વાર્તાનાં શોકીનો માટે રજુ કીધો છે. આ એક દીલપસંદ વાર્તા છે, અને પ્લોટમાં, રસીકતામાં તેમજ ભાષાનો અમકમાં ઘણી રસીલી છે. કીમત રૂ. ૨૫.

“કરણીનો ફેજ.”

મીં દેશાઇની પારસી સંસારી વારતા.

ઉપલાજ લેખકની આ એક પારસી સંસારની ફતેહમંદ વાર્તા છે, જેમાં આજના સુધરેલા પારસી સંસારનું એક રસીલું વળુ, “ઠર ને જો” ની કહેલી જોલે બોલ પુરવાર કરતા ઘણા જોશદાર સંજો સાથે રજુ છે. કીમત રૂ. ૧૫.

“એક લોહીના !”

મીં દારા કાપડીઆની એક રસીલી નોવેલ.

એક ઉધરતા જવાન લેખકની નવા ઉમંજમાં લખાયેલી આ ફતેહમંદ વાર્તા અનેક રસીલા ધનાવોથી ભરપુર છે, અને વાર્તાનાં શોખીનો માટે વાર્તા રસીલું વાંચન પુરું પાડશે. કીમત રૂ. ૧૫.

મળવાનું : કેકાણું.

(૧) નવરંગ પ્રેસ, બજાર ગેટ, કોટ, સુબઈ.

(૨) જેહાંગીર ખી. કરણીના છાકરાઓ, ૨૨૦-૨૨૨, પારસી બજાર, કોટ, સુબઈ.

પરાક્રમની : પરાકાષ્ટા

લગભગ ૪૦ વર્ષો થયાં

આખી દુનિયામાં પુણ્ય કૃતેહ મેળવનારી...લાખો સર્વશીક્ટોવાળી—ત'દુરસ્તી, તાકાત અને લાંબી જીંદગી આપનારી તદન વનસ્પતિની

આંતકનિઘ્રહ ગોળીઓ

નખાં શરીરને બળવાન બનાવે છે, પાચનશક્તિને સુધારી દસ્તની અટકાયતને દુર કરે છે અને લોહી તથા ધાતુના વિકારોનો નાશ કરી શરીરને નેજસ્વી કરે છે. ખરેખરી જ્ઞાનામી છે અને તેથી જ લાખો દરદીઓના આશીર્વાદ પામી છે.

કીંમત:—૩૨ ગોળીની ૬ખી એકનો રૂપિયો એક વધારે વિગત નોંધ માટે પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગાવી વાંચો અને વાકેફ થાઓ.

વૈદ્યશાસ્ત્રો મણિશંકર ગોવિંદજી

મુંબઈ—પ્રાંચ,
કાલણાદેવી રોડ.

આંતકનિઘ્રહ ઔષધાલય.

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

જસમાઈનનો

આયોડાઈઝડ

સારસાપરેલા

લોહી સુધારી નિરોગી અને જીંદગીની મજા ભોગવવાને શક્તિવાન બનાવવા માટે આ જસમાઈનનો સારસા પરેલા જરૂર વાપરજો પ્રમેહ, ચાંદી, વિસ્ફેટીક, અને ખીજાં ગરમીનાં દરદોમાં પેહેલા નંબરની દવા છે. સંધીવા ઉપર તેનો ગુણ અજળ જેવો છે. ખસ, લુખસ, દરાજ, ખરજવાં ગડગુમક, કંકમાળ, કોઠ, અને એવાં અનેક દરદો ઉપર આ જસમાઈનનો સારસા પરેલા ખાસ કરીને વાપરવા લાયક દવા છે. દમ, ખાંસી, અને છાતીનાં દરદોમાં ઘણોજ ફાયદાકારક છે. કીંમત રૂ. ૧૫ વી. પી. થી રૂ. ૧૫૦ ત્રણ શીશીનાં (રૂ. ૫) અને ૬ શીશીનાં (રૂ. ૯) વી. પી. સહીત.

ફરેક દવાના વેપારી પણ તે વેચે છે.

લખો:—અમૃતબિંદુ ઓફીસ—નડીઆદ.

હવે હરખાઓ સાહેબો!!!

તમારા શરીરમાં સોયાં બોંકાવી 'કન્સેક્શન' મુકાવી શા માટે નાણાંની ખરણાટી કરી રહ્યા છો?

નિરાશ થયેલાઓ માટે એકજ આશાવંત ઇલાજ

શોણિત શોધક.

આ સમગ્રાણુ દવાથી—Blood Purifier. (૧) ચક્રતપીત. (૨) ચાકાં. (૩) ઉપદંશ અને એવા ણીઝ અને કાંમડીના તથા લોહીવિકારના લય કર દરદો દૂર કરતું સૌત દિવસમાં નાણુકનાં ધાય છે.

આ દવાની એમે જાતે તારીફ નહિ કરતાં નીચેનાં સરટીપ્રીકેટ તરફજ

આપ સાહેબોની નજર એવીએ છીએ:—

"એકવીસ વર્ષથી મને લોહીવિકારનું દરદ હતું. હાથપગમાં ચાકાં હતાં અને રમી નીકળતી હતી. અનેક ડાકટરોની દવા કરી પણ દરદ મારું નહિ. આખરે "શોણિત શોધક" નો મેં ઉપયોગ કરવા માંડ્યો છે. અને આઠ દિવસમાં મારું દરદ નાણુદ ઘટી ગયું અને અત્યારે હું તદ્દન પ્રાપ્ત લોગવી રહ્યો છું."

(સહી) એમ. પી. મહેતા.

સાત દિવસ ચાલે એટલી ૧ બાટલીની કીમત રૂ. ૨૦.

તા. ૬૦—જહાગરામવાળાઓએ અડધી કીમતે એકવાન્સ મોકલી આપવી. ટપાલ ગથ નં. ૬૧.

મળવાનું ઠેકાણું:—

દેસીઆદીક અડરેસ:—

ધી 'શોણિત શોધક' ઓફીસ.

"શોધક" મુબંક.

૨૬૨, કાલકાદેવી રોડ, મુબંક.

મુંબઈમાં આજે ઘેર ઘેર અને ઓફીસે ઓફીસ

આ નામ વરગતું થઈ પડ્યું છે.

ધી ડાયમંડ જુવ્વિલી વોશીંગ કું.

હમમ સીટ, કોટ, મુંબઈ.

જરીની, અને કસબના કપડાં ધોવામાં આજે વરસો થયાં
અમારો અનુભવ છે, હિંદુસ્તાનમાં આ એક જ ખાતું છે
જે જુગડાં ધોવામાં, સપ્તાહમાં, અને નવા લેવા
બનાવવામાં એકે અવાજે વખણાય છે.

ટાય કરવા ભલામણ છે.

એક સટ અથવા જરીનો ઝખલો, સાડી કુપટો

કે પાઘડી ધોવડાવી ખાત્રી કરશો.

નિર્ધારંગી

પુસ્તક ૮ મું.

વર્ષ ૧૯૨૩.

અંક ૧૦ મો.

ડચુક એન્ડ સન્સ.
સોડાવાટર બનાવનારાઓ.

માલેક.

જમશેદજી ભીખાજી પંચકી.

નં. ૩૧-૩૩, શ્રીદીક્ષ હોટલ લેન,

ગોપાલો સીટ,

કાદ મુબંઈ.

નકકલ માટે સાવચેત રહો !

ડોંગરેનું ખાલામૃત

મધુર હોવાથી

છોકરાંઓ ખુશીથી પીએ છે.

અને આ પીવાથી

છોકરાંઓની તાકાદ વધી

તેઓ રૂબરૂ થાય છે.

શીશીની કી. ૧૪ આના. ૨. ખ. ૬ આના.

કે. ટી. ડોંગરેની કં. ૦,

ગીરગામ-મુંબઈ.

નકકલ માટે સાવચેત રહો !

ખાનુઓને ખરનું.

લશીશ, ધનસરસન, રીબન્સ, ત્રીમીઝસ, ભરત કામના ઉંચાં નમુનાઓ,
સાડીની કોરો કોચેસ કેનવાસ, છત્યાદી અમારી દુકાને એક ફેરો
મારી જોઈ જશોજી. ખાધુ એ-વન છે.

આદમજી નુરમાઈની કું.

૩૪૬, ઉનવાલા બિલ્ડીંગ, ગ્રાંટ રોડ, મુંબઈ.

ભરત કામ મારેજસ્ટર્ડ

નં. ૧૦૩૯

રેશમ- સર્પીતમ છે.

વેડ માફ જરૂર જોજો.

રેશમોનો રાગ

ગુલેનુર

૧ ડોહરા રાજ્યના માણ ચીક ડોહરા શમસુદીન રાહુબની ચમત્કાર
 બેડીકલ ઝોડીસર ખાનબહાદુર જે. મુલેમાની રાહુરીક શોધ પ્રમાણે

ખનાવેલી દેશી દવાઓ.

ઝોડ અદ્વિતીય અને મહાન શોધ

કચાટરાકટાઈન

ઝોડે વાંદ કાપ કર્યા વગર અને આંખમાં દવા નાખ્યા વગર

કાચો મોતિયો મટારનાર દવા.

કાનાના આંખુ આંખુ અને ગરદન ઉપર દરેક જોડા ટીપાં ચોળવાથી પ્રંદર દીવસમાં
 યોડા ફાવેલો જણાય છે. અને લગભગ ત્રણ માસમાં આંખમાંનો મોતિયો મટી જાય છે.
 આ દવાથી આંખમાંની ખાસ કષાય જાય છે. વધુ દાકિત નીચેના ઠેકાણેથી મળીને અચવા
 લખીને મેળવો.

બે ઝોંસની શીશીની કીં ૩. ૨)

(૨૭૨૮૬) મુંદમેલ (૨૭૨૮૬)

આ દવા (૧) ધાંતોથી વહેવું લોહી તરત બંધ કરે છે. (૨) ધાને પાકવા નથી દેતી
 અને જટ રૂંધે છે. (૩) દાઝેલાને આરામ આપે છે. (૪) દાઢ અને ગડગડાને બેસાડી
 દે છે. (૫) ખુશ્લી, ખસ વગેરેને મટાડે છે. (૬) ખીજને જડમાંથી ઉખાડી દે છે. (૭)
 મોચ અને ઠોંકરનાં દરદને દુર કરે છે. (૮) સોજાને ઉતારી પાડે છે. (૯) સંધીવાને નાચુદ
 કરે છે. (૧૦) દાંત, દાઢ તથા કાનના દરદને જડથી સારાં કરે છે. (૧૧) આમડીના ચેપી
 રોગે આઠાં આંદીમાંથી દરદને મુક્ત કરે છે. (૧૨) ઘોડાની પીડ બળદની ખાંધ
 અને કુતરાનાં ધા ચમત્કારીક રીતે સારાં કરે છે.

બે આંહિસની શીશીની કીંમત ૩. ૧૧=

મોલો કારખાનાઓ તથા છસ્પીતાઓ માટે પચીસ ઝોંસની ખાટલી ૩. ૭.

સંઘળા દવા વેચનારાઓને ત્યાંથી મળશે.

ટકાણું:-મુંદમેલ ડેપો.

નં. ૩૧૬, અખદલ રહેમાંત સ્ટ્રીટ, કાંકડે મારકેટ નજીક રંગારી મોહલ્લી,

મુંબઈ નં. ૩.

ખદારગામના ઝોડરા સંભાળપુર્વક પેટ કરી વેશ્યુપેનલથી મોકલવામાં આવે છે.

૬૧૦ વામન ગોપાળનું

આયોડાઈઝડ

સાર્સા પરિલા.

સાર્સાપરિલા આજ સાઠ વર્ષથી પ્રખ્યાત અને લાખો દરદી-
ઓએ એનો ઉપયોગ કરી પોતાની નીરાશા દુર કરી છે.

અમદાવાદ એન્ટ-ગોકુળદાસ મોતીચંદ પાસેથી
મળશે અમદાવાદ ધોંચીની પેળા.

શેઠી એ મનુષ્ય હવન છે. તે બગડ્યું હોય
તો અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે માટે તે સુધા-
રવા દરેક માણસને કાળજી લેવી નેપજે, તેને
માટે આ સાર્સાપરિલા વીના બીજી એક
પણુ દવા લેવાની જરૂર નથી. વળી આ દવા
પીવાથી ઉપદંસ એટલે ગરમી અને તેના વડે
ચતા રોગો-તેમજ લકવા, સધીવા, ચામડીપર
કાળા ડાઘા પડવા, આંગળું મુછ આવવું,
શરીરમાં બળતરા થવી, શરીરની ઉપર દેવી
સરખા ફાલ્લા યમ આવવા વીગેરે
વીકારો ઉપર આ દવા અકસીર યમ સુકા છે.
શીશી ૧ ના ૩. ૧ાઞ્ચ ચાર શીશી
પીવાથી સારો શુણુ આવે છે પો. બુદ્.
ચાર શીશી એકદમ મંગાવનારને ખચ
સહીત ૩. ૪-૧૩-૦ પડશે.

સુરત એન્ટ-મીંઠ પ્રભુદાસ પાંતીચંદ સરખીય

૬૦-શ્રીરામપુર ભાગલ

ડા. ગૌતમરાવ કૈશવ એંડ સન ઠાકુરદ્વાર-મુંબઈ.

નવરંગ.

વાંચવાલાયક વાર્તાઓ ને વિષયોથી ભરપૂર માસિક.

માસિક અને અધિપતિ—અરદેશર ખરશેહજી દેશાધી.

ઓફિસ—૨૩૭, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દુસ્તાનમાં રૂ. ૪.

છુટક નકલ ૮ આના.

” ” પ્રદેશમાં રૂ. ૫.

૮ માં સાલના ગ્રાહકોને મીઠા કાબરાજીની ‘દેલજંગ દલેર’ની વારતાનું પુસ્તક ભેટ.

પુસ્તક ૮ મું.

જુન, ૧૯૨૩.

અંક ૧૦ મો.

અનુક્રમણિકા.

મોતનો ડાખ (આશુ વાર્તા.)

અધીપતી.

દુનિયાની તંત્રીખમાં ભાટ લોકોએ ભજવેલો

J. M. Hormusji.

અગાધનો ભાગ.

દાદી એ, તારાપોરવાલા.

ઓ મન! આપા તમરે. (કવિતા)

અધીપતી.

જરા ધ્યાનથી વાંચોજી.

પારસી કીર્તિનો વિશ્વકો. (કવિતા)

જે. એમ. હોરમસજી.

સેહેરાનો જવાબ (કુટુંબ વાર્તા)

NIOBE.

ભારતભાતા અને તેના ઇતિહાસ. (કવિતા)

અરદેશર કરામજી ખખરદાર.

પ્રભાકીય કેળવણી.

એક અભ્યાસી.

મુખોધિક ઉદ્યોગ. (કવિતા)

આદીલ.

સરજત!

સમન.

તાકીદે જોઈએ છે.

‘નવરંગ’ માસિકના માસ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૨૨ ના અંકે જેટલા આવશે તેટલા સંખીયું આના આક રોકડા આપીયું. માસ સપ્ટેમ્બરના અંકે મોટી સંખ્યામાં વધારે છપાવેલા હોવા છતાં નવા ગ્રાહકોના મોટા ધસારાને તે પુગી થકેલા ન હોવાથી આ માંગણી કરવામાં આવે છે, માટે જે મહેરબાન ગ્રાહકો કાઢેલા ન રાખતા હોય તેવાઓએ આ માસિકની ઓફીસમાં તુરત મોકલી આપવા મહેરબાની કરવી.

દર મહીને કેટલું ખર્ચશો?

કેટલું બચાવશો?

સેંત્રલ બેંક તરફનો ઉપલો નકસો ઘરસંસારમાં તમોને ઉપયોગી થઈ પડશે.

તે પ્રમાણે તમારા ખર્ચો નીલાવી ખરાબ વખત માટે, દુઃખસુખના દીવસો માટે નાણું સંઘરવાની ટેવ પાડો અને તે નાણું

સેંત્રલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા

ના સેવીંગ બેંક ખાતામાં સુકો, કે જ્યાં તમારું નાણું સચવાય અને તમોને ખીજ સેવીંગ બેંક કરતાં વધુ વ્યાજ તથા લાભ મળે.

વધુ માટે લખો યા મળો

(સોરાબ ન. ચોંચખાનાવાલા,)

મેનેજિંગ ડીરેક્ટર.

નવરંગ.

પુસ્તક ૮ છું.

જુન, ૧૯૨૩.

અંક ૧૦ માં.

મોતનો ડાઘ!

પ્રકરણ ૧૧.

કાલીન રેડકલીફે લોર્ડ સોમરસનની શક જોતો હોયગ રૂમમાં લગભગ એક કલાક ઉપર બોલી ચલો; પણ તે બધો વખત કેમ ને ક્યા વહયો ગયો તે તેણે પોતાના ધડિયાળમાં જોયું નહીં ત્યાં તુલીક જાણ્યું નહીં, કેમકે તે મધુરી એલઝીના ખુશ ખ્યાલમાં તમામ તસ્લીમ હતો.

લોર્ડ સોમરસન આવ્યો, તેણે ઘુરખાને ગુસ્સાભેર કાલીન તરફ એક તીરછી નજર નાખી અને પછી સુપ ઉભો.

“હું આવ્યો છું, માહરા લોર્ડ,” તેને જોતાં પોતાને ઉપજેલા તિરસ્કારને દબાવી હાથ કાલીને કહ્યું, “તમને, સંતોષવા, ખરું કહું તો તમને ઉપજેલા પેલા કહેવાતા ગુસ્સાને સંતોષવા.”

“માહરા બહાલા જવાન,” લોર્ડ સોમરસન ગંભીરાવથી બોલ્યો, “જો આપણે ફ્રાંસ કે રૂપેનમાં અત્યારે હવે તો અગ્નિનજ રીવોલ્વર ચા લલવારખાઝીતા. બે દાવ અજમાવી જોતે; પણ હું દીલગીર છું કે આપણે ઇન્કસામાં છીએ અને કાપડો આપણને તેડું કંઈ કરવાની છુટ આપતો નથી. વળી તાહરી કીર્તિમાં તેમ કરી સહજ પણ જાતનો ઉમેરો ચલા દેવાનો માહરો ધરાદો નથી. તાહરા જોવો એક કમીનો માહરા જોવા એક આજ્ઞા દરજ્જાના ઉમરાવ સાથે હાથ ધર્યાં ઉતરે એ અજબતાં તાહરા માનમાં બસે કે જુડે નામે વધારાજ કરે. વળી હું કોઈ પણ પ્રકારની હાની તુને કરવા ઇન્તેજાર નથી. હું તને જતો કરવા રાજી છું, આ આખત ઉપર છેવટનો પગદો ઉતારવા ઇન્તેજાર છું, જે તું માહરી વગર ચરતની માથી માંજે તો. મેં આ આખત ઉપર ગંભીરાવથી ગૌર કર્યો છે અને મને કોઈ પણ જાતની સારી માડી જાહેરાત જોઈતી નથી.”

કાલીન રેડકલીફ તું તે અપમાનકારક જાણ્યું સાંભળી લોહીજ ઉઘળ્યું. તે તેને મારવા તેના અંગ ઉપર ધસી જતો બકી મુઠકેલીથીજ પોતાને રેડી શક્યો.

“લોડ સોમરટન,” તે ધણા ગુસ્સા ને તિરસ્કારથી બખાલ્યો, “હું જો તમને એક કમીના લીચકારા બદલ મદદ કરતો હતો તો આજે ધડીએ તમારાં હાડકાં પાસરાંની સારી પેઠે ખમર લેતે. આપણા વચ્ચેના કડવાસનો અંત ન લાવવા દેવાના કારણસર તમેજ છેવં. હું ફક્ત એટલુંજ કહું છું કે તમે એક અનહદ ધીકારી કાઢવા જેમ પુટારા, લીચકારા ને કાછર છુટા કંગાળ મનુષ્ય છો. તમને મીસ રટન ઉપર કશો હક નથી, આ ઘરમાં રહેવાનો તમને કોઈ અધિકાર નથી. તમે અત્રે એક બીન બોલાવેલા ને અપ્રિય મહેમાન છેવ; અને જ્યાં સુધી તમે ખેરે ઉડ પાકે છોડી જશે ત્યાં ત્યાં સુધી સર જોનની બેઠીની રક્ષા કરવા હું અત્રેજ રહેનાર છું.”

તે જખરદસ્ત શબ્દ પ્રદારનું શ્રવન કરતાં લોડ સોમરટનના ચહેરા ઉપરનું કૃત્રીમ હાસ્ય ઉડી ગયું. તે ઘણો કોદાવમાન થયો. પણ પોતાનો ગુસ્સો દાબી દષ બોલ્યો.

“હું તમારી સાથ પંચાત કરવા ચાહતો નથી, પણ તમને એક ક્ષવેળાની ચેતવણી આપવા માંડું છું કે મને દુશ્મન બનાવવામાં તમારી મોટી ભુલ છે. અત્રે રહેવાના માહરા સંબંધ કે મીસ રટન ઉપરના માહરા હક બાળેની કશી પણ તકરારમાં તમે જેવાં એક બીગાના સાથ ઉતરવાનું હું નામુનાસેજ માનું છું. હું અત્રેથી જંતોજ રહીશ. તમે માહરી સાથ તનપાય કરવા તત્પર હશો પણ હું તેમાં તમને ફાવવા દેનાર નથી. પણ એટલું ખુબ ખાતરીથી ગોખી રાખજો કે અત્રે હું પાછો આવજાજ ને તે બી પુરવાર ને ચેતકરાર હકો સાથે.”

તે તિરસ્કાર ને મસ્કેરીનું કોલીનને નમ્યો અને ઝટ તે ઝોરડો છોડી ગયો. સાંદઝના ચારને સુમારે કોલીન રેડકલીફ ઘરમાંથી બાહર પડ્યો ને પાકમાં ઉતર્યો.

એલઝી સાથ એ સમયે મળવાનું તેમણે નક્કી કર્યું હતું તે વાંચનારાં સાહેબોને, આગળ વાંચી લીધેલું, મેચક, વાદ હશેજ.

તે બાહર આવ્યો. બાહર લોડ સોમરટનની મોટરકાર તૈયાર ઉભી હતી. તેને શોફર તેના માલીકની રાહ જોતો ઇન્ટેન્ડન્ટથી ઉભો હતો. કોલીન એક બાજુના ઝાકામાં ઉભો. એક બે પળ પછી લોડ સોમરટન અને લેડી હેલીના જગલામાંથી બાહર નિકળ્યાં. લેડી હેલીના લોડ સોમરટન એમ એકાએક જતો હોવાની દીવગીરીના એવે સમયેના અનુકૂલ યોગ્ય ઘટ્ટા શબ્દો તેને કહી સંભલાવતી હતી. તે પોતાની મોટરમાં સવાર થયો અને તે કાર, તેને લાકને ત્યાંથી ઝપાટાખંધ નીકળી ગઈ.

“એને પ્રેમીસ પાલ્યુ મરે; એ ધીકારાયલો પુરો અંતે યરે ખરો,” કોલીન મન સાથ બડબડ્યો અને પછી એલઝી સાથ નક્કી કરેલે સ્થળે જવા નિકળ્યો.

તે મધુરી એક ન્હાના બેન્ચ ઉપર કંઈ ખુશ ખ્યાલોમાં ચકચર વિચારવંત બેઠો હતો. તેણીની ટોપી તેણીના પગ આગળ પડી હતી, અને બરાવદાર સોનેરી વાળોના સુંદર ઝુલકાંઓ હવામાં મન ચાહે તેમ ઉડી તેણીના ગોરા કપાલ સાથ રમી રહ્યાં હતાં. તેણીના હાથોમાં સુંદર શુભાભોનો એક મોહક ખંચ હતો. એ મનોહર અલમા એક સુંદર પીકચર નેવીજ તે મનોહારીણી દીસતી હતી.

કાલીન તે સુંદર દેખાવ જોઈ મોહમુગ્ધ બની રહ્યો. તેણીના પ્યારમાં તે જોઈ તે અસ્તીજ દિવાનો બન્યો.

“એલઝી, તું કેટલી સુંદર દીસે છે ? આજે, અહાં હું તારાં ચિત્ર દારવાં કેમુ ઇચ્છું છું, ડાકીંગ.”

તે તેણીની આંખમાં જોઈવાયો.

“બહાલી, તું મને રેશન સુધી મુકવા ચાલે છે ?” તેણે પુછ્યું.

“તું હમણાં તે નથી જતોની ?” તેણીએ છતેમરીયા પુછ્યું, “હજી તો હું તને દેવ-લમાં લઈ જવાની છું ને ત્યાંના મોટાં ઝોરગન ઉપર તું ગાઈ સંભળાવવાની છું. મને મ્યુઝીકનો ખડું જોશ છે અને જ્યારે મને ત્યારે દેવલમાં જઈ ત્યાં ઝોરગન ખેંચવાની મને પાદરી મી. વેલ્ડસની છુટ છે.”

“તું બહાલીને ગાતી સમજીને તો હું સીધો બેસાતમાં જ પુગી જવશ, એલઝી ડીયર,” તે બોલ્યો, “પણ, તેથી, લોકમાં ચક્રવાર થશે. તેઓ જાણવા માંગશે કે હું કાણ છું.”

“તેની મને મુશ્કેલ દેરકાર નથી. હું માફરા પુનઃસરત આશક માટે મગરર છું.”

એલઝીએ જોયું કે તે તેની તે ખાતરી છતાં તે જરા અચકાયો, પણ તે બનાવ તે ઝટતે વેળા તો બૂલી જ ગઈ.

“ડીયરી, હું તારે માટે એક ખુશ ખબર લાવ્યો છું—” તે તે મધુરી સાથે ઉઠીને ચાલતાં ચાલતાં બોલ્યો, “શોર્ડ સીમરન સાથેના માફરા વાંધા પરી ગયો છે. તે પ્લેરક્ટ હોડી ગયો છે.”

“પ્લેરક્ટ હોડી ગયો? ઓ, હું એ સમજી ધણી ખુશી છું,” એલઝી ખરાં મનથી રાજ થઈ બોલી, “અને હું ઇચ્છું છું કે એ પોતાની એવલગામણી શીકલ અને ફરીથી નજ દેખાડે.”

થોડી પળો તેઓ સુપરમાર્કેટમાં ચાલ્યાં. એલઝી પોતાના સાથીની લગભગ ચાલવામાં કંઈ અજબ ઉતસાહ ને મંગલ માનતી હતી, અને તે ચિત્રકાર સર્વના અસ્ત પામતા પ્રકાશથી ત્યાંના ઝાડોના પડતા રમણીય પડછાયાઓ એકાગ્ર ચિત્તે જોતો ચાલતો જણાતો હતો.

“એલઝી,” તેણે જાતે ને ખામોશી તોડી, “આપણે બંને આપણી ભૂતકાળની તમામ જીંદગી ને તેને લાગતાવલગતા દરેક બનાવો સાથે જુદી જઈ શક્ય તો કેટું સુંદર ? ફક્ત આપણે બિવિધતા સોનેરી સુખના સ્વર્ગીય સ્વપ્નાઓ જોતાં જીવતાં થઈએ. આ સુંદર આગને આપણે ધર, આ સ્વચ્છ આકાશને છત્ર, અને પવનના આ મધુર સુસવાતાને આપણે મ્યુઝીક માની એકમેકના પ્રેમ પ્યારમાં હમેશગી સુધીના દિવાના બની જઈએ. ભૂતકાળ અને તેની સાથે જોડાયેલા અનેક સારા મઠા સંબંધો તું બૂધાઈ જવાશે ?”

“કાલીન, એ તું કેવી અજબ જેની વાતો કરી રહ્યો છે ? માફરી પાછલી જીંદગીના કેટલાક એવા સમયો છે કે જે હું જીંદગી મરજૂલવા ચાહતી નથી,” એલઝી તેની વાતની વિચિત્રતાથી આશ્ચર્ય પામી બોલી, “તું તમારાં આગલાં વર્ષો ઘણાં દુઃખના વિટાં છે ?”

“હા,” તેણે દુકામાં જવાનું કહ્યું, “ઘણાંજ દુઃખનાં ને પુષ્ટિ કરવાં!”

“માહરા ગરીબ ડાર્લીંગ! પણ હવે હું તાહરી સાથે છું; આપણે એકમેકના સુખમાં હવે કદી દુઃખી થઈશું નહીં. જોહ કોલીન, હું તો સાચી એમ બીદુ, છું કે આ મોટાં સુખને લાવક હું ન હોવાથી અને તાહરા જેવા એક છતીઅસની ખારમ થવા વાસ્તે થોડાં ન હોવાથી, હવે હું-હવે હું—”

“ચુપ, ચપી ના, મને એમ જોણી જાતની નાં જણાવ.” તેણે તેણીને અધીરાઇથી બોલતી બંધ કરી દીધી.

“લે, ચાલ, કોલીન, આ રસ્તેથી જઇએ-એ ખૂબજ સુંદર છે ને વગી અહીંથી જતાં એવાનાં ખુંખાં આગળથી બી જવાશે. એ એવાને ગળતા હું ઇચ્છું છું.”

“એઆ? તે કોણ?” કોલીને અભયપૂર્વે પૂછ્યું.

“મેં તેણી વીશે શું તને કંઈજ કહ્યું નથી? એઆ માહરી પુઢી નથી છે. તે હિન્દવાણી છે, અને કોઈ સાથે બેળાવા કે વસવા ના પાડે છે. તે આ ગમ એક એકાંત કંગાળ જેવાં ખુંખાંમાં રહે છે. તું તે દિવસે મને મળ્યો ત્યારે એ ખુંખાંની નજદીકીજ તે જગ્યા હતી. તું છુપકું ને ખુદ તેણીને જોઈને સુગંધ ને કમકમી ઉઠશે. આવ, હવે તે કંઈ કહ્યું કુર નથી.”

પ્રકરણ ૧૨.

“હું આજે રસ્તો કદિ સુલીય નહીં.” કોલીન રેડકલીફે કહ્યું, “અહીં હું લોડ સોમર-ટનને પ્રથમ મળવા પામ્યો હતો. નશીબજ મને આ જગ્યાએ દોરવી લાગ્યું હતું, કેમકે સીધો માર્ગ હું ભુલ્યો હતો, માહરા ખુદ! શું આ અધારા ગારમાં તાહરી નસે રહે છે.”

એલઝીએ એવાનાં ખુંખાંનું બારણું ચોક્યું. અંદરથી કોઈ ઝડપથી પૈસા સંતાડતું હોય તેવા ખણખણાટનો સાદ આવ્યો.

“એઆ, એ તો હું છઉં, એલઝી. શું માહરે માટે તું બારણું નહીં ખોલશે?” એલઝીએ કહ્યું.

“એક મીનીટ, કીવરી, એક મીનીટમાં ખોલું છું.” એઆએ અંદરથી બોખરા સાદે જવાનું કહ્યું, પણ તેણીને એક બદલ પાંચ મીનીટ બારણું ખોલતાં થઇ.

તે અધારા ખુંખાંમાં રાઇણીનો ઉભસ જોકાએક દાખલ થવાથી એવાની આંખો મીચાઇ ગઈ; અને એલઝી સાથે કોઈ પરાયા મદને જોઇ તે નાખુશ થયલી દીસી.

“આ કોણ છે?” તેણીએ શકમંદ રેશે જાણવા ઇચ્છીયું. “આહ, માહરાં ગરીબ મેદાં, મુશીબત તાહરાં માર્ગમાં પથરાઇ ચુકી છે. આ માણેસને એકદમ લાંકી કાઢ, મેકલી દે. તાહરે આંગણે તાહરા સર્વથી મોટા શત્રુને તે કાંચ તેડ્યો?”

“સુપં મધ જા, જોયા,” એલકીએ ગુંસાથી રાતી ખનતાં કરડાંથી હુકમ કર્યો. જોનાનું તે બોલવું “સાંભળી કાઢીન રેકલીક મોત નેવો શીકકો પડી ગયો હતો. “તું એમ ને ગમે તે ચીજની અગાધી કરી શકે છે તો કાં નહીં તાહરાં કુંપડાં આગળ ભમ્યા કરતા ઇસમની ઝોળખ આપી શકતી. મને તે માટે બહુજ ચીંતા છે. તાહરી પર કંઈ મુશીબત કાઢપચું પછે આવી પડવાનો ડર છે.”

તે હિન્દવાણી હુચ્ચાઇતું કરી.

“મને મિત્રો સિવાય કાંઈજ મળવા આવતું નથી,” તે બોલી, “તેઓ—શત્રુઓ આવેજ શા માટે ? તેઓ જેવાને શું કરી શકે એમ છે ? આવ, મદસ્થતું ભવિષ્ય હું એક રૂપોના સીકકા બદલ જેવા ખુશી છું.”

એલકી કંઈ બોલવા જતી હતી તેટલાં કાલીન વચ્ચે પડ્યો. તેણે રૂપાં બદલ સોના મોહોરે કાઢી તે ધરડી હિન્દવાણી સમક્ષ ધરી.

“કદાચ એથી એ ડોસી માહરી બોહુમાં મનાઇ જશે ?” તે એલકીના કાનમાં પટપટ્યો.

“સોનું, સોનું,” એનાએ તે સોના મોહોર પોતાના હાથમાં લઈ ખુશલાલીથી કહ્યું, “સોનું” સુંદર ને ચળકતું છે, અને સોનાથી ગમે તેવા પલીક બેટો છાના રહી શકે છે સિવાય કે સમ્યાઈ આપંદા તેને બદાર લાવે.”

તેણીએ કાલીનનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો, અને તે ખારીકાઇથી માર્ક કરવા પડી.

“જોયા, તુને આટલાં અધારમાં જણાય છે કે ?” એલકીએ અભયપ્ત સ્વરે સવાલ કર્યો, “દાહાડે દાહાડે અહીં બહુજ અધાર” થાય છે.

“હું તમારું નામ કહી શકતી નથી,” એના બોલી, “તેમજ તમે કયાંથી આવ્યા છો તે પણ હું જણી શકતી નથી, પણ તમે માહરી ખારી શેકાણીના હડહડતા શત્રુ છો. તેણીના આપનાં પણ કટકા શત્રુ છેવ. તેથી હું તમને આપ આપું છું—કડવા આપ,” તેણી છેલ્લા શબ્દો ચીસ પાડી બોલી ઉઠી. એલકીએ તેણીને ગાંગરી કાઢી.

“જોયા,” તેણી બખાલી, “આ ઉપરથી હું જોઇ શકું છું કે ભવિષ્ય વાણીઓને બાહજો તું જુકાણું ફેલાવે છે. માહરી ગરીજ ધરડી એના પું તાહરા અસહનાજ બંગલા માહેલા રૂમમાં આવી રહે. આ બધા ભવિષ માખવાના ધખારાઓને તીલાંજલી આપ !”

“નહી, નહીં,” તે ધરડી હિન્દવાણી પ્રત્યુત્તરમાં બોલી.

“જોયા, હું તને હેમતાવવા માંગતી નથી, પણ તાહરી સલામતીની મને શીકર થયાં કરે છે; અને હું તને આ કદરખીકામણી જગ્યા છોડી દેવા સમજાવવા માટે ખાસ આવી છું.”

“નહી,” એના જવાબમાં બોલી, “હું તેને કહી છોડનાર નથી. સર જેને મને અત્રે રાખી હતી. અહીં માહરા બેઠમરમે દટાવલા છે.” તેણી છેલ્લા શબ્દો બોલી યોગમ જેવા પડી.

“હા, હા,” પછી તે એક દિવાનવત જેવું દસ્તું કરી બોલી, “પૈસાથી તે ખરીદી શકાય એમ નથી. માહરા તે તાહરા બેઠમરમે, ખેરડેડા બેઠમરમે. મેં તેને મૂર્ખ બનાવ્યો છે. આપોદ મૂર્ખ.”

“મુખ કોને ખનાવ્યો?” કાલીને જગાસાથી ઉશ્કેરાઈને પૂછ્યું.

“પેલા ધણુ સોનું ધરાવતા ધણીને. તેની પાસે આવા સેંકડો સીકકાઓ છે. હા-હા-હા!”

“એ બાપડીની સુદી ગુમ થતી જતી હોય છે,” કાલીને એલઝીના કાનપર પડી કહ્યું.

“આ એકાંતમાં ને આવા અધકારમાં એને સજાવા દેવી એ બી એક ગુન્હાજ છે. જે સત્તાવાળાઓના કે એનામાં કોઈ પણ પ્રકારનો લાભ ધરાવનારના દાન ઉપર આ વાત આવવા પામશે તો તમારી ઉપર ઘાટકીપણું ગુમારવાનો ને અમાનુષ્ય વર્તન ચલાવવાનો આરોપ મુકવામાં આવશે.”

“શું ખરેખર એમ ખતી શકે?” તેણી ધારતીખાઈ બોલી, “જો, તો તો અમુને કેવું નરશ લાગશે. જો, ત્યારે હું શું કરું?”

“આ આનુબાનુના થોડાંકે જાડો, જે એ હયાંજ રહેવાની જાહેરતી હોય તો, કપાવી નાખો; અને આ મઠર જેવી ગંધાતી જગ્યાએને સમરાવીને સુધરાવો. મને લાગે છે કે એ ડોસીએ થોડાંક પૈસા અહિં એકઠા કરી સાંત્પા છે-તેથી—”

“તું જુદો છે.” તે ધરડી કાલીનનું બોલતું સમજી પુરત બોલી ઉઠી, “માહરી પાસે કંઈજ પૈસા નથી. કંઈજ નથી, કંઈજ નથી. તું માહરી બહાલી શેઠાણીના મુદ્દ છે. તાહરી ઉપર આપ વિરસજો.”

“ચાલો, આપણે જઈએ,” કાલીને લગાર કચવાઈને ધરતે અવાજે કહ્યું.

“એક મીનીટ થોભો!” એલઝી બોલી, “માહરા પપા ખરી સ્થિતિ નીચતા લાગતા નથી. હું, તેથી, તમારી સલાહ સ્વિકારું છું. હું હાલમાં બ્લેરઉડની શેઠાણી છું,” અને તેણી એવા તરફ ફરી મક્કમ અને ઠરાવવંતા ખખડાવનારા અવાજે બોલી, “જેના, હવે હું આ એક દિવસ પણ વધુ ચાલવા દેવરા નહીં. તું ને આ જુપડાંમાંથી હું હાંકી કાઢશ નહીં; પણ તે આટલું ગલીચ ને અધાર્ક હું રહેવા દેનાર નથી. આનુબાનુના થોડાંકે જાડો હું કાલે કપાવી નાખશ અને અંદરથી તેમજ બહારથી જુપડાંને સાફ કરાવશ.”

તે સાંભલી તે જૈક દિવ્દનાણી આવા ચોતાની ન્હાની શેઠાણીને વળગી પડી.

“માહરાં જુપડાંને જરા બી અલવલ આવવા ના દેતી. તે જેમ છે તેમજ હું રાખવા માગું છું.” તે ડોસી કરગરીને બોલી.

“તાહરાંજ બહાં માટે, જેના, એમ હું કરાવનાર છું,” એલઝીએ નર્મ પણ મક્કમ સાદે કહ્યું.

તેઓ તે જુપડાંમાંથી તે પંછી પુરત બહાર પડ્યાં. જતાં જતાં તેઓએ પ્રકટ સમજ્યું કે તે ધરડી આવા કાલીનને શેષ ભરતી હતી.

“મેં વાજબીજ કીધું છેની, કાલીન?” એલઝીએ બહાર પડી પૂછ્યું, “જેનાને કંઈ કશું દુઃખ થવા પામે તે જેવા હું આટલી ખુશી નથી. પણ એ એના લાભનુંજ થશે.”

“ખચ્ચીતજ,” કાલીને તેણીના બોલવાને, ટેકો આપ્યો અને તે પંછી તેઓ ગુપચુપ ચાલ્યાં. પાકું વટાવી તેઓ રસ્તે પડ્યાં, અને તરેહવાર ગેપાસપાં ચલાવતાં તે ગામના ન્હાના

દેવળ સમીપ આવી પોહોંચ્યાં. મીં વેલન્સને ધરેથી 'કુંચી' લઇ તેઓ દેવલમાં ગયાં. એલઝીએ ત્યાંનાં સુંદર ઝારમનને જોલી વગાડ્યું, અને સાથે પોતાના સુસ્વરથી ગાયું. કોલીન રેડકલીફ એલઝીનાં કેળવાયેલા અને સુરીલા કંઠથી ગવાયેલાં તે ગીતથી ગોધા ખુશીથી છાકટ બની ગયો. તેણે આવું અતુલ્ય મ્યુઝીક અદાપી પર્ષત સમજ્યું ન. હવે એલઝી ખરેખર તાદર વગાડનારી અને નામીયું ગાનારી અમળા હતી.

"ખુચીપુલ, મેં આવું આન્ડ મ્યુઝીક કદી સાંભળ્યું નથી, વ્હાલી," તે ગીત પુરું થતાં કોલીન ખરાં દિલની વખાણથી પુકારી હકો. "જે તું તે ઠાકી હોય તો કાંઈ ખીજું નામીયું ગાઇ સંભાવશે ?"

"ખુચીતળ," તે મધુરી મહીલા જવાબમાં ઉત્તરોત્તરે બોલી, "હું જોઈને ખુશી છું કે તમને મોહક નરમગરગ ગાતુબળતું ગમ્યું. મને મ્યુઝીકનો અનદદ શોખ છે. અને ખુશ-હાલીમાં કે દિલગીરીમાં કોઇ પણ વખતે હું તેમાંજ શાંતી ને સંતોષ બને મેળવી શકું છું."

કોલીને તેણીના સુંદર માથા ઉપરના સોનેરી વાળો ઉપર હેતથી હાથ મુકી તે પસવાયું; અને તેણીની મોહખંતથી પ્રકાશતી મોહક ચશ્મોમાં ઉડાણથી જોયું.

"મને એક મેલેડી ધણીજ પસંદ છે," તે બોલ્યો, "જે તે તું વગાડે અને ગાય તો તાહરી સાથે હું બી ગાવા લાગું."

"મેં તે તને ગાતાં સમજ્યો નથી," એલઝી ખુશી થઇ બોલી.

"અને માહરા ગાવા ઉપર તાહરે ટીકકા નહીં કરવા હં !" તે હસ્યો.

તેણે, તે મ્યુઝીક છુકમાંથી એક ચોક્કસ પીસ પસંદ કર્યો. તે વેળા તેઓ એકમેકની એટલાં અડોઅડ માથું કરી ઉભાં હતાં અને પોતપોતામાંજ એટલાં મથચુલ હતાં કે પાદરી મીં વેલન્સ ત્યાં દરવાજા ઉપર આવ્યો, અને તેમને તે હાલતમાં જોઇ ધણો આશ્ચર્ય પામેલો ને લગાર ગુચવાયેલો તેમજ ગમરાયેલો ઉભો તે ઉપર પથ્ય તેઓની નિગાહ પુગી નહીં.

"આ ઝાહરે ફેરીત પીસ છે," કોલીને તે છુકમાંથી પોતાનો માનીતો પીસ કાઢી કહ્યું.

એલઝીએ તે પીસ વગાડ્યો, અને તે બંનેએ સાથે મળી ને ગાયો. મીં વેલન્સ તે દેખાવ જોતા ને તે સુંદર પીસના મીઠા સરોદો તે બંનેના ગલ્લામાંથી નીકળતાં એક ચીતે સમજતો દરવાજા ઉપર પથર થઇ ઉભો.

તે પીસ પુરો થયો અને મીં વેલન્સે જોયું કે તે બંને એકબીજાની ધણાંજ નજદીક પડી યુસયુસ કરી રહ્યાં હતાં, પ્યારના મીઠા ચપ્પોની આપણે પણ તેઓ વચ્ચે થતી તેણે અનન્યપ્રી ને ગમરાત સાંધ સાંભળી અને ત્યારેજ તેની આંખો ખુલી કે આ તો પુરાણા પ્યારાંજો હતાં. તે સમજી શક્યો નહીં કે એ કેમ બન્યું હતું. તે એલઝીને જયપથ્યથી પીછાણતો હતો, અચ્ચાઇ ને નીહોંવતાની પ્રતીમાંજ તેને માનતો હતો. તેણીની બલાઈ કાંજ, તેણીની સમ્બાધ મારે, તેણીની નીશકલંક વર્તણૂક વાસ્તે તેને મોટું માન ને વીશ્વાસ હતો અને હવે !

તે શીકરથી ધ્રુજી ઉઠ્યો. આ કોલીન રેડકલીફ તેણીનાજ કમ્પુલવા મુજબ એક કોઇ તમામ તરાહેત ઈસમ હતો. સર જીન અન્ને નહતો અને એલઝીનો પાસબાન હાલ તે હતો. તે

ગુપ્તગુપ્ત ત્યાંથી પાછો ગયો. કેમકે, તેઓ પાછાં, ફરવાની તૈયારી કરતાં હતાં. તે દેવતામાંથી બહાર નીકળ્યો અને એક કબરને અધેલી વાંઘાસનમાં ઉભો. તે સમજી શક્યો નહીં કે કાંઈ, પણ તેને લાગ્યાનું હતું કે ગરીબ એલડીને મારે કોઈ પણ પ્રકારની બધા ધુમી રહી હતી.

તેઓ-એલડી અને કાલીન-હસ્તાં-ને ખુશ વાતો કરતાં તે દેવળ છોડી બહાર આવ્યાં ને તેને બહાર ઉભેલો જોઈ તેની બાજુ આવ્યાં. મીં વેલન્સ ગુપ્તવાસી હતો. તેણે એલડીને એટલું સારું વગાડવા માટે મુખ્યરક્ષાદી આપવાની કોશીશ કરી, તેઓ સાથે જ ચોંકુંક ચાલ્યા, પછી તે પાછી વાત તો કંઈ કરવી જ નોંધ્યો એટલે તે જોડ્યો.

“આજ રાતે તમે જાવો કે, મીં રેડકી?”

“હું જવા તો માંગતો હતો. પણ હું પીકું છું કે લંડન જતી છેવટની વેન હવે મને મળવી મુશ્કેલ છે.” કાલીને જવાબ કર્યો. ને પાદરીનો ગુપ્તવાડો તેણે માર્ક કર્યો હતો.

“મીસ રટને,” મીં વેલન્સે તે પછી એલડીને સંબોધી કહ્યું, “કાલે બપોરે મને એક અર્થો કલાક મળી શકશે કે માદરે તમારી સાથે કામની કંઈ વાતો કરવી છે.”

“ઓ, ખુશી સાથે,” એલડી બોલી, “પાંચે વાગતે આવજો. હું, લેડી હેલીના ને તમે સાથે જ ચાલ લઈશું. અમે ધણાં ખુશી ધણું.”

“હું આવશ, પણ વાત તો માદરે તમારી એકલાની સાથે જ કરવી છે.” તે પાદરીએ ગંભીરાઈથી કહ્યું.

કાલીને એતી ગયો કે તે પાદરી તે વાત તેને વીશે જ કરવા માંગતો હતો.

મીં વેલન્સનું ઘર આવ્યું અને તે તેઓની રજા લઈ છુટો પડ્યો.

તેઓને ચાલી જતાં જોતો તે ધર્મશુર પોતાના અંગલાના પોટીકામાં ધોળ્યો.

“ધણું મળ્યું જોડું છે.” તે બડખડ્યો, “પણ માદરે એ ચિત્રકાર માટે જરૂરી જાણું જોઈએ. સર જોન એ બાબત કંઈ જાણે છે કે તે વીશે પણ માદરે ખરે જણાવવી જોઈએ. એ લોક વચ્ચે ક્યારે દાસ્તી પડી ને કટલે વખતે તે આપ પ્યારમાં ફેરવાઈ ગઈ તે વીશે એલડીના પપા કંઈ જાણે છે કે નહીં તેને માટે માદરે બાલ કાઢી જોઈએ. સર જોને જાણ્યા છતાં એ બાબત મને કહેવાના અખાડા તો કર્યા હોય નહીં? નહીં, તેમ બને જ નહીં, મને તો લાગે છે કે મીસ રટને આ વાત તેમનાંથી છુપાવી છે. એ એટલો નજીવો ગુનાહ કરે તે પણ હું માનતો તો નથી, પણ માદરી નજરે જોઈતું તો માદરે કબુલવું જોઈએ. હું કાલે એ વીશે અધું જાણવાનો યત્ન કરશ. તે પછી શું કરવું તે નક્કી કરશ. મને હવે લાગવા માટે છે કે મને મળેલો ચાન્સ લગાર જોખમભર્યો છે; ખુશ અને તેમાં સુધ્ધી રહેવાની મદદ કરો.”

મકરણ ૧૩

એલસી રટન એક કાંઠ તરહેત જવાન સાથ ત્રણ ત્રણ કલાક સુધી બાહર બાઝી, તેની સાથ દેવલ સુધી ગઇ અને 'એકે ઝકઝક' થવા પછી ધરે આવી એ જોઇ તે જાણી લેડી હેલીના મનશે જેટલી અજબ થઇ તેટલીજ ખીજવાઇ.

"સર જોન અને ઓવારીનીવારીને આવી એક નાંદાનના હાથમાં ધરખટલાનો રવંતે જ હાથ સોંપી ગયા તે ધણુ જોડું થયું છે." તે મન સાથ ખાખડી, એવણ પાછા ફર્યા પછી એ પોતાની બુલ ને મૂખાંધ જોશે. હમણા તો હું કશું કરી શકું એમ નથી. તો ખી પાદરી મીં વેલન્સની સલાહ તો માંદરે લેવી જોઇએ."

તેમ વખતે પુદરતના અજબ જેવા મંજોગે પાદરી મીં વેલન્સ પશું લેડી હેલીનાને કાંઈ બાબત ઉપર મળવા ને વાત કરવાનો મનશે મનસુખો કરી રહ્યો હતો.

મીં રેડકલીફ ત્યાર પછી હંડાઇથી જાહેર ક્યું કે તે તે રાતે લંડન જઇ શકે એમ ન હતું. હેલી જોન પકડવા જેટલો વખત હવે શક્ય ન હતો. અને ડીનર પછી તે લાંબગરી રૂમમાં એકસોજ કંઈ લખવામાં યુક્તિઓ.

"એ બધા સર્પામ 'હાંગ છે.' લેડી હેલીના તેનો તે નિયમ જાણી ફરડો, "જોન તો સહેલાઇથી મળી હોતે. એ કાંઈ એને માટે સાર સુચવતું નથી. પણ હું જાણું છું કે એ ચિત્રકારો, કવિઓ અને લેખકો બધા એવાજ હોય છે. તેઓ સોસાયટીના કાનુનેનો ખુશી અનાદર ને ભંગ કરે છે; તેઓના મનમાં કંઈ એવી ખોટી રાઇ હોય છે કે તેઓ 'જીનીયસો' હોવાથી તેઓને તેમ કરવાનો ગોયા ખુશને ધરનો સીધો પરવાનો મળેલો છે."

એલસીએ લેડી હેલીનાનો તે ફરડાત સમજ્યો. પણ સાવ ઓખ આંકા કાને કરી ગઇ. તે એક નવી નીકળેલી નાવેલ વાંચતી બેસીજ રહી. કોશીન પોતાનું લખવાનું પુરું કરી તેઓ ઓળખ આપ્યો અને સારો વખત એલસી સાથ ગુસગુસ કર્યો કરી. લેડી હેલીનાનું તો તે જોઇ જોઇને ખુબ કોહી ગયું. સર જોન જેવા આજ્ઞા દરજ્જાના માણસની એક પુરી બેટી સાથ તે ચિત્રકાર કે જેની પુરી ઓળખ પણ હજી ત્યાં કાંઈ જાણતું નહતું, 'ફલ્ટ' કરવાની પાક બેહવાઇ વાપડતો હતો; અને તે ખી વળી લેડી હેલીનાની નજરો નજર.

તે તે વધુ વાર જોઇ કે સાંખી શકી નહી. તે પોતાના રૂમમાં દોડી અને તુરંતજ નીચડુ પત્ર લોડ સોમરટન ઉપર તેણીએ તાબરતોખ લખી નાંખ્યું.

"ડીયર લોડ સોમરટન,

મને તમારી સલાહની ઘણી જરૂર છે. મેં તમને મીસ રટનને મળતી ખબરો આપવાનું વચન આપ્યું છે અને મને જણાવતી બેઠ થાય છે કે મીં રેડકલીફ હજી લંડન ગયો નથી, અને મીસ રટન સાથ ધંધુજી શરમનરેલી છુટ લઇ રહ્યો છે. હું તમને આ લખી નહી, પણ તમે મને કહ્યું હતું કે મીસ

રત્ન બલિષ્ઠમાં તમારી ધણીઆણી થનાર છે, તેથીજ લંબુ છું. હાલમાં મોઢાં
હાલત ધણીજ દેડંગી તેમજ બેડંગી છે, અને હું તમારા હુકમ માટે ખોટી છું.

તમારી વિશ્વાસુ;

હેલીના ક્રીમેન."

તેણીએ તે કાગળ લોડ સોમરટનના લંડનના ઘરને સ્વીરનામે પોસ્ટ કર્યું. તેણીને તે
કરતાં કંઈ છુપો સંતોષ ને ખુશાલી જરૂર થઈ કેમકે લોડ સોમરટને મીસ રત્ન
સાથ તેનાં વિવાહ થતાં એક વાર્ષિક સાળીપાણીથી તેણીને નવાજવાનું પ્રામાણ કર્યું હતું.

તેણીએ તે કાગળ એક ખાસ બેખા મારફતે પોહોંચવું કરાવ્યું. હજી તો તે કામથી તે
પરવારી નહીં તેટલાં મીં વેલન્સની આમદ નોકરે આવી જાહેર કરી.

"એવણ અત્યારે કેમ આવ્યા હશે?" તેણી મનથી વિચાર્ય પામી બોલી, "હું તે
બી એલગ્રીની બેમલાદગ વર્તણૂક માટે કંઈ સમજ્યું હશે," એ તેણીના વિચારો હત
અને તેમાં તે ખુશી માનતીજ દોસતી હતી.

મીં વેલન્સ ગંભીરાઈથી અંદર આવ્યો. તેણે જે દેખાવ દેવલમાં બોલ્યો હતો, તે
પછી, તે નીરાંત કરી ચક્રોળ ન હતો, અને તેથીજ લેડી હેલીનાને મળવા આખમસ આટલે
મોડેથી પથ આવ્યો હતો. તેણે એલગ્રીને કંઈક નોવાત કરવાનો આવાજ સમજ્યો. તેણે લેડી
હેલીનાને ખીળ કાઢી રૂમમાં આવવાની અર્જ કરી.

"હું તમારીજ સાથ એકાંતમાં વાત કરવા માંછું છું, લેડી હેલીના," તે ધમકાવ
બોલ્યો, "મેં મીસ રત્નને આવતી કાલે મળવાનું નક્કી કર્યું છે પણ તે અગાઉ, હું જોઈ
છું કે, તમારી સાથ મુલાકાત કરવી ને ઘોડીક ખચર મેળવવી માઠરે માટે જરૂરી છે."

લેડી હેલીના તે ધમકાવને લાપજેરીમાં દોરવી ગઈ કે જ્યાં કાંઈ તેમને નહીં કરવું આવે
એમ નહોતું.

"આ મીં રેડલીફ કોણ છે, લેડી હેલીના?" મીં વેલન્સે બેઠક લીધા પછી પુછ્યું.

"મને તે માટે કાંઈજ ખચર નથી. એ તો આર્ટિસ્ટ છે કરી દહે છે. એ ધણે ખુબ
સુરત ને દેખાવડો છે. પણ મને, મીં વેલન્સ, કોણ જાણે શાથી એ મને ગમતો નથી. તેની
રીતમાત કશીજ રીતે સોસાયટીને જરૂરી નથી. કદાચ તે કોઈ એક આખરહારમાં અપૂર્વો
હાવગીર બી હોય."

"મીં કૌલીન રેડલીફ, આર્ટિસ્ટ, રોયલ એકેડમીનો મેમ્બર અને કુશળ ચિતારો છે,"
તે પાદરી મન સાથ બોલ્યો, "સારી સોસાયટીમાં ફરનારો છે ને વળી એક અદરશ છે. કાંઈ
માથુસ માટે કશા પણ પુરાવાઓ વગર હું ચકીસો બનવા ચાહતો નથી, પણ આજે દુન્યામાં
પાખંડીઓ ને બદમાશો એટલા બધા તો ઝૂમ્મે ને પંગે મેરલા છે કે સાવધાન રહેવાની
ખાસ જરૂર છે."

તે પાદરી વિચાર કરતો પોતાની બેઠક ઉપરથી ઉઠી ઉભો થયો. તે રૂમમાં બે ત્રણ લટાર
મારી પછી લેડી હેલીના આગળ આવી બોલ્યો, "હું ધાર છું કે, મીસ રત્ન, તેને લંડનમાં
મળ્યા હોવાં જોઈએ?" તેણે કહ્યું.

“ઓ નહીં! બેરહિમીને ગયા વિના તેને તેણીએ પહેલો જોયો. તે સર જોનાના એક પેલા લુચ્છા બાલુને તોએલ કેમ્બેલનો સદેશો લખી આપ્યો હતો. સર જોને અને મળવા સાફ ના પાડી. સર જોને સફરે જતા હતા એમ જાણી તે યુન: અત્રે આપ્યો છે અને અત્રે જ દસી રહ્યો છે ને મીસ સ્ટર્ન સાથે ઘણી ધીકારમરી રહેશે ‘ફેલ્ટ’ કરે છે.”

“એ અનવાજોગ નથી,” તે પાદરી બોલ્યો, “મીસ સ્ટર્નની નીતિ ને પ્રમાણીકતા તેમજ નિર્દોષતામાં મને મોટો છત્તાર છે, પણ માદરે, હવે શું વિચારવું? લેડી હેલીના, તમે જાણો છો કે તેઓ એક બીજાને માટે શું છે? તેઓ એક બીજાના પ્યારમાં છે. શું તમે તે જોઈ શક્યાં નથી?”

લેડી હેલીનાએ તે સાંભળી તમામ દર્દાઈને જવાનો સોગ કર્યો, ને મનસે કસદ કર્યો કે બીજા સહવારે લોડ સોમરટન ઉપર એક બીજું કાગળ લખી નાખવું.

“મને આ બધાંને કપડો આપેલ ખમવો પડશે. એ બેશક ઘણું ઘાટકી છે,” તેણી બોલી, “સર જોને અને ધરખટલાના સ્વતંત્ર કારોપ્યારમાંથી નેવણુ ગયા તે દાદાડાની મુકત કરી છે, છતાં મને સૌ કાંઈ પ્રહરોજ. મીં વેલન્સ, આપણે હવે શો માર્ગ અખત્યાર કરીશું? મીસ સ્ટર્ન જો માદરી તો આપણને ઘણી રીતે નખોળું લગાડશે. હું ઘાઈ છું કે તેણીના વિવાદ લોડ સોમરટન જોડે નહીં થયા છે, અને તે જોતાં તેણીની આ વર્તણૂક સર્વામ શરમખરેલી છે. એ મોઢાં ઉપરથી ગાય જેવી નિર્દોષ દીસતી રૂપસુંદરીઓ એવીજ ઠગારી હમેશાં હોય છે.”

“સખર,” તે પાદરીએ કરગાધથી કહ્યું, “હું મીસ સ્ટર્ન વિરુદ્ધ એક બોલ પણ સમજવા માગતો નથી. તેણી પોતાની સર્વ હકીકત પોતેજ મને કહેશે. ને લોડ સોમરટન માટે એટલુંજ કહીશ કે તેણે અને કેટલીક અણુમગતી મુલાકાતોથી કંટાળો આપ્યો છે. તેનાં કહેવાની સમ્યાદમાં મને સહજ પણ બરોસો નથી. એ લોડ સોમરટન મને ગમતોજ નથી.”

“ત્યારે તો લોડ સોમરટન ઉપરનું નહું પત્ર બહુજ લાંબું થશે,” લેડી હેલીના, તે પાદરીનું બોલવું સાંભળી મનથી બડબડી.

“હું કાલ બપોર અગાઉ મીસ સ્ટર્નને મળવા કે વાત કરવા માંગતો નથી, લેડી હેલીના. તે અરસામાં તમે સાચવેલ રહેજો. હું એમ નથી કહી શકતો કે મને મીં રેડકલીફ ઉપર સંશય છે; પણ વળી તેમ હું તેને સીધું કશું કહી પણ શકું એમ નથી. માદરે તેની સાથે સીધી વાત કરવી કે નહીં તેના તમામ આધાર મીસ સ્ટર્ન સાથની માદરી વાતચીત ઉપરજ રહેશે.”

તે બાદ થોડો વખત રહી ને પાદરી ગયો. તે તે ઘરમાં આગ્યો ને ગયો તે એલજી કે કોલીને જાણ્યું નહીં, અને લેડી હેલીનાએ પણ તે વિશે નેમને કહેવાની જરૂર પીછાણી નહીં.

લેડી હેલીના તે પાદરીની મુલાકાતથી સંતોષ ખોમી નહીં. તે પાદરી મન એલીને તેણી સાથે વાત નહીં કરી ગયો હતો, તેમ વળી લોડ સોમરટન માટે તેને દરો સારો પીયાર ન હતો એ જોઈ તે સહજ અખવાણી પડી. વળી તેણે એટલું પણ નહીં કહ્યું કે તે મીસ સ્ટર્ન સાથે એ વિશે વાત કરે ત્યારે તેણીએ હાજર રહેવું એ

જરા તેણીને જાસ્તી વસમું ઉપભવનારું લાગ્યું. વળી એ જોઈને તો તે જાસ્તીજ નારાજ થઈ કે કાલીન કે જોને તેણી ધીકારતી થઈ હતી તેને માટે તો તે ઉલટોજ ને સારો વિચાર ધરાવતો લાગતો હતો.

“સર જોનના વિશ્વાસનાં આ પાદરી હતો.” લેડી હેલીનાએ વિચાર્યું, “અને મને લાગે છે કે એની કબાટમાં સર જોનના બેદનો પુરાવો મેળવેલો હશે. હું તે શું છે તે શોધી કાઢવાની કોશીશ કરશ ને પછી હું જોઉં છું કે કોણ મને દર્શાવી કે પોતાની મરજી મુજબ અલાવવાની હીમત કે સરકારી કરે છે. લોર્ડ સોમરસ્ટન જાણ્યેજ કે હું તેને ખરેખર કામની છેલ્લે અને તેની તરફના વરસાનને લાપકની છું, અને તે હું મેળવીશન.”

(સાંધણ છે.)

ફેશનેબલ બાનુઓ કાળે ફાંકડું પ્રદરશન.

ફાઇન આર્ટ નીડળવર્ક ડીપાર્ટમેન્ટ

અલબેલી મુંબઈ નગરીની તમામ કોમની ફેશનેબલ બાનુઓ અને ભારતની અનેક રાણીઓમાં બેહદ પંકાયણું બાનું.

ઝીકે ફંસબ, રેશમ, સીકવન્સ, જાલી તથા ચારીના કામમાં ખીનહરીફે અમારાં બાતાંમાંથી ભરાયલી સાડીઓ, અને પલાઉઓનું ઉમદા કામ, તે મનખુશ કરનારી ચોરીજીતલ ડીઝાઇનો એક ખાસ સ્પેશીયાલીટી છે. ખીનજો અમારી ડીઝાઇનોની નકલ કરવાની ફોકટની કોશેશ કરે છે એજ હમારા ઉત્તમ કામની સાબેતી છે. અમારા ભાવો અમારી નાદર કારીગીરી તરફ જોતાં કીફાઈત છે. અમારા બાતાંમાં થયલું ભરત કામ નીચલાં ઠેકાણા સીવાય ખીન કોઈની હકાને મલશે નહીં.

દુનિયાની તવારીખમાં ભાટ દોઢાએ ભજવેલો

અગત્યનો ભાગ.

લખનાર—Mr. J. M. Hormusji

(૨)

“Fervency, freedom, frequency of thought,
Harmony, strength, words exquisitely sought;
Fancy, that from the bow that spans the sky,
Brings colours dipp’d in heaven, that never die;
A soul exalted above earth; a mind
Skill’d in the characters that form mankind.”

—Cowper.

દુનિયાની દરોહિયા તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં પરમેશ્વરની ગદન અને અગમ્ય લીલામાં આપણને સર્વે અદ્ભૂતતા અને વિચિત્રતા માલૂમ પડે છે. તે જગત્કર્તાની ન્યાયવૃત્તિ પ્રત્યે આપણ એક ક્ષણ પછી સંદેહ કે શંકા ધરાવી શકીએ નહીં, છતાં પણ તેની કૃતિ કોઇ કોઇવાર એટલી આશ્ચર્યજનક અને દુર્બુદ્ધ દ્રષ્ટિપાત યાવ છે કે આપણને જો વિરમવતાનો નહીં તો હૃદયભેદક અકસોસનો એક મનોદગ્ધાર કાઢી લેવા વિના—એક નિશ્વાસ નાખ્યા વિતા આસુ જ નથી. એશક, જ્યારે સમૃદ્ધિવાનોને આપણુ ચારીરિક કે મનોગત વૈકલ્યથી પીડાતા જોઇશું તો આપણુ આપણાં મનને એટલું જ કહીને આશ્વાસન આપીશું કે એ તો, પ્રારબ્ધનું વૈષમ્ય છે; જ્યારે આ માયાવી સંસૃતિગર્તામાં આપણુ કોઇ પૃથગ્જનને હિંમ્ય પદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતો અને માનનીય પુરુષો પ્રત્યે ધિક્કાર અને પિછુનતા પ્રદર્શિત કરતો જોઇશું ત્યારે આપણુ એટલાજ વિચારથી ધૈર્ય ધારીશું કે એ જૂઠો ગર્વ અને મિથ્યા સત્ત્વ માત્ર ક્ષણમંચર છે; જ્યારે આપણુ નિશ્ચિ-ષ્ટ સંજ્ઞાઓને અને મહાપુરુષોના વિદ્વજ્ઞાનોને ક્ષણધ્વસિન ભોગવુપણા તરફ અને મુગ્ધ-ચિત્તકારપ વૈભવવિલાસ તરફ લક્ષ્યાંતા જોઇશું ત્યારે એટલું જ કહી મનને શાન્ત બનાવીશું કે વિનાશ કાળે વિપરીત બુદ્ધિ તે એનું નામ; જ્યારે આપણુ પરાયંધતક અને ન્યાય પ્રવૃત્ત મનુષ્યોને સંધિમાં સર્વથા હથરાન અને પરેશાન થતા નિરખ્યે છીએ ત્યારે આપણુ એટલાજ મનોમય સંધારો લઇ શકીએ છીએ કે દૈવી ગતિ પ્રમંથ છે. જુઓ કે મુક્તાકળ જેવી અતિ અમૂલ્ય વસ્તુ સમુદ્રજળની તળેટીએ માનવદ્રષ્ટિથી ચુંપત રહેતી હોય છે, છતાં પણ જ્યારે શ્રમ લઇ તેને બહાર કાઢવામાં આવે છે ત્યારેજ તેની ખરી કિંમત અંકાય છે! તેજ પ્રમાણે આપણા ભાટમારણો—જેઓ બાહુબળ, મનોભળ અને દ્રવ્યભળથી ઇતિહાસના સફાઓને હન્યવળ, કીર્તિનીચ અને વિઝાજમાન કરી પોતાનાં ઐહિકજીવનનું સાર્યક કરે છે, જેઓ આપણી રંગેરંગમાં પોતાવટપણાની, કુળભેદપની, અને સ્વદેશમકિતની વિદ્યુત રેડી આપણા અને આપણા પૂર્વજોનાં જીવનને જ્યોતિમય અને પ્રકાશિત બનાવવામાં અચિંત્ય અને અતુલ્ય

કાશો આપે છે, તેઓની આજ કહેવાતાં ગુણુ ગ્રાહ્ય; સોફા તરફથી કેવી કદર થાય છે? અફસોસ! આ ઉપરથી આપણને કદા વિના ચાલતું નથી કે જે જે મનુષ્યોને ઐતિહાસિક જ્ઞાતિઓ અને વીર્યચિન્નો આબાસ કરવાનો અનુરાગ હોય છે તેઓનો પવિત્ર અને પ્રથમ ધર્મ છે કે તેઓએ ઇતિહાસકારો-જેઓમાં બાટ સોફા અર્ચવલ દરજ્જાને ભોગવે છે-તેઓની ધરિત કદર ખૂબથી યોગ્ય છે, કારણકે તેઓનાં પરિશ્રમ વિના ઇતિહાસની ઉત્પત્તિ પણ હોઈ શકતી નથી, પરંતુ આપણુ ઠેરઠેર નિરખ્યે છીએ કે પાત્ર માનવીઓ તો શું પણ શ્રી લક્ષ્મી જેઓપર પ્રસન્ન છે એવા રાગ રજવાડાઓ જેઓ ધનના ઢગલા ઉપર બેસી અમન ચમન કરે છે તેઓ તરફથી પણ બાટોની યથાયોગ્ય ખૂબ થતી આપણા જોવામાં આવતી નથી એ કેટલું અફસોસકારક! રાજનીતિ કવિ જસુરામ જામનગરના જન્મ સાહેબ પાસે જઈ ચઢ્યા અને એક કાવ્ય સંભળાવ્યું. જન્મ સાહેબે ગુસ્સાથી કહ્યું: "તારા જેવા માંગતારા તો બહુ આવે છે!" આવી રીતે પોતાનો યોગ્ય સત્કાર ન થઈ જસુરામ ત્યાંથી ખિન્નવદને વિદાય થયા, પરંતુ જતી વારે પોતાનો બાટ તરીકેનો ટેક રાખવા માટે એક પ્રતિજ્ઞારૂપ હુકો જન્મ સાહેબને કહેતા ગયા કે:

જસુ ન જાએ જામસુ, મોડા ભાટન કો ટેક,
તેરે માગન જાત હૈ, મેરે ભૂપ અનેક!

પરંતુ એવી રીતના કૃપણ બધાજ ધરાધિપો નથી હોતા એ પરમ આનંદની વાત છે. કેટલાક નૃપતિઓ ભાટની મટાઈના એવા શોખીન હોય છે કે પ્રત્યેક કાવ્ય માટે લક્ષ રૂપિયા પણ પુરસ્કાર આપવા આંચકી ખાતા નથી! કચ્છ જૂજના રાવ લાખા પુસાણીને માટે એવી કથા છે કે તે કાષ્ઠપણુ ભાટને એક લાખથી ઓછા રૂપિયા આપનો ન હો, અને તેથીજ તેને "લાખો"ની સંજ્ઞાથી ઓળખવામાં આવે છે. તેના પ્રધાને એકવાર રાજની આંખ બોલવા માટે એક કવિને શ. ૧૦૦૦૦૦ આપવાની આજ્ઞા થતાં તે સમજા રૂપિયાનો સમૂહ કરાવ્યો કે તે ખેતાં રાવનીશુંદિ કેકાણે આવશે, પણ લાખાએ ઢગસો જોષ કહ્યું: "માવ આઠસાજ રૂપિયા કવિને મળશે?" અને તેને એક લાખ રૂપિયા વધારીનેજ આપ્યા! એજ પ્રભાણે ધારા નગરીના જગદેવ પરમારે કંઠાણી ભાટણને પોતાનું મરતક કાવ્યનાં મૂલ્યરૂપે દાન દીધું. હવે!! આ રાજાઓ વિષે કવિ કહે છે;

દાતારી સખકે હદે, નિશદિન રહિ હૈ લગ્ગ;
દો દાતા આગે ભયે, કર પાછે ખગ્ગ અગ્ગ!

એકવાર હેરાતના નરપતિનાં મૂખ્ય બારોટ અન્વરીએ ગોરના બુખની કાવ્યમાં કહ્યા કરી હતી, જ્યાં ગોરના શહે હેરાતના શાહની ઉપર રૂકા મોકળ્યો કે શાયર અન્વરીની કાવ્ય કૃતિથી હું મોહમુગ્ધ બની ગયો છું, માટે એને મારી તરફ રવાના કરો કે હું એને નવાજીને નિહાલ કરું!—જે કે તેનો ખરો હુકમ તો અન્વરી ઉપર વૈર લેવાનો હતો. હેરાતનો શાહ આ પત્રનો મુળ હેતુ પોતાનાં બુદ્ધિ ચાતુર્યથી પામી ગયો, માટે અન્વરીને એ બાબતથી સુધ બનાવવા માટે તેની ઉપર મામિક ભાષામાં લખ્યું:

ફક્રઅ યગર નફ્રમ તુગલુ એખૂનામી, ફકૌલીઉમ્મુરખક વલ ફૌસે સમી;

પ્રી હિદ્દનિયા નકદસ એ મિતો બકા હાં. હઝારે હઝાર મિતો અંતુશા ફુટકી!

બાવાઈ કે: મારાં બાલ્ય હાસ્યથી: કાતો માં કારણકે જ્યારે મારા વાર્તાલાપથી જનસ-
માંજમાં હાસ્ય ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે મારાં કાંઈએ અશુભોમાંથી અશુભારા. પહેલગણે છે! આ
જગત જેઓના સમાગમમાં આવે છે તેઓને શિષ્ય દે છે કે: મારા હુમલાથી અને મૃત્યુતુલ્ય
પ્રદારોથી ડરતા રહો! આ પત્ર વાંચી અન્વરીએ અનેક નિમિત્તોને વચ્ચે લાવી જવાનું માડી
વાંચ્યું, જેથી ગોરના શાહે ફરી એકવાર અન્વરીને રવાના કરવા માટે હેરાતના શાહ પર પત્ર
લખ્યો અને ૧૦૦૦ બકરા લેટ આપવાની માગણી કરી! આ લાંચથી લક્ષ્યાઈ હેરાતના
રાજાએ અન્વરીને ઝમરદસ્તીથી પરહેઝ કરવાનો હુકમ દીધો, જેથી અન્વરીએ તેને વિનંતિ
કીધી હતી; અથવા શાહની ગોરનો પાદશાહ જેને ૧૦૦૦ બકરાના મુલ્યથી ખરીદવા માંગે છે તેને
તું મફત શા માટે રાખેનો નથી? મને એકલો રહેવા દે કે જેથી હું તારો ઉપાસક બની રહું
અને તારાં સુભાગ્ય ચર્ચામાં કાબોદેથી મોતીઓની પ્રથમ સાનો નેસાર કરું! આથી પ્રદુલ્લિત
અથ શાહે તેને રક્ષણ આપ્યું!

હમ હિંદવાનકી ગાજ, હમહિં સુબર દરકાને,
ચહે તેજપે પાસ, રાવ કુચ્છ રીસ ન આને;
હમ જાવે પરદેશ, માંગ કે હસ્તિ લાવે,
હમ પે અમર મરાત, હમહિં શિર છત્ર ધરાવે.
હમ ચોરી દારી પરદરે, હમુ શિરસે રહે રહે;
કબિ ગંગ કહે અકબર સતો, કવિયન બાવે ત્યો કહે!

કવિરૂપ શેક્સપીયરને આંગ્ર-પ્રજા તરફથી "અવન (Avon) ના બાટ"ની ઉપમાંથી
ઓળખવામાં આવે છે; ઔરંગઝેબના રહિશ રાખટ બર્નને "ઔરંગઝેબનો બાટ" કહેવામાં આવે
છે; કાઉપર "ઓલ્ડનીના બાટ"ની સંજ્ઞાથી વિખ્યાતિ પામ્યો છે, લૅડ બાપરન બોર્ડેશીઓને
તેનાં ગદ્ય લખાણોની ઉત્તમતા માટે "ગદ્યના ચારણ"નો ઔદ્યાન આપે છે; વિશ્વમ વડે અથ
"રીડલ માર્કન્ટના બારોટ"નાં નામથી જાણીતો છે, જ્યારે ઔલેકાડર પોપ "લીકનહમનો
બાટ" કહેવાય છે:—જે કે આ સમયના કૃષિ ખરેખરા વીરરસ કાબો રચનારાં બાટ નહીજ
હતા! ઉત્તમોત્તમ બાટોની ગણના કરીએ તો ગ્રીસમાં "પ્રિલ્ડ" અને "ઓડીસી"નો લેખક હોમર,
ઇટલીમાં વર્જિલ, ફ્રાંસમાં "માસિલે"નો ઉપાદ્ય રજોડ લીલ, ઇંગ્લંડમાં "પેરેડાઇઝ લૅસ્ટ" નો
રચનાર મિલ્ટન, પોપ્યુલરમાં "Luciad" નો કર્તા કેમ્પ્ડન્સ, ભારતભૂમિમાં "પૃથ્વીરાજ રાસો"નો
લેખક ચન્દ બદીષ તેમજ શિવાજી મહારાજનો રાજ્યભરોટ ભૂપણ, ધરાનમાં "ચાહનબા" જેવાં
અત્યોત્તમ પુસ્તકોના વિશ્વવિખ્યાત કર્તા ફિર્દોસી, અને સ્કૅટલંડમાં વીરચરિત્રોના લખનાર સર
ચૅલ્ડર સ્કૅટલ એ ઉપરાંત ખીજ અનેક વીરકાવ્યોની ગણગણી કરી શકાય, જેવાં કે જર્મની
અને સ્કેન્ડીનેવિયાનું "Nibelungen-Leid" હિંદમાં "રામાયણ" અને "મહાભારત",
ઇટાલીમાં વર્જિલના "Aeneid," ટાસોનું "Jerusalem Delivered," અને ઔરીઝેબના
"Orlando Furioso" સ્કૅટલંડનું "Minstrelsy of the Scottish Border"
ધરાનમાં "સિંદર નામું," "કરચારપ નામું" ઇત્યાદિ, સ્કૅટલંડના હાઇલેન્ડર લોકો જ્યારે સમરાં
ગણમાં જાય છે ત્યારે સદાસર્વદા બદ્ધ પુરાણ જમાનાથી ચોતાની સાથે હાથપણ રસિક
વાજાં રાખતા આવ્યા છે. એ માટે કેમ્પ્ડન્સ નામક એક જૂનો લેખક કહી ગયો છે:

"They delight much in musicke; but chiefly in harps and clairschoes of their own fashion. They take greates pleasure to decke their harps with silver & precious stones; the poore ones that cannot attaine hereunto, decks them with christall. They sing verses containyng prayses of valiant men." આ હાર્પ અને ઝંગપાછપાદિ રજવાઘો, એવું જણાય છે કે, યુરોપ તેમજ અમેરિકાની નિષ્કૃષ્ટ પ્રજાઓમાં બહુ પ્રાચીન કાળથી પ્રચાર પામેલાં છે. ઉત્તર અમેરિકાનાં રહિશોમાં એવો રહેશે હોતો કે કોઈને વાંસળીની એટ કરવી તે સલાહ અને સાંતિનું ચિન્હ ગણાતું, જ્યારે તે એટનો અસ્વીકાર કરનાર ચઢતો કરતો । હાઈલેન્ડરોની પાછપ માટે કહેવામાં આવે છે:-

"In nothing they're accounted sharp,
Except in bagpipe or in harp!"

વેલ્શ ભાટો 'હાર્પ'ને ઠેકાણે "ક્રુથ" (Crwth) નામનું વાદ્યન વગાડતા જેની ચાર દોરીઓ ઉપર "ઓ" ફરવામાં આવતો જ્યારે બીજી બે દોરીઓનો અગાધ વડી ટંકાર કરવામાં આવતો, સંખ્યન બારોટો પણ "Goussell" નામનાં એકાન્ત્રિય વાદ્યનો ઉપયોગ કરતા હતા, જે ગૃહે ગૃહે દષ્ટિગોચર થતું હતું. એને માટે પીટર પેત્રોવિચ નામક સંખ્યન ભાટ ઉદ્ધમાધપી કહે છે:

Dye se goussle u kutyi ne tohuy
Tu su nertoa i kutya i, lyoudi!

બાવાઈ કે: જો ઘરમાં "ગુસલ"નો સાદ સમજાતો નથી, તે ઘર તેમજ તેમાંનાં રહિશોને મૂલેલાંજ સમજવાં ।।

ભાટચારણો પોતાના સ્વમાન માટે કેટલા ગર્વિષ્ટ-હોય છે તેનું એક ઉદાહરણ આપવું પ્રસંગોપાત ગણાશે. શિવાજીના બારેટ બૂલજીના સ્વામાનિક નિર્ભયપણું ત્રિપે આપણે આગળ ઉલ્લેખ કરેલાં છે. એને માટે એવી કથા છે કે પ્રથમ એ બેઠાબેઠા હતા અને પોતાનો બાઈ ચિંતામણિ કમાઈ લાવતો તેની પ્રસાદિથી એ પોતે ઉદ્ભરિ જીવન ગાળતો હતો. એક દિન બોજન સમયે એણે પોતાની બાબી પાસે જવણ માગ્યું ત્યારે તેણીએ મહેલું માપ્યું કે: કમાઈ લાવો અને ખાવો । આથી તેને એટલી રીસ ચડી કે બોજન છોડી ઘરબહાર પ્રવાણ કર્યું પરંતુ બાબીને કહેતો ગયો: "અચ્છા ! અજ નમક કમકર લાવેજે, તમી બોજન કરેજે, !" વસ્તુતઃ આ અંકતનું વિસ્મરણ ન કરતાં, એવું કહેવાય છે કે, શિવાજી મહારાજને જ્યારે તે પ્રતિભાવાન કવિન્દ્ર થયો અને દ્રવ્યનો ઠીક સંચાર કર્યો ત્યારે એક લાખ રૂપૈયાનું મીઠું ખરીદી તેણે પોતાની બાબી પર મોકલ્યું હતું । શિવાજીની યુદ્ધ પ્રવિણતા માટે એણે લખ્યું છે કે:

જૂટત કમાન ઔર તીર ગોલી બાનન કે,
મુસલિમ હોત મર્યાન હુ કી ઝોટ મેં ।
તાલિ સમૈ શિવરાંજ હુકુમ કે હલ્લા કિયે,
દાવા બાધિ પર હલ્લા વીર બટ ભેત મેં !

બાપન બનત તેરી કિમ્મતિ કહાં લૌં કહૌં,
 કિમ્મતિ: વહાં લગિ હૈં નાકિ બંટ કોટ મૈં.
 તાવ હૈં દૈ મુઝન કંગૂરને પૈ પાંવ દૈ દૈ,
 અરિ મુખ-ધાંવ દૈ જિ કહે. પરૈ કોટ મૈં.

એજ પ્રમાણે હિન્દુ ધર્મનો પુનરોદ્ધાર કરવા અને એએઓનો સંહાર કરવા વિશેની ઘણી સુંદર કવિતા આ સ્વદેશપ્રેમી ભાટે લખી છે જે સઘળી રચનસંક્રાંતિએ અભાવે અહીં આપી શકાતી નથી. જ્યારે ભાટેચારણોનીકિંમત કરવામાં આવતી નથી ત્યારે તેઓનાં હૃદયમાં કેવી રીતેના ઉદ્ભવે છે અને તેનાં પરિણામમાં તેઓ કેવાં કટાક્ષ ફેંકે છે તેનો એક દાખલો. અત્રે આપીએ. “હાંપક-ઉલ્લ-સંહાર” નો સેખંક રસિદ વેંટવાટ ત્રાન્સેક્સિઆનાના ધરાધિપતી દરબારમાં હતો, પરંતુ શાહનો એક પ્રધાન તેનાં ઉત્તમ કાવ્યોની ખૂબ નહીં કરતો હતો જેથી એકવાર કવિએ તેને ટાણો માર્યો:

તૂ વઝીરી ઓ મહદગૂઝએ તૂ મન,
 દસ્તે મન ખી અતા રવા ખીની;
 તૂ વઝારત ખ મન શુઝારો મરા,
 મહદતી ગૂપી તા અતા ખીની.

અર્થાત્ તું પ્રધાન છે જ્યારે હું તારો સ્તુતિકાર છું, છતાં પણ મારા હસ્તો પારિતોષિક વિનાના રાખવાનું તું યોગ્ય ધારે છે. તું પ્રાધાન્યત મારી ઉપર છોડ અને મારી પ્રશંસા કર અને જો કે હું તને કેવો નવાજુ છું. બરોબર એનુંજ વૃત્તાંત આપ્યુંને. પાકઝાદ દિદ્દીસીતું હૃદયભેદક જીવનચરિત્ર પુરું પાડે છે. જ્યારે સુમ તખેહના સુસ્તાન મહમૂદે હસન મયમન્દીની ધૂર્તતાથી અધ ખની જામ શાયરાન શાયર દિદ્દીસી સાથે ઠગાઇ રમવા માડી ત્યારે તે શાયર જીગર તોડી નાખે તેવી ખપતો લખી ગયો કે:

એ બંદ અરસ ચરમે બહી દાસ્તન,
 ખુવદ ખાક દર દીદેદ અમ્મદાસ્તન,
 સરે નાસઝાયાં મર અફાસ્તન,
 ઓઝીશાં ઉમીદે બહી દાસ્તાન,
 સરે રેસ્તએ ખીચ સુમ કદ નસ્ત,
 ખ જીખ અંદર માર પરવદ નસ્ત.
 એ નાપાકઝાદે એ દારીદ ઉમીદ,
 કે ઝંગી નગદદ બરોસ્તન સપીદ.
 ચુ દાના ખુવદ શાહરા પીશકાર,
 એ નાદાને બંદીન બરઆરદ હમાર!
 બદાનેશ નખદ શાહરા દસ્તગાહ,
 વગર નેહ મરા બર નેશાન્દી બગાહ.
 અગર શાહ રા શાહ બહી પેદર,
 ખસર બર નેદાદી મરા તાજે ઝર.

આ મુખપિરામની આવી વિપરીત વાણી સાંભળી અકબરને કોઈ તો ઉપજ્યો, પણ શાણો હોવાથી શાંતિ ધારણ કરી તેને બેસવા જણાવી ગંગને પૂછ્યું; આને કલ્પ કરવો કે યુગીએ મદાવવો ? આથી ગંગે હાથ જોડી, પ્રણિપત કરી કરગરીને કહ્યું; નહીં ખુદાવિદ ! કવિયો કે સભા કરનેવાલા અખતક કોઈ, પચા નહીં દુવા હય, ઔર મયે અંદાઝ કરતા હું કે આજે બી નહીં હોગા ! ઇસ બાટકી કીસને હા કિષ હય, પર—

સુન રે શાહ અકબર દિલ્લીયન રો, પેહી હેત પ્રીત કીયા બાટન કી;
એક અંચલ અંક બસે હું બંસ મે, દેખ ગર્ભમે લડકે પકુન કી;
પરનાર પાસ ન રહે પરવશમે, દે ખુશબો મત દલ્લત કી;
કબિ ગંગ કહે પહી બાટ જયો, અસલ સ્વરૂપ મત મંજન કી !

આ યુક્તિયુક્ત વાક્યાવુરીથી પ્રદુલ્લિત યદુ શાહે બાટને ક્ષમા કરી સિરપાવ આપી માનસહિત વિદાન કર્યો ! દેશપરદેશના બાટના કાળો જો અત્રે આપવા બેસીએ તો તેનો છેડાજ ન આવે, છતાં પણ કેટલાંક ઉત્તમ કાળો આ લેખના છેલ્લા હફતામાં આપવામાં આવશે, તેટલાં આ સ્થાને કેટલાંક સર્વોત્કૃષ્ટ કાળો અને તેના કર્તાઓનાં માત્ર નામ આપી દુઃખ સંતોષ પકડવો પડે છે; ઓસ્ટ્રીઅનેનું રાષ્ટ્રગીત "Gott erhalte Franz den Kaiser" છે તેનો સ્થનાર બેરન ઝેડલીઝ હતો; હંગેરિયાના બે પ્રજાગીતો છે; એક વોરેસ્માર્ટીનું "Szozat" અને ખીચુ કોલ્સી (Kolcsy) નું "Magyar Hymusz"; ડેનીશગીત "Kong Christian" ની રચના કાર જોહાન અન્ડર્ટ હાઈમને કરી હતી; નોર્વેજન રાજગીત "Sonner of Norge" બ્રોમ નામક બાટ રાને અને "Ja vi elsker dette Landet" બ્યોર્નસને (Bjornson) જોડ્યું હતું; સ્વીડીશ રાષ્ટ્રગીત "King Karl, the young hero" હોઆસ ટેગરે બનાવ્યું હતું; હેનરીક ટોન્નસ નામક ડચ બાટે ડચ પ્રજાકિષ ગાવન "Wien Neerlandsch Bloed" રચ્યું હતું; "La Brabanconne" ની બનાવટ બેલ્જિઅન જોનીવરે ૧૮૩૦ માં કાઢી હતી; પોર્ચુગીઝ પ્રજાગીત "Hymno Constitucional" નો લેખક બ્રાઝીલનો એમ્પરર ડુમ પેસો પહેલો હતો ! આ પ્રમાણે જોતાં જણાય છે કે દરેક દેશન કવિઓ દેશપ્રીતિનાં કાળો લખવામાં પ્રતિસ્પર્ધા કરે છે, અને તે અંદર અંદર પ્રશંસનિય છે, તો એ ઉત્તમ સદ્યુષ્ઠી આપણો હિંદી બાટ કેમ નિરાળો રહે ?

કિસીકો ઔરત કિસીકો દોલત કિસીકો મૌલે કિસીકો મહકિલ,
કિસીકો ઇઝઝત કિસીકો સિઝઝત કિસીકો પત્થર કિસીકો રૈલિલ !
કોઈ ન દેખા ખુદ કા બન્ધા જો ખૂત ન પૂજે કોઈ ન કોઈ,
હોખીર મુશિહ મુનિ મહમ્મદ મુલક રહી હૈ મુસાદ તહલિલ !
ધરમ ધરમમે ધરાં હૈ જો કુચ્છ વો ધાર મિલતા ન આંખો આજે,
કંસે હૈ ખુદકોમે જો કિસલકર રિહાઈ મિલતી ન ઉનકો મંજે !
હૈ યે દુનિયા હૈ યે દૌલત હૈ યે શોહરત હોહો કે મિટ્ટી,
મેરે તો દિલમે, મેરે વતનકી મિલી હૈ મિટ્ટી કહાં વો આજે ?
તુ હી હૈ નેવર તુ હી હૈ એવર તુંગી સે ઇઝઝત તુંગી સે દોલત,
તુહો તો રિસ્તા તુહી રિરિસ્તા તુહી, મુહમ્મત નિસમે ન મોહલત !

તેરા શિકારી તેરા મિખારી—ફિર મેં ખન ખન ફિર મેં ધર ધર,
ગલૂં તો તુઝમે જલૂં તો તુઝમે ફલૂં તો તુઝમે તેરે ગદાલત !
હરેક રમરગ હરેક નસનસમેં બિજલેલી વસ્ત્રે વતનકી છોડો,
હસો હસાઓ દિન્દિ મુસદ્દા લો ટેકો છુટને લો હાથ નેડો !
ન જેસા દુનિયા મેં દેખા ભાલા, દિયા ખુદના હે ધાર આલા;
કદમ કદમ પર અગર હો ફરખાં તો ફિર કલેજે કો કયોં સિકોડો ?

ખાદશાહ અકબરના પ્રધાન ખાનખાનાન માટે એવું કહેવાય છે કે, દર દરોરાને દિવસે તે કવિએને દસ લાખ રૂપૈયા ધનામ તરીકે આપતો ! એક વિદ્વાન પણ આખસુ માટે એક દરોરાને દિવસે તે દરબારમાં ધનામ માટે ગયો, કિંતુ મોડે પહોંચતાં ધનામ વહેંચાઈ રહેલું જાણી નિરાશ થઈ તે વંઝીરની હવેલી સામે બેઠો. ત્યાંથી તેણે જોયું કે ખાનખાનાન ૬૦ ભેગમો અને ખીજી બે ત્રણ હજાર સ્ત્રીઓ સાથે નાગરંગ અને ગાનનાનમાં મસ્ગૂલ હતો. આથી તે બાટ દિંમત કરી અંદર ધુર્યો અને એક કવિત લલકાર્યું જ્યાં પ્રધાન અને પટરાણી સિવાય સમ્રાજીઓએ ત્યાંથી પલાયનનું કયું કાબતું શ્રવણ કરતાંજ નવાબે આજ્ઞા દીધી કે : આ નાસાંપકને તોપને ગોળે ઉરાડી દો ! તેજ કાણે બાટે ખીજી કાબ્ય ગાયું અને પુનઃ વંઝીર તેને તોપને ગોળો ઉરાડી દેવાનો ચોતાના દાસ વર્ગને દુકમ કર્યો. તે કવિએ તો આની કશી પણ રૂબા ન કરતાં કાબ્યો લલતારવાનું આજ્ઞા રાખ્યું અને ખાનખાનાન પણ તે કાબ્યોમાં તકુપ થતો ગયો અને ઉપરોક્ત આદેશ આપતો ગયો ! છેવટે યાકીને તે કવિરાજે નવાબને દહો કહ્યો કે :

ખાનાનખાન નવાબ રે, ખાડે આગ ખરંત;

તજુવાળા નર ઉગરે, જળીવાળા જરંત !

આ દ્વિઅર્થી કાબ્યોનો ગૂઢ મર્મ સમજતાં ખાનખાનાને ખુશી થઈ બાટને દસ લાખ રૂપૈયા આપ્યા ! બાટની બટાઇ થું ન કરી શકે ? એ સવારે લાજવાળા છે ! એકવાર જયપૂરના રાજા માનસિંહે લંકા પર યદાઈ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, જે વાત તેના સૈનિકોને સ્વીકાર થઈ નહીં અને એ વિચાર તે પડતો, મુકે એમ સૌ ધમ્મજવા લાગ્યા. જ્યારે કોઇની તેને તેમ કહેવાની છાતી ચાલી નહીં ત્યારે એક બાટે તેને વિનંતિ કરી કહ્યું : હે રાજા માનસિંહ ! લંકા પર યદાઈ કરવાનો સંકલ્પ નહીં કરશો, કારણકે રામચંદ્રે તે તો વિભિષણને સાહસ્ય જાણી દાનમાં આપી છે. જે પુનઃ લાઈ લેવાથી અનિષ્ટ પરિણામ આવશે ! આ કહેણની અસર તુરત થઈ ! કવિએ માનસિંહને બોધ દીધો હતો કે :

માન મહીપતિ માન !, લંકા જોન કીજી નહિ;

રઘુપતિ દોતો દાન, વિમ બિભિસન જનકે !

(અપહ્ર.)

ઓ મન! માયા તજરે!

(પદ-મરહુમી.)

ઓ મન! માયા તજરે!

તજ તજ શુભ શુભ સજરે!

જકડાયું તું મોહ-જાળમાં, મનમન લજ હર લજરે! ઓ મન
આર ઘડીની ચલ્લી કાળે, સુખ હરદમ ન સમજરે! ઓ મન
ઘટ ચાલી રહી ઘટમાં તારી, રટ રટ રટ રખ રજરે! ઓ મન
ખાલી છે તુંજ ઉધાર પાસુ, ત્યાં શું લેશે મજરે? ઓ મન
અકળ ગયો અવતાર બધો તુંજ, લાજ ધરી કેં લજરે! ઓ મન
તન-મંદીરના તાજ મહેલમાં, હેતે કર તું હજરે! ઓ મન
અંત સમે તો જોખું ખાલી, પાવક વિણ શું પજરે? ઓ મન
દોરંગી દુનિયાં છે દાદી, અવશુણ એક અખજરે! ઓ મન
લારઈ આલ્યો લવ આજો તુંજ, નાથ ન દીઠો નજરે! ઓ મન
મરહુમ દા. એ. તારાપોરવાલા.

મુંબઈની જાણીતી ડેરી

પેરીશીયન ડેરી કું.

વગર બેલનું ચોખ્ખું દુધ, માખણ, સ્વચ્છ
શ્રેષ્ઠ ક્રીમ; મેળવવાનું તમામ ભરૂંશાયાત્ર
એકલું મથક છે. એકવાર ત્રાયલ લેશોજી?

ટમરીડ લેન, કોટ મુંબઈ.

જરા ધ્યાનથી વાંચશો.

માસ જુનનો આ અંક સગાર અસુરો બહાર પડે છે; પણ એ પછીનો માસ જુલાઈનો અંક હાપવાનું કામ એની સગોલગન પાકળ ચાલુ કરેલું હોવાથી આંવતો અઠવાડીયામાં બહાર પડશે. જે પછીનો માસ ઓગસ્ટનો અંક નવરંગના આડમા સાલનો છેવટનો થશે.

માસ સપ્ટેમ્બરથી નવરંગ નવા સાલની શુભ શુરૂઆત કરશે, જે આંગણિક પ્રસંગ ઉજવવા અને વળી પારસી બાધબંધનો નૌરોઝનો પનોતો તહેવાર પણ સાથેસાથ ઉજવવા કાળે હરહંમેશના માસુલ મુજબનો દબલ અંક કાઢવામાં આવશે. દબલ એટલે એ માસનો સામનો નહીં પણ માસ સપ્ટેમ્બરનોજ એકલો, પણ નૌરોઝ ને નવરંગના નવા વરસની ખુશહાલીમાં એવડું ઉમદા વાંચન પૂરે. પાડનો દલદાર અંક હમેશ મુજબ પ્રવરતાવવામાં આવશે. નવરંગની દર સાલની એ એક કેવળ વાળળી મગરૂરી છે; કેમકે એટલાં બધાં જઠાનધ વાચનનો ને વળી શુજરાતના લગભગ તમામ આગેવાન કલમકરીની કલમથી વિવિધ કીસમે પીરસાયેલા કોષ પણ બાધબંધનો અંક તેની દરીશમમાં સરોબર ઉતરી શકે એવો નીકળતો આજ પર્વત જાણીયોજ નથી. એકનાએક રંગકુટાના કદરળીકાગણાં દિસતાં ચિત્રા આઈના દિલ લલચાવનારાં નામે રજુ કરી અમે આમારાં વાંચનારાં સજ્જનોને મહકાવવા ને નિરાશ કરવા માંગતા નથી. અમે એ જતની ખાલી, ખોટી ને ખરેખર તો કુગારી રીસવારીમાં માનતા નથી. તેમ વળી નવાં વરસને ખાહજે જાહેર ખખરોનો ખીચડો એકઠો કરી નવરંગ દબલ કાઢવાની અમેને અભિલાષા નથી. કેવળ સંજીન વાંચન, પેટ પુરતું વાંચન ને તે બા વળી અનેકાનેક પારસી, હન્દુ ને મુસ્લીમ સુપ્રસિધ્ધ લેખકોને હાથે લખાયલું રજુ કરી અમે આમારા ખરાં ને સંજીન વાંચનના કદરદાન અને પીછાન કરી જાણનારાં બોહોલા વાંચક વર્ગને રીજવવાનો ઇરાદો રાખ્યે છીએ. જુત કાળના નવરંગના નૌરોઝ નંબરો તેની જવતી સાહલતો પુરી પાડે છે, ને આ વેળાનો અંક પણ તે સર્વ કરતાં કંઈક વીશેષ ચઢવાનો કરવાની દીલાવર ઉમીદમાં અમે મહાલ્યે છીએ.

નવી મોટી વારતા.

વળી એ અંકથી એક નવી મોટી જોરાવર અંગ્રેજ સંસારની વારતા ચાલુ કરવામાં આવનાર છે. આમારી હાલની બેઠ રીરીપલો તો ચાલુજ છે ને રહેશે. 'મોતનો ડાઘ' તો હજી જોયા શુરૂજ થાય છે. તેના દીલજીત અસખ્ય મહાઓમાં તો વાંચકોને હજી પછી સપર કરવાની છે. એ વારતા હવે એવા તખ્તકા ઉપર આવતી જશે કે દર અંકની કંઈ ખસુસ આલૈરતાથી વાંચકોને રાહ જોવી પડશે એટલી એ દિલખઝીર ને મનોવેધક છે.

'સંસારનો ફાંસો' તેના આખરી તખ્તકામાં છે. એ વારતા પણ ઉમંગ ને હોશથીજ વંચાઈ છે એ તેના જવાંન લેખક બાધ દારાં કાપડવા મોટ બેશક ખુશી ને મગરૂરી લેવા જોગ છે. એ વારતા હજી પાંચ છ માસ લંબાવાની વકડી છે અને તેના છેલ્લા હફતાઓ અતિ ઉમંગમયાં ને રસીલા છે એ કહેવાની શું કોઈ જરૂર છે?

‘નવરંગ’ની નવી વારતા ‘નવરંગ’ની નામના ને કાનિમાં મોટા ભાગે મજબૂતી આપતી કલમથી લખાયેલી મોટી વારતા ‘આપનાં ભોગ’ને મુકાબલેની એક ‘બહુજી જોરાવર’ પોસ્ટની અને આપની ખાસ પસંદગી પામેલી મોટી વારતા છે. એ વારતા અંગ્રેજ સંસારની છે અને તે ભેંચી વધુ વર્ષ તક ચાલે એટલી મોટી પથ્થર સે કસમાં તેટલીજ જોરાવર ને દિલસરપ છે. તેના લેખકે બાઇ ‘બુલબુલ’ એક ઘણા જાણીતા ને કસાપટ્ટા વાર્તાનવેશ છે. તેમની અનેક નવલકથાઓ ગુજરાતી વાંચનારી આલમના મોટા આદરને પ્રાપ્ત પૂરવાર થયેલી છે એટલે તેની ફોટો માટે અમને તો અવસથીજ કશી શક નથી.

બરજોર નામું.

પારસીઓની પુરાતણુ તવારીખ ‘શાહનામા’ના વિષ વિખ્યાત કાવ્યમંડળી અમર રહી છે. એ શાહનામું અનેક લેખકોએ ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં ઉતારી વાંચનારી આલમ સમક્ષ ધર્યું છે. કવિ આદીલ તેનો ખોલે ખોલ તરજુમો બપતખાજીમાં કરી તેના વોલ્યુમો બાહર પાડતા રહ્યા છે અને એજ મહાદુર પારસી કવિ-બરજોર તો ‘નવરંગ’ના મનાઇ મુકેલાં રાજા કવિની સુનંદી કલમથી પારસી તવારીખની ખીજ મોટી સાદહત પુરાતું પુરાણું બરજોર નામું. તમામ બપતખાજીમાં અમોએ રચાવા માંડ્યું છે અને તે નવરંગના નવા સાલના અંકથી દર મહીને કટકે કટકે રજુ થનાર છે. બરજોર નામું ચિર જંગમ અને કશ્ચા રસમાં એટલું તો રસીકું છે કે તે હાથમાં લીધા પછી પૂરું કર્યા વગર છોડવાનોજ વિચાર થતો નથી એમ અમારું તેમજ એ વાંચી જોનારાં લગભગ દરેકનું ભેતકાર માનવું છે. વરસોની વાત ઉપર તે મુજબ સમજાયાર છાપાખાનામાંથી ફેટસાંક વોલ્યુમોમાં મઘમાં બાહર પડ્યું હતું કે જેની બધી તો શું પણ થોડીક લુલી મુકી એકાદ દોઢલ પ્રત પણ મળવી હાલમાં મુશ્કેલ છે તે બધી જહેમતથી ને ફેટસાંક ભોગે અમે હાથ કરી છે અને કવિ આદીલને તે બપતખાજીમાં ફેરવવા સંપૂર્ણ કરી છે. કવિશ્રી એ કામ ઉપર પુર ઉમંગથી વજગી ગયા છે અને નવરંગના વાંચક વર્ગના દિલ બહેલાવવા તેમની એ રંગીલી ને દિલખજીર બપતખાજી માસ સપ્ટેમ્બરથી ઘણા સારા જવા જગ્યામાં રજુ થનાર છે. એ બરજોર નામું અમારા હમદીન વાંચકો માટે તો અતુલ્ય મોજવુંજ સાધન પૂરવાર થશે; પણ અમારા હિન્દુ અને મુસ્લીમ વાંચનારા મહેરબાનો માટે પણ તે એક દિલ બહેલાવનારુંજ સાધન થઇ પડશે એવી અમને ખાતરી છે કેમકે તેમાં જહાંપહેલવાન રસતમના જગમહાદુર બેટા સોરાખના દિસેર પુત્ર બરજોરની જાંઘીતો પરીપુણું બહેલાવ રજુ થાય છે. અનેક લગાઇઓ, રાજદારી કાવલવાઓ, કુટુંબી કલેશો ને અસહન જમાનાની પહેલવાની હુન્નરમંદીનો મનઆકર્ષક ચિતાર તેમાં બહુજ સુંદર જમાનામાં રજુ થાય છે, અને કવિ આદીલની ધરડી કસાપટ્ટી કલમ કાંઈ અવનવોજ રંગ જમાવશે એ નિર્વીવાદ છે.

નવી લેટ.

પણુ કદાચને એ સર્વ કરતાં તો આપની નવી વાર્તાકે એટ વધુ ધ્યાન એવાની ને દિલખુશ કરનારી પૂરવાર થશે. ગમે સાલ બાઇ બહમનજી નવરાજજી કાબરાજીની લોકમાનીતી કલમથી લખાયેલી ક્ષત્રી સંસારની મનોહર વારતા ‘દિશંગ દશેર’ અમોએ બેટમાં આપી હતી. મગરની એક વાર્તાવિક ‘ઉંચ સાય કંઠી શકાશું’ કે એવી એક મનમાનતી ને દિલ

મહેલાવતી મોટી બેટ ગુનરાતી વાંચનારી. આલમને કદી કોઈ માસિકે આપી હોય એમ જણાયું નથી. તે એક એવી બેટ હતી કે જે તેના આપનાર ને લેનાર ખતના દીલખુશ કરનારી અને ખતે ખાટે પ્રશંસાના ઉદ્ગાર કઢાવનારી હતી.

પ્રશંસાના ઉદ્ગાર એ રાખ્ત ઉપર અમે ખાસ ભાર મેલ્યો છીએ કેમકે તે દરેક મહેરબાન આલેખકે વખાણી છે અને વળી તેની કદર પણ તેટલીજ પુરતી ને બળવાન થઈ છે. બેટની ખુશ બહાર પડતાની સાથજ ગોપા એક દીકરા તેની પર પડી હતી; એટલે સુધી કે નવરંગના નૈરાજી નંબર મોટી સંખ્યામાં જરાતી છપાવેલા હોવા છતાં જલદીજ ખપી ગયો હતો. અને તે મોઢ માંગી કીમતે જેમ તેમ અમને નવા આલેખના દરેકને પૂરા પાડવા પાછાં મેળવવા પડ્યા હતા. કીતુ તેમ છતાંખી ઘણાકોને નાઉમેદ થવું પડ્યું હતું. આ વેળા આમ ન થવા પામે તે વારતે આ 'જરા ધ્યાનથી વાંચશો છ' ની રાખેતાની લખાવત અમે વહેલા કર્યો છીએ.

વાંચક મહેરબાનોનું ધ્યાન તે ઉપર સવેળાએ ખેંચવા રમ ચાલીએ છીએ અને અમને ઉમીદ છે કે આ અર્થના લખાવત ઉપર ધટતું લક્ષ આપી નવા આલેખ પોતાના મુખારક નામે તાબડોતમ રેજીસ્ટર કરાવી લેવાં મહેરબાની દરખાવશે. આ વેળાની બેટ પણ બાધ બદમનજ કાખરાજનીજ કસાવથી કલમતું પરીચામ છે. એ વારતા 'સંસાર' વરસોની વાત ઉપર-લગભગ અમારા જનમની ખી અગાઉ-લખાઈ વંચાઈ અને વખણાઈ હતી, અને તેની ચોપડીની ફાટીવુડી નક્કલ પણ આજે મોઢ માગ્યે દામે મળતી નથી એનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ અમને છાપવા બેઠતી એક નક્કલ મેળવવાને ભારી શ્રમ ઉઠાવે પડ્યો છે તે ઉપરથી થયો છે. બાધ બદમનજ કાખરાજ પોતાની મેલેલેના ખપત વીશે જે ચાલુ પરવારો કરે છે તે કેટલાકોને ખુબી છે, કેટલાકો તેને સરાહગાત ને ફેંકાઈ માને છે પણ 'સંસાર'ની જુની નક્કલ મેળવતાં અમને જે અડચણ વેઠવી પડી છે તે મુશકેલી નહીં છે તે પરથી અમે ખરેખર રીતે બેધ શંકા છીએ કે તેજના એ ચાલુ કલમમાં સહજ ખી અલિશયોક્તી કે સહરાગાત નથીજ. 'સંસાર' પાસની સંસારીની એક વારતા છે અને તે વાંચવાનું શુર કરતાંજ એક સામટી પુરી કરી લેવાનું મન તાબડોતેલ્ય યાય છે એવી તે દિલચરખ છે. એ વારતાનું પુસ્તક 'દેલન'ગ દરેકને મુકાબલેનુંજ થશે, અને તે નવરંગના નવા તેમજ જુના આલેખને એક ધણીજ આવકારવાયક બેટ થઈ પડશે એમ જાહેર કરતાં અમને ખુશી ઉપજે છે.

વળી એ સર્વ ઉપરાંત ટુંકી વાર્તાઓ, કવિતાઓ, નિબંધો રમુજો છતાંદી તો દર માસે રજુજ થશે, એટલે સામતી રીતે નવરંગ નવમાં સાલ દરમ્યાન પોતાની આગલી પ્રતિષ્ઠામાં ધણી સંજીન વધારો કરી વાંચક વર્ગના વધતાં વધારા ને આદરને પ્રાપ્ત થશે એ નીસદેહ છે.

એક અરજ ઉવટમાં અમે વાંચક મહેરબાનો મહેલોં જોએ આવતા સાલ દરમ્યાન આલેખ તરીકે રહેવા રાજ ન હોય તેવાઓને કરવાની રમ લખએ છીએ. મહેરબાની કરી તે મતલબની લખાવતનો એક મોજકાડ અમને વેળાસર લખી મોકલવાની નમ્ર એલેખાસ અમે ભાર મેલીને તેવાઓને કર્યો છીએ. એમાં કશું શરમાવા જેવું કે એશકાવાતું નથીજ. જે મહેરબાનો પ્રથમથી અમને જણાવી દેતા નથી અને પછી બેટની ખુશી પીં પીં થી મળતાં તે છાડવી લેતા નથી તેઓ અમને નાલકમાં દમલ તુકયાત કરે છે. અમારા ગરીબ ખીસાંમાંથી તેઓ સરકારને ખોટી કમાણી દરાવે છે ને વળી બેટની ચોપડી તમામ ફાટીવુડી હાલતમાં ટપાલ ખાતું અમારે ત્યાં નાંખી નાંધે છે જે વળી એક વધારાનું નાલક તુકયાત અમને પુજે છે. શું એ વાનખી છે કે શું એનો અટકાવ થવાની જરૂર નથી? બેશક છે. અને તે એક નજવા પોષકાડથી અટકી શકે એમ છે એટલે તેમ કરવાની અમે તેવા મહેરબાનોને ખાસ મનખુતાઈથી બલામણુ કર્યો છીએ.

ખાટલીવાલાની ૪૦ વરસની પ્રખ્યાત દવાઓ

ખાટલીવાલાનું એન્થ્રીમીક્ષર—એન્થ્રીની ગાળીઓ.

ખાટલીવાલાનું—(શાંતીક સીરપ) ખાલામૃત.

ખાટલીવાલાનું (ક્યોર ઓલ) ખામ.

ખાટલીવાલાની ક્યુનાઇન ટીક્ટીઓ.

ખાટલીવાલાનું ડાઝેરીયા (કોરોલ) મીક્ષર.

ખાટલીવાલાની શાંતીક પીલ્સ.

ખાટલીવાલાનું—દરાજનો મલમ.

ખાટલીવાલાનું—દાંતનું મંજન.

વેપારીઓને શિક્ષાયત લાવ.

પ્રાઇસ લીસ્ટ માટે લખો.

ડૉ. એચ. એલ. ખાટલીવાળા સન્સ એન્ડ કું. લીમીટેડ.

શાપુરજી એચ. એલ. ખાટલીવાળા, મેનેજીંગ ડાયરેક્ટર.

પી. ઓ. વરલી, મુંબઈ નાં ૧૮.

તારનું એડ્રેસ—“Cawashapur” Bombay.

ગ્રાંટરોડ વેરથી તમારે મારકીટ વેર ધકેલા ખાતાં
જવાની કંઈજ જરૂર નથી.

જામ, જેલી, ખીખ્રીટ, સારડીન, કોકો, ચોકલેટ, ઇ. વેલાતી,
ખોરાકી; સેન્ટ, લવન્ડર, કોલોનવાટર, સાબુ, તેલ, હેરઓઇલો,
જાતજાતના મેકરોના; જાપાનીઝ અને આધનીઝ કટલરી; તથા ભેટ
સોગાટને લાયકની હમા ચીઝો; પેટન્ટ મેડસીનો, અને પરફ્યુમરી.
મારકીટ લાવે અમો વચ્ચે છીએ.

ભેસાન્યાની કું.

સ્લેટર રોડ, ગ્રાંટરોડ, મુંબઈ.

પીરિજશાહ અને ખરશેદજીની કું.

હમારે ત્યાંથી નવસારીની દસ્તી, નારાં, ધી, ખાંડ, મેવો; દરેલો મસાલો; ચાહે, કાશી, સુખડ,

લોખાન, અગર, બચ્ચાના રમકડાં, નવાં વરસનાં તથા બચ્ચે કાઠો, ભેટ.

આપવા લાયક ચીજો; તથા દરેક જાતનો વિલાયતી માલ, પેટન્ટ

દવાઓ, વિગેરે કીધાયત બાવે મલશે.

ટે૦—તાપ્પા ખીલડીંગ, રેલ્વે હોટલની સાંખે ચની રોડ જંકશન, મુંબઈ.

પારસી કીર્તિના વિજયડંકો.

(લાવણી.)

તાગડધિન્ન બધે ગમડે, તમ કીર્તિતણા ડંકા;

પારસીઓ! કીર્તિતણા ડંકા:

શિત દિગિર ઉત્તરે સુણે, ઠેક દક્ષિણે લંકા!

કહો રે! એમાં થી શંકા?

—(ધ્રુવ.)

કીર્તિતણા એ પડમાઓથી ધરા દ્રવે અત્યંત:

પારસીઓ! ધરા દ્રવે અત્યંત:

આગે પ્રતિષ્ઠા અચઝતાં વિદુત ચમકે દિગંત;

અહો રે! ડરપોક બને જીવનંત!

૧.

સાત સમુદ્ર નમતક ઉછળે, ગગને જાયે અંધાર;

પારસીઓ! ગગને જાયે અંધાર:

સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને, પાતાળે પથ પથરાય ત્રાસ અપાર;

ખરો રે! વિજય ગણાય જગદાર!

૨.

કણકણ ધઉંમાં જેમ જણાતી, કણ કણ ચાતી કીણ;

પારસીઓ! કણ કણ ચાતી કીણ:

ધનધન એવી નાની કોમે કેવું બળબળું કામ સંગીન

હો રે! ઉઠુજે તે દિન દિન!

૩.

દાદામાધતણું નામ સુણતાં ધ્રુવણી બ્યાપે રોમરોમ,

પારસીઓ! ધ્રુવણી બ્યાપે રોમરોમ:

દિન્દતણો ઉધારકે ઝગકે જયમ રવિ, જયમ સોમ!

ખરે રે! ગવિંજ બને હમકોમ.

૪.

દેશતું દારિદ્ર્ય દૂર કરવા, તન મન ધનનો ભોગ,

પારસીઓ! તન મન ધનનો ભોગ

આપનાર નીકળ્યો એજ વીરલો-કેવો અજબ સંજોગ!

ખરે રે! મટાડ્યો દેશનો રોગ!

૫.

તાતા નામના બહુકારા તો સમજાય ઠારે ઠાર,

પારસીઓ! સમજાય ઠારે ઠાર:

ભારતનો લોહોગ વિકસવરા ખર્ચી ઉભા કંઈ કોડ;

આહ રે! મજે ન જેમની નેડ!

૬.

ધન્ય હો પુરોહ દેશાધિની! ધન્ય ધન્ય લક્ષવાર,

પારસીઓ! ધન્ય ધન્ય લક્ષવાર!

કોમખાથી કુબુલો કાળી, જાણે રક્ષક સરદાર;

વાહ રે! કાળો ખરે ધર્મોધાર!

૭.

મહાન ગુર મહેરજી રાણા નામ કદિ કહો બૂલાય ?

પારસીઓ ! કદિ કહો બૂલાય ?

ધર્મ તણી ધન દુર્રંગી અકબર દરબાર મંદો :

નહી રે ! એવા કામ કોમથી થાય !

૮.

સખાવતી “સર જમશેદજી” નામ ખૂણે ખૂણે પ્રખ્યાત,

પારસીઓ ! ખૂણે ખૂણે પ્રખ્યાત :

નપાનથી જમૈકા સધી જેનો મુજરા સાક્ષાત !

અહીં રે ! જેમન કોઇ નાત નત !

૯.

દેશદાઝ ને કર્તવ્ય પર જે હતો જન અદ્વિશાન,

પારસીઓ ! હતો જનઅદ્વિશાન :

સાત ખંડમાં ડંકા બગવી વધાયું કામતું માન;

હા રે ! શેઠે ખરે બળવાન !

૧૦.

અબળ એવો અપળાસમ અળકે ચાંગાશા બડવીર,

પારસીઓ ! ચાંગાશા બડવીર :

અબળ પ્રગને સખળ બનાવી યથા નરેશ રણધીર;

ના રે ! નમ્યું કાતિ જેતું શિર !

૧૧.

હાક જેનીથી હયમયતા રહે દશ દિશના દિગ્પાળ,

પારસીઓ ! દશ દિશના દિગ્પાળ !

પહાડ ફાડે ને સાગર સોષે—ખીજે હરતમે ઝાલ;

ખરે રે ! બન્યો કામતો રખવાળ !

૧૨.

એવા એવા અદ્ભુત અગ્રેસર ઉદ્ભવ્યા અગણિત,

પારસીઓ ! ઉદ્ભવ્યા અગણિત :

ધર્મરક્ષક, પ્રગ્નપાળક ને હાતમદિલ, પડિત;

નરો રે ! યથા જે નામકિત !

૧૩.

નવ નવ ગજ ખીલી રહે છાતી એવાં જેમનાં કામ,

પારસીઓ ! એવાં જેમનાં કામ :

મોતમ નવસારીથી નિપજ્યા બધા નરો નેકનામ,

ખરો રે ! મગર કરે સહરચામ !

૧૪.

તાગડધિન બધે, ગગડે, તમ કીર્તિ તણા ડંકા;

પારસીઓ ! કીર્તિ તણા ડંકા :

પાડ પરવરનો માગી કહો નિત સૌ રાય ને રંક આ;

‘સરા રે નવ*, સ્થળસ્થળાપકા !’

૧૫

જે. એમ. હોરમસંજ.

“સે હેરાંનો જવાબ.”

એક દુઃખી વાર્તા.

લખનાર:-Niobe.

ધ્યાર અને પૈસા.

મલબાર હીલ ઉપર આવેલાં એક અતી સુંદર મકાનનાં મુશોભીત બગીચામાં આ વાર્તાની શુરૂઆત થાય છે. ‘ધી વીલોઝ’ ને નામે ઓલખાતા મીઠા અને મીસીસ ગામણના તે મોટા અને રાણકદાર બંગલામાં મ્યુઝીકના મીઠા સરોદ, ઇલેક્ટ્રીક લાઇટનો અગ્રગાત, ને સોફાવામની સુદરીઓનાં ખુશ્તુમા હસવાના અવાજ ત્યાંની અનુપમ સુંદરતામાં વધારો કરતાં જણાય છે, પણ એ બધાંથી દુર ત્યાંના બગીચાના એમાંતમાં, પુલોથી પમરી રહેલાં એક મોટાં મેંદી (મર્તલ)નાં ઝાડની નાચે એક જવાન છોકરો, અને છોકરી વિચારવંત અને ગમખવાર ઉભેલાં જણાય છે.

તેઓ બેઠે અતીશે જવાન અને સુંદર છે, એ ડૉક્ટર ફેડી લાલા-અને સેહેરાં બામણ, અને તે ખુશ્તુમા સાંહજની મન હરી લીચે એવી ત્વાઇલાઇટમાં તેઓ બેઠે ઉભેલાં એક ઘણું દીલગીર પીકચર રજુ કરી શકે તેઓની બાજુમાં મોટા ક્રિસ્ટીનથી-મમસ, અને રંગબેરંગી નીસ્ટેશ્યમનાં ક્યારાઓ સોભી રહેલા હતા. હારેદોર ઉભેલી ગુલછડીઓ, ને સફેદ, સુંદર મેંગનોડયાનો સુવાષ ત્યાં પથરાયેલો હતો, જ્યારે શીકકા પીળા પણ અતીશે સુંદર પુલોથી ભરાઈ ગયલા લેગરન-મનાં ઉચા ઝાડોની નીચે, એક મોટું સફેદ હાથોર્ન, ચકચકીત આઈવરીના ડામની પેઠે ઝળકતું ને રાત્રીની તે શાંત અને દીક્ષપત્રીર ખુબસૂરતીમાં વધારો કરતું જણાતું.

“ત્યારે આપણે છટાં પડવુંજ જોઈએ-એમ મેહેસં?” તે જવાન બોલતો સમજાયો, જ્યારે મોટાં દુખ અને નિરાસીથી તેનો ‘સાહદ ઘાડો અને ધમધાર સમજાતો હતો, “મને ખરેખર કહેવા માટે માફ કરજે, ડીયર, પણ ત્યારે એમજ કેની કે મારા જેવા એક ગરીબ ડૉક્ટરને તુ કબુલ કરી શકતી નથી? આહ! ગરીબી! ગરીબી! ગમે એવા સાચ્યા ધ્યારની વચ્ચે ખી તું આવી શકે છે?”

દુખથી ભરપુર એક તીણી ચીસ્યારી તે છોકરીએ પાડી, અને આજુબાજુ પોતાના બંને હાથો લંબાવ્યા.

“ઓ, કેકી, તું આવી રીતે ના જોત. મને એવી ઘાટકી રીતે જડન નાં કર. ને કદીખી એમ ધારતો નાં, કે આપણાં પ્યારનાં કરતાં બી પેસાને હું સર્વોપરી ગણું છું. ઓ, કેકી, જો તું મને સમજી શકતો હોય-અરે! જો તું બાણી શકે કે મારાં દીલમાં હમણાં શું થાયછ, તો મારી ખાતરી છે, ડીયર, કે તું કદીખી એવું હાર્શલી—હમણાં જેમ જાણ્યો તેમ-જોલી શકતે નહિ. અરે, ઘણી વખત તો પેસા ને આય સુખ સગવડને હું ધીકકાડું. અરે! હું કેવું ચાહવુંછ, કે પેસા, અને ગરીબી જેવું કંઈખી ડીસદીકસન આય હુન્યામાં હોતેજ નહિ. તોજ તું મને ખરાખર સમજી શકતે! હું જે ખીહવુંછ, ડીયર, તે એટલાજ માટે કે એ ગરીબી વેઠવાની મારામાં પુરતી હીમત નથી. ખરું કેહું તો હું એક દીયકારી છું. મને ઘણી વેળા એમ લાગે છે કે ગરીબીની મુશીબત આય પ્યારનાં સ્વપનાઓને ફેરવી નાખી આપણી છાંદગીને એક ત્રેજેડીમાં ગદલી નાખશે. ને તેથીજ-ડીયર, હું તુંને હમણાં-આય હાલતમાં-પરણવાની હીમત કરી શકતી નથી.”

તે ધીમેથી ગમખવાર હસ્યો. “માઈ પુઅર આઈલડ!” દીલગીરીથી મમંતાથી તે એટલુંજ જોલી શક્યો.

“અરે, કેકી, મારી સાથ ગુસ્સે થતો નાં!” તે છોકરીએ પાછું સમજાવ્યું. “પણ આપરી મીઠાંનો દાખલો જો-જો, કે તે કેવી બઠલાઈ ગેછછ! હજીજુલો ફક્ત એ ત્રેવીસ વરસની છે-ને એની એ નાદલી, છાકરવન ઉમરમાં, એનાં બે ગેળીઝ, ને ઘેરની જાનજ સિવાય આય હુન્યામાં બીજું કાંઈ ઇન્ટરેસ્ટ લેવા જેવું હોયજ નહિ તેમ—”

“પણ તે છતાં તે લોક સુખી છે, ડલીંગ, ઘણાજ સુખી. એ બધી જાનલો છતાંખી મીઠું ને મીનું ખરેખરાં સુખી છે. તું કદીખી એમ ધારી શકેછ વાર કે આય હુન્યાના સર્વેથી જેમુજા બજાણાને ખાતરખી-એક ઘડીખી મીઠું પોતાના વર કે ગચ્ચાંઓથી છુટી પડવા રાજ થાય?”

તે છોકરીએ નિરાસાથી મોંહ કરમાવ્યું.

“તે બધું તો ખરું.” તેણીએ ધીમેથી, દીલગીરીથી કહ્યું. “છતાં હું મને પોતાને મીઠાંની જગ્યાએ મુકી શકતી નથી, એ કહેવા તો પ્યાર, અને સુખ જાહેરના દેખાવે ગમે એવું બજાવતું જણાય, પણ હું નહિ ધારતી કે ખાતેલમાં તેટલુંજ સગીન કે સુંદર હોય. સહવારના ઉઠે ત્યારથી તે રાતના સુવે ત્યાં વેરની એકસરખી મેહેનત ને જાનલ, મીઠું. કદાચ કરી શકતી હોય, પણ ઓ, કેકી, કેકી, મને નહિ લાગતું કે તે મારાથી ઘણું શકે! આય બધી સુંદર ચીજો જેણે હું ચાહવુંછ તે છોડીને હમણાંની પેસાની તબીબી ને દલદેશરી ખમવાની બાજુ મારામાં શકિતજ નથી, ને ઓહ, ડીયર, ડીયર, હું તુંને ચાહવુંછ, તું સમજેછ કેની, ડલીંગ, કે તેથીજ હું તુંને પરણી શકતી નથી, તુંને પરણીને હુખી કરવા કરતાં-ગમે એ લોગે હમણાજ છુટું પડવામાં આપણુ જેઉનો ફાયદો સમાયલો છે! તું જતો રહે, કેકી,

કેટલી જતો રહે ! હું હવે વધુ વાર જો ખતી શકતી નથી, મને માફ કરજો, ડીયર, પણ-પણ-”

“ત્યારે સદાને માટે આપણે છુટા પડ્યે-એમજ એજ તારો વિચાર છે, સેહરા ?” તેણે મોઝાં દુખથી સવાલ કર્યો.

“હા, એમજ-એજ !” તેણી દયકા ખાતી બોલી. “ફક્ત મારામાં મારા કિશમત સામે લડવાની શક્તિ છે, તેટલાજ જા, કારણ મને લાગે છે કે જો આપણે પાછા મળ્યે તે-મારા-મારા-પ્યાર સામે ટકી રહેવાનું ઘણુંજ-અરે, ઘણુંજ મુશ્કેલ થઈ પડે, ને વધતું દુખ અને દીલગીરી આપણી સામે આવી ઉભું રહે-તે પેહેલાં ડીયર, હવે તું જા !”

એકાદ મીનીટ ત્યાં અજબ જેવી શાંત સુપક્રીદી પંધરાઈ રહી થીમી, નરમ પવનની લેહેરી ને અકચકતા તારાઓનો પ્રકાશ, તુરતનીજ શુદ્ધ થતી તે શત્રીની સીરીન શાંતતામાં ઓરખી વધારો કરતા જણાતાં હતાં, ત્યાંના ઝાખાં અજવાળામાં લીલગલગ કાળાં દેખાતાં મેદીના પાંદડાઓ તે છોકરીના દુખથી સફેદ ખતી ગયલા ચેહેરા સાથ અજબ જેવી ગંભીર ને ચિતાકર્ષક અસર ઉપજાવતાં જણાતાં, જ્યારે તેણીનાં ગાંઠાં અને કાનોમાં પેહેરેલા હીરાઓ, ને સોભાયમાણ સાડી અને પ્લાઠિસ પરનાં ઝગઝગતાં સીકરીનસ—ને ગરીબ ઉધરતો ડોક્ટર—અને તે પૈસાવાલાં કુટુંબની ખુણસુરત લાડલી (એક સ્પોઈન્ડ ડાલીંગ) વચ્ચેનો મોટો ને કદી નેડી નાંહ શકાય એવો તફાવત ઘણો ખુદલો ને દીવ લેલી નાખનારી કિશમેળતાવતાં જણાતાં હતાં.

તે મોટી નિરાસી અને દુઃખ સહન કરવાની ઘણી હીંમતથી કોશિય કરતો તે જુવાન ડોક્ટર એકાદ મીનીટ થોભ્યો તેણે લગ્યું કે એક ખરીની નાનુક્રીથી પેહેરાયલો તે ઝગકતો સુદર પોશાક, ને મેદીના ઘેરા ચળકતા પાંદડાઓથી ચણુ-ગારાયલો તે સુફેદ ખુણસુરત ચેહેરા પોતાની છાંદગીની છેદલામાં છેદલી ઘડી સુધી કદી-કદીથી તે ભૂલી શકશે નહીં.

“તારો જ્યારે એવીજ મરણ છે તો હું જાઉંછ, ડીયર.” તેણે એક છેલી વાર તે મીઠાં, ખુણસુરત ચેહેરા ને નાનુક ઉચા આકાર જોતાં કહ્યું. “સેહરાં, હું જાઉંછ, પણ માફ નીલ, માફ જીગર, માફ સંઘળું સર્વસ્વ તારા પગ પાસ મેલીનેજ જાઉંછ. આવતી કાલે સહવાર પત્રી તું કદી મને હયાં જોશે નહિ અને તારી ખુણસુરત, મધુર છાંદગી વચ્ચે આવી. મેં કાંઈમી દુખ તુંને ઉપજાવ્યું હોય તો મને માફ કરજે મને માફ કરજે, ડીયર, ને કોઈ કોઈ વળતે—મારા પ્યારના ‘ભાગીને ભુકો થયલા આ સુંદર સ્વપનાઓ માટે-દયાથીજ વીચાર કરજે !”

ખરું મુખ કયાં છે ?

તે જયો. અને સેહરાંની છાંદગીનો સઘળો સુખી ચલકાત, અને પ્રેમનો પ્રકાશ લેતોગયો, અને તે ધુજર્તી, કાપતી, ઘટેલાં જીગર, તેની પાછુ

રાહ જોતી, તારાઓના ચક્રચક્રતા પ્રકાશમાં એકલી અટુલી ઉભી. જ્યારે તે ખરેખરે ગયો. ત્યારેજ તેણીએ જાણ્યું કે તેના ગયાથી તેણીએ શું ગુમાવ્યું હતું. અંરેરે! ત્યારેજ તેણીને ખ્યાલ થયો કે ગળાં અને કાનમાં ચક્રચક્રતા હીરાઓ, અને જ્યોત્સ્ને અને નીર્નાનના સુંદર પોશાકો ધરાવવા કરતાં એક ગરીબ પણ સાચા માણસનો ખરો જ્યાર ધરાવવો એ હજારો ઘણા વધુ અમુલ્ય છે.

તેણીએ કાંઈ બાલવાની ચીસ પાડી તેને જતો અટકાવવાની એક વ્યર્થ કાપેશ દીધી, તેના સુકાં તસ થયલાં ગળામાંથી એક શબ્દ પણ બાહર પડ્યો નહિ, અને તુટેલાં છગરે જવાન ઠાં લાલા સદાને માટે તેણીને છોડી ગયો.

કેટલેક વખતે જ્યારે તે દીવાના બનાવતા ખ્યાલોમાંથી તે બીદાર થઈ કે તુરંતજ તે અંદર દોડી.

“ઠાલા મમા,” તેણીએ પોતાની માતાને પહોંચાણો વચ્ચેથી સોધી કહાડતાં ને લગાર એકાંતમાં લઈ જતાં કહ્યું.

“હું જરા આપરી મીઠાંને ત્યાં જઈ આવું છું જો મને લેટ થાય તો મારી વાર જોતાં નામને કાંઈ ઘણું અગત્યનું કામ છે. આપણાં ગેસ્ટસ જાય ને તમે લોક જમી દેજો, કદાચ મને ત્યાંથી આવતાં વારખી થાય.”

અને હવે ત્યાંથી તે ઘણી અડપથી મોતર-ગેરાજ તરફ દોડી, “એવર્ડ,” તેણીએ કહ્યું. “મને જલદીથી મોતર જોઈએ. મને ઘણું ઉતાવલે બાહર જવું છે.”

જ્યારે તે કાર બાહર આવી કે તુરંતજ ધુજતા હોઠે મીઠાનું કેકાણું કહેતાં તે નીસોસ જેવી અંદર અધેલાઈ પડી, અલબત્ત મીઠું તેઓની દુરની સગી ઉપરાંત જીવે જાનની સહી હોવાથી, સેહેરાની આ કવજતની વીઝીટમાં, તેની ફેશનેબલ મમાએ કાંઈખી ઝાઝું અજળ થવા જેવું જોયું નહિ.

પોતાની જેઠ બાજુએ હારેકટાર ઉભેલી બહે, ત્રણ ત્રણ માળની બીલડી'ગો તરફ જોતી સેહેરાં ઘણી દુખી અને વિચારવંત હિસ્તી હતી, કોઈક બીલડી'ગોમાંથી ખુંસતુમા હસ્તાના અવાજ સમજાતા-તો બીજી કોઈમાંથી ફીકકા કંટાળેલા ચેહેરાઓ અને સામલાં અવતાર બેઅવતાર ગચ્ચાંઓને બારીએ ઉભેલાં તે જોઈ શકતી. એક માલની બાલકણી ઉપર તેણીએ એક જવાન છોકરીને ઘરમાં પેહોડવાની સુતરાઈ સાડી સાથે ઉભેલી જોઈ. સાદી છતાં-તે કેવી સંતોસી, અને ખુશાલ હિસ્તી હતી.

“અરે! શું કોઈ દીવસ હુંખી એમજ મારા કેકીની વાર જોતી એકાંત એજ બીલડી'ગમાં ઉભી રહેવશ?” તે મન સાથે અજબ થતાં બોલી. “હું અજબ થાઉં છું કે એ લોકો પાજની સાડી પેહેરતાં હોયે કે, મજલીનની? મને લાગે છે કે લાગ કરતાં શોર્ટ સ્લીન્સ કામકાજમાં વધુ બીકમીંગ થઈ પડે!”

એવા એવા વિચારો કરતી તે અતે મીઠુવાલી બીલડી'ગ આગલ આવી પુગી. તે લગાર મધ્યમ વર્ગના લોકોથી એક ચીકાર લરાયલી મોટી ચેહેલી હતી.

તે સુંદર મોટી કારને ત્યાં થોળેલી નેતાં સખ્યાબંધ ડોકાંઓ આતુરતાથી બારીઓ તીખાતાં તે જોઈ શકી.

તે ત્રીજા માલ ઉપર આવી પુગતાં તેણીએ જોસથી ત્યાંનો ખેલ રીંગ કીધો. જવાબમાં બારણું જોલતો એક ઉચો ખુબસુરત જવાન ત્યાં આવી ઉભો.

“હલ્લો, સેહેરાં!” તે જવાન જે અલગત મીઠાનો વર મીનું હતો, તે તેણીને નેતાં સાથે ઘણી ખુશાલીથી પોકારી ઉઠ્યો, “અત્યારે તું કાંઈ હયાં? મીઠું! મીઠું! અહિં આવ, ડીયર, ને ને! કોઈ ફેરી પ્રીનસેસ આપરે ત્યાં આવે, ઉતરી આવેલી છે!”

જવાબમાં સુંદર પણ પ્રીક્ષી, લગાર ઠકેલી, કંટાળેલી મીઠું, પોતાની ધોવાઈને રંગ ઉડી ગયેલી સાડીના ફાલ્ડસ સીધા કરતી, ને કપાલ ને ગળાં ઉપર વીળારાઈ પડેલા સુંદર વાળોને ઉંચા ને ડીસન્ટ બનાવવાની કેપેશ કરતી ત્યાં આવી ઉભી. સેહેરાંને નેતાંજ ખુશાલીની એક ચીસ સમેટ ઘણાં ઘણાં હેતથી તે તેને વળગી પડી.

“ડીયર, ડીયર, સેહેરાં,” તે ઘણાં વહાલથી તેને કીસ કરતા જોલી. “હું કેટલી ખુશી છેઉં તુંને જોઈને આહ! વોટ આ પીકચર યુ આર—”

“મીઠું” મીનુએ હસ્તાં હસ્તાં કહ્યું. “સેહેરાંને કામ પ્લીમનટસ તો હું બી આપી ચુકો. હવે તમે જેઉ જણાં જેસીને ખુબ તરીસે વાતચીત કરી લેઓ—કે તેટલાં હુંબી માફ લખવાનું પુરૂ કરીને આયો!”

તે જેઉ સહીઓ હસ્તી હસ્તી તે નાહનકડા દોઈંગરનાં એક, હીવાન ઉપર બેઠી. જ્યારે મીનુ પોતાના રૂમમાં ગયો.

“સેહેરાં આય લવલી જ્યોરજેટ તે’ કેમ લીધું, નારાં પેનકન્ટના હીરા કેવા શાબન થાય છે, આજનો તારો ફેસ ઘણોજ—ઘણોજ પરફેક્ટ છે. તારા ચેહેરા ને ફીગર સાથે આય મોવ ફાસ્ટ કેટલો લવલી—” થોડી ઘણી વાતચીત પછી મીઠુએ સવાલ પર સવાલ કરવા માંડયા.

જવાબમાં સેહેરાં સહેજ હસી. મીનુની તેના પોશાક બાબેની અધીરાઈ ને વખાણુ નેતાં તે ઘણી અનજબ યઈ.

“તું કાંઈ સીક હતી વાઈ, મીઠું?” તેણીએ તે ફીકો ચેહેરાં ને જ્હાંના કચડાયલા બાંધા તરફ દયાથી નેતાં કહ્યું. “તું આવે કાંઈ ઘણી ઠકેલી ને ફીકકી લાગેછ.”

“હું સીક નથી, સેહેરાં,” મીનુએ કહ્યું. “પણ હું ઘણી યાત્રી ગયેલી છેઉં. ને આય ગરમીથી મારો જીવ ઘણો બેકસાર થાય છે.” ને એમ કહેતાં પાછું બેધ્યાણુપણે તેણીએ પોતાની સહીના રેસનાં સિફેન, અને સેડીન સાથે રમત કરવા માંડયું.

“સેહેરાં,” એવામાં તેણીએ એકાએક કહ્યું. “હું કાંઈ તુંને કહેવા માંગું છું. કોઈ વખત મને લાગે છે કે હું ઘણીજ ખરાબ ને અસંતોષી છઉં. એ ગાએ તું મને કાંઈ સલાહ આપી શકશે ?”

તેની સહીએ તેને ઘણાં ઠંડાલથી દેયાં સરસી ચાંપી. “તુંને જેની કાંઈ કહેવું હોય તે કહે, ડીયર કારણ હું પોતેની કંઈ તાહરી સલાહજ લેવા આવેલી છઉં.”

“સેહેરાં,” મીકુએ ધીમેથી કહ્યું, “હું તુંને કાંઈ કહેવા માંગું છું. કોઈ વખત મને લાગેછ કે આય એક સરખી લંદગીથી હું મેઠ યક જવરા. મારા મીતુ તરફના મારા નેટા પ્યાર છતાં, અરે, સેહેર કોઈ વખત તો હું એમ ધારૂંછ કે મ્યુઝીક, પીકચરસ, બુક્સ, એ ચીજો દુન્યામાં છેજ નહિ. આમ હમારી લાઈફમાં કાંઈની ખુટી કે ધનદરેસ્ત નહો મલેજ, નહિ. જો મારી પડોસનો વાતખી કરશે તો બસ—છોકરાં, સીકનેસ, મોંઘવારી ચાકરોની ફરયાદ—એ સિવાય ખીજું કાંઈજ નહીં, બ્યારે કોઈ સુંદર ફેસ થયલી હસ્તા ચેહેરાની છોકરી હું જોઉં છું—જેમ મેં આજે તુંને જોઈ—ત્યારે મારૂં બધું દીલ તેની તરફ ખેંચાઈ જાય છે. મારાં બેખીઝ મને ઘણાંજ ઠંડાલાં છે, તેખી કોઈ વખતે તે લોકતું કામ કરતાંખી હું ધાકી-ધાકીને કંટળાઈ જાઉં છું. તુંને નહિ લાગતું ડીયર, કે હું ઘણી અસંતોસી છઉં. ફક્ત કોઈ-કોઈ વખતેજ મને એમ લાગે છે પણ બ્યારે હું શાંત થાઉં છું ત્યારે તો મારાં બચ્ચાં, ને મારો વરે મને સાથી ઠંડાલાં લાગે છે—એટલાં બધાં—કે આખી દુન્યાતું મ્યુઝીક કે મનહરને વરેખી એક પાંચ મીનીટ ખી એ લોકથી છુટી પડવા હું રાજ થાઉ નહિ. હવે તું મને એમાં કાંઈ સલાહ આપી શકશે વારૂ, સેહેરાં, કે જેથી હું મારા આય ખરાં સુખ છતાં નાહક બલાયો કરી દુખી થાઉં નહિ ?”

“શું હું ને પુછુંછ તેનો જવાબ મને મળશેજ નહિ ?” જરાવાર રહીસહેરાંને નિઝતર જોઈ તે જોલી.

તેની સહીનો ચેહેરા એ જોલો સાંભળતાં હતો તે કરતાંખી વધુ સફેદ બની ગયો, જે મુરકેલીને ખાતર બિહને તેણીએ પોતાના પ્યારને જતો મુકયો હતો—તેવીજ એક મુરકેલી આ તેની સહીની ખી હતી. તે કે જે મદદ માંગવા આવી હતી—તેનીજ સાંખી સલાહ તે પુછતી હતી. હવે તે શું કહે ? શું સલાહ આપે ?

તેણીતું હરદય ધ્રુજ આવ્યું, અરે, જો, ખુદા ! ત્યારે શું પોતાના પ્યારથી જુદી પડવામાં તે વાજખી હતી ? ગમે એવા સાચા પ્યારતું સેવર શું એક ધીમી અને છુપી ઝંજોરીમાંજ આવતું હશે ?

“મીકું, ચાઈલ્ડ, તું અમથીજ નાહીંમત થઈ ગઈ છે,” પોતાના જીવને જેમ તેમ ઠેંકવી, તેણીએ ધીમેથી, પ્યારથી સમજાવ્યું. “તું મને કહેશે વારૂ, કે છેલ્લી ખાહાર તું ક્યારે ગઈ હતી ?”

“ઓહ, હવે મને યાદખી નથી.” મીકુએ કહ્યું. “બચ્ચાંએને મુકીને હું ઝાંઝી ખાહર જઈ શકતી નથી, તેમાં રાતનાં તો સુદલજ નહિ. ને મીતુ તો જો આવે

તો રાતનાજ આવી શકે। ગેઈ થ'ડીમાં હુમે એક વખત ઝંકસેલસીયારમાં 'પ્રી ટમપેચ્ટ' જોવા ગયાં હતાં. ત્યાર પછી કેટલી નાહ, તે બી બિચારાં પાસેનાં સીરીનબાઈ એક રાત ઊકરાંઓ આગળ રહ્યાં ત્યારેજ."

“પણ મીઠાં—શુ થોડો વખત ગુલ હયાં આવીને બેળીઝને સંભાલી નહિ શકે ? એનો તો બચ્ચાંઓ પર ઘણોજ ખ્યાર છે.”

મીઠાંને ચેહરો જે સાંભળતાં ઘણાજ નરમાસભર્યો ને પ્રેમવંતો
બનેલો દીસ્યો.

“માહરી ચલ તો આવે—પણ હું એને બોલાવતી નથી. કારણ હમણાં ધોડો વખતની એ અદરાયશી છે. ને એનાં એ સુખી દીવસોનાં માહરાં ખચ્યાંને મારાં ઘેરની જંબલથી હું હરકત કરવા માંગતી નથી. કારણ હમણાં તે વખત છે, જ્યારે છંદગીનું સોનેરી બેઠેસત એ બેઠવી શકે-પછી તો જંબલ અને આપદા લખાયલાં છે.”

સેહરાંએ ઘણાં જહાઘથી તે નાજુક સફેદ હાથ પોતાના હાથમાં લીધો.

“મીકુ કોર્લોંગ,” તેણીએ કહ્યું, “મને લાગેછ કે તારૂં કાંઈથી હુખ હોય તો તે ક્ષત લગાર એકસરખી ને એકાત છઠ્ઠીનું છે તારી લાઇફમાં બે થોડો વધુ ઈન્ટરેસ્ટ ને વેરાયટી ઉમેરાય તો તું એક સૌથી સુખી છોકરી થઈ શકે! માઈ, એક કહેલું તું કરશે? જોડી કેસ થા, ડીયર, ને તારા મોતુને લઈ મારી કાર નીચે જોડી છે તેમાંજ એક લાંબી ને પ્લેઝન્ટ ડ્રાઇવ લઈ આવ ને પછી ગમે તો મમાંને મલતી આવને, કારણ હમારે ત્યાં આજે થોડાંક ઘણાં મ્યુઝીકલ પહરાણાઓ આવેલાં છે. ને મારી ખાતરી છે કે સીટલાંનું મ્યુઝીક તારા બેકરારે હવને ઘણીક રાહત આપશે. વેડી ન, ડીયર, તું આવે ત્યાં સુધી હું બચ્ચાઓ આગલ રહેવશ.”

“અરે, મેહિરાં ડીયર, હું તારો કેમ ઉપકાર માનું. પણ મને હજીયુ તો તારી સાથે ઘણી ઘણી વાતો કરવાની છે !”

“મીઠું, હું પ્રોમીસ આપું છું કે હવે ઘણી ઓછીજ હું પાછી તુને મલવા આવશ. ને હવે તું ઓલી સીધાર. તેના બદલામાં ફક્ત એક કલાક તારા ઘેરમાં તારા બચ્ચાંઓ સાથે હું એકલી રહેવા માંશું છું. મારા મનમાં કાંઈ મુશ્કેલી-કાંઈ ચોક્કસ વાતનો ગુચવાડો છે, તે જો હું એકલી હોવશ તોજ મટી શકશે. એ એક ફર એકસચેન્જ કહેવાયની વારૂં?” તેણીએ છેલ્લાં હસીને સવાલ કર્યો.

મીઠું થોડીક પણ વિચારમાં ઉભી રહી. પછી વાંકી વલો સેહેરાના માથા ઉપરનો સોનેરી સ્કાર્ફ શેહેજ ખીસાડી, તેણીનાં ગોરાં કપાલ ઉપર ઘણાંજ હેતથી તેણીએ એક કીસ લીધી.

“ઝાલી સેહેરાં,” તે ઘણાં જ પ્યારથી બોલી, “હું તારો જેમ ઉપકાર માતું.”

આસરે પાંચલાક પછી હસ્તાં ને ખુશાલ બે છોકરાંઓ પેઠે સેહેરાનો ઘણો ઘણો ઉપકાર માનતાં—મીનુ ને મીકુ—તે નીચે જોડી થતી કારમાં ઉપડી ગયાં. ને સેહેરાં બામણ પોતાના વિચારો સાથે પાછી એકલી પડી.

હવે તે એકલી હતી. તદ્દન એકલી ને તેણીને લાગ્યું કે હવેજ તે પ્યાર અને પૈસા વચ્ચે ચાલતી લગાઈને કોઈની રીતે છૂટી શકશે. અને તેણીનો પ્યાર કે મુખ સગવડ-એ બાબે કાંઈની નિરણય ઉપર આવી શકશે.

તે હવે ઉડીને ઝડપથી, પણ અલગ પગલે, તે પાસેના રૂમ, કે જ્યાં તે બેઠે ગચ્ચાં પોઢેલાં હતાં ત્યાં ગેંઘ, તે ઓરડામાં એક ઝાંખો દીવો બળતો હતો. તેના ઉગથમાં તે વાંકી વલાને તે સુતેલા ફરેસ્તાઓને ઘણાં ધ્યાનથી જોવા લાગી. તે બાબો, ઘણો ન્હાનો પણ સુંદર ને મજબુત, મગરૂર જે ચાણકારક સેહેરાનો એક પ્રદેશ એરીસ્ટોક્રેટ-બ્યારે બેળી સીલ્લા, ઘણીજ નાનુક ને સફેદ એક કુલ મિથાલ પોઢેલી તેણીના જોવામાં આવી. હા, એ નાઠકલાંઓનેજ તેણીએ ઘણી બારીકીથી જોવા જોઈયે. એ ન્હાલાં બેળીજ તેણીને ખરે રસ્તે ડારવશે.

તે ઓરડામાં લગાર ખીચોખીચ ગોઠવાયલું ફનીયર તેણીને કહેતું સંભળાયું.

“મારી તરફ જો-બારીકીથી—સંભળથી આય અંધારામાંજ હું સોબું છું. સુર્યનું અજવાલું મારી દરેક ખામીઓ ખુલ્લી બતાવશે. ઉડી ગયલું પોલીસ-ભાગેલ પૈયા-ફાટેલા કતરસ—ને ધુળથી ભરાયેલો સામન—જે વાપરવા તું કદીની કબુલ થાય નહિ. તે છતા દીવમ્મ પછીનાં દીવસો, ને રાત પછીની રાતો એકસરખી તે મને વાપરે છે. પોતાની મરણ ઉપરાંત—ગમે એવા અનગમા છતાં—તે નવું લઈ કે મને છોડી શકતી નથી.”

કોઈ જાદુથી જકડાઈ ગઈ હોય તેમ તે ભેદી અવાજને સાંભળતી, ટીકતી સેહેરાં હાળ્યા ચાળ્યા વિનાં એક પુટળાં પેરે બેઠી.

તેણીને લાગ્યું કે તે રૂમમાં કોઈ વિચિત્ર અવાજ સંભળાતો હતો. તે અવાજ વધુ ઘાટો ને મોટો થતો ગયો. મોટા ગભરાટથી, તે ચમકી ઉઠી. ઓ, દયાળુ ખોદા ! તે અવાજ તો તે સુતેલાં બચ્ચાંઓ તરફથી આવતો હતો, જાણે કોઈને દમ શુંડાંતો—શુંગળાતો હોય તેમ. તે તે તરફ ધસી ગઈ. ખુદાનો ઉપકાર કે સીલ્લાતો તદ્દન સાંત અને સુંદર ઉંઘાતી દીસ્તી હતી. પણ બાબો—તેના ન્હાનો દીકરો તદ્દન લાલ ને હાથ, પગો તદ્દન જે ચાઈ ગયલા નજરે પડતા હતા.

“મને મદદ કર, કિરતાર ! આય ન્હાલાં બચ્ચાંને ણયાવવામાં મદદ કર !” ભારે ગભરાટથી તે રડી પડી. ને હાંફવી ફાંફવી ત્યાંતું બારણું ખોલી પાસેનાં ગાળામાં મદદ માટે દોડી ગઈ.

ત્યાં જઈ પુગતાં કદાચ એકાદ, બે મીનીટ તેણીને લાગી હોય ! પણ તે પ્રખત એક ઝગાનાં કરતાંની લાંબો ને કઠણ ગરીબડી સેહેરાંને લાગ્યો. સારાં લાગ્યે તે કોઈ પડોસીઓનું બારણું ખુલ્લું જ હતું. એટલે ત્યાં જતાં—અને સધલું કહેતાં તેણીને કાંઈ ઝાઝો સુરકેલી પડી નહિ.

“તું ગિહ ના, માંય, હું તારી આથે આતું છું.” એ જ નહીં, સામલાં-પણ માયાણુ કેળાવનાં ઝેરાં એક લગાર મેલી જેવી સાડી ઝડપથી દીલ પર, ચોરવી લેતાં ને માથાખાતું ખેંચતાં ખેંચતાં બોલ્યાં, “માય, તું બહેલી કે જેને બેઠે ચુકલા સલગાવી દે. અરમ પાણીની આપણે જરૂર પડશે !”

“હું તે બધું કરશ ! પણ તમે ચાલો બહેલાં-અરે ધણાજ બહેલાં !” હલ્લુણી તેટલીજ ગલરાયલી સેહેરાં દયકાં ખાતી બોલી.

તે હવે રાંધણી તરફ ગઈ, ને ફાંફાંગોટાં મારી અતે એક મંચ-ખાકસ સોધી કહાડી શકી, પેલા બાઈના કહેવા મુજબ બેઠે સ્તોવ ઉપર, પાણીની તપેલીઓ મુકી તે પાછી બાબાને જોવા દોડી, પાછલથી તેણીએ યાદ કર્યું કે તે ઝેરાં કેટલાં સાદાં ને લગભગ હસ્વા જેવાં દેખાવના હતાં, ને કોઈ બીજે વખત હોતે તો સેહેરાં તેવણુ પાસે જવા કે વાત કરવાબી અચકાતે ! જ્યારે હમણા તો તેણીએ તે જાણ સામલા આકારને આ ધતી પરનો એક મદદગાર ફિરેસ્તોજ ધાર્યો.

“એ લોકનો ડાકટર કોણ છે ?” સેહેરાંએ સવાલ કર્યો, “હું, કોન કર કે—”

“મરે, હયાં ટેલીફોનજ કયાં છે જે તું કરશે, માય,” તે ઝેરાંએ હસીને બુલ બાંછી, “પણ ડાકટરની કાંઈ જરૂર મને તો લાગતી નથી, આપણાં ઘેરગઠુ ઉપાયથીજ કાયદો થઈ જશે. પણ જો તું ગિહતીજ હોય તો મારા રામાને હાંક માર. એ, નહીંકથી કોઈબી ડાકટરને તેરી લાવશે.”

ડાકટરને બોલાવવા માટે કહી આવી સેહેરાં પાછી તે બાઈ જેમ કહે તેમ મદદ કરવા લાગી, અરે ! તે ઝેરાં સાદાં ને બીનકેલવાયલાં છતાં તે પેળાએ કેટલાં કામ આપ્યાં, બચ્ચાંની માવજત વાસ્તેની એકબા બાબદમાં બીનમાહીતગાર તો બહુ તેવણુ હતોજ નહિ.

“મનેખી કાંઈ કામ કરવાનું સોપો,” સેહેરાંએ કહ્યું.

“હવે જાઓ જરા કવાએત લાગેછ-હું એને મારા હાથમાં લઈ શકું ?” તે માયાણુ હેતવંતો સેહેરા તરફ ઉડી દીલસોણ ને સમજદારીથી ચમકતી એક અતુલવી માતાની પ્રેમવંતી આંખો તરફ જોતાં તેણીએ અર્જ મુતરી.

“તુંને ગમતું હોય તો લે દીકરા. પણ પેહેલાં તારી મોંઘીલાત સાડી ને બદયાન બદલી નાંખ, માય, નહિ તો બધું આખું મરી જશે.”

“ઓ, કાંઈ નહિ. કાંઈ નહિ. થોડો વાર તો બી મને એને હાથમાં લેવા દેઓ,” તેણીએ કાલાવાલા કર્યા.

ત્યાર પછીનો તે કલાક સેહેરાં કદી પણ બુલી શકી નહિ. તે નહાંના બેકીમતી બોલને હૈયાં સરસો ચાંપી તે બેગ ને જે માયાની હેતવંતી લાગણી-તેણીનાં દીલમાં ઉતપન્ન થઈ, તે આખી દુન્યા બરનો ખબલો, કે ગમે એવું બેમુલું બેવ-શત એજેવતાં બી તે કદી ધરાવી શકતે નહિ. તે, મીઠા નહાના હોઠોમાંથી નીકળતો અકેકો નિશ્વાસ કે તે નાહનકડાં દીલની એકાદી દીલચાલ ગભરાતથી તેણીને

હીવાની બનાવતી, એક શેહેર જેટલી બી તે બંધ્યાની બેચેની ભેતાં તેણીનું પ્રેમ-
વંતુ જીગર સીરાઇ કસાઇ જતું.

“આય બહાલાં બેળીઝ-અંત્યાર સુધી જે હું સીખી નથી તે મને સીખાડશે-
તે મુરકેલ સંવાલનો જવાબ બી એ મધુરાંઓથીજ હું મેળવી શકશી” તે કુળતા
હોઠોએ પટપટી.

ડોક્ટર આવી ગયો હતો. અને ભલાં શીરીનબાઈ અને શેહેરાંની ચાંપતી
માવજતથી તે બચ્યું હવે તદન સાજું અને સલામત હતું, એમ ખરાં દોલની
ખાતરી આપી ગયો હતો.

તે બચ્યું હવે તદન શાંત ઉંઘમાં પડ્યું હતું. અને તે ભલી પડોશબુની
સલાહથી મેહુરાંએ તે ન્હાના, બહાલા જીવને ઘણીજ સંભાળ અને માયાથી તેનાં
ન્હાના પારણામાં પોહોઢાડ્યો. અને તે ન્હાના, ખ્યારા, ઉંદાળા આકારથી છુટી
થતાં પણ તેની જીંદગી, સઘળું સર્વસ્વ હુંટાઇ ગયું હોય, એટલું ખાલી ને
ભયાણુક તે બાપડીને લાગ્યું.

“અરે, બળા બલુરે !” તેણીનાં શેહેરા ઉપર પ્રગટેલી ભારે નીરાસી ને દુખની
લાગણીએ ભેતાં તે સાદાં ભલાં ઝંરાં બોલ્યાં. “હું હયાં બેસુછઃ તેટલાં તું જરા
અરેટઈ ઉઠ, માય. નહી તો કાંઈ સીક બીક પરી જશે. મરે, તે માઈ નહિજ
માન્યુંની, બે હવે, આય કેવા મુન્તાં જેવાં કપરાં બધાં રોરઈ, રોરઈને ખરાબ
થઈ ગયાં.”

પણ તે રૂપવંતી સુંદર છોકરી તો પોતાનાં મુન્તા જેવાં કપરાં કરતાં, કેઈ
જુદાજ ને ઘણાં વધારે સુંદર ખ્યાલોમાં મગ્નજીવ થયલી જણાતી હતી.

મીડું—અને મીડું આબ્યાં અને સ્કુલમાંથી છતામ મેળવી આવેલાં છોકરાં-
ઓની ખુશાલ અને ગડબડી અદાએ પોતે શું શું મજાક કરી આબ્યા; ને મોટરને
થયલાં પંકચરથી કેઈ રીતની વધતી દેરી થવા પામી તે કહેવા માંડ્યું.

એક સ્વપ્નનો ભેતી અદાએ શેહેરાંએ સીરીનબાઈને બાબાને શું શું થયું હતું.
હાય પગ કેમ બેંચાઈ ગયા, ડોક્ટરનું આવવું, ને શેહેરાંની હદબાહરની કાળજી
અને મેહેનત માટે બોલતાં સાંભળ્યાં. તોપણ તે ત્યાંજ બેસી રહી. તે બે ન્હાના
ઉંઘતા આકારો તરફ ભેતી-પોતાનાં હૃદય માંહે ચાલતી ખ્યાર અને પૈસા વચ્ચેની
લડાઈને કેવી કૃતેહમંદીથી જીતી શકી હતી તે માટે ક્યાલુ કિરતારની અંતરણ્યથી
પ્રાથના કરતી.

મીડુંને તે પાલણાં તરફ વાંકી વળી, એક ફિરેસ્તાની ગંભીરાઈ ને પવિત્રતાથી
કીસ કરતી તેને ભેઈ. તે ન્હાના બેસુજાં આકારને પોતાની છાતીસે ચાંપતાં, સ્વર્ગ
સૂખ ને માહુભારત માયા, તે માતાની પ્રેમવંતી આંખોમાં પ્રકાશતી તે ભેઈ શકી.
આય તેણીનું બેહેસ્ત હતું. એક માતાના ખ્યારનું બેહેસ્ત. કે જેનું એક મુખ
સ્વર્ગ બેલવવા-તે સોસાયટી બટરફ્લાય પોતે જ નહી આપે ?

“ઓહ, યુ યુઅર ડીયર—તું કેટલી ગલરાઈ ગઈ છે!” મીકુ તેણીને ઠાલથી વળગી પડના બોલી, “તું ખીધી કે ડીયર? તોખી તો સીરીનબાઈ કહે છે, કે ઘણો માઈલ્ડ એંતેક હોતો—પણ તું ખીધી હોય તેમાં શું નવાઈ!” “મારી” ગરીબ, ગરીબ સેહેરા! પણ આજે રાતનાં તું હવે હયાજ રહી જા, ડીયર, હું મારાં પર એક ચીકી લખી મોકલું છું.”

“ઓહ, નહિ, નહિ, મીકુ ડીયર, મને ઘેરજ જવા દે,” તેણીએ કરગરીને માંગી લીધું, “મારા ઘરે જવાથીજ કોઈખી રીતે હું શાંત થઈ શકય, હું કાલે તુંને મલવા આવશ, ઠાલવી, ને તું કઢીખી જાયશે નહિ કે આય ઠાલ્લા ઠાલા બેખીએ મને આજે શું સીખાડ્યું છે.”

“ઓહ! તારો દેસ!” હવે તેના કપડાં પર નજર પડતાં મીકુ પોકારી ઉઠી, “ઓહ, સેહેરાં ડીયર—તારી લવલી સાડી!”

“આય સાડી ને પ્લાઉસ કરતાં, કાંઈ એટલું તો કીમતી ને મધુર મે મેળવ્યું છે કે, બોની મને કાંઈજ દરકાર નથી.” પોતાની સહીને ઠાલથી કીસ કરતાં તે જવાન છોકરી બોલી, “થ્રુ—નાઈટ, ડીયર વન, આપણે કાલે મલશું.”

x

x

+

તે ફપાલી સ્થામણી સહવારના પ્રકાશિત સુરજના તેજસ્વિ ફિરણો ઉઘતી છોકરીના ચેહરા ઉપર પડયા, કે તે પોતાની નિંદ્રામાંથી ખીદાર થઈ, ઝબકી ઉઠી. થોડીક પળ, ગઈ રાતના શું બની ગયું હતું, તે વિચાર કરતી તે હલી અને પછી સઘળી વાતનું લાણુ આવતાં એક ચીસ સમેટ તે દોડી ને પાસેના ચોરડામાં મુકેલા ટેલીફોન આગલ આવી લાગતાં ઠાકથી હાંફતી ફસડાઈ પડી. “ઓ, કેકી, કેકી! રજે તે જતો રહ્યો હોય. અરે, ઓ, દયાકુ બોહા! રજે તે મોડી થઈ હોય!”

“કેકી, કેકી, તું છે કે ડીયર?” એક બુલબુલના જેવા મીઠા ને ખુશાલ અવાજેણે પોકારી ઉઠી, “હું તુંને મલવા માગુછ, ડીયર, મારો જવાબ આપવા—મારા સેવટનો જવાબ! કાલનેજ દાંધમે તું શાકજના મને મલશેની ડીયર?” ને ખુશાલીથી આજેજ બનેલી સેહેરાં પાછી એક વાર બાબુની ખુરશીમાં પટકાઈ પડી.

x

+

x

તેજ મીડી મધુર હવામાં, સાંકળની લવલી ટવાઈલાઈટમાં તે બેઠ લવસ માયાં. તે જવાન ડોક્ટર—અને સેહેરાં જામણ! પીલાં લેબરનમ અને સફેદ ચકચકીત હોયોર્નની રાતની યુબસરતીમાં.

“આખરે તું મને મલી, મારી ડાલીંગ, મારી સ્વીટ!” તે ઠાલવી છોકરીને હિયાસરસી ચાંપી, તે મધુરા ચેહેરા પર કીચીઓ લેતાં તે હેનવતો લવર બોલ્યો. “હવે તું મારી પોતાની છે. મારી ખુદીપુલ સ્વીટ—હાર્ટ! ને આખી દુન્યાનો

ખાના કં એક રાત્રી તાજ પટીક આપણાં ખ્યાની નરે—કહી કહી બી
આવી થકશે નહીં.”

“ખરચીત એ કીયરેકત! મોત સીવાય હવે કાઇબી ચીજ નહીં!” તેવીજ ઉડી
શીલાગીરી ને ગંભીરતાથી તેને ખોજી પડતાં—તે મધુરી સ્ત્રીટ હાર્ટ સેહેવા ખામ
છએ પોતાનો ખરો અને છેવટનો જવાબ આપ્યો.

તેણી—“મીં મકોરી, ખરેખર પેલા આટં એકઝીમીશનમાંના તમારાજ ફક્ત મીનો હતો
ક ને મેં જીયાંતો.”

મીં મકોરી—અરે, નહીં રેજ, તમે તો મારી પ્રુથામક ક—

તેણી—“અરે, નહીં રે જુ? તમે જાણો કે બીજા બધાં પીકચરો આગળ તો લોકોનું
મધુ રાજ એકું થયું હતું.

“તમે કેમ કહી શકો છો કે તમારો ધણી પારડીમાંથી જ્યારે ઘેર આવ્યો ત્યારે છકડો
ખનેસો હતો.”

“તે પાંધડીને બહેલે ફાનોઆફ્ટુ જુમલું માથા પર પહેડી આવ્યો હતો.”

સમન.

સંગીન વાંચનના શોખીનો માટે નાદર તક.

નવરંગના પહેલાં સાલની કપ્લીટ ફાઇલ, સુંદર બાઇન્ડીંગ કરેલી. કીમત રૂ. ૨૫.

નવરંગના બીજાં સાલની કપ્લીટ ફાઇલ, સુંદર બાઇન્ડીંગ કરેલી. કીમત રૂ. ૧૫.

નવરંગના ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા છઠ્ઠાં અને સાતમાં સાલની કપ્લીટ ફાઇલો

સુંદર બાઇન્ડીંગ કરેલી હરેકલા, ... રૂ. ૭.

ગણતરીનીજ ફાઇલો હોવાથી એલેમાસ કરવામાં આવે છે કે

તાકીદે મંગાવી લેશો.

“પોસ્ટલ જુડ” પડશે. સરક્યુલેટીંગ સીસ્ટમ ઉપર વાંચવા આપવામાં
આવશે નહીં.

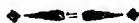
લખો:—

મેનેજર,

નવરંગ,

બનારગેટ, કોટ, મુબઇ, નંબર.

ભારતમાતા અને તેના કવિઓ.

(લાવણી.)

કોણ કટાક્ષવચન કવિને અહિં આજ કહે છે એવાં ?
ભારતના કવિ સુઆ નથી, હા ! આંખ ધરે છે નેવાં;
ભડકા ભડભડે હો !—(ધ્રુવ)

તનતમ્બૂરતણા તારો તો રહે સદા ઝંઝૂાતા,
પણ અગુલિએ બાધ્યા પાટા, હાથ રહ્યા પછડાતા:
ભડકા ભડભડે હો ! ૧

હોત ન વાણી કંઠ રુધાતી, સુખતર હોત ઘડી, તો;
ગગનપાર ફેડી જ ગજવતા ગાત માતના ગીતો !
ભડકા ભડભડે હો ! ૨

જુઆળ જેવી દિનદિન ભરભર આવે ભરતી ઉરમા,
પર્વત જેવા તરંગ ઉછળી ત્યાં જ શમે અકુરમા.
ભડકા ભડભડે હો ! ૩

હા ! અમ ભારતમાતા ! હજી શું કરે જુગોજુગ પડવું ?
તુજ તે હીનદશા સ્મરતા શું ગુપ્તપણે રહ્યું રડવું ?
ભડકા ભડભડે હો ! ૪

તુજને સ્હાતા કિતુર ગણાવું, તુજને સ્હાતા પાપી ?
કાપી છલ ગળે પ્રચવવી દુર્ગત જતી ન માપી.
ભડકા ભડભડે હો ! ૫

હાય, હવું ભારતના કવિતું છવન એવું ખાડું ?
માતૃગાન સાટે મૃત્યુ જ કે છવનભર અધારું ?
ભડકા ભડભડે હો ! ૬

ભડકે બોલ્યા શબ્દ ઝંઝૂાતા પ્રચતા કંઠે કારી,
રસ ના વીર વહાવી શકે એ રસના જળો અમારી !
ભડકા ભડભડે હો ! ૭

શ્રીટનન-ધુ બધાને, તો, આં. તેડે રણ નિજ સંગે,
ભારત કાળે વીર નવલ રસ રેડે અંગે અંગે.
ભડકા ભડભડે હો ! ૮

એ રસમાં શ્રીટનની સાથે લેળાવું-રેલાવું
ભારતજશ જગમાં ફેલાવી પરમવિજયપદ ગાવું
ભડકા ભડભડે હો ! ૯

ભારતમાત ! હવે બે ઉર આ વીરરસે ઉભરાતું,
અમ રસનાના નવચમકારા જગત ભરી રેલાતું !
ભડકા ભડભડે હો ! ૧૦

તૂટો કવિ-ઉર ધૂનભર્યાં કે આ તમ્બુર જ કુટો !
તુંડિ-તુંડિ-તુંડિ-તુંડિ ભારતમાતા, એ જ એક સુર ઉઠો !
ભડકા ભડભડે હો ! ૧૧

અરદેશર પ્રરામજી બખરદાર.

નાગ—“મહેરાં, મેં સાંભળ્યું કે પેલી શીરીન પોતાના ધણીથી છુટી પડીજ.”

મહેરાં—“હા”

નાગ—“ગરીબ બીચારી ! જરા ત્યારે મને બધું બરાબર કહેતી. તેણીએ શું કીધું ?”

મહેરાં—“કંઈજ નહીં. તેણીને ધણી બીચારો ગુજરી ગયો.”

*

*

*

*

“તમારા ધણીને બધું વાંચવાનું કયે વખતે મળે છે ?”

“ધણું ખર જ્યારે મને તેને કાંઈ અમલની ચીજ કહેવાની હોયજ ત્યારે.”

*

*

*

પેસી—“પેલા તારા પગે રૂપીઆ રેસમાં ખોઢવા માટે તુંને ધણું લાગેજ કે ?”

હોમી—“નહીં. પણ મારી હાથની ધરતીને ધણુંજ લાગેજ. તે પૈસા તો તેણીના હતા.”

+

x

x

x

“હમેં બેરોઆ માટીડાઓ કરતાં વધારે દુઃખ સહન કર્યેજી.”

“એ વળી તમને કાણે કહ્યું-ડાકટરે કે ?”

“નહીં-મોચીએ !”

પ્રજાકીય કેળવણી.

લાખનાર - એક અભ્યાસી.

(૩)

આ દેશની સંસ્કૃતિ પશ્ચિમની સંસ્કૃતિથી ઓછ છે એવું જ્ઞાન યતાંજ આપણામાંના કેટલાકે મગજનું સમતોલપણ ગુમાવી બેઠા અને આ દુનિયામાં જે કંઈ સુંદર તત્ત્વો છે તે બધા આપણા બાપદાદાએ જ શોધેલા છે એવી વિચિત્ર વાતો કરવા લાગ્યા આપણા પાશ્ચાત્ય ટીકાકારોને જવાબ આપવાની ધુનમાં ને ધુનમાં આપણે પશ્ચિમના રીત રિવાજોની ધુળ કાઢી નાખવા માડી. પરિણામે શાબ્દોની મારામારી વધી અને સર વીનીઅમ આર્ચરે હિંદુસ્થાનને “સાવ જંગલી” કહેવાની શેખી કરી.*

સ્વભાવિક રીતે આપણે અંગ્રેજ ટીકાકારો તરફ રાકતી નજરે જોઈએ છીએ. તેઓને હેતુ ધણે ભાગે આપણાં મનમાં એવા ભાવ ઉત્પન્ન કરવાનો હોય છે કે આપણે તેમની સાથે સમાન હક અને સ્વતંત્રતા ભોગવવાને લાયક નથી નાજવાનોને આવા ઉપદેશની ઝેરી અસરથી બચાવી લેવાની એકેએક શિક્ષક, માત્રાપ અને દેશ બકતની આર્થન કરજ છે એક દેશ પર સત્તા ચનાવતી અથવા ચતાવવા માગતી પરદેશી પ્રજા દેશીઓને ઝેરી જ સનાહ આપે છે કે જેથી દેશીઓ પોતે જ પોતાને “પરદેશીઓથી હલકા માને। જર્મનીએ રશીઆ પર લાંબા વખતથી એવી જ અસર કરવા માંડી હતી ગ્રેફસર રૉસ Russia in Upheaval મા લખે છે કે:

“અમે (અમેરિકનો) જોઈ શકીએ છીએ કે તેઓ (રશીઅનો)ના કેટલાક ગુણો સહકારી અને પ્રજાસત્તાક સામાજિક વ્યવસ્થા માટે અમારા કરતા વધુ સારા છે. પણ એ બાબે રશીઆના જર્મન અને અમેરિકન પ્રેક્ષકોના મતમાં આસમાન જમીનનો ફેર છે કોરવેન્ડના જમીનદારોથી માંડીને વોલગાનદીના કીનારા પરના દ્યુયેરીઅન પાકીઓ સુધીના સધળા કેળવણી જર્મનોએ એવો જ મત પોકાર્યો છે કે રશીઅનો સુધારાના બહુ હલકા તબક્કા પર છે, તેઓના મનનું વલણ અરાજક (anarchic) છે, તેમને તાબે રાખવા માટે ક્ષોભકી સત્તાની જરૂર છે અને પશ્ચિમ યુરોપના વતનીઓ જેવી દૃઢતા, સદૃશ્ય અને આત્મ નિર્ણય (self-determination) ની શક્તિ મેળવતા તેમને ધણે જ વખત જોઈશે. સામાન્ય રીતે “જેથી તથુ સદી” સુધી તેમણે ગુલામગીરીમાં રહેવાની જરૂર જણાવવામાં આવે છે આથી ઉલટું—અમેરિકન મત એવો છે કે તેઓ પછાત હોવાનાં કારણે એકાંતવાસ, આપણાં, ગુલામગીરી, અમાનતા અને કામી પધ્ધતિ છે અમેરિકનો કહે છે કે રશીઆને ઉન્નત યતાં બહુ વહે તો ૫૦-૬૦ વર્ષ યશે।

કે'ય અને અમેરિકન સમાજ શાસ્ત્રીઓ (sociologists) કહે છે કે રશીયાને શાંત પ્રજાસત્તાક રાજ્યની ખીલવણી કરવાની તક આપવામાં આવે અને સ્વતંત્ર સંસ્થાઓ, નિકાળો અને લાઘવેરીઓ મોટી સંખ્યામાં ખેડવામાં આવે તો તેમની ખીજ પેઢી હુનિયાના ઉંચામાં ઉંચા સુધારાની ટોચે પહોંચી જાય. ત્યારે જરૂરની એ સ્થિતિ આવતાં સદીઓ જરો એમ શા માટે કહે છે ?

રશીયા જમનીનું ખેતર છે. જમની રશીયાના આમ વર્ગના ઉદારની વિશ્વ છે કેમકે તે રશીયામાં જમન વેપારીઓ, કારીગરો, મેનેજરો અને એન્જીન્યરો માટે વિશાળ ક્ષેત્ર રાખવા માગે છે. જમન સામાન અને જમન મૂડી પણ તે રશીયામાં રોકવા માગે છે ! રશીયા હમેશાં પછાત રહે તેમાં જમનીના મોટા લાભ સમાવશે છે. હુંકમાં જમન પત્રકારો અને પ્રેક્ષકો "Kupala" ને નામે જ વાતો કરે છે તે એક જાતની ખાસ ઊંચી ગેસ છે."

જે પ્રજાને તેના પોતાના નેતાઓ અને પરદેશીઓ વખત કવખતે દલકી ગણ્યતા હોય તે કદિ સ્વમાન અને આત્મ વિશ્વાસ ખીલવી શકતી નથી. જે પ્રજામાં આ બે ગુણો ન હોય તેના જરૂર નાશ થાય છે. આથી આપણી સંસ્થાઓ અથવા આપણા રીતરિવાજોને ગમે તે રીતે પરદેશીઓ વખોડી કાઢે તેથી થતી ખૂબી અસરથી આપણે આપણી તરફ પ્રજાને મુક્ત રાખવી જોઈએ. આપણા દીકાકારો આપણને ધણાજ પછાત પડેલા કહે છે. વખત કવખતે તેઓ હિંદમાંની જુદી જુદી જાતો, ધર્મો અને ભાષાઓની વાતો કરીને કહે છે કે આપણે સ્વતંત્રતા માટે એટલા બધા નાલાયક છીએ કે કદાચ કોઈ સારે દહાડે આપણે સ્વરાજ્ય મેળવવાના હોશએ તો પણ આપણે તે દિશાએ ધીમે-બહુજ ધીમે આગળ વધવું જોઈએ. આ કુચ એટલી બધી ધીમી હોવી જોઈએ કે હિંદને સ્વરાજ્ય મેળવતાં કદાચ સદીઓ વહી જાય ! આજ સાહેબોએ હિંદને ૧૫૦ વર્ષથી મક્ત અને ફરજિયાત પ્રાથમિક કેળવણી આપવાની ના પાડી છે—આજ સાહેબો આપણાં બાળકોને હુન્નર ઉદ્યોગની તાલીમ આપતા નથી. તેઓજ પ્રજાના સંસારી રિવાજોમાં માથું ન મારવાની રાજનીતિને બહાને કામી બેઠા જાળવી રાખે છે 'તે' તેથીજ આપણે માથે હજુ આપણુદ રાજસત્તા લટકી રહી છે. પરદેશી દીકાકારોની વાત માની લઇ આપણા નૌજવાનો પોતાને દલકા ને માનો ખેસે તે માટે તેમને આપણા પ્રતાપી જુત કાળથી વાકેફ કરવાની આપણી ખીંસ ફરજ છે. પણ જુત કાળની પ્રશંસામાં પણ એક ભય રહેલો છે. જુતકાળની વાતો કરનારાં જુતકાળ તરફજ જોવાને ટેવાઇ જાય છે ને તેથી આર્યોના જમાના પછી હુનિયાએ કરેલી પ્રગતિ તેઓ ભૂલી જાય છે.

આ જમાનાના સિદ્ધાંતો ને હિંદના જુના શાસ્ત્રો અને રશીમુનીઓના લેખો મંજુર કરે તોજ માનવા, એમ જો હિંદ નહીં કરશે તો તે કતા થઇ જશે. આધુનિક સુધારાને દેકા આપનારી વાત જુના શાસ્ત્રોમાંથી શોધવી સારી વાત છે પણ જુનાં શાસ્ત્રો મંજુર કરે તોજ નવી વાત સ્વીકારવી એ વલણ તદન પાછળ દલવનાઈ છે. આપણા મન પુસ્તકો ન હોય ત્યાં સુધી કોઈ જાતની પ્રગતી થઇ શકે તેમ નથી. જગતની શરૂઆતમાં બધી જાતના સંતો આપણા રશીમુનીઓને પુદાએ ખતાવી દીધા હતા અને હવે કંઈ નવું શોધવા જેવું રહ્યુંજ નથી. એવા મુખીકબર્મા વહેમો આપણે તજજ દેવા પડશે. ધર્મ, સમાજ, રાજતંત્ર, અર્થશાસ્ત્ર,

કલા અને સાયંસમા આપણા પૂર્વજો છેક છેલ્લી ટેવે પુગી ગયા હતા એમ માની લેવાની મુર્ખાઈ કરનાર કદિ પણ આગળ વધી શકનાર નથી. આપણે હાલમાં નવીન જ્ઞાનપામોડે વસીએ છીએ. આપણા બાપદાદાની દુનિયા કરતાં આ દુનિયા 'નૈન જુદોજ નતની' છે. કેટલીક બાબતમાં આપણે ઘણા આગળ વધ્યા છીએ-કેટલીક બાબતમાં આપણા પૂર્વજો ઘણા આગળ વધ્યા હતા. આપણા ભુતકાળ કરતા પણ વધારે પ્રતાપી ભવિષ્યકાળ લાવવા માટે, વર્તમાન કાળમાં, મગજનું 'સમતોલપણ' નળવી આપણે જેવાં પગલાં લઈશું તેનાં પર આપણા ભવિષ્યનો આધાર રહેશે. હાલના સંજોગોમાં આપણા-દુસ્મનો આપણને મનાવી શકે તેમ નથી કે આપણી જાતિ કોઈ જાતિ કરતાં ઉતરતી છે, પણ આપણે સહિથી શ્રેષ્ઠ હતા એવા શુભાનમા મરી ન જઈએ તેનો પણ સાથે ખાસ ખ્યાલ રાખવાનો છે. ડોક્ટર એની બેઝન્ટ કહે છે તેમ, એવા ભયથી મુક્ત રહેવા માટે આપણી પ્રજાકીય કેળવણીનું વાતાવરણ "મગર અને પ્રતાપી દેશાભિમાન"થી ભરપૂર હોવું જોઈએ અને એ વાતાવરણને દિંદી સાહિત્ય, દિંદી ઇતિહાસ વિગેરેના અભ્યાસથી મધુર, નવીન અને બાપક રાખવું જોઈએ, એ હેતુ કોઈપણ જાતના નુકસાનકારક તત્વો ઉપજાવ્યા વિના શી રીતે બર લાવવો તે આપણે હવે પછી જોઈશું.

(અપૂર્ણ.)

નવરંગ પ્રેસનું નવું પબ્લીકેશન.

બહાર પડી ચુકું છે.

તોખમની તકોબરી!

'નવરંગ' ની ફોટોલિથોગ્રાફ સીરીઝલ 'સંસારનો ફાંસો!' ના ઉધરતા લેખક દ્વારા કાપડયાની કલમથી લખાયેલી એક અતિ ફાંકડી પારસી સંસારની વારતા. આ વારતા 'સંસારનો ફાંસો' ને લુલાવે એવી છે એટલુંજ એની સીફારસમાં કહેવું બસ છે.

ઉચ્ચ બ્લેઝડ કાગળો ઉપર સફાઈદાર છપાઇ અને કપડાંના પાકાં પુકાંમાં સુંદર બાઇન્ડીંગ કરેલા રૂપો સફાનું મનહર વોલ્યુમ. કીમત રૂ. ૩. બે. પોસ્ટેજ જુદું.

નવરંગ પ્રેસ, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ,

મુંબઈ.

સુબોધિક ઉદગારો.

નવરંગ માટે ખાસ રચનાર—કવિ આદીલ.

માર્મિક લુગંગી છંદ.

સાજ સતનો સને—ભાવે લુધર ભજે—તાલ તુન્દી તજે—નર ને નારો.
 આજશુ એદીઓ—કોધના કેદીઓ—છત્રના છેદીઓ—ધૈર્ય ધારો.
 પાપે પાપિષ્ઠ તમ—ગર્વે ગર્વિષ્ઠ તમ—મોહ સુકો મિષ્ટ તમ—પાપી પ્રાણી.
 મારૂ મારૂ મૂકો—ચર્ચા ચર્ચિત સુકો—સંશયે ના સૂકો—ઉર આંણી.
 કોધ અને કામથી—જારીના જામથી—નંદોરના નામથી—ભાઈ ભાગો.
 મોહ મદમાં મરી—ફંદ ફિતુરે ફરી—કર્મ કુંડાં કરી—મોત માગો ?
 દિનનિશ દેવની—સ્તુતી સત સેવની—ભાદ્રના લેવની—કળ કળાશે.
 લકિતતુ લાર લારત—મળશે મુકિત મહત—તરશે તુજ તર તરત—પથ પાશે.
 કંટકો કોઈને—પાંસળે પોઈને—જાલીને જોઈને—કાંચ કોપે.
 અવનિમાં આદીલે—દંશ દેખ્યો દીલે—ખેરખાહો ખીલે—અક્ષ આપે.

ખુદાને ખબર.

રચનાર—હયરત.

“શિરદોસ”માં અધુરી રહી ગયલી પારસી સંસારી વાર્તા.

“નવી મસ્જા.”

મીઠું પીળામનો દીવાલો—પંદર પીકચરો. કીમત રૂ. ચાર.

મળવાનું ક્રમાંલુ:—૪૬, એપોલો સ્ટ્રીટ, મોરારભાઈ બાલીંગ, કોટ, મુંબઈ.

એક હજાર લઘી દર્દ પકાવેલી ઉમદા

અમૃત ભરમ

શક્તિ આપનારો સરવોપરિ સિદ્ધ ઉપાય.

કય જેવા મહા લયંકર છવલેણ વ્યાધિને દુર કરવામાં પણ ચોતાનું મોહોદુ,
પરાક્રમ દેખાડે છે. ત્યારે સાધારણ દરદોને મારી હુકાવે તેમાં નવાઈજ
શું? અનેક દરદોનો નાશ કરે છે અને અમૃત કૌવત આપે છે
તથા શરીરને તેજસ્વી અને મજબુત કરે છે.

કિંમત—તોલા ૧ એકના રૂપિયા ૫૦ પચ્યાસ.

વિશેષ વિગત માટે પ્રાર્થસતિસ્ત મંગાવો.

વૈદ્યશાસ્ત્રી **મણિશંકર ગોવિંદજી**

બેન્ક કાલમા દેવાશંક મુખ્ય. | આતંકનિગ્રહ ઓપધાલય—જામનગર (કાકીયાવાડ.)

અમૃતભિંદુ
રજીસ્ટર્ડ નં. ૮૪૧-૧૦

સખતમાં સખત માથાનો દુખાવો માત્ર એકજ મીનીટમા દુરુથઈ જાય છે.
માત્ર ચેટની ઉપર ચોળવાથી પણ ચેટમાનો દુખાવો મટી જાય છે. પવન છુટવા
માટે છે. અને બાદી-બદહુજમી દુર થાય છે દાત અને દાહનું કળતર એકજ
મીનીટમા શાંત પડી જાય છે. વીંછીના કાળ ઉપર નો તેનો ચમત્કાર એલોકીકજ
છે. ઉંઘાંમા ઉંચી જાતના કોઈ પણ પેનકીલર કરતા અમૃતભિંદુ ઘણી ઉંચી
જાતની દવા છે વિદાયતી દવાની દરેક દુકાન ઉપર તે વેચાય છે હાલમાં તેની
કિંમત ૧ સીસી ૩ ૧ાન્ ત્રણ સીસીના ૩, ૪ાન્ તથા ૬ સીસીના ૩. ૮૫૦ છે. પોસ્ટેજ હમારે માથે છે
બધા દવાવાળા વેચે છે:—કેટલોગ મફત મળે છે.

બજો — “અમૃતભિંદુ” ઓફીસ મુકામ પોષ્ટ-નડીઆદ (ગુજરાત)

WHY LOOK
"OLD?"

Persian Hair Dye

RESTORES
"GREY HAIR"

To be had from the Army and Navy,
Kemps, Phillips Thomson and Tay-
lor, Leach and Webster, Treacher,
and also from all known Chemist
& Druggists. **SOLE AGENTS.**
HORNUSJI DOSABHOY & Co.

BOMBAY No. 4 TEL. NO. 511

સરજત !

—:૦:—
લખનાર—‘સમન.’

—:૦:—

રવેનોત ને એકજ બેંકમાં ચાલ ૧૦ વરસ થયા ખીલ કલેક્ટરની નોકરી બગવતો હતો તે એક નમુનેદાર નેહર હતો. તેનું તે કામ મનપસંદ હતું. અને કદી બી તેને કપડાં આપવામાં આવ્યો હતો નહીં. કદી બી તેની ખામી કે ભુલ શોધી કદનામાં આવી હતી નહીં. તે એકમાર્ગી હતો દોસ્તોમાં કે ઓલખીતા પીછાણતાઓમાં તે કદી બેસતો નહીં, અને એ રીતે તે સુખી જણાતો.

જે જગ્યામાં તે રહેતો હતો તે જગ્યાના શોકો તેને એક બલા રાખસ તરીકે ધારતા હતા. તે જ બી કાંઈ શીખામણુ તે શોકને આપતો તે તેઓ કથુલ કરતા હતા.

ખીલના પૈસા ભેગા કર્યા પછી એક સાળે તે ઘરે પાછો ફર્યો નહીં. જેઓ તેને પીછાણતા હતા તેઓને તેના અપ્રમાણીકપણાને ખ્યાલ વટીક થયો નહીં. બનવા ભોગ છે કે કોઈ બી ગુનાહ બનવા પામ્યો હતો. પોલીસે દીવસ દરમ્યાન તેને લગતી બાતમી મેલવી હતી. તેને વખત સર પોતાના ખીસે હાજર કીધા હતા, અને તેને પોતાની છેલ્લી રકમ આસરે સાત વાગે મોનત્રુજ ગેત આગળથી એકઠી છીધી હતી, કે જે વખતે તેના કબજામાં ૨૦ લાખ કરતા વધુ ફંક હતા. બસ એટલીજ બાતમી પોલીસે મેલવી હતી. તેઓએ કાદલા નજદીકની એકાંત જગ્યાની તપાસ કીધી, પણ સધળું ફાકટ ત્યાર પછી પોલીસે દરેક મઠકે અને હીથાએ તેલીઆદ મોકલ્યા મગર બેંકના ડીરેક્ટરોને, તેમજ પોલીસને એવો રાક ગયો કે તેને કંઈ અટકાવવામાં આવ્યો છે, અથવા તો લુટીને નહીં કે દર્પામાં ફેંકી દેવામાં આવ્યો છે.

પેરીસમાં ફક્ત એકજ રાખગે પેપરોમાં પ્રમટ થયથી આવ ખખર વાચીને પોતાના ખમાં ઉચક્યા; તે રાખસ કોઈજ નહીં પણ પેશે રવેનોત હતો.

જે વખતે પોલીસ તેની પુઠે ન હતી તે વખતે ને સેન નદીને કાંઠે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આવી લાગતા તેને એક પુલના મહેરામ હેઠળ તેને એક રાત આગળજ ત્યાં છુપાવી રાખેલા એક મવાલીના જેવા કપડાં પહેલ્યા, પોતાના ગળવામાં પેલી ૨૦ લાખ ફંકની રકમ ટેસવી અને પોતાના દીતમાના કાઠી નાખેલા કપડાંનું બદન બનાવીને અને તેની સાથે એક પયરો ધીને તેને નદીમાં હોમાવી દીધું. પછી તે ત્યાંથી બેઘડક પેરીસ પાછો ફર્યો હતો. તેને ત્યાંના એક હોટલમાં રાત ગુજરી, અને મજેદથી ઉઠાયો. ચોગક કલાકમાં તે એક ડ્રેપુરે

જ્યારે દીવસ હજો ત્યારે તેને પેલા રંગ લાખ કાંક એક એનવેલપમાં મુકવા, પાંચ સીલથી તેને સીલ માર્યું; અને પછી એક લોચર આગળ રીયો.

“સાહેબ.” તે જાણ્યો, “નમ્રારી આગળ આવવાનું, મારું આપ કારણ છે. આપ એનવેલપની અંદર થોડીક જામીનગીરીઓ છે;—કાગળે છે કે જે હું સલામત તમારા કંબળમાં છોડી જવા માંચું છું. હું લાંબી મુસાફરીએ જઈશ, અને પાછો ક્યારે ફરશ તે હું જાણતો નથી. હું આપ પેકેટ તમારા કંબળમાં રાખી જવા માંચું છું. હું ધારું કે તેમ કરવા માટે તમને કાંઈ વાંધો તો નથી?”

“નહી, સાહેબ, જરા બી નહી. હું તમને જો બદલ એક રસીદ આપશ.”

તેણે કમુલ કીધું, પછી વિચારના વગલમાં બિટલાયો. એક રસીદ? પણ તે રસીદ તે ક્યાં મુકશે? કાણને તે સોંપશે? જો તે રસીદ ને પોતાની પાસે રાખી મુકશે તો પછી તે અચ્છીત પોતાની અનામત મુકેલી રકમ ગુમાવી બેસશે. આપ શુભવાડાની ખબર તેને આગળથી નહીં પડેલી હોવાથી ને જરૂર થોડો પછી ને સહેલાઈથી જાણ્યો.

“હું આપ અવનીમાં એકસો છું, માત્ર કાંઈ બી સગાં સનેહીઓ કે દોસ્તો નથી. હું જે મુસાફરી કરવાની ધારણા રાખું છું તે મુસાફરી ધારતી વગરની નથી. મારી મુસાફરીમાં મને તમારી આપ રસીદ જોઈ દેવાનો સંભવ જણાય છે. તમે હું કહો છો તેમ નહીં કરો? તમે આપ મારું પેકેટ તમારા દરવાજેનો વચ્ચે સલામત નહીં મુકો? જ્યારે હું પાછો ફરશ ત્યારે મારે ફક્ત તમને જ અથવા તમારી જગ્યાએ હવે પછી આવનારને મારું નામ કહેવું પડશે?”

“પણ હું જો તેમ કરું—”

“રસીદ પર એવું સખી જણાવો કે ફક્ત આપજ રીતે હાવો કરી શકાશે.”

“કમુલ કીધું! તમારું નામ શું?”

તેને ઝડપથી જવાબ આપ્યો.

“કુવેરજર, હેનરી કુવેરજર.”

જ્યારે તે તેની જોશીસેથી બહાર પડી તે રસ્તે પડ્યો ત્યારે તેને છુટકારાનો એક નીધાસ ફાંક્યો. તેના પ્રોગ્રામનો પહેલો ભાગ પુરો થયો હતો. હવે પોલીસને જોઈએ તો તેને પકડીને બેડી થોકી શકશે; તેઓ તેની ચોરીનો મુદ્દો ક્યાંથી મેળવી શકનાર છે.

તેને હવે શું પાટીયા જોઈતી તો વિચાર તે સંતોષી કરવા લાગ્યો, પોતાની સમગ્રી મુદત પુરી થયા પછી તે પોતાની અનામત મુકેલી રકમનો હાવો કરશે, કોઈ બી તેની તે રકમને માટે પોતાના હકને માટે તકરાર કરવાને શક્તિવાન થશે નહીં. તેને ચાર અથવા પાંચ વરસ જેલની હવા ધોરની પડશે, પણ પછીથી તે એક મહેતોબાર સખાશ તરીકે ગણાશે. ધરે ધરે અને જોશીસે જોશીસે ફેરા ખાંધને બીલના નાણા ઉધરાવવાના કરતાં આપ જેલની હવા ધોરવાનું વધારે પસંદકારક હતું;—ત્યાર પછી તે દેશમાં જરૂર રહેશે. ત્યાં તે દરેકની નજરમાં કુવેરજર સાહેબ તરીકે ગણાશે. તે આરામ અને સુખમાં રહેને મગનો રાતો મગનો ખનશે.

“એની જગ્યાએ જે કંઈ બીજો યુગ્મગ જેને તો કંઈ બી પામ્યા ગોઠી કાઢે, તેને આમ્યું કહેવાનું અને મોટી કસુલ નાનું વગર મીઠું, ભૂત કાચ ચુમવો ? મગર તેની તપાસ કરાવે તેની પામેથી તેને પેના ગળુ લાગ્યું હામું ચ’ કીધું હવું તે જાણી લેનાનું થાય મુશ્કેલ હતું તે તો પેતાના મનમાં મેલેને

“હું કંઈ બી જાણુનો નથી હું જે જાણ પર તાર ગયો અને મને હુંટનામા આગ્યો હતો.”

પણ તેનો અર્થ ખુલાસો જરૂરના ધ્યાનમાં હતો નહીં અને તેને પાંચ વગસના સખત કેદની મજા કરનામા આવી તેને જરૂરના ધ્યાનમાં વગર તેને તે સજા સાબળી. તે ડાખુ વગસની વડતો હતો. જંગ વડસની વચે ૧ ગુણ થયો, અને માનેતોગર થયો. તેને તે કેદ ખાનાની મજાને એક જરૂરી બોલ તરોડે ચ’ નીકુ.

જે કેદખાનામા તે પેતાની મજા બોલતો હતો ત્યાં પણ તે એક નમુનેતર શખશ તરીકે ગણાતો હતો, જેની રીતે તે એક નમુને ૨ નોકર તરીકે ગણાતો હતો તેની રીતે. તે શીકર ચોંટા વગર દીન્યો પસાર થતા તપાસત રહ્યો.

આખરે તેની મજાને છુટકારાનો દીવન આવી લાગ્યો કેદના સતાવાવાઓનો તેનું જે બી કાઢ હતું તે તેને પાંચ આંખીન કીધું તો તે કેદખાનુ ફક્ત એન્જ મિચારથી છોડી ગયો, અને તે વિચાર પેતા લોપર આગળ જવાના હતો. તેને ત્યાંથી મીઠા ચોપરના ઘર તરફનો રસ્તો લીધો.

તે તે લોપરને ત્યાં આવી પહોંચ્યો તો તેની ઝોળીમાંથી કાળા કરનામા આપરો પણ તે લોપર તેને ઝોળખગે કે ? તે આંખીમાં એર્જ મેચક તે હમગા મેદદ વધ્યો હતો, અને એમક તેના ચહેગમા પણ મેદદ ફેરફાર થયો તે નહીં ખચ્ચીનજ નહીં પેયો લોપર તેને મુદત પીછાણુનો નહીં હા ! હા ! એમ હોનારી મનમાં ધાળી પડે

“હું શું મરી શકું, માહેજ ?”

“હું મારા પૈમા જે તમારી પાંચ પાંચ નમની વાત પર રાખી ગયો હતો તેને માટે આગ્યો છું”

“કયા પૈતા ? કાણના નામે ?”

“ખાં—નામના”

રહેતોત જરા વા લોખ્યો, પડી એમએક મધ ખડમકના લાગ્યો

“કેટલું અજાન જેડુ મે જે નામ તમને આપ્યું હતું તે હું વાદ કરી શકનો નથી.”

તેને પોતાનું માથું ધવરી નાખ્યું—પણ કોઈક તે એક આંખ પર બેસી ગયો, અને અમરાટ અમરાટમા પડ્યો

“ચાનો ! મલો ! સાન સાઓ ! મીરતર—મીરતર—તે કયા મીરતરથી શરૂ થત હતું ?”

તે એક કલાક સુધી વિચારના વખતમાં વિટલાયો, પણ તેને પેલા લોપરને જે નામ આપ્યું હતું તેની તો તેની યાદ થઈ નહીં. તેને તે નામ યાદ કરવાને માટે ધણીની ફાંફાં માર્યાં, પણ ફાંફત તે નામ તેની આંખો સામે અને તેની આસપાસ આવી ઉભું હતું. તેને અક્ષરોને તેની આંખો સામે કુદતા અને અશોષ રતાં જોયાં. દરેક સેંકડે તેને એવું લાગતું હતું કે તેને તે નામ યાદ કીધું હતું, તે તેની આંખો સામે હતું, તેના હોઠો પર રમી રહ્યું હતું. નહીં! પહેલા તો તેને આમ કરવાથી ધણીને કંટાળો લાગ્યો. તેના દીલમાંનું દોડતું લોહી થંભ થઈ ગયું. તેના મસજો સંકોચાઈ ગયાં. તેના હાથો વળ ખાવા લાગ્યા. તેને પોતાના સૂકા હોઠો ઠરકા, અને તે એવ રડી પડતો હોય એમ જણાતો હતો. તેને જમીન પર પોતાનો પગ ધોકો, ઉઠ્યો, અને મોટે સાદે બોલ્યો.

“જીવને શીકર ચીંતામાં રાખવાની શું જરૂર છે? એમ કરવાથી તો ખુશ થાય છે. તો હું તે વિશે તો વિચાર કરવાનું થોડો વખત મોકુફ કરય તો પછી પોતાની મેરે મને તે યાદ આવશે.”

તેને ધણીની કીધું પણ કેમે કરીને તેનું મન મોકળુ થયું નહીં. તેને રાહદારીઓના ચહેરા પર નજર ફેંકી, દુકાનની બારી આગળ ડોકનું કીધું, મહેલમાં યતો શોરબકાર સાંભળ્યો, જ્યારે તે મહેલમાં યતો શોરબકાર સાંભળતો હતો ત્યારે ફક્ત એકજ નામ તેને જાણી આવ્યું હતું.

“મીસ્તર—મીસ્તર?”

રાત પડી. મહેલમાં ઉગડ જન્યા. તે ચાકલો પરાકલો તે એક હોટલમાં ગયો, એક ઓરડો માંગ્યો, અને લાંબા ટાડીયા કરીને બીજાજામાં પડ્યો. કલાકો સુધી તેને પાતાનું બેજી બધું ધવડી ખવડી નાખ્યું. સહવાર પડતાં તે નીંદ્રાને વશ થયો. જ્યારે તે ઉઠ્યો ત્યારે સૂર્ય પુર બહારમાં પ્રકાશતો હતો. તે ફરાગતથી પોતાનું મગજ થંકુ રાખીને પાડો લાગ્યો થયો. પણ એક ચમકારામાં વળી પાછું તેને કાંઈ વાદરું થઈ આવ્યું “મીસ્તર? મીસ્તર?”

તે ત્યાર પછી ઉઠ્યો, બહાર ગયો, અને કલાકો સુધી તે ચાલીને પેલા લોપરની ઓરીષ આગળ આવી લાગ્યો અને ત્યાં બહાર ડમકયા કીધો. બીજી વખતે રાત પડી. તેને પોતાનું માથું પોતાના હાથોમાં પકડ્યું. અને ડચકાંપર ડચકાં ખાવા લાગ્યો.

“હું દીવાનો થઈ જવશ.”

એક બપોર વિચારે હવે તેના મગજમાં ઘર કીધું. તેની પાસે ૨૦ લાખ ફાંકની નોટો હતી. ૨૦ લાખ ફાંક જે તેને અપ્રમાણીકપણથી મેલગ્યા હતા, અલખત, તે ૨૦ લાખ ફાંક તેના હતા, મગર ને તેના કબજાથી દૂર હતા. તેને ખાતર તે પાંચ વરસ સુધી જેલની હવ ઘોરી આગ્યો હતો, અને હવે તે તેને હાથ લગાવી ચકતો ન હતો. તે નોટો તેની વાર જોતી પડી હતી, મગર ફક્ત એકજ શબ્દ—કે જે તે યાદ કરી ચકતો નહતો—તે પેલી નોટો અને તેની વચ્ચે નડતર નાંખતો હતો તેને પોતાની સુધીએ વાળી અને ધમાધમ પોતાના માથામાં લગાવી, એમ કરતાં ને લગભગ બેભાન જેવો થઈ ગયો. તેને એક છાકટા માણસ માફક

ખતીના ચાંચવા માથે થોકર ખાધી, અને વગમગ પોતાની શુષ્કશુષ્ક ખોદી દીધી. તેને હવે ખાત્રી થઈ કે તે તે શબ્દ કદીથી યાદ કરી શકશે નહીં. તે માડાની માફક મોટ મોટ ખીખો કરીને હસવા લાગ્યો, અને રસ્તેના લોકો જ્યારે તે તેઓ આગળથી પસાર થયો ત્યારે તેઓ તેની તરફ આંગળી ખતાવતા હોય એમ જણાયા. તે માલતો હતો તે હવે દોડવા લાગ્યો, અને દોડવા જતાં તેને એક રાહદારીને નીચે તોડી પાડ્યો. તે થોડાગાડી કે મોટારની શીકર કે ધાસ્તી ગખ્યા વગર યાહોમ દોડવા લાગ્યો, તેને દોડતા દોડતા એવું ઇચ્છ્યું કે તે કોઈ મોટાર તમે આવી જાય તો બહેતર થાય, કે જથી કરીને તેની જીંદગીનો નીકાલ થઈ જાય.

“મીસ્તર ? મીસ્તર ?”

તેના પગો આગળ મીન નદી વહેતી હતી, અને તેજસ્વી સીતારાઓનો પડઝાગો તેમા પડતો હતો. તે પાછો ડચકા ખાના લાગ્યો.

“મીસ્તર—? ઓહ. પેનું નામ ! પેલું નામ !

તે તે નદીના કીનારેના પગડીયા ઉતરીને નીચે આવ્યો, અને પોતાના પગ અને મોઢાને ઠંડા કરવા માટે તેને તે નદીમા જીપનાબુ, તે હાંકતો હતો, પાણી તેને ખેંચી જવા લાગ્યા. તેની ગરમ આખ્યો—નેના કાનો—તેનું આખું બદન, તે તે પાણીમા અછાડપછાડ કરવા લાગ્યો. તે ધડીકમાં ઉપર આવતો તો ધડીકમાં પાછો નીચે જતો તે એકાએક એક મન્યુત કોશેશ સાથે પાણીની ઉપર આવીને મોટેથી બરાડ મારવા લાગ્યો.

“મને હવે તે યાદ આન્યું જ !—મદદ ! હુવેરજર ! હુવે—”

બસ ખલાસ. ઉપવી ધ્રુમ સાથે તે ક્રમતરીખ શબ્દ ધીમે ધીમે પાણીમાં બેસવા લાગ્યો, અને થોડી મીનીટ પછી તેની ટળેગીએ જઈ બેઠો.

—:૦—

આદરજી ધાસવેલ એક જાહેર હોલની અંદર બાથલુ આપતા હતા તેવર્ણને સામંજનારા ધણાજ થોડાક જણુ હોવાથી તેવજો અરધા કલાકમા બાથલુ ખતમ કરી નાખવાનો કરાવ કીધો. ખતમ કરવા આગમજ તેવજુ બોલ્યા

“ખાતુઓ અને ગ્રંદરયો ! મને ધાસ્તી વાગેજ કે હું તમારો વખત લેઉં જ, અને તેથી—”

ઉપરની એટરીપરથી એક અવાજ આવ્યો.

“કંઈ નહી, કંઈ નહી, તમારે બાથલુ આગવ ચલાવો હજુર બહાર વરસાદ થયો પડેજ.”

*

*

*

“જો તમે એક પુરુષને એક ચીજ કહેશો તો તે એક કાને સાંભળીને બીજા કાને કાઢી નાખશે.”

“અને જો તમે એક સ્ત્રીને એક ચીજ કહેશો તો તે બે કાને સાંભળીને પોતાના મોઢા વાટે બહાર કાઢશે”

“નવરંગ પ્રેસ”માંથી પ્રગટ થયેલી

નવી રસીલી વારતાઓ.

“કાળો નાગ.”

‘ગુલશન’ની નવી પારસી સંસારી વારતા.

કુટુંબમાં વચાવવા ભોગ આ રસીલી વાર્તામાં એક પેચદાર વળું મીઠું ગુલશનની લોકપ્રિય કલમે એટલું સુંદર ઢબે ગુંઠી લીધું છે કે શરૂ કરતાં પુરી કરવા વીના એન પડતું નથી એક દગાબાજ ટોળીને હાથ નાહક હાડમાર થયેલો એક બુવાન, કાવાદવાનો ભોગ થઈ અનેક હાડમારી વેઠી છેલ્લાં પોતાને હેરાન કરનારાઓને, જેર કરી સુખી થાય છે તેમજ ‘અતે ધર્મોન્નય’ના કુદરતી કાનુન મુજબ જે હક ઇન્સાફ તેને મળે છે તે નેશદાર ભાષામાં આ વાર્તામાં ઘણી દીલકશ ઢબે રજુ થયું છે. કીંમત રૂ. ૨૫

“દેલજંગ દલેર”

મીઠું બમનજી કાપ્રાણની ઇરાની સંસારની વારતા.

કુલ કલોથ બાઉન્ડ, ગ્લેઝ કાગજનું હેન્ડસમ વોલ્યુમ. ઇરાની સંસારની એક કળાબાજ હુટારાની રસીક કહાણી, જેમા ખદી અને ને-પ્રી ચીત્રો, લેખકની હંમેશાની રસીલી જખાનમાં દોર્યો છે, જે બનેની સેવટો રીતે ગતાવી આપી દુન્યાદારીનો જમાનાથી ચાલુ રહેલો ખરો સ્વેચ્છા પુરવાર કરવામાં લેખકની કલમે કમાલ દીધી છે. કીંમત રૂ. ૨૫

“બાપના શ્રાપ.”

મીઠું દેશાઈની એક રસીલી વારતા.

વાર્તાના મેદાનમા જે નવા લેખકો બાહરે પડ્યા છે તેમાંના એક ફતેહમંદ લેખકની આ વાર્તામા ઘણો રસીલો પ્લોટ ઝમકદાર જખાનમાં ગુંઠી વાર્તાના શોકીનો માટે રજુ કર્યો છે આ એક દીલપસંદ વાર્તા છે, અને પ્લોટમા, રસીકતામાં તેમજ ભાષાની ઝમકમા ઘણી રસીલી છે. કીંમત રૂ. ૨૫.

“કરણીનો ફેજ.”

મીઠું દેશાઈની પારસી સંસારી વારતા.

ઉપલાજ લેખકની આ એક પારસી સંસારની ફતેહમંદ વાર્તા છે, જેમાં આ જતા સુધરેલા પારસી સંસારનું એક રસીલું વળું, “કર ને જી” ની કહેતી બોલે બોલ પુરવાર કરતા ઘણા નેશદાર સંલેગો સાથે રચ્યું છે. કીંમત રૂ. ૧૫

“એક લોહીના !”

મીઠું દારા કાપડીઆની એક રસીલી નોવેલ.

એક ઉધરતા જવાન લેખકની નવા ઉમંગમા લખાયેલી આ ફતેહમંદ વાર્તા અનેક રસીલા બનાવોથી ભરપુર છે, અને વાર્તાના શોખીનો માટે વાર્તા રસીલા વાંચન પુર પાડશે કીંમત રૂ. ૧૫.

મળવાનું: ઠેકાણું.

(૧) નવરંગ પ્રેસ, બજાર ગેટ, કોટ, મુળદ

(૨) નેહાગીર બી કરાણીના છોકરાઓ, ૨૨૦-૨૨૨, પારસી બજાર, કોટ, મુળદ.

હવે હરખાઓ સાહેબો!!!

તમારા શરીરમાં મોઝા લોહાવી 'ઇન્જેક્શન' મુગવી શા માટે નાણાની બરખાદી કરી રહ્યા છો?

નિરાશ થયેલાઓ માટે એકજ આશાવંત ઇલાજ

શોણિત શોધક.

આ ગમખાણુ દવાથી—Blood Purifier. (૧) ગ્રંથાત્મક. (૨) આકાં (૩) ઉપદેશ અને એવા ઘીન અનેક ચામડીના તથા લોહીવિકારના ભયકર દર્દોન્ધકત સાત દિવસમાં નાણુદગા થાય છે

આ દવાની અમે જાતે તારીફ નહિ કરનાં નીચેના સરરીપીકેટ તરફજ આપ સાહેબોની નજર જે ચીએ છીએ —

“એકવીસ વર્ષથી મને લોહીવિકારનું દર્દ હતું હાથપગમાં આકાં હતાં અને ગ્મી નીકળતી હતી. મેં અનેક ડોક્ટરોની દવા કરી પણ દર્દ મટ્યું નહિ. આખરે “શોણિત શોધક” ના મેં ઉપયોગ કરવા માડ્યો છે અને આદ દિવસમાં મારૂ દરદ નાણુદ થઈ ગયું અને અત્યારે હું તદ્દન ખાતમ લોગવી રહ્યો છું”

(સહી) એમ. પી. મહેતા.

સાત દિવસ ચાલે એટલી ૧ બાટલીની કીંમત રૂ. ૨૦.

તા. ૩૦—બહારગામવાળાઓએ અડધી કીંમત એટલે નમ મોકલી આપવી. ટપાલ ખર્ચ ફી.

મળવાનું ઠેકાણું:—

ટેલીગ્રાફિક અડરેસ:—	} ધી 'શોણિત શોધક' ઓફીસ.
“શોધક” મુંબઈ.	
	૨૬૨, કાલકાદેવી રોડ, મુંબઈ.

મુંબઈમાં આજે ઘેર ઘેર અને ઓફીસે ઓફીસ
આ નામ ઘરગતું થઈ પડ્યું છે.

ધી ડાયમંડ જુવ્વીલી વોશીંગ ડુબ.

હમમ સીટ, કોટ, મુંબઈ.

જરીના, અને કસખના કપડાં ધોવામાં આજે વરસો થયાં
અમારો અનુભવ છે, હિંદુસ્તાનમાં આ એકજ ખાતું છે
જે લુગડાં ધોવામાં, સપાઈમાં, અને નવા જેવા
ખનાવવામાં એકે અવાજે વખણાય છે.

ટ્રાય કરવા ભલામણ છે.

એક સટ અથવા જરીના ઝખલો, સાંડી-કુપટો
કે ખાઘડી ધોવડાવી ખાત્રી કરશો.

આ "નવરંગ માસિક બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ" મધે આવેલા "નવરંગ પ્રીન્ટીંગ
વર્ક્સ" માં તેના માલિક અને અધીપતી અરવિન્દશર અરવિન્દ દેસાઈએ

નિર્ધારંગી

પુસ્તક-૮ મુ.

જુલાઈ, ૧૯૨૩.

અંક ૧૧ મો.

ડયુક એન્ડ સન્સ.

સોડાવાટર બનાવનારાઓ.

માલેક.

જમશેદજી ભીખાજી પંચકી.

નં. ૩૧-૩૩, બ્રીટીશ હોટલ લેન,

એમ્બોલો સીટ,

કોટ મુંબઈ.

નકકલ માટે સાવચેત રહો !

ડોંગરેનું ખાલામૃત

મધુર હોવાથી

છોકરાંઓ ખુશીથી પીએ છે.

અને આ પીવાથી

છોકરાંઓની તાકાદ વધી

તેઓ રૂઝપુઝ થાય છે.

લીલીની કો ૧૪ આના ૮. ખ ૬ આના.

કે.ટી. ડોંગરેની કં.૦,

ગીરગામ-મુંબઈ.

નકકલ માટે સાવચેત રહો !

ખાનુઓને ખરનું.

લેશીશ, ઇનસરસન, રીબન્સ, ત્રીમીગ્સ, ભરત કામના ઉંચા નમુનાઓ,
સાડીની કોરો કોએસ કેનવાસ, ઇત્યાદી અમારી દુકાને એક ફેરા
મારી જોઈ જશોજી. બધુ એ-વન છે.

આદમજી નુરબાઈની કું.

૩૪૬, ઉતવાલા બિલ્ડીંગ, ચાંટ રોડ, મુંબઈ.

ભરત કામ મા રેજીસ્ટર્ડ

રેશમોનો સંભ

નં. ૧૦૩૯

રેશમ સર્પાનમ છે.

ત્રેડ માર્ક જરૂર જોજો.

ગુલેનુર

વડોદરા રાજ્યના મોટા ચીફ ડૉક્ટર શમસુદ્દીન સાહેબની ચમત્કાર-
મંડીકલ આફીસર ખાનખલાદુર જે. મુલેમાની સાથે શોધ પ્રમાણે
ખનાવેલી દેશી દવાઓ.

એક અદ્વિતીય અને મહાન શોધ કચાટરાકટાઈન

એટલે વાઢ કાપ કર્યા વગર અને આંખમાં દવા નાખ્યા વગર

કાચો મોતિયો મટાડનાર દવા

કાનોની આંખુ ખાંચુ અને ગરદન ઉપર દરેજ થોડાં ટીપાં ચોળવાથી પંદર દીવસમાં
થોડો ફાયદો જણાય છે. અને લગભગ ત્રણ માસમાં આંખમાંનો મોતિયો મટી જાય છે.
આ દવાથી આંખમાંની ખીલ કપાઈ જાય છે. વધુ હકિકત નીચેના ઠેકાણેથી મળીને અથવા
લખીને મેળવો.

જે ઐંસની શીશીની કીં ૩. ૨)

(૨૭૨૮૬) મુંદમેલ (૨૭૨૮૬)

આ દવા (૧) ધામાંથી વહેતું શોહી તરત બધ કરે છે. (૨) ધાને પાકવા નથી દેતી
અને ઝટ રૂઝવે છે. (૩) હાઝેલાને આરામ આપે છે. (૪) દાદર અને ગડચુગડાંને ખેસાડી
દે છે. (૫) ખુજલી, ખસ વગેરેને મટાડે છે. (૬) ખીલને જડમાંથી ઉખાડી દે છે. (૭)
મોચ અને ઠેકરનાં દરદને દુર કરે છે. (૮) સોજાને ઉતારી પાડે છે. (૯) સંધીવાને નાણુક
કરે છે. (૧૦) દાંન, દાઢ તથા કાનના દરદને ઝડપથી સારાં કરે છે. (૧૧) ચામડીના ચેપી
રોગે ચાંદાં ચાંદીમાંથી દરદને મુક્ત કરે છે. (૧૨) થોડાની ખીલ બળદની ખાંધ
અને કુતરાનાં ધા ચમત્કારીક રીતે સારાં કરે છે.

જે ઐંસની શીશીની કીંમત ૩. ૮૦૦.

મીથો કારખાનાઓ તથા ધરપીતાલે મારે પચીસ ઐંસની ખાટલી ૩. ૭.

રાધળા દવા વેચનારાઓને ત્યાંથી મળશે.

ઠેકાણું:—મુંદમેલ ડેપો.

નં. ૩૨૬, અખદુલ રહુમાન સ્ટ્રીટ, કાંદડાં મારકેટ નજીક રંગારી ગોલહા,

મુંબઈ નં. ૩.

બહારમાંના ઐંસ રો સંભાળપૂર્વક પેક કરી વેદ્યુપેચલથી મોકલવામાં આવે છે.

ડા० વામન ગોપાળનું

આયોગ્યજ્ઞ

સાર્સા પરિલા.

સાર્સાપરિલા આજ સાઠ વર્ષથી પ્રખ્યાત અને લાખો દરદી-
ઓએ એનો ઉપયોગ કરી પોતાની નીરાશા દુર કરી છે.

અમદાવાદ એન્ટ-ગોક્ષદાસ મોતીચંદ પાસેથી
મળશે અમદાવાદ ધોંચીની પોળ.

ચોટી એ ગુપ્ત્ય જીવન છે. તે બગડ્યું હોય
તો અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે માટે તે સુધા-
રવા દરેક માણસને કાળજી લેવી જોઈએ, તેને
માટે આ સાર્સાપરિલા વીના બીજી એક
પણુ દવા લેવાની જરૂર નથી. વળી આ દવા
પીવાથી ઉપદ્રવ એવું મરમી અને તેના વડે
થતા રોગો—નેમજ લકવા, સધીવા, ચામડીપર
ક્રળા ડાઘા પડવા, આમનું સુજ આવવું,
શરીરમા બળતરા થવી, શરીરની ઉપર દેવી
મરળા ફોદલા થઇ આવવા વીગેરે
વીકારો ઉપર આ દવા અકસીર થ સુકી છે.
શીશી ૧ નો ૩. ૧ાઝ આર શીશી
પીવાથી મારો ગુણુ આવે છે પો. જુહં.
આર શીશી એકદમ મંગાવનારને ખચ
સહીત ૩. ૪-૧૩-૦ પડશે.

સુરત એન્ટ-મીં પ્રભુદાસ પાનાચંદ સરખેય

૪૦—મીસાનપુર લાગળ

ડા. ગૌતમરાવ કેશવ એંડ સન ઠાકુરદ્વાર-મુંબઈ.

નવરંગ.

વાંચવાલાયક વાર્તાઓ ને વિષયોથી ભરપુર માસિક.

માલેક અને અધીપતિ—અરદેશર ખરશેહજી દેશાધી.

ઓકિસ—૨૩૭, બલરગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દુસ્તાનમાં રૂ. ૪.

છુટક નકલ ૮ આના.

” ” પ્રદેશમાં રૂ. ૫.

૮ માં સાલના આઠફોને મીંઠ કાબરાળની ‘દલજંગ દલેર’ની વારતાનું પુસ્તક ભેટ.

પુસ્તક ૮ મું.

લુસાઈ, ૧૯૨૩.

અંક ૧૧ મો.

અનુક્રમણિકા.

મોતનો ડાંખો (આઠ વાર્તા.)

અધીપતી.

પ્રયત્ન (કવિતા)

અરદેશર ફરામજી ખખરદાર.

પ્રગાઠીય કેળવણી.

એક અધ્યાસી.

ચોકું જરૂરી.

અધીપતી.

સખાવતે સખી સીધા ફર્ગે સમાય છે. (કવિતા)

આદીલ.

સરજદેની સંકલ. (૬૬૫ વાર્તા.)

સોરાખ બી. તાતા.

અસલ એ રાહ સફિનો. (કવિતા)

“રસહીન.”

હરમતબારા-બેગમ. (એક દલિદારીક ૬૬૫ વાર્તા.) દોરાખ બી. કટેલી.

હરતરી.

K. C. Mehta.

અરૂપ જીવન. (કવિતા)

“જેહાંદાર.”

દુનિયાની તવારીખમાં બાટ થોકોએ સજવેલો

J. M. Hormusji.

અગત્યનો ભાગ.

દર મહીને કેટલું ખર્ચશો ?

કેટલું બચાવશો ?

સેંત્રલ બેંક તરફનો ઉપલો નકસો ઘરસંસારમાં તમોને ઉપયોગી થઈ પડશે.

—:—

તે પ્રમાણે તમારા ખર્ચો નીલાવી ખરાબ વખત માટે, દુઃખસુખના દીવસો માટે નાણું સંઘરવાની ટેવ પાડો અને તે નાણું

સેંત્રલ બેંક બોલ ઇન્ડીયા

ના સેવીંગ બેંક ખાતામાં મુકો, કે જ્યાં તમારું નાણું સચવાય અને તમોને બીજી સેવીંગ બેંક કરતાં વધુ વ્યાજ તથા લાભ મળે.

વધુ માટે લખો ચા મળે.

(સૌરાષ્ટ્ર ન. પોંચખાનાવાલા,)

મેનેજિંગ ડિરેક્ટર.

નવરંગ.

પુસ્તક ૮ મું.

જુલાઈ, ૧૯૨૩.

અંક ૧૨ મો.

મોતનો ડાઘ!

પ્રકરણ ૧૪.

કોશીન રેડકોશી મિછાને ગયો ત્યારે તેના ખ્યાલો બધા આનંદી અને સ્વર્ગીય પ્રકારના હતા. તે સંજ તેણે પોતાની આખી જીંદગીમાં સર્વથી સરસ ને પ્રિયતમમાં ગણતરી હતી; અને તે અવનવા આનંદ ઉપર પ્રકાશીનું જાસ્તી સમર્થ કરવા તેણે મિછાના ઉપર જાગતા પડી રહેવાનો ફરાવ કર્યો હતો, અને બાવિષ્ય માટે તેવાજ સુખના ને આનંદના પ્યાનો ધડવાનો તેનો મનમુખો હતો.

પરંતુ તેમ કરવા બદલ તે તુરતજ નિરાધીન થઈ ગયો; ખારીઓ ઉપરનો પડો અજાણતાં પેશુ તે સાવ લુપ્તી ગયો, અને તે સમયે વખત તે માંહેથી બાહરની ઠંડી હવા અંદર પાતોડસ તેના શરીર ઉપરજ ધસી આવતી રહી. તે રાત પશુ તેટલીજ પ્રિયતમમાં હતી. ચંદ્રમા પોતાના શાંત શીતલ પ્રકાશ કાંઈ પશુ ખાંખી વગર ત્યાંની સુંદર સ્ત્રી ઉપર પાયરી રહેતો હતો.

તે જ્યારે જાગ્યો ત્યારે ચાંદરણુ ખીલકલ નહોતું, અને તેના ચેહેરા ઉપર ઉઘાડી ખારી પોટેથી અંદર ધસી આવતી હવા ઘણી તિક્ષ્ણ હડ સુધીની સદ હતી. તેણે પોતાની કોર મરડી, અને તે વધતો સંજગત થતાં તેણે બાહર આગમના રાતો પ્રકાશ છવાઈ રહેતો જોયો. એક કુદકા સમેત તે મિછાનામાંથી બાહર આવ્યો. તેને લાગ્યું કે કેડે નજદીકમાંજ આગ લાગી હતી. તેણે કાનો ઉમા કરી સમજ્યું. નજદીકમાં લાકડાં બળવાના કડકડાતને આવજ તેણે હવે પ્રત્યક્ષ સમજ્યો. નજર ઠેડવતાં હવા પશુ તેણે ધુમાડાથીજ ભરેલી જણાઈ અને તેમાં ઝાંડાના લીલા પાંદડાંઓ કે તરકારીઓ બળવાનો નાપસંદ સોડમ આવ્યો.

તે ખીલજ માનીટે પોતાનાં હમમાંથી બાહર નીકળ્યો. તે મહેલમાં તો તમામ ધાંતી પસરી રહેલી હતી. દીસ્તુજ હતું કે આગની વાત કોઈ જાણવા પામ્યું નહોતું.

તે પાછો પોતાના ઓરડામાં ગયો અને ત્યાં તેની ફેસોંગ ટેબલ ઉપરની બળતી મીનજતી ઉઘાડી તે બાહર આવ્યો અને નાચે મહેલ બાહર ગયો.

હવા બધી ધુમાડાથી ભરેલી હતી, અને લાકડાં બળવાનો સોડમ પુષ્કળ ફેલાઈ રહ્યો હતો. તે બળતાંની રમ્મચો જરા જરા ચારે બાજુકા મારી ગગન તરફ ઉઠતી રહેતી જોઈ તે તરફ તે દાડ્યો. તેને લાગ્યું કે આગનું જોર કમતી ચતું જતું હતું.

આગુઆગુ અંધકાર ફેલાઈ રહ્યો હતો, અને શાંતી પણ તેટલીજ ત્યાં હવાયથી જોવાતી હતી. અંદ્રમા અસ્ત થવાની અણી ઉપર હતો, એટલે અંધકાર કાંઈક વિશેષ ને વિશેષ પોતાનું સામ્રાજ્ય ફેલાવતો જતો હતો.

તે આગ લાગી હતી તે જગ્યા નજદીક હવે આવી પોહોંચ્યો. હવા ત્યાં ધુમાડાથી તમામ ભરેલી હતી. તેની આખો તે ધુમાડાના બાવસથી ડુબી આવી, તેનું ગળું તણધ ગયું. હવે બળતાંનો અસહ્ય તાપ તેને આગળ વધતો અટકાવતો હતો. તેણે જોયું કે થોડાક ફાકા અગાઉનું ઝેજાનું તમામ શાંત, અંધાર, મલીન્ય ઝુપડું તમામ બળીને ખાખરાય ચઈ ગયું હતું. એક લાકડું પણ ત્યાં સલામત બચવા પામ્યું ન હતું. ચોપાસના ઝાડો પણ ધણી દરે અગ્ની દૈત્યના કુર સપાટામાં સપડાઈ નાશુદ થઈ ગયાં હતાં, અને તે જગ્યા ખોલી થઈ ગઈ હતી.

શું કરવું તેના વિચાર કરતો બે ફાણ કાલીન ત્યાંજ યોગ્યો. પેલી દિન્દવાણી ઝેજાનું શું થયું હશે ? શું તેના ઝુપડાને સમારવામાં આવનાર હતું તેથી છેડાઈ, અંધાં થેલી જેવી થઈ જઈ તેણીએ પોતેજ તે ઝુપડું સળગાવી દીધું હશે ને પોતે આલી ગઈ હશે ?

તે ખર તરફ જવા પાછો વળ્યો.

થોડાક કદમ ચાલ્યા બાદ એકાએક પછવાડેથી હવાનો ધસારો આવતો હોય તેમ તેને લાગ્યું અને પછી તુરંતજ તેના માથા ઉપર એક સખ્ત ફટકો આવી પડ્યો. તેણે પાછળ ફરી એકદમ ધસારો કર્યો; એક માણસ તેના હાથમાં આવ્યો. તે માણસે કંઈ કપટી કરડા સોમરૂં ખધા અને કાલીન ઉપર ફટકાઓનો વરસદ વરસી રહ્યો. તે ખાપડો તે સખ્ત મારની જખરી અસર હેઠળ હોય ફરામોય થઈ જમીન ઉપર છુટી પડ્યો.

કાલીન રેડકલીફ જ્યારે સુધ્ધીમાં આવ્યો ત્યારે પોતાના બિહાનામાં હતો. સુધનારાયણ પોતાના પુરા પ્રોતમાં પ્રકાશી રહ્યા હતા, અને તે જોતાં કાલીનને લાગ્યું કે તે કંઈ ખરાબ સ્વપ્નો જોઈ જાયો હતો કે કેમ, કેમકે તે-તે રાતના બનાવો પુરા, યાદ-કરી કે કહી શક્યો નહી. તેણે પોતાનાં ડુખતાં મસ્તક ઉપર હાથ મુક્યો અને તેણે જાણ્યું કે તે પાટાઓથી બંધાયેલું હતું. ત્યારે તે કાંઈ સ્વપ્નો ન હતો, અને સારે નરીએ તે વધતી ધંખ પામ્યો ન હતો. તે, તે માટે, પોતાની ખાતરી ચતાં પાક ખુલ્લો ધણે શુકરચુગર થયો.

તેણે ધડીયાલ તરફ નજર કરી. અગ્યાર નાગેલા જોઈ તે કાંઈક નીરાશ થયેલો લાગ્યો. તેજ વખતે તે ઓરડાનું બારણું ખુલ્લું, અને અંદર ડાં ડેનવર એક નોકર સાથે આવ્યો.

“આ વખતે તમને હોશમાં આવેલા જોવાની હું આશાજ રાખતો હતો,” તે શુકરે કહ્યું. “મીં રેડકલીફ, માહરું નામ ડાં ડેનવર છે અને હું સર જોન રટનનો ફેમીલી ડોક્ટર છું.”

“હાં !” કાલીને હાંકારે પુર્યો, “અને કંઈજ નથી. શુદ્ધ ખુદા જરા માથું ડુબે છે તેજ.”

“તોખી હું તમને આજે નીચે ઉતરવાની રજા તો આપી શકવાનોજ નથી,” તે તખીએ કહ્યું. “કદાપી તમને સમજીને અગ્નિયથી ઉપજશે પણ તમારા માયા ઉપર એક દગલ દેકાણે ન્હાનાં મોટાં જખમો પડેલા છે, ને તે જખમોજ દેસ કરવા હું હાલમાં આવ્યો છું. તે પછી તમે સહજ નારતો લેજો. તમે એટલો વખત ઉંઘાયાં તેનું કારણ એજ કે તમને કેફની દવા ખાસ આપવામાં આવી હતી. તમે મળદની ઉંઘ કાઢી.”

કાલીન જરા ધુખરાયલો જ્યો. તે ડોક્ટરના હુકમને તાબે થયો. તેના જખમો દેસ થવા પછી તેને બાળુના રમમા જવાની રજા મળી.

“ડોઝ ડેનર,” તેણે તે બાળુના રમમાં જઈ તે તખીને પ્રશ્ન કર્યો, “તમે જાનો તેની આગમય મને એક બે સવાસોના જવાબો આપતા જાવો. હું ક્યાં પડેસો મળી આવ્યો હતો અને મને કોણે શોધી કાઢ્યો હતો ?”

“પાર્કમાંથી, જેમ કીપર સેટને. તમને અકસમાત નડ્યા પછી ઘુરતજ.” તે તખીએ તેના સવાસોના હુકાં પણ સચોટ જવાબો આપ્યા.

“અકસમાત !” તે પુકારી ઉઠ્યો, “મને કરો અકસમાત નડયોજ નથી. માદરી ઉપર તો અધારમાં ઓછામાં ઓછા બે મનુષ્યોએ હુમલો કર્યો હતો. અને એવાનું શું થયું ?”

“તે આગમાં બળી મુક,” તે તખીએ કહ્યું, “તે વીશે કરોજ શક નથી. હું અચરત છું કે એમ અગાઉજ કેમ બનવા નહીં પામ્યું !”

“ગરીબ બીચારી !” કાલીન બડબડ્યો અને વધારું, “હું બેએક વાંગેને જાગ્યો અને આકાશ રતાશવાળું લેયું. હું યુપયુપ નીચે ઉતરી ગયો અને આગવાળી જગ્યાએ જઈ લેયું તો એ એવાનું ઝુપડું બધું બળાને ભરમીમુત થઈ ચુકેલું હતું. કાંઈજ બચ્યું નહોતું. મેં બંગલે પાછો ફરી માણસોને જગાડવાનો નિશ્ચય કર્યો, પણ તેટલાં પાછલથી માદરી ઉપર એકાએક હુમલો થયો. માદરા માયા ઉપર સખત માર પડ્યો ને હું સુધ્ધી સુમાવી ભોંય ઉપર પડી પડ્યો !”

“તમારી વાત ઉપરથી કંઈક નહુંજ અજવાળું ફેંકાતું જણાય છે,” તે તખીએ બોલ્યો, “એ તો અટકલ કીધી હતી કે એકદમ ઝાડના ટુટી પડવાની અણતમાં તમે આવી ગયા હતા. તમે ઉપર હુમલો થયો હશે એવો તો મને સહજ પણ ખ્યાલ ન થયો” હતો. ને યુપડાંને જાણી જોઈને આગ લગાડવામાં આવી હોય તો કંઈક વિશેષ ભેદ એમાં છે. કાંય કે ડોક્ટરીમાં ગઈ રહેતો ચોરી થઈ છે. ત્યાં ધુસીને કેટલાક અગત્યના ને કીમતી ખતો ને કાગળોઓ કાઢ ચોરી ગયું છે.”

“જેણાં તમે કહો છો કે તમે ઉપર આવો સખત હુમલો થયો ? ત્યારે તો એ તદ્દન બનવોજોગ છે કે એવાના યુપડાંને આગ લગાડનાર, ડોક્ટરી ફાડી ચોરી કરનાર અને તમે ઉપર હુમલો કરનાર બદમાશો એકજ છે. મીઠું વેલન્સ કે જેવણું સર જોન સ્ટર્નના ખાસ વિશ્વાસમાં હતા, તેવણે એ મારે એક એકસ અંતુમાન ક્યું છે કે જે હાલ તે બહાર કરતાં ખ્યાલ છે. એ બાગત પોલીસના હાથમાં છે અને તમારી વાત ઉપરથી તેઓને ધણું માણવાનું મળશે.”

કે રખે તે વહેમાન જાય અને આપણનો પ્યાર પકડી પાડે. લાગણીઓને કાણમાં રાખવી એ એક ધણું કદન કામ છે. અને વળી એ બેઠ-ડાં ડેનવર ને મીં વેલન્સ-મને ધણું જ ખીલીધરાવનાર ને ચોંકાવનાર કહેતા રહેલા છે.”

“તેઓ એવું તે શું કહે છે, ડાહ્યા,” તેણે, જ્યાં જમાવી, પુછ્યું.

“કંઈજ મોકકસ નહીં. પણ તેઓ જે નાપસંદ પ્રસારાઓ કરે છે તે સત્ય કરતાં કાઠીલ છે. તેમાં પાઠરી મીં વેલન્સની વર્તણૂક તો હું તદ્દનજ સમજી શકતી નથી. ધંડીકમાં તે માહરી દ્યા ખાય છે તો ધંડીકમાં અને ધીકારતો હોમ એમ દીસે છે.”

“એ છેજ એવો દુકડખોર,” કાલીને ખીજવાખને કહ્યું, “એલઝી, માહરા મીકા પ્યાર, એ બધી તાહરી નરી મુશીબતોનો જવાબદાર હુંજ છું. હું શું કરું પણ ચોડાક સમય સુધી હું તને રક્ષા આપી શકું એમ નથી. એહ, એ વિચારથી પણ મને કંઈ ને કંઈ થઈ આવે છે.”

“એ બધું કીક થઈ જશે, કાલીન,” તેણીએ દીલાસાથી ધીમેથી કહ્યું, “હું તેઓની એક કમરસે પ્યાર થી દરકાર કરતી નથી. હવે તું માહરી નજદીક છે એટલે એ લોકોનાં મને તેવાં ખોલવાની અને ઘુંબા નથી. તું માહરાથી દુર નથી હોતો ત્યારે કંઈ મને અજબ ધીમત ને શરૂ છુટે છે.”

તેણે તેણીને પોતાની આગળથી સહજ દુર કરી.

“પણ હું તો આજે સહવારે જાઉં છું, એલઝી. હું હમણાજ જાઉં છું. એક કમાક ખી વધુ હું થોભી શકતો નથી. તું એમ માહરી તરફ વિચિત્ર કાસમે શું જોઈ રહીછ, બ્હાલી છોકરી, માહર માથુ તદ્દન સલામત છે. એ ડાહરો તો એમજ તસનુ ગજ ને રાખેના પાઠાક ફરી એલે છે. માહરી ઉપર તું એવાના આ બયાનક મોત અને આગની વિગતો લખાણથી લખી મોકલજો. તું તે માટે જરા થી મન સાથ કચવાતી કે પસતાતી ના, બ્હાલી. ડાં ડેનવર ખાતરીથી કહે છે કે એ કાઈ બદમાશોનું કામ છે. તે તો એ હિન્દવાણીને પુરતી ચેતવણીઓ આપી હતી. ડાં ડેનવરને તું કહેજો કે મેં લંડન આજેજ જવાની જાહેરી હતી. હું હવે વધારે વખત રોકાઉં એમ નથી. શુડ-આપ, એલઝી, લેડી હેલીનાને મળવાની. માહરી ધ્યાન નથી. મને લાગે છે કે તે માહરી દુરમન છે.”

ચોડીક પછા તે મધુરી છોકરી તેને વલગી રહી.

“તને હું ક્યારે પાછો જોવશ, કાલીન,” તે મદમદી, “તાહરાથી છુટું પડતાંજ મને ખાસ્તી ધાસ્તી લાગે છે. આપણુ વચ્ચે કેટલા બધા યત્નઓ છે. વળી રાતે મેં એક સ્વપ્નનો જોયો કે જાણે તું માહરો નથી અને તે જોઈ ને જોઈ હું બધી કંપી ગઈ.”

“મુખ છોકરી,” તેણે નેતું માથુ પ્યારથી પસવારી કહ્યું, “માહરાથી તુંને કાણુ છુટું પાડનાર છે ? લોડ સોમરટન તો કદિજ નહીં. તું માહરાનાં વિશવાસ મુક, ડીવર, પછી ગમે તે થાય. મને કહે, બ્હાલી, કે માહરી વિરધ છુર મોતવામાં આવે તે તું સાચું માની લેશે નહીં. મને એટલું કહે તો મને માહરા વૈરીઓની સામે ઝુંઝવામાં, તેથી, અજબ ધીમત આવશે.”

“કાલીન, તે પુછવાની ખી શું જરૂર છે ?” તેણીએ પોતાની મોઢક ચશ્માનો ઉઘાવી તેનામાં જોયું અને તેણે અધાગ પ્યારનો દૈવી પ્રકાશ ત્યાં રખાઈ-જોયો.

“અને મીસ રે ત ?” કોલીને, જરા ખાંચાળને, પુછ્યું :

“જુદરતીજ, તેવણુ ધણુ હેમતાઇ ગવાં છે. એવાનું મરણુજ ધણુ ભયંકર છે. માનું છું કે તેણીનું પહેલાં ખુન કરવામાં આવ્યું હશે અને પછી તે ધાટકી કતવ્ય યુપડને સળગાવી દેવામાં આવ્યું હશે. પહેલો ખ્યાલ તો માન ચોરીનાનું હશે. પૈસાની માત્રજ નહી પણ રટનવાળાઓને લગતાં કેટલાંક ખાનગી અને અગત્યના ઓ કે જેનો ઉપયોગ રટનવાળાઓના શત્રુઓજ માન કરી શકે એમ હશે. એ ગમે તે હોય, આ ધરખટલાને લગતી દરેક વિગતોથી જાણુકાર હોવા જોઇએ. કા રાત્રે અત્રેથી એ માઇલ દુર કંઈ ખાસ ચોક્કસ બાહરે કંઈકેલી મારવામાં આવ્યાં તો એવાનું યુપડું એમ તમામ ખાખરાખ યઇ જવા પામતે નહી. બધો ચારી ને સમજદારીથી સ્વાધ્યક્ષ દોરો છે”.

“હું તો એમ માનતો હતો કે રૂ” નાટ, બોલ્યા હતા

ધણુજ નથી. “આહરે એટલું જુદુ સપ્તાહથી કહેતું જોઇતું નહતું. તે કંઈ એકદમ એટલો ખરાબ નથી, અને વળી હું તેને સુધારવાની પણ કોશિશ કરી રહ્યો છું.”

તેણે નોએલ કેમ્બેલ માટે વધુ કંઈ કહેવાના દેખાઇતા અખાસ કર્યા અને થોડીક પગે પછી એક મીઠી અગત્યગીરી સાથે તે તુરતનાંજ ખ્યારમાં ખોલાં ખ્યારોએ છુટાં પડ્યાં. “તું” અને રોજ લખશેની ?” તેણે જતાં જતાં ફરી પાઠ આપી, “હું ટપાલેથી માટે રોજ આગુરતાથી ચોખસ, ખોટી યવચ કે જેમ અત્યાર તુલકમાં મેં કોઈ દિન કયું નથી.” તે પછી તે ખ્યારો જવાન પોતાની તે મનોહર માથુકને ખ્યારનું એક અતિ હેતવંતું આલોચન કરી ગયો.

તે બહાલા જવાનને જતો જોઇ તે મધુરી ત્યાંજ આંખમાં આંસુઓ સાચ થોમી, પછી અંદર પાછી ફરી. તેણી માટે નવી મુશીબતો ડોળા ધુરકતી યઇ હતી. નારનાની ટેબલ ઉપર લેડી, હેલીનાએ એવી મતલબનો ઇશારો કર્યો કે એવાનું ખુન કરનાર ગાણુસ કોલીને રેડકલીક હતો. એ વાર્તા ઉપર સહજ પણ વિવાદ કરવા એલજીએ ના પાડી. પણ નારના પછી તુરતજ તેણીએ નીચકુ પત્ર કોલીને ઉપર લખી નાખ્યું.

માહુરા બહાલા,

મેં તાહરે માટે એક ખબર મેળવી છે, જે જાણી તું કદાચ હસશે, પણ તે માહરે મનશે તો બહુજ ખરાબ છે. મને અસેમરો ઇશારો કરી એવું સમજાવવાની કોશિશ કરવામાં આવે છે કે માહરા કઝીન નોએલ કેમ્બેલની સમજાવતથી હમારાં કુટુંબને લગતાં કેટલાંક અતિ અગત્યના કાગળાંઓ મેળવવા-ખાસ કરીને માહરા પપા ડીયરને ધણુ હીનું સામે એવા કેટલાક લેખીત મુદ્દાઓ હાથ કરવા તે રેડકલીમાંથી ચોક્કસ પત્રોની ચોરી કરી છે. વળી, તે તાહરા કસદમાં આવવા તેં એવાનું ખુન કયું છે. એ શું અતિ ભયંકર નથી ? તું આજે જલદીથી ને છુપાછુપજીવો ચાલી ગયો તે ઉપરથી તેઓએ એવો મદાર આંખો છે કે તે ચોરના હતાવેજોનો જલદીથી ને સંભાલથી લટકો ફટકો કરી નાખવા તે આમ કયું છે. હવે, તને જેમ સલાહ મળે તેમ કરવાનું હું તાહરી ઉપર છોડું છું. મને

કે રહે તે વહેમાઇ નમ અને આપણનો પ્યાર પકડી પાડે. લાગણીએને કાણમાં રાખવી એ એક ધણું કદન કામ છે. અને વળી એ બેઠ-ડાં ઉત્તર ને મીં વેલન્સ-મને ધણું બીહીવરાવનાર ને ચોકાવનાર કહેતા રહેલા છે."

"તેઓ એવું તે શું કહે છે, 'ડાલોંગ,' તેણે, જ્યાં જમાવી, પુછ્યું.

"કંઈ જ ચોકકસ નહીં. પણ તેઓ જે નાપસંદ છસારાઓ કરે છે તે સત્ય કરતાં કાઠીસ છે. તેમાં પાઠરી મીં વેલન્સની વર્તણૂક તો હું તદનજ સમજી શકતી નથી. ધડીકમાં તે માઠરી દયા આપ છે તો ધડીકમાં મને ધીકારતો હોમ એમ દીસે છે."

"એ છેજ એવો દુકાખોર," કાલીને ખીજવાઇને કહ્યું, "એલઝી, માઠરા મીકા પ્યાર, એ બધી તાઠરી નવી મુથીયતોનો જવાબદાર હુંજ છું. હું છું કરે પણ થોડાક સમય સંધી હું તને રક્ષા આપી શકું એમ નથી. આહ, એ વિચારથી પણ મને કંઈ ને કંઈ પોસ્ટ કરવા જવા તૈયાર થઈ."

તે એકલીજ, તેમ કરવા, બંગલામાંથી બાહર પડી નીકળી જાય તો નવાનું તેણીએ વાનખી વિચાર્યું નહીં. અને તેમાં તે બોટી તો નાજ હતી.

અર્થે રરને જતાં તેણીને પાકેને લગતું એક માથુસ મળ્યું. તે ચોતાની શેઠાણીને જોઇ અદખથી સલામ કરી માલી ગયો. એલઝીને હુસ્ત લાગ્યું કે લેડી હેલીનાએ તેને કંઈ સદેશો આપી રેકટરીમાં મોકલેલો હોવો જોઇએ.

"હું હવે એને ધીકારતી થઇ છું," તે કડવાસથી પટપટી, "એક વેળા હું એને અખ-જાઓમાની એક શ્રેષ્ઠ અખજા માનતી હતી. પણ મને એનાથી બીહીવાનું શું છે ? હું કંઈ થોડી હવે નહાનું બન્યું છેક. હું એને હંધવશ ત્યારેજ રહેવશ."

તેણી વિચારમસ્ત ધીમે ધીમે ચાલી જતી હતી તેટલાં તેણી મીં વેલન્સના ગેલેર આવાજથી ચમકી.

"શુડ મેરનીંગ, મીસ રટન," પાછળથી એકાએક ટુટી નીકળી તે પાઠરીએ તેણીને આમ ચમકાવી, "હું તમનેજ મળવા આવેનો હતો. તમે કેડે દુર ગયો છે. કે ?"

"નહીં, હું પોસ્ટ ઓફીસ ઉપર જઈ છું," એલઝીએ લગાર હંધાઇથીજ કહ્યું.

"ત્યારે હું તમારી સાથજ આવશ." તે બોલ્યો. તે કંઈ વાધા ઉઠાવી શકી નહીં, પણ તેણીએ જોયું કે તેણીના હાથમાંનું એનવેલ્પ તેણે જોયું હતું, અને તે ઉપર ચંકાભરી દ્રષ્ટિથી તે જોઇ રહ્યો હતો.

તેઓ પોસ્ટ ઓફીસ નજીક આવી પુગતાં તે પાઠરી એકાએક ચાલેનો હોતો રહી ગયો, અને એલઝી તરફ ફરી પુછ્યું.

"મીસ રટન, આજે તમારા હાથમાંનું પત્ર કાલીન રેકટરીકેને શરનામેનું છે ?"

"હા, મીં વેલન્સ, તે મીં કાલીન - રેકટરીકે માટે છે." તેણીએ, એ સમંજ, શુસ્સાથી જવાબ દ્યો.

"ત્યારે, એ પોસ્ટ કરવાની હું તમને મંજુરી આપેનો નથી," તે પાઠરીએ કરડાઇથી તે દુકમની અંદાએ કહ્યું.

પ્રયત્ન.

(સગ દાસી)

હાથ ભેડી ના બેસો, રે ભાઈ, હાથ ભેડી ના બેસો !—

કરવું હરિને હાથ ખડું, પણ સાથ શું શ્રમ નહિ લેયો ?

હાથ ભેડીને બેસી જ રહેતાં, ખાશે જગતની ડેશો :

રે ભાઈ, હાથ ભેડી ના બેસો ! ૧

મેઘ વરસશે મુશળધારે, તે શું લેખ જ રહેશે ?

તને રંગડી ભે ન ખેતર ખેડો, તો પછી પાક કે બે શો ?

રે ભાઈ, હાથ ભેડી ના બેસો ! ૨

ફરશે ને હરશે તે ચરશે, ખાંધ્યો ભુખે મરે શો ;

હરિ હરિ કરતાં આ હીનદશા ઠરી, એમાં શો અટ્ટેશો ?

રે ભાઈ, હાથ ભેડી ના બેસો ! ૩

સુતેલા પણ સિંહવલ્લે મુખ આવી ચિત્કાર પડે શો ?

કાળ બરી તે કાર કરે તો જ કારી શકે ભુખકલેશો :

રે ભાઈ, હાથ ભેડી ના બેસો ! ૪

આ નથી, તે નથી, એમ કહી પણ કાયર થઈ નવ કહેશો !

સાધનથી પણ સાધ્ય છે મ્હોટું : પાધરે યત્ન પ્રવેશો !

રે ભાઈ, હાથ ભેડી ના બેસો ! ૫

યત્ને ચઢી બડી રેલ હઠવ્યો, નહિ તો પડી સડી બેશો !

વીર ! બિઠો, પ્રભુ સાબ થશે, આ સાધવો દિવ્ય સંદેશો !

રે ભાઈ, હાથ ભેડી ના બેસો ! ૬

અરદેશર કરામત ખખરદાર

પ્રજાકીય કેળવણી.

સપ્તમાર:-એક અભ્યાસી.

(૪)

આપણે અગાઉ જોયે ગયા કે આપણા હેતુ એ છે. આપણે નવી પ્રજાકીય કેળવણીના નામ પહેલાં નિરાશા અને ગુલામગીરીનું જે વાતાવરણ પેદા થયું હતું તેનો નાશ કરવાનો છે. અને એ નિરાશા તથા ગુલામીનો મૂળ કાળી નાખવાના છે. એ હેતુ માટે આપણે આપણા જીવનકાળના કૃતિલાસનું શોધન કરી એવું પૂરવાર કરવું પડશે કે આપણા જીવનકાળમાં એવું કંઈજ નથી કે જે આપણી સ્વતંત્રતાની આડે આવે શકે. તત્વજ્ઞાન, યુદ્ધકળા, વિજ્ઞાન, તક-શાસ્ત્ર વિગેરેમાં આપણે ધણા આગળ વધ્યા હતા. આ સિધ્ધા કરવા માટે આપણી સંસ્કૃતિ આ જમાનાના સુધારાથી દરેક રીતે મંદીમાતી હતી એમ કહેવાની કંઈ જરૂર નથી. આપણા આપણાઓ દૈવીજ્ઞાન અને પ્રુદાઇ નુસ્તા ધમ્મરદાર હતા એવો દાવો કરવાનીય જરૂર નથી. આપણી ઉચ્ચતા સાબીત કરવા માટે એકજ વાત પૂરતી છે અને તે એ કે ૧૮ મી સદીની અગાઉ આપણે તે વખતની કોઈ પણ પ્રજા કરતાં આચાર વિચારમાં ઉતરતા નહોતા. આપણે જે સુધારાની ખીલવણી કરી હતી તે ઉગ્ર, પ્રતાપી અને મહાન હતા. ધર્મ, શીતમુશી, કાયદા અને સમાજ શાસ્ત્ર, કલા અને વિજ્ઞાનમાં આપણે જુની દુનિયાની કોઈ પણ પ્રજા સાથે ટક્કર જીલવાને સમર્થ હતા. આપણા જીવનકાળના કામે આજની દુનિયાના કોઈક કામે સાથે સરખાવતાં પણ ઉતરે એવા નથી. આપણા જીવનકાળની આપણને શરમાવાનું કંઈજ કારણ નથી. ઉલટું તે કાળ આપણી રજરૂરીનો હતો. એનો અર્થ એ નથી કે આપણા બાપદાદા બધાજ સત્યપર ચોતાની હોટ્ટી મહેર મારી ગયા હતા.

માનવજાતિ આગળ વધતી જાય છે. અતુલ્ય જ્ઞાન વધુ જાય છે. કુદરત પરની માથુસની સત્તા વધી જાય છે. જગતની સંસ્કૃતિની પ્રમાણરતનો મજબુત પ્રાયો નાખવા અને તેનો પહેલો માળ બાંધવા માટે દુનિયા હિન્દુસ્થાનની કરજદાર છે. માનસિક અથવા શારિરિક કાયકાતમાં આપણી પ્રજા કોઈથી ઉતરતી નથી. અતુલ્ય સંજોગો અને તક મળતાં દુનીયાની કોઈપણ પ્રજા સાથે દરિદ્રાઈ કરવાની આપણામાં તાકાત છે. સદકારથી માનવજાતિની પ્રગતીમાં આપણે ધણો ફાળો આપી શકીએ. આપણાથી જીનઆદીતગાર પરદેશીઓ અને આપણા દેશી બાક બહેનોનાં મનપર હિપ્પી ખીના હસાવવાની એક પણ તક ગુમાવવી આપણને પાલવવાની નથી.

કોઈપણ સંજોગમાં આપણી જાતને ઉતરતી માનવાની જરૂર નથી તેમ જાનિમેદ અથવા રંગબેરંગી લીધે પરદેશીઓ આપણને વખોડી દાડે તે પણ આપણે સાંખી લેવાનું નથી.

આપણે સ્વમાન અને આત્મ વિશ્વાસથી હવે મરતે કરવું જોઈએ. અને એવું જ પવિત્ર સ્વમાન દરેક બાળક તથા યાજ્ઞીના દીલમાં વેદ કરવું જોઈએ. જે માણસ પોતાને હલકો માને છે તે જરૂર હલકો અને છે. "છાપીરીઅલ પ્રેસ" ના લેખકો એ રંગત આણુ રમી રહ્યા છે. આવા દીકાકારોની હિંદના રિવાજો, ધર્મો અને ધાર્મિક સંસ્થાઓ માટે મારી માગવાની જરૂર જરૂર નથી. હિંદ જે છે તે છે. ખુદશા દીલની પ્રમાણિક દીકા આપણે વધાવી લઇશું ને તેમાંથી ઘટતો ફાવદો પણ મેળવીશું; પણ સામાન્ય રીતે રંગમેદ અને જાતિય અભિમાનથી મતી દીકા આપણે વિચારથી દસી કાઢીશું. આ બાબે આપણે વિવેકને નામે ખોટી નમ્રતા બતાવવા નથી માગતા,

પણ તે સાથેજ આપણે આપણી જાતને ન હેતરીએ તેની સંભાળ લેવાની છે આપણી સંસ્થાઓ ખેનમત માની લઈ તેમાં આધુનિક છુધારા ન કરવાની મૂર્ખાઈ કરવી પરવડે તેમ નથી. આપણી નબળાઈઓ, આપણી સામાજિક બદીઓ અને આપણા કેટલાક રિવાજોમાં રહેલી કૂટા અને જંગલીપણ વીગેરેનો નાશ કરવો જ પડશે, એ બદીઓનો ઉપરનો નાશ કરવા માટે મૂળ કારણો શોધવાની જરૂર છે. પ્રગતીની કુચમાં આપણા માર્ગમાં જે કંઈ આવે તેમાંથી ધણીનો આપણે નાશ કરવો પડશે. જુવું તેટલું સોનું છે એમ માનવાની જરૂર નથી. આપણા બાપદાદાઓના કેટલાક વિચારો ખોટા જણાયા છે—આપણે તેમાં ફેરફાર કરીશું. તેમની કેટલીક રીતો આપણે ભરી દીધી—આપણે તેમાં સુધારો કરીશું. તેમની કેટલીક સંસ્થાઓ તેમના જમાનાને બરની હતી. આપણે આપણા જમાનાને બરની નવી સંસ્થાઓ ખોલીશું. આપણે આપણા બાપદાદાની જમા-નકલ-રૂપ થવા માગતા નથી પણ તેમનાથી વધુ સારા થવા ચાહીએ છીએ.

આ હંદુથી આપણા સંસાર અને આપણા વિચારોની આપણે ચાંકણી કરવાની છે. આ કામમાં હિંમત અને મરદાઈની જરૂર છે—સંપ, સહકાર અને ખંતની જરૂર છે. સહીય વધુ આત્મવિશ્વાસ અને આત્મમાનની જરૂર છે. આપણે સઘળી મદદ વધાવી લઇશું પણ સંપત્તિ આધાર તો આપણી જાતપરજ રાખીશું. આ બાવના (Spirit) થી પ્રજાકીય કેળવણીનો વિચાર કરવાનો છે. કંઈ પણ માની ના લો, દરેક ચીજનું પ્રયકરણ (analyse) કરો, દરેક ચોજનાની ખુલ્લી કસોટી થવા દો, દરેક સિધ્ધાંતની બારીક ચર્ચા કરો. આપણી ચોજના માટે ખીલ દેશના દીકાકારો શું કારણે છે તે જાણી લો. આ બધું થયા પછી આપણે સાચે મંથને મસલન કરી બેવિધની ચોજના નકકી કરવી પડશે. આપણે અંગ્રેજ, જર્મન અથવા જાપાનીઝ થવા ચાહતા નથી, આપણે હિંદીવાન થવા ચાહીએ છીએ. ૧૬ મી સદીના નહિ પણ ૨૦ મી સદીના આધુનિક, પ્રગતિમાન, અપ-ટુ-ડેટ હિંદીવાન થવા ચાહીએ છીએ. ભૂતકાળથી પણ વધુ પ્રેતાપી ભારતવર્ષનાં સ્વતંત્ર સહેરીઓ થવાની આપણી હમેદ છે.

પ્રજાકીય કેળવણી એટલે શું? ર્યાનિક, પ્રાંતિક, પાંચીક અને ધાર્મિક કેળવણીથી પ્રજાકીય કેળવણીને જુદી પાડવી છે કે કેળવણી પ્રજાકીય શી રીતે બની શકે? શીખવવાની બાબ; કેળવણી આપનાર સંસ્થા, કેળવણીપર અંકુશ મુકનાર સત્તા અથવા પુસ્તકો શું વણીને પ્રજાકીય બનાવે છે?

સત્ય સ્થાનિક નથી, રાષ્ટ્રીય (National) નથી. તેમ તે આંતર રાષ્ટ્રીય (international) પણ નથી. સત્ય સત્યજ છે. પશ્ચિમના સામંત્રીઓ અને શીલોસોફરો દિલો નહેતા તેથી તેમનાં સામંત્ર અને શીલસુશીને આપણે બોલકોટ કરીશું ? શેક્સપીયર, બેકન, ગેઝેય, શીલર, ઇમરસન, વીડીમેન વિગેરે યુરોપીયન હતા તેથી તેમની સાથે આપણે ઇલા કરીશું ? વૈદ્ય, સરળરી, પેયોલોજી, હાઇજન, એન્જનીયરિંગ, (civil, mechanical, electrical, agricultural, and mining) બોટની, જીઓલોજી, ઝુલોજી વિગેરે વિષે આપણા પ્રાચીન સહિત્યમાં જે લખાણ મળી આવે છે તે કરતાં એ વિષયોમાં પશ્ચિમ ધણું આગળ વધ્યું છે. માટે આપણે એ બધા શાસ્ત્રોને અરખી સમુદમાં ફેંકી દઈશું ? વળી ફરીઆઇ, વેપારી, હુડીયામણ, વીમા વીગેરેના આધુનિક શાસ્ત્રોનું શું ? શું આપણે જીની પદ્ધતિ પાછી લાવવા માગીએ છીએ. ને નવા જમાનાના સુધારા ફેંકી દેવા ચાહીએ છીએ ? વળી હાલના રાજદારી, શહેરી અને સામાજિક શાસ્ત્રોનું શું ? આપણી "પ્રજાકીય" રાજદવારી પદ્ધતિ કંઈ છે ? પહેલી અને છેલ્લીવાર મને કહેવા દો કે આ જમાનામાં પ્રાચીન કાળની કેટલીક પદ્ધતિઓ ચાલે તેમ છેજ નહિ. હાજલા તરિકે હાલના ગણિત, ખીજ ગણિત (algebra) ત્રીગોમેટ્રી, ભૂમિતિ વિગેરેને જલ્દે સંસ્કૃત "લીલાવતી" અને ખીજ પુસ્તકો અંધારી રાક્ષા ખેરા ? જૂના જમાનામાં આપણું અર્થશાસ્ત્ર બહુ સાફ ગણાયું હશે, સરખામણી કરવા માટે તેનો અભ્યાસ કરવામાં કંઈ ખોટું નથી. તેમાં હજી કંઈ કિમતી તત્વો રહ્યા હોય તો તે આજના અર્થ શાસ્ત્રમાં ઉમેરી દેવાની જરૂર છે. પણ જે અર્થશાસ્ત્ર આજે દુનિયાની આર્થિક સ્થિતિપર સત્તા ધરાવે છે તેને જલ્દે પ્રાચીન "અર્થશાસ્ત્ર" રજી કરવું તે ચોક્કસ ખૂબીય છે.

હમણાં હમણાં આધુર્વેદ અને યુનાની હકીમાનો ઉદ્ધાર કરવાની ઘણી વાતો ચાલે છે. આ ચળવળ તરફ આ લખનારની યોડીક દીલસોજી છે; પણ જે કોઇ સખસ હાલની મેડીકલ કોલેજોને તાળાં મારી જીનાં વધદાંની દુકાનો ખોલવા માગણું હોય તો હું એટલુંજ કહીશ કે ખુદા એવા માણસથી અમને બંધાવો. મીડ વીફરી અને બાળ ઉછેર વિશેના અગાંને લીધે આપણે લાખો કીમતી જીવંતી-ખાસ કરીને બાળકો અને સ્ત્રીઓના-દર વર્ષે ગુમાવીએ છીએ. "મીડવીફરી"ના જ્ઞાનને ચોતરફ ફેલાવવાની જરૂર છે. "શુધ્ધ દેશી" યવા માટે અમણું "દાખા" એને હાથે હજારો સ્ત્રીઓના ભોગ આપવામાં દેશાભિમાન નથી પણ પાપ છે.

હવે ધર્મ શાસ્ત્રની વાત કરીએ. જીના કાવલો અને સામાજિક નિયમો જાણવાની જરૂર હું પીછાનું છું. છતાં તેમાંના કેટલાક વિચારો કૂર અને જંગલી છે તે વિષે હવે કશો શક રહેતો નથી. આપણાં બાળકોને "મનુ," "નારદ" અને "અપરધંબ"ની જીની આદર્શિતિઓ ભણાવીને તેમના મગજ પર એજો નાખવાની જરૂર નથી. અસખત, એ શાસ્ત્રો ઉંચા અભ્યાસ ક્રમમાં સમાવવા જોઈએ પણ તે પહેલાં આ જમાનાને ખરેખર તેમાં સુધારો, વધારો કરવા જોઈએ. આટલું કરવા છતાં આજની સરકારે ઘડેલા કાયદાઓ અને ખીજ દેશના કાયદાઓનો અભ્યાસ આપણે ન કરીએ તે ચાલવાનું નથી. આધુનિક કાયદાઓ, શહેરી ધર્મ (civilis) ખીજ દેશોના રાજપતંત્રો, અર્થશાસ્ત્રો અને રાજદારી વિચારોનો અભ્યાસ આપણી પ્રગતિ માટે ખાસ જરૂરી છે. આ બધા વિષયોના અભ્યાસની શરૂઆત પ્રાથમિક શાળાઓથીજ થવી

નેષ્ટએ, દરેક કન્યા અને કુમારને તેનું ભાન હોવું જ નેષ્ટએ. એ વિષયનો ખરોડો પ્રચાર થશે તો જ આપણમાં રાજ્યદારી જન્મતી અને ચેતન આવશે. તેથી આપણી રાજદારી અભિલાષાને પોપણ મળશે, જેમનો સામે ચેતવણી મળશે, અને આપણી આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો કરવામાં મદદ મળશે. વળી હાલની લગ્નક ટેપારી અને લગ્નક ઝાંખરો વાપરવાની કલાનું શું ? હોવિટર તો પ ને મશીનગનેને બદલે આપણે જુની તીરકામકા ને તલવાર તથા બાલાની લગ્નક શર કરવા માગીએ છીએ ? “સ્વદેશી” થવાના ધખારામાં જો કોઈ એવો ખ્યાલ અમલમાં મેલશે તો તે દિલને ફલા કરી નાખશે.

આ બધું કહેવાનો લેખકનો દેવ એ છે કે દાસમાં કેટલાક બલા માણસો દિલમાં રહે-
શીને નામે ત્યાગ, સાદાઈ, એકાંત છાંદગી અને આત્મભોગની વાતો કરી રહ્યા છે. તે સામે
હું મારા વાચકોને ચેતાવવા માગું છું. * આ બલા માણસો જુનો જમાનો પાછો લાવવા માગે
છે. તેઓ એવા જ મૂર્ખાઈભર્યા વિચારોના પુસ્તકો વેચે છે. ત્યાગ અને આત્મભોગની લાગણી
ઉપદેશદારી કવિતાઓ લખે છે. આ લોકો મુખી છે કે દેશભેદી તે હું નહીં નથી. અંગ્રા
લોકોના સાહિત્યથી જયવાની ગંભીર ચેતવણી આપવાની હું મારી પવિત્ર ફરજ સમજું છું.
પહેલી ને ઉત્તરીવાર આપણે જાણી લેવું નેષ્ટએ કે આજે દુનિયાના કોઈપણ દેશ તેની ગમે
તેટલી મરજી હેય તોપણ એકલો રહી શકે તેમ છે જ નહિ. આપણે એકલા રહેવા માગીએ
તોપણ દુનિયાના ખીજ દેશો આપણને એકલા રહેવા દેવાના નથી. ૨૦૦૦૦ ચોરસ માઈલના
વિસ્તારમાં દુનિયાની ૬ વરતી પરાવતો આપણો દેશ કદિ એકલો રહી શકે નહિ અને તેને
કોઈ એકલો રહેવા પણ ન દે. જો તેનાં કુદરતી સાધનોના દેશોએ ઉપયોગ નાંદ કરશે તો
ખીજો કરશે. રાજદારી અને આર્થિક ક્ષેત્રમાં જ નહિ પણ આચાર વિચારમાં પણ આ
દેશ ખીજ દેશોની સપાટીએ પહોંચવો જ નેષ્ટએ. વરાળ અને વીજળીએ વખત અને અંતરની
દીવાલો તોડી નાંખી છે. હવા, સંજોગો, જાતિ, બાપા, સમાજ, રિવાજ, ઇતિહાસની પરંપરા
વિગેરેને લાંબે ચોક્કસ ભેદો રહેશે છતાં આજથી જસો વર્ષ પહેલાં સવળા પ્રજા એકબીજાથી
જેટલી જુદી હતી તેટલી જુદી આજે રહી નથી. જગત એક કુટુંબ થવાની વલણ
લઈ રહ્યું છે. જો આજુસ એ ચળવળમાં ખસલ નાખશે તો તેના દેશ અને માનવજાતિનો કોઈ
ગથારો. આ ચળવળથી મજબુત, સુદિવાન, શક્તિવાન અને સાધન સંપન્ન પ્રજાએ કંઈ
ખીવાતું નથી. નજાળા, પછાત, ખાપલા અને નવી સ્થિતિ ન આજખવારા લોકો કાંતો નાં
પામશે અથવા ખીજોના સુલામ બનશે.

(આપણું.)

* આ દીકા ડોક્ટર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરનાં કાવ્યો અને લેખોને લાગુ પડતી નથી.

થોડું જરૂરી.

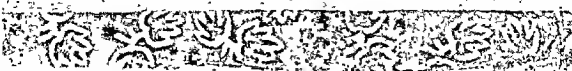
આવતા માસ આગષ્ટનો અંક, અમો આંગળા અંકમાં લખી ચુક્યા છીએ તેમ, નવરંગના આઠ સાલનો બારમો અને છેવટનો અંક થશે અને તે પછીના માસ સપ્ટેમ્બરમાં આ અઢના માસિક પોતાના એક વધુ નવા સાલની, પુરણખતી-ભરી વૃદ્ધિમાં છપલાવશે.

‘નવરંગ’નો નૌરોઝી અંક રાખેલા મુજબનો દળલ મોટો નિકળશે. તે માટે શુજરાતી સાહિત્યમાં સુવિખ્યાત અનેક પારસી, હિન્દુ, મુસ્લીમ લેખકોને આમંત્રણ કરવામાં આવ્યાં છે, અને તેઓ માહેલા અનેક મેહરખાનોએ તો અમારી માગણીનો તુરતા તુરત સ્વિકાર કરી ફેટલીક અનમોદી અને કીમતી પ્રસાદીઓ મોકલી વેલીક આપી છે. એ મોટો નૌરોઝી અંક અમારા સંગીન વાંચણના શોખીન અને કદરદાન વાંચક વર્ગને તમામ મનપસંદજ પુરવાર થશે.

નવી મોટી વારતા અમોએ ગયા અંકમાં વિહીત કયું છે તેમ અગ્રજ સંસારની એક અતિ દિલપછીર અને મનોવેધક મોટી વારતા છે. એ અમારી ખાસ પસંદગીની લખાવેલી છે અને વળી તે એવા લાયક લેખકના હાથમાં સોંપવામાં આવી છે કે તે તમામ ક્ષેત્રમંદ ઉતરશેજ એમ ખાતરીથી માનવાને અમને જરા ખીસદેહ નથી.

અમારી નવી લેટ ‘સંસાર’ છપાવા માંડી છે અને તે હંમેશના મામુલ મુજબ માસ આગષ્ટની આખેરીમાં તૈયાર થઈ જશે એટલે તુરતજ અમારા મેહરખાન ઘાહકો ઉપર વીં પીં પીથી સ્વાના કરી નવા-સાલનું લવાજમ હર વર્ષના રાખેતા મુજબ વસુલ કરી લેવામાં આવશે. એ લેટ એક અતિ ઘણી આવકારદાયક અને કીમતી નિવડશે. લાઈ બહમનજ કાખરાજીની એ અતિ પુરાણી ને વળી તેટલીજ દિલપછીર વારતા એક વાર વાંચના લીધા ખણી હાથમાંથી ચુકવા ગમે નહીં એટલી રસીલી અને ભરદાર છે. ખેડું લખ્યે તો લાઈ બહમનજ કાખરાજીની વારતાઓ માટે કાંઈ લખવાની ગોયા જરૂરતજ નથી. એ શુજેગ બિશદરતુ નામજ એમની વાર્તાઓની સીફારસમાં દેવું પુરતું છે.

‘બરબર નામું’ પણ એજ નવા સાલના નવા અંકથી કવિ આદીલની જૈફ ને વર્ષોની કસાઈ કસાઈને પ્રાહવરદી ધમલી કલમથી આપવામાં આવશે. એ ‘બરબર નામું’ અસલમાં ૧૮ મોટા વોલ્યુમોમાં ‘મુખઈ સમાચાર’ છાપાખાનામાંથી નિકળેલું છે કે જેની કાંટી તુટી પ્રતો પણ આજે ગળવી તદનજ હુલસ છે. અમે આંગળા કંઠયું છે તેમ તે ઘણી જહેમતે ને મોટા ખર્ચે અમોએ હાથ કરી છે ને તે નવરંગના

નૌરોઝ ટાંકણે બાહર પડશે.
જાણીતા લેખક 'રફીક'ની નવી નોવેલ.

- ડીટેક્ટીવ કલાઈડ.

ચીત્રો સાથે.

કીંમત રૂ. ૨૫.

પોસ્ટેજ જુદું.

લખા:-એદલ હોરમસજ દેશાઈ,

બજારગેટ, કોટ,

મુંબઈ.

સંગીન વાંચનના શોખીનો માટે નાદર તક.

નવરંગના પહેલાં સાલની કૃત્તીટ ક્ષણલ, સુંદર બાઈન્ડીંગ કરેલી કીંમત રૂ. ૨૫.

નવરંગના બીજાં સાલની કૃત્તીટ ક્ષણલ, સુંદર બાઈન્ડીંગ કરેલી. કીંમત રૂ. ૧૫.

નવરંગના ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા છઠ્ઠાં અને સાતમાં સાલની કૃત્તીટ ક્ષણલો

સુંદર બાઈન્ડીંગ કરેલી દરેકના ... .. રૂ. ૭

ગણતરીનીજ ક્ષણલો હોવાથી એલેમાસ કરવામાં આવે છે કે
તાકીદે મંગાવી લેશો.

પોસ્ટેજ જુદું પડશે. સરકયુલેટીંગ સીરટમ ઉપર વાંચવા આપવામાં
આવશે નહીં

લખો —

મેનેજર,

નવરંગ,

બજારગેટ, કોટ, મુંબઈ, નં. ૧.

સરજની સાંકલ

લખનાર—સોરાખ બી, તાતા.

મેરવાન દીવેયા પોતાની આંશીસમાં ટબલ આગળ ખુરસી ઉપર બેઠો હતો, જે વેળા તેની મીઠા પાછળની આરીમાંથી આફતાખનો તેજસ્વી પ્રકારો તેના હાથમાં ધરેલી એક નાની સખી ઉપર આજાદ ઝંગઝગી રહ્યો હતો, કે જેથી રોશની વચે તે સખીમાંનો મનોહર મુખડો બની શકે તો તેના ઉલટમંદ જોનારને વધુ દીક્ષણત લાગતો હતો. તે પરીસરત ચેહેરા ઉપર એકાગ્ર-ચિન્તે જોતો હતો, જે વેળા કાંઈ કાંઈ ધડીએ દુઃખજર્ણો નિશ્વાસ તેના દલગીર મુખડામાંથી બહાર પડતો અને તે અમાગ્યો જરદાર જુવાન સહવારનાં તે એખલાં એકાંતમાં ગંભીરી ગીરફતારીમાં ગોયા ગર્ક જતો હતો.

નાની સખીમાંનો તે ચેહેરા ખુશીમાં હરતી તેજી જીણી આંખો સાધતો, મલકાએલા ગોલ જરાવદાર અને આકર્ષી ધાટધટમનો હતો, અને તેના પરીસરત મુખડાની નાની સખીને ઇંડાં રોકા આકારની શુશોભીત આંદીની ફેમમાં મધી લીધેલો હતો.

સખીમાંની તે મનોહર છોકરીને તે જુવાને આહી હતી—પાતો ધીકકારી હતી—જે માધી શું તે, તે જુવાન તે પહે ખાત્રીપૂર્વક ન હતો, સખ્ય કે તેણીનો મીઠો મુખડો એમાંની કાંઈ બી લાગણી રહીત તે બોલો જુવાન બારિષ્ટીથી નીહાલવાને શક્તીવાન હતો. મગર કાંઈ બીજાં મર્દ સાથે સ્વાદીનાં ગોંઠથી એક થવા કાજે, તેને બેવફાઈ અને બેવકુફાઈથી સદાનો તજી જવાની સીદા હીજુપરતીના આદામારટ અપરાધની વાગબી શીદા પોતાનાં બૂંડાં હરતચથી સહજુ ઠરે એવા પકકા ઠેડાવ સાથ તે નાઉમેદ અને મોહોતમાં સરજસરે હારેલો અને નાસીપાસ થએલો જુવાન તે બેવફાઈની નાપસંદ મર્તિથી સદાનો જુદો પડ્યો હતો. દસ વર્ષના લાંબા ગાંઠા પછી તે ઠેડાવ અને તે બનાવ સમુલગો બૂંડી જવાની લાગણી માટે તેને તાજુબી, બરપા થંઝ. પોતાની ખાનગી ફેરકના એક નાનાં ખાંનાંમાં તે નાની સખી આંખેલી અને પડેલી તમામ બૂંડીજી જવાઈ હતી, કે જે ખાતું ધણા લાંબા અરસા પુઠીકે મુદલજ તેણે ઉધાડ્યું ન હતું.

મોહોતમાંની જગમાં સીકરત પામેલાં અમાગ્યા જુવાનની દસ વર્ષ ઉપરની જરકારક કાંઠાણી અને માદ આવતાં તે અમાગ્યાએ દુઃખના લાંબા નિશ્વાસો તે પહે આહાર કાઢ્યા, મગર બૂંડી જઈ માદ કરવાના ખુદ પાક ખુદાઈ નિયમ મુજબ અમલ કરવાનો તેણે નિશ્ચય કીધો.

કાલી દાદામાનજીતું શું થયું હતું તે માટે મેરવાન દીવેયા બેહ તાજુબ થયો. જે આફટકારક બરગરતે દીવસે તે બેવફા છોકરીએ તે જુવાનને હેલ્લી સલામ કીધી હતી, અને

તે વેળા મગસતા સાહારે એવું કહીને કે તેની સાચી મોહોળતને સંઘની તરછોડી કાઢી કોઈ બીજા સખ્સ સાથે સ્વાદીના ન છુટે કે તુટે એવા પવીન ગાંઠથી એક ચંવાને મજબુત નિશ્ચય તેણી કરી સુરી હતી. તે સખ્સતું નામ-કચાખમાં હાડકાં મીસાલ પ્રુચનાર-સુખમાં નડતલ સમાન ચનાર તે-કચાખત સખ્સતું નામ મેરવાન બૂલી ગયો હતો, પણ તે જરદાર સખ્સ હતો; જ્યારે મેરવાન બીચારો તેની મુકામલે તે વખતે એક બીલકુલ મુશ્કેલી સખ્સ હતો-જોયા એક દુગર આગલ તણખલાં જેવે હતો. એકાદ માહામાગર આગલ દીપાં મીસાલ હતો. તેજ માલેતુગર સખ્સ સાથે દાલી પરણી હતી એમજ તેણે ધાર્યું. દસ વર્ષ તુરીક તેણીની કાંઈની ધનનસલ મળી ન હતી. કદાચ તે બીચારી ગરી બી ગઈ હોય.

મેરવાન કડવાસથી સેહેજ શીકું દરગો. ગરીબીની સીદા ગરેરમાંથી તે હવે તવગરીની પાપરીએ ચઢ્યો હતો. દસ વર્ષની વાત ઉપરનો મુશ્કેલીસ છોડશે હવે જરદાર માલેતુગર થયો હતો. પોતાના બીજનેકમાંની પાક પરવરની મેહેરની જખડ નાથું એકદું કાધું હતું. મગર વધુ માતખર થવા સાથે પોતાનો અસલનો ખવાસ છુટી જઈ તે તમામ ભણી, દીલસોઝ અને પરોપકારી બન્યો હતો અને દસ વર્ષની વાત ઉપરની ખેવડા દાલીની નામોશીમરી વતણકથી તેનાં જીગરમાં જરખા ચએલા ધીકકાર તીરસ્કાર નાથુદ થઈ તે જીગર માવા જેવું નરમ અને પોચું થયું હતું. હવે, કાલીના મતેહર મુખજા ઉપર પોતાની તેજરની આખિા ઢેડવતો હતો, ત્યારે એવા કડવાસભર્યા વિચાર માટે તે પસતાયો. તેણે દોલત જમાવ કીધી હતી, મગર જે ચીજ બેહેતર રીતે જીતવાને બેમુશ હતી તે છું તેણે સદાની ગુમાવી ન હતી ! ગમીના શોકા-તુર એહેરોથી તે બપકાર વિચારોની ગીરફતારી વચે ગઈ ગયો હતો જેવામાં તેના એક કલાકે આવીને તેના વિચારમાં ખલલ કીધી.

“સાહેબ, મીં બમન મોદી બજાવા માગે છે કે તમે હમણાં એવનને મળી કહશો કે ?” તેણે ધીમેથી કહ્યું.

“બમન મોદી ?” સેહેજ ચોંકી મેહલ્લીએ કલાક ઉપર નજર ફેંકી. “ઓ, હા, ખેશક મીં મોદીને અંદર આવવા કહો.”

પોતાની સખવાની ડરક ઉપરના ઘોડાં કાગળ્યાં લેવા તે ફર્યો. ત્યારે તેણે વગર નિશ્ચયને કહ્યું કે તે સખી તેજલ ઉપર મુકી. એક ધધાદારી સખ્સ તરીકે મેરવાનને બમન મોદી માટે કેટલુંક માન હતું જો કે તેના નવા જરમાંની હીરાની ખાંણનાં બીજનેજ માટે મેરવાન મનથી જરાબી શતોષ પાર્યો ન હતો. માત્ર બીજનેકની સગાઈ વચે છેલ્લાં બે વર્ષ થયાં બમન મોદીને તે આજખવા લાગે. ધણાંજ જેખમભર્યા અને નારાકારક સંસારમાં બમન જીવેલાવી ધણું દોહોરે ડોહોવતો હતો, તેથી, કેટલે દરજ્જે તેણે મેરવાનનો છતખાર ખેલ્યો હતો. સખ્ય કે જરમાંની હીરાની ખાણ માટે બમન મેરવાન પાસે લગભગ બે લાખ રૂપાની લોન માંગતો હતો, જેથી તે વારંવાર તેને સમજાવવા આવતો હતો.

તે પરજોલો હતો કે નહીં તે વટીકથી મેરવાન બજાવતો ન હતો. છેલ્લાં બે વર્ષ થયાં નાથા સખવી બમન બેહક ખુદાર થયો હતો એમ મેરવાન વાકેફ થયો હતો, અને આવા બીજાં મજબૂત અનેકારે નાથાં મિત્રતા તે ગાલ ન હતો.

બારણું ઉપર યુગ્મને ઇંગ્રેજ પોલીસમાં સળંગ ચઢેલો લગભગ ચાલીસ દીવાની જોઇ કેલો એક સંખ્ય લગાર એકેરા ઉપર છવાઇ રહેલી ગળી અને નાસીપાંસી સાથે અંદર આવ્યો, તેણે તેમણે નજીક પુરતી બેઠી, અને જરાબર મેરવાની સામે ઘાડી મીંચાચારીની મણી સાથે બેઠો.

“વેલ,” બમનેજ તુર્ત શરૂ કરી, “પેલા સ્ટેતમેંટ પર તે નજર કાઢી કે? તે પુરતી પુલ્લી છે નહીં વાઈ? બરમાની એ હીરાની ખાંજુ મોટી દોલત છે, દોસ્ત, એ જ્યારે રાખર કામ કરસે ત્યારે તો બધી રેલાછેલ યવાની. એ સીનડીકેટ મારી પાસે બે લાખ મિલિયન, ને એક મહીનાની મુદત કાઢીછ, તેથીજ હું અંદી આવ્યોછ. પેલી બેકના શેરા રનર કરતાં મારા લખો રૂપા ઘુસી ગીવા, તેથીજ મને તારી પાસથી લોન માંગવી પડેછ; મારાથી વધુ ઠોભાવ નહીં, કાંવળે વખત બહુ થોડોજ છે.”

“હું સમજ્યો,” જ્યાં ચઢાવી વિચારવંત ધપે મેરવાને જવાબ વાલ્યો. “બરમાની ખાંજુની સીનડીકેટ પર મને મુદત હંતખર નથી; બરમાના એ સીનડીકેટ કાઢનારા અંગ્રેજો બોલાને ફેતરીને ખાઈ જનારા મુવાલીઓ નીકલસે; જેથી મારી સકમાઈના બે લાખ રૂપા આવી તે હરામ ગુમાવવા ફાજલ પાડી શકતો નથી.”

“એ ધરખમ ઇનવેસ્ટમેંટ પર મારી હાંગી ગોવા ગીરવી મુકશ એટલો હું ચોક્કસ કહું, મેદસ્તી,” બમને ખાત્રી આપી, “મારી સ્થિતી સુધારવાને કામ્ય એ છેલ્લોજ ચાન્સ છે. એક ફ્રેન્ચ તરીકેજ તારી આગલ હું આવ્યોછ, અને એક ફ્રેન્ચ તરીકેજ મને મદદ કરવા મને બીનંતી કહુંછ, જોહાને ખાતર તુ ના પાડતો ના દોસ્ત. મારે એકદમ પેલા જોઇએજ નેપ્રેએ નહીં તો કે પછી—” અને તે મોટેથી અંગ્રેજે હસ્યો. “મારી સાથે બોલું-યવું” જોઇએ, જે આ ચાન્સ મારા હાથમાંથી છટકવા દેવસ તો હું ખીંતકુલ મુશ્કેલી ને પાયામાલ ધવસ, ચાલ જોલં હવે બે લાખ ધીરેછ કે નહીં?”

મેરવાને શંકમંદ અદાથી પોતાનાં ખમાં હીલવ્યાં.

“બે લાખ રૂપાનો જોખમ જોડવા અને હરામ ગુમાવવાનું તું મને ફકત જણાવેછ,” મેરવાને જવાબ કર્યો. “મને આવી ખાજો પર—”

“પણ જોખમ વગર નહીં છેજ નહીં, મેદસ્તી,” બમને નરહાર મેરવાને શીશમાં ઉતારવા તકરાર કાઢી, “નર્થિંગ વેનચર, નર્થિંગ વેન. ખાજુ જરાબર જોહાસે, જે જેમુલ હીરાંઓ નીકલશે તો બે લાખના બે કરોડ મલશે; વહી તેમાં તારો ભાગમી રાખવામાં આવશે. વહી તે કપ્રાંત—” તે જોહાનો હનો તે વેળા તેમણે ઉપર ઉઘી પડેલી શુશોભીત ફેમમાં જડેલી મનોહર ડાંસી સાયની સખી પોતાના હાથે ઉચ્ચમેલ કરી ફેરવીને જોતાં તે જોખીટ ચોંટા આંગળ જોહાતાં અટકા ગયો, અને ચીંતાતુર સ્થિતિએ ને ફાટકે રાતે તે ઉપર બારિસ નજર કરી કરડા અને કઠોર અવાજે પુછ્યું:

“આએ તે ક્યાંથી મેલવી, મેદસ્તી?”

“શું? સખી?” લાલ યતા એકેરાથી મેરવાને જવાબ વાલ્યો. “જો, એ તો હું એકવાર એક જોહરીને ખીંતાયુતોતો તેના ફેરોમાહ છે.”

“એ ફાટો મારી મોહરદારનો છે,” જમન પુકારી ઉઠ્યો.

તેણે પોતાનું માથું ઉંચે ઠાકુ, અને જને સખ્સોની આખો ખામોશ સુપડીમાં એકાદ પળ અકેક સાથે મલી.

“આ સખી જે છોકરી માથે હું પડ્યો તેની છે.” બગ્દ જેની ઠંડી લાગણી દર્શાવતા જમને જવાબ ક્યો. “એ સખી તારા કબજામાં કેમ આવી તેનો મને ખ્યાલો કરસે ?”

“હા,” શાંત અદાથી મેરવાન બોલ્યો, “એ તે છોકરીની સખા છે કે જેની સાથે હું પછવાનો હતો અને—પડ્યો નહીં.”

“ત્યારે તે તારોજ ફાટો હતો કે જે—” પોતાની આગલ તેબલ તરફ મુરકતો જમન લગભગ ગુસ્સામાં જમડ્યો.

“મારો ફાટો ? વાંટ કે ધુ મીન ?” બોલો મેરવાન તાગુખીથી પુકારી ઉઠ્યો.

એક નિશ્વાસ ફેંકી જમને ઉપર ચરમ ઠાકી, અને કઠોર અદાથી બોલ્યો, “ત્યારે તું એ દાદાવાનજીની ડાળી સાથે અંનગેજ થયેલો ? અને જ્યારે એ દુકતી પછુવા કપુલ થઇ ત્યારે, તે કાંઈ ખીન સાથે તે આગમન અંનગેજ થઇ સુકીતી એમ મને એને કહ્યું નહીં. મેં જાણ્યું નહીં.”

“તુંને પછુવા એને મને દૂર ફેંક્યો, જમન,” શાંત પછુ ગગવતા સાહાદે મેરવાને ખ્યાલો કાઢ્યો. “એમ જણાયું કે દોલતને ખાતર છોકરીઓ કાંઈખી મીન કરી શકે. જ્યાં પૈસાનો અનકાટ જોયો, ત્યાં લોભી છોકરીઓ પોતાનું સ્વમાન છુતીને ખેંચાઇ દણાઇ પડે. તે વખતે હું મુશ્કેલ હતો, જ્યારે તું જરૂર હતો અને મારા જેવા ગરીબને ઠોકરે મારી એ બેદલ છોકરી તારા જેવા માલેતુભરતો પડ્યો પકડ્યો. તેની આવી બેદુદી બેવકાઇને માટે તેને દુઃખી કરવાને મેં ગોયા કસમ લીધા. મારી તેવા કસમ ખચીટજ પાલવાની મકસદ હતીજ, પણ મારા પોતાના મનના વિચારો જીતે કેડે સદાના દોડાવવાથી આજની અજાર પુલીક હું બધું જીતીને ગયો હતો.”

“કાણની સાથે પછુવા તુંને એ ડાલીએ હાથ લાક્ષી આપી સદાનો દૂર ફેંક્યો તે તુંને એને નહીં કહ્યું ?” જમને પુછ્યું

“નહીં, મેં તે પુછ્યું નહીં, અને પુછવાની કશી કનવાર વડીક ઠાકી નહીં.” મેરવાન બોલ્યો.

જમન કઠોર અદાથી હસ્યો. “જહુ વિચીત્ર જાતની—આ અમલાઓ !” તેણે તાગુખીથી પુકાર્યું. “એ છોકરીએ કાંઈ એમ કીધું તે હવે તુંને હું જણાવશ, મેહેલ્લી. વીસ હજારે મેં એ છોકરીને વેચાની લીધી તું ચોક ના, મેહેલ્લી, અને આવી રીતે મારી સામે ડોલા કાઢી જે ના, ખરાબર છેવટ પુલીક સખજ. વેચાતી લીધી એ હસવા જેવું લાગેજ નહીં ? પણ દાખીને પોતાને કાંઈ પૈસા બેઠતાંતા નહોંજ. પોતાના ખુરા અધમી રદમાતલ બાઇને ફાજદારી અપરાધમાંથી બચાવી સેવા તે મંગિલીતી.”

“ઓ ખોદા !” મેરવાન ખેલે આશ્ચર્યથી પુકારી ઉઠ્યો. “દાલીના માથ માટે તો હું કાંઈ બી નાણુંતોતાં નહીં, અને તેં બીન દબાર રૂપાનું તારા જેવા માંહેતુનરને મનસે તો નહીવી રૂપરડી કેહેવાય—તે આપવા તેં કણુથું?”

“મારી સાથે એ પરણે એવી કણુથાટ,” કાંઈ બી લાગણી વિના બમને વધુ ખુલાસો કીધો. “કાંઈ બી કીંગતે કાંઈ બી ચીજ મને નેહતી”તી તે મેં હમેશાં જિભેલી”તી—અને હું એજ દાલજીત છોકરીને માંગો”તો. મેં તેને રાખી, મોહાવતથી ચાહી, દાલી મને મુલ્લજ આહાતી”તી નહીં. એને મને એમ ખુશું નણુવ્યું. તે માત્ર એક સાડુંજ હતું. પણ મારી હેમાકાટ વચે મેં જોખમ કણુથો, એકું દીવસ દાલી મારી દરકાર કરી મને આદારી એવું માની મેં જાગરા ધરોપરા જરી રાખ્યાં. તે કેસમાં કાંઈ બીજી શખ્સ હતો એમ મેં મુલ્લજ નણુવું નહીં તેથીજ બધો તકાવટ, આંતરો અને ફાંચડ પડ્યાં. મેં તેવી જગા બી અટકલ વરીક કીધી નહીં; પણ એક દીવસે મેં દાલીને કાંઈ સખીને ચુમી લેતાં જોયાંત જોઈ, તે સખી કાંઈ મદની હતી. ત્યારેજ બધા બેદ ખુલ્લો થયો. મને જોઈને પોતે પકાઈ આવતાં એકેરાથી તદન લાલચોળ થએલી મેં દીડી. મને જોયાંત જતુન છુરી આવ્યું, અને તેવા આંધલા ચુરસા અને તીરસકારમાં હું તેને મારીબી નાખી શક્યો હોતો. પણ મેં તેમ કીધું નહીં. તે સખીની સખી મને આપી દેવા મેં દાલીને કહ્યું, પણ તેમ કરવા એને સાફ ના પાડી; મને બતાવવા વરીક ના પાડી. અને જ્યારે મેં તેની પાસેથી જુટાવવાની કોશિશ કીધી, ત્યારે હોખતોજમાં દાલીએ તે ફાટોના જોતજોતામાં કટકા છુકલા કરી નાખ્યા. હું હવે બધું સમજ્યો. તે ફાટોમાફ તારાજ હતો, મેદલી.”

મેરવાન ખુરસી પાછલ અડેલી પડ્યો, અને મુશ્કેલીએ દમ લેવા લાગ્યો.

“અલજત તે લેળા મેં નણ્યું નહીં.” તે સંગદીલ સખસે સખત અને દવાહીણ અવાજે આજુ રાખ્યું. “જો મેં તે વખતે નણ્યું હોતે—તે સખીનો સખ્સ કોણ હતો તેનાથી જો પાકેક થયો હોતો, તો હું નકકી માનુંજ કે મેં તેને તાજરનોજ દાર કીધોજ હોતો.”

“પણ તે સખસે તુને કાંઈ છત્ર કીધેલી નહીં, કે નહીં હુન્ન દીધેલું,” મેરવાન જડપથી વચે ગંભીર અદાથી બોલ્યો. “હવે ત્યારે તું મને શું હાર કરવા માંગે છે?”

જમત ખોટાં દીલતું હર્યો.

“ઓ, કીયર, મોડા” તે પુકારી ઉઠ્યો, “તે વખત, સંજોગ અને સ્વભાવ હવે વડી ગયો. બધા કેહેર વેર હું બૂલી ગીધો. મેં લાંબા વખતનો જોવદા દાલી સાથે છેડો છોડવી નાખ્યો છે.”

“છેડો છોડ્યો? વાંટ હું યુ મીન, જમત?” ફાટો લેળે ફકરમંદ ધપે મેહેરવાને પુછ્યું.

“હું જે કહેલું તે હમેશા બોલ પાડુંજ, જેવા એકજ સંખુનનો ચીવટ આદમી છેડે. પેલી સખી પછી આજુ સાંજગડ થયા લાગી, બમને વધુ ખુલાસો કીધો. “કદચ દાલીએ એમજ વિચાર્યું કે હું એને દેરાન કરી જુરી રીતે વર્તતો”તો, પણ અજાત હું તેમ વર્ત્યો નહીં. એમાં બધો એનોજ વાંક હતો, કાંઈકે મારી માયા મેદજબની લાગણીનો બેદદ જુરો સરોપાવ આપ્યો. અને મારા પ્યારનો બદલો ધીકકાર અને શીટકારમાંજ વાલ્યો. વગર મનાયીજ માત્ર પોતાના દગલગાજ બંધને જયાવવાની આક્રમ ફજને ખાતરજ તે પરણી હતી એમજ

મને પાછું એને જણાવ્યું, અને છેવટે મને ધીકારથી વર્ગી મને એજ સદાની તરછેડી અને તજ ગેષ. કાંઈ બી ચેટવણી વીના એક ચીકી મુકીને ચાલી ગેષ, જેમાં એવું લખ્યું કે મારી સાથે તે વધું લાંબો વખત છતી શકતી નથી, અને તેને પાછી નહીં લાવવા પાતો. શોહાધી કાઠવાની કોશેશ નહીં કરવા એજવખતથી માંગી લીધું હતું. અને તારીજ માફક મેબી ખુદાને બાર કસમ નોંધાવ્યા. મારી આગણ પાછી ફરવા તેને અર્જ નહીં કરવા કે તેને શોહાધી કાઠવાની કોશેશ કદીબી ન કરવાના હડકડતા કસમ લીધા. મારે મનસે તે દીવસથી તે મરીજ ગએલી છે, તે વખતથી તે આજની ધડી તુલીક મેં એ દાલી પર મારી ચરમ દેડવીજ નથી. હું જો બધું જાણુંછ તે એજ કે તે કદાચ મરી ગેષ હોસે.”

“પાતો બ્રૂખમરો સેવતી હોય!” ઉડી દીવસેઝ લાગણીથી મેદરવાન પુકારી ઉઠ્યો. “ઓ, ખુદા! તું આવી રીતે કેમ વતી શકેછ? શું તુંને જીગર નથી!”

“પેલા ઈજીપ્તના દારો માફક તે જીગર પથર થયુંછ,” તીરસકારથી બમને જવાબ કર્યો. “તું એમ કશ્ચારસીક ના થઈ જા, મેહેલ્લી, દાલીએ પોતાનોજ માર્ગ પસંદ કર્યો, મેં તેની ખાસેવીનતીથી કરવા દીધું. એ બધું મને પસપા પછી ત્રણ વર્ષે જન્મ્યું, અને પેશો ફાટો.—તારો ફાટો—ફાટી નાખ્યા પછી ત્રણ મહીને થયું. અદેખાઈ અને વેરનો તખકકો હું વે વીતાવી ગયોછ તે તારે માટે તો નશીગવતું છે, મેહેલ્લી.”

“સાન વર્ષ આગમજ!” મેરવાન ખરાં દીલની જોસમર માયાથી પુકારી ઉઠ્યો. “આ બધો વખત તેવું શું થયું તેનો કાંઈ આશંકયા તુંને નથી? કદાચ દાલી પોતાના માથાપાપને ત્યાં ગેષ હોસે.”

“લાંબો વખત થયો ખેલ તેઓ ગુજરી ગયાં,” મંબીરાઇથી બમને જવાબ કર્યો. “એક માંસી હતી જે પર દાલી કાગળ લખતી—તી—આલીખાઈ મારી જે બદનેશ રહેતી—તી. હું જાણુંછ ત્યાં લગીન દાલીની એજ એક અતલગતી એખતી સગી હંયાત છે. હજીબી તું એની પર માયા મોહોખત ધરાવેછ?” મક્કેરીની ધપે કકોર હસીને બમને પુછ્યું. “તે બેદીલ ને બેવશા ઝોરત!”

“તું માયા મોહોખત તેની પર નથી ધરાવતો તે મારે માટે પુરતું છે, બમન,” મેહેલ્લી કડવાસથી નેણ ફેરવી ગુરસાથી ઠપકાની ધપે બોલ્યે, “તે ઝોરત સાચી ને વશદાર છે. ગમે તે પશુ તે ખુદ ખુદાના મેર તુલીકની મારી મોહોરદાર છે. દુઃખ અને આશ્વતમાંથી તેને બચાવી લેવાની તારી માનમરી આજન ફર્જ છે.”

“પોતાની મરજી મુજબ ધસડાખે તજ જવાતું પસંદ કરે તે પર મારી આજન ફર્જ નથી, મેહેલ્લી,” બમને વચે પુકાર કીધો. “અને મને બોલવાની રમ આપસે કે બીજાની સલાહ શીખામણ વગર મારાં પોતાના માનની સંજાળ લેવા હું પુરતો શકતીવાન છેડ. મે તુંને આ બધું કાંઈ કહી દીધું હોશે તે મને સમજ પડતી નથી. જો તું વચે નહીં હોતે તો દાલી મારી દરકાર કરતે અને મને ખરાં દીલની ખુશીથી આહાને. મારે મનથી એ જીવતીબી મુવેલી છે.”

“એ તારી મોહોરદાર છે.” ઠપકાની ધપે મેહેરવાને પાછી તકરાર કીધી, “માવ આંજે સહવારેજ સંજોગ હેળ આ સખી હાથમાં આવતાં યાદ થઈ તે આગમજ એ દાલી સાથની

આગલી માયાને લગતી વાત કું સદતર બહીજ મએતો બેમાથી એક જણે દાલીને શોહોધી કાઢી તો બેઠએ. તું નહીં શોહોધશે તો હું પ તો મેલવશ”

“અને પછી ?” ઉચે હમે બમને પુછયુ.

મેહેલી ખુરસી ઉપરથી ઉઠયો, અને હસકેરાએલી અદાથી તે ઓરડામાં પોતાના ગજવામાં હાથ મેલી ફર્યો, જે પછી એકદમ બમનની ખુરસી આગળ ઠોભી પોતાની આંખોમાં તીક્ષ્ણ કાકલુદીની રોશનીથી તેને જોતા બેઠયે. “હુક હપર, બમન, તું શેહ કે તારી-તારી મોહોરદારને તારી આગલ પાછી ફરવા નહીં કેહેવા કે તેને શોહોધી નહીં કાઢવાના કસમ પાઠ્યાહ. પણ ધાર કે હું તેને શોહોધી કાઢી તારી આગળ પાછી લઈ આવું” તો—તો પછી શું ?”

“તું જૂની ગએતો દીસેહ કે તે છોકરીના જુના ચાહતા સખસની તે છોકરીના ધણીને ધણી વીચીત્ર ફરખાસ્ત છે,” કપકાની ધપે બમન બેઠયો. “તારી મતનબના જેર લાભ માટે કું શક ધરાવેહ.”

“કું તેમાં કોંઈની લાભ મેલવી શકવાનો નથી,” કડવાસથી મેહેલી બોલ્યો. “સીવાય કે એક વફાદાર અને ખીન એખસરેગી ઓરત માટેના મારા ખોટા સુધાગ માટે તોજેશ ફરવાની લાગણી ધરાવવાનો શતોય મળે એ મારો કાઠાણી કીરમે દસ વર્ષનો મરી ગીરો. જે દાલી આવવા માગે તો તું તેને પાછી નહીં રાખી શકશે ?”

“નહીં ! એક ધડી બી નહીં,” ટેબત ઉપર હાથ અશ્રુની મજબુત ઠેકાય સાથ બમન બેઠયો. “જે કસમ પાઠ્યાહ કે નહીં રાખવાનો, તે નહીંજ પાછી રાખસ પણ, નકામી છોકર કંઈ કરેહ. તે હેમક ને છલ્લી દુકતી પાછી આવવાની નહીંની”

“જે તે કબુલ ઘણે તો તું ખુશી યહ શકશે નહીં ? તું એને હેત માયાથી આદર સત્કાર કરશે કે નહીં ?” મેહેરવાને વધુ દલીલ કીધી.

“તું હુશ્વાર એડવોકેટ થાય ખરો,” મસ્કરીથી તે ખીન્ને શખ્સ બેઠયો. “પણ તું નાહક વખતની બરખાદી કરેહ આટલાં વર્ષો પછી દલીલ કવાં છે તે બેમાના આપણે એક બી નથી જાણતા આપણે બેઉ બુલી જઈએ પણ નહીં એ નાસાએક દુકતીને છુટી જવા કે માફ કરી શકવાનો નથીજ માલ હવે બીજનેસની વાત કર”

“નહીં,” જતુનથી મેહેરવાન પુકારી ઉઠયો “જે તું હજી તેની ફરકાર કરતો હોએ, તો તું દાલીને કોય પાછી રાખે તે સર્વથી મોટું કારણ છે”

“એક ઓરત જે મને ધીકકારે ? મારો જવાબ તું ને મળી ચુકયો એમ તું ને કેહુહ,” બમને ઘુસ્સાથી જવાબ વાલ્યો. “જા—તું ને ગમે તો શોહોધી કાઢ-તારે ગમે તેમ કગ-પણ તે બેવશાનું નામ મારી આગળ કહી બી કહેતો ન. તું સામજેહ કે મેહેલી ?”

“જે કું દાલીને શોહોધી કાઢી શકશ, તો તીધી તેને તારી આગળજ પાછી લાવશ” ચોંત અદાથી મેહેરવાને ફરખાસ્ત કીધી. “મગા, જરા માયાણુ યા ! હુક હીપર, કું તારી સાથે સાદુ ફરવા માગુહ—કે જેમ દાલી માથે તેના બાઇની બાનદમ્મા અગાઉ તે માટું કીધેહ તેમ. તું જાણેહ કે હું મહેસને પ્રાયાબાન ઘણ ગીયેહ આખરમાની ખાણની સીનડીકેટમાં

બે લાખ નહીં મળશે તો તુંને કાનૂનેકડતો ભગ કરવા જતેમાં જવું પડશે: તેથીજ હું સાદુ કરવા માંડું છું, ધાર કે દાખીને શોહોધી કદી તેને વાછી કરવા સમજાઉં, તો તારી મોહોર-દારને પાછી રાખવાનું તું કયુલ થાએ તો હું બે લાખ રૂપ્યા આપના પ્રાંતીસ કરું છું નહીં તો નહીંજ. યાદ રાખજે, કે આ સાટાં પર તારી આમર અને જરદાર સ્થિતી લટકેલી છે”

બમન ઓચીંત ખુરસી ઉપરથી ઉડ્યો અને ગમગતા સાદાદતો પુકાર કરતો પાછો ફરસાઇ પડ્યો. તેનો ચેહેરો ખેત જેવો શીકકો પડ્યો; તેની આંખો મિચાઇ ઝેઈ, અને તેનું માથું ગાજુમાં ઝુમી પડ્યું.

“પાણી-ઓ જલદી પીવાડ-મને પાણી—” તે હાંફતાં લકડતી જખાંને બોલ્યો.

ખુણામાં પાણીના કુળ આગળ મેદરવાન દોરી ગયો, અને ગ્લાસમાં પાણી લાવી કંટકું પીવાડ્યું, અને ખાણામથી કોલનવોટર કાઢી તેના મોઢાં ઉપર બરી સુંઘાડ્યું.

કંટલીક મીઠી વછી તે બેમાન રાખસ દુસ્વાર થયો, અને મુકેલીથી જોઈથી દમ લેતાં બોલ્યો: “હાર્ટ! હાર્ટ! મા મને એમજ આક્રમ આવેછ. થંકસ, હવે હું ઓઠ રાખટ છેલું. ‘‘તારા ઓટક છેલ્લો થોડો વખત થયો ચાલુ થાકછ. મારો તખીય ફર ચીંતાતી વાતો નહીં રવાની બવામથ કરેછ. તુ શુ માડું કરેછ? મારી ફાલીને પાછી રાખું તો તું મને બે લાખ રૂપ્યા આપવા કયુલ થયછ? વેન—હું કયુલ થાઉંછ. કાંઈ ખી બોજે મને મારી આમર બચાવવા પૈમા તો જોઈએ તારે મને તે કર પથુ યાદ રાખજે કે મારી ધપપાણી-ને તે હેજી હૈયાત હોએ ને તેને શોહોધી કાઢવા તું ફનેલ વામે, જે બીવકુલ શકમથુ છે, તો પોનાને પાછી લેવા મને પેહેલા પુછી શકે. મેં કમમ લીધાછ કે મારે એને કદી ખી પુછવું નહીં. તેરી શરતે હું કયુલ છેલું”

*

*

*

બીજી દીને લસો મેહેરવાન પુણ્યવંતું કામ કરવા બદનેરા જવા તરમીનસ ઉપરથી ઉપડ્યો. પાલલી રાત્રે ત્રેન બદનેરા આવી અને સડવાર તુરીક વેગીમ રમમા વખત ફાઢી તે પારસીની વંસતીમાં ગયો અને આલીમધ માસી અને તેની બાણેજ દાથી દાદાચાનજી માટે જુસ્તેજુ કીધી; આખરે કાંઈક મુશીયતે આલીમધ માસીનો પતો મળ્યો.

“હું ધણોજ વીચીત સંદેસો લઈ આવ્યોછ, બાબ,” મેહેરવાને નમ્રતાથી શરૂ કીધું. “મને મદદ કરનાં હું તમને કાકતુદી કરુંછ. હું તમારી બણેજ-દાથી મેં દીતો જીતો મીત છેલું. દાલીને ધણીજ અગર જોગી વાતના ખુલાસા કરવાનો હું. દાલી કયાં હાલ વસેછ તે તમે મેહેરવાની કરી કહી શકશોછ?”

“મારી બાણેજ દાલી હાલ મારી સાથે રહેતી નથી, બાબ,” આલીમાસીએ કંડા વર્તણુથી જવાબ આપ્યો.

“હાલ એટલે ?” શંતોષથી તેણીના શખ્દો પકડનાં મેહેરવાને પુછ્યું. “તારે થોડુંકની ખાત પરતો દાલી તમારી સાથેજ વસતીતી ?”

“હા બાબ,” લગાર દુઃખદાએક સિયતિથી આલીમાસીએ જવાબ કયો. “તમે કદાચ બાણેજ કે દાલીએ થોડા વર્ષ પર ધણાં કમનસીમ લગન કીધાં. એક પારકા સાથે તેવી ખાખત પર ચુનોમરા કરવાનું હું જવેલેજ પસંદ કરું. એ—”

“બીહો ના, બાઈ, મને તેની અધીન્યમ છે,” મેહેરવાને ઝડપથી વચમાં જવાળા આપ્યો.

“મને સત્ત માનજો કે મારાં છગરમાં એ અબાગણી છોકરીના સાચા લાલોજ સમા-
એલા છે. એના ભરથાર અને એની વચે પાછી સમજુટી કરવાની કોશિશ કરવાની મારી ઇચ્છા
છે, કે જે ભરથારે ગેઠગુજરી જુલ્લી જવા ખુશી જતાવીજ, આલીબધ માસી. દાલીને શોહોધી
કાઢવામાં મને સહાય થવા તમને કાઢજુદી કરેજ.”

તે બત્તા સપ્સની મીનતગરી આવરતા અને દીક્સોઝ લાગણીથી આલીમાસીનું સંગદીક્ષ
ખરો ખુલાસો કરવા પીગરંધું, અને આખરે મેહેરવાન દાલીની ભાલ મેલવવા ફતેહ પામ્યો.

“દાલી મારી આગલજ સીધી ચાલી આવી,” આલીમાસીએ ખુલાસો કીધો. “મારી
દાલત ગરીબ હતી એમ એને જાણ્યું તેથી છોકરીએને બરવા સીવવાનું શીખવવા ને મધરાત
સુધી આંખ તોડી સીવવા સાંધવા બહુ જેહેમત એથી ગુજરાણ કરવા પડી. જે પછી અહીંની
સ્કુલમાં માસતર તરીકે ધણાં દુકં પગારે રેહી વણુ થોડા વખત થયો આકોલાની સ્કુલમાં મોટે
પગારે આકરી રેહીજ, ને કોઈ કોઈ છુટ્ટીના દીવસે મને મલવા આવેજ, અને મારી પર બી
થોડાક પૈસા મોકલી આપેજ.”

મેહેરવાને ધીરજનો લાંબો દમ એમ્બો; આલીમાસી પાસથી સરનામું લઈ તે પાછો
રેરેસન ઉપર ગયો, જ્યાં જમીને કલાક પછી આવતી ત્રેનમાં તે આકોલા ગયો; તે બીલકુલ
અધીરો બની ગયો હતો; ક્યારે તે બલો સપ્સ બંને ધણી-ધણ્યાણીને પાછાં એક કરવાનું
પુણ્યવંતું કામ પાર ઉતારે તેની જગરી અધીરાઈ તેને લાગી.

એતેક્કા સ્કુલથી પાછી ફરતી મનોહર દાલી મેહેરવાનને રસ્તામાંજ મળી, ટાંગો ઉભો
રાખી તેમાંથી કુદી પડી તે આશ્ચર્યથી ધીમેથી પુકારી ઉઠ્યો. “દાલી ! દાલી !”

ફકરમંદ ધપે દાલી તેનો એહેરો ટીકતી ઉભી, જેથી તે અધીરો જુવાન પાછો પુકારી
ઉઠ્યો. “દાલી ! મને શું નહીં ઓલખતી ?”

“મેહેલ્લી !” તેણી મુસ્કેલીથી દમ લેતી પુકારી ઉઠી. “મેહેલ્લી-તમેજ ખરેખર-નહીં
હોઈ શકો ?”

અને એમ્બીટ ગેઠગુજરીની બચંકાર કાંઠાંણી યાદ આવતાં તે કમનસીબ છોકરીને તમ્બાર
આવવા લાગા, અને ટાંગો-પકડી લીધો, મગર તેજ ધડીએ મેહેરવાને સમયસુચકતાથી તેણીને
પીઠેથી પોતાના હાથોએ ટેકવી રાખી. તેણીની તેજ આંખો આંસુથી નુકુમ્બી ગઈ, અને હુખનો
નથાસ તેણીના શીકકા મુખમાંથી બાહાર પડ્યો.

“તમે અહીં કાંવ, મેહેલ્લી ?” ધીમેથી દાલીએ પુછ્યું “શાને માટે અહીં આવ્યા ?
તમે-તમે તો મને વીસરી ગયાજ.”

“અહીં હું આવ્યોજ,” ધીમેથી તે બલો જુવાને જવાબ કર્યો. “કારણ કે તું કયાં હતી
અને શું કરતીતી તે મેં આજે જાણ્યું. અને મુખ્યતઃ તારા ભરથાર આગલ લઈ
જવા અને આવ્યોજ.”

એકાદ પળની ખામોશી પછી દુઃખનો લાખો નિવાસ ફેંકી દાલી બોલી, “તમે મારી ખાખતમાં એટલી લાગણી ભરી કાલજ કરોજ તે ઘણું સારું છે. પણ મને ફરતું છે કે તમારી ત્રણ વરખાદ જવાની. સાહેબજી.”

“નહીં, દાલી, મને બરાબર સંભલી છે.” તેણીને અટકાવીને તે માયાથી બોલ્યો, “તારી સાથે ગંભીર શુદ્ધતેય કરવા માંડું છું. આપણે ક્યાં જઈએ?”

દાલી નજીકનાં પોતાનાં કોટેજમાં મેહેરવાને લઈ ગઈ, જ્યાં બુદી આવા પાસે આ તૈયાર કરાવી કપડાં બદલી તે તે દીલસોજ જુવાન આગલ પાછી આવી.

“હું ઘણી બદલાઈ ગઈ છું, મેહેરવાની?” શ્રીકાંતે હસી તેણીએ પૂછ્યું.

“નહીં, દસ વર્ષ ઉપર તું જેવી હતી તેવી મને દીસેજ, દાલી. જે હું હવડાં જાણું છું તે અગાઉ તે વેળા હું જાણતો તો નહીંજ, કે તું મને છોડીને ચાને માટે બનને મોદી સાથે પરણી ગઈ. બલી છોકરી, મેં તું તે વેળા ઘણા ગેરમનસાઈ કીધો. હવેજ તારા ઘણી પાસથી બધો બેદ મેં જાણ્યો. એટલે, મેહેરવાન કે ફર્જ વચે હું સુડી વચે સોપારી મારું સપડાઈ ગયેલી.”

“પ્રુદાને ખબર છે કે તેવી ફર્જને ખાતર તમારી સાચી મેહેરવાન છોડતાં મને કેવું માહાભારત દુઃખ સોસવું પડ્યું છે. હું પરણી પણ બીલકુલ વગર મને, વગર ત્યારે, અને વગર લાગણીએ, કાંઈક જે કાંઈ મારા જીવનમાં હતું તે-તે તો-તમનેજ આગમનું સારું કીધું.”

“તારે હવે તારા ઘણી આગલ પાછું જવુંજ પડશે, દાલી. હું બધી સમજુદી કરાવું,” મેહેરવાને તેણીને યદાવી, “એ બી તુંને પાછી તેડો.”

“એવને એડવોકેટ તરીકે તમને મેહરવા, મેહેરવાની?”

“એ પોતે આવી શક્યો નહીં.”

“અને તેવન આગલ જવા તમે મને પુછોજ?”

“હા-તેથી મને ઘણી પ્રુદાલી બરપા ચશે. મારું માન, માહાલી છોકરી, અને બધી અટપટ બુલી જા, ને મારી સાથે આવ-કોઈને ખાતર નહીં તો મારે ખાતર. બીલો કે જુડો પણ ખાવી.”

“ત્યારે-તમારેજ ખાતરજ હું પાછી જવડા, મેહેરવાની.”

દર્બારી પ્રુદલીટ ચતાં જીવે મેહેરવાને માયાથી તેનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ લાખ્યો.

એકદમ તેજ દીવસે ત્યાંથી ઘટતો બંદોબસ્ત કર્યા સીવાય આવવાનું ન અને એમ કહીને દાલીએ ચાર દીવસ પછી તૈયારી કરવા કહ્યું, જે મેહેરવાનીએ કહ્યું કીધું. નેટલા દીવસ તે બીલો જુવાન ધર્મસાલામાં રહ્યો.

જે દીને તેણે ઉપડનાર હતાં તે સદસરે મેહેરવાને બંધન મોદી ઉપર અરજી તેવીગ્રામ કીધો, કે તે દાલીને પાછી લાવતો હતો. બીજા દીને સાંજે આવી પુગરી.

તેઓ મુખાષ્ટ સાંજે ઉતર્યા. વાંદરા દીલ રોક પર એક બંગલામાં બસન રહેતો હતો, જેથી મેહેરવાને ખાડેતી ટંકસી કાઢી અને લગભગ આઠ વાગે બંગલે આવી પોહોંચ્યાં. તેઓ અંદર ગયાં, અને શેઠ ગબરાતા હતા, એમ નોકરને મોઢે સાંભળી તેઓ આતુર સ્થિતિએ ઉપર ગયાં.

બસન બિ'છાંતો ઉપર તાસવીસ કરતો પડેલો હતો, જેની આગલ તેની બેહેન કુમી ઉભી હતી. મેહેરવાન દાલીનો હાથ પકડી આગલ જઈ બોલ્યો;

“બસન, તારા કેહેવા મુજબ હું દાલીને લાવ્યોછ. હવે તુંને સંધ્યારે રહેશે.”

તે અંગાગણી મોહોરદાર આંખમાં આંસુ સાથે તેની આગળ ગેદ્ર અને તેના નાતવાન હાથ પોતાના હાથમાં લીધા.

“બહુ મોડું—બહુ નંકમું,” લઈડતી જવાની હાંફ ચઢતા બસન બાથુવુંડ બોલ્યો. “મારે અજલ આવીય—હાટેનું આકર—ઓ—મેહેલ્લી—મે” સતો કાઢી—રેતો—પચાસ હજાર ડીકી—માફ કરજ બરજે. મારી અજ—મારી બેહેન કુમીની રુબાલ લેજે, દાલી—માફ કરજે મને—મને—મેહેલ્લી—અહીં આવ—” તેણે ધુજતા હાથે મેહેરવાનનો હાથ બાલ્યો, જે સાથે દાલીનોબી હાથ પકડ્યો અને મુરકેલીથી દમ લેતાં બોલ્યો:

“તમે બેહ સુખી—ઓ—મને—આકરાં—ઓ—મેહેલ્લી—માફ કરજ—કુમીને દાલી માફ અને તે પછી કેટલીક મીનીટની બારી અછાડપછાડ પછી એકવારનો લખોપતિ બસન મોઢી શેર સત્તાની મોહોકાણુમાં રાખપતિ બની સદાનો માર્ગે લાગો.

બસનનાં મરણ પછી માંગનારાઓ તેના બંગલા ઉપર ધાડ લાવ્યા પણ કપુલાટ મુજબ એક વારનો મુકલીસ પણ હાલના તવંગર મેહેરવાન દીવેચાએ બસનનું કરજ બરી તે બંગલો છોડવી મરનારનાં બેહેન કુમીનાં નામ ઉપર કરી આપ્યો.

એક મહીના પછી બ્યારે તે દાલીને મલવા ગયો ત્યારે તેણીએ પોતાની આલીમાસીની આગળ પાછી જવાની ખાહેચ દર્શાવી પણ તે બલો જુવાન હેટથી પુકારી ઉઠ્યો. “દાલી! હવે વધુ વખત હું દીલ કરવાનો નહીં. આખરે હવે હું બોલી રાકરા. એક વેળા માન આપન જઈને ખાતર—હું મારાથી છુંડી ચમ, પણ હવે તુંને છુટી કરવા કે રાખવા માંગતો નથી. આટલાં વર્ષો તુલીક મેં તારી કેવી ટગર કાઢેલી, કેવું હેટ અને વાહાલ સાચવી રાખેલાં. વાહાલી દાલી! હવે તો તારે મારી સાથે સ્પાદીના ગાંધી એક થવુંજ પડશે.”

અને જવાબમાં તે મીઠી ઓરત તે હેતવંતા બલા જુવાનની ગોદમાં વાહાલથી દબાઈ. બલા માતબર મેહેરવાને જદનેરુથી મધુરી દાલીની આલીમાસીને સદાનાં બોલાવી પોતાના બંગલામાં રાખ્યા, અને બસનની છમસી પછી બને વાહાલાંઓ ન તુટે કે છુટે એવા ચીવટ ગાંધી પરણીને એક થયા. હાલ તેઓ આલીમાસીની રાહબરી હેઠલ રીજરાડ ઉપરના એક મુશોબીત બંગલામાં અકેકનાં સુખ અને વાહાલમાં અમન અંગનના વધબવમાં કાલ નિર્ગમન કરે છે.

"અસલ એ રાહ સુદ્ધિનો!"

(ગઝલ)

અનહલક તાનમાં ઉછળે; હૃદય સિંધુ તણાં મોજાં!
સદા મરતાન થઇ ઉછળે; અસલ એ રાહ સુદ્ધિનો!

હું! તું! ના લેઠ બૂલીને:-

મકળ સંકેતને ત્યાગી! (૨)

સનમ ના ચર્ચામાં જડેવું! અસલ એ રાહ સુદ્ધિનો!

વિસારી આફતો સૌ કો!.

સ્વિકારીને સફર સારી! (૨)

શરેના બુત—ને લાવિ; અસલ એ રાહ સુદ્ધિનો!

લલે આલમ ખુશી હો કે!

ખફા તેની નહીં પરવા! (૨)

કરે દિલ્દારની પૂજા—અસલ એ રાહ સુદ્ધિનો!

છવન ના ભાર બુસીને!

સફર નાં સાર ચુસીને:- (૨)

સદા અંગાર પુછી લેં! અસલ એ રાહ સુદ્ધિનો!

ન મોઢે સાટીના ખેલો!

ખરે! હા! તે સુદ્ધિ ચેલો! (૨)

ન કેઇ કહી શકે મેલો! અસલ એ રાહ સુદ્ધિનો!

સદા જોડે પ્રાણ મોંપીને:-

સનમ સરકારને રસહીન! (૨)

તુદ્ધિ! તુદ્ધિ! તાનમાં રહાલે! "અસલ એ રાહ સુદ્ધિનો!"

"રસહીન."

“હરમત આરા—બેગમ.”

એક ઇતિહાસીક દૃષ્ટી વારતા.

લખનાર:-દોરાબ બી કટલી.

પ્રકરણ ૧ લું.

આ વાર્તાના ઈ. સ. ૧૯૬૨ ના મુલાઈ માસની પહેલી તારીખે આરંભ થાય છે. રાતના અગીયાર વાગ્યા હતા. દિલ્હીના બાગરોની રોનક ફીફી પડી જતી હતી. આવા સમયમાં એક બહાદુર તરુણ નગરના એક બજારમાં ઘણીજ બેપરવાઈથી ધીમે ધીમે આગળ અને આગળ ચાલ્યો જતો હતો, એટલામાં બીજા બે મનુષ્યો કે જેઓ હથીયારબંધ હતા, અને જેમનામાના એકના હાથમાં ફાતુસ હતું, તેઓ પાછલથી આવીને તે તરુણના શરીરને લાગીને પસાર થઈ ગયા. પરંતુ જેવી તેમની નજર એ બહાદુર જવાન પર પડી, તેવાજ તેવો તરજ અજાણ થઈ ગયા અને એ યુવકને આડી આંખે જોતા જોતા આગલ વધવા લાગ્યા. તેમની આવી જોશને જોઈને તે હીમત બહાદુર યુવકે ગંભીર સ્વરથી પુછ્યું કે:-

“દોસ્તો, તમે મારામાં એવી તે શી અજાણ્ય બીજ કે આમ વિસ્મયતામાં પડી ગયા? તમારી આંખો માહરામાં કોઈ પ્રકારની નવિનતાને નીહાલી શકે છે કે શું?”

તે તરુણનો એ સવાલ સાંભળીને તે બન્ને પુરૂષો ઉભા રહી ગયા. તેમનાં એકે તેને ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે:-“જુહા, જતાજે મન, અમારી નજરમાં તો આપ કોઈ અજાણ્ય ધનસાન દેખાઓ છો. અમારી આંખો તમારામાં ઘણીજ નવિનતાને નીહાલી શકે છે, શું આપ મુળ દેલ્હીનાજ નિવાસી છો?”

“જી નહી, આલ્લીજનાળ, હું દિલ્હીનો નહિ, પણ મુળ આગરાનો નિવાસી છું, અને આજે સંધ્યા સમયેજ અહીં દેલ્હીમાં આવ્યો છું.” તે તરુણે કહ્યું.

તેનો આ જવાબ સાંભળીને તે બે મનુષ્યો તે યુવકની વધારે નિકટમાં આવી લાગ્યા અને એકવાર ચારે તરફ નજર ફેરવીને બીજા મનુષ્યે મંદ સ્વરથી કહ્યું કે:-“તમે આ દિલ્હીમાં નવા સવા આવેલા અને અહીંના લોકોથી બીનવાકેફ

હોવાથી આટલી મોટી રાતે દિલ્હીના આ-માર્ગમાં એકલા એકાદ હથીયાર વગર ફરી રહ્યાં છે. તગારી આ હીમતને જોઈનેજ હમને અન્યથા થઈ હતી.”

“પરંતુ દેલ્હી જેવા રાજનગરમાં આટલી રાતે હથીયાર વીના અને એકલા ફરવામાં એટલો જાધો લય શાનો છે, એ માહરા સમજવામાં આવી શકતું નથી.” તે તરફે અન્યથાથી કહ્યું.

પહેલા માણસે કહ્યું કે:—“આજ કેટલાક માસથી આ બગરના કોઈ પણ એક ભાગમાંથી એક અથવા બે મુઠાં રોજ સવારમાં પડેલાં મલી આવે છે. તે મુઠાંની છાતીમાં છરાનો એક મોટો ઘા પડેલો હોય છે અને તેથી એમ અનુમાન કરવામાં આવ્યું છે કે એ સર્વેને મારવાવાલો કોઈ એકજ હત્યાકારી હોવો જોઈએ.”

“એવા ઘોર અત્યાચારી પાતકીનો કાંઈ પણ પતો નથી મલી શકતો?” તે સુવકે વચ્ચે પુછ્યું.

“જાદશાહના શીયાહીઓ અને સરદારોએ તે પાપીને શોધી કાઢવાના અનેક પ્રયત્ન કર્યા, પણ તેનો કાંઈ પણ પતો મલી શકતો નથી અને મલવાની આશા પણ નથી. વળી વિશેષ નવાઈ જેવું તે એ છે કે, આજ સુધીમાં જેટલાં મુઠાં આવ્યાં છે, તે જાધા સુંદર તરૂણોનાંજ હતાં,” તે માણસે કહ્યું.

તેની આ વારતા સાંભળીને તે તરૂણે હસીને મીઠાસાથીજ કહ્યું કે “તે એ બધાનો કોઈ જાની દુશ્મન હશે અને પ્રસંગ સાંધીને તેણે તે સર્વેને મારી નાખ્યા હશે.”

તે બન્ને પુરૂષો એ અવિચારી તરૂણના આવા હાસ્યને જોઈને બહુજ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા. તે તરૂણને તાકી તાકીને જોયા પછી એક પુરૂષ બોલ્યો કે: “પણ જેટલા તરૂણો માર્યા ગયા છે, તેમાંના માત્ર બે ત્રણજ આ નગરના નિવાસી હતા અને બાકીના બધાતો પરદેશીજ હતા. એટલા મોટા અમારો આપને એજ ઉપદેશ છે કે; જનાબે આલી, આપ હવે અહીંથી આપના ઉતાવાતાં મકાને તથરીફ લઈ જાઓ; નહીં તો, મારે અફસોસની સાથે કહેવું પડે છે કે, આવતી કાલે સહવારમાં આપની લાશ પણ આ સડકપરજ ક્યાંક પડેલી મલી આવશે.”

“આહ! દેલ્હી જેવા રંગીલા શહેરમાં આવ્યા છતાં પણ જો આજે હું મારી બગલને ગમે ન કરી શકું, તો પછી માહરા જેવો બેવકુફ દુન્યામાં મલવો મુશ્કેલ છે.” તરૂણે બીલકુલ બેપરવાઈથી જવાબ આપ્યો.

આટલું બોલીને તે તરૂણે પોતાના બુલંદ સ્વરથી પ્રેમવંસની એક ગઝલ લલકારવાનો આરંભ કરી દીધો.

તે ગઝલ માંતો ગાતો બે પુરૂષોને પાછલ છોડીને આગલ વધવા લાગ્યો. તે બન્ને મનુષ્યો કેટલીકવાર-સુધી એ પરદેશી તરૂણને જોતા ઉભા રહ્યા અને તેના આલી જવા પછી ઉતાવળથી પોતાને માર્ગે આલી ગયા.

તે તરૂણ પોતાના ગાનના તાનમાં ગીલ્લાન ચઢી ધીમી ચાલથી આગળ ચાલ્યો જતો હતો, રાત ભીની હતી અને સર્વે શાંતી પ્રસરી હતી. એટલામાં અચાનક કોઇએ પાછલથી આવીને તે તરૂણના મોંપર પોતાના હાથ દાખી દીધો. તેણે ગાયન અટકી પડ્યું અને તેને વીજલીના વેગથી પાછળ ફરીને જોયું તો એક સુંદર બાલા ઉભેલી તેના જોવામાં આવી.

પ્રકરણ ૨ જી.

તે સુંદરી તરફ આગળ વધીને તરૂણ ગંભીર સ્વરથી પુછ્યું કે: "તમે કોણ છો અને માહુરી પાસેથી શા કામની આશા રાખો છો?"

તરૂણનો આ પ્રશ્ન સાંભળતાંની સાથેજ તે સુંદરીના મુખમંડળતું દર્શન થયું, અને તેને પોતાના કોમળ સ્વરથી કહ્યું કે:—"આપ તો કોઇ ખરેખર રંગીલા-રસીલા નાજોવાન દેખાઓ છો."

તે સ્ત્રીનો આ સવાલ સાંભળીને તે તરૂણ ચમક્યો, પણ તરતજ ચપલતાને ધારણ કરીને કહેવા લાગ્યો કે:-

"અધિકારમાં તમારી મુખમુદ્રા જો કે કાંઈક સુંદર દેખાય છે, પરંતુ તમારો નીર્જળ સ્વર ગરાગર કહી દે છે કે, અવસ્થા ચાલીસ વર્ષ કરતાં વધારેજ હોવી જોઈએ. હા—થું કહું કે, માહુરૂં જેતાળ દીલ માથુકને મળવા માટે કેટલું બધું તડફડયા કરે છે; પણ માહુરા જેવા બદકિસ્મતની એવી કિસ્મત ક્યાંથી કે કોઈ પરીની બગલમાં મને આશરો મલી શકે? એવી નોંઠા તો કોઈ ગણતાવરનેજ મલી શકે છે?"

તે સ્ત્રીએ તરૂણના આવા મનોભાવને જાણીને પ્રથમ ચારે તરફ તજર કરી અને ત્યાર પછી તેને કહ્યું કે:—"પણ કોશીસ કરવાયી બધું જની શકે એમ છે. તમે એક ખુણસુરત નાજવાન છો; એટલે જો તમારી ઈચ્છા હોય, તો તમારી આ ગોરીગોરી સુરતપર એક તો શું પણ અનેક પરીઓ પોતાની જાન ફીદા કરવાને તૈયાર થઈ જાય એમ છે. ઈચ્છા હોય, તો આ દુન્યામાંજ તમને જન્મતાની મજા મલી શકે તેમ છે."

"બહીબી, આ બધી ખાળનીજ વાતો છે? પરી તો દુર રહી, પણ મને તો કોઈ સુડેલ પણ આજ મુખીમાં મલી નથી. દુરથી તો અનેક પરીપથકરોની સુરતો જોઈ, કલેબને મસોસીને ગેરી રહ્યો, કેટલીક ઘડીઓ મુખી થ'ડા ત્યાસ ભરતો રહ્યો; પણ તમે કહો છો તેવો મોકો ખાળ વીન્ય જાત ત હાલતમાં તો મને મળી શકે નથી."

“મેલવી શકશે, જરૂર મેલવી શકશે.” તે તરૂણીએ જવાબ આપ્યો.

“પણ તે કેવી રીતે?”

“શુપચુપ માહુરી પાછળ ચાલ્યા આવો.”

આ જવાબ સાંભળીને તરૂણે ખંખારો કર્યો. તેના એ જોખારામાં કાંઈક વિચિત્રતા સમાયલી હતી, તેથી, તે સ્ત્રી જરાક ચમકી અને કેટલાક પગલાં પાછલ હતી ગઈ, અને તેના મુખનું અવલોકન કરવા લાગી. પરંતુ તેમાં શંકા જેવું કંઈ પણ ચીન્હ તેના જોવામાં ન આવ્યું. પછી તેણે તરૂણને કહ્યું કે:—“જો આ છોકરીમાં જન્મતના અચશ લોગવવા હોય, તો કાંઈ પણ જોલ્યા ચાલ્યા વીના શુપચુપ માહુરી પાછળ પાછળ આવો.”

“શુભામ કર્મોનનો તાળેદાર છે,” તરૂણે એમ કહીને તેની પાછળ ચાલવા માંડ્યું. ચાલતાં ચાલતાં તેના મનમાં અનેક પ્રકારના તર્ક થયા કરતાં હતાં.

—:—

પ્રકરણ ૩ જી.

—:—

દિલ્હીના શાહી મહેલની પાછલનાં ભાગમાં એક મોટું વૃક્ષ હતું. તે વૃક્ષ એટલું ગંધુ નિર્ગન હતું કે જાણે તે કોઈ મહા અરવ્યનીજ એક શાખા હોયની, એવો તેમાં પ્રવેશ કરનારને ભમ થતો હતો. તે વૃક્ષનો એક ભાગ શાહી મહેલની પાછલની દીવાલ સુધી ચાલ્યો ગયો હતો શાહી મહેલની પાસેના ભાગમાં એક વીશાળ પુરાણી મસ્જિદ હતી. ત્યાં તે તરૂણ અને સ્ત્રી આવીને ઉભાં રહ્યાં. મસ્જિદમાં પુષ્કળ અંધકાર હતો. તે સ્ત્રીએ ક્યાંકથી એક દીપક ખોદી કાઢ્યો અને તેને સલગાવીને અંધકારના સ્થાનમાં દીવાનો પ્રકાશ કરી દીધો. અજાણ તરૂણે દીપકના પ્રકાશમાં તે મસ્જિદની હાલતનું સારી રીતે અવલોકન કરી લીધું.

તે સ્ત્રીએ મસ્જિદની એક ખુણામાં જઈને જમીન પર પગનું દળાણ કર્યું અને તરતજ દર્શામાનો એક પત્થર નીચેની ખાણીએ લટકી પડ્યો. ત્યાં એક ચોર દરવાજો જોવામાં આવ્યો. તે સ્ત્રી દીપકને હાથમાં લઈને તે ચોર દરવાજો જોવામાં ઉતરી ગઈ અને તરૂણને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગી કે:—“તમે પણ માહુરી પાછલ ચાલ્યા આવો.” તરૂણ કાંઈક અચકાયો અને ધીમાં સ્વરથી જોલ્યો કે:—“આ જહાન્નમાં જવાના માર્ગે આપણે જન્મતમાજ જઈ પ્રહોંચીશું, એની તમારી પાસે કાંઈ સાબેતી છે ખરી કે?”

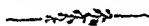
“એની સાબેતી તમને તમારી હીંગત આપી શકે એમ છે. હીમત ધરીને અને માહુરી વાતપર એતનાર કરીને માહુરી પાછળ પાછળ ચાલ્યા આવો. જો એમ કરશે, તો હું તમને સાબેતી આપીશ. અને જો એમ વર્તવાની ઇચ્છા ન હોય, તો જાણો, અહીંથીજ પાછા વલી જાઓ. પણ નિટલું જરૂર યાદ રાખજો કે, તમે જન્મતના દરવાજા સુધી આવીને પાછા ફરો છો,” તે સ્ત્રીએ લાલચ ગતાવીને કહ્યું.

તે સ્ત્રીના આવા વચનો સાંભળીને તે તરૂણ કેટલીકવાર સુધી કાંઈક વીચારમાં મથાણુ લધે; અને ત્યાર પછી તેને બેસ્થી ઘોંઘાંરો કર્યો, અને તે સ્ત્રીને કહ્યું કે: "આલો, હું તમારી પાછળ આવવાને તૈયાર છું." તે સ્ત્રી નીચે ઉતરવા લાગી અને તરૂણ પણ તેની પાછળજ હતો. તે ચોર દરવાજાની નીચે ઉતરવા માટેના પગથીયાં હતાં જ્યારે તે તરૂણ કેટલાંક પગથીયાં ઉતરી આવ્યો, ત્યારે તે સ્ત્રીએ ચોર દરવાજાને અંદરથી બંધ કરી દેવાનું તેને કહ્યું તરૂણે એક વાર ઉપરના લાંગમાં નજર દીધી. કેટલાક અંતર સુધી લંગાણને પગથીયાં એક લાંગા સુરંગમાં પુરાં થઈ ગયાં. સ્ત્રી અને તરૂણ એ સુરંગમાંજ આગલ વધ્યાં જતાં હતાં. સુરંગની બનાવત પાકી અને મજબુત હતી. કેટલાંક અંદર ગયા પછી સુરંગ ચડાણના રૂપમાં બદલાઈ અને ત્યાર પછી પાછાં પગથીયાં દેખાયાં કે જે ઉપરના એક દરવાજા પર જઈને પુરાં થતાં હતાં.

પગથીયાંપર ચઢીને તે સ્ત્રીએ દરવાજાને ખખડાવ્યો, તે ઉઘડી ગયો અને તેમાં તે સ્ત્રી અને તરૂણ બન્ને દાખલ થયા.

તરૂણે પોતાને એક નાહતી સાદી કોટડીમાં ઉભેલો જોયો. એ કોટડીની દીવાલોના ઉપરના ભાગમાં મોટા મોટા ઝરૂખા હતા અને તેમાં ઘઈને મધ્ય રાત્રીનો શીતલવાયું અંદર આવ્યા કરતો હતો, એ કોટડીમાં એક લાયનક હબસી ઉભેલો હતો. જે દરવાજામાંથી તે તરૂણ કોટડીમાં દાખલ થયો હતો, તે દરવાજાની બરાબર સહાંમેજ એક બીજો દરવાજો હતો. કોટડીના મધ્યભાગને ઓળંગી તે બીજા દરવાજા સુધી પહોંચીને તે સ્ત્રીએ તે દરવાજો ઉઘાડી નાખ્યો. દરવાજાના આંતરીક ભાગમાં બારીક અનલસનો એક પડકો પડેલો હતો અને તેને બેઠીને પ્રકાશના કીરણો કોટડીમાં આવી પડતાં હતાં. એ પડકાના એક ભાગમાં પોતાના મસ્તકને અંદર સરકાવીને તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે: "નૌજવાન હાજર છે." ત્યાર પછી તરૂણ તરફ ફરીને તે ગોલી કે: "તમારી હાંમતે તમને જન્મતમાં પહોંચાડી દીધા છે. જે કદમ આગળ વધા એટલે તમે પોતાને ગાળે બહેરતમાં ઉભેલા જોઈ શકશો? ખુબસુરત જવાન, આ ચોરડામાં જાઓ."

આટલું કહીને તે સ્ત્રી ત્યાંથી અદ્રખ્ય થઈ ગઈ. તરૂણ આગળ વધ્યો અને ચોરડામાં દાખલ થયો. ખરેખર એ વેળાએ તે બહેરતમાંજ ઉભેલો હતો એ પ તેને લાગ્યું. ત્યાંની પ્રભાને જોઈને તેના નેત્રો અંજાઈ ગયાં.

પ્રકરણ ૪ થું.

હાનિ તે નવયુવક અત્યારે નંદનવનના મધ્ય ભાગમાંજ ઉભો હતો. તેણે એક એવા ચોરડામાં પોતાને ઉભેલો જોયો કે જેની દીવાલોપર મીનાકારી કરવામાં

આવી હતી. અને તેમાં-ખેશુમાર ખહુ મુલ્ય જવાહીરાત પલ્લુ જડેલાં હતાં. છતાંમં
રેશમી દોરીઓનાં આધારે લટકાવેલાં નાના પ્રકારનાં ખીંટલુરી ઝાડ અને ફાંસમાં
કપુરદીવાં બળી રહ્યાં હતાં, અને તેમને શીતલ પ્રકાશ દિવાનખાનામાં પ્રસરી
રહ્યો હતો. દિવાલોમાં મોટાં મોટાં તખ્તા લગાડેલાં હતાં, અને ચાર-મધ્ય ભાગમાં
ચાર મોટી-મોટી અલમારીઓ ગોઠવી રાખી હતી. એ દિવાનખાનામાં એક સ્થળે
પલંગ હતો અને તેના પર મખમલના ગેદલા તથા ઝાલરમાં મોતી પરાવેલી ચાદર
જોવામાં આવતી હતી. ટુંકમાં એટલું જ કહેવું કે તે દિવાનખાનું એક ખડેશતનોજ
દેખાવ રજુ કરતું હતું.

તે દિવાનખાનામાં એક હુસ્નઆરા નાજનીન એક જઠાઉ ખુરસીપર બેઠી બેઠી
તે નવયુવકના સુંદર મુખને નીહાળી રહી હતી. તે તરૂણે પલ્લુ ખીંટુ વસ્તુઓના
અવલોકનમાંથી પોતાની નજર ખસાડીને તે મહત્ત્વ મોહીનીને નીહાળવાનો આરંભ
કર્યો. ખન્નેની ચાર આંખો થઈ. કામિનીના નેત્રોમાં મસ્તીની ચમક હતી. અને
તરૂણના લોચનોમાં તે પદાર્થનો ચમકાટ હતો કે જેને લોકો, “એક”ના નામથી
ઓલખે છે.

લલનાએ ઉઠીને એક ણાંકી અદાથી તે તરૂણનો હાથ પકડી લીધો. અને
કહ્યું-કે:—“આજે માહરા મોટા લાગ્ય કે આપ જોવા સુંદર તરૂણ નર સાથે
માહરો પરિચય થયો, પાતળીઆ પલંગે પધારો; આજની રાત આપણે અથશ
આરામમાં પીતાડીએ,” એમ કહી તે અપલા તરૂણને સાથે લઈને પલંગપર બેઠી.
પાસેજ મેજ પર શરાબના શીશા અને જામ પડેલા હતા. તેમજ નાસ્તાની કેટલીક
વસ્તુઓ પલ્લુ હાજર હતી. તરૂણીએ શરાબનો એક જામ ભરી તરૂણને આપ્યો.
એ પછી શરમ તુટતાં શરાબનો દોર વધવા લાગ્યો અને શરાબ, પીનારાઓના
શરીરમાં, પોતાનો રંગ પલ્લુ ચમકાવવા લાગી. પલ્લુ એનો નિર્ણય થવો કઠીન
હતો કે, શરાબ-પોતાનો—રંગ એકના શરીરમાં ચમકાવ્યો કે ખન્નેના? કારણ કે,
સુંદરીના હાથે મળતી મદીરા તે તરૂણ ઘણું જ થોડા પ્રમાણમાં પીતો હતો.
કવા—ખીલકુલ પીતો ન હતો. એ જાણી શકાતું ન હતું. એ પછીતુ વધુ
કરીને એ મહારી લેખીનીને ભટ્ટ કરવા નથી ઇચ્છતા? કલ્પનાથીજ એ પ્રકારે
જાણી લેવાની વાંચકોને નમ્ર પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે.

મધ્યકાલ થઈ ચુક્યો હતો. તે તરૂણ નયનો મીંચીને સુતો હતો. તે તરૂણી
ચોગ્ય પ્રસંગ જાણીને તેના પડખામાંથી ઉઠી અને તકીયા નીચેથી એક લાંબો
તીખી ધારવાલો છરો કાઢીને તેને તેણે પોતાની મુંઠકીમાં પકડ્યો; તેને અપલતાથી
છરાને હવામાં ઉંચો ઉપાડ્યો, અને તે તરૂણની છાતીમાં લોકવાની
તૈયારી કરી. એકજ પળમાં તે છરો તે તરૂણની છાતીમાં પેસો ગયો હોત
પણ તેજ પળે તેને આંખો ઉઘાડી નાખી અને તે સફારીને બળથી
પલંગની નીચે પછાડી નાખી.

તેનીના હાથમાંથી છરો છુટી ગયો અને ભયંકર ચીત્કાર કરીને તે પતંગની નીચે પડ્યો પડી. અને અત્યંત રીતે જોર થયેલી જોઈ સિંહ સંમાન છલંગ મારીને તરૂં તે છરાને તરત ઉપાડી લીધો; અને ધીકકારથી તે તરૂંનીને કહ્યું કે:—“ઓ બેહુવા, આજે તારા ગંધો લેજ પ્રવેશો થઈ ગયો છે. આટલા ગંધા પુરુષોના ખુન કરે તો કાતીલા તું છે. હું આ લેકને લગુવા માટેજ ખાસ અહીં આવ્યો હતો. એજ તરૂંથી મેં શરાણ પીધી ન હોતી અને હું નીંદ્રાને આધીન પણ ન હતો. થયો, હવે તું મારા હાથમાંથી છટકીને ક્યાં જવાની છે?”

તે પાપીનીએ આવો જવાબ ન આપતાં એક લંચાનક ચીત્કાર કર્યો અને તેની સાથેજ પાસેના ચાર ચાર દરવાજા ખુલી ગયા, અને તેમાંથી ચાર સઠોડી જવાન હુજરીઓ હાથમાં નાગી તરવારો લઇને બહાર આવ્યા. તે તરૂં તેમને જોતાં જોરથી જાણારો કર્યો, પછી પોતાના વસ્ત્રોની નીચેથી એક લાંબી તરવારને બહાર કાઢી. તે તરૂં પોતાના બનાવતી ચંદેરાને અને માથાપરના બનાવતી વાળને ઉતારીને દુર ફેંકા દીધા, અને ગર્જના કરીને કહ્યું કે “હરામજદાઓ, આંખો ઉંધાડીને જુઓ કે હું કોણ છું? કેમ કાંઈ ઓળખાણ પડે છે કે વધારે ઓળખાણ આપું?”

તે હુજરીઓ તરત ઓળખી ગયા કે તે તરૂં ખીજે કોઈ નહીં પણ જાદશાહ ચોરગંજેળ પોતે હતો. વીશ હુથીયારણ જવાનો જોયો છુપાછુપા શાહની પાછળ આવ્યા હતા; તેઓ દરવાજા તોડીને અંદર આવ્યા અને તેઓએ તે ચારે હુજરીઓને ગીરફતાર કરી લીધા. એ કામ પૂરું થયા પછી જાદશાહ તે તરૂંનીને કહેવા લાગ્યો:—

“મલકા હસ્તમત્યારા, મહલના ચાર દરવાજામાંથી આ ચોરકામાં આવીને તું પોતાની મદન જવાંજા શાંત કરતી હતી. અને જેમની સાથે આખી રાત એયશ આરામમાં વીતાડતી હતી તેમનેજ સવારમાં નીર્દયતાથી મારી નાખતી હતી. અને પછી તે જવાનોની લાશોને આ હુજરીઓ મારફતે જામ્લર અથવા વીરાન જગ્યામાં ફેંકાવતી હતી. પણ દીલ્હીની ભૂક્યા ચોરત, આજે તારો અને તારા નીચ સાથીઓનો ખતમો થાય છે,” એમ જોલીને શેહનશાહે પોતાના સીપાહોને કાંઈક ઇશારત કીધી. ઇશારતને જોતાં જ તેઓમાના એક સીપાહીએ ધ્યાનમાંથી તરવાર ખેંચીને મલકા હસ્તમત્યારા તરફ વધ્યો. જાદશાહે તેજ પલે પોતાવું મુખ ખીલ્યું બાજુ ફેરવ્યું. એક ચોરતનો ચીત્કાર અને તેની સાથે તરવારના ઝંટકાનો અવાજ તેના સાંભલવામાં આવ્યો. શાહે મુખ ફેરવીને જોયું તો ત્યાંની જમીન પર મલકાના શરીરના બે કટકા પડ્યા હતા. પેલા હુજરીઓને પણ મલકાની સેવા માટે જહન્નમમાં રવાના કરી દેવામાં આવ્યા; ત્યાર પછી જાદશાહે તે જહન્નમના મલકા અને તેના બદમાશ સાથીઓના નામોને આ દુન્યામાંથી હુમેશને માટે નાબુદ કરી નાંખ્યાં.

પરાક્રમની પરાકાષ્ટા.

લગભગ ૪૦ વર્ષો થયાં.

આખી દુનિયામાં પુણ્ય કૃતેહ મેળવનારી...લાખો સદીશીકેટાવાળી—તંદુરસ્તી, તાકાત અને લાંબી જીંદગી આપનારી તદ્દન વનસ્પતિની.

આંતકનિઘ્રહ ગોળીઓ

નખાં શરીરને બળવાન બનાવે છે, પાચનશક્તિને સુધારી દરતની અટકાવતને દુર કરે છે અને લોહી તથા ધાતુના વિકાસનો નાશ કરી શરીરને તેજસ્વી કરે છે. ખરેખરી જરૂરનામી છે અને તેથી જ લાખો દરદીઓના આશીર્વાદ પામી છે.

કીંમત:—૩૨ ગોળીની ઠપી એકનો રૂપિયો એક વધારે વિગત નાણુ માટે પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગાવી વાંચો અને વાકેફ થાઓ.

વૈદ્યશાસ્ત્રો મણિશંકર ગોવિંદજી.

મુંબઈ—પ્રાંચ,
કાલખાદેવી રોડ.

આંતકનિઘ્રહ ઔષધાલય.
જામનગર—કાઠિયાવાડ.

જસમાઈનનો

આયોડાઈઝડ

સારસાપરેલા.

લોહી સુધારી નિરોગી અને જીંદગીની મજા લોગવવાને શક્તિવાન બનાવવા માટે આ જસમાઈનનો સારસા પેરેલા જરૂર વાપરજો પ્રમેહ, આંદી, વિરેકાટીક, અને ખીજાં ગરમીનાં દરદોમાં પેહેલા નખરની દવા છે. સંધીવા ઉપર તેનો ગુણ અજબ જેવો છે. ખસ, લુખસ, દરાજ, ખરજવાં ગડગુમડ, કંઠમાળ, કોઠ, અને એવાં અનેક દરદો ઉપર આ જસમાઈનનો સારસા પેરેલા ખાસ કરીને વાપરવા લાયક દવા છે. દમ, ખાંસી, અને છાતીનાં દરદોમાં ઘણાજ ફાયદાકારક છે. કીંમત રૂ. ૧૫ વી. પી. થી રૂ. ૧૫૦૦ ત્રણ શીશીના રૂ. ૫) અને ૬ શીશીના રૂ. ૯) વી. પી. સહીત.

દરેક દવાના વેપારી પણ તે વેચે છે.

લખો:—અમૃતભિંદુ ઓફીસ—નડીઆદ.

કસ્તુરી.

સંપાદક—શ્રી K. C. Mehta.

પાકડોમાંથી કદાચ એવો કોઇ નહીં હોય જે કસ્તુરીનું નામ ન જાણતો હોય. હા; સંભવ છે એવા ઘણા બધા હોય જે કસ્તુરીના વિષયની બધી વાતો સંપૂર્ણ રીતે ન જાણતા હોય એટલા માટે આ લેખ ન જાણતાઓની જાણવાના માટેન સંપાદકમાં આવે છે.—

કસ્તુરી જેને પરશીયનમાં મુસ્ક કહે છે, એક ઘણીજ સુગંધીદાર વસ્તુ હોય છે. આ એક પ્રકારના હરણોની નાભીમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે. જે સાધારણ હરણોથી ભિન્ન હોય છે. આ હરણુ માને મૃગ પર્વતની ઉંચી ઠાંચો પર રહે છે, જ્યાં પશુ અને પક્ષીઓનું પહોંચવું દુર્લભ થાય છે. એઓનું શરીર એટલું સૂક્ષ્મ હોય છે કે એઓ વીજળીની માફક ઝડપથી દોડી શકે છે, પરંતુ ત્યારે બીજા પશુઓને પોતાની રક્ષા માટે શીંગડા ફેલી શકે હોય છે. ત્યારે આ બિચારા બીજાકુલ શીંગડા રહિત હોય છે. એટલા માટે પરમાત્માએ એઓની રક્ષા માટે એમને કોઈને કોઈ યુક્તિ સુઝાડીજ દીધી છે અને એવા સાધનો પેદા કર્યાં છે કે જેથી એઓ સહેલાઈથી પોતાના શત્રુઓ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે. આ મૃગને ઇન્દ્ર-શીંગડા ન આપ્યાં તો તેમની જગ્યાએ કસ્તુરી જેવી સુગંધીદાર તથા મસ્ત કરી નાંખનાર વસ્તુની પરીપૂર્ણ નાબી આપી.

આ મૃગ પોતાના શત્રુને જોતાંજ નાસવા માંડે છે અને પ્રાણ જવાના ડરથી કસ્તુરીના છુટકા છોડવા લાગે છે, જેથી તેનો શત્રુ સુધીંત ચઢને જુદી પર પડી જાય છે, અથવા કોઈ કોઈ વખતે તેની તેજ સુગંધીથી તેનું મગજ ફાટી જાય છે જેથી તે તરતજ યમલોકમાં સિંધારી જાય છે. ત્યાંના પઢાડી લોકોનું કહેવું છે કે આ મૃગ કસ્તુરીના સાધનથી પોતાનો જોશ પ્રાપ્ત કરી લે છે. સાપને (જેના માંસનો તેને વિશેષ આદાર છે) પોતાની ચતુરાઈથી બેહોશ કરતાંજ તરત સાફ કરી જાય છે.

કસ્તુરીના લેહ.

કસ્તુરી ત્રણ પ્રકારની મળે છે. સૌથી ઉત્તમ તે છે જે નાભીમાં કઠોરજ મેલી હોય અને તેની ઝોળખાણુ એ કે જે સુતરને લસણમાં મસળીને જરા કસ્તુરી પર ધરીને તો સમણની ગંધ સુતર ઉપરથી ઉડી જશે. બીજા પ્રકારની કસ્તુરી તે છે જે ઘણાદાર હોય છે અને જે હિંદુસ્તાનમાં દરેક સ્થળે મળી શકે છે. ત્રીજી જાતની તેજની માફક જાડી હોય છે, અને ખાવાના કામમાં આવે છે તે ઔષધીના કામમાં. પ્રથમ પ્રકારની કસ્તુરી બહુજ ઝોળખાણુમાં મળે છે.

મૃગેને પકડવાની રીત.

ન્યારે શીકારીને પાંકી ખાતમી મળે છે કે મૃગ અત્યુક્ત જગ્યાએથી પસાર થાય છે, ત્યારે તેઓ તરતજ તે જગ્યાએ જઈ પહોંચે છે અને તેઓના ઇચ્છારાથી ત્રણ ચાર મતૃખો (જેઓને આ કામ માટેજ લાવવામાં આવે છે) - ધણીજ મધુર અને મીઠા સ્વરથી વાંસળી વગાડવા માંડે છે, જેને સાંભળતાંજ એઓ ઉન્મત જેવાં થઈ જાય છે અને પ્રાણુ ભય છોડીને તે તરફજ નાચતાં કુદતાં ચાલી જાય છે. એટલા નજદીક આવી જાય છે કે જ્યાંથી કાણું હેંચાના શીકારીએને બંદુકથી મારવું રહેતું પડે છે. કોઈ કોઈ શીકારી છોકરાઓના જેવા મધુર સ્વરથી મૃગેને પોતાની જાણમાં મુગ્ધ અને મુર્છિત કરીને રહેલાકથી ફસાવી લે છે. જો કે મૃગો ધણી પ્રકારથી પકડાય છે, પરંતુ સર્વથી ઉત્તમ બંદુકથી - શિકાર કરવાનું છે કારણ કે આનાથી તે જનનવર વાત વાતમાં મરી જાય છે અને કરતુરી બગડવા ચા ફેલાવા નથી પામતી. જો થોડીકવાર પીડીત રહે તો કરતુરી જે-એક પ્રકારનું રૂધીર છે તે તેના આખા શરીરમાં ફેલાઈ જાય છે. એટલા માટે શીકારી જાણમાં ફસાવતાંજ તેની નાખી ને એક પાતલી રેશમી દારીથી જકડીને ગાંઠવાડી દે છે કે જેથી નસોના માર્ગો બંધ થઈ જાય છે, અને જેથી કરતુરી ત્યાંની ત્યાં રહે છે; ને શરીરમાં ફેલાઈ શકતી નથી. ધણી વખતે ગાંઠ લગાડવામાં વાર થવાથી કરતુરી પછી નાખીમાં નથી રહેતી પરંતુ હરણની એકે એક નસમાંથી કરતુરીની સુગંધ આવે છે જેથી, તેનું માંસ ધણુંજ કાઢવું થઈ જાય છે.

ભગવાને હરણને કેવું અદ્ભુત જનાવર જનાવ્યું છે, અને તેને કેવી ક્ષમતી વસ્તુ અર્પણ કરી છે. આ જનનવર એટલું બુદ્ધીમાન અને ચાલાક હોય છે કે વાધ અને વડે જેવાં દિશકપશુઓના દાયગાં નથી આવતું, અને તે એટલું પ્રુપ્ત વિચારનું હોય છે કે પોતાના મુત્રને એટલા માટે ચાડી જાય છે કે શત્રુઓને જરા પણ પતો ન લાગે.

પરંતુ આટલી ચાલાકી કરવા છતાં પણ મતુસ્વના જગ્ગરદસ્ત ફાંસીમાં ફસાઈ જાય છે અને જેથી લાખો પતો કરવાં છતાં પણ પોતાનો છુટકારો નથી કરી શકે.

—:—

બહાર પડી ચુકો છો

મી० દાગં કાપડીયાની એક ફાંકડી નવી નોવેલ

એક લોહીના!

ક્રીમિત રૂ. દોઢ

પોસ્ટેજ જુદું.

“નવરંગ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, બજાર ગેટ, ફોર, સુબઈ નં० ૧.

અદ્ય જીવન.

(મુલકા છંદ.)

જાગો રે જાગો સું. સુસ્તીને ત્યાગોને લાગો નિશઢિના ઉદમ લલામા,
જીવન છે અદ્ય બહુ, ત્યજો સંકલ્પ મહુ, તદ્ય રાખી રહો હર કથામાં;
પરપોટો પાણીનો, એ ખેલ જીવગાનીનો, નહીં વિશ્વાસ કાનીનો રાખો કદિએ,
પલકમાં ટક નેઈ પટકશે યમનો કુત, છુટ ન આપશે એક પણ ઘડીએ! ૧

હા, અરે જો જરા, આ છે મહેમાનસરા, ત્રણ દે ચાર દિન ખરા અહિં છે નિવાસ,
આંખોને ફાડી તું લાખોની જીવગી એ, રાખોમા લખી પાખ્યાજ છે વિનાશ,
કહો રે જમશેદ કયાં? સિકંદરનો લેક કયાં? રાવણ માટે ખેદ કયાં કરવો આજે?
નહીં ઇરાન કે હિંદુસ્તાન શ્રેષ્ઠ રહ્યું, યશુ પુરવાર તકલીદી તખ્ત ને તાજે! ૨

વાગતાં જ્યાં હુકુલિ, ત્યાં રહ્યું આજ શું ખી? મજે ખંડયેરનું ખી નહીં ઠેકાણું,
હાકમો જેઓના ધાકમાં પૃથ્વી રહે, ખાકમાં લખી શોધ્યું મોતનું જહાણું!
રાજ ને તાજ સૌ તારાજ ઘઈ ગયા, રહી ગયા માત્ર નેક નામના પુખ્તો,
એત ઓ અએત નર! માયાવી હેત હર, લલાઇનીજ ભેટ કર કે રહે તુંજ ખુશગો, ૩

કાળ છે દૂર બહુ, ઢેખાય તે દુર બહુ, પૂર બહુ વેગથી તેજ એએ,
નહીં જીવે રંક તે, મારે નિશંક એ, તંગ કરે રાયને પણ લઇને પેએ!
કોઈ નથી રે અમર, નેઈ સાએ કળર, ખોડીને માલોમર રહ્યા શેષ,
એવું છે મોત રે, મારે સચેટ તે ખોટ કે ખાખી વિન નાખે ઘેઈ! ૪

જીવગી માત્ર છે જીવગીનેજ સાફ, જીવગી ને દુરેખ શરમીંજી આપે,
જીવગીજ એક છે, રાખે છે ટેક જે, નેક એ જુઠ્ઠ્યાર જે કપોટો કાપે!
નામ ઇશ્વરતણુ દામ છે જીવગીનું, કામ રૂઝ કરી સ્વર્ગ કિધારો,
કાળની કાળ ચાર મટે તત્કાળ રે, ખુશાલ જ્યાર ધાય તે પ્રભુ ખ્યારો! ૫

સાચાશુર દેહ છે, મટીનોજ એહ છે, દુન્યવી સ્નેહ છે માત્ર સ્વપ્નું,
પ્રિત એની ના કરો, હિત હૈંઝ ધરો, વિપરીત પરિણામ છે શા ખપતું?
ઓ ગુણી સજ્જનો, ડાહ્યા સા કોઈ બનો, ગણો અંતરાત્માને ખેમુલો,
કહે 'જેહાંદાર' કે કામનો એજ ચાર છે, સમજે નહીં સાર જે પડ્યો જીવો! ૬

“જેહાંદાર.”

૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાં લખાએલો

જ્યોતીષનો મહાન ગ્રંથ!!!

<p>હિંદુસ્તાનના મહાન રૂઢીઓમાં ભૃગુ કે પીતૃ નામ જગ મશહુર છે.</p>	<p>પંડીત કાશીવાળા ને મળો.</p>	<p>આ મહાન ગ્રંથનું લખેલું તાલુખીભરેલું પુસ્તક “ભૃગુ સંહિતા” અમારી પાસે મોલુદ છે.</p>
<p>પ્રાચીન જ્યોતીષ શાસ્ત્રની સત્યતા જુઓ.</p>	<p>કચ્છના નામદાર રાઓ છ. સી. આઇ. ઇ. કીરાજશા મહેતા, ગોખલે, મં ગાંધીજી, લોઠા તત્તલક, માવજી ગોવિંદજી શેઠ અને</p>	<p>આ ગ્રંથમાંથી તમે નીચે જણાવેલી તાલુખી ભરેલી ૧૫ ગતો મળશે.</p>
<p>મુખપના નણીતા આ ગેવાનો, શ્રીમતી આ ખાતોના લાભ લઇ</p>	<p>ખીજ નામાંકિત આસામીઓની જન્મ કુંડલીઓ તેમના જીવનની સાચી વિગતો સહિત આ ગ્રંથમાંથી નીકળી છે.</p>	<p>તમે સાથે લાવવા કુંડલીની નકલ તેમાં તપ્યાર નેશો—</p>
<p>એટલું જ નહિ પણ મુખપમાં મહાન ગણ્યા તા જ્યોતીષના પંડિતોના પણ આ તાલુખીભરેલો ગ્રંથ જોવાને દરોડો પડે છે.</p>	<p>બહારગામના ઘરાકોએ કુંડળી સાથે રૂ. ૧૦ અગાઉથી મોકલવા. મજકુર ગ્રંથના આધારે સમગ્ર જીવનનું વૃત્તાંત રૂ. ૧૦ ની વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે. એટલે એકંદર કી રૂ. ૨૦ થશે.</p>	<p>કુંડલીના આધારે તમારી જીંદગીની જ નમથી મૃત્યુ સુધીની તેમજ મૃત્યુનો ટાંપ મેં ૧૫એ તાલુખી ભરેલી વિગતો તમે નેશો.</p>
	<p>પંડીત કાશીવાળા ભૃગુ જ્યોતીષ કાર્યાલય. ૨૯૨-૯૪ ખીજે માળે-કાલણાદેવી રોડ, દાદી શેઠ અગ્યારી ગલીને નાકે મુંબઈ રૂ.</p>	

દુનિયાની તવારીખમાં ભાટ લોકોએ બજવેલો અગત્યનો ભાગ.

લખનાર—Mr. J. M. Hormusji

(3)

“Cease to consult, the time for action calls;
War, horrid war, approaches to your walls.”

—Pope.

જગતના ઇતિહાસમાં વારે વારે એવું બનતું આવ્યું છે કે પ્રત્યેક દેશો અને પ્રજાઓ વચ્ચે સુધી આનંદાસનું અને વેળવવિલાસમાં નિમગ્ન રહ્યાં છે, તેઓનાં સાદસ કર્મો અને અજ્ઞાન પરક્રમે વર્ષો સુધી શૂન્યવત્ થઈ ગયાં છે, તેઓ બાહ્ય રિદ્ધિસિદ્ધિ અને માયાવી સુખોપભોગની અપારદશક ઇર્ષ્યાનામાં સપડાઈ જતા તેઓ પોતાને વાસ્તવિકપણે ન હોવા છતાં પણ-કહો કે ક્ષીણતા અને શૂન્યતાનો નાશકારક સડો આંતરિકપણે તેઓનાં સર્વોચ્ચ-સર્વોચ્ચ ફેલાઈ જવા છતાં પણ-પોતાને અજીત અને અનશ્વર તેમજ અજરામર સમજતાં આવ્યાં છે; દુર્દૈ-વચ્ચાત કોઈ અનિષ્ઠ સંભાવનાના અણચિંતવા દમલા વિષે તેઓ તિરસ્કારપૂર્વક હક પર્ષત નિરપૂઢ અને બિનપરવાહ રહ્યાં છે; કાશુભંશુર મોજમજાહેને-તેમા વિશેષે કરીને માંસ, મત્સ્ય, મધ, મૈથુન, અને મોહમુદ્રાના મહાપાતકી દરપયોગમાં અહોરાત્ર મગ્ન અને મગ્ન રહેવાને અવિનાશી અને પાપરહિત માનતાં આવ્યાં છે; ઉચ્ચપદાંચના, સદ્ભાવથીલતા, ઇર્ષ્યા-નિઘ્ર, અતિચિત્સલતા, બાહુબળિષ્ટતા આદિ પ્રશંસનીય ગુણલક્ષણો રમાય, અવ્યવસાય, આચારબ્રહ્મતા, મોનાપકર્ષણ, મનોમય વ્યગ્રતા, દુર્વિનિતતા, કાયરપણું, આદિ દુષ્ટ દુર્ગુણોને આપતા આવ્યાં છે;—પ્રજાઓ જોઓએ એકવાર પોતાના બાલાના પ્રતાપથી શત્રુની સફળ સ્ત્રી પોતાનો માર્ગ રજુસંધાનમાં સુદ્ધો-કરો-ના, એટલું જ નહીં પણ પોતાના કિર્તિચન્દ્રના પ્રભાવે પોતાની કીર્તિ માવચ્છાદિવાદરે જગદિષ્ટિયાત બનાવી પોતાનાં નામ અને કામને ડોકો ત્રણે બૂચનોમાં બળવો—તેઓ પણ દેશ, કાળ અને પરિસ્થિતિને આધિન થઈ ધર્મન્યુતિ અને અપાર્જન વશ થઈ છે;—પ્રજાઓ જોઓએ રિપુઓનાં ઘરીરને રજુભૂમિમાં પોતાના નેત્રની નોક ઉપર તૃપ્ત કરાવી હાસ્ત કે હસ્તન સો કોઈ અર્ચનન મેગ્ન્યું હતું તેઓ પણ વપ્ત જતાં એવી અધમમતિવાળી અને દુરચરણી થઈ ગઈ છે કે તેના મર્દાનમર્દ શેરનરો રંગભૂમિ ઉપર સર્વથા નિર્ભરપણે પ્રાવણ્યમયી લલનાઓ સાથે તાંડવનૃત્ય કરવામાં અને પ્રેક્ષકો અને શ્રોતાજનોના અદ્ભુતીય ધન્યવાદો મેળવવામાં પોતાનાં ઐદિક જીવન સૌચક સમજ્યા છે;—એવી રીતે ઇતિહાસના અભ્યાસ ઉપરથી ૨૫૭૮ જણાય છે કે દરેક પ્રજાઓ ઉન્નતિ પછી દુષ્ટ અવન્તિને ધામી છે અને એવા બારીક પ્રસંગે બહારનો શત્રુ મંદાઈ લાવે છે ત્યારે તેઓને

પોતાની દયાળુતાનું સ્થિતિનું બાન ચાપ છે, અને એવા સંજોગોમાં જે પ્રાણીઓ વીર અને સ્વદેશપ્રેમી બાટો ધરાવતી નથી તેની અસહ્યતાની નિરસ શાપ પરાકાષ્ઠા થાય છે. રામન પ્રાણીઓ એજ પ્રમાણે જ્યારે ક્ષણિક સિન્ આનંદોદ્ભાસમાં ઉન્મદ થઈ ગઈ હતી ત્યારે હન સરદાર એટીલાએ તેઓ પર એકાએક ધસારો કરી તેમને ઊંચાંચાં કરી નાખી હતી. એજ પ્રમાણે છેલ્લા સાસાની શાહનશાહ પચ્છદગદના રાજપચ્છદ દર્મ્યાન છરાનીઓ પણ મોજશોખ અને અયશોઆરામમાં ડૂબી ગયા હતા, જ્યારે આરબોએ રહેલાઈથી તેઓનો નાશ કર્યો. ૧૮૭૦ માં ક્રાંસના વતનીઓ પણ એજ દુષ્ટ રોગનો ભોગ થઈ પડવાથી જર્મનોએ તેઓને લડાઈનો ભોગ આપી એકદમ શોકમાં ગીરફતાર કીધા હતા. ભારતવર્ષમાંથી હિંદુઓના સામ્રાજ્યનો મુસલમાનોએ ઉચ્છેદ કર્યો તેના ભિત્તરમાં પણ જોશે તો આનંદાચ્છવ. કુસંપ અને શૂરા બાટોની ગેરહાજરીજ માલૂમ પડશે. જો કે તે સમયે હિંદુઓનો પૃથ્વીરાજ જેવો મહાખળવાન રાજધિરાજ હતો જેણે શાહનુદાન ધોરીનો સાતવાર પરાજય કર્યો હતો, પરંતુ છેવટે તે પણ મોજમગ્નહ અને મોહમાયામાં લુપ્ત થઈ ગયો હતો. રાત અને દિવસ તે પોતાની નવવધુ સંયોગીતાના સંસર્ગમાં ભ્રમીત કરતો અને સમગ્ર રાજ્યકાર્ય મંત્રીઓ પર છોડ્યું હતું. ધોરીની આડમી વારની ચઢાઈના સમ્રાટ્યાર મળતાં પૃથ્વીરાજના દેશમહત્ત પ્રારોહ ચડે એક વિશ્વાસુ પોપટ માર્ગતે. પૃથ્વીરાજ ઉપર સંયોગીતાના અવનવનમાં સંદેશ મોકલ્યો કે:

તુ ગોરી પર રત્તિયં

મરુ તા ઘર ગોરી તક્કિયં ।

વીર પ્રારોહના માર્મિક શબ્દપ્રહારથી પૃથ્વીરાજનાં રોમરોમમાં શૂરાતન બપોળી રહ્યું અને તાક્ષણ અગણિત ફાજ એકઠી કરી તે ધોરી સામે ચાલ્યો. બન્ને વચ્ચે પાણીપત ખાતે હારણ સુધ્ધ થયું જેમાં ચંદના વીર પુત્ર જુલહેને પૃથ્વીરાજને મોડાપર સ્વાર થયેલો. સુભતાન બતાવી તેને એક બાણથી પૂરો કરવા કહ્યું. હિંદુ રાજ અર્જુન જેવો બાણાવલી હતો, પરંતુ આ સમયે દેવગતિનું પ્રાપ્ત્ય એકવાર ફરિન સિદ્ધિ થયું. પૃથ્વીરાજે કમાનની દોરી એમત્યો તેના ટુકડા થઈ ગયા અને બાણ તેના હાથમાંજ રહી ગયું, જે જોઈ ચંદુવે નિશ્વાસ નાખી પૃથ્વીરાજને કહ્યું:

દિન પલટયો પત્તી ધડી, પલટી હથ્થ કમાન;

પિયલ! એહી પારખુ, દિન પલટયો ચોદાણ ।

આ પછીજ હિંદુ પૃથ્વીરાજ પકડાયો ગયો, કહે-છે કે આ યુદ્ધ દર્મ્યાન ચંદ પ્રાણી ગામમાં દેવીને નૈવેદ્ય ચઢાવવા ગયો હતો, પણ તે મંદિરમાં પ્રવેશતા તેની દાર બધે થઈ ગઈ અને ચંદને દેવીએ પૃથ્વીરાજ રાસો લખવાની આજ્ઞા દીધી જે અંથ તેણે બે મંદિરે સમપૂર્ણ કર્યો. એને સાટે એક લોકવાયકા છે-કે: પૃથ્વીરાજના પિતા સોમેશ્વરને પ્રથમ સંતાન ન હતું જેથી એક ધાત્રણે સલાહ આપી કે તમારા પ્રપિતામહ મરણ પછી અધોમતિ પામ્યા છે તેમનો ઉદ્ધાર કરો તો સંતાન થાય. આ પ્રપિતામહ વરાહચેનિને પાડ્યો હતો જેને નાશ કરી રાજાએ તેમજ સાંમતીએ તેનું માંસ ખાધું જેથી સર્વને પુત્ર થયા. ચંદના પિતાના આધામાં

પરાકની જીવ્હા આગાથી તેને પેટ ચંદ્ર જેવો વીર અને કવિ પુત્ર ઉત્પન્ન થયો ! એની સ્તુતિ કરતાં એક પાછળો આરજુ કહી શકો છો :

પરિહા આરોહ ચંદ્ર, સુખદુઃખ હુયો સામિલ,
ભાથી બડનાંમી એક રંગી નસો પાર હે !
વિલોમ ન સંદયો નિને, મોત ક્રિયો ચમુ આગે,
દુસ્મન મરાયો રામ હાય રંગ હંભર હે !
ગયો જોલોની બિદેશ વિમલકો સમો આયો,
રાજકે આરોહ સો તો ભૂમિ પર ભાર હે !
હંદત હે કવિ જમલ સુણો રાધા રાજસિંહ,
ધનીકો નિમક આયો, ધરબેઠ વિકાર હે !

આ પ્રમાણે જ્યારે પ્રજાઓ યોગમાયાથી નિર્ધારિત થા કે સુપુત્રિમાં હુની રહી હોય છે ત્યારે ચંદ્ર જેવા અશ્વધવાને આરજુને પોતાની અપ્રતિમ કાવ્યકૃતિદ્વારા દેશનાં પ્રજાપૂજ્યમાં સંકાયેલ ઉત્સાહ અને જુરસાને પ્રસમાગ્નિ પ્રજ્વલિત કરી 'રિપુગોત્ર' તાડન કરી સ્વભૂમિનું તારણ કરવાને શક્તિમાન થઈ શકે છે. જે જે પ્રજાઓ આવા મોહતજવતના કટાકટીના પ્રસંગો ઉપર ધરા આટો ધરાવવાને સંકટત યથ શક્તિ નથી તે તે પ્રજાઓ હતિદાસનાં વિમાલમાન પૂજો ઉપરથી પોતાનું નિકન્ન કરવાને હારજીભૂત થઈ છે એમ કહીએ તેમા શેષ પશુ અનિશ્ચયોક્તિ નથી. જ્યારે સાત વર્ષની વાત પર કહેવાતા ઉત્કૃષ્ટ દુરોપખંડના સકળ પ્રદેશોમાં આશ્વિયાના પાટવી કુંવરનાં ખૂનેને હારજી હારજી પાદવાચળીને પ્રચંદ દાવાગિનિ, શાનિની સુંદર શય્યાપર સુતેલી સમગ્ર સૃષ્ટિને પાછલાં લ્લોમાં ભરિમજૂત કરવા માટે, એક આજુધારેલાં બાકાં સમેન સળગી ઉઠયો, ત્યારે જે જે દેશો અને જે જે પ્રજાઓ સ્વંદેશાનિમાની અને નેસર્ગિક આરોહો ધરાવવાને ભાગ્યવત હતાં તેઓએ રંગભૂમિનાં રંગીન અને ચિત્રવિચિત્ર વસ્ત્રોનો સત્વર પરિત્યાગ કરી રજીભૂમિનાં સંગીન અને નિર્ભેદ શરોથી પોતાનાં શરીર આગાદિત કર્યાં ! જે પ્રજાઓમાં સૌથી પ્રથમ અને સૌથી નિર પ્રજા બેદશઅમની હતી. આ ન્હાનાં પશુ અતિ બેદહિર રાજ્ય ઉપર નિહુર જર્મનોએ હજારોની સંખ્યામાં એચિતો ધસારો કર્યો, સિતેર મેલ દૂરથી લીજ અને નામુશાદિ દુર્ભેદ ગણ્યાતા કિલાઓનો જોતજોતમાં ભયંકર હોલિલોનાં રાજસો પ્રકારોથી ચૂરેચૂરો કરી નાખ્યો, અને એવાં બીજાં અનેક આલુત ચાંચિરે પરાક્રમોથી હુનિયાનો સોકાને આનંદોચ્ચમાં ગરકાવ કરી મૂક્યો, ત્યારે એવી વસ્તુસ્થિતિમાં બેદશઅમના અંગમાં ઉપર ગણ્યા-જોટલા નરવીરો ડરપોક અને એમાં શી નવાઈ ! પરંતુ જ્યારે દશેદિશોથી હુકેવ અને હારિદ્રવતા દુઃખંદ દેલો ડોળા ઘુરતા હતા ત્યારે વિશ્વેશ્વર રચ્ય અને નામક એક આત્મભાગ આપનાર બાદ તેઓમાંથી નીકળી આવ્યો જેણે તેઓને પુનઃ જીવસંચારણ કરી અને નવીન ઉત્સાહ આપી ઉત્તેજિત કર્યા કે :—

"Daß forward, sons of Gaul!
Scatter the German lines,
Break thro' the Austrian phalanx:
Your fame in battle shines !

Woe to the German Legion!

Woe to the crown of pride!

Woe to the Austrian phalanx!

Your shame where shall you hide!

Humanity's high, sacred cause,

Upheld shall ever stand!

And Truth & Justice reign supreme,

Thro' every clime and land!

જેવી રીતે ધાસના એક બારામાં માત્ર એગિની એકજ, યાગરી પડતાં સધળું ધાસ બડબડ બળી ઉઠે છે અને આસપાસની વસ્તુઓ પણ ધીમે ધીમે બળવા લાગે છે તેજ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત કવિરતનાં શૂરાં વાક્યાતુર્યથી બેદલબગના સધળા પ્રજાજનો સ્વદેશપ્રીતિનાં જોર જોશ અને જોમથી ધમધમી રહ્યા, તે એટલે સુધી કે સંખ્યાતિત શત્રુઓ તેમજ હથિરની વૃદ્ધિ કરતી તેમની અગણિત તોપો સામે તેઓએ ૧૭ દિવસ સુધી એવો અકબનીય અને જોરાવર ટકાવ રાખ્યો કે આવો બાળાઈ રિપુ પણ પોતાનું શ્વેય સાધી શક્યો નહિ, જેથી સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળમાંથી દેવ, દાનવો તેમજ મનુષ્યોએ બેદલબગના બહાદુરી માટે આશીર્વાદ આપ્યા ના ઉદગારો કાઢ્યા. તત્સંબંધે એક કચ્છી બારોડ કહી ગયો છે તે સર્વમા દરોબસ્ત છે કે કીર્તિના કામ બધાંથીજ યતાં નથી: આમર્શમાં ચીરા પડે છે ત્યારેજ રાતો રાત આવ વહેવા માડે છે—

જિનીં તિનીંનું નથી એ, કિરત સંધા કમ્મ;

રાણું રત તદેં નિકરેં, જદેં ચિરાજેં ચમ્મ।

શહેનશાહો અને પૃથ્વીપતિઓ સહિતના સાતે ખડા સર કરી જગતમાં જે નામના મુકી જાય છે, પોતાની જાતિની કીર્તિ જેવી રીતે ઉજાવળ કરી જાય છે, તેમજ તવારીખનાં સદ્ગુણો ઉપર જે પ્રમાણે વખણાઇ જાય છે, એ સધળાનું મૂળ જો જોઇશું તો બાટચારણો સિવાય અન્ય કોઇ નથી. અકબરે અને અંબેદ્ગુરુને સમમ બારત-દેશમાં પોતાના સુવશની ધન્યતાકાં રોપી તેમાં, ધરાનના ઝકંસિસ તેમજ ડરાયસે દુનિયાની ધણીખરી પ્રજાઓને વર્ષો સુધી હાથ-મચાવી તેમાં, સિકંદરે અપ્રાપ્ય અને અવગમનીય જગદ્વિજય કીધો તેમાં: એ સધળાં વૃત્તાંતોનાં બીજનું બારીક નિરીક્ષણ કરતાં બાટાતું શુષ્ક અસ્તિત્વ પ્રકટ થાય છે। વિગ્રહ પ્રસંગે એઓ પોતાના પ્રભુઓની આગળ દિવ્યભૂમિના દેવદુતો સુવાદેક નિરાંતર તનથી, મનથી, ધનથી અને અંત કશુધી તેમની સેવાયે ખંડા અને ખંડા ઉભા રહે છે। એ વિષેનો ફાર્સી ઇતિહાસ-માર્ગી એક દૃષ્ટાંત લઇએ: સુલ્તાન મહમુદ સબકતગીનના રાજ્ય અમલમાં તુર્કિસ્તાનના “કબા” શહેરનો બેઘૂબીન તોગાનશાહ નામનો રાજા હતો જે મહમુદને ખંડણી આપતો હતો. તેનાં મરણ પછી તેના છોકરાઓએ ખંડણી આપવી બંધ કીધી અને સુલ્તાનને કહેવાડ્યું કે:

માં પંજ બેરાદર અઝ કબાલીમ, દરિયાં દેલો આફતામ રાલીમ।

મા મહદે ઝર્મી હમે ગીરફતીમ, અકબરું બતકકોરે શુમાલીમ।

ગર ચખે બકામે મા નગદદ, ચખર અહમશ ફરે કાશાલીમ।

ભાવાર્થ કે: કયા શહેરના અમે પાંચ બાઇઓ દરીઆવાનાં જેવા જીમરવાળા તેમજ સર્પના જેવું જ્યોતિમય પ્રદિયાતુષ્ણ ધરાવનાર છીએ. દુનિયાનાં ઘણાં ખરા રાજ્યો અમે જ્યાં છે અને હવે તમારું જીતવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. અમારી ઇચ્છાનુસાર જે ગંગાનું જમણું નદી યશે તો તેનાં પૈડાંઓનો નિયમ અમે ઉલટાવી નાખશું! આ મૂર્ખ અને અવિનિત છોકરાઓને ઘટિત શિક્ષા કરવા સુલતાને એક મોટું લશ્કર તૈયાર કરાવ્યું. અને રાજપારાટ ઉન્સરીને આ પત્રનો કંઈ પ્રત્યુત્તર આપવા જણાવતાં તેણે શત્રુઓને દિણ લગાડે એવી સતરો લખી આપી કે:-

નિમરોડ અબ્દલે પૂરે આઝર, મોગાફત ખુદાએ ખડક માધીમ.

જખ્ખાર બનીમ પરશેહ ઉરા, ખૂશ દાદ સગા ઓ. મા ગવાધીમ.

અર્થાત્ આઝરના પુત્રના આધામમાં નિમરોડે ગર્વાભિમાનથી કહ્યું: “હું ખલકનો ખુદા છું!” પરવરદેગારે માત્ર એક ન્હાનાં મચ્છરથી તેને સજા કીધી, અને અમે તેના શાહેદ છીએ. આ યુક્તિયુક્ત કાળ્ય વાંચતા તેમજ સુલતાનના લશ્કર ચિરે જવણ કરતાં પાંચેવ બાઇઓનો મદ હતરી ગયો અને પોતાના ભાટ પાસે વિનંતિપૂર્વક લખી મોકલ્યું કે:-

મા પંજ ખેરહાર અઝ કખાધીમ, દર કહતો નેઆઝ મૂખતેલાધીમ.

શાહા! તુ અઝીઝે મિલે જુદી, ઓ અખવાને ગૂનાહગાર માધીમ.

મારા કે ખજાયાતીસ્ત મેઝમત, શર્મન્દેએ હઝરતે શુમા ધીમ.

ખર હામતે ઝારે મા જે અખશાય, અઝ ફઝો કરમ કે ખીનવાધીમ.

પાત્રે: કંખાના અમે પાંચ બધુઓ છીએ અને દળિદ્રતા અને તંગદસ્તીમાં સખડમે છીએ. ઓ શાહની તું ઔદાર્યના ઇછાપત્રનો. ગોયા બેસેદ છે, જ્યારે અમે તેના પતિત બાઇઓ છીએ. આમારી પાસે ચાપણ જેવું કંઈજ નથી અને તારી રખરમાં અમે લગ્નરૂપદે કમા છીએ. કૃપા કર અમે પર, અને તારી ઉલાર વૃત્તિથી અમારી દુઃખદ સ્થિતિ પર નેગાહ કર, કાનણ અમે બિરુલ અકિઅન છીએ. આ વાંચતાં શાહે તેઓનો વાંકે માફ કરી લશ્કર ખેંચી લીધું, જે કંઈજ નહીં. પંચુ તેના પારાટ ઉન્સરીની કબજીતિનો પ્રતાપ હતો. ઇ. સ. ના ૧૨૦૧ સૈફમાં જ્યારે સેરેસેન લોકોએ ખ્રીસ્તીઓના ધર્મરચણ નેરસેલમનો કબજો લીધો ત્યારે તેઓ અને ખ્રીસ્તી લાડવૈયાઓ વચ્ચે વર્ષો પર્વત લડાઇ ચાલી જેમાં અનેક ચારણીની પંચુ હસ્તી જણાઈ છે. એ ભાટોએ ઘણું રજુગીતો જોડ્યાં હતાં જે એશિયા-તેમજ યુરોપમાં ઘેર ઘેર ગવાતાં અને વખણાતાં એવાં ગીતોમાંનું એક “Malbrouk” નામનું છે જે ક્રોડના સમયમાં વિખ્યાતિ પ્રાપ્તું હતું. મો. ડાટોટ્રીયાના જણાવવા પ્રમાણે એ ગીતની

* યુસુફ (Joseph) એ નેકબનો પુત્ર હતો. એનો એક સગો ભાઇ બેન્ગમિન નામે હતો અને દશ સાંવકામાંથી હતો. તેનો પિતા તેને બીજા ભાઇઓ કરતાં વધુ આહનો હોતાથી તેઓ એના અદેખા બન્યા અને ટક જોઇ એને એક ખાલીમાં ફેંકી દીધો, જ્યાંથી એક કારવાનના મૂખીએ તેનો છુટકો કર્યો. અનેક વિપત્તિઓ સહન કરતાં છેવટે એ ઇછાપત્રનો આદેશક થયો. છેવટે એના ભાઇઓએ પંચુ એની સારી સ્થિતિ જોઇ એની માશી માગી અને એણે ઉદાર દિને તેઓને હામા આપી. યુસુફ અને જુઝેપ્થાનો કિસ્સો તો ઘણાંઓને ખબર હશે.

તેની અયોગ્ય વર્તણૂક જોઈ તેના બારોડા શ્રી કૃષ્ણ તેને માંમોક વચનો કહ્યા કે: “પ્રજાને પીડવામા શૂરાતન સમાયુ તથી: રાજ સાથે લડાઈ કરો!” આથી બંને લડકરો વચ્ચે ટુમુલ યુદ્ધ થયું અને અનેક ગામડા ભસ્મ થતાં બચી ગયાં! અબદુલ્લા ખાન ઉઝમેગે એકવાર મહાન યોદ્ધા રસ્તમની કબરની મુલાકાત લીધી. તેણે પોતે સ્વહસ્ત કરેલા મુલદા માટે ગર્વ પ્રદર્શિત કરી તે કબરને સંબોધી કહ્યું:

સર અઝ ખાક બરદારો ધરા બેબી!

બ કામે દલીરાને તૂરાં બેબી!

“તાફે માયું” ઉઘાવ ખાકમાંથી અને ધરાન તરફ દ્રષ્ટિ કર! જો કે હાલ તે તૂરાની નર-વીરોના સ્વાધીનમાં છે!” આ અનિમાનયુક્ત વેળોનું શ્રવણ કરતાં ઉઝમેગની સાથે આવેસો તેનો વડો વઝીર-કે જે પશુ એક વીર અને ધુધો સાપર હતો—તેણે શાહને કહ્યું: “ક જાણું છું કે રસ્તમ જે જીવતો હોત તો આનો શુ પ્રત્યુત્તર દેત!” “તે શું કહેને?” એમ શાહે પૂછતા તે શૂરા કવિએ સમયાનુસાર બચત ગઈ કે.—

ચૂ ખીરાહ તહી માનદ અઝ નરેહ શીર,

શમાયા બ ખીરાહ દર આપદ દલીર!

“જ્યારે જંગમમાંથી સિંહો જતા રહે છે ત્યારે તેઓનું રક્ષાન લોકડીઓ બેરેહસ્ત લે છે!” આ ચાતુરીયુક્ત વાકપ્રદારથી અબ્દુલ્લા ખાનના અંતઃકરણ પર કેવી અસર થઈ દર્શી તેની કથના કરવી દુર્ધટ નથી! રફાઈશ બારોટોના જણાવવા મુજબ મેક્ડોનલ્ડનું ખાન્દાન તે દેશમાં વીરતા તેમજ પુરાતનપણા માટે ખ્યાતિ પામ્યું હતું. ઇ. સ. ૧૮૩૧ માં ડૉનલ્ડ બેયોઈ નાગક ઉક્ત કુટુંબના એક બહાદુર વંશજે ઇંગ્લેન્ડના એક પ્રગણા નામે લોકેઅરપર સ્થાયી કરી, અનુઓએ પણ અર્થ આપ કેયનેસની સરદારી નીચે ડૉનલ્ડ કરતાં વેંધુ જોરાવર સૈન્ય બેંથું કરી તેને ઇન્વરલોકી ખાતે લડાઈ આપી, પરંતુ એમાં ઇંગ્લેન્ડનો તદ્દન પરાભવ થયો. એ યુદ્ધ માટે એક રફોય માટે જેવીક બાપામાં જયગીત જોડ્યું છે કે:—

“Piobaireachd Dhonuil Dhuidh, Piobaireachd Dhonuil!

Iobaireachd Dhonuil Dhuidh, Piobaireachd Dhonuil!

Piobaireachd Dhonuil Dhuidh, Piobaireachd Dhonuil!

Piob agus bratach air faiche Inverlochy!

કવિવર બિહારીલાલ જયપુરના મહારાજ જયસિંહની દરબરનું જુવણ હતો, એની સત્સાધનો અઘાપિપર્યંત વખણાય છે. એની સત્સાધમાં એકંદર ૭૧૯ દોહરા છે: પ્રત્યેક દોહરો આ કવિની ઉચ્ચ કવિત્વ અમરૂતિના આદર્શરૂપ છે, જેની ક્રમત એક અગ્રણી તેને મળતી હતી! એક વાર જયસિંહ પોતાની નાની રાણીના ગ્રેમમાં એટલેા અતુલકત યઇ ગયો હતો. કે રાજ્યકર્મો પણ વિસારી મેળ્યા હતા જેથી દરગારીઓનાં મન વ્યાકુળ થઇ ગયાં! આથી બિહારીલાલે નીચલો દોહરો લખી રાજ પાસે મોકલ્યો:—

નહિં પરાગ નહિં મધુર મધુ, નાંહ વિકાસ યહી કાલ;

અણી કલી હી મે વિધ્યો, આગે કવન હવાલ!

એની અમલદારી અસર થઈ અને ત્યારપછી બિહારીનું સન્માન દરબારમાં પ્રતિદિન વધતું જાયું. કૃષ્ણગઢનો તરપતિ સાવતરસિંહ લોકોને તાગરીદાસ નામનો રાકોડ ક્ષત્રિય હતો અને અત્યંત બારોટ પણ હતો. પાણ્યારમાંથી જ એના શરાતનનાં ચિન્હો પ્રત્યક્ષ જણાવા લાગ્યાં હતાં. દશ વર્ષની અવસ્થામાં એણે એક મહાનમત હાથીને જેર કરાવેો હતો અને તેર વર્ષનું વય થતાં બેઢીના રાવ નેતરસિંહનો સમરાંગણમાં વધ કર્યો હતો. વીસની ઉંમરે પૂગતાં એણે એકલે હાથે એક મસ્ત સિંહને માર્યો હતો. સવત્ ૧૮૧૪ માં કુટુંબી ક્ષેત્રને કારણે એણે રાંગપાટ છોડી શંકાવનમાં નિવાસ કર્યો અને ૧૮૨૧ માં ત્યાંજ રવર્ગસ્થ થયો. એ વલ્લભ સંપ્રદાયનો હતો. વીર તેમજ ભક્તિપૂર્ણ કાવ્યોની એણે મુખ્યત્વે રચના કરીથી હતી. બારોટ બુદ્ધિસેત પન્નાનરેણની દરબારનો પ્રતિભાષાળી કવીન્દ્ર હતો અને રાજની એની ઉપર સારી કૃપા હતી. એકવાર એણે સુભાન નામક એક વેશ્યા સાથે સંબંધ કરાવ્યો અને દરબારમાંથી છ માસ દૂર કરવામાં આવ્યો જે દરમ્યાન તે વેશ્યાના વિરહમાં એણે “વિરહવારીસ” નામક ઉત્તમ ગ્રંથ રચ્યો. છ માસ પૂર્ણ થતાં તે પુનઃ પન્નાદરબારમાં ગયો અને પૂરેકિત પુસ્તક રાજને સંભળાવ્યું જેથી પ્રસન્ન થઈ કંઈ વર માગવાનું કહેતાં બારોટ કહ્યું: “સુભાન અદલાદા” જેથી તે સુભાન વેશ્યા અને સમર્પિત કરવામાં આવી. કવિ બનવારી મુગલ શાહ શાહજેહાનની રાજસભાને આરણ્ય હતો. એકવાર ભરદરબારમાં અમીર સલ્તનતખાને રત્નપૂત રાજ અમરસિંહને “ગમર” કહી તેની અવગ્રા કરવાથી તે રત્નપૂતે તરવાર કાઢી તે સ્થેએજે તત્કાલ ત્યાંના ત્યાંજ કાર માર્યો. આથી બનવારીનું કિંદુ લોહી ઉઠી આવ્યું અને તેણે ગાયું કે:

ધન્ય અમર કિતિ ઉત્તપતિ, અમર નિહારો ખાન;
ચાહજહાંકી ગોદમે, હત્યો સલાબત ખાન !
ઉત ગંકાર ‘સુખતે’ કહી, ઇત નિકસી જમધાર;
“વાર” કહન પાયો નહિ, કાન્હો જમધર પાર !

સઘળી પ્રજાઓમાં સામાન્ય એવો રીવાજ હતો કે વિમલ દરમ્યાન કોઈ પણ પક્ષના ભાટને મારવો નહિ. રિપુઓનું આપુ’ ફળ વિલપાધિન થાય છતાં પણ શરાતનની એક સંજા તરીકે બારોટને કિમિત પણ હાનિ પહોંચાડવા દેવામાં આવતી નહીં એ કંઈજ નહીં પણ લાઘવક પુજોમાં સર્વત્ર ભાટચારણો કેટલું માન ધરાવતા હતા તે દર્શાવે છે. ઈ. સ. ૧૭૯૭ માં અંકીતખરો ચહેર પર શત્રુઓનો હલ્લો આવવાની અગ્રવા સંભળી એક દેશપ્રેમી ભાટે એક સર્વોત્તમ રણગીત જેડી મહોલ્લાઓમાં ગાયું જેના પ્રતાપથી ૩૦૦૦ લાઘવક રત્નસેવકો મહેરના સંરક્ષણાર્થે ઉભા થયા. આ લોક પાછળથી “Right Troop of the Royal Midlothian Light Cavalry” કહેવાયા, ઉત્તર રણગીતનો ઉદ્દેશ નીચલી લીટી-
આથી અજ્ઞાત:

“To horse ! To horse ! the sables gleam,
The battle call:

Our word is Law and Liberty!

March forward one and all!

સીખ શુર ગોવિંદસિંહ, માટે કહેવાય છે કે તે, જોડેથી ધર્મ નિષ્ઠ, હતો તેટલોજ વીર, અને લડાયક હતો. એના સમયમાં સીખ પ્રજા ઉપર મોગલ સત્તાધિકારીઓનો અસહ્ય ત્રાસ હતો અને ધણી સીખ શુરોએ મોગલોએ શુભાએ ચડાવ્યા હતા, પરંતુ પંદર વર્ષનો યુવાન ગોવિંદ જ્યારથી તેઓનાં શુરપદે આવ્યો ત્યારથી એણે પોતાના લડાયક કાવ્યોદ્ધાર સીખોએ પોતાનું તેજ પાઈ પાછને એવી રજુવીર પ્રજા જતાવી કે એ વૈકુંઠવાસી થયો તે પહેલાં સીખ પ્રજાની હાક ઉત્તર દિશામાં હામેશામ વાગતી થઈ એટલુંજ નહીં પણ તેઓએ પોતાના બાહુબળના પ્રભાવે અને શુરની પ્રસાદીથી મોગલ સત્તાઓના પાપાને જડમુળથી એવા ધુળવી મૂક્યા કે તે પુનઃ જીવપ્રદાન કરી શક્યું નહીં. એ કાળથીજ સીખો પોતાનાં આંતરિક વ્યક્તિત્વને પીછાણતા થયા, અને ક્રમે-ક્રમે તેઓ સંખ્યામાં, તેમજ ઝનુનમાં એટલા વધતા ગયા કે ૧૫ મી સદીની અધવચ્ચે બ્રિટીશ સામે તેઓએ અમઝમથ થઈ અનેક લડાઈઓ થઈ જેમાં સીખોએ પોતાનું પાણી એવું જતાવી આપ્યું કે વિદેશી પ્રજાએને પણ બંધવાદ આપી વિના ચાલ્યું નહીં! છેવટે સુલેહ થવા પછી ૧૮૫૭ ના મહા ભયંકર બળતરા વખતે સીખ પ્રજાએ અગ્ર નિમકહલાથી જતાવી બળવાને શમાવી દેવામાં આવેલાન ભાગ લીધો, તેમજ છેલ્લા યુરોપી મહાવિપ્લવમાં પણ દિલ્હીમાં તરફથી ભાગ લઈ તેઓએ પોતાના મારા વચ્ચે એવાં બહાદુરીનાં કાર્યો કર્યાં કે જેથી પાશ્વિમાત્ર પ્રજાઓ વિરમમ પામી રહી, એવી પ્રજાને વીર ઉભાદક શુર ગોવિંદસિંહ હતો. એનાં મરણ માટે એવી કથા છે કે એક અર્ધરાત્રે જ્યારે તે નિદ્રાવશ થયો હતો ત્યારે અત્તાહિસાદ તેમજ ગૂલખાં નામક બે પચાસ બાઈઓએ એની ઉપર હુમલો કરી તરવાર વડી એને જખમ કર્યો, કારણ કે એઓના બાપને એણે હાંધ્યુદમાં મમલોટ પહેંચાડી દીધો હતો! તરવારનો અચાનક પ્રહાર થતાં ગોવિંદ જોઈ ઉઠ્યો અને જો કે એને ધી ઠારી લાગ્યો હતો છતાં પોતાની શમશીરથી ગૂલખાને એણે એક એવો ઝખૂન ફટકો માર્યો કે ખાંના બે ટુકડા થઈ ગયા, અને પોતે પણ જખમ થયેલો હોવાથી ચોડાવીરમાં રામધરથ થઈ ગયો! બંધ હોઈ એવા વીર નરોતે! એ સંસ્કૃત તેમજ ફારસીનો પ્રખર વિદ્વાન હતો અને અનેક કાવ્યમય ગ્રંથો રચ્યા હતા. "અનંદય આદ્ય"માં બરતરાજનાં યશોગાન ગાતાં સંસ્કૃત બારોટ કહે છે:

હિરણ્યેન પરિવૃતાન્ કૃષ્ણાન્નુદ્ધૃતો મૃગાન્ ।

મળ્ગારે મરતોડ્દદાચ્છંત યદ્વાનિ સસથ ॥

મરતસ્યેપ દૌષ્યન્તે રનિસાચો ડ્રોષેવિતઃ ।

યસ્મિન્સહર્ષં માર્દ્રાણા ષૂશો ગાપિમેનિરે ॥

અશત્તપ્તતિ મરતો દૌષ્યન્તિરેન્દુનામસુ ।

ગર્જાયાં વૃષ્ણેડ્વજ્ઞાત પઞ્ચ પન્થાશતં હયાન્ ॥

ત્રયસ્ત્રિંશચ્છતં રાજા અશ્વાન્ વષ્ણાય મેધ્યાન્ ।

દૌષ્યન્તિરે ત્યગાદ્રાહો માયો માયવત્તરઃ ॥

મહાકર્મ મરતસ્ય ન પૂર્વે નાપરે જનાઃ ।

દિવં માર્યં ક્વ ઇસ્તામ્યાં નોદાપ્તઃ પઞ્ચ માનવાઃ ॥

અર્થાત મધ્યકાલ નામક પ્રદેશમાં ભરતે મુંબઈ મધ્ય આશુપણથી સન્નિવૃત્તિ સા હાથીઓનું દાન
 દીધું. સામીયુષુખાતે દુષ્યન્તના પુત્ર ભરતે અગ્નિયજ્ઞન કર્યું અને ત્યાં આવેલા એક હનર
 આસપુને આપાદી એક એક ગાયની જણેશ કીધી, તેણે મનુષ્ય તરીકે ૭૮ અને ગંગાકિનારે
 વૃક્ષના નામક રૂઢાનપર પપ્પ અન્નમેવ યંતુ કયો. એ પ્રમાણે ૧૭૩૦ યમ કરવાથી દુષ્યન્તના
 પુત્ર ભરતે સુતરાનની માયાને છતી લીધી. ભરતના આ મહાકર્મની ખરાખરી તેની પહેલાંના
 કે. પાછળના કોઈ પણ રાત્રી કરી શક્યા નહીં. એ પ્રમાણે આદમી સ્વર્ગને હાથથી
 રખક કરી શકતો નથી તેમ ગન્ધર્વ, પિતૃ, દેવ, અસુર, અને નિપાદ એ
 પાંચમીથી કોઈપણ ભરતના કર્મોને પહેલાંથી શક્ય નથી. આ પ્રમાણે જોતાં જણાય છે કે
 માટેની દસ્તી દરેક પ્રભાગો અને પ્રત્યેક દેશમાં ખડું અનાદિ કાળથી દુષ્યમાન થાય છે.
 હિંદના સંસ્કૃત વીરરસ કાવ્યોમાં સૌથી પુરાણાં વાલ્મિકિનું “સમાયજ” અને વ્યાસનું
 “મહાભારત” ગણી શકાય, જ્યારે હિંદીમાં “પૃથ્વીરાજ રાસો” જાનું કહી શકાય. પ્રગ્નમાં
 ઇસુ ખ્રીસ્તના પાંચમાં સદીમાં ભાટોની દસ્તી જણાય છે, અને જૂનામાં જૂના તેઓના કાવ્યોનો
 એક દસ્તવેખ નામે “Pantor of Cashol” છે જે કૌર્મક મેકુલીન નામે કંઈક શહેરના
 એક બીજા ૯ મી સદીમાં લખેલા ધારવામાં આવે છે. જર્મનોનું સૌથી પ્રાચીન રજુગીત
 “Barthlit” ને નામે જણાવલું છે. ફ્રેંચ રેવાસ્યુશનવેળા ફ્રાંસમાં એ પ્રમુખીય ગાયનો શકરત
 પામ્યા હતાં. માસાથે અને શાંકુ ઉપાર. બીજાં ગીતનો લેખક મો, જ. શેને હતા જેણે
 ફ્રાંસના તોફાની ટાળાંએ જ્યારે ૧૧ મી જુન ૧૭૯૪ ને દિને ખાસાપ્રકરે કિલ્લો લીધો ત્યારે
 એક મેજાની વેળાએ પહેલવહેલું ગાયું હતું અને એ પણ પ્રમુખીય ગણાયું. એની એક
 કહી નામે પ્રમાણે છે:

*“La republique nous appelle,
 Sachons vaincre ou sachons perir;
 Un Français doit vivre pour elle,
 Pour elle un Français doit mourir.”*

“રીપબ્લીક આપણને બોલાવે છે: જોસ છલવું કે મરવું. ફ્રાંસને મારે જ ફ્રેંચમેન
 જીવે છે, મારે તેણીને આદેશ થતાં તેણે મરવું જ નોખ્યું.” આ પછી ફ્રાંસમાં “Car-
 magnole.” “Cairo” આદિ બીજાં એવાં જાતો રચનામાં આજ્યાં હતાં. સાત વર્ષ
 ફ્રેંચમેન લોકોએ જરેસેલમના કબજે લીધા અને સાતવાર યુરોપના રાજપતિઓને ધમકુધ
 કર્યા હરકેરનાર ટુમેડાર માટે હતા. સૌથી છેલ્લો ટુમેડાર ભાટ જરસીના બક જરસીન યધ
 ગયો છે. સાથર અસ્તદી મર્વ શહેરનો હતો અને મકનીના સુલતાન યાહિદીસ્લાહ મહમદે
 સખકતગીનનો રાજખારો હતો. જ્યારે શહે સોમનાથપર સ્થાવી કરી લૂટ ચલાવી દિહુઓને
 તરન શક્તિદિન કરી નાખ્યા ત્યારે અસ્તદીએ તેના માનમાં એક “હસીદો” લખ્યો હતો
 જેમાંથી કહ્યું:—

“શહે બોદેદખીન સદર સુગનાત કહે.”

પાને-જમારે તિલકા ન કરના પાદશાહે સેમનાયતી સફર કીધી ત્યારે પેતાનાં કાર્યોને ચમત્કારના એક વાવટા જેવાં કર્યાં ! એ પ્રમાણે ધરાધિપોને વખાણવાનું તેમજ વખોડવાનું કતબખાટાનું છે. પ્રજાઓને વિહારી સુખપ્રિયમાંથી જાગૃત કરવાનું, કામ બાટાનું છે. ઇતિહાસની જળવણી કરવાનું અને વીર કૃત્યોને સનાતન બનાવવાનું કામ બાટાનું છે. એક દિવસ બાટ પોતાનાં ચારિત્રનો સાક્ષાત્કાર કરાવતાં જણાવે છે કે :

કહું સિપાઇ હમ ઉન રજપૂતન કે,
દાન જગ જુરે જો ન ફિર સાન-મરકે !
નીતિ હ કે દેનદારે, મહી મદિપાલન કે,
મેહી હૈં ઉનીકે જો હૈં મેહી સાચે ઉરકે !
શુની કે શુભમ હમ બેરી બેવકુલન કે,
જલમ જમાદ હૈં અદનિયા સમરકે !
ચોગનકે ચોર રસ મોગનકે પાદશાહ,
હકુર કહત હમ ચાકર ચતુરકે !

(અપૂર્ણ.)

ફેશનેબલ બાનુઓ કાળે કાંકડું મહરશન.

ફાઇન આર્ટ નીડબર્ક ડીપાર્ટમેન્ટ

અલગેલી મુજબ નગરીની તમામ કામની ફેશનેબલ બાનુઓ અને લારતની અનેક રાણીઓમાં બેઠક પંકાયલું થાતું.

ઝીક કંસબ, રેશમ, સીકવન્સ, જાલી તથા ખારીના કામમાં બીનહરીફ છે. અમારાં ખાતામાંથી જરાયલી સાડીઓ, અને બ્લાઉઝોનું ઉમદા કામ, તેની મનપ્રસુ કરનારી જોરીજનલ ડીઝાઇન એક ખાસ સ્પેશીયાલીટી છે. બીજાઓ અમારી ડીઝાઇનોની નકલ કરવાની ફેક્ટની કોશેશ કરે છે એજ હુમારા ઉત્તમ કામની સાબેતી છે. અમારા ભાવો અમારી નાહર કારીગીરી તરફ જોતાં કીફાયત છે. અમારા ખાતામાં થયલું ભરત કામ નીચલાં ઠેકાણા સીવાય બીજા કોઈની દુકાને મલશે નહીં.

સ્વદેશી ખાદી ઉપર બહુજ ઉમદા ભરતકામ કરી આપવામાં આવે છે. જોવાથી ખાત્રી થશે. નમુનાઓ તથ્યાર છે.

ધનખાઈ ફરદુનજી બનાજી,

નાં ૫, આલનામોંટ રોડ, ખંભાલા હીલ, મુમબઈ.

મુંબઈમાં આજે ઘેર ઘેર અને ઓફીસે ઓફીસ

આ નામ વરગતું થઈ-પડ્યું છે.

ધી ડાયમંડ જુવ્વીલી વોશીંગ ડુબ.

હમમ સીટ, કોટ, મુંબઈ.

જરીના, અને કસબના કપડાં ધોવામાં આજે વરસો થયાં
અમારો અનુભવ છે, હિંદુસ્તાનમાં આ એકજ ખાતું છે
જે લુગડાં ધોવામાં, સૂકાઈમાં, અને નવા લેવા
ખનાવવામાં એકે એવાજે વખણાય છે.

દ્રાય કરવા ભલામણ છે.

એક સેટ અથવા જરીનો કબલો, સાડી કપડો
કે પાઘડી ધોવડાવી ખાત્રી કરશો.

આ "નવરંગ" માસિક ખખરગેટ સીટ, કોટ, મુંબઈ મધે આવેલા "નવરંગ પ્રીન્ટીંગ
પ્રેસ" માં તેના માલિક અને અધીપતી અરવિન્દશર અરવિન્દશર દેશાઈએ
લાખ્યું છે અને ત્યાંથીજ પ્રગટ થયું છે.

નૌવરંગી

પુસ્તક ૮ મ

જાગૃત, ૧૯૪૩

નં. ૧૫ મે.

ડચુક એન્ડ સન્સ.

સોડાવાટર બનાવનારાઓ.

માલેક.

જમશેદજી ભીખાજી પંચકી.

નં. ૩૧-૩૩, બ્રીટીશ હોટેલ લેન,

અપોલો સીટ,

કોટ મુબઈ

ડોંગરેનું બાલામૃત

મધુર હાવાથી

છોકરાંઓ ખુશીથી પીએ છે.

અને આ પીવાથી

છોકરાંઓની તાકાત વધી

તેઓ રૂબરૂ થાય છે.

ગીચીની ડી. ૧૪ આના. ૨. ખ. ૬ આના.

કે. ટી. ડોંગરેની કં. ૦,

ગીરગામ-મુંબઈ.

નકકલ માટે સાવચેત રહો !

નકકલ માટે સાવચેત રહો !

બાલુઓની માનીતી દુકાન, બાલુઓના ખરા મુંબઈ સાધન.

ભરતકામ અને શુંથણકામ છે.

આદમજી નુરખાઈ કું. ૦.

નાં ૩૪૬ ઉનચાલા બીચીંગ,
અંટરોડ, મુંબઈ નં. ૦. ૬.

વડોદરા રાજ્યના માલ ચીફ ડૉક્ટર શમસુદ્દીન મહેબની ચમત્કાર
મેડીકલ ઓફીસર ખાનખલાદુર જે. મુલેમાની મેડીક શોધ પ્રમાણે
ખનાવેલી દેશી દવાઓ.

એક અદ્વિતીય અને નહાન શોધ
કચાટરાકટાઈન

એટલે વાઢ કાપ કર્યા વગર અને આખમા દવા નાખ્યા વગર
કાચો મોતિયો મટારનારે દવા

કાનોના આંજી બાંજી અને ગરદન ઉપર દરોજ થેડા ટીપા ચોળાયાથી પછર દીનસમા
યાડો ફાયદો જણાય છે અને લગભગ નણુ માસમા આખમાનો મેતિયો મગી જાય છે
આ દવાથી આખમાની ખીસ કપાઈ જાય છે વધુ હકિકત નેમે ૥ ટેકાણેથી મળીને અચવ
લખાન મેળમે

એ ઝોંસની શીશીની કી રૂ. ૨)

(૨૭૨૮૬) **મુંદમેલ** (૨૭૨૮૬)

આ દવા (૧) ધામાથી વહેતુ લોહી તરત બધ કરે છે (૨) ધાને પાકવા નથી દેતી
અને ઝટ રૂઝે છે. (૩) દાઝેલાને આરામ આપે છે (૪) દાદર અને ગડગુમડાને ખેસાડી
દે છે (૫) ખુજાથી, ખસ વગેરેને મટાડે છે (૬) ખીનને જડમાથી ઉખાડી દે છે (૭)
મોચ અને ટેકરના દરદને દુર કરે છે (૮) મોખને ઉતારી પાડે છે (૯) અધીયાને તાણુક
કરે છે (૧૦) દાન, દાઢ તથા મનના દરદને ઝડપથી સારા કરે છે (૧૧) ચામડીના ચેપી
રોગે ચાકા ચાકીયાથી દરદીને મુક્ત કરે છે (૧૨) ઘોઝાની બળદની ખાંધ
અને કુતરાનાં ઘા ચમત્કારીક રીતે સારા કરે છે.

એ આંહિસની શીશીની કીમત રૂ. ૦૧૧૨

મીતો કારખાનાઓ તથા છરખીતાલો માટે પચીસ ઝોંસની બાટથી રૂ ૭
સધળા દવા વેચનારાઓને ત્યાંથી મળશે.

ટકાણુ:—મુંદમેલ ડેપો.

નં. ૩૧૬, અખબુલ રહેમાન રોડ, કાંકડી મારકેટ નજીક રંગારી મોહલા,
મુંબઈ નં. ૩.

બહારગામના ઝોડ રો સંભાળપુર્વક પેક કરી વેશ્યુપેમનથી મોકલવામા આવે છે

૬૧૦ વામન ગોપાળનું

આયોડાઈઝડ

સાર્સા પરિલા.

સાર્સાપરિલા આજ સાઠ વર્ષથી પ્રખ્યાત અને લાખો દરદી-
ઓએ એનો ઉપયોગ કરી પોતાની નીરાશા દુર કરી છે.

અમદાવાદ એન્ડ—ગોકળદાસ મોતીચંદ પાસેથી.

મળશે અમદાવાદ ઘાંચીની પોળ.

સોહી એ મનુષ્ય જીવન છે. તે બગડ્યું હોય-
તો અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે માટે તે સુધા-
નવા દરેક માણસને કાળજી લેવી જોઈએ, તેને
માટે આ સાર્સાપરિલા વીના બીજી એક
પણુ દવા લેવાની જરૂર નથી. વળી આ દવા
ખીવાથી ઉપદ્રવ ઝોલે મરમી અને તેના વડે
થતા રોગો—તેમજ લકવા, સંધીવા, આમડીપર
જાળા ડાઘા પડવા, આંગતું મુછ આવવું,
શરીરમાં બળતરા થવી, શરીરની ઉપર દેવી
સરખા ફોડલા થઈ આવવા વીગેરે
વીકારો ઉપર આ દવા અકસીર ય સુકી છે.
શીશી ૧ નો ૩. ૧૫૩ આર શીશી
ખીવાથી સારો ગુણુ આવે છે પો. જીહં.
આર શીશી એકદમ મંગાવનારને ખચ
સહીત ૩. ૪-૧૩-૦ પડશે.

સુરત એન્ડ—મીં પ્રભુદાસ પાનાચંદ સરસ્વતી

૬૦—ગુરુનગર ભાગળ

૬૧. ગૌતમરાવ કૈશવ એન્ડ સન-હાકુરદ્વાર-મુખઈ.

નવરંગ.

વાંચવાલાયક વાર્તાઓ ને વિષયોથી ભરપૂર માસિક.

માલેક અને અધિપતિ—અરુદ્દશરે ખરશેહજી દેશાધ.

ઓફિસ—૨૩૭, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દુસ્તાનમાં રૂ. ૪.

છુટક નકલ ૮ આના.

” ” પ્રદેશમાં રૂ. ૫.

૯ માં સાલના આલોકને મીંઠ કાબરાજીની ‘સંસાર’ની વારતાનું પુસ્તક લેટ.

પુસ્તક ૮ મું.

ઓગસ્ટ, ૧૯૨૩.

અંક ૧૨ માં.

અનુક્રમણિકા.

જરા વાંચશેહ.

મુકામ પછીની શાંતી. (કુંડી વાર્તા)

સનમને ભાવથી વરીએ. (કવિતા)

પ્રભાકીય કેળવણી.

ખગવતી ખાસીનો ખજાનો ખમરદાર છે. (કવિતા)

જમીયા અને જલીમા (કુંડી વાર્તા.)

અર્પિટ પંજરિકા રોજ. (કવિતા)

કુનિયાની તવારીખમા વાટ લોકોએ મળવેલો

અગત્યનો ખાગ.

સ સારનો ફાસો. (ચાલુ વાર્તા)

અધીપતી.

સોરાળ ખી. તાતા.

“રસહીન.”

એક અભ્યાસી.

આદીલ.

દારાખ ખી. કહેલી

કવિ લાઈશંકર વિ. પંડિત.

J. M Hormusji

દારાં દાખડયા.

તૈયાર છે

મીંઠ દારાં કાપડીયાની એક ફાંકડી નવી નોવેલ

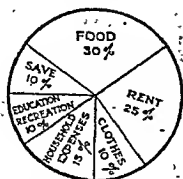
એક લોહીના!

કીમત રૂ. દોઢ

પોસ્ટેજ જુદું.

“નવરંગ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, બજારગેટ, કોટ, મુંબઈ નં ૧.

દર મહીને કેટલું ખર્ચશે ?

કેટલું બચાવશે ?

સેન્ટ્રલ બેંક તરફનો ઉપલો નકસો ઘરસંસારમાં તમોને ઉપયોગી થઈ પડશે.

તે પ્રમાણે તમારા ખર્ચો નીલાવી ખરાબ વખત માટે, દુઃખસુખતા દીવસો માટે નાણું સંઘરવાની ટેવ પાડો અને તે નાણું

સેન્ટ્રલ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા

ના સેવીંગ બેંક ખાતામાં મુકો, કે જ્યાં તમારું નાણું સચવાય અને તમોને બીજી સેવીંગ બેંક કરતાં વધુ વ્યાજ તથા લાભ મળે.

વધુ માટે લખો યા મળો.

(સોરાબ ન. પોંચખાનાવાલા,
મેનેજિંગ ડિરેક્ટર.

નવરંગ

પુસ્તક ૮ મું.

- આગસ્ટ, ૧૯૨૩.

- અંક ૧૨ માં

જરા વાંચશોજી.

‘નવરંગ’ નો માસ આગળનો આ ખારમો અંક ‘નવરંગ’ના ચાલુ સાલનો છેવટનો અંક છે. આવતા માસમાં, અમે આગળ જણાવી ચુક્યા છીએ તેમ, ‘નવરંગ’ એક વધુ નવા વર્ષની શુભ શુરૂઆત કરશે, અને ‘નવરંગ’ના એ નવા લખકતાં નવમાં સાલને ઉજવવા, તેમજ એજ હીંચામે પડતા અમારા હમીન પાસી માણ્યોના પતોના નવા સાલની ખુશખબતોમાં પણ સાચોચા ભાગ લેવાના ધરાવતી આવતા માસ સપ્ટેમ્બરનું ‘નવરંગ’ હમીનજ એવડુ મોટું નીમણશે એમ જણાવતાં અમને આનંદ થાય છે. એ અમારા સાદા માદા પણ સંગીન ને ખરા રસીલા મનોવેષક વાચનની ઉમદા મોગ પેટ પુરતી પુરી પાડનારા નૈરાંત્રી નંબર માટે શુર્જર આસમમાં સુવિખ્યાત એવા દમનગધ લેખકોએ પોતાની ઉમદા કૃતિઓ પુરી પાડી છે. પાસી, હિન્દુ અને મુસ્લિમ લેખકો અને તે જી ખરેખરા લેખકો, મુસ્લિમીટીના દીગ્રીધારીઓ કે સંકારના ખેતાનોથી વિશુધીત એવા કામચલાઉ અને લઘુ દેહેલા કે સધ બેહેલા લેખકો નહીં પણ આમ વર્ગમાં પોતાની કૃતિઓથી ત્રિષ યથ પડેનાં લેખક બહેનો અને જાદુઓની કનઓથી લખાવલી વિવિધ પ્રસાદીઓ તેમાં સમાવવામાં આવનાર છે, અને એ અંક અમારા મુગ વાચકોને ખરેખરી કીમતી મોજનુંજ એક ઉમદા સાધન યથ પડશે એ નિર્વિવાદ છે.

એ અંકથી અમારા પાસી વાંચકો માટે જે એક અતિ ધ્યાન ખેંચનારું, ‘પ્રીયર’ ચાલુ ચતાર છે તે ‘ખરજોરનામું’ છે. પાસીઓની પુરાણી તવારીખ જગનની ખીજ કાઢ પણ અદાન પ્રજાઓ કરતાં જ્યાં કાતિવાળી અને હાવની મેઘ પણ પ્રજાને મગશર બનાવે તેમજ તેમને ઉમદા સખકો પુરા પાડે તેની છે. એ ‘ખરજોરનામું’ ત્રિ રસ, કરુણા રસ, હાસ્ય રસ અને શૃંગાર રસનો એક સામટો બનેલો એક ખરેખર વાંચના વિચારવા ને તે ઉપર મંબીરાઈથી મનન કરવા જોગ જમેલો છે અને તે એટલો તે જુરસાવાળો અને એટલો તે દિલ ઉશકેરનારા બનાવેલી બરેલો છે કે તે વાચતાંજ જોયા આપણા તનમાં નવુજ લોહી, નવોજ જુરસો, નવીજ તેજ સપુરી રહે છે. કવિ આદાસે તેને બલતમાત્રીમાં ફરવતા તેનો અસલ રંગ અને જુરસો કાચમ રાખી પોતાની ઉમદા કવિત્વ શક્તિથી કંઈ એવો તે આવતવો રસ જમાવ્યો છે કે તેના હકતાઓ પછીના હકતાઓ એક સરખા બવકે ચલુ વર્ણના જતા ઉશકેલી ‘નવરંગ’ના તમામ વાંચક વર્ગમાં નચાશે એમ ખાનવાને અમને કીર્તીત સંદેહ નથી.

વળી નવી મોટી વારતા જે આમારી ખાસ પસંદગીની અને લખાવી છે તેના જાણીતા લેખક બાઇ 'બ્રુસબ્રુસ' પણ તેટલાજ શુરુ ઉપર ચઢ્યા છે અને એ મોટી દીસપંજીર વારતાના હકતાઓ પછીના હકતાઓ, વધતાં ઉમંગથી વંચવાની આમારી તો ખાતરી છતાં પોતા તરફથી પણ અમને ખાતરીઓ પર ખાતરીઓ ને તે પર ખી વળી ખાતરીઓ આપી અમને ઘણી ગમત આપે છે. એ વારતા અસલમાં છેને એટલી રસીલી, જોરાવર અને દિવ્યજહેલાવનારી કે તેની ફોટો માટે અમને તો એકે શક નથી. "પાદરીની પુત્રી" એ નવી મોટી જંગી વારતાનું નામ છે અને તેમાં એક પાદરીની એક પૂત્રી પોતાની આત્મકથા કરી સંભળાવે છે. આ આત્મકથા દુનિયામાં આલતા પ્રપંચો, કાવાદવાઓ, હરેક તરેહના છળકપટો અને નેકીના નેક અને બદીના મહાગંજીર પરિણામો ઘણી અસરકારક અને નસીહત મળે એવી શેઠીમાં રજુ કરે છે. તેનો પહેલોજ હકતો વાંચકોને મોહમુગ્ધ કરી મહે એટલો દિલ્લકશ છે અને તે વિશે જાસ્તી અત્યારે કાંઈજ ન બોલતાં તે વાંચવાનીજ સીધી ભલામણ આમારા વાંચક વર્ગને કર્યો છીએ.

આમારી ફાંકડી નવી એટ છપાય છે. જાણીતા વાર્તાનવેશ બાઇ બદમનજી નવરોજજી કાબરાજીની લોકપસંદ કલમથી લખાયેલી આ પારસી સંસારની મનહર વારતા 'સંસાર' આમારી છેલ્લી બેટનેજ મુકાબલેનું એક દિવ્યરસ વાંચ્યુમ થવા જશે. 'નવરંગ'ની આવી નાદર બેટો આમારા ધધાદારી બાઇપોને દંગ કરી મેલનારીજ અત્યાર અગાઉની પૂરવાર થઇ છે અને આમારા કદરવાન આહકોના તે દિલ્લપ્રુષ્ઠ કરી મેલનારી અને તેઓની એકામતી પસંદગી પાત્ર નિવડી છે. અમો બાર મેટીને જાહેર કરવાની રજા લઇએ છીએ કે એ ફાં વાંચી આમારા ખર્શ અને સંસંગીન વાંચણના પૂરેપૂરા દિલસોજ અને કદરવાન આહકોનાજ પ્રતાપે છે.

'સંસાર' એ નવી બેટની ચોપડી આ. માસની આખેરીમાં તૈયાર થઈ જશે અને તે તુરતજ 'નવરંગ'ના નવા તેમજ જુના આહક મેહરજાનો ઉપર વી. પી. પોસ્ટથી મોકલી આપી 'નવરંગ'ના નવા નવમા સાલનું લવાગમ સરેસ્તા મુજબ આંગ ઉપર વસુલ કરી લેવામાં આવશે. જે મેહરજાન આહકોને વી. પી. સામે કાઠપણ જાતનો વાંધો હોય તેઓએ મોટી મેહરજાની કરી એ મુહત આગમય મનીઓરડથી કોનો દાવોદાવ આમારી ઓશીસમાં આવી લવાજમો ભરી જવો. તે અમને વિરેશ ગમશે. કેમકે, તેમ ચવાથી, આમારી વી. પી. કરવાની વધારાની જંગલ ને ખટપટ ટળશે. કૃપા કરી કાઠ પણ મેહરજાનોએ વી. પી. રીફ્યુઝ કરવાની ધુળટા બતાવવી નહીં. જે કાઠપણ પ્રકારનો વાંધો હોય તો તુરતજ અમો કને વી. પી. થોડા દિવસ થોભાવી, ખુલાસો મંગાવવો અથવા તો આ આખેરી આગમય વી. પી. ક્યારે કરવું તે લખી જણાવવું.

કાઠપણ સમજસર નવા સાલ દરમ્યાન આહક તરીકે નહીં રહેવા હમ્મનારાઓએ મેહરજાની કરી આ વાંચતાં તુરતજ એક પોષ્ટ કાર્ડથી અમને ને મતલબની ખબર આપવી, આથી અમને નાહકના વી. પી. ના ખર્ચમાં જવું ન પડશે, અને વળી ફોનો પણ કડવાઈ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ ન રહેશે.

ઉમીદ છે કે આ આમારી વારંવારની અરજ ઉપર, આ વેળા, હરેક તેવાઓ તરફથી લક્ષ દેવામાં આવશે.

તુફાન પછીની શાંતી.

લખનાર:-સોરાબ બી. તાતા.

“તે બધું દીવાની જોત જોતું સાચું છે, એલીસ,” નાસીપાસી અને નાઉમેદીદું હચકું ખાતો તે કમનસીબ જુવાન સાધરીલ એમીર બોલ્યો. “મારી કને એક પેની નથી કે જેને હું પોતાની કહી શકું; એ! ગોયા ખાવાની ખાક પથ્થુ ફાજલ પાડી શકતી નથી. મારા-ગરીબ બીમારા વાહાલા પીતાના ગમખાર મોતથી બચકાર આફરતા તોફાન સાથળ વરસાદથી પાયામાલી આવી. એમીર કાસલ હવે પથ્થુવાર મારો રહ્યો નથી. હું માનું છું કે પેલા સંગદીલ કારતને આપાર આગમજનો તેનો કળજો લઇ લીધોય. પથ્થુ-પથ્થુ-જો વું-વું-મને મારી આવી સીદા જદાકારીની લાચારી વચેબી દીલાવર બનફેસાનીથી ચાહાતીજ હોય—”

“ખામેશ!-હું તમુનેજ આહું છ, સાધરીલ.” તે નાઉમેદ જુવાનને અધુરે અટકાવી તેના નાસીપાસીથી ઉકલતાં દેમાગને શાંત કરવા સધ્યારાના હેટવંતા શખ્દોથી તે માફી મધુરી-એલીસ મેડાસ-વચે બોલી પડી. “વાહાલા, તમારી જરદાર માલેગુમર રિયતિ-વેળા મેં તમુને ચાહી દેક પાક પરવરના ખાર તુષીકે ઓસ્તવારીથી ખડી રહેવાનો પચિત્ર મેકાલ આપ્યો, જે હાલના તમારી સુફલીસ બતંગ હાલટમાં હું કહી બી તોડવાની નહીંજ, ગમે તેવી તમારી લાચારી કે દુઃખ આફરમાં હું તમારી પડખેજ સદા ઉમેલી છેઉ.”

“આફ્રીન, ડારલીંગ,” સધ્યારાનો લાગો દમ ખેંચી તે દુખી જુવાન આમારનો હખ્ બચો ઉમરો કાઢી બોલ્યો, પોતાના શકને વસ કરવા તેણે તે દીવચટ રખસુદરીનો કામલ ગોરો હાથ પોતાના હાથમાં પકડ્યો અને પ્રીતના અસહય જુરસાથી તે ચુમ્યો, “ત્યારે તો હું કશીબી રૂપાંદ કરતો નથીજ,” તેણે જવાબ વાલ્યો, “માત્ર-માત્ર—”

“માત્ર શું, વાહાલા?” અધીરતાથી તે તારણીએ પુછ્યું.

“પેલો કારનન વુને માર્જો,” તેણે ઉડી ગમખવારીથી જવાબ ક્યો. “એ જરદાર પોયો વુંને હાથ કરશે ત્યા તુષીકે નચીટ ડોમવાનો નથીજ; તેની મારી ખાત્રો છે. વસી એ લક્ષા પતિ છે, અને એમીર કાસલ એતોજ યયોછ, અને જ્યારે હું અકીથી જવસ ત્યારે તો એજ કાસલમાં એ રાજ કરતો રાજ થશે અને—”

“તમે જવોછ? કાંય? કાંહાં જવોછ?” તેણીના અવાજમાં ગોયા-દુઃખનો સ્વર બેલાએલો હતો.

“મારે જવુંજ જોઇએ. એલીસ વાહાલી. આ બોહોલી અવનિ સાથ તકકર જીવી કાઢ બી રવેશે મારે નશીબ મેલવવુંછ,” સાધરીલે ભવાં ચઢાવી ઉત્તર વાળ્યો.

તેઓ વચ્ચે રમવાનું જેવી શાંત સુખકી કેટલીક વખત, બાપી રહી.

તે એક ચાહવાનું જોઈને, ચાતુરી હતી—આ દીકરા એલીસ મેડોસ. તેણી જોનાથન મેડોસ નામના જરદાર પુરઝીમરની એકપુરી દીકરી હતી. શીકા ગુલામી રૂપસારો, બરાબર દીકરો સુખડો અને જોખનમાં ખીલી નીકલેલું આકર્ષક બદન સાથની તે તનોમન સુંદરી જોનાથન બે ધડી રાહાટ ખમોડે એવી પરીસુરત હતી.

શાંખાં ઉનાળાના દિવસની આખેરીએ જમીનની સપાટી ઉપર બપોર આકાર મુજબ વળ લેતા ધૂમસના ગોટગોટા મીસાલ તે મનોહર છેકરીનો રવરૂપમાન ચેહેરો ઉઘાડી અને નામોશીનાં ધૂમસથી ઘેરાય ગયો. તેનો વાહનો તેણીને ઊડી જતો હતો. તે બી તે બીજું તે કરી બી શું શકે? આહા! તે અમાગ્યનો પીતા રાફ્ એમોર જે કરજના માહાસાગરમાં માયોમાય દુબી ખસ્તે પુહારી અને મુલેસરીની સીદા લાચારીમાં આ જોઈને સંદાનો, ઊડી ન ગયો-હોતો! તેણીની આંખો તે દુઃખદુખ ખેતર આસપાસ દુર દીરના એમોર કાસલના ઉંચા દમામદાર મીનારા ઉપર તાબરતોબ ખેંચાઈ. આવા મેદલની રાજ કરતી રાણી અને સાહેબી કરતી શેઠાણી થવાય! ઓ! એજ માહામારટ લોખ તેણીને ધુમ્મવતો હતો.

મગર અફસોસ તેણીના તેવા લોખની નારીપાસીમરી આખેરી આવી હતી, કાંઈક તે મેહેલ જેવો રૌનકદાર કાસલ મરનાર રાફ્ એમોરના સર્વથી મોટા માંગનારને હમ્મતક ગયો હતો. પોતાની ત્રણડે પેદીઓના લખલૂટ ખચેથી ચએલા ભારે કરજનો જોખ પોતાના દીકરાને માથે ન પડે એમ વિચારી રાફ્ને તે બેઠમતી ઓસરેટ લાંબલાજ વેચી નાખવાની ફર્ પડી, જે કાસલ તેણીના આસપાસની કેટલા એકરો સાથની જમીન સાથે જરદાર કારતને પોતાનાં કરજનાં પેટામાં લેઈ લીધી હતી.

જ્યારે રાફ્ હૈયાત હતો, અને તે વખતથીજ કારતન તે એમોર કાસલનો ધણી થયો હતો, તેણે જગરાજગરીથી રાફ્ની તદન ના મરજી સાથ તેની સાથ મીનાચારીનું સાદું જોડ્યું હતું, અને ત્યાં ચાહું આવતાંજ શ્રીન હોલોસ આગળ કારતને પોતાની અદેખી ચરમો પરીસુરત એલીસ મેડોસ ઉપર ઠેડવી હતી, અને કોઈ બી ચીજ કરતાં વિશેષ ને તનોમન સુંદરીને જીટવાને અને તેણીને પોતાનીજ કરવાનો અરમાન પોતાનાં જીગરમાં જલસી રાખ્યો હતો.

અમાગ્યો સાધરીસ પેલા જરદાર કારતન ઉપર એવડો અદેખાઈના ઇંગારથી જલંવા લાગો. એકતો પોતાના બાપદાદાની અસલા મેહેલ જેવી મીલકટ કારતનના હાથમાં જઈ તે ધણી થયો; અને સાધરોલ બીલકુલ નિર્ધન થઈ પડ્યો હતો, અને તેની આહેલા દીકરો એલીસ ઉપર બા તે મનોનિસાર પ્યારની જોસબર શીકગીરીથી કારતન બી ચાહતો હોવાથી તેનાં મનમાં અને જીગરમાં કારતન માટે કાંઈ બી બધી લાગણી ખરપા થઈ હતી નહીં, મગર, તેણે, તે પુખ્તસુરત અખળાને લીધે, આલેતુખર કારતનને હડહડતો શત્રુ માની લીધો.

સાધરીસે તે લાંબી ચુપકાદી પેહેલી તોડી.

“હા, મારે આ શ્રીન હોલોસ ગામડાંમાંથી જવુંજ પડશે,” તે કાંઈ કરાજથી બોલ્યો. “જેમ જલ્દી થાય તેમ બેહેતર. તારો પીતા મારી સાથ તુંને જોવા કે બેલાવા વધુવાર ઇચ્છતો

કે દરકાર કરતો નથી. હું તેને બદનામ કરતો નથી. પણ બ્યારે મારી જાતગ રિપતિ ચઢતી થશે, મારી સાચારીનો આજ્ઞાપુર તેજમાં પાછો તેનાં મધ્યાનમાં ટપશે, ત્યારે હું મારી સાચી મોહબતની ઢાંધારી વાદાશનાં જોસ સાથે તારી રૂપર રચુ કરીશ અને, મારા મર્વથી વહાલી ગરલીગ, હું પાક કીરતારને હાજર નાજર નાંચી કસમ લેઉં છ કે તારો વિચાર કરતો હું કદીથી બંધ પડરા નહીં. કદીથી નહીં! એક ટલાકથી નહીં!”

તે ઠાબ્યો અને તેણીના રૂપસારે ઉપર સુખીઓ લીધી, જે રૂપસારે માહાતાબની ઠંડી રોશ ઠી જોવા ઠંડા, શીકા અને સુવાળા હતા.

“આવ, કીપર, એકવાર છેલ્લી તે કાસલ પર આપણે નજર ફેંક્યો,” ખુશાલ બોલવાનો પ્રયત્ન કરતાં સાધરીસ બોલ્યો, “કદાચ, એક દિવસ, નશીમ દેવી જો પોતાનું ચકર ફેરવી નાખશે તો, બહુ છતાંથી તે પાછો આપણોગ થશે.”

તેજાએ ખેતરનો માર્ગ પુરો કરી તે મોટા મહેલ તરફ પોહ્યો. સીપીય વેરનાં ખુન-ખાર જંગવેળા તે કાસલના તે વેલાના મળલખ દોલત ધરાવતા તેના મહેલ-વાને હાલના મુશ્કેલીસ સાધરીસના એકાદ વડા-ગોદાઈ એમોરે એલીસર કોમવેલ સામે મળ્યું. ટકર ઝીની તે દકાવી રાખ્યો, મગર આપઢા ઘણીજ જગતી જગ પછી તેના માથે પાસથી તે થયાવો હતો. તે ખુનખાર લગાઇની નીસાનીઓ, તે જગ્યાની થોડીપણી ખાનાખરાની ઉપરથી પ્રકટ જોવામાં આવતી હતી.

બંને વાહામાંઓ તે કાસલ જોતાં ઉભા હતા, જેની પાછળની માહાતાબ ગોયા મીમાઇને જોતા ઉપર ચઢતો હતો, તેજ વેળા તેઓની પાછળથી પગલતો, અવાજ સંભાલાયો, અને દાખડામાના છુટ મીસાલ એકાએક કારતન ત્યા ઉભો તે પળે એમોના એકનેમી તેણે આવખ્યાં ન હોવાથી સંગદીલ ઘડા અવાજથી તકોમરીથી તે બોલ્યો. “તમુને ખબર છે કે પરવાનગી વેગર અંદર છુસી આવ્યાં છ ?” મગર કોણુને આવા છમાખી ટીકાઓથી તે બોલતો હતો તે તે પછી જાણવા પામ્યાથી તેની આજ્ઞા મતોદર એલીસને જોતા સમેટ પરીલ લાગણીથી ઝકઝકી રેહી અને તેણે ઉમેયું. “મે તમુને મારા બાગમા આવવા ઇજન કીધું હતું એગ અને ખબર નથી.”

અમામ્યા એમોરનું જુવાન લોહી આવા અપમાનથી ઉકલી આવ્યું, મગર લોહીને ગોટ તેણે મલી માત્ર વીકાલ નજર તે નાલાએકે હરીફ હુસમન તરફ ફેંકી અને છુચ્છાર જતાવતો તે પાછો ફર્યો.

“જવા દે એને, ગરલીગ એલીસ, આવ આપણે બે ધડી અંદર જઈ ઠહેલાં કર્યો,” કારતન બોલ્યો અને તેણીને હાથ પકડવા જતો હતો, મગર બીહોલી દરણી મિમાય દોડીને તે દોલછટ છોડીએ તે વાહલા જુવાનને હાથ પકડી પાછળ જોયા વિના તેણી ઝડપથી આગળ વધી.

“કીક છે, હાલતો મરગટ કર; પણ સેવકમ થોડા વખતમાં હુંને જીએ અને ફર જીએ,” એમ બોલી પશોમાન ચમેલો કારતન પોતાનાં મનને સધ્યારો આપી કારતનમાં ખરલી ગયો.

પ્રકરણ ૨ જી.

તે કાસલની બાહાર નીકળ્યા પછી નાસીવાસ અગેથી સાધરીલ ખેલ્યો, “તે પાપી પક્ષી સાથે તુને આ ઝીનહોલોઝ ગામડામાં છોડી જવાની ધારતી રાખવામાં મેં ખોટું કીધું, હવે નહીં ધારતો કે એ મુજ શયતાન મારી કનેથી તાર જીગર ચોરી શકે.”

“વાહલા સાધરીલ, તમે તે તમારે હયતક ગામી ચક્રો ત્યાં તુલીક ને વળા તમારજ છે,” ધીમા મધુરા સ્વરે તેણીએ ઉત્તર વાલ્યો.

“તમારે તે હમેશતું મારજ છે, ડારલીંગ,” તે ખરાંપખાંનાં જોસથી ખેલ્યો. “અને એલીસ, કાલે હું અહીંથી જવશ. વાહલી, આપણે રાખેલા મુજબ કાલે આ એલમના ઝાડ ટળે આ ખેતરમાં મલશું. કાંઈ ખી બનશે તોખી આ જગ્યા હું હમેશ વાહાલી વાહગીરી સાથ પવિત્ર ધારશ. ત્રીજે દીને સદવારે તો હું લંડન પુગશ, તારા પીતાને કેહેજે કે જ્યાં તુંડીક જરના જોશથી માન સાથ તારો દાવો કરે ત્યાં તુલીક એવન મને હરગેજ અહીં જોશે નહીં,”

અને બંને વાહલાંઓ અકેકની ગોદમાં દયાઈ છુટાં પડ્યાં.

ખીજી સાંજે ખેતરની તે પવિત્ર જગા ઉપર પોતાની વંદાલી એલીસને મલવાં ઉમીદમરે જીગરે સાધરીલ અધીરાઈથી ખોટી ચતો ઉભો. તે મધુરી ત્યાં આવી ન હોવાથી તેણે બેહદ ચટપટ થઈ અને એક ઘડી તે અધીરાને માફામારટ જમાના જેવી લાગી. આકારા ઉપર સીકા વાહલાંઓ ચઢી આબ્યાં, અને થોડીજ વારમાં સખ્ત વાતીજોડું થઈ આવ્યું, અને ગોપા કુતરાં ખીલાડાં વરસે એવી કાસમે ધોધમાર વરસાદ વરસવા લાગો. તે એલમના ઝાડના એકા તળે તેણે આસરો લીધાં, જે ઝાડ એવાતો હમરો ધરતી ધુમવનારાં તોફાનો વચે ખી ઓસ્તવાર ખડું રહ્યું હતું.

તે ઝાડની ડાલીઓ અને પાંદડાંઓ વચેથી ધોધમાર રેજાઓ નીચે પડ્યા. અમાઓ સાધરીલની ધારણા સર્વથી નજદીકનાં સ્તેશન ઉપર, જે પાંચ માઈલ ઉપર આવ્યું હતું ત્યાં, ચાલી જવાની હતી, કાંઈ કે તે ગામહુ એક ખી સ્તેશન ધરાવતું ન હતું. હજી તો પ્રુપકળ વખત હતો, અને કેટલે બરાબર આસરો જોવા પડ્યો. અને એકાએક કાસલને લગતી જગાં ઉપર એક દેવલનો તેણે વિચાર થયો કાંઈ ખી રવેશે તેનાં આરકાંઓ તળે આવે ધોધમાર વરસાદથી બચવાને મળતો ચાન્સ મળશે.

તે ફર્યો અને ને બીંછ્યાં ખેતરમાંથી આરપાર દોડ્યો, અને એક વાર ફરીથી જે જમીન તેણે શુમાવી હતી તે ઉપર હક વગર છુસી આવવાની તે ફર્ પડી. તે ખાનગી દેવલ તરફ પુગો, અને તેની ભારે તાજુખી વચે તેણે બરણ ચાવી માર્યાં વિનાતું દીઠું, જે કે તે આરણ બંધ હતું, મગર તેની કળખાંજ ખોટી આવી લટકતી હતી,

ઝેમોર કાસલના પેહેલા માલેકોએ તે નાતું દેવલ ખાનગી પોતાનાજ વેપકાસ અર્થે બંધાવ્યું હતું, જે તે કાસલ જેટલુંજ જીવું પુરાણું હતું, અને જેને કાયની બે બારીઓ અને દીવાલની અકેક દીશાએ હતી. તેમાં ઝેમોરના મરણ પહેલા ત્રણ માલેકોની ધોરો હતી, તેઓમાંની એકતો પેહેલા માલેક ગોદાકાઝ ઝેમોરની હતી; જે ઘણીજ બાહાદુરીથી કામચલા

લશકર સાંમે ટક્યો હતો, મગર એક દીવસ તેના બીજાંબુના ઓરડામાં છ હથેલારખ મોલ-જરોએ આવી તે બીચારાને રહેસી નાખ્યો હતો.

તે દેવલની અંદર તો બીલકુલ સીદા અંધકાર હતો. વારંવાર વીજલીના ચમકારા વચે તે ખારીના કાચો ઝમકતા હતા. સંમીટ રીતે કાંઈની અંદર હોશે એમ માની તે દેવલની બાહારની પથ્થરની જમીન ઉપર સાધરીલ ઘણું ભારી પગલે કેટલા વાર આગળ આવી ગયો, જોતો પડ્યા ચોમેર, પડ્યો, કાંઈની અંદર હોવાનો તેને મજબુત સંદેહ પડે. તે બારણું ઉઘાડી ઉભો અને મોટીથી પુકારી ઉઠ્યો: “અંદર કાણુ છે ?”

મગર તેનાજ પડ્યા પાછો આખાં દેવલમાં પડ્યો તેજ વેળા ખુદરતી તેનું તદમદન કાંઈ વિચિત્ર ધાસ્તીથી ધુન્વા લાગું. કાંઈ અંદીક શક્તિ તેને તે દેવલમાંથી એકદમ નાહારી જતા તેને કાંઈક કરતી હોય એમ લાગુ, મગર તેણે મજબુત કાચુ મેલ્યો અને બારણું બંને ખુદશાં રાખી તેને અંદર કદમ લખાવ્યા તેજ ઘણીએ બપકાર વીજલીના ચમકારા થયા જેનો ગોખા આજો અવગ કરે એવો જેસાવર પ્રકાશ તે દેવલમાં ચોમેર પડ્યો, જેના તેજસ્વી ઝલકાટ વચે એકાદ સંગેરમરમરની ધોર નજીક એક આદમીનો ગમરાટથી ઢગ્ગો પુન્જે થઇ પડે. આકાર નેહ તેનું લોહી ગેય બગ્ધ જેવું ઠંડું હોસડને લીધે થયું.

તેણે પાછી મજબુત હીમત એડી કીધી તે પછી ગમવામાંથી કાંઈનો બાકસ કાઢી તેમાંથી કાંઈ સમગાવી, તે અતરાધ બારણીથી તેની મદદથી જોયુ તો તે ધોરના પથ્થર ઉપર એક મરણ પામેલા સમ્પત્તને નેણે દીઠો.

પતનના સુસાવાતથી તે કાંઈ ખુન્નવાઈ એમ આવા બપકાર એકાદમાં વધુવાર રહેવાની તેની હીમત ન ચાલવાથી શાંત અદાથી બારણું બંધી જવાની, તે બંધ કરવાની અને ત્યાંથી પાછો વિદાય થવાની તેણે પોને પોતાને ગોખા ફર્ પાડી. બીજી રાશની દાટવામાં આવેલા એમોરની ઉપર તેનાજ આકારના કોટરેલા કાસાનાં કોટરેલા આકાર ઉપર ધુજ રેહી, કે જે ટાટરી કાઢે. તે ધોર ઉપર જડે. આકાર ઉપર મોઢું કરી પડ્યો હતો. અને જેના હાથમાં તરવાર પકડેલી હતી. અને તે ધોરની બાજુના પથ્થર ઉપર એક બપકાર ફટકાથી ફાટી ગયેલી બોપરીથી નીકળી ગયેલા પ્રાણ સાથડ એમોરના નવા માલેકનું શરીર પડેલું હતું.

—:o.—

પ્રકરણ ૩ નું.

એક હીણાનશીયનાં આદમીનો બરગરો દીવસ અને ચોધડ્યું આવે છે, ત્યારે ગોખા જમીનનો પોપડો વટીક એચીટ નીકળી તેના કપાલ ઉપર લાગે છે, તેવીજ દયાજનક સ્થિતિ કમનશીય સાધરીલ એમોરની થઇ હતી. તેણે પોતાના વડવાઓની માલગીલકીટ બોલી, તે સંભોને મુકવીસ કંગાળ બન્યો, અને હજીક જાણે કે કાંઈ બાંકી રચું હોય એમ એમોર કાસલના નવા માલેક કારતનનું ખુન કરવાના જતુન અપરાધ માટે તેને પદરેજ કીધો.

ખુનના કેસે ચોમેર મજબુત હોહોકાર મચી રહ્યો હતો. લોકો બદમાસ સાધરીલનેજ ગોજો એ પ્રકાર ખતી માની બેઠાં. મરનાર કારતન તેનો દુશ્મન હતો એમજ તેઓ જાણતાં

હોવાથી, તેમજ ભલી અને મોહામતવંતી એલીસના પ્યાર વચે બી તેઓ દરીદ્ર મુદ્દપ થવાથી ગુસ્સા અને ધર્ષમાં ખૂત કાંઈક હોવાનોજ આન હોશોસમાં એમેર હોહોકાર મચી રહ્યો. અધવાએ પોતાને ખીલકુલ નિર્દોષ જાહેર કીધો. મગર આસંપાસના સંમેગો વચેની જુઆની તેની વીરૂધ નિશંશા મજબુત પડી. પોલીસે તે દેવલની બાહાર તેમજ માહેલા આગમાં બારિક જુસતેજુ કીધી, અને પરિચામનાં એ સખસોનાં જુદાં જુદાં પગળાના છાપ તે ઉપર પડી રહેલા માલમ પચાન્તે મરનાર કારતનના અને અધવા સાધરીસના હતો. વરસાદથી જમીન બીજાએલી અને પોચી થએલી હોવાથી પગમાં બરાબર પડી રહ્યાં હતાં. કાષ્ટ બી ત્રીજે સખસ તે ખાનગી પડત પડેલાં દેવલમાં દાખલ થયો ન હતો એમ પુરવાર થયું હતું. અધવાએ એકરાર કીધો હતો જે તે દેવલ તરફ તે રાત્રે ગયો હતો; જે સખ્ત મારથી મોત નિપજ્યું હતું, જે માટે તેણે કયુલું હતું કે તેની પાસે તે વેળા જડી લાકડી હતી, અને તેનાથી માથાની બોપરી ફાટવાનો દરેક સંભવ હતો એમ તેની વીરૂધ પુરવાર કરવામાં આવ્યું. તે દેવલમાં ગયો હતો, અને તેની પાસ લાકડી હતી એ બે ધરખમ મુદ્દાઓ ઉપરાંત તેઓ અકેકના દુશમનો હોવાની પુરવારી મલેલી હોવાથી જુરીએ એકમતે રાષીત ડેઝાવવાથી જડને અધવા સાધરીસને જન્મદેશનીકાસની મખ્ત શીક્ષા કીધી.

દુઃખી એલીસનાં દુઃખની કશી રીઆ ન હતી; પોતાના વાહાસાની આવી દુદ્દશો થવાથી તેણીએ હૃદય તુટી જાએ એવી કાસમે રડીને કેલપાંત કાપ્યાં, મગર આફટને સરથુ થવા સીવાય કંશો બી છુટક ન હતો. ઓન હોશોસનાં ધણું લોકો તે હોકરી માટે અફસોસીતો દમ ભરવા લાગ્યા, કાંવ કે માહેલા ભેદે ચાલુ જલવાથી તેના માથેના ચુલાએ ગોથા સુકાઈ ગયા હતા, અને અગાઉના જેવા દીલજીત તે મુદલજ લાગતી ન હતી તેણીના હાથની ધણી બી ધરખમ અને સારી આફરે આવી, મગર તેણીએ કાષ્ટ બી સ્વીકારી નહોતી.

“એ નાદાને અને ઉજબખ પોરી શું અટકત કરતી હોશે?” ધણુકો અગડ્યાં. “શું ખૂની એમેર તેની આગળ પાછો આવશે એવી આશા રાખેછ? તે તો જીવતો બી મુવેશે અને ફટાએલા સરખોજ છે. તેને માટે હજી બી તેણી પોતાનું જીવ બાંગી શકે એ ધણુંજ દયાજનક છે!”

દયાજનક કે નહોતી, મગર તે બોલી બાળાનું હૃદય ગોથા તુટી જતું ખાત્રી પૂર્વક દીરખું. ઉનાસાના ચુલાએ ખીલી નીકલ્યા, પણ તેણીના રખસારો વધુ શીકકા થતાજ આધ્યા; જે પછી તેની પાંડીઓ બી ખીલી થઈ તુટી ગેઈ; સ્યાસો બી શરૂ થયો, જેથી બરફે રસતો ગોથા લોખંડ જેવો મજબુત દરી ગયો, પણ તેના વાહાસો તો પાછો આવ્યો નહોતો—ક્યાંથી આવે? તે ખૂનાને જન્મે જન્મની ટપ મારેલી હોવાથી તે તો ખીસારો જેલખાનામાં સબડી ત્યાંજ સલાનો માર્ગે લાગી જવાનો. તેણી ફાકડ આશા વિરૂધ આજી ઉછેરી મુકી ફાકટ પોતાનો ભવ બાલતી હતી.

અને સપાસાની અધવચે ધણેજ જડો ધુમસ પડતો હતો તે તકનો લાભ લઈ આગેમ જથી ગણત્રી કર્યાં મુજબ અધવા સાધરીસ એમેરે જીવ ઉપર આંધીને જેલખાનાની બીત કુદાવી બચકાર દવ અને ધુમસના ધુમાડાઓ વચે જીપલાવ્યું, જે વેળા વારંડરની ગોળીઓ તેના કાન આગળથી સણસણાટ કરતી પસાર થઈ હતી. ગોથા પુદ્ધત તેની નાહાસમોંગમાં

સદાય યદ હોય એવી કોસમે જેલખનાં આસપાસ જેલરો, વૉરરો અને સીપાઇઓથી ઘાડા ધુમસને લીધે કરુ' બી ન દીસવાથી કાઠ બી તદ્દાસ યદ શકાઇ નહીં, કે ના તે તેઓ તે કમળમાંથી છુટેલા તીર મિસાલ નાંદેસા કેદીને પાછો ધરી શક્યા.

—:~:—

મકરણ ૪ ધું.

જે સાંજે ધુમસનો લાભ લેઇ બંધો સાહરીલ કેદખાનાની કંગાલ જુસરીમાંથી સકાનો પોખાર માપી ગયો, તેની બીજી સાંજે દીલકશ એલીસ બાહાર વીઝીટ સધાવી. જ્યારે ખુનીનો ભોગ યદ પરેલો મરનાર કારટન ઐમોર કાસલનો માલેક થયો ત્યારે મરનારે પોતાની માતાને કાસલમાં સાથે વસવા પોતા સાથે લાવ્યો હતો. હવે જ્યારે તેનો એક પુત્રો દીકરો મરણ પામ્યો હતો, ત્યારે તેવા એકાદ-રમશાન જેવા કાસલમાં રહેવાની હલેસત અને દુઃખ બરખા થવાથી, તે અભાગણી જઈક માતાએ ગ્રીન હોસોઝ ગામડાને છેડે એક એકાત કોટેજ લઈને પોતાનો મુકામ કીધો. જ્યાં તેણી પોતાના દીકરાના ગમ અને અફસોસમાં એખથી રેહી; તે જઈક માતાના હૃદયમાં જીગરમાં ભલી અને સાચી એલીસે એક દીલસોઝ અને હુંફાળી જગ્યા રી હેધી, અને વળી મીમીમ કારટન-મરનાર કારટનની દુઃખી માતા-કેટલાંક જુજ આદમીઓમાંની એક હતી, જેઓ એવુંજ મજબુતીથી માનતાં હતાં કે સાહરીલ ઐમોર એક ખાલક મિસાલજ નિરોપિ હતો.

અને તે સાંજે મનોહર એલીસ મીસીસ કારટનનાં કોટેજમાં ગઈ, અને તેણીને જોઇને તે જઈક અળળા બેદદ ખુશી યદ ખરી, છતાં બી રવાલની આવી કંડી કર રાત્રે આવવા માટે તેણીને ધમકાવી.

"પવનનાં મુસવાટા બારી સાથે અડકી કેવા ભયંકાર અવાજને કરતા સંભલાઓછ," તે જઈક ઓરત બોલી. "આવી બીદામણી રાત્રે તારા પગે તું હુંકમાં રાખે કવાથી? સરદ પવનથી અને ખરફથી ખગો બીજાંએલા હોશે," એમ બોલી સધડી આગળ તેણીએ ખુરશી મુકી. ભલી એલીસ તેણીનું હેરાંન ગાની સગડી આગળ બેઠી, કાયકે તેણીનું તનબદન ગેવા ખરફ જેવું કંડુ થયું હતું તે મધડીની નજીકજ એક મોટી ટેબલ હતી તેની ઉપર એક મોટી અસલી સીલની વીંટી હતી તે ઉપર તેણીનું લક્ષ એ'આયુ', અને માત્ર તાજુબી વચ્ચે તે જોવા તેણીએ પોતાના હાથમા લીધી.

મીસીસ કારટને તેમ કરતાં તેણીને દીઠી, જે ઉપરથી તેણીએ દીકકા કીધા. "એલીસ તે વિચિત્ર જુની વીંટી નથી? મને તે કશો ખ્યાલબી નથી થતો કે તે ઉપરનો કાથો એટો પથરો સાનો છે? પેલી ભયંકાર રાત્રે મારા માઢાલા દીકરા આરધરને અવેલો કાસલમાં લાવ્યા ત્યારેજ મારી પેટેની નજર તે ઉપર પડી હતી. મારે દીકરો આવી વિચિત્ર વીંટી ધરાવતો હતો એવો તો મને વિચાર બી કશો ન હતો" અને તે વેળા પોતાના મરનાર દીકરાની દુઃખી ગમખવાર યાદ થતાં તે દુઃખી માતાએ દુઃખનો લાગો નિશાસ ફેંક્યો.

"મરનાર તે પેઢડતાંતા?" એલીએ માગથી પુછ્યું.

“એહેસ્તીના દાબા દાબની વચલી આંગલીએ તે હતી,” તે જઈ માતાએ ખુલાસો કીધો. “મેંજ તે આંગલીમાંથી કાઢીતી,” જે પછી તેણીએ તે ગમખવાર બાબત તાખરનોખ બદલી. “ખરે તરસાં છુટા બધાં ભીંગાળને બંધકાબેર અને લોડા ચયાંછ; તે અંદાં આતસ આગળ સુકાય નેટસો વખત પેહેરા હું નીચેના ઝોરડામાંથી રહીપર લાવી આપું.”

તે માતા વિદાય થઈ અને ઘણી ગમખવાર ચાલથી તે વીંટી બારિકાથી તપાસતી એલીસ એબલી પડી. આવી કાલા મોટા પથ્થર સાથની વિચિત્ર વીંટી મરનાર આરથર કારતનને દસતક હતી, જે માટે તેણે પોતાની માંતાને વડીક જણાવ્યું ન હતું એ ધણું તાગુખીમયું હતું. કાલો પથ્થર તે વીંટીની વચમાં જડેલો હતો તે, એલીસના એમ તેમ ફરવીને જેવા સાથ આંચકા સમેટ, ઉપરની બાજુ ઉછર્યો, જેથી તેની રાને વીંટીની વચ્ચે ખાંચો પડ્યો. તે પછી એલીસને માલમ પડ્યું કે નહોં માલમ પડે એવું અંદાં છણું મીંગાળ સુતાની ઉપરના પાડેલા ચિતારમાં મટી લીધું હતું. જે ઉપર તે પથ્થરને બેસાડેલો હતો. તદનજ અગ-લ્યતાં તેણીનાં કામલ અગસોં તે અંદાં ચાંપ ઉપર પડતાં તે કાલો પથ્થર ઢાંચણાં માફક ઉપર ઉંચકાઈ અ.બો હતો.

પણ એટલુંજ ન હતું. તે પથ્થર ઉંચકાવાથી થએલા ખાંચાંમાં એકે નાનું નરમ કાગળું ધડી વાળેલું એલીસે દોઢું. જે તે ખાયામાં બરાબર ખંધ બેસે એવી કાસમે તે કાગળની ઘણી તરકીબથી ધડીએ વાલી હતી. વધતી અભએમાંથી તેણીએ બાહાર બેઠું. બેશક તે ધણુંજ જીવું પુરાંણ હતું એમ તે ઉપર ચરમ ફરવતાં તેણીએ અનુમબું. તે ઉપર કાંધ લખાંણ હતું—ઘણાજ બારિક પણ બીલકુલ ખુસ્તાં દરેકે લખાંણે કાંધ લખાંણ હતું.

એલીસનું મન ધયુપયુ થયું. તેણીએ સગાર આનાકાની કીધી. તે કાંઈની માસેકીની પરાધ વાંટી હતી, તેમાંથી નીકળેલાં બેડી કાગળમાંનાં લખાંણ ઉપર તેણી નજર ફેંકી શકે? તે વીંટીના બરખાં મીનાંસ કારતન જરાબી વાંકે નહોં હોતી જેમએ એમ બીલકુલ સંભવીટ હતું. તેણી શું પેહેલાં તે જઈ ઝોરતને કહી શર, ચાતો—

ગગર તેની ન સેહેવાઈ સકાય એવી તાગુખ અધીરાઈ તેણીને ગાસેન આવી; તેણીને આકસોં જીવ એકાદ પત્ત પણ વધુ ઢોળ્યો નહોં; અને છતાં છગરે ને કાગળની ધડી ઉંધાડી સરખું કીધું. અને ઘણી સફાઈ અને સંભાલથી વાંચવાનું શર કીધું.

તેણીએ શર કીધું તે વેળા તેણીના આંગણમાં વચે તે બારિક પાટલું કાગળ ધુજ રહ્યું, અને લાલચોલ લોહી તેના શીકા રખસારો ઉપર ધરી આવતું અટક્યું. સર્વેથી જોરાવર ઉરકેરણીએ તેણીને ગમરાવી મેલી. દાદર ઉપર મીસીસ કારતનનાં પ્રગલાંનાં અવાજે તેણીને ગમરાટ અકકાટ ટુટી ગયો. તેણીએ ઝડપથી તે વીંટી ઉંચકી અને કાલો પથ્થર જેમ અસલ બેસાડેલો હતો તેમ પાછો સેરવી દીધો. તે કામજની કાપલી તેણીએ તે ખાંચાંમાં પાછી મુકી નહોં.

જ્યારે તે બલી જઈ અબજા ઝોરડામાં દાખલ થઈ ત્યારે પોતાની પહેરાણીમાં વિચિત્ર ફેરફાર થએલો તેણીને માલમ પડ્યો. પોતાનાં જીવ બદલવાની વાત તેણીએ મુદલજ સાંભલી નહોં. તેણી માત્ર થોડીજ મીનીટ આવી હતી, અને પાછી જતી હતી એમ જાહેર કીધું. તે

છોકરીની ફેરવાઈ ગયેલી વળણુ અને વર્તણૂકથી મીઠીમ કારતન ભારે વિરમય પામી, અને ઘણીબી બોલોંસ કરવા છતાંબી તે અધીરી વીરમાં પડેલી છોકરી બાહાર જવા ધસડાઈ ટણાઈ ગઈ, જે વેળા તેણીને બાહાર જતાં તપાસતા તે જમફ બાઈ એકદ શંકાશીલ થઈ.

શ્રીન હોલોંઝ ગામડાં તરફ જવાનો રસ્તો એક માઈલ દુર હતો. એલીસ, તે છતાંબી, કોટેજ તેણીની નજરે થીલકુલ દુર થયો કે પોતાને ઘરે જવાને બદલે તેણીએ એમોર કાસકનો રસ્તો લીધો. અધીરાધથી ગોવા તેલું જોસજાઈ ઉછાલા મારતું જીગર તેણીનાં ગલાંમાં આવી ખુટ્યું.

તે પૂરણાં એકમના ઝાડ આગળ આવતાં તે કમનશીમ બાળાની નાજુક આંખો મોતી સમાન આંધુઓથી ઝલકી રેહી અને ગમખવાર માદની લાગણીથી તેણીનું જીગર ઉછાલા મારવા લાગ્યું, કાંપ કે તે ઝાડ ઉછળજ અને નાલાઓ વારંવાર મોહોળતનો મધુરો મીઠાસ આપવા નિરંતર મક્કતાં બેઠતી, કે જે ઝાડને પાહાવ એલીસથી વિદાય થતાં બંધવા બનેલા અને ખુની દોલા જોલતી શીક્ષા ભોગવતા અભાગ્યાં સાધરીસે ધણું પવિત્ર ગણુ હતું પાંડા વિનાનુ તે રાક્ષસી ઝાડ પવનના સુસવાટા વચે આમનેમ ડોળા ખાતું હતું.

તે પળે એક સપ્સનો બાહાર તે ઝાડ ટળે ઉભેયો મનોદર એલીસે દીઠો. તેણે પેહોડો લાંબો મોટો એવરકોટ, જે તેને બરાબર આવતો ન હતો, તેમાં લપેટાઈ તે ઉભેયો હતો, જેને જોઈ તે દીલજીત બાળનાં જીગરમાં અનેક લાગણી આગલી દીલખુલ માદ સાથ બરપા થઈ. તે સપ્સ ઝાડના યડ આગળથી તેણીની આગળ આવ્યો. તેજ ધડીએ માહાતાબ માદમાંથી વચેથી જોર્યાંત બાહાર આવી પોતાની રૂપેરી આદર એમોર એલાડી કે તેના કંડા પ્રકાશ વચે તેણીએ તેનો એહરો દીઠો-ઓ ! શું તેણીની આંખો દગો કરતી હતી ! પશુ નહોં, તે તો તેનો મોહોળતવંતો સાધરીસ હતો !

તેણી ઠોભી, જે વેળા તાજુબી અને દહેસટની ધીમી ચીચ્યારી તેણીના શીકકા ધુજતા હોહો વચેથી બાહાર પડી.

તે સપ્સ ધરી આવ્યો, જાણે કે વિચિત્ર સ્વપ્નાના ન વચેથી શકાય એવા મીઠાસમાં તેણીએ જાણે કે પોતાનું નામ બોલાતું સાંભળ્યું :

“એલીસ ! વાહાલી એલીસ !”

તે શું સ્વપ્નો હતો ! તેના હાથો તેણીની આસપાસ વિંટલાયાં; અને તેના ગરમ હોહો તેણીના કંડા ગોરા ગાલો ઉપર મજબુત દબાઈ રહ્યા.

ના, તે કાંઈ સ્વપ્નો કે ધખારો ન હતો. મગર તેનો પોતાનો વાહાલો સાધરીસ એમોર હતો !

ખ્યાન ના કરી શકાય એવી ખુશાલી વચે તેણી તે વાહાલાને મજબુત વળગી, અને તેણીની આંખોમાંથી ગોવા હર્ષનાં બેમુલ મોતીઓ ખરવા લાગ્યાં.

—૦—

પ્રકરણ ૫ મું.

“ધુમસનો લામ લેઈ હું જીવપર આવી જોલમાંથી નોહો, વાહાલી.” સાધરીસે ખુલસો કીધો. “આવી બચકાર કોશીમાં મને કશું બોહોળતું નહોંજ હતું, કાંઈક વેરડરની જોલીથી

બોધાઈ જતે, તો હું આવી ક'ગાલ્પતમાંથી સદાનો છુટી જતે. મગર, પાક પરવરના લાખોલાખ શુકાના, કે તેના અંદીઠ હાથોથી અને બચાવી તું વાહાલીની ગરમ ગોદમાં દબાવા અને અહીં દુલીક ધસડો લાખો ! મારી ડારલોંગ, મારી પરીસરત પરી, આ પણ ગોળા બેહેસ્તમાંથી ખુંમી લેવાઈછ ! રાત અને આખો દીવસ લગભગ પચાસ માઈલ ચાલનાં મારા પગમા ઝગમગ પડ્યાછ અને હું અર્ધ મુંવો થયો. મગર તું વાહાલીથી અને નવેસરથી છવ આખો. અને ખુદરતીજ જમા યહ કે તું ડીયર અને અહીં મસશેજ.”

એલીસ તેનું નામ જાણતી તેની ગોદમાં વધુ દબાઈ ચંપાઈ, જે પછી કાંઈ વાદ આવતાં ચોક્કી તેણી બોલી: “વાહાલા, મારે તમને કાંઈ કેહેવુંછ. એવું કાંઈ છે જેમાં બહુ અર્થ સમાએશે છે. મેં આજેજ રાત્રે તે સોહોધી કાઢ્યું. હું હવડાં—”

“ડારલોંગ, બધું તો, પછી, પછુ મારે અહીં રહેવું જોઈએ નહીં, પોહોરેગીરો મારી પુઠેજ ભમતા હોવાથી અને પાછો પડડશે,” તેણે વચે જવાખ વાલ્યો. “આપણે ક્યાં સલામત વાત કરીશું !”

“ઝેમેરના દેવલમાં.” એલીસે સુચના કીધી. “આપણે મત્યાં ત્યારે હું ત્યાંજ જવા કરતી’તી. ઝડકથી ત્યાં આગે, વાહાલા.”

“પેલું કાસલની બાબુતું ખાનગી દેવલ ! એલીસ, એવી રીતે તું ત્યાં કાંય જવા નીકળી !” તાબુનીથી ચકચકાટ આખોથી તેણે પુછ્યું. “મગર તે તો ચાલીથી બધે કીધું હોશે એમ ખાત્રી છે.”

“નહીં—ઓ નહીં—તમે ચાલો—હું બધું ત્યાં કેહેવચ,” તેણી તે વાહાલાનો હાથ પકડી ઝડકથી આગળ ચલાવવા પડી. “ખૂનવાલી રાતનીજ તે દેવલનાં બારણાંની ચાવી મુમ થઈછ, અને બારણાંને ખાલી અદગરાજ રાખ્યાછ.”

તેઓ ગોળા કમોનમાંથી છુટલા તીરે ખિસાલ તે અધારી રાત્રે ચાલ્યાં—ગોળા ઉઠ્યાં ! દેવલ તરફ ચાલ્યાં, અને તેનાં બારણાં અગાજ વિના અધીરી એલીસે કંધાડ્યાં, અને ખૂને તે સીલા અંધકાર દેવલમાં દાખલ થયાં.

“અદગરા મારો, વાહાલા,” તેણીએ કહ્યું. “આપણને કાઢતો કંટાલો નહીં જોઈયે. તમારી પાસે મેચીસ છે ? નહીં તો કે હું—”

“ડીયર, જેલખાનામાંથી છુટયા પછી એકાદ એકાંત રસ્તામાં કાંઈ સપ્સ પાસે આ એવરકોટ જળરાજળરી અને ધાકધમકીથી કહાખો, કાંય કે નહીં તો કેહીના પોપાકમાં હું તાબરતોજ એજાખાઈ આવતે. ગજવામાં મેચીસ છે. દીવાલ ઉપર અસલી સીંગડાનું કાચુસ છે—તે આપ શું—અહીં છે.”

“અહીં તે સળગાવી મુકો,” એલીસે હુકમ કીધો, અને તેણીએ સંજેમરમરની ધોર ઉપરના સુવાડેલા કાંસાના આકાર તરફ આંગળી તેણીએ કીધી, કે જે ધોર આગળજ કારતવ સુવેશે મળી આવ્યો હતો.

ઝેમેર તાપે થયો, જે વેળા તે વધુ અને વધુ તાબુચ થયો. તે છોકરીનું મગજ ખસી ગયું હતું કે કેમ જેની તેણે સમજ પડી નહીં. મગર તે પછી અધીરી એલીસે પેલી વીંટીના,

અર્થકાર એકની વીંટક વાન તે વાદલા જીવાનને કેરી સંભળાવી, કારતન માર્યો મરો દનો, તે વેળા તેની આંગળી ઉપર તેજ એક વીંટી હતી. તેણીએ તેની અંદરની કાગળની છણી કાપી તેના હાથમાં મુકી, જે વાંકા વળી ફાણસની રેશનીથી તે વાંચવા પડ્યો.

તેમાં શું ભરમ લખ્યો હોશે ?

—:૦:—

અકરણ ૬ હું.

ફારેલા ડોલા સાથ બારે તાજુખી સાથ સાધરીએ ફરી અને ફરીથી તે કાપવી વાંચી, જે નીચે મુજબ હતી:—

“દેવશમાં રોશ્નીક ઊંચોરની ધોરને ખોટું ઢાંણું છે, જેની અંદર મારી મજસમ દોલત-મુનુ” અને જલ્દેરેટ દાખાને સાંકળાં, જે પેલા જનુની મુજ પલીક જલ્લાહ એલીસર દોમલેલા તરસા લોતી હાથમાંથી બચાવતા અંદર એ મુજબ મુકું. કાંસાંતાં આધારને માથેની ડોલાકની પાછળ એક ચાંપ છે, આ બધું મારા વારસોનું છે-રાશ્ક ઊંચોર.”

તે બધો આટલોજ એક દનો, સાધરીએ શુંચવાકથી એલીસ તરફ જોયું.

“તે તાજુખીમરી રોહાંધ છે,” કંચાસમર્થા દસવાં સાથે તે બોલ્યો. “અલખત, જે દોલત હજી જુલીખી અંદોજ હોય-અને તે અસંભવીત છે-નો હું ધારું કે મારા વડવાઓની સીધા ઉંચેલા વારસ તરીકે કાપલા મુજબ મારોજ તે પર મજમુત, હક છે. મગર દવે મને પોતાને જરૂર માલેજુલર યએશે ખપને શુ ? ખુનીનો સીધા કંચકે કપાસે ચોટશે.”

“એમ ના બોલો, વાદલા, જેમ ગગનમાં પ્રકારનો માહાતામ જેટલો સ્વચ્છ અને નિર્મળ છે, તેમ તમેખી તમામ નિર્દોષ છેજો,” તેણી જુરસાથી વચે બોલી. “સાધરીન, એ વીંટી કારતનની આંગળી પર હતી. મરનારે તે કપાસી મેજવી ?”

“હું ધારું કે કાસલાં કાંધ ખાંનાં કચાટમાથી એને મળી ગઈ હોશે,” નેજે અટકલ કાપી. “અને હું ધારું કે તેનો ભરમ કારતને જલ્લોતો ?”

“તેવી હું આશા રાખું, સખમ દ, જે તે ભરમ તેજે જલ્લોતો હોય, તે તેનાં મોતને ભરમ ખુલ્લો કરી શકાય,” તેણીએ જવાબ ક્યો. “મારો બોલવાનો અર્થ એમ થાય છે વીંટી-માની આ કાપવી મુજબ તે રાને કારતન દેવશમાં દોલત મેલવવા આગ્યો હોશે; તેજે ધોરની ઉપરનું ફાલકું ઉંધાડ્યું, મગર, પોતાની હજ્યાદાર ઉચ્ચરણીમાં તે પકડેયું સરી ગયું હોએ, તે હાંકણું પકી જલ્લને તેનાં માંધાની બાપરી ફાદી જઈ તેને મારી નાખ્યો હોય.”

જ્યારે એલીસ બોલી, ત્યારે ઊંચોરનો એજેરા આદર જેવો શીકો પડ્યો, અને અચાનાં નજીકમાં કાંચો ઝલકતાં હોવાથી તેની આંખો ઝલકી રહી.

“હું ફાણસ ઉંચું ધર,” તેજે કહ્યું. “આપણે જમદીથી —”

તેજ, પકી આરજી ઉપર ચલી જોરથી ડોકાડોડથી તે વાક્ય બોલાતાં અધુરો રહ્યો.

એલીસે મોત જેવી શીકા પડી; તેણીનાં આંગણાં વચ્ચે તે ફાણુસ ધુણ્યું. “ઓ! એ કાણુ છે?” ઉંચે હમે તેણી બોલી, જેના જવાબની કશી અગત ન હતી.

“આસેસ! મેં ધાયું” એમ તેઓએ મને શોધેલી કાઢ્યો,” લાચારીથી તે બોલ્યો. “તોખી આપણે થોડીક મીનીટ તો સલામત ઉંચે. હોમત, વાહાલી, હોમત ધર! મારે માટે તે બાહાદુર લડાઈ લડાઈ, અને જી—”

“બારણું સીતાખી ઉંઘાડ!” એક કરડો અવાજ સંભલાયો, અને ગોથા ગંગાડટ થાય એમ બારણું ઉપર ઠોકાઓ ચાલુ રહ્યા,

“મજબુટ ફાણુસ પકડ, એલીસ,” એકદમ શાંત થઈ તેણે કહ્યું.

તે છોકરીએ પાક પરવરતું. નામ પેતાની ધુજતી જળાંન ઉપર લેખને ફાણુસ ઉંચે ધર્યું, જેથી તેની રોશની ઘોર ઉપરના બળતર સાથના કાંસાના કોટરેલા આકાર ઉપર આબાદ પડી. સાંધરીસે તે આકારના આંધા ઉપરની કાલાહ પાને હેસમેટની પાછળની ચાંપ દાખી, મગર કાંધખી અન્યું નહો.

“એકદમ ચરણુ થા!” વધી પાછો બાહાર ગંગાડટ થયો. “આ બારણું બાંગવાથી તુને કાંધખી ફાણુસ મલવતો નથી, માટે સીતાખ બારણું ઉંઘાડી ગુપ્તરૂપ તાબે આ!”

“ચાંપ જેવું મને તો કાંધ લાગતું નથી,” ધીમેથી એમોર આતુરતાથી બોલ્યો. “આહા! તે કટકટ થતો અવાજ સાંભેલ્યો?”

“હા, હા! કદાચ તમે આ બંધન છુટું કરી શકો તો ઉપરતું ફાણુસ ઉંચકી શકાય,” બાહાર બારણુંની બપંકાર બાંજકાડથી દહેસટથી ફરફર ધુજતી તેણીએ સુચના કીધી.

સાંધરીસે પેતાનું સંધળું જોર વાપડ્યું, મગર કેદખાનાની અંદગી અને અકાંગ કાકથી તેને નાતવાન બનાવી મુક્યો હતો. તે હોમત હારી ગયો, અને તેના એહેરા ઉપરથી પરસેવાનો ગોથા વરસાદ નીચે ચાલ્યો.

“એકવાર ફરીથી કોરોસ કરો,” તેણીએ કાકલુડી કીધી.

દયાળુ દાદગારનું નામ તેણે જળાંન ઉપર લાઈ પાછી કોરોસ કીધી, અને ધોરતું બારી વળનદાર ફાણુસ ઉપર ખેંચવાને માટે પેતાનું બંધનું જોર અજમાવ્યું. અને પુશાલીની ધુજ-રીથી તેને ખેવડી હોમત અને કૌચત આવતાં તે પરથર ખસતો લાગ્યો. ધીમે ધીમે તે ઉંચે અને ઉંચે ચડ્યો.

“બી-ઓ-જરદી નજદીક લાવ,” સાંધરીસ પુકારી ઉઠ્યો.

એલીસ તાબે થઈ. તેણીની આંખો અંદરજ ચીટકી કે પરથરના ખસવાથી તે જગા માત્રમ પડી આવી. તેણીએ તેમાં ત્રણયાર પીટલની પટ્ટીઓ જડેલી પેટીઓ અને એક દાખડો દીડો. તે દાખડો સંધળાં જોરથી જળારીથી ઉંઘાડ્યો અને ફાણુસની રોશની વચ્ચે તેમાંનાં બેમુસ. જહવે શટો ગંગનનાં તારા મીસાલ ઝલકવાં લાંબ્યાં. મગર તેની ઉપર કાંઈ એમોરની નજર ન હતી. પેતાના હાથ ઉપર ટેકેલા પંથરનો બેરી વળન વધુવાર ટેકી ન શકવાથી તેના મસદસ ફરકર અવાજ કરવા પડ્યા, અને તે વળનદાર દાંડણુને જે હાથેએ ટેકવું હતું તે દાંડણું

ઉપર શાસ દાકની નીચાની હતી જેની ઉપર માણસમતના ચોડાક ખાસો વસગેલા તેણે ધસતી છાંટીએ હીડા.

“પાછળ ફગી રહે, એલીસ,” શુંગલાતા દમે તે જોલ્યો.

“અને તે રાખેડો સાથે તેનાં દુઃખતાં આગશાઓમાંથી તે પર્યટ ગયો અને તેની અસલી જગ્યા ઉપર આવતજ સાચ અદ્રાકાઈ ગયો.

તેજ ધડીએ દેવસનું આરણ્યુ તેનાં મીઝંગશાંમાંથી બાંગી નાખવામાં આવ્યું અને જે હથ્થારણ્ય સખસો અંદર બટી સાચ ધરી આવ્યા.

એલીસે તનઅનથી ધુજતી ધારતીની ચીઝવારીઓ પાડી અને પોતાના વદલાને મળવુન દબાધ. તે બીદધેલી અખળાને ભેષ બને વાધ મીસાલ હેડાએલા વીકાળ અમલદારો પાછળ ફરી હથ્થાર નમાવી ઉભા, અને શુપયુષ શરણુ થવા હદયું.

“બધું મિક છે, કારલીંગ,” તેણે હંમત આપી. “મેંતના બાલામાં તે” અને હંદગી આપીછ. કારતનને મેં કે કાષએ મારી નાખ્યો નથી, પણ હાંકણું ઉંઘાડી બને હાથ ઉપર ટાલી અંદર દોલત ભેતાં કે કાદનાં તે દાંકણુનો માર હાથમાં છલી ન જાવાયી તેનાં માર્યા ઉપર પડ્યું તેથી તે ત્યાંજ તકાલ માર્યો ગયો. હરામની દોલત પચાવવાના શુરા લોભીઓના આવેલા હાલ થાપા ફર ના કર, મારે શરણુ યવું પડશે, અને મારી તપાસ પાછી ચાલશે તેમાં આપુને ફતેહ મળશે.”

તેને તાબરતેવ પહરેજ કાઢ્યો.

+

x

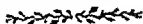
+

+

કારતનનાં ખૂનની તપાસ નવેસરથી અલાવવામાં આવી, પાછો હજાબાર હોહોકાર મચ્યો. દેવસની તે પોતાનાં હાંકણુ ઉપરના લોહીના હાથ અને તે ઉપર વલગેલા ખાસથી બધો ભેદ ખૂદશો થયો, અને પેલી વીંટીના ભરમ ઉપરથી તે લોભી મરનાર સખસના મોંતને ખુલાસો થયો; પારકી દોલત મેલવનાં પર્યટનું દાંકણું તેનાં માર્યા ઉપર પડે જોપરી ફાટી જાયથી તે મરણ પામ્યો હતો એવોજ અનિપ્રાય એમને ધારાશાઓએ, બુરી તેમજ જડત્વે આપ્યો, અને બાબાબરથી ક્રોધેરને મરી બધી.

આખા ક્રીન સોસેજ ગામડામાં ખુલાલી બાપી રહી. પોતાના બાપદાદાએ દુશમનને હાથ મળાવ્ય દોલત મળી અટકાવી તે કાપલા મુજબ બધી ક્રોધેરને મલી, અને તે કાસલની નવે સરથી મરામત કરી બહુ બપડામાં સંગ્રામ્યો, અને તેજ ક્રોધેર કાસલનો પાછો રાજ થયો. બચકર તુફાન પછીની ખુલાલીબરી શાંતિ ક્રોધેર બાપી રહી.

અને બીજા છ માસ પછી પતોલી, મોહોળતવંતી ફીલજી એલીસ વાહાલા સાધરીલ ક્રોધેર સાથે રવાના ન પુટે કે છુટે એવા, ખુદ પાક પરવરને ઘેર ત્વરીક, ચીવટ ગાંઠથી એક થઇ, અને ક્રોધેર કાસલમાં પોતાના વાહાલા ભરથારની દીકસેજ પ્યારમરી પનાહ અને સહાજરી હેઠળ રાજ કરતી રાણી અને સમુજી કરતી શેઠણી થઈ રહી.

“સનમને ભાવથી વરીએ!”

(ગઝલ)

બિછાવો કાં અરે! પડદો! બિરાદર મોહના ફરીએ!
બિચાવો કાં અરે! નયનો? રમી લથો પ્રેમ સરવરીએ-(બિછાવો) ૧

લગન શું આંધળી લાગી?

શરમ ને હાય કાં ત્યાગી? (૨)

જીવો તો હા જરા જાગી; સનમથી શું હવે ઠરીએ?-(બિછાવો) ૨

ખતાવે ઈશકના જેલો!

પતાવે વિખનો વેલો! (૨)

છોકલી! મસ્તિ માં હહેલી! સનમથી કુસ્તિ હા કરીએ-(બિછાવો) ૩

સમન શાન્તિ! હરે આન્તિ!

સફર માં ના દમે! કોને! (૨)

ખતાવે દિવ્ય કાન્તિ તે; હવે તો બાયડી ભરીએ-(બિછાવો) ૪

ખરે! આ જેલે માટીના!

ગમે કાં જેલવા ખ્યારા? (૨)

હવે ત્ર! બાપુ! રો! ના! ના! અસન સો જેલ પરહરીએ-(બિછાવો) ૫

પરેશાનિ હરે પોતે!

અરે! કાં અન્યને ગોતે? (૨)

રહી જેલી અજબ જ્યો-તે! શુ મોહિ માટીથી ભરીએ-(બિછાવો) ૬

વિસારી ગમગિની બાપુ!

સુધારી લે સફર તહારી! (૨)

રમત શું રસહીજી બાપુ? “સનમને ભાવથી વરીએ”-(બિછાવો) ૭

“રસહીન.”

પ્રજાકીય કેળવણી.

સખનાર:-'એક અભ્યાસી.'

(૫)

માણુસજાતનો સ્વભાવ સધળે સરખોજ હોય છે. જે મતભેદો જણાય છે તે ધણે ભાગે સમાજ, ભાષા અને ઋતુને આધારી છે. જાતિભેદને કેટલીકવાર જે રંગ ચઢાવવામાં આવે છે તેવો રંગ ખરેખર હસ્તી ધરાવે છે કે કેમ તે બહુજ શંકાસ્પદ છે. ભાષા અને ઋતુને લીધે કેટલાક ભેદો રહેશે પણ સામાજિક, રાજદ્વારી અને આર્થિક ભેદો દુર ચઢ જશે અથવા મોટે ભાગે ઓછા થશે. અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં પગ મૂકતાંજ આખી દુનિયાની જૂદી જૂદી જાતિઓ કેવી રીતે એક થતી જાય છે તેનો જોનારને ખ્યાલ આવે છે, હૈદરા મુઘ્ધે રાષ્ટ્રીય ભેદો (National differences)ની તીક્ષ્ણતા બતાવી દીધી છે અને તે સાથેજ માનવજાતિની એકતા (oneness of humanity) ની પણ સ્થાપના થઈ છે. કદાચ ભવિષ્યમાં સધળી સંસ્કૃતિઓ એક પણ થઈ જાય ! આખું જગત કુભારના ચાક પર ચડેલું જણાય છે. જેને એ વાતનો શક હોય તેણે જગતની મુસાફરી કરી જાણી લેતું જોઈએ કે ન્યુયોર્ક, પેરિસ, લંડન, બરલીન અને ટોક્યોઓમાં જુદી જુદી જાતિના માણસોને ઓળખતા કેટલી મુશ્કેલી પડે છે. ન્યુયોર્ક, શીકાગો, વોશીંગટન (ડી. સી.) અને સાન્ફ્રાન્સિસ્કો તો નાની દુનિયા જેવાજ છે. ત્યાં સધળી જાતિ, પ્રજા અને સંસ્કૃતિના પ્રતિનિધિઓ નજરે પડશે. સધળી જાતિના ગોરા લોકો ત્યાં એકજ ઢબે વસે છે, એકજ ભાષા બોલે છે અને એક સરખાજ દેખાય છે. ન્યુયોર્કના મહાદેવાગ્રાથી પસાર થતાં દરેક ત્રીજો માણસ અંગ્રેજી ભાષા બોલે છે પણ તે પરથી તેને અંગ્રેજ માની લેવો નથી. તાક, માયુ, વાળનો રંગ વિગેરે પરથી જાતિ ઓળખવાની કેટલાકો વાત કરે છે પણ એ ચિન્હો ધણીવાર ભ્રમ કરાવે છે. ન્યુયોર્કના ઇસ્ટ-એન્ડ એવન્યુઝમાં તમે દાખલ થશો તો ત્યાં તમે આરમીનીઅન, પરશીઅન, સીરીઅન, આરબ, રશીઅન, ટર્ક, રેડ ઇન્ડીઅન, ધર્મવર્ણી હિંદુ, છત્રપતીઅન, જર્મન, ઇટાલીઅન, પોલ, સ્વીસ, સ્વીડ, નોર્વેજીઅન, ચીન, હંગેરીઅન. બ્રજગેરીઅન, ડેન, સ્પેનીઆર્ડ અને પોર્ટુગીઝ તથા નીઝોનો સંસ્કૃતિઓ જોશો અને એક બીજાની જાતિ ઓળખાવી તમને મુશ્કેલ જણાશે. સ્ત્રીના અથવા જાપાનીને તમે વારંવાર પીછની શકશો, પણ તેમા પણ ભુલ થવાનો સંભવ છે. જાપાન અને અમેરિકામાં યુરોપીઅન પોષાકમાં સજ્જ થયલા જાપાનીઝ અને ચાઇનીઝો યુરોપીઅન જેવાજ લાગે છે. જાપાન કેટલી ઝડપથી યુરોપી થતું જાય છે તેનો આપણને ખ્યાલ નથી. કોઈ તેથી દિલગીર થાય, કોઈ જાપાનને યુરોપીય રીતમાત ધારણ કરવા માટે હપકો આપે એ બનવાન્નગ છે. પણ ખરી વાત એ છે કે એ કુદરતનો ખેલ છે. જાપાન કુદરત આગળ સાચાર થઈ ગયું છે. આ પ્રયોગ લગભગ આખી દુનિયામાં ચાલી રહ્યો છે.

સમાન જગત વિચિત્ર અને બધાંકર લાગશે એ વાત સાચી છે. જગત તેની વિચિત્રતા અને ભિન્નતાને લીધેજ બહુ સુંદર લાગે છે. પણ આપણને ગમે વા ન ગમે તો પણ એ વિચિત્રતા ધણે ભાગે-ઉપર ઉપરથી તો જરૂરજ અદૃશ્ય થઈ જશે. નહિ. કદાચ તેમ નહિ થાય, મારી બુદ્ધિ પણ ચતી હોય. દુનિયામાં વિચિત્રતા આજુ રહેશે પણ એક એ સદીમાં તેમાં ધણોજ ઘટાડો થઈ જશે તે વિશે કંઈ શંકા નથી. એક પ્રજાએ બીજી પ્રજાથી પોતે કંઈ બાબતમાં જુદી પડે છે તેને બદલે બંનેમાં સમાનતા ક્યાં છે તે જણવાની જરૂર છે અને એ સામ્ય ખીલવવાની જરૂર છે. એંગ્લો સેક્ષન સુધારા, ટ્યુટનેના "Kultur" અને લેટીન સંસ્કૃતિ એક બીજા સાથે જલદીથી એકત્ર થઈ જવાની અણીપર છે. તેમના તત્વો એકજ રહેશે. પ્રેક્ટિસરો અને સાવાંઓ એક બીજા સાથે બંને લગ્ન કરે પણ એ સુધારાઓના સામાન્ય છંદગીમાંના સિદ્ધાંતો એક સરખાં થઈ જશે.

એશિયાની સ્થિતિ પણ એવીજ છે. એવો સમય નજીક આવતો જાય છે કે જ્યારે આરબો, ઇરાનીઓ, હિંદુઓ, ચીનાઓ અને જાપાનીઓ એક બીજાના મતભેદોને બદલે સમાનતાની વાતોમાં વધુ રસ લેતા થશે. યુરોપ અને યુરોપીઅન વિચારોથી એશિયા એકત્ર થશે એમ લાગે છે. આ કલ્પના વિચિત્ર લાગશે-કેટલાકોને અપમાન ભરી પણ જણાશે છતાં ... અને સાચી લાગે છે. યુરોપના બધાથી એશીઆ એક થશે અને પછી એશીઆના સામા ... થી યુરોપ તેના તરફ દેસનીને હાથ લાંબાવશે. યુરોપ અને એશિઆ એક થતાં દુનિયા એક થાય છે કારણકે અમેરિકા યુરોપનું બાળક છે અને આફ્રિકા એશીઆનું બાળક છે. એશીઆ અને યુરોપ બંને પોત પોતાની રીતે આખી દુનિયાને એક કુટુંબ ગનાવવાનાં આ પ્રયોગમાં ફોજો આપશે. છેલ્લા વિશ્વવ્યાપક યુદ્ધમાંથી (કદાચ બીજાં યુદ્ધો પણ થાય) જગતની એકમતા જન્મી છે અથવા જન્મશે.

હિંદમાં યુરોપીયન ભાષાઓ, યુરોપીઅન સાહિત્ય અને યુરોપીઅન વિજ્ઞાનના અભ્યાસ તરફ એકરકારી બતાવવામાં આવે તે પહેલા નંબરની મુખાઈ છે. ખરી વાત તો એ છે કે યુરોપના જ્ઞાનનો આપણે જોઈએ તેટલો લાભ લીધોજ નથી. આજ સુધી સંજોગો આપણી વિરૂધ્ધ છે. દરેક હિંદી જોહામાં જોઈએ એક યુરોપીઅન ભાષા જાણે, યુરોપીયન શસ્ત્રો વાપરી શકે, અને યુરોપીઅન યંત્રવિદ્યાથી માહિતગાર થાય એવી સ્થિતિ લાંબવા માટે આપણે આપણાં તન મન ધન ખર્ચી નાખવા જોઈએ. આપણા દેશે દુનિયાને-યુરોપને છુત-કાળમાં બહુ પાઠ બજાવ્યા છે. ભારત વર્ષના ઝડપી મુનીઓનું જગત્ કરજદાર છે. આજે યુરોપ પાસેથી જ્ઞાન મેળવવામાં આપણે કંઈજ શરમાવાનું નથી; કારણકે યુરોપના વિજ્ઞાનથી માહિતગાર થઈ, તેમાં પૂર્વના તત્ત્વજ્ઞાનનું મિશ્રણ કરી આપણે અખિલ વિશ્વને હિન્દુસ્થાનનો પવિત્ર સંદેશો સંજાવીને જગતને પ્રદાઈ તુર ઝળહળીત કરવા માગીએ છીએ.

શ્વિટ્ઝ જ્યારે જર્મની સાથે લડાઈમાં હતું ત્યારે, જ્યારે આખી સતતનત ભયમાં આવી પડી હતી ત્યારે ઇંગ્લંડના કેળવણી ખાતાના પ્રધાન રાષ્ટ્ર ઝોનરેબલ મીં શીયર લડાઈનો ખ્યાલ છોડી દઈને પાર્લામેંટ અને પ્રજાને કેળવણીના પ્રચાર તથા શિક્ષણના સુધરા પર લક્ષ આપવાની ફરજ પાડી રહ્યા હતા. મીં શીયર કહે છે:—

"The capital of a country does not consist in cash or paper, but in the brains and bodies of the people who inhabit it....."

“દેશની મુડી રોકડાં નાણાં કે નોટોના ચોકડામાં સમાતી નથી. દેશની ખરી ચાપણ તો તેમાં વસતી પ્રજાનાં બેભન અને શરીરમાં રહેલી છે...”

૧૯૧૭ માં-ભાવનર યુદ્ધની અધવચમાં મીઠા શીશરે પાલ્કામેંટ અને પાલ્કામેંટની બહાર કેળવણી વિષે અનેક ઉપયોગી બાપણો આપ્યાં હતાં. તેમાંના એક બાપણમાં તેમણે કહ્યું હતું:-

“કેળવણી અગત્યની છે તે તો સ્પષ્ટજ છે. દરેક માથાપ જણે છે કે તેના બાળકનું ભવિષ્ય તેને મળતી કેળવણીપર લટકેલું છે. તે જીંદગીના વેપારમાં ખાહોશ થશે કે નીર્માલ્ય, સમાજનો એક ઉપયોગી સભાસદ બનશે કે નીરપયોગી વહેંતીયો, તેના આધાર કેળવણી પરજ છે, તે શાણો થશે કે અસ્થીર, સુધરેલો થશે કે અમલુ, જંગલી થશે કે સંસ્કૃત, શહેરી બનશે કે અરાજક? આ બધા સવાલોનો અરથો જવાબ તેના લોહીપર આધાર રાખે છે. પણ કુળ અને લોહીમાંથી મળતા ગુણોમાં કેળવણીથી સારા અથવા માફા ફેરફારો મોટે ભાગે કરી શકાય છે...”

શ્રીમંત વર્ગ આમ વર્ગને અમલુ રાખવાનો હંમેશાં પ્રયત્ન કરે છે. તેઓ તેમ ન કરે તો આમ વર્ગને લુપ્તીને પોતે શ્રીમંત યથ ન શકે. આજ કારણને લીધે તેઓ કેળવણી સર્વ વ્યાપક કરવાની વિરુદ્ધ થાય છે. તેઓ કહે છે કે “અમીર ઉમરાવ માટે શિક્ષણની જરૂર છે-આમ વર્ગ માટે નહિ.” આમ વર્ગનું કામ તેમને માટે મનુરૂ કરવાનું છે. તેઓ કમુલ કરે છે કે કેળવણી કોઈ જગ્યાએ હોવી જોઈએ પણ તે સધળે ઠેકાણે હોવી જોઈએ એ સિધ્ધાંતનો તેઓ ધનકાર કરે છે. મીઠા શીશર પુરવાર કરવા માગે છે કે કેળવણી સર્વત્ર-સધળે ઠેકાણે હોવી જોઈએ. કોઈપણ રાજ્ય સંગીન કેળવણીની પદ્ધતિ સિવાય આખા યથ શક્ય નથી.

કેળવણી એવી જાતની હોવી જોઈએ કે જેથી માણસના સારામાં સારો તત્ત્વો બહાર આવે અને તે સમાજને ઉપયોગી થઈ પડે. કેળવણી ફક્ત “ગુજરાન કરવાની કળા” નથી પણ જીવવાની કળામાં પારંગત યથ સમાજની સેવા માટે મનુષ્યને તૈયાર કરનારી જડી-ખુટ્ટી છે. કેળવણી મારફતેજ સરકાર પોતાના શહેરીઓની શક્તિઓનો સારામાં સારો લાભ લઈ શકે છે. પોટો કહે છે તેમ “આત્માને પ્રકાશ તરફ દોરી જનાર” કેળવણી છે. નેપોલી-બનાના બોનામાં બોલીએ તો કેળવણીનો હેતુ “બુદ્ધિવાનો માટે વિશાળ કારકિર્દી” ખુલ્લી કરવાનો છે. ગમે તેમ હોય પણ પ્રજાને જવાબદાર રાજ્યસત્તા માટે કેળવણીની ધણીજ જરૂર છે કારણ કે શિક્ષણ વિના પ્રજાકીય સરકાર નીમવી બનવાજોગજ નથી.

આ દેશમાંજ કેળવણી ખામીમરી છે એવું કંઈ નથી. સ્વતંત્ર બ્રિટનની શિક્ષણ સંસ્થાઓ પણ ખામી વિનાની નથી. મી. શીશર તે વિષે ટીકા કરતાં કહે છે કે:-

“મેં લોકોને મોટે સાંભળ્યું છે કે દાસની કેળવણીમાંનાં ધણા તત્ત્વો નકામાં હોય છે. એ કોઈ નિશાળમાં ડોકીયું કરી જોઈશું તો આપણને જણાશે કે ત્યાં ખોટા વિષયો, ખોટી રીતે નાલાયક શિક્ષકો તરફથી શીખવવામાં આવે છે,...પણ તે માટે જવાબદાર કોણ છે? તે માટે પ્રજા ગુનેહગાર છે... બાળકોના શિક્ષણપર ભવિષ્યનો આધાર છે. અને તે માટે દરેક રત્ની અને પુરૂષ શિક્ષણ સંસ્થા જેમ બને તેમ નમુનેદાર અને ખામી વિનાની બનાવવાની પોતપોતાના વિભાગમાં માગણી કરવી જોઈએ. એક યુવાન આશા રાખી શકે તેટલા બધાવ ભાગે કેળવણીથી શક્ય શકે એમ જ્યાં સુધી બ્રિટનની પ્રજા ગાનતી ન થાય ત્યાં સુધી આપણી “નેશનલ સ્કૂલો”ની ઘણામાં સુધારો કરવાની આશા વ્યર્થ છે. જેમ તેમ બાળકને સતત ચોપડી ભણાવી “ભણેલો” માની લેવાની જરૂર નથી.” (અપુષ્ટ)

ખગવતી ખાસીનો ખજાનો ખખરદાર છે.

નવરંગ માટે ખાસ રચનાર-કવિ આદીલ.

(મનહર કવેત.)

પ્રશસ્ત પૃથ્વીમાં પૂછે પ્રશ્ન પૂરેપૂરો,
પદો મહાય પદલાલિત્ય કોણથી પધાર છે ?

દાના દેરી દાનાઈના દાના દક્ષતાથી દેખો,
દુન્યાની દોલત દાસી દાનાઓને દવાર છે.

કકુડાઓ કકડાઓકાંની કદાકદ કરે,
કવિ કરે કાવ્યો ક્યે કર્મનો કરાર છે.

ચતુરો, ચપળો, ચટ ચાલાકો, ચઓલા ચણે,
ચોરો, ને ચુગલખોરો, જેના ચરવાદાર છે.

તમો ગુણ તારકાળ ટાળે કવિ તડસકે,
ત્રિતાળની તરંગિણી તરવાને તૈયાર છે.

કવિઓમાં કોણ કવિ ? કહોની કારણ કરી,
કથની કંઠ્ય કથી કારી કટીઆર છે.

ખરખર હસી કરે આદીલ ખુલાસો ખરો,
ખગવતી ખાસીનો ખજાનો 'ખખરદાર' છે.

“જમીના અને જલીમાં.”

એક ઇતિહાસીક ટુંકી વારતા.

લખનાર:-દોરાબ ખી, કટલી.

પ્રકરણ ૧ લું.

અહમદનગરથી કેટલાક અંતરે એક સુંદર કબરસ્તાન આવેલું છે. એ કબરસ્તાનમાં સુંદર લાલ રંગના પથરોની પાંચેલી એક ઇમારત છે. દુરથી એ કબરસ્તાનપર નજર કરતાં એક જ ઇમારત છે, એવો જાણ થાય છે; પરંતુ પાસે જઈને જોતાં એ બે ઇમારતો છે એવો જોનારનો નિશ્ચય થઈ જાય છે. એ બે ઇમારતોનો ઇતિહાસ બહુ જ રહસ્ય હોવાથી અહીં ચાર્તીનાં રૂપમાં આપવામાં આવે છે.

દક્ષીણમાં મરેહાઓના ભાગપતે બહુ જ વધી ગયેલું જોઈને તેમના શાસન માટે ઔરંગઝેબ બાદશાહે પોતે દેહલીથી નીકળીને દક્ષીણમાં આવી અહમદનગર વસાવીને ત્યાં જ વસવાટ કર્યો હતો, અને અંતે તેનો અંત પણ ત્યાં જ થયો હતો, એથી ઔરંગઝેબની કબર ત્યાં લોકોના જોવામાં આવી શકે છે.

તે સમયે ઔરંગઝેબને તેના પુત્ર બહાદુરશાહ વચ્ચે અસરપસર અનબનાવ થયેલો હતો. બહાદુરશાહ પોતાના પિતાના પક્ષને ત્યાગીને પોતાના લશ્કર સાથે મરેહાઓ સાથે જઈ મદયો હતો. બાદશાહની તેહનાતમાંના મુગલ સરદારો અને રાજપુત રાજાઓમાંથી કોઇની પણ તેની સાથે જવાની હોંનિત થઈ નહતી. બહાદુરશાહના પક્ષમાં જઈ મળવાની ધણી કોની ઇચ્છા હતી; પણ બાદશાહના ડરથી તેમનાથી તેમ કરી શકાતું ન હતું. માત્ર એક જ મુગલ યુવક તેની જોડે ગયો હતો અને પછીથી તે સર્વે સુખદુઃખના પ્રસંગે તેનો સલામો સાથી બની રહ્યો હતો. એ મુગલ યુવકનું ખરું નામ જો કે જલાલુદીન હતું; પરંતુ તેનું સુખમંડળ અત્યંત મનોહર હોવાથી તેને સર્વે જના દિલપુશના નામથી જ ઓળખતા હતા. તે બહાદુરશાહની મોટી બેગમની દાસીનો પુત્ર હતો, પરંતુ તેનામાં બહાદુરશાહનો અતિશય પ્રેમ હોવાથી અને તેના સુખની આકૃતિ પણ તેના જેવી જ હોવાથી લોકો તેને બહાદુરશાહનો પુત્ર સમજતા હતા અને મોટા મોટા સરદારો પણ તેનું સારું માન જળવતા હતા. બહાદુરશાહ સાથે જવાની કોઇની પણ છાટી ચાલી નહોતી; પણ એ પંદર વરસની વયનો તરૂણ હોંનિત રાખીને તેની સાથે જવાને તૈયાર થઈ ગયો.

જે દિવસે રાતે અંધકારની મંદથી બહાદુરશાહ લખાજ છુપાઈને બાદશાહની છાવનીમાંથી નાસી ગયો હતો તે રાત્રે અનેલા એક ખાસ બનાવનો અહીં વિવેચન કરવું જોઈએ. દિલપુશો

પ્રથમથીજ બહાદુરશાહની પરવાનગી-મેલવી રાખી હતી હતી, અને એવો ઠરાવ થઇ ચુક્યો હતો કે, તેણે અધિકારમાં અને હાવણીના પાછલા દરવાજા બહાર બહાદુરશાહને જઈ મલવું. ત્યાંજ તેમના માટે અપલ ઘોડાઓ તૈયાર રાખવાની ગોઠવણ પણ કરવામાં આવી હતી. જે દરવાજામાં થઈને બહાર નીકળવાનું હતું, તે દરવાજા પરના પહેરેગીરને લોચ આપીને બહાદુરશાહ પોતાને વસ કરી લીધો હતો, અને ચોરી છુપીથી દરવાજામાંથી નીકળીને બધાને ફતેહમંદીથી પસાર કરવાનું કામ તેણે દિલખુશને સોંપ્યું હતું. દિલખુશે શાહજહાની આજ્ઞા પ્રમાણે એ કામ ચોખ્ખુ તો કરી રાખ્યું હતું ખરું, પણ આજ્ઞા વિના એક વાતનો તેણે વધારો પણ કર્યો હતો, અને તે એ કે, પ્રથમ તો હાવણીમાંથી માત્ર એ પુરષોના પત્તાપનનીજ ગોઠવણ થઇ હતી, પરંતુ-દિલખુશે પહેરેગીર સાથે ત્રણ માથુસોને જવા દેવાનો કદાર કરી રાખ્યો હતો. બહાદુરશાહ એ ત્રીજી વ્યક્તિ વીશે કાંઈ પણ જાણ્યો ન હોતો. જે વેળાએ બહાદુરશાહ અને પહેરેગીરની એ વીધે વાતચીત થઇ હતી, તે વેળાએ દિલખુશ અને બહાદુરશાહ એ બેના જવા માટેનોજ નિશ્ચય કરાયો હતો, એટલે ત્રીજા મનુષ્યનું નામ નીકલતાંજ પહેરેગીરે દિલખુશને પુછ્યું કે:—“એ ત્રીજો માથુસ કોણ છે વાઈ? એ મનુષ્ય માટે સુલતાન સાહેબે અને કાંઈ પણ હુકમ કર્યોજ નથી.”

દિલખુશે જરાક હસીને જવાબ આપ્યો કે:—“પ્રથમ એ માથુસના આવવાનો વિચાર ન હતો, પરંતુ હવે તેને સાથે લેવાનો સુલતાન સાહેબનો નક્કી વીચાર થયેલો છે અને તેથી એ કામ માટે તને પચીસ મોહોર વધારે આપવાનું પણ તેમને મને કહેલું છે.”

“પણ એ ત્રીજો મનુષ્ય કોણ?” દિલખુશના વચનમાં વિશ્વાસ ન બેસવાથી પહેરેગીરે પાછો સવાલ કર્યો,

“એ માથુસ લશ્કરના સરદારોમાં નથી, પણ એક સુંદરી છે. અને તે સુલતાન સાહેબની ઘણીજ માનીતી છે.” દિલખુશે કહ્યું.

“ત્યારે તમો ત્રણ જથ્થા સાથેજ જવાના છો કે?” પહેરેગીરે પુછ્યું.

“નહિ; કારણકે એમ કરતાં કદાચ કોઈ જોઈ લે એવો સંભવ હોવાથી પહેલાં હું જમણા, માહરા જવા પછી અડધા કલાકે સુલતાન સાહેબ આવશે અને ત્યાર પછી છેલ્લી તે સુંદરી નીકલશે.” દિલખુશે સમજાવતો કહ્યું.

“જુઓ; હું માહરી પોતાની ગરદનપર તલ્લવાર રાખીને આપતું આ કામ બજાવવાને તૈયાર થયો છું, એટલે જે સુલતાન સાહેબ જાદયાહ યાય, તો મને સરદારી આપવીજ જોઈશે, એમ તેમને કહી રાખજો” પહેરેગીરે પ્રાર્થના કરી.

દિલખુશ તે સાધારણ પહેરેગીરની આવી લાલચ જોઈને મનમાં મનમાં જરાક હસ્યો અને પછી કહેવા લાગ્યો કે:—“એ માટે વારંવાર કહેવાના કરી પણ જરૂર નથી. તમો સરદાર તો થવાનાજ. વાઈ, ત્યારે બહોળસ્ત બધો બરાબર કરી રાખ્યો છે ને?”

“હા, બધી વ્યવસ્થા કરી રાખી છે, પણ આપ સર્વે કંટલા વાગે જશો?” પહેરેગીરે પુછ્યું.

“બાર વાગ્યા પછી ? પણ સાવધ રહેજો, આ બેઠ કોઇના ભણવામાં ન આવવો જોઈએ.” દિલખુશે તાકીદ કીધી.

“એ કહેવાની કાંઈ પણ અગત નથી; કારણ કે માહરા જીવની હજી મને પરવા છે,” પહેરેગીર બોલ્યો.

“વાર ત્યારે હું જાઉં છું.” દિલખુશે કહ્યું.

દિલખુશ ત્યાંથી ચાલીને બાદશાહના તંત્રીમાં ગયાં અને ત્યાં તેને પોતે પહેરેગીર સાથે કરેલા બંદોબસ્તની ખીના બહાદુરશાહને કહી સંભલાવી, માત્ર તે ત્રીજા મનુષ્યનું નામ તેને કહ્યું નહીં. શાહજહાંએ નિયમીત સમયે હાવણીના પાછલા દરવાજા પર હાજર રહેવા માટેની દિલખુશને તાકીદ કરી અને તે પોતે ખીજી વ્યવસ્થા કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૨ જી.

અમાસની અધારી રાત્રીનો સમય હતો. આકાશ વાદળથી ઘેરાયેલું હતું. વયવયમાં વીજળી ઝગઝગાતી ચલતી હતી. એવા પ્રમત્તે મગફળી બહારે હાવણી પર એકાચક હક્કો કરે એવો સંભવ હોવાથી બાદશાહે હાવણીમાં અમત ચોકી પહેરી રખાવેલી હતી. દરવાજાથી સજ્જ થઈને મુસલમાન સીપાઈ હાવણીના બધા રસ્તાઓમાં ફરતા દેખાતા હતા. સર્વે ઠીકાણે બધી બરાબર બંદોબસ્ત જોવામાં આવતો હતો.

હાવણીના ધડીઆલમાં રાતના બાર વાગવાના રોકાઈ સંભલાયા, અને હાવણીના પાછળના દરવાજા પરનો પહેરેગીર દરવાજાને અટકીને છોકા ખાતો હતો; એટલામાં ધડીઆલનો અવાજ કાને આવતાં તે એકાએક ઝગડીને ભગી ઉઠ્યો એક એ ને ત્રણ એવી રીતે તેને બાર ટકોર મળ્યા એ પછેજ માથાથી પગ સુધી એકજ કપડામાં દંકાયેલા કોઈ મનુષ્ય હાવણીમાંથી બહાર નીકળ્યો, એમ એના જોવામાં આવ્યું. “એ દિલખુશજી હોયો જોઈએ” એમ ધારીને તે કાંઈપણ બોલ્યો નહીં.

એ પછી કેટલોક વખત વીતી ગયો અને વધી પણ તેવાજ પ્રમાણની બીજી એક પુરખ દરવાજા તરફ આવતો તેને દેખાયો. “એ બહાદુરશાહ પોતેજ હોયો જોઈએ” એમ પહેરેગીરે ધાર્યું. તે પુરખ દરવાજા પાસે ગયાં અને તેને પહેરેગીરે તલવારની સલામ આપી. તે પુરખ કાંઈપણ ન બોલતાં એકદમ દરવાજામાં યઈને બહાર ચાલ્યો ગયો. તેના જવા પછી પહેરેગીર ત્રીજા માથાસની આવવાની વાટ જોતો હોયો રહ્યો. ઘણો વખત જવા છતાં કોઈને પણ આવતું ન જોઈને તે કંટાળી ગયો અને હાથ લાવવાને માટે બીજાને અધેસીને હોયો રહ્યો. તેની આંખમાં હાથના જોડા આવવા લાગ્યા. હાથમાં તેને કોઈ મનુષ્યનો દરવાજા બહાર નીકળવાનો ભાસ થયો. એ ત્રીજી મુવતીના જવા પછી તે બરાબર મમન થયો, અને તે વેલાએ વળી બીજી એક બાજા દરવાજામાંથી બહાર નીકળતો તેના જોવામાં આવી. મુજ ત્રણ મનુષ્યના જવાને કાવચેસે હોયો. ચારનો નહીં; એવું જાન આવતાં તરત તેને દોડીને તે બાજાને કાઢી લીધો. બાજાએ પોતાનો હાથ છોડાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ તેમાં તે

નીધુજ ચઇ એટલામાં વીજલીનો ઝળકારો થયો; અને તે પ્રકાશમાં પહેરેગીરને તે બાળા ઘણી સુંદર અને બાર તેર વરસના વયની હોવી જોઇએ એમ દેખાયું. “એને મેં ક્યાંય પશુ જોયલી હોવી જોઇએ” એવો તે પહેરેગીરને માસ થયાથી તે તેને બરાબરબરા જોવા લાગ્યો, અને વીચાર કરવા લાગ્યો, પરંતુ કાંઇ પણ તેના ધ્યાનમાં આવ્યું નહીં. પહેરેગીર પોતે જ કે કશું જાતીનો હતો; છતાં તે બાળાના સુંદર સ્વરૂપને જોઇને તેનું મન પીગલી ગયું, અને તેથી તે અદ્યથી તે બાળાને પુછવા લાગ્યો કે:—“માત્ર ત્રણ સપ્તસોને જવા દેવાનોજ માહરી જોડે કરાર થયેલો છે; તો પછી એમાં તમે કેટલું છો?”

“હું એથી નથી; પણ તે ત્રણ સપ્તસોમાંનીજ એક છું,” તે બાળાએ હીમતથી જવાબ આપ્યો.

“ત્રણ માનસોને જતાં તો હું માહરી આ આખીથી જોઇ શક્યો છું, એટલે તમે તે ત્રણ જણામાંના તો નથીજ,” પહેરેગીર મક્કમ જવાબે આપ્યો.

એ જવાબ સાંભળીને તે બાળાએ ચેતાના ગદામાંથી એક બટું કીમતી મોડીની માળા કાઢીને પહેરેગીરના હાથમાં આપી અને કહ્યું કે:—“જસ હવે વધારે કાંઇ પણ બોલ્યા વગર મને જવા દે.”

“આ માળા માહરા શું ઉપયોગની વાર? જો માયું સલામત ન રહે તો માળા પહેરશે કેણું?” પહેરેગીરે માળા પાછી આપીને કહ્યું.

પહેરેગીરનો આવો જવાબ સાંભલી તે મક્કમ થઇને કહેવા લાગી કે:—“જો; હું જવાની તો નક્કી! હું મને કદાપી રોકી શકવાનો નથી. જો હું મને જતી અટકાવીશ, તો હું આ પોજન પુમ પાડીને બધા રીવાઢીઓને એકઠા કરીશ અને તે સાંચ લઇને બહાદુરશાહને ડાવણીમાંથી બહાર નીકલી જવા દીધો છે, તે વાત જાહેર કરી નાખીશ.”

બાળાના આવાં વચનો સાંભળીને પહેરેગીર બયથી ધુજવા લાગ્યો, અને તે બાળાનાં હાથને છોડી દઇને બેચાર દગલાં પાછળ હટીને ઉભો રહ્યો. પ્રસંગ મસતાંજ તે બાળા ત્યાંથી તરતજ અદ્રશ્ય થઇ ગઇ.

તે બાળાના જવા પછી પહેરેગીર એકદમ હેબતાઇ ગયો. એ બાળા કેણું હતી, એનું હવે તેને સ્મરણ થયું, અને અજ્ઞયમ થતો તે મનમાંજ કહેવા લાગ્યો કે:—“એ બાળા તો ખાસમહાલ બેગમની દુપ્તર સુલતાના જવીમાજ હતીને શું?”

તે શત્રે ઔરંગઝેબની ડાવણીમાંથી ત્રણ માણસો નહારી ગયા હતા, એની પહેરેગીર વિના ખીજ દોઇને પણ ખચર નહોતી. ત્રણ માણસો ઉપરાંત એક ચોથું મનુષ્ય પણ ચાલી ગયું હતું, એની તે પહેરેગીરને પણ ઓળખ નહોતી રહી. તેને તે મનુષ્યને ઓળખી કાઢવા માટે આખી રાત વીચાર કાઢ્યો, પરંતુ એ વિષે તે કાંઈ પણ અનુમાન કરી શક્યો નહીં. છેવટે તેણે એવી રીતે ચેતાના મનને સમજાવ્યું કે:—“એ તો ત્રણ માણસજ ગએલાં છે; ચોથાનો તો મને ખોટો ખાસજ થયો હશે?”

સુર્યોદય થતાં બહાદુરશાહના પલાયનની વાતો સાંભળતાંજ આખી ડાવણીમાં મહા કાલાહલ વ્યાપી ગયો અને ઔરંગઝેબના મનમાં ઘણાજ સંતાપ થવા લાગ્યો. મુસલમાન સૈનિકો સર્વે શોધ કરવા લાગ્યા, પણ બહાદુરશાહનો કશો પતો લાગ્યો નહીં.

પ્રકરણ ૩ જી.

ઔરંગઝેબની સર્વથી પ્રીય બેગમ ખાસમહાલ હતી. એકે ઔરંગઝેબ સાધારણ રીતે પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે કપટથીજ વર્તતો હતો, પણ ખાસમહાલ બેગમ ઘણી ખુશમુરત હેવાથી તેના પ્રેમમાં તે સારી રીતે સપડ્ય ગયો હતો. એ ખાસમહાલ બેગમની બે કન્યાઓ હતી અને તેઓ એક સાથેજ જનમેષી હતી. એકનું નામ જામીલા અને બીજીનું નામ જલીયા હતું. એ બાળાઓ જેથી સુંદર બાળાઓ તે વેળાએ કાષ્ઠપિયુ જાદશાહના જનનાનખાનામાં નહોતી, એની ચરે તરફ તેઓની ખ્યાતી હતી. એ ઉપરાંત એ બંને બેહેનો દેખાવમાં એટલી બધી એકસરખી હતી, કે ખાસમહાલ બેગમ પણ કંઈ જલીયા ને કંઈ જામીલા, એ બંનેને એકબીજી સંકળી નહોતી. જાદશાહ પોતે પોતાની એ પુત્રીઓને પ્રણ કરતાં પણ અધિક પ્રિય માનતો હતો, અને તેમના સુખ માટે પોતાના સર્વ સુખોનું બલીદન આપવા તૈયાર હતો.

ઉપર વાચકને જે જલહુદીસ અથવા દિલખુશનો પરિચય થયેલો છે; તે દિલખુશ કંઈજ એટલી જામીલાને દીક્ષાળનથી ચડતો હતો; પણ દિલખુશના એક દીવની જામીલા અને જલીયા બંને ખરીદાર હતા. તેમનો એ પ્રેમ નિર્મળ અને સાદુ હતો. દિલખુશ અને જામીલાને એક બીજા સાથે હસતાં રમતાં જોઈએ. જામીલાના દીક્ષામાં ધણી આપાત થતો હતો, પણ એ આદેખાઈને તેને છાતીમાંજ રાખી ગળી હતી અને એની બીજા કોઈને જાણ થવા દીધી નહોતી. દિલખુશે છાવણીમાંથી નહારી જવા માટેનો પોતાનો નિયમ જામીલાને જણાવ્યો હતો અને અંતરમાં ચિંતી જામીલાએ પણ તેની માથે જવાની પોતાની ઇચ્છા જણાવી. “તને છોડીને હું એક પણ પણ છોડતી નથી રહેવાની ?” એમ જામીલાએ રહ્યું. દિલખુશ પણ હજી નાદાન છોકરોજ હતો, એટલે તેને પણ કાંઈ લાભો વીચારે પડ્યા નહીં, અને બહાદુરશાહને એ વિષે કંઈ પણ ન કહેતા જામીલાને સાથે લઈ જવાનો કસર કર્યો.

જામીલાએ દિલખુશ અને જામીલાના એ વિચારને છુપી રીતે જાણી લીધો હતો. એ જામીલાને જે જે વાતચીત થાય, તે સર્વે છુપાઈને સામગ્રીનો જાલીનો રોજ રોજ પડી ગયો હતો. તેમના પરસ્પર આદર ભાવ અને પ્રેમને જોઈને જામીલાના દીવના આદેખાઈ આગળ કરતી હતી. આંતરે તેની આદેખાઈ એટલી બધી વધી ગઈ કે, તેમના એ સુખને તે જોઈ શકી નહીં. અને તેથી તેમના સુખમાં અંતર પાડવા માટેની ને ઇચ્છા કરવા લાગી. એવામાં તેને દિલખુશ અને જામીલાની નહારવા માટેની મતલબ સંભાળી લીધી. એ જામીલા સાથે જઈ સાથે રહીને સુખ જોગવે અને પોતે માત્ર દુઃખમાં દીવજ ગયે, એ વાત જામીલાને યોગ્ય લાગી નહીં, એટલે તેને પણ તેમની પાછળ જવાનો વિચાર કર્યો.

એ જામીલા બેહેનો એકજ ટંબુમાં સુઈ રહેતી હતી. જામીલાને શર ઉપમાં પડેલી જોઈને જામીલા ધીમેથી બીજાના પરથી ઉઠી અને નહારી જવાની તૈયારી કરવા લાગી. જામીલાની જવા પડી જામીલા પણ બીજાના પરથી ઊઠી અને અંધારામાં જામીલાની પાછળ પછળ કેટલાક અંતરપર ચાલવા લાગી. તે હાથની દરખાશમાંથી કેવી રીતે જાદશ નીકળી ગઈ એટલેપર જાણવેલું હોવાથી પાછું જાણવવાની કરી પણ જરૂર નથી.

ખાવણીના પાછળના ભાગમાં એક પર્વત જેવામાં આવતો હતો, અને એ ટેકરીઓના વચ્ચે લીલાછમ ઘાસથી ભરેલી એક ખીણ આવેલી હતી. દિલ્લપુરે એ ખીણમાં પોતાના આવવાની વાટે જોઈને બેસવાનું જમીલાને કહ્યું હતું. એ સ્થાને તે બંને ઝેમી મળવાના હતાં. દિલ્લપુરે જમીલાને એ ખીણના રરનાથી સારી રીતે બાંકે કરી રાખી હતી, એટલે જમીલા ધાવણીમાંથી નીકળીને તરત તે ખીણ તરફ જ ચાલવા લાગી. જલીમા પણ અંધકારમાં તેણીની પાછળ જ હતી, બંને બેઠેનોના મનમાં પોતપોતાના વિચાર ચાલ્યા કરતા હતા.

તે સ્થાને આવતાં જ જમીલા જમીન પર બેસી ગઈ. અંધકારમાં બરાબર દેખાવ ન દેખાવાથી જલીમાએ જમીલાને બેસતી જોઈ નહતી, એટલે તે સીધી જ આગળ વધવા લાગી. ચાલતા ચાલતા અંધારામાં જમીલાના શરીર સાથે અથડાઈ અને તે ધડાકા દેતી કે નીચે પડી ગઈ. બંનેએ ગભરાઈને પોકાર કર્યો. એટલામાં વિજયીના ચમકાર થયો અને બંને બેઠેનોએ એક ખીણને જોળખી લીધી. જલીમાને જોતાં જ જમીલાએ પહેલો સવાલ કર્યો કે:—“કેમ જલીમા! અહીં શા માટે આવી વાઈ?”

“અને તું શા માટે આવી છે વાઈ?” જલીમાએ હસીને સાંભે સવાલ પૂછ્યો.

“એ કારણ તારાથી છુપાવી રાખવાનું કંઈ પણ કારણ નથી. હું દિલ્લપુરને મલવા માટે જ સર્વેને છોડીને અહીં આવી છું.” જમીલાએ જવાબ આપ્યો.

“અને તાહરે ત્યા દિલ્લપુરનો મેલાપ ન થાય, એટલા માટે હું સર્વેનો ત્યામ કરીને અહીં આવી છું.” જલીમાએ ગુરસામાં જ કહ્યું.

“જલીમા, તું એ શું બેલી?” જમીલાએ તાજુ જ થઈ પૂછ્યું.

“કંઈ નહીં,” જલીમાએ કહ્યું.

“એટલે?” જમીલાએ પાછું પૂછ્યું.

“એટલે એ જ કે, હું આજે તાહરે જીવ લેવાની છું. જો આ ક્યારે પણ હું સાથે જ લતી આવી છું.!” એમ કહીને જલીમાએ પોતાના કમરપટમાંથી છુપાવી રાખેલી તિલ્લુ ધારવાલી ક્યારને બહાર કાઢી. ક્યારને જોતાં જ જમીલા ગભરાઈ ગઈ અને કહેવા લાગી કે:— “જલીમા! તું આજે ગાંડી તો નથી થઈને? તાહરે તાહરામાં આટલો બધો ઝેમ હોવા છતાં તું મને મારી નાખે એ ન બનવાનું છે?”

“તાહરે તાહરામાં જે અત્યંત અતુરગ છે, તેટલા માટે જ હું તને મારી નાખવાની છું. જોડીયા બાઈ કે જોડીયા બેઠેનોમાંથી એકનું મરણ થતાં ખીજનું જીવન ટકી નથી શકતું, શું તે તાહરા સાંભળવામાં નથી આવ્યું કે? એટલે કે, તને મારી નાખ્યા પછી હું તાહરા ગળે બસાવીને અહીં પડી રહીશ અને અહીં જ મરી જઈશ. તું સુખ ભોગવે અને હું માદરા દીવસો દુઃખમાં વીતાડું, એ બની જ કેમ શકે? તને એ યોગ્ય દેખાય છે ખરું કે?” જલીમાએ અત્યંત વિકટ હાસ્ય કરીને કહ્યું.

“ત્યારે શું તું ખરેખર મને મારી જ નાખવાની કે?” જમીલાએ બચતી થઈને પૂછ્યું.

“જો એમ ન હોત, તો હું અહીં આવતજ શું માટે,” જલીમાએ કહ્યું.

“હીક, ત્યારે જો તારાં એવેજ વિચાર હોય તો હવે વિલંબ ન કર, જલીમાં નહીં તો જો દિવસુરા આવી લાગશે, તો તારાથી અને મારી શકાશે નહીં. તને હુઝમાં નાખી દહને સુખ ભોગવવાની માફરી જરાપણુ ઇચ્છા નથી.” જમીલાએ પ્રાર્થના કરી.

ઘાંટકી દિલની જલીમાંએ તે પહેલ પોતાની કટાર જમીલાની છાતીમાં ભોંટી દીધી અને તે ગ્રેમી ખાંખાએ તરત પોતાનો પ્રાણ છોડી દીધો. જલીમાંએ પોતાની મૃત બગિનીનું શરીર વશશ્યામાં રાખ્યું, તેના હોડોને સુખન કપૂ, અને તેને આલિંગન આપીને ત્યજ શવન કપૂ. રાજમદાલમાં જેવી રીતે તેઓ નિદ્રાના આસ્વાદ લેતી હતી, તેવીજ રીતે એ નિજેણ ખીણમાંની પાયાણુ શિલાપર પથ તેઓ કાવમની નિદ્રા સુખમાં પડેલી દેખાતી હતી. હવે તેમના સુખનો રંગ અવિભંગ હતો,

પ્રકરણ ૪ થું.

ખડાહુરશાહના છાવણી છોડીને આલ્યા જગથી બાદશાહ ઔરંગઝેબના અંગકરણમાં પશોજ ખેદ થયો. તેના પરજ બાદશાહના ભવિષ્યનો સધનો આધાર રહેલો હતો. ખડાહુર શાહના હાથમાંજ સર્વે રાજ્ય કરમાર સોંપીને બાદશાહનો મુકાની યાત્રાએ જવાનો વીચાર હતો. એ સર્વે મનના મનસુખા મનમાંજ રહ્યા અને તે પિતાને છોડીને આલ્યા ગયો; એટલુંજ નહીં, પણ તેણે યત્નનો અવનાર ધારણ કર્યો, એટલે એથી ઔરંગઝેબના દીકરામાં યશુ કોષ ચક્રો, છતાં બાદશાહ પોતે અત્યત દ્રઢ છાતીના હોવાથી એ સર્વે હુ.ખોને મુક મુખથી સહન કરી ચક્રો. જો કે પુત્રના દુરાચરણથી તેનું દીવ ચીરાઈને ડિન્ન નિન્ન થઈ ગયું હતું; તથાથી એ શોકનું ચિન્હ તેને બહાર પ્રકટ થવા ન દીધું. અતે જ્યારે પોતાની પ્રાણુ-ધીક પુત્રીએ જમીલા અને જલીમાંના પલાયનની વર્તા તેના સામક્ષમાં આવી, ત્યારે એ આઘાત સહન ન થવાથી તે ચુચિત્ત થઈને જમીનપર ટલી પડ્યો.

એ ગોઠના આઘાતથી તેનું પાયાણુ સમાન દીવ વધારે દોષી થઈ ગયું. નથુ દિવસ સુધી તેના સમક્ષ જવાની કાંઈની પણ દીક્ષત થઈ શકી નહીં.

કન્યા વિયોગની વેદનાથી ઉન્મત થએલી ખાસમદાલ બેગમ દોડતી દોડતી બાદશાહ પાસે આવી અને શોકપુર્ણ કહણુ રવરથી બાદશાહને કહેવા લાગી કે: “જલોપનાહ ? મારકી છોકરીએ મને પાછી લાવી આપે ?” બાદશાહનો ક્રોધ પણ ઉપાધ આસે તેમ ન હતું; કારણ કે તે છોકરીએને શે.ધવાને એક પણ ઉપાધ ઔરંગઝેબે ખાડી રાખ્યો ન હતો. મુગમ સૈનીકો ચારે દીશામાં તે ખાળાઓની અનેક પ્રકારે શોધ કરી આવ્યા હતા; પરંતુ તેમનો કશો પણ પતો મળી શક્યો ન હતો.

નથુ દિવસ પછી બાદશાહે રાધ્યાનો ત્યાગ કર્યો. એટલા સમયમાં જમીલા અને જલીમાંનો શોક પત્તો મથ્યો હતો, અને તેઓ પાછી પણ આવી હતી એટલે કે તે બન્ને બેઠેનોના મૃત શરીરોને ત્યા લાવવામાં આવ્યાં હતાં કે જે વેળાએ મુસલમાન સૈનિકો પરત અને જમીનમાં બેઠકતા તે ખાળાઓની શોધ કરતા કરતા હતા, તે વેળાએ અચાચક ઉપર કહેલી

ખીણમાંથી તેમના મૃત શરીરો તેમને મળી આવ્યાં હતાં. અને તે શોધેને તેઓ જાવણીમાં લઈ આવ્યા હતા. જમીનના વણ રથજમાં એક કટાર બોઝાવડી હતી. અને જલ્દીમાંના શરીરમાં શસ્ત્ર લાગવાનું કાંઈ પણ ચિન્હ 'દંતુ' નહીં. જમીનના ગળામાં દાંત નાખીને જલ્દીમાં તેના ફેલ પર પડેલી હતી, અને જાને બેઠેનેના હેઠા એક સાથે મળી ગયા હતા એવી અવસ્થામાં તે મૃત-શરીરોને ગિંપાડીઓ બાદશાહ સમુદ્ધાં ઉપાડી લઈ આવ્યા. ઔરંગઝેબ એ કશ્મીરનાક દેખાવ બેઠેને ત્યાં ત્યાં મુર્છિત થઈ ગયો.

એ બાળાએને ત્યાંજ દદનાવવામાં આવી ને ત્યાં ઔરંગઝેબે કચર બંધવી. એ પછી ઘણા દીવસ સુધી એક ફકીર એ કચર પર ધુત ચડવ્યા કરતો. દોનો-તેના એ કામને આસ-પાસના ગામોના લોકોએ કેટલાક વર્ષ પર્થત આતુ ભેગા થઈ દંતુ, બ્યારે ને ત્યારે એ અને કચરો ધુસોથી દંધાવડીજ લોકોના જોવામાં આવ્યા કરતી હતી. પરંતુ તે ફકીર કોઈવાર પણ કોઈની નજરે પડ્યો ન હતો. એ ફકીર કોણ હોયો જોઈએ, એ ચતુર વાંચકોને નવેસરથી મહેવાની જરૂર નથી.

ફેશનેબલ બાતુઓ કાળે ફાંકડું પ્રદર્શન.

ફાંબનુ આર્ટ નીડળવર્ક ડીપાર્ટમેન્ટ

અલબેલી મુંબઈ નગરીની તમામ કોમની ફેશનેબલ બાતુઓ અને ભારતની અનેક રાણીઓમાં બેહદ પંકાયલું બાતું.

ઝીક કસબ, રેશમ, સીકવ-સ, જલ્દી તથા આરીના કામમાં બીનહરીફ છે. અમારા ખાતામાંથી ભરાયલી સાડીઓ, અને પેલાઉઓનું ઉમદા કામ, તેની મનપુરા કરનારી ચોરીજીનલ ડીઝાઇનો એક ખાસ સ્પેશીયાલીટી છે. બીજાઓ અમારી ડીઝાઇનોની નકલ કરવાની ફાકટની કોશેશ કરે છે એજ હુમારા ઉત્તમ કામની સાબેતી છે. અમારા ભાવે અમારી નાહર કારીગીરી તરફ જોતાં કીફાયત છે. અમારા ખાતામાં થયલું ભરત કામ નીચલાં ઠેકાણા સીવાય બીજા કોઈની હુકાને મલશે નહીં.

સ્વદેશી ખાદી ઉપર બહુજ ઉમદા ભરતકામ કરી આપવામાં આવે છે. જોવાથી ખાત્રી થશે. નમુનાઓ તૈયાર છે.

ધનખાઈ ફરદુનજ બનાજ,

નાં ૫, આલનામોંટ રોડ, ખંભાલા હીલ, મુંબઈ.

ચર્પટ પંજરિકા સ્તોત્ર:

—૧૭૪—

ભજ ગોવિંદા, ભજ ગેવિંદ.
ગોવિંદા ભજ મુદમતે ।
મૃત્યુ આવી દા. ર થાતાં,
નાદિ રહે હુકમ કરશે-ટેક

૧

દિન રંગની પંજી સાયં પ્રાતઃ
શિગિર વમંત રૂપ ફરી આવત,
યમ ખેલે તે નામે આયુ,
તત્પી ન તગતો આશાવાયુ
ભજ ગોવિંદા, ભજ ગોવિંદા,
ગોવિંદા ભજ મુદમતે ।

૨

અગ્રે અગ્નિ પીઠે ભાતુ,
રાત્રે દંદી ધરિયા જાતુ,
કરતલ નિદ્રા તરત । વાસો,
તત્પી ન તગતો આશાપામો
ભજ ગોવિંદા, ભજ ગોવિંદા,
ગોવિંદા ભજ મુદમતે ।

૩

ન્યાં લગી વિનોપાજન યાશે,
ત્યાં લગી આપતજનો શુભાશો,
પાછળ ફરતાં જજે રહે,
વાર્તા કોઇ ન હુલે જહે,
ભજ ગોવિંદા, ભજ ગોવિંદા,
ગોવિંદા ભજ મુદમતે ।

૪

જરિતિ મુડિત હુચિત કેદી,
ભગવાં વસ્ત્ર ધરે બહુ વેશી;
જોતાં પશુ કંઈ મુદ ન જોશે,
ઉદર નિમિત્ત ફરે બહુ વેશે,

ભજ ગોવિંદા, ભજ ગોવિંદા,
ગોવિંદા ભજ મુદમતે ।

૫

ભગવદ િતા, રોજ અધિત;
ગંગા જળની કલ્પિકા પીતા,
સૂર્યપિ પ્રભુપદને જો અર્ચે,
તેજ નરને યમ શીઘ્ર અર્ચે,
ભજ ગોવિંદા, ભજ ગોવિંદા,
ગોવિંદા ભજ મુદમતે ।

૬

અંગ મળ્યુ શીર પળિાં ગાઘ્યાં,
દંત વિનાનાં મુખ જાણ્યાં;
વૃદ્ધ થતા આસ્થા ગ્રહી દેડો,
તત્પી ન તગતો આશા પિડો,
ભજ ગોવિંદા, ભજ ગોવિંદા,
ગોવિંદા ભજ મુદમતે ।

૭

જાળપણમાં કાઢા કરતો,
તરણુપણે તરણી શું રમતો,
પ્રધપણે ચિંતામાં જગતો,
પરસ્પ્રમાં કોઇ ન લાગતો,
ભજ ગોવિંદા, ભજ ગોવિંદા,
ગોવિંદા ભજ મુદમતે ।

૮

ફરિથી જનમમું, ફરી થિ મરતુ,
ફગિરિ જનનિ જાહે વસતુ,
જોશ આ દુરતર સંસારે,
કૃપા કરી જો પળ મુરારે ।
ભજ ગોવિંદા, ભજ ગોવિંદા,
ગોવિંદા ભજ મુદમતે ।

૯

ફરીથી રજની, ફરીથી દિવસો
ફરી વળી પસો ને વળિ માસો
ફરી અપનો ને વરસો થાતાં,
તો પણ આશામય ન જાતાં,
બજ ગોવિંદા, બજ ગોવિંદા.
ગોવિંદા બજ મુદમતે ।

૧૦

વૃદ્ધપણે શા કામ વિકારો,
નીર સુકાનાં શાં જ તજાવે;
ધન જાતાં માં પરિજન થાનો,
જ્ઞાન થતાં સંસાર જ થાનો
બજ ગોવિંદા, બજ ગોવિંદા,
ગોવિંદા બજ મુદમતે ।

૧૧

નારી રતન ને નામિ નિવેશો,
એ સહુ મિથ્યા માયા વેશો;
એ નરમાયુ માંસ વિકારો,
ધાર એમ પું વારવારો,
બજ ગોવિંદા, બજ ગોવિંદા,
ગોવિંદા બજ મુદમતે ।

૧૨

હું હું કોણ કહીયા આજ્ઞા,
કોણ માર્ત ને તાત ગણ્યાપા;
સ્વપ્ન સમા આ સૌ સંસારો,
આસાર છે એ આપ વિચારો,
બજ ગોવિંદા, બજ ગોવિંદા,
ગોવિંદા બજ મુદમતે ।

૧૩

ગીતા નામ હજારો ગાવાં,
શ્રી પતિનાં પદ નિરખ્યાવાં;

સંત સમાગમમાં મન સેવું,
નિજ ધન દીનજનોને દેવું,
બજ ગોવિંદા, બજ ગોવિંદા,
ગોવિંદા બજ મુદમતે ।

૧૪

જ્યાં લગી જીવ વસે છે દેર,
ત્યાં લગી વાત પુછો સૌ ગેર;
દેહ તજ વાયુ જાતાં મા,
નારી બહીની તે કાયામાં;
બજ ગોવિંદા, બજ ગોવિંદા,
ગોવિંદા બજ મુદમતે ।

૧૫

સુખથી કરતા રામા ભોગો,
વળના વળગે દેહે રાગો;
યદ્યપી જમમાં મરણ શરણુ,
તજીત તજતા પાંપાયરણુ,
બજ ગોવિંદા, બજ ગોવિંદા,
ગોવિંદા બજ મુદમતે ।

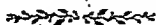
૧૬

કાટયાં વસતી કંથા ધરતો,
પુણ્ય પાપહીણ માર્ગ વિચરતો,
હું હું કે તો નથી એ જાણે,
તો પછી જાને શોક પું આણે,
બજ ગોવિંદા, બજ ગોવિંદા,
ગોવિંદા બજ મુદમતે ।

૧૭

ગંગાદિકમાં કરતાં દેનાનો,
મત આચરતો, દેસાં દાનો;
જ્ઞાનહીણને આ સૌ કરતાં;
મોહ નથી યતવાર જનમતાં,
બજ ગોવિંદા, બજ ગોવિંદા,
ગોવિંદા બજ મુદમતે ।

કવિ સામંતશંકરજી વિદ્યારામ પાંડિત,

ખાટલીવાલાની ૪૦ વરસની પ્રખ્યાત દવાઓ

ખાટલીવાલાનું એચ્યુમીક્ષયર
એચ્યુની ગાળીજા.

ખાટલીવાલાનું (ટૅનીક મીરપ)
ખાલામૃત.

ખાટલીવાલાનું (કોર ઓવ)
ખરમ.

ખાટલીવાલાનું ક્યુનાઇન ટીકડીજા.

વેપારીઓને ક્રીકાયત બાવ.

ડૉ. એચ. એલ. ખાટલીવાળા સન્સ એન્ડ કું. લીમીટેડ.

શાપુરજી એચ. એલ. ખાટલીવાળા, મેનેજીંગ ડાયરેક્ટર.

પી. જી. વરલી, મુંબઈ નાં ૧૮.

તારનું એડ્રેસ—*"Cassapoor" Bombay.*

ગ્રાંટરોડ વેરથી તમારે મારકીટ વેર ઘડેલા ખાતા

જવાની કંઈજ જરૂર નથી.

ભ્રમ, જેલી, ખીખીટ, સારડીન, કોકો, ચોકલેટ, ધ. વેલાલી
ખોરાકી; સેન્ટ, લવનર, કોલોનવાટર, સાબુ, તેલ, હેરબ્રોથ, લે
જાતજાતના મેકરેના; જોપાનીઝ અને ચાઇનીઝ કટલરી, તથા ભેટ
સોગાટને લાયકની હમા ચીજો; પેટન્ટ મેડસીનો, અને પરફ્યુમરી.
મારકીટ ભાવે અમો વેચે છીએ.

ભેસાન્યાની કું.

રહેટર રોડ, ગ્રાંટરોડ, મુંબઈ.

ખરશેદજીની કું.

હમારે ત્યાંથી નવમારીની કર્સી, નારાં, ધી, ખાંડ, મેવો, દરેગે મસાલો, ચાહે, કાશી, મુખડ,
લોગાન, અખર, ખચ્ખાના રમકડાં, નવા વરસનો તથા જયદે કાર્ડો, ભેટ
આપના લાયક ચીજો; તથા દરેક જાતનો વિવાધતી માલ, પેટન્ટ
દવાઓ, વિગેરે ક્રીકાયત ભાવે મળશે.

ટે૦—તાખ્યા ખીકડીંગ, રેલ્વે હોટલની સાંખે ચર્ની રોડ જ'કેશન, મુંબઈ.

WHY LOOK
"OLD?"

Persian Hair Dye

RESTORES

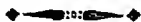
"GREY HAIR"

To be had from the Army and Navy,
Kemps, Phillips Thomson and Tay-
lor, Leach and Webber, Treacher,
and also from all known Chemist
& Druggists. **SOLE AGENTS.**

HORMUSJI DOSABHOY & Co.

BOMBAY No. 4 TEL. NO 515

કુનિયાની તવારીખમાં ભાટ લોકોએ ભજવેલો અગત્યનો ભાગ.

લખનાર—Mr. J. M. Hormusji

(૪)

In our heart of hearts believing
Victory crowns the just,
And that blaggards must
Surely bite the dust
March we to the field ungrieving,
In our heart of hearts believing
Victory crowns the just!"

Song of the British soldiers in the last World-War,

(Composed by Thomas Hardy.)

કાવ્ય સૃષ્ટિનું સૌંદર્ય છે, કાવ્ય સૃષ્ટિનું સુખ છે, તેમજ કાવ્યજ સૃષ્ટિનું જીવનપ્રાણ છે. પરમાર્થમાં કાવ્ય છે: વિરાટ રૂપમાં કાવ્ય છે: સાગરમાં કાવ્ય છે ચિન્દુમાં કાવ્ય છે: રેણુમાં કાવ્ય છે: પર્વતમાં કાવ્ય છે: વાયુ અને અગ્નિમાં કાવ્ય છે: જળ અને યજ્ઞમાં કાવ્ય છે: આકાશમાં કાવ્ય છે: પ્રકાશમાં કાવ્ય છે: અંધકારમાં પણ કાવ્ય છે: સૂર્ય, ચન્દ્ર અને તારાગણમાં કાવ્ય છે: કિરણ અને કૌમુદીમાં કાવ્ય છે: મનુષ્યમાં કાવ્ય છે: પશુવર્ગમાં કાવ્ય છે: પક્ષીઓમાં કાવ્ય છે:—જ્યાં જ્યાં નજર કરસો ત્યાં ત્યાં કાવ્યનું સામ્રાજ્ય વ્યાપ્ત થયેલું જણાશે। પ્રકૃતિ કાવ્યમય છે: અખિલ બ્રહ્માંડ એક અદ્ભૂત મહાકાવ્ય છે. જે મનુષ્યે સારગર્ભિત રસમની કાવ્યના આનંદને, સ્વાદ આપ્યો તેજ વસ્તુત: શામ્યવાન છે: જે મનુષ્યે આ સરસ્વતી મંદિરમાં કંઈ પણ શિક્ષા બ્રહ્મ કીધી અથવા મનન કર્યું તેજ પવિત્ર છે: તેમજ જે મનુષ્યે કાવ્યરૂપ રતનાગર સાગરના પરમપવિત્ર પ્રવાહમાં વહન કીધું તેજ વિરક્ત છે। જેણે આ અમૃતના મહોદધિમાં ડુબકી મારી જે ચાર લોટા ભરી લાવી તૃપ્તિપ્રિય, પરિશ્રમિત, રોગ-મરન અને મૃતપ્રાય માનવીઓની તરસ છિગાવી તેમના બાધિઓનું યોડો કાળ પણ નિવારણ કર્યું અને તેમને શક્તિસામર્થ્ય અને પુનર્જીવનનું દાન દીધું, તેનું નામ તે કવિ। ઇશ્વરીય સૌંદર્યનું શાપાનાં વક્તૃત્વદ્વારા જનસમાજને નિરીક્ષણ કરાવતું એ કવિનું કર્તવ્ય છે: પોતાની પ્રતિભાદ્વારા જે સૌંદર્યસાગરનાં વર્ણનમાં જોડેલો એ ઉડો જાય છે તેટલો એ પોતાનાં કર્તવ્યમાં સાધ્યતા મેળવે છે. સંસારના પક્ષો અને ધટનાઓ સૌ કાલ જોઈ શકે છે પરંતુ જે આજોથી કવિઓ તેમની ઝાંખી કરે છે તે નિરાશીજ છે: એક નિરક્ષર

ગામડયો પર્વતોનાં ભિત્તરમાંથી ધસી આવતા પ્રવાહને. ગામ 'નદી'ની સંગ્રાથી જોળખશે જ્યારે એક કવિનાં કાવ્યનિક મનમગ્નમાં તે એક શ્વેત-વસ્ત્રવાળી, શોભાયુક્ત, સાવણમયી લલનાનાં નૃત્ય કરતાં શૃંગારયુક્ત શરીરની રંગભૂમિનું ચિત્ર ખડું કરશે! "જ્યાં ન પહોંચે રવિ ત્યાં પહોંચે કવિ:" એ કવિ અને કવિતાનો આદર્શ છે. કવિની સૃષ્ટિમાં સંપૂર્ણ પ્રગતિ છે, સમષ્ટિવાદનો શુદ્ધ વ્યવહાર છે, સ્વતંત્રતા છે, સ્વચ્છતા છે, અપરિમિત-અનર્ગળ સમ્પત્તિ છે: એના કાવ્ય પ્રવાહને કોઈ રોકી શકતું નથી. રસની દિવ્ય ભૂમિનાં દર્શન કરાવનાર, મનુષ્ય-હૃદયના મર્મભાગમાં પ્રવેશી તેમાં અંતર્હિત રહેલા અકૃતિમ ભાવોને જાગૃત કરનાર, માનવદેહનાં ક્ષણિક સુખદુઃખની પરંપરાની પરવાહ ન કરતાં તેનાં ચિરસ્થાપી સ્વભાવસિદ્ધ ચૈતન્ય અને આનંદનાં સનાતન ગાન ગાનાર, પ્રકૃતિનાં રંગથી પેતે રંગાયાં વિના પ્રકૃતિને રંગીને સત્કર્મના શુભ પાઠો શિખવનાર, કોણ? તો કહે- 'કવીશ્વર.' પ્રકૃતિનો ગાત્ર પંથદભૂમિ તરીકે ઉપયોગ કરીને તેના ઉપર આત્માનું હૃદયદારક ચિત્ર આલેખવું, વાંચકને ઐદિક તેમજ આમુષ્મિક કલ્યાણની ઝાંખી કરાવવી, તેનાં અંતઃકરણમાં તેજોમય ઐશ્વર્યની અગ્રહણી જોયેતિ પ્રકટાવવી, તેમજ સ્વદેશપીતિ અને જાત્યાભિમાનનો વિદ્યુતાગ્નિ તેની રમરગમાં સતેજ કરવો: એજ કવીશ્વરની રસસિદ્ધિ, એજ તેમની સૃષ્ટિ, એજ તેમનું કૌશલ્ય! કાવ્યોમાં વીરરસ કાવ્યો પ્રાધાન્ય ધરાવે છે તેમ કવિઓમાં ચારણો સર્વશ્રેષ્ઠ છે. વીરચિત્તા રચવી ધણી અધરી છે: ઇતિહાસ પુરાણમાંની વાર્તા શોધી વિસ્તારવી, આડકથાથી શોભાવવી, પદાર્થ અને શુણનાં તેજ વર્ણવવી રંગવી, અર્થવિચાર અને અર્થાલંકાર પ્રૌઢ રાખવા અને રચના પણ શૃંગારલંકાર, રમુક્ત સાદી રાખવી, પ્રથમથી તે છેવટ સુધી એકસંજંધ વાદ્યપુર:સ્સર રાખી મૂખ્ય ગિયપને અથેતિ જાગતો રાખવો: એ સધળું વીરશી બુદ્ધિનું કામ છે! વીરકવિતાનો હૃદય નીતિભક્તિ સદૃશ્ય, પરાક્રમ, સત્ય, ન્યાય, પ્રમાણિકપણ, મૈત્રી, ધર્મ, પરમાર્થાદિને વાચકદેહના મર્મચક્ષુઓ આગળ એવી રીતે ખડો કરવાનો છે કે તેમનો શાશ્વત છાપ યુગો વહે તોપણ જોવો ને તેવો રહેવા પામે. વળી કાવ્યનું જંધારણ એવા પ્રકારનું હોવું જોઈએ કે, તે સડસડાટ અમણ મનુષ્યોનાં મગજપર પણ ઠસી જાય: પિંગળના ડિંગળથી વીર-કાવ્યોને બહુધા નિરાળા રાખવામાં આવે છે એનું એજ પ્રયોજન છે. પ્રતાપરક્ષમાં એ માટે રસોક મળે છે કે: શુદ્ધ ને અર્થ જેમાં દોષ વિનાના છે અને જેમાં શબ્દાલંકાર ને-અર્થાલંકાર સારા છે તેને કાવ્ય કહેવું ઉચિત છે—પછી તે ગદ્ય હોય કે પદ્ય હોય!—

ગુણાલંકારસહિતૌ શબ્દાર્થૌ દોષવર્જિતૌ ।

મધપદ્યૌમયમયં કાવ્યં કાવ્યવિદો વિદુઃ ॥

ગૂર્જરાશ્ટ્રના ઇતિહાસમાં પણ ભાટ ચારણોએ જોડો અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો નથી. જૂનાગઢનો યાદવ રાજા રા' આદરિપુ ઇ. સ. ૯૮૨ માં મરણ પામ્યો અને તેની ગાદીપર તેનો પુત્ર રા' કવાત બેઠો જેણે ૪૦ સં ૯૮૨:થી ૧૦૦૩ સુધી આખૂતા આનંદ રાજ્યને દશ વાર પકડી છોડી દીધો હતો, પરંતુ શિયાળખેટનો પરમાર વીરમદેવ રાજાએ યુદ્ધિથી પકડી લાકડાંનાં પાંજરામાં પૂરતો, તેના હાથમાં રા' કવાત પણ એક વાર સપડાયો. આથી રા' એ હિંમત નહીં હારતાં એક ખારોટકાર પોતાના મામા ઉગા વાલાને પોતાની હડીકત કહેવાડવાથી તેણે આવી રા'ને છોડ્યો. રા' ની પછી તેનો કુંવર રા' દયાસ રાજ્યાસનપર આવ્યો. અણહિલવાડ

માટણથી સોલંકી રાજની રાણીએ સોમનાથની માતાએ આવેલી ત્યારે તેમનું અપમાન થાય એવું આચરણ કરવાથી હુલંમસેન સોલંકીએ ચડી આવી તેનું પાટનગર વામનચંદી જીતી લીધાથી રા' દયાસ સહકુટુંબપરિવાર જીનામકના ઉપરકોટમાં બંદાઈ બેઠો, જેને સોલંકી લશ્કરે ઘેરો ઘાલ્યો. ચુંડાસમાના ભાટ કહે છે કે એ કાટ જીતવો મુશ્કેલ બન્યાસે ત્યારે બિજલ નામે એક ચારણે હુલંમસેનને કહ્યું કે: “મને મોટું ઈનામ આપો તો હું એકલો જ કામ લશ્કરથી નથી થવું તે કરી આવું.” રાજાએ કુખૂલ કથોથી ચારણ, માગણ જાત ‘હોતાં’ કોટમાં જતાં કોઈને ન અટકાવ્યાથી, અંદર પેઠો, રા' દયાસની સોલંકી પર વિશેષ પ્રીતિ હતી; તે રાણીની રાજા ઉપર બહુ સત્તા હતી, એણીને રાનીએ એવું સ્વપ્ન આવ્યું કે રા' પાસે કોઈ ચારણે દાનમાં રા'નું માથું માગતાં તેણે તે આપ્યું. આ સ્વપ્ન સાચું પડવાનો ભય લાગ્યાથી તેણીએ રા'ને એક કાઠામાં રાખ્યો અને ત્યાં કાઠ બધ થકે નહીં એવો બદોબસત કર્યો. બિજલ ચારણને આ વાત જણાઈ એટલે સદરહુ ખૂટત પાસે બેસીને રા' ના જવકાળ્યો બોલવા લાગ્યો, આથી રા' એ બારીમાંથી બારણને દોડો. એટલે તેને ઉપર આવવા સાર એક લાકડી દોરડાંને છેડે બાંધીને તે દોરડું નીચે લટકવું મૂક્યું જેથી લાકડી ઉપર દોરડું ઝાલીને ચારણ બેઠો એટલે રા'એ તેને ઉપર બેઠી લીધી. એ વિષે સોરડો છે કે:-

ચારણ ચઢ્યો લોટ, મથો ગઢે માગ્યો;

સોસ રા' દયાસ, સે દણે ન કઠિ કઢાડે.

રા' એ ભાટને કહ્યું: જો ગમે તે માગ-તું આપના તૈયાર છું. ત્યારે તેણે રા'નું માથું માગ્યું. રા' તે આપના તૈયાર થયો જેની રા'ના કુટુંબમાં જણ થતાં ત્યાં સૌ આવ્યાં, ત્યારે ચારણને રાણીએ કહ્યું:-

અધા તું અધા ઘિયે, ભાણેજ મંગણિકાર;

તાજ ડિયા તકડા ડિયાં, હાથી ડિયા હલકાર;

ગિનની ચંદનદાર, રે' છડી'ધા સુરદાર.”

પ્રત્યુત્તરમાં ચારણે કહ્યું:-

ગેમર આપ ધણા, તાજિ આપ તખ્તીમને;

મોકે નાંચ મણા, આલો શિર વાલો અખે.

છેવટે રા' દયાસે માથું કાપી ચારણને આપ્યું, જેથી સોલંકી લશ્કર જીનામક સ્વહસ્ત કરવાને સક્તિવાન થયું. જગદેવ પરમારને માટે પથ્થુ એવીજ એક કથા ભાટ લોકો કહે છે. તેઓનાં દરજાત મુજબ જગદેવ જો કે માળવા દેશની ધારાનગરીના ઉદ્યાદિવા રાજાનો પુત્ર થયો હતો. તેણે પથ્થુ દર્શિ વચસાત તે યુવરાજતાના પ્રતાપી રાજા સિદરાજ જયસિંહની દરબારમાં સેનાપતિની નોકરી કરેલો હતો. સુન્દેશાક એવો બન્યો કે સિદરાજની જાહેજી નામક સહબંધુપુત્રસંપન્ન પરરાણીના અંગમાં એકવાર કાળભૈરવે પ્રવેશ કર્યો અને તેણીને નાના પ્રકારે સંતાપવા લાગ્યો. જગદેવને આ વાતની ખબર થતાં એક રત્ને તે દાહતંત્રવાસાદિ અત્રશસ્ત્રોથી સજ્જ થઈ રાણીના શયનગૃહમાં છુપાઈ રહ્યો, અને કાળભૈરવનું આવાગમન થતાં તેને સમ્પન્ન શિક્ષા કરી ફરીથી રાણીના શરીરમાં પ્રવેશ નહીં કરવાનું તેની પાસે વચન લીધું. કાળભૈરવની માતા ચામુંદાને પોતાના પુત્રની જગદેવે શી અસદગતિ કરી તેની જાણ થઈ ત્યારે પોતાના પુત્રને

છોડાવવાને માટે કાળ જોત જેવી, દુર્ગળ, ધરડો, લાંબા દાંતવાળી, કદરમિદાગણી, વિખરાયલા વાળવાળી, કપાળે સિંદુરની પિયળ ફરેલી, ખભા ઉપર કાળી લોખંડી ઓઢેલી, કાળા હાનને કાંખળો પહેરેલી, એવી અતિ ડરામણી ડાસીનું સ્વરૂપ ધારણ કરી હાથમાં નિશુળ લાઇ કંકાળી બાટણને વેશે સિદ્ધરાજના દરબારમાં જઇ, હાથે હાથે રાજેન્દ્રને અને જમણે હાથે જગદેવના આસનને આશિર્વાદ દઇ તેણી છેડા માથે ઓઢી નિદ્રાપણે રાવની સામે ઉભી. સિદ્ધરાજ જગદેવને પોતા કરતાં વધારે માન તેણીએ શા-સમજસર આપ્યું પૂછતાં તેણીએ કહ્યું કે: મેં યોગ્યજ કંઈ છે! આથી સિદ્ધરાજનું અંતઃકરણ ક્ષેપિત થવાથી તેણે તે કૃત્રિમ બાટણને કહ્યું: જગદેવ પાસે માગ, તે આપશે તેનાથી હું ચોગણું આપીશ! આથી તેણીએ જગદેવ આગળ જઇ સધળો વૃત્તાન્ત વિદિત કર્યો, જેથી પરમારે પોતાની સોમકાળી રાણીની સલાહ પૂછી પોતાનું માથું પોતાને હાથે કાપી કંકાળાને આપ્યું! આ લઇ તેણી રાજ બણી ગંગા પંથ પરમારરાણીને કહેતી ગઇ કે: હું આવું તેટલો વાર ધડનું રક્ષણ કરી મંગળ ગીત ગાનું! સિદ્ધરાજ જગદેવનું માથું જોઇ આશ્ચર્યચકિત થઇ ગયો, અને પોતાનું માથું આપવાની હિમ્મત આપી નહીં એટલે પોતાની હાર કબૂલ કરી. આ પછી બાટણ પરમારનું મસ્તક લઇ તેને હનારે ગઇ અને પેલાંજ ધડપર તે માથું મૂકી જગદેવને પુનઃજીવતદાન દીધું, જેની પારિતોષિક તરીકે જગદેવે તેણીના ૫૪ કાળભરવને તેણીને સ્વાધિન કર્યો! આ કથા ઉપરથી જો કંઈપણ સારાંશ નીકળી શકતો હોય તે એજ છે કે આગળના મનુષ્યો ભાટનાં ગાત્રને કેટલું પ્રતિષ્ઠિત ગણતા હતા!

દરવાણી દર ઓલ, અસાં પરદેશી મંગણા;

કોઇ મંગે લખ કરોડ, અસાં શીરસા સવાલી છું!

પ્રવાળ અમીર બેગ ખોરાસાનના શાહ તેહમારપ સફરીની રાજ્યસમાનો ખારોટ હતો. એકવાર શાહની તેના ઉપર ઇતરાઇ થતાં તેને એક કિશ્તમાં કેદ કર્યો. એવામાં યોડા દિવસ બાદ સુલતાનની ગેરહાજરી જોઇ તેના શત્રુ અબ્દુલ્લાખાન ઉઝબેગે ખોરાસાનપર એકાએક ચડાઇ કરી તે સર કરી લીધું. આ પછી તેણે શાયર અગીરબેગ ઉપર નીચલો અગિમાનયુક્ત રોકો મોકલ્યો કે:

“અય ખાન! અબ્દ અઝી તમઅ અઝઝેદગી બેબાર ઝાંકે ગસ્તે મરનદ ખાની મોકામે મા!”
અર્થાત્ ઓ પ્રવાળ! હવે ઇન્દગીની આશા મૂકી દે કારણ કે રાજ્યાસન પર અમારી એક યજ છે! એના પ્રત્યુત્તરમાં શાયરે નીચલી ગઝલ મોકલી જેથી ઉઝબેગને સખ્ત ઝંચઝણાટ લાગ્યો:

અય બાદ! અગર અબ્દલે ખુરાસાં ચુઝર ફૂની, એન્દાર અઝઝેદ દેહ બરે ઇશાં પયામે મા!
વાંઘ બોચુ બરાહે વશ આં ગોરહ રા, કાય ગસ્તહ ફોનેખાહે રોમા ખાસો આમે મા!
હકે ગુરો જહલે શોમા સખત કદેહ યુવદ, દર રોકકઅહ યુવદ દરાં રોકકઅહ નામે મા!
‘કાય ખાનહ! અબ્દ અઝી તમઅ અઝઝેદગી બેબાર, ઝાંકે ગસ્તહ મરનદ ખાની મોકામે મા!’
અય મુદ્દહ! મગર નશનીદી કે મીરસદ, શાહે સેતારહ અપલો સપહર અહતેશામે મા!
ખારાદ જવાબે, અબવઇ ખાની કે કદેહ, અયતી દે ગોઝનઅ હાફે શીરી કલામે મા:
‘ચન્દાં યુવદ ફરીમહો નાએ સહીકલાન, કાય અબ્દવહ સર્વે સતોખર ખરામે મા!’

ભાવાર્થ કે: ઓ પરનની લેહકા! જે તું ખોરાસાનના લોકો તરફ જતી હોય તો તેઓને મારો સદેશો કહેજે, કે આ પ્રાંત જેઓને આપણ સર્વ પિકકારીએ છીએ તેઓમાંના એક મારી ઉપર આહતામમતા ભરેલી પત્ર મોકલવાની સરકશી કરી છે કે: 'ઓ ખાન! હવેથી જીવનની આશા છોડ, સખ્ય કે રાજ્યગાદી આગોરી એક યથા છે।' તેના જવાબમાં હું જોટ-લુંગ કહું છું કે-અય ખેટા. દાવાદાર! તે સાંભળ્યું નથી કે અમારો પાદશાહ તારાઓ જેટલું અગાજીત લશ્કર લઇ અને આસમાનના જેવા દગદગા સાથે આવે છે? બાદશાહી માટે જે તું દાવો કર છે તેનો જવાબ તો હાફેઝની સુંદર લીલીથી અમે આપીએ છીએ કે: સીધા કદની છોડીઓના નાજોનખરાં અને ચાળાચરકા તો બ્યારે અમારી સર્વના કદની માથક પોતાનાં ઉત્તમોત્તમ સૌંદર્ય સાથે આવશે ત્યાં સધીજ ચાલી શકશે! આ પછી શાહ તદમારુપ સધવીએ જલદીજ ખોરાસાન સર ક્યું અને શંખરને તેની નિમકહલાલી માટે સારો સરપાવ આપ્યો. ખીકાનેરનરેશ રાજસિંહનો બાઇ પૃથ્વીરાજ અકબરની દરબારનો એક રજુખીરે યોધ્યો તેમજ ચરવીર બારોટ હતો. એની રૂપસુંદર સ્ત્રી કિરલુમવી પણ એક દેવાંગનાજ હતી, કારણ કે એકવાર બાદશાહ અકબરે તેણી ઉપર કુદ્દિ કરવાથી તેણીએ ભારતવર્ષના ચક્રવર્તિ મોગલ સમ્રાટને ઉંચકી પૃથ્વીપર ફેંકી દીધી અને તેની પાસે "માતા" કહેવાડી મારી મંગાવ્યા પછીજ તેને છોડ્યો! યદ્યપિ સ્થળ રજપૂત રાજ્યો અકબરના જન નીચે આવ્યા હતા છતાં પણ મેવાડનો રાણો પ્રતાપ હજી પણ મુસલમાનો સામે પિકકારથી જોતો હતો અને તેણે અકબરનું આધિપત્ય સ્વીકારવાની સાફ ના પાડી હતી: એ તેનાં સ્વદેશાભિમાન અને જાતિય ગૌરવ માટે પૃથ્વીરાજ પ્રતાપસિંહનો ગોખા પરસ્તાર બન્યો હતો, પરંતુ એકવાર સન્નેગવશાત પ્રતાપને અકબર પર સંધિનો પ્રસ્તાવ લખી મોકલવો પડ્યો. પૃથ્વીરાજ આ બનાવથી અભિમુખ બનતાં તેણે અકબરને કહ્યું: 'મેં પ્રતાપકા ભલી ભાંતિ જાનતા હું: યદ પત્ર ઉનમા નહીં હૈ, ઔર તો કંયા, યદિ આપ અપના તાજબી દેદે તૌબી તેજસવી પ્રતાપ આપકે વશમે' નહીં હોગે।' આ સ્વદેશ પ્રેમી વીર કવિએ છપાછપ હિંદુ રાજાને ઉદીપન આપવા તેની ઉપર દોહરા લખી મોકલ્યા કે:

પાતળ રાણા પ્રતાપ મલ, બાંકી: ધડા મિભાડ;
ખૂંદે કુચ હૈ ખૂરાં, તો ઉમાં મેવાડ ?
હિંદુપતિ પરતાપ, પત. રાણો હિંદુઆણી;
સહો વિપત સંતાપ; સત્સપય કરિ આપની.
પાતલ જે પતસાહ, જોલે મુખ હતા બપણ;
મિહર પછમ દિસ માંહ, ઉર્ગે કાસપ રાવવત ।
પટકૂ મણાં પાણુ, કે પટકૂં નિજ તન કરે;
દીર્ઘ ત્રિખ દિવાણુ, ધણુ દો મહલી ખાત એક ।

રાકોડ વીર પૃથ્વીરાજની આ કવિના વાંચતાં પ્રતાપને એટલું સર છટ્યું કે તેણે નવીન સાહસ કરી દશ હજાર રજપૂતોનું એક તાજુ ચંચ બેઝું ક્યું અને અકબરને પહેલાં કરતાં વધુ રંજતકવા લાગ્યો અને પોતાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞામાં કિચિંત પણ ડગ્યો નહીં! બાદ પૃથ્વીરાજ પર ઉત્તર કદાની મોકલ્યો કે:

ખુરી હંત પીયલ કમધ, પટકો મૂઠાં પાથ;

પછટણ હ જેતે ખો, કમલા સિર ફેવાથ.

પુલ્કીરાજની પોજ અપ્પલ્લરદિમ ખાનખાનાની અકબર દરબારનો વિચક્ષણ બાટ હતો. અને તે પણ મુસલમાન હોવા છતાં પ્રતાપને તેની સ્વદેશ પ્રાપ્તિ અને સ્વધર્મભિમાન માટે સહાય વખાણતો હતો. એકવાર એનાં કુટુંબની બેગમે રાણને દાય સપડાઇ ત્યારે રાણાએ તેમની યોગ્ય સત્ક્રિયા કરી તેમને ઘર મોકલી હતી, જેથી પ્રતાપનાં પોતાવટપણા માટે રૂઢિમની શ્રદ્ધા વૃદ્ધિગત થઇ, અને તેનાં એક પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટાંત તરીકે તેણે રંગપૂતાની ભાષામાં પ્રતાપ માટે અનેક શ્લોક રચ્યા, તેમાંનો એક આ:

ધ્રમ રહસિ રહસિ ધરા, ખિસમસે ખુરસાથ;

અમર વિસમ્મહ ઉપરે, રખિયાં નહયો રાણ !

સ્કોટલેન્ડના લૉડ મેક્લીઓડનો બાટ મેક્લીમન નામે હતો. એકવાર મેક્લીઓડે દૂરના દેશ પર ચક્રાર્થ કરવા લક્કર એકઠું કર્યું, ત્યારે તે વિશ્વાસુ ખારોટે સલાહ આપી કે આ અનિશ્ચિત સાહસ ફળીજૂત થશે નહીં, પરંતુ તે લૉડે તેનું કહેવું માન્ય કર્યું નહીં. મેક્લીમનને કુદત્તી પ્રેરણા થઇ હતી કે આ લડાઇમાંથી તે પોને હવેતો આવવાનો નથી ! એ ઉપર તેણે ગેલીક ભાષામાં એક કાવ્ય જોડ્યું જેનો શબ્દ આ પ્રમાણે છે: *Cha tille mi tuille good* "I'lliv Macleod cha till Maokrimmon !" ("હું પાછો કદિ આતીશ નહીં ! મેક્લીઓડ પાછો ફરશે, પણ મેક્લીમન કદિ આવશે નહીં") આ તેની ભવિષ્યવાણી ખરી પડી હતી, અને ત્યારથી આ પણ એક રણગીત ગણાવા લાગ્યું ! એજ પ્રમાણે ફ્રેન્ચમાં નામે એક વંદશ ખારોટ માટે કહેવાય છે કે તે પણ પોતાનું મોહત ચેત્યો હતો જેથી મરણ સધ્યા ઉપર પોતાનું વાહન મ'ગાવી એક મોહતનું ગીત ગાઇ આસપાસનાઓને ફરમાવ્યું હતું કે આજ ગીત મારી ઉતરક્રિયા વખતે ગાવું ! એક સંક્ષિપ્ત રણગીતનો ચોડાક ભાગ નીચે આપીએ છીએ:

All must perish !

The sword cleaveth the helmet;

The strong armour is pierced by the lance:

Fire devoureth the dwelling of princes.

Engines break down the fences of the battle.

All must perish !

The race of Hengist is gone—

The name of Horsa is no more !

Shrink not then from your doom, sons of the sword !

Let your blades drink blood like wine !

Feast ye in the banquet of slaughter !

Strong] be your swords while your blood is warm !

And spare neither for pity nor fear !

For vengeance hath but an hour !

Strong hato itself shall expire !

I also must perish !

સિંધ દેશમાં પાંચર ધંતરી છે તેનો શેરખાવર નામે રાજા હતો તેને મૂળનક્ષત્રમાં એક કુંવરી અવતરી. જોષિએ રાજા શેરને કહ્યું કે એનું મુખ જોશો તો તમે આંધળા થશો! આથી પાપાજીજીયો પિતાએ સુકાગળ સુંદરીને રાતોરાત જંગલમાં મોકલાવી દીધી! ખીજ સહવારે હડમતિયા કુંભારના જોવામાં તે આંખથી તેણે તેણીને પોતાને ઘેર લઈ જઈ પાળી અને તેણી મોટી થતાં તે તેણીને મળેલી ગામે લઈ ગયો. એ સમયે પાટણના પ્રજાપાલક સિંધરાજ જયસિંહના ચાર દસોદી બાટે નામે લાલાભાટ, જંગલભાટ, ચંચભાટ અને ડાંગલભાટ પરદેશગમન કરતા મળેલીમાં આવી પહોંચ્યા જેમણે કુંભારની દીકરી રાણકની ખૂબસૂરતીનાં વખાણ સાંભળી તેણીને સિંધરાજની રાણી બનાવવા હડમતિયાને ક્યાણ કર્યું અને કુંભારે તે ન છૂટકે કબૂલ કર્યું. એવામાં જૂનાગઢના ચુડાસમા રાખેગારને જાણ થઈ કે તેના મલકમાંથી સિંધરાજ એક સુંદર કન્યાનું કરણ કરે છે, જેથી તેણે દેસલ અને વિસલ નામે બે ભાટો સાથે ખાંડું મોડલી રાણકદેવીને બળાકારે જૂનાગઢ મોકલાવી મંગાવી લગ્ન કરી દીધાં! આથી સિંધરાજ મોટું ભરકર લઈ જૂનાગઢ આવ્યો અને તેને બાર વાં સુધી ઘેરો ઘાલ્યો, પણ છેવટે રા' નો બાણેજ કુટવાથી કિંદ્વે સર થયો, રા' ખેંગાર મરાયો અને રાણકદેવી સતી થઈ! તત્કાલે સિંધરાજના રાજ્યારોર હેમચંદે તેને તેનાં શરાવતન માટે વખાણ્યો છે કે:

શૂર્ષિ કામગાવિ સ્વગોમવરસૈરાસિંચ રનાકરા ।

મુક્તાસ્વસ્તિકમાતનુલ્લમુદુપ ત્વં પૂર્ણકુંભી મવ ॥

કૃત્વા કલ્પતરોદંભાનિ સરભોદિવારણા સ્તોરજા ।

વ્યાધત્ત સ્વકરૈર્વિજિત્વ જગત્તી નત્વેતિસિદ્ધાધિપ: ॥

સિંધરાજ પૃથ્વી જીતીને આવે છે, માટે એ કામદ્રવ્ય! તમે તમારા ગોમવરસવડે 'મતિતુ' સિંચન કરો! એ સમૃદ્ધ! તમે મોતીના સ્પર્શિતક પૂરો! એ ચંદ્ર! તમે તમારા પૂણું તેજથી પ્રકાશ કરો! એ દિશાના હાથીઓ! તમે તમારી મુઠા વડે કલ્પતરના પાંદડાંનું તોરણ મારણ કરો! એ પ્રભાણે ધણીકવાર ભાટો કળ્યા અને સંતાપનું પણ મૂળ યથા પડે છે, ચંકર બારોડે બૂવડની દરબારમાં જળશિખરની જહાજરીની પ્રશંસા કરી જેનું પરિણામ એ આંખુ' કે જળશિખર યુધ્ધમાં મરાયો, તેનું તત્ત્વ કુટુંકકા યથા ગયું, અને તેની સગર્ભા રાણીને વનવાસ સહન કરવો પડ્યો! વિમલ પ્રસંગે બારોડાની અન્યોન્ય કાવ્યમયતૃતિનું એક હાહારણ આપેલું અરચાને નહિ ગણાય. સુસતાન સંજર સેનજૂકીએ ખવારકમની પાદ શાહી શાહઝાદા અસીકને આપી દતી જેણે સુસતાનથી સ્વતંત્ર થવાનો પ્રયાસ કરતાં સંજર મોટા સૈન્ય સાથે ઉતરી આવ્યો જેથી અતીક દમરઅરપના કિંદ્વેમાં મરાઈ બેઠો અને ભાટ રશીદ વટવાટ પાસે લખાવી મોરણુ' કે:

મરા ખા મસેક તાકતે જંગ નીસ્ત, બસુદેહરા મરા નીજ આહંગ નીસ્ત;

મસેક શહરવારતો શાહે જેહાન, મૂરીઝ અઝ મૂતીન પાદશાહ નંગ નીસ્ત!

અમર બાદ પાપસ્તે યકરાને શાહ, હમ્મતે મરા નીજ પા લંગ નીસ્ત;

અખાઝમ આપક અસીરતાન રવન, ખુદએ જેહાનશ જેહાન તંગ નીસ્ત!

માને—પાદશાહ સાથે લંડનની માર્ગમાં શકિન નથી તેમજ તેની સાથે સંધિ કરવાનો પણ મારો વિચાર નથી ! પાદશાહ દુનિયાનો સુલતાન છે અને એવાથી ન્હાસું એમાં કંઈ પણ શરમ નથી ! સુલતાનનો ઘોડો જો કે તેજ-ચાલનો છે છતાં મારો તોખાર કંઈ લંગડો નથી ! સુલતાન ખ્વાજા મ પરચદી આવે છે તો હું સીસ્તાન જાવું છું—પૃથ્વી અને મારે જોઈએ એટલી પહોળી છે ! આ વાંચી સંજરે હજારઅરપને ઘેરા લાદ્યો, એની દરબારમાં શાયર અન્વરી હતો તેણે સુલતાનની પ્રથા સા કરનાર એક કાવ્ય રચી એક તીર આપ્યું તે હજાર અરપના કિલ્લાપર દુશ્મનની હાવણીમાં મોકલ્યું ! શત્રુઓએ તે જોલીને જોતાં તેઓએ તેમાં વાંચ્યું કે :

અપશાહ ! હમે મુકે જેહાન હસ્ત તોરાસ્ત, એઝ હૌસતો એઝ્યાસ શહી કરસ્ત તોરાસ્ત !
છમરોઝ અપક હોમ્તહ હજારઅરપ ખેગીર, ફર્દ ખાઝમો સદ હજાર અરપ તોરાસ્ત !

પાદશાહ ! આખી દુનિયાની સદતનત તારીજ છે, અને તારા વ્યવસાય તરીકે નસીખ એ તને પાદશાહી આપી છે ! એકજ દુમલામાં તું આજે હજારઅરપનો કિલ્લો લઇ લે, આવતી કાલે એક લાખ ઘોડા સાથે આખું ખ્વાજા મ તારે તાબે થશે !” એના ઉત્તરમાં વટવાટે પોતાના સુલતાન આલીઝની તારીફ કરી કે :

હા કે બાજમન મયી સારીરત ન હોઈ, અમદાએ તો અઝ ગૂરસહ ખૂત આપદં જોઈ ;
ર ખરે તો, અર્થ શાહ ખુવદ રોસ્તમ જોઈ, વક ખર ઝ હજાર અરપ નતોવાનદ જોઈ !

પાદશાહ ! તારા પગલાંમાં સ્વચ્છ શરાબ છે અને નહીકે કચરો, જ્યારે તારા દુશ્મનોને તો પાના માર્યા લોહી પીવું પડે છે ! અગર જો બહાદૂર રસ્તમ પણ તારો શત્રુ થઇતે આવે પણ તે તારા હજાર અરપમાંથી એક ગધેડો પણ લઇ જઈ શકે નહીં !” જ્યારે શાહ સંજરનાં વાગવામાં આલીઝના બાટ વટવાટની આ સતરો આવી ત્યારે કાંધથી તે રાતો પીળા થઇ ગયો અને તેજ કાણે અને તેજ સ્વજે સોગંદ ખાંખા કે રશીદ જો હાથમાં આવે તો તેમાં શરીરના સાત ટુકડા કરવા ! થોડા વખત પછી તે કિલ્લો તે સર કરી શક્યો, અસ્તીએ પલાયનમ કર્યું, અને વટવાટ કાંઈ ટેકણે બરાઈ ખેડો, પરંતુ શાહ સંજરનો સંકેટરી નજીબ-ઉદ-દીન, મુતશી રશિદને મિત્ર થતો હતો તેણે એક વાર શાહ જોઈ શાહને કહ્યું કે :
“જેહાનનાહ ! વટવાટ (જેનો શબ્દાર્થ ‘ચાલી’ પણ થાય છે) એક અત્યંત ન્હાતું પક્ષી છે, જેના સાત તો શું, પણ જે કંકડો કરવા પણ અસક્ય છે !” આ યુક્તિપૂર્ણ કથનથી શાહ પ્રસન્ન થયો અને વટવાટને મોટી વાંધી, એકવાર અકબર પોતાના એક રાજકવિ પર ખસ થયો અને તેને પોતાનું રાજ્ય છોડી જવાનો આદેશ દીધો. કેટલાક દિવસ પછી અકબર એક જંગલમાંથી ઘોડેસ્વાર થઇને જતો હતો ત્યારે તેણે એક રાખસને ઝડપથી ઝાડપર ચઢી જતાં દોઢો. ત્યાં જઈ જુલે છે તો પેલાજી કવિરાજ ! “કેમ તું હજી અહીંજ છે ?” શાહે પૂછ્યું, “મેં તને દેશપાર કર્યો હતો ને ?” “શું કંઈ, નામદાર ?” તેણે હાજર જવાબ કર્યો “હું ઘણી જગ્યાએ ફર્યો પણ જ્યાં પણ કોણનું રાજ્ય છે ?” પૂછું તો સધળે ‘અકબરનું !’ એવોજ જવાબ મેળ્યો, જેથી નાચાર થઇ હવે તો પેલી દુનિયામાં જવાનો નિર્ણય કર્યો છે, અને આ ઝાડપર ચઢ્યો છું તે મારી સફરનું પહેલું પંગથું છે !” આથી સ્મિત હાસ્ય કરી અકબરે તેની શિક્ષા

રહે કરી । ઇ.સ. ૧૮૩૦ની ફ્રાંસની રાજકીય ચળવળ વખતે 'Le Parisienno' નામક એક પ્રગતીત કાસિમિર-ડેલાવિને ભેટરૂં હતું જે "૧૮૩૦નું માર્ચ" કહેવાય છે જેમાંની એક કડી નીચે પ્રમાણે છે:

Paris n'a plus qu'un cri de gloire :
En avant marchons,
Contre leurs canons,
A travers le fer, le feu des bataillons,
Courons-a la victoire !

એવું જણાય છે કે બહુ પુરાણી કાળથી માટેયારણો રણાંગણમાં યોદ્ધાઓને વાંસળી વગાડી શૂર મહાવતા હતા. યુરોપમાં શિક્ષણશાસ્ત્રના ૬૦૦૦થી વધુ વર્ષોનાં પ્રાચીન ખંડેશો પર વાંસળીનું ચિત્ર ભેદ શકાય છે । ફ્રાંસ-રૅડોમ નામક લેખકના જણાવવા પ્રમાણે ૧૮૦૦ વર્ષની વત પરખુદ બેંગ-પાઇપ પશુ હરતી ધરાવતી હતી । ઇંગ્લેન્ડની અંદર તેની આમદ પીકટ (Picts) લોકોથી થઈ હતી. સ્કોટલેન્ડની અંદર તે વાંસળીની જે રાહ અનાદિ કાળમાં હતી તેજ અધાપિત વંશપરંપરા આસતી આવેલી છે, હાલના યુરોપી મહાવિગ્રહમાં પણ વાંસળીની હરતી મળી પડે છે. ઉત્તર અમેરીકાના ઇન્ડયનોમાં વાંસળી એ સુસંહતું ચિન્હ ગણાય છે. "હાપ" વાદ્ય પણ હાડામાં એવેજ ભાગ ભજવતું આવ્યું છે, જેનાં પરિણામે આપણે ડા એક ઉલિડ નામે તામ્ર એ તો એને રાજકીય સંજ્ઞા બનાવ્યું હતું, અને ઇંગ્લેન્ડના હેનરી આઠમા અને 'જેમ્સ પહેલા' એ પણ એજ પ્રમાણે કયું હતું. બાઇબલ પ્રમાણે જુબા ૧ અ હાપ વગાડતાર ભાટોમાં સૌથી પહેલો હતો જેને માટે કહે છે: "He was the father of all such as handle the harp & the organ," (Genesis IV, 21) અધુનિક સમયમાં શૂરવીરોની ગેર-હાજરી, રજપૂતોનું કાવરપણું, ભાટ ચારણોની અધોગતિ, અને સંસ્કૃતિઓના વિસતરીપણાં માટે એક ભાટ અફસોસ કરી કહે છે કે:-

ખાલી પૈં ખાલી પી પી ખાલી ક્રિયા કરૌ પીધે,
નથા કરૌ આક્રુ ભંગ ચરસ અક્રુતી કૌ ।
ધરકો બિગારો રાર ધારો ધર વારિન સૌ,
કરૌ વાર બનિતા કૌ માન પડા દૂતી કૌ ।
લોહા કદિએકા જગહ હો હા કરૌ સિખો મત,
અભ્રશસ્ત્ર વિદ્યા રથુચાતુરી નિપૂતી કૌ ।
દેશકે કપૂતૌ રાજપૂતો કૃષ મરે જાઓ ।
નામ ના સમજો બીર ખારી રજપૂતી કૌ ।

જેવા ભાટો શૂરા હોય છે તેવીજ શૂરી તેમની સ્ત્રી ગતિ પણ છે એ બૂઝવું ભેદતું નથી. માણિયા મામમાં એક ચારણ ગતિની સ્ત્રી નામગાંઠ નામની રહેતી હતી, તેણી સૂરપા તેમજ પનિશતા હતી, જેણીના વખાણુ સાંભળી સોરઠનો રા' માંડજિત તે ગામ ગયો, ત્યાં ને બાઇની છેડ દરી તે હપરથી તેણીએ રાત્ર દીધો કે: "જેવી રીતે હું તારી આગળથી ફરી

નહ' છું' તેવી રીતે તારી ભાગ્યદેવી, તારાથી વિમુખ થઇ, તારા સંતુ મુસલમાનેને વરશે !"
એમ કહી તેણી ચાલી ગઇ. મંડળિક શરમિદો થઇ જૂનાગઢ પાછો ગયો. નાગખાઈ દોઢા
બોલી હતી તેમાના યોગ્ય નીચે પ્રમાણે છે:-

ગંગાજળ ગદેશા પડ, તારું હૃદય પવિત્ર;
વીંજવે રગત ગયાં, મને તો વાળા મંડળિક,
ચૂંડારા ચારણ તણું, વચનજ માને વીર,
નેવાં તણાં નીર, મોભે ન ચડે મંડળિક.
પોયાને પુરાણ, ભાગવતે મિળસો નહિ,
કલમો પદસો કુરાણ, મું સંભારસ મંડળિક,
છસે રા'ની રીત, રા' પણું રે'શે નહિ,
બમતો ભાગસ બીખ, મું સંભારસ મંડળિક.

સ્કૉટલેન્ડ દેશના ઇતિહાસમાં ટૉમસ નામનો એક ચારણ (Thomas the Rhymer) આશ્રમવાદ્ય-
ભાગ મળવે છે. એ એક ઉત્તમ બારોટ હતો એટલુંજ નહીં પણ એક ભવિષ્યવેત્તા પણ હતો.
અને ઇસુની ૧૩ મી સદીની શુરબ્ધાતમાં થઇ ગયેલા મનાય છે. અલ્ફ્રેડ નામના બર્વિક્કા-
યરની પશ્ચિમે આવેલાં એક પુરાતન અને ઐતિહાસિક ગામમાં આ બાટ જમીન ધરાવતો
હતો અને મરણ પછી ત્યાંજ પાંગર્યો હતો, જેની કબર ઉપર લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે:
"Auld Rhymour's Race, Lies in this Place!" એનાં માનમાં એની ધોરની
પાસેની ખીણ "Rhymer's Glen" કહેવાતી, જેતું એક ચિત્ર પણ ટર્નરે દોર્યું હતું, અને
તે પુરાણી જગાએ મરાયા અંજનવર્ષ અને સર વૉલ્ટર સ્કૉટે ધણી મુખી કલાકો પસાર કર્યા
હતા. વૉલ્ટર બાવર નામક એક પાછલા ભાટના ઇત્યાંત પરથી જણાય છે કે કન્યારના અર્ધે
એકવાર ટૉમસને 'આવતી કાલે શું થશે?' પૂછતાં તેણે કહ્યું હતું કે: 'સ્કૉટલેન્ડનો રાજા ત્રીજો
એલેક્ઝાંડર મરણ પામશે!' જે વાણી અક્ષરશઃ ખરી ફરી હતી: સ્કૉટ નરવીર વિધ્વમ માંવેસતી
તવારીખ લખનાર અંધ ભાટ હૈરીએ, તેમજ "Originale Cronykil of Scotland"
ના લેખક એન્ડ્રો વિન્ટને તેમજ "જુસ"ના ભાટ લેખક બાર્થરે પણ ટૉમસની ભવિષ્યવાણીઓ
વિષે ઇશારા કર્યા છે; તેજ પ્રમાણે નૈરહામનો કૉન્ટેમ્પ્લસ સર ટૉમસ એ જે એડીનબરોના
ક્રિસ્તામાં ૧૫૫૫ માં કેદ પડ્યો હતો તેણે ત્યાં નોર્મન-ફ્રેચ "Scalacronica" નામક ગ્રંથ
રચ્યો હતો જેમાં પણ તે ટૉમસને સંબોધી લખે છે: "Banaster ou de Thomas de
Ercildoune...furount ditz en figuro." એકવાર ટૉમસ રાહીમરે ભવિષ્ય બાંધ્યું
હતું કે:

Betide, betide, whate'er betide.

There'll aye be Haings at Bermesye!"

આ ચારણની ભવિષ્યવાણી એટલી બધી ખરી પડી હતી કે ૧૨૯૭ માં તે મરણ પામ્યો
ત્યારે ગ્રામ લોકોએ તો તેને એક પવનગમ્મરનોજ દરજ્જો આપ્યો! આથી તે વખતના ધણા
વિદ્વાન માણસો પણ આશ્ચર્ય અને અણકા કરવા લાગ્યા, અને વિન્ટન પણ કહે છે:
"He said it in his prophecy; But how he wist it was ferly!" અને વિષે

લોકમાન્યતા એવી છે કે ટોમસને એકવાર પરીઓ પોતાની રાણી આગળ લઈ ગઈ, જેણીએ તેને 'ભવિષ્યનું જ્ઞાન' આપ્યું અને સાત વર્ષ પોતાની સાથે રાખી પાછો તેને દેશ મોકળા દીધો. ઇંગ્લંડના ત્રીજા એડવર્ડની સાથે સ્કૉટલેન્ડના ચર્ચી હુલ્લીન અને હંલીડનની લડાઈઓ વિશે પણ તેણે પોતાના દેશીઓને અગાઉથી ચેતાવ્યા હતા. બીશપ સ્પૉટીસવુડના જણાવવા પ્રમાણે "ઇંગ્લંડ અને સ્કૉટલેન્ડના રાજ્યો એક એવા રાજ્યથી જોડાશે કે જેની માફક હશે અને જે રાજ્ય હુસનો ૯ મો વંશજ હશે." એ તેના ભવિષ્યવાણી સ્કૉટલેન્ડના જેમ્સ ૬ હા અને ઇંગ્લંડના જેમ્સ ૬ના બાળમાં ફળીભૂત થયેલી હતી. વળી ફ્લૉડનની નાશકારક લડાઈમાં જેમ્સ ચોથાની હાર તેમજ તેના અને જ્યોર્જ ડગલાસનાં મરણ વિશે પણ તેણે અગાઉ દીધી હતી, અને દેશની શી સ્થિતિ થશે તે માટે પણ તેણે જણાવ્યું હતું કે:

*But then the lilye shal be lousd when they least thnk;
Then clear king's blood shal quake for fear of death:
For churls shal chop off heads of their chief beirnes,
And carpe of the crowns that Christ hath appointed.*

(અપૂર્ણ.)

મુંબઈની જાણીતી ડેરી
પેરીશીયન ડેરી કું.

વગર ભેલનું ચોખ્ખું દુધ, માખણ, સ્વચ્છ
શ્રેષ્ઠ કીમ, મેળવવાનું તમામ ભરૂંશાયાત્ર
એકલું મથક છે. એકવાર ત્રાયલ લેશો?

ટમરીડ લેન, કોટ મુંબઈ.

મજાપુત મન અને કદાવર શરીર.

એ તંદુરસ્તીની નીશાની છે. એવી તંદુરસ્તી મેળવવા મનને મજાપુત કરવા અને શરીરને બળવાન બનાવવા તથા મગજની શક્તિને બીજાવવાં વાપરેા ।

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ.

આ દવા વાપરવાથી તમને જો કષ્ટઆત હશે તો દુર થશે, લોહી બગડેલું હશે તો સુધરશે અને તેમાં વધારો થશે. પાચન શક્તિ નિર્બળ હશે તો તે પણ સુધારશે. શરીરનાં દરેક અંગમાં મજાપુત બનશે. કોષપણુ જાતનો ધાતુનો ખીગાડ કે સ્વાપ્નમાં ધાતુનું નુકું બીજેરે ધાતુને લગતા વિકારો દુર થશે. ધાતુને લગતાં દરદો મટી નબ્બ તેમાં શુદ્ધિ વૃદ્ધિ થશે. કીમત ૩૨ ગોળીની ૭થી ૧ નો ૨. ૧).

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણીશંકર ગોવિંદજી.

બ્રાન્ચ ઓફીસ, } આતંકનિગ્રહ ઔષધાલય,
કાલ્યાણદેવી રોડ, મુળધ. } જામનગર, કાઠિયાવાડ.

આરંભ તરતું
અમૃતબિંદુ
૨૭૨૬૬૬ નં. ૮૪૧-૧૦

સખતમાં સખત માથાનો દુખાવો માત્ર એકજ મીનીટમાં દુર થઈ જાય છે. માત્ર પેટની ઉપર ચોળવાંથી પણ પેટમાંનો દુઃખાવો મટી જાય છે. પવન છુટવા મોકે છે. અને બાદી-બદ્ધજની દુર થાય છે. હાંત અને હાંદનું કળતર એકજ મીનીટમાં શાંત પડી જાય છે. વીંછીના ડાબ ઉપર તો તેનો ચમત્કાર એલોકીકજ છે. ઉંચાંમાં ઉંચી જાતના કેઈ પણ પેનકીલર કરતાં અમૃતબિંદુ ઘણી ઉંચી જાતની દવા છે. વિલાયતી દવાની દરેક દુકાન ઉપર તે વેચાય છે. હાલમાં તેની કીમત ૧ સીસી ૨. ૧ાન્ન ત્રણ સીસીના ૨. ૪ાન્ન તથા ૬ સીસીના ૩. ૮૫ છે. પોસ્ટેજ હમારે માથે છે.

અથા દવાવાળા વેચે છે:—કેટલોગ અફન મળે છે:

સખો:—“અમૃતબિંદુ” ઓફીસ મુકામ પોષ્ટ-નડીઆદ (ગુજરાત.)

સંસારનો ફાંસો.

લખનાર:—દાસ કાપડીયા.

પ્રકરણ ૩૭.

તે આખા દીવસ દરમીયાન શ્રીસીસ નોરમનની રીતભાતમાં કાંઈ એવું જનુની, કાંઈ એવું અચોક્કસ, 'કાંઈ એવું' વિચીત્ર હતું કે નાનું પારખને ઘણી ચટકફટક થયા કીધી; તે બાપડીના નાલુક છગરમાં કોઈ ઘણો લયાનક ધાસ્તીને ખટકો થયા કીધો, પણ તે ઘેરમાં કોઈની એવું હતું નહિ કે જેની મને જઈ તે પોતાની લયનો રફાટ કરી શકે. તે સુઢરીએ મીસીસ નોરમનને તે એમેચ્યુઅલ નાટક નહિ જોવા જવા વાસ્તે સમજવવાના અનેક પ્રયત્નો કર્યા; તેણીએ એટલે સુધી ક્યું કે પોતે મીસીસ નોરમનના કેસીંગ રૂમમાં ગઈ, તેનું બંધ બારણું ખોલાવ્યું અને પોતે કાંઈ વાત કરવા માંગતી હતી એવું કહી તે રોકાણીની મેડને પણ ત્યાંથી તરત દુર કરાવી નાંખી.

“મીસીસ નોરમન,” તે કોમલાંગી બોલી; “ખુદાને ખાતર તમે જરા માહફ સમજો ! આજે હું તમારે કાજે સુખી થઈ શકતી નથી; તમારો અવતારજી ગદલાઈ ગયલો લાગેછ-તમે ઘણાં સીક દીસોછ ?”

પરંતુ જવાબ દેવાને ગદલે મીસીસ નોરમન તો ફરી ગઈ અને સામેની મોટી આરસીમાં પોતાના પડછાયાને ટીકીટીકીને જોવા લાગી.

“હું માંદી જેવી નથી લાગતી,” તે ધીમાં અવાજે બોલી.

નાનું પારખ તે ઇંગલીશ અજળાની વધારે નજદીક ગઈ, અને મીસીસ નોરમનની ખોદકી ગરદન આશુળાબુ પોતાના હાથ ભેરવ્યા; પણ એક અજળાની દીલસોઝીથી દોરવાઈ, તે વાંકી વળી અને તે, ગાઇનાં ગાલો સુમ્યાં. મીસીસ નોરમન તો બહુ સર્વે દ્રવ્યો હોય તે મીસાડ અમકી-અમકી ને નાનું આંચકા મારી ઉઠીને ઉભી થઈ. તેણીને ચેહરો લાલચોળ થઈ આવ્યો હતો.

“એમ ના કરતી !” તેણીએ ઉશકેરાઈને પુંકાયું. “ફરીથી એમ કહી કરતી નાં. તું મને પાછી માણસાઈ અવતારમાં લાવી મુકશે, અને માહફ છગર તો પત્થર થઈ ગયુંછ. ઉલ્લાં એ વરસ થયાં મને કદી કોઈએ કીસી કીધી નથી.”

નાનું પારખ ગરમ, ગમખવારીનાં મુંગાં આંખોએ રહતી એક ટેબલનો ટેકો લઈ ઉભી.

“મને કેહો,” તે મધુરીએ નમ્ર હલકે પુછ્યું. “આજે સંજવારે તમે ક્યાં ગયાં હતાં?”

તે ઉમરવાળી અળખાના ચેહરાએ જરા વાર એહજ ડલ રંગ પકડ્યો, પણ પછીથી તો ત્યાં મોહત કરતાંબી બદતર ફીકાંચ ફેલાઈ રહ્યો.

“તું તે કાંય જાણવા માંગેછ?” તેણીએ શકથી આંખો ચુંચી કરી સવાલ કર્યો.

“કાંઈબી ખાસ કારણોસર તો નહિજ,” નાનુંએ જવાબ દીધો. “ફકટ હું તમારે વાસ્તે બહુ આતુર છું, ને વળી આજે આખો દીવસ તમારી તબીયત ઠીક લાગતી નથી. આજે રાતે જવાનું માંડી વાળો, ભલાં મીસીસ નોરમન-તમારો ચેહરો આતશની માફક જળેછ અને તમારા હાથો તો ખરફ કરતાં બી ઠંડા છે!”

“હું પેલાં પીછાંઓથી તેને ગરમ કરવા આહું છું,” મીસીસ નોરમને ઘણું ઠંડવાસથી હસીને ટકોર કીધી.

“મરંવા દેઓની એ પીછાંને,” નાનું બોલી, “હું તબન ખાત્રી પુર્વક છેઉં કે એ પીછાંના સંબંધમાં તમારા ધણી જેટલા દલગીર થયાછ તેટલાજ પસ્તાયછ ખી! હું તેવણના ચેહરા ઉપરથી તે વાંચી શકું છું.”

“તું એમ ધારેછ?” મીસીસ નોરમને આતુરતાથી પૂછ્યું, “આહ, મને કેવો કરાર થાયછ! પણ પેલી કારમખી નથી પસ્તતી; એ તો ખાઇ પીને સ્ટેજ ઉપર પીછાં પેહડી આવવા મથેલી છે, અને લોકો બધાં માહરી મથકેરી કરે!”

“તમે એ અળખા વાસ્તે કાંય નથી ભુલી જતાં?” નાનુંએ કાલોવાલા કર્યા, “એના ચેહરાની ખુબસુરતી ને અવાજની મધુરતાએ એ લોકોને બાણ બુલાં બનાવી દેછ. પણ યાદ રાખજે કે ખુબસુરતી જરૂર આંખી પડશે ને અવાજ જરૂર મરી જશે. ખુદાને ખાતર એને ભુલી જાઓ!”

“આજના દીવસ પછી હું જરૂર ભુલી જવશ,” મીસીસ નોરમને ઘણાં ગંભીર સરોદિ કહ્યું, “પણ આજે તો હું એને એની સઘળી કુંકરાણ સાથે પેલાં પીછાંમાં જોવા માંશું છું. માત્ર આજની રાત ને પછીથી હું એક નાટક જોવા કદી પણ જવાની નથી.”

જ્યારે તે શેઠાણીનું મનજ તે બીના ઉપર ચોંટી ચીટકીને જોડેહું હતું ત્યારે તેમાં હરકત નાંખવાનું તે મધુરી માહાંબુબને ઘણું કુર લાગ્યું, કદાચ તેણી પોતાનો બોલ પાળશે, અને આજની રાત જોઈ હોમશ વાસ્તે તેણી પેલી ફેડાને ભુલી જશે.

“તમે એમ એકાંતમાં છુપાછુપ થાં વાસ્તે જવા માંગોછ?” નાનુંએ પ્રશ્ન કર્યો.

પણ તે સંવાલનો જવાબ નાનકે મળ્યો નહિ; મળ્યો ખરો, પણ એવો કે જેનો તે કાંઈ મીનીંગ ઉપજતી શકી નહિ. તકરાર કરવાનું તમામ ફાઈટનું હતું; તે છતાં નાનકે તે કાંઈ બયાનક ચીજનો ખટકો ધયાન કરતો હતો, કે જે શું હતું તે બાપડી જાણી કે સમજી શકી નહિ.

તેઓ સાથેજ જમ્યાં; મીં નોરમન તો ઘેરમાં હતો નહિ, અને જમતી વખતે તેઓ વચ્ચે કાંઈ ઝાઝી વાતચીત થઈ નહિ.

“આપણે ગાડીમાં જઈશું?” નાનકેએ પુછ્યું.

“નહિ, નહિ, આપરે ફેબ સ્ટેન્ડ-સુધી ચાલીનેજ જઈશું.”

તે આંખોમાં કાંઈ ઘણું ઘામ અર્થસુચક ચમકારાઓ થતા હતા. જેને તે કોમળાંગીને બહુ બીજાવાની. તેણીએ ખર્ચ છગરથી ઇચ્છ્યું કે મીં નોરમન ઘરમાં હતે-તે, સઘળો ભોખમ જે-થી, તેની આગળ જતે ને પોતાની ઘણીઆ-ણીને ઘેરની બાહાર નહિ નિકળવા દેવાની તાકીદ કરવા સમજાવ્યું હતે. પણ જે તમામ સાદો ફેસ મીસીસ નોરમને પેડડ્યો તેનાંથી તેણી અન્યથાથી ચમકીજ ગઈ.

તેઓ ઘેરની બાહાર પડ્યાં, કે તરત થોડાં ડગલાં ચાલી તેઓને એક ફેબ મળી ગઈ જેમાં બેસીને ઠીએતર ઉપર હંકારી ગયાં. તે જો કે એક એમેચ્યુરઝની ટોળકીનો નાટક હતો, છતાં ઠીએતર રાખતાં કરતાં બી વધુ ચીકાર થઈ ગઈ હતી; તે બે બાળાઓને ઘણી મોટી મુશકેલીથી એકદમ નીચેના વર્ગની બે ટીકીતો-તેણી એક ખુણામાં મળી ચકી પણ તે છતાં એટલું નશીબવંતું હતું કે ઠીએતરમાંનું એકેએક ખુણું તેઓ ત્યાંથી ભેઈ શકતાં હતાં.

“જે, જે!” મીસીસ નોરમને પોતાનો ઉશકેરાયેલો અવાજ જેમ તેમ દાબી ઘણું ધીમેથી કહ્યું, “તું આજ બધી બાઈઓને ભેઈ શકે? એઓમા માહરી ઘણી ફેહવાતી સહીઓ છે. પેલી એક મીસીસ સીડની, કે જે માહરી હાથ હંમેશાં ઘણી માયાથી પકડે છે તે માહરા ઘણીને લગતી સૌથી છેલ્લામાં છેલ્લી ગયો કહે છે, પેલી ગ્રીસ ડોલરફી કે જે હંમેશાં આંખમાં આંસુઓ સાથેજ માહરી સાથે વાતો કરે છે ને ફેહ છે કે જો એકટ્રેસ ફેમ કહી. બેહસ્તમાં બઈ શકવાની નથી.—અને હવે જો બધાંઓ આજે જો ફેહાને વખાણ્યે ને માહરી કહા મંત્રક કરશે, કાંચને હું એકદમ સાદા ચેહરાની છઉ.”

અને એટલું બોલવાનું તે અખળાએ પુરું કીધું કે-તરતજ તે મકાન મોટા પોકારોની ગજ નાથી બધું ધુણ રહ્યું. આવકરના સાહુદો, તાલીઓના ગગડાત અને પુલોના વરસાદથી તે ઠીએતરનો એકેક પાયો જાણે ધમધમી આવ્યો; અને તાતના બેહર-ફાડી મૂકે તેવા તે અવાજમાં યુગસુરત ફેડા નમન કરતી અને હસ્તી સ્ટેજ ઉપર ઉભેલી હતી. ‘યુગસુરતી’ શબ્દ તેણી વાસ્તેના વર્ણન માટે પુરતો નથી.

ખીહક ફેલાવનારી લાગતી હતી. તેણીએ પેલા હાથમંડ નેકલેસ ને કોંસ પેહરો
હતો જ્યારે તેણીના બાલમાં હાથમંડ સ્ટારબ મુકેલા હતા.

“પેલા હાથમંડસ પાછા!” મીસીસ નોરમન બોલી, “એ પેલા નવાબ જેહાં
ગીરે આપેલા રૂખીઝ કાંચ નહિ પેહરતી હોશે?”

નાબુએ જવાબ ક્યો નહિ; તેણી તો તેણીની સાંભેના તે ચીસ ચોરી લેનાર
‘વીઝન’ને વખાણવામાં ગરક ગઈ હતી.

“લોકો એનાં ઉપરથી ફેવાં મરી ફીટેછ!” મીસીસ નોરમને બારી રાખ્યું.
“એ લોક આપ જાધી ધામાંધુમી કરતાં ક્યારે ઘોળશે? વોટ નોનસનસ-એને હજી
તો એની હોઠિ પછુ ખોદ્યા નથી. યુ સી, એ લોકો એનાં ચેહરાનાં વખાણ
ગાયછ-એનાં પોતાનાં નહિ.”

તે નાટક-ગલકે એક એપરેટા ઘણો સરસ હતો. પેહલ્લા અંકમાં ફેડા એક
રાણી તરીકે રજુ થઈ હતી. તે તેનાં લાગને ઘણો અચ્છો ઇનસાફ આપતી હતી-તે
પાર્ટને તે તદ્દન લાયક હતી; અને જ્યારે એક સીનની આખેરીએ તેણીએ પોતાનાં
માથાં ઉપર એક તાજ મુકી આ શબ્દો કહ્યાં: “હું રાણી છઉ,” ત્યારે તેણીનું
લુક્સાદાર, ઉશ્કેરાયેલું ઓડયન્સ સાવ દીવાનું જ બની ગયું!

ઓહ, તેણીને પાછી અને પાછી બોલાવામાં આવી! ‘યુબસુરત ફેડા’નું નામ
દરેકનાં હોઠિ ઉપર હતું; કુલો અને ગજરાઓનાં એક ઢગ તેણીનાં પગો આગળ
આવી પડ્યો!

પછી નાટકનો તે સીન આવ્યો કે જે જોવા ખાસ તે ઓડયન્સનું ફેશનેબલ
લોક આવ્યું હતું-પોતાનાં ધણીથી નાહસી. છુટેલી તે રાણી એક ખેડુતની કુંપડીમાં
આવી પડી હતી અને તેણી પાસે રાણી તરીકે દાવો કરવા કોઇથી ચીજ હતી
નહિ, સીવાય એક ઘણાં જ મોઢાં પીછાંની જોડ, કે જેની જેમુજ કીમત તે ભુલી
ગયેલી કેહવાતી હતી. ફેડાં એક રાણીનાં દમામદાર કપડામાં પુરતી યુબસુરત
હતી; કીંતુ એક ખેડુતનાં અવતારમાં તો તે કાંઈ અજબ ઝલેહ મારી રહી હતી.
તેણીના ચળકતા કાળા બાલ સુંદર વેલની માફક ખસાં ઉપર વેરવીખેર થઈ પડ્યા
હતા; તેણીના સફેદ હાથો, જેઓ વઠી તે પેલાં પીછાંને સાચવતી હતી તેઓ જોવા
વાસ્તે ઘણાં અજબ ભર્યાં હતા. લોકોની નજર તેણીની યુબસુરતી ઉપર જેમ
જેમ વધારે પડતી તેમ તેમ લોકો તેણી ઉપર દીવાના બની જવા લાગ્યાં-તેઓ
ઘેલાં, છાકટાં બની ગયાં હતાં!

તે એક ઘણો ફકકડ એકટ હતો-ખડુ અજબ ભરેલી રીતે ભજવાતો ને ટકાવી
રાખવામાં આવેલો હતો. તે સખખત, ઠંડી આંખો જે એકટ્રેસની દરેક હીલચાલ
તપાસતી હતી તે વધારે ને વધારે કુર બનતી ગઈ-તેઓ ધીકકાર ને કોઇથી
પજરતી હતી; અને જ્યારે તેણીએ તે પીછાંને સ્ટેજ ઉપર જ્યાં ત્યારે મીસીસ
નોરમનને ચેહરો ખુલી બન્યો, કે જે બેતાંજ દીલનાં ગાનેગાનાં ધીલાં
પડી જાય!

નાનંતુ' જીગર તેણી વાસ્તે ઠાઠી આબું; તેણીને તે એક ફેકટરું વેદનાને લખાવા જેવું લાગ્યું.

“તમે જે બંધુ” જોવા માંગતા હતા તે તો જોઈ ચુકાંછ,” તેણી નંખતાથી બોલી. “ચાલો હવે ઘેરે જઈએ, મીસીસ નોરમન.”

“આય પ્લેમાં ફેટલા એકટસ છે?” મીસીસ નોરમને સવાલ કર્યો.

“ચાર,” નાનંતે પ્રોશ્નામમાં જોઈને કહ્યું.

“ત્યારે તો,” મીસીસ નોરમને જણાવ્યું. “આપણે ત્રીજા એકટ પછી ઉઠી જઈશું.”

પુદાને ખજાર હતી કે તેણીની પુણ્યસુરત શોખને ટીકતી બેઠેલી તે ગંભીર, શુંગસં, ગમખવાર બાઈનાં મગજમાંથી તે વખતે કેવા ભયાનક વિચારો પસાર થઈ જતા હતા! તે એખજાં દુઃખી જીગરમાં એટલી પુરતી ગમખવારી હતી કે તે આખ્યાં આડયતસને તેણે શોકાતુર બનાવ્યું હતે, જો તેઓએ તે ભણી જોવાની ફરકાર રાખી હોતે તો. જ્યારે ત્રીજા એકટ પુરો થયો ત્યારે તે ઉઠી.

“મને પુરતું મળ્યું’છ; આપણે હવે જઈશું,” તેણીએ નાનંને કહ્યું; પણ તેણીને લપેસ આવ્યા, અને ચાલી શકવા અગાઉ તેણીને નાનંનાં હાથનો ટેકો લઈ ફેટલીક મીનીટો સુધી થોળી જવું પડ્યું.

બીજી મીનીટો તો તેઓ ગાહારની ઠંડી હવામાં આવી ઉભાં; રાતનાં આકાશમાં હજારો તારાઓ અગઅગી રહેલા હતા. તેઓ ટીએટરનાં પોખાલ પોરટીકોમાં થોડી વાર ઉભાં; પછી નાનંએ કહ્યું—

“હું એક કેળ બોલાઉં?”

મીસીસ નોરમને અગકીને ઉપર જોયું; જાણે એક મોટા સ્વપનામાંથી ચમકીને જાગી ઉઠી હોય તેમ.

“નહિ. આપણે ચાલતાં જઈશું,” તેણીએ જવાબ દીધો.

નાનંએ અભયબીથી તેણી ભણી જોયું; પરંતુ તે આતુરીએ કર્યો સીમાઈ કર્યો નહિ. મીસીસ નોરમનનાં ફાંસાને શરણે જવાનું હાલને કાજ તે છાકરીને વાજળી લાગ્યું, જો તે અખળા ફેન્ટ જેવી થઈ જશે તો. ગાડી તો તૈયાર હતી.

તેઓ થોડા વખત સુધી ચાલ્યાં કીધાં; પછી એકાએક, અને જાણે પોતે શું ફેહતી હતી તે જાણી શકતી નહિ હોય તેમ. મીસીસ નોરમન બોલી—

“હું અજબ થાઉંછ. શું નાટક આટલા વખતમાં પુરો થઈ ગયો હોશે?”

“હું ગાનું’છ કે તે અત્યારેજ ખલાસ થવા પામેલો હોવો જોઈએ,” પોતાના નાના ધડીયાળ ભણી નજર નાંખી નાનં પારએ જવાબ કર્યો.

જો કે મોડું પશું થયેલું હતું છતાં જે મોહલ્લામાંથી તે જ ગામ્મો પસાર થઈ જતી હતી તેમાં લોકોની ઘણી આવજીવજણ હતી; અને સામેથી આવતાં એક

નાના ટોળકાંને પસાર કરી જતાં નાનાને એકાએક માલમ પડ્યું કે તેણીની સાંધી તેણીની ખાતુમાં વધુવાર હતી નહિ. કુદરતી રવેશે તે કામખાંતીએ વિચાર્યું કે મીસીસ નોરમન એકદમ આગલ વધી ગઈ હશે, અને, તેથી, પેહલી મીનીટો તો તે ગલરાઈ નહિ. તેણીએ જરા ઝડપી પગલાં ભર્યાં—પણ મીસીસ નોરમનનો આગળ ચાલતો આકાર નજરે પડ્યો નહિ ! તોંખી તે મધુરીને આવી રાતની વખતે એમ નજરચુકનો ખનાવ કાંઈ ઘણો અસાધારણ લાગ્યો નહિ, અને ખાત્રી લાગી કે ઘેરે જતાં રસ્તામાં તો તે તેણીને જરૂર પેકડી પાડી શકશે. તે છતાં, તે ખાંધની આખખા દીવસની વિચિત્ર રીતભાત યાદ કરી તેણીને ભય ને કશો ખોટાનો ખટકો થયો જરો. એમ તો નહિ હોય કે મીસીસ નોરમને હાથે કરીને નજર ચુકાવી નાંખી હોય ? અને જો તેમ કીધું હોય તોં તેમાં તેણીની શું મક્કસદ સમાઈ હતી ?

નાનાં આયદે 'નવાળ મનઝીલ'માં આવી પુગી; પણ તે ઘેરની શેઠાણી હજી સુધી આવવા પાંખી હતી નહિ. તેણી ક્યાં ગઈ હતી ? તેણીનું શું થયું હતું ? નાનાંને ઘણાં ઘણાં વિચારો આવ્યા. તે ચીંતાથી માંત્રી જેવી પડી ગઈ; તેણીને સમજ પી નહિ પડ્યું કે શું કરવું અને કેમ કરવું ? સાથી સરસ ચીજ જે કરવાની તેણીને લાગી તે પાછું ફીએટર પર જઈ અને તલાસ કરવાની હતી. અને તેમ કરતાં કદાચ રસ્તામાં મીસીસ નોરમન મળી જાય એવી તેણીને ખાત્રી થઈ.

ફીએટરથી થોડુંક છેદું હતું અને તેણી ધીમે ધીમે ચાલવા લાગી, ફાંખી અને જમણી પાણીએ જોતી ને તેણીની શેઠાણીને મળી જવાની વચ્ચે રાખતી. પછી તે ફીએટરની છેક ઘણી નજદીક આવી અને જોયું તો તે ખાંતુનો રસ્તો. લોકોની લીડથી અસાધારણ રીતે ચીકાર થઈ ગયો હતો. તે જેમ જેમ વધારે નજદીક આવતી ગઈ તેમ તેમ લોકોનો ધસારો એટલો મોટો માલમ પડ્યો કે તેણીને એકેક પગલું ભરતાં મોટી મુશીબત પડી.

—“શું થયું છ ?” લોકોનાં ટોલકાંથી સેહજ દુર એક આળસુવાર પોવાકમાં ઉભેલી અંગ્રેજ ખાતુને તેણીએ સવાલ કર્યો.

—“શું તમે નથી જાણતાં ?” તે બાઈએ ઉશકેરાયલા અવાજે પુકાર્યું “ઓહ, ધી ખુટીપુલ ફેડા ! આજે તો લોકોનાં જીગરને ખુશાલીથી ધુળવીને છક કર્યાં હતાં અને હવે—”

નાનાં ધારતી ને ખીલકથી ફેન્ટ જેવી થઈ ગઈ.

—“અને હવે શું ?” તેણીએ પુછ્યું; પણ પેહલી અખળા તો ફરી ગઈ.

એકાએક ત્યાં એકથું થયેલું લોક એક મોટોરકારને પસાર થઈ જવા વાસ્તે જે લાગમાં વેલ્હયાઈ ગયું, કે જે કાર ફીએટરનાં દરવાજા લાંબી ગઈ; અને નાનાંએ પોતાને એક નાની રડતી છોકરીની ખાતુમાં ઉભેલી જોઈ.

—“ઓહ, ખુબસુરત ફેડા ! એ જિયારી માહરા તરફ કેવી લકી હતી !” નાનાંએ તેણીને ક્યકાં ખાંધને રડતી સંમળ.

“એને શું થયું છે તે મને કેહ્યો, જવાન બાતું?” તે કામજાંગીએ ગાયાથી તે રહતી બાળાને પૂછ્યું. “હું અહીં ઘણા વખત થયો ઉમેલી છેઉં, પણ મને કેહનાર કોઈ મળી શકતું નથી. લોકો-ખુસ કરીને તમારાં ચુરોપીયન લોકો ઘણાજ ઉશકેરાઈ ગયેલાં માલમ પડેછ.”

“ઉશકેરાઈ ગયેલાં! એ લોકો દીવાના થઈ ગયાંછ,” તે બાળકીએ ઘણા અનુનથી કહ્યું. “અને જો જેને એ કારસ્તાન કીધુંછ તેનો પતો હાથ લાગે કેની તો—તો તેને યા તેણીને ચીરી ફાંસી નાંખવામાં આવે.”

પાછો નાજાના છગરમાં એક જાતનો અરાખીનો ખટકો થયો—તે ખાતેનથી બંધી ચરથર ફૂલ.

“પણ શું થયું છે તે તો મને જણાવો?” તે સુદરીએ પાછો સંવાલ કર્યો.

“તમે નથી જાણતાં?” જવાબ મળ્યો. “કોઈ માણસના અવતારના સેહતાને એનાં એકરા ઉપર જેરી એસીડ નાંખી બાળી નાંખ્યોછ!” તે નાની રમણીએ ઉશકેરાઈ જતા અવાજે બોલાંસો કર્યો.

તે ખુલાસો સમજી નાજાં થોડીક મીનીટો તો જવાબ પણ દઈ શકી નહિ. તે ધાસ્તીથી જાણે પથ્થર જેવી થઈ ગઈ. એ કોણે નાંખી હતી?

“જેરી એસીડ!” આપંદે તે બાળાએ બોખરા સાહકે કહ્યું. “તમે તદ્દન ખાત્રીપુર્વક છો—જેરી એસીડ?”

“હા; અને એ લોકો કેહેછ કે એનો લવલી એકરો તમામ બળી ગયોછ. ડોક્ટરો કેહેછ કે એ છવશે તો ખરી, પણ એટલી કઠરપી થઈ ગયેલી કે કોઈને એનાં તરફ જોવા પણ નહિ મને.”

પછી વળી પાછો લોકોનો ધસારો ચાલુ થયો; અને જાણે જાદુથી હોય તેમ, ત્યાંનો ઉશકેરાયેલો ઘોંઘાટ તમામ દુખાઈ ગયો, કેમજે પેલી મોટોર ગાડી ધીમેથી ડીએટરની બાહાર નિકળી અને તેમાં ફેડા કે જે હવે વધુ વાર ખુબસુરત ન હતી તે બે ડોક્ટરો અને નર્સ સાથે હતી.

ડીએટરની લાઇટો ખુબ્બી નાંખવામાં આવી, લોકો-વેરવીખેર થઈ ગયાં, અને તે રાતેનાં અંધકારમાં નાજાંએ પોતાને તમામ એખલી પડેલી જોઈ, તે ધીમે ધીમે ઘર તરફ જવા લાગી, ધાસ્તીથી સાવ સકમળકમ બનેલી અને બચથી રોગગ્રસ્ત હતી; અને જ્યાંથીણી તે પસાર થઈ ત્યાં તેણીએ ફેડા અને ફેડાનીજ વાત સમજી. એક ચીજ તે એકથી ઠરી શકી, અને તે એ કે ગુનેહગાર વિષે કોઈ કાંઈ જાણતું હતું નહિ—કોઈને પણ તે કામ વાસ્તે કોઈ ચોક્કસ આસામી ઉપર શકી જઈ શક્યો હતો નહિ.

જ્યારે એક વાર પાછી. ‘નવાળ મનઝીલ’ નાં બારણાં આગળ નાજાં આવી ઉભી ત્યારે ત્યાંનો અંગ વળાડતાં તેણીનાં હાથો ફુજ્યાં, અંદર તે શું જોશે અને શું સમજશે તે ધાસ્તીથી આપંદે સઘળી હીમત એકઠી કરી તેણીએ અંગ વળાડ્યું.

ડયો, અને જવાબમાં આવી ઉભેલી. ત્યાંનો એક મરદ નોકર તદ્દન સાધારણ દીસ્યો. ત્યારે કાંઈ પણ અસાધારણ અંદર મકાનમાં નજર પાડ્યું હતું !

“બાઈ ઘેરમાં આવેલાં છે, મીસ.” તેણીના સવાલના જવાબમાં તે નોકરે કહ્યું. “તમારા ગયા પછી એવણુ તુરત આવ્યાં.”

નાનાં પોતાના રૂમમાં ગઈ. તે બીહક કે જે ખસંપણાં કરતી ઘણી ભયંકર દીસી હતી તે હવે તેણીમાંથી રફતે રફતે નાખુદ થવા લાગી; તે ભય કેટલો ભયાનક હોવી જોઈયે તેનો ખ્યાલ હવેજ માત્ર તેણીને તેણીના ધુજતા અંગવે ને સફેદ-એકરા ઉપરથી આવ્યો, તેણીએ તે ધાસ્તીને શબ્દોનો આકાર આપવાની હામ બીડી ન હોતી, તેણી પોતાને પણ શબ્દો વાટે તે ભય કહી શકી હતી નહિ. હવે તેણી જોઈ શકી કે તે બધા ભયાનક ખ્યાલોનું સખરદળર ખોટા હતા, મીસીસ નોરમન તો ઘર આગળ તેણીના પૂછી જ્યાં પછીથી ઘણી જલ્દી આવી ચુકી હતી.

તેણી પોતાનાં ઓરડામાં આવી ઉભી, હીલચાલ કરવા વાસ્તે સાવ અશક્ત અને પોતાની ધુજતી રંગોને શાંત પાડવાની વેત્રણ કરતી, એક થોડી વધારે મીનીટો અને તેણી સાવધ થઈ શકી; પણ તે, કોઈ શુભ, રાક્ષસી, કરામંણી ભય તો જાણે તેણી આગળ લટક્યાજ કરતી જણાતી ને જાણે તેની અસરથી હોય તેમ, ગમે તેવી કોશિશ છતાં, તેણીનાં હાથ પગમાં તો ધુજરી થયાજ કીધી. એ શું હતું? તેણીએ મીસીસ નોરમનની આયાને તેડી મંગાવી, કે જેણીએ આવતાંને વાર બીહકથી પોતાનાં ડોળા પોહળા પટાક કરી નાંખ્યા.

“બાઈ, બાઈ, તમને શું છે-તમે કાંઈ સારાં દીસ્તાં નથી? એમ બધાં ધુજો છો કાંય? હું તમારે વાસ્તે કાંઈ લાઉં?”

“મને જરા એક ગરમગરમ શ્રોંગ કોફીનું કપ પીવા ગમશે,” નાનાંએ કહ્યું. તે દાસી પુત્રી ગઈ, અને જરા વારમાં કોફીનાં કપ સાથે પાછી ફરી.

“તમે ધારો છો, મીસ પારખ.” તે દાસીપુત્રી જોલી, “માહરાં-બાઈને પણ કાંઈ એવું લેવા ગમશે? એવણુ આયાં છો ત્યારનાં કાંઈ ગરામર લાગતાં નથી.”

“મેં તુંને જોલાવી તેવું એજ કારણ કે હું બાઈ આગળ જઈ શકું કે નહિ તે પૂછવાને વાસ્તે.”

“હા-બાઈ, તમે જાઓ તો સારું, એવણુ કંઈ જોલાતાં તો કે રસ્તામાં તમે ને એવણુ એકાએક છુટાં પડી ગયાં, પછી મેં બધું તમારે વાસ્તે કહ્યું. તમે પાછાં ચાલી ગયાં પછી તરતજ એવણુ આવી લાગાં-પાંચ સાતેક મીનીટ પછી હોશે,” તે દાસીપુત્રીએ જોલાસો કર્યો. પાછો નાનાંના દીલમાં સધ્યારો ફેલાયો.

“કોફીનું કપ હું લઈ જાઉં કે તમે લઈ જાઓ છો, મીસ પારખ !”

“નહિ. હું જ લઈ જવશ,” નાનાં જોલી.

કેશીના કપ સાથે તે પોહણી ચાલે પસાર કરી જતી વખતે તે ફરેસ્તા જેવી સુંદરીનાં હોઠો ખરાં અતઃકરણની-જોશભરેલી બંકગીચોના કલાંમં પહવામાં રોકાઈ મયલા હતા; પણ તે કલામો જ્યારે તેણીએ મીસીસ નોરમનને ચેહરો જોયો ત્યારે તુરતજ તેણીના હોઠો ઉપર મરી ગયા, તે ચેહરો બધી બયાનક આકૃતથી હોય તેમ લખી આધેલા જેવો હતો; આંખો તો બહુ આતશનાદગીનાંઓ મીસાલ દીસ્તી હતી. નાનાંએ કાશીનું કપ એક ટેબલ ઉપર મુકી દીધું અને બોલી—

“માય કીયર મીસીસ નોરમન, તમે ઘણાંજ સીક થઈ ગયેલાં લાગેછે,” તેણીએ કહ્યું. “હું તમારે વાસ્તે શું કરી શકું?”

“હું સીક નથી, હું જરા પણ સીક નથી થઈ ગઈ,” મીસીસ નોરમને ઉતાવળથી જવાબ દીધો, એટલી બધી ઉતાવળે કે નાનાં અન્યયનીથી અમકી.

“જો હું જરા ‘અનનર્વ’ થઈ ગઈ હોઉં તો તેમાં વાંક તમારો છે, મીસ પારખ; તમારે એમ મને છોડી દેવી જોઈતી ના હતી.”

નાનાં તે કમનશીબ બાનું વાસ્તે દયાથી એટલી બધી ઢાઢી ગઈ હતી કે તેણીને શરસો કરે યા ખીજવાત ઉપજતવે તેવો કરો રીમાર્ક તે કરી શકી નહિ.

“હું એ વાસ્તે હલગીર છઉં,” તેણીએ નમ્ર હલકે જણાવ્યું. “હું સમજી શકતી નથી કે મેં તમને કેમ ‘મીસ’ કીધાં.”

“ત્યારે તું એમ કહુલેછ તો ખરી કે વાંક તાહરો હતો—કે તાહરે લીધેજ હું ભુલી પડી શકી?”

“હા,” નાનાંએ જવાબ દીધો—“મને ખીહક લાગેછ કે તેમ છે ખરું.”

“તું જાણેછ તો ખરી કે તાહરાં ઘેર આવી ગયા પછી હું થોડીજ મીનીટમાં ઘેર પાછી ફરી હતી?”

“હા—હું તે ખરાબર જાણુછ,” તે રમણીએ શાંતીને જરા ખી તબયા વગર ધીમાં અવાજે જવાબ કર્યો.

એક સધ્યારા અને સંતોષનો દેખાવ તે ચાલુ સફેદ ચેહરા ઉપર નાનાંનાં આ જવાબોથી એકાએક ધાઈ આવ્યો, જાણે કોઈ કીસમની નાકસી ખીહક તેણીનાં કાળજામાંથી ઓછી થઈ હોય તેમ.

“હું ખુશી છઉં કે એ તું જાણેછ,” મીસીસ નોરમને કહ્યું. “એ તો જરા કદંબુ દીસેછ કે હું એબલી પડી ગઈ. સાફ છે કે તું જાણેછ.”

તેણીએ પોતાનું માંથું નરમ ટકયા ઉપર ટેકવી દીધું, અને કશાખી મીનીંગ વગર તેણીની આંખો તે ચોરડાની ચોતરફ ફોડવા લાગી.

“આય કેશી પીવાની જરા કોશેશ કરો,” જે અવાજે એક તાના માંદા ખરચાંને આપણે કહ્યે છીએ તેવાજ પતામણુ અવાજે નાનાંએ તેણીને કહ્યું.

“કાણી ? નહિ; મને તેની દરકાર નથી.” પછી જરા વારે ઘણી સીધતાથી—
“હા-હા-લાવો-હું” જરા પી બઉ.”

તેણીએ કોફીનું કપ ઘસઘસ પીને જરાવારમાં ખાંટી કરી નાખ્યું, અને તે ફીકકા ચેહરા ઉપર રંગ આવ્યો, તેણીની આંખોમાંનો ઝનુની દેખાવ પણ લગાર દપટ પડ્યો. નાનું તેણીની પાસે બેઠી, અને જે એક લથંકર ત્રેજેડી બનવા પામી હતી તેનાથી તેણીને વાકેફ કરવી કે નહિ તેના મોટાં વખાસણમાં પડી. તેણીએ પોતાના મનથી ઘણી તકરારો લીધી, અને મીસીસ નોરમનની આવી અસ્થિર હાલતમાં તે વાત તેને નહિજ જણાવવી એવા નિર્ણય ઉપર આપડે તે આવી શકી.

ઘણીક વારે મીસીસ નોરમનના હોઠો હાલ્યા; જાણે તે કાંઈ જોડવા માંગતી હોય, અને નાનું તરફ અવારનવાર સલાહ કરતા દેખાવે તે બાઈએ જોયું; પણ તે સુકકા હોઠો હાથમાં પાછા ચુપકીદીમાં બાંધી થઈ જતા અને તે ભારી પાપણે ને ચળકતી આંખોને ઢાંકી દેતા. પછી-ઘણે વારે આપડે તે જોલી.

“આજની રાત તમે માહરી આગળજ રહેશો, મીસ પારખ ?” તેણીએ પુછ્યું.
“હું ઘણી નળણી અને નરવસ બની ગઈછ. હું જાણતી નથી કે કાંય.”

“અરચીતજ; હું મોટી ખુશી સાથે રહેવશ.” નાનુંએ જવાબ દીધો. “અને હું બેસીને તમારી આગળ વાંચશ, કે જેથી તમને ઉંઘ આવી જાય.”

પછી જો કે તે માહુબુજે કલાકો સુધી વાંચ્યા કીધું, તો પણ તેણીએ દુઃખથી જળી જતાં માથાંએ અંદીથી તાંડી અછાડપછાડ કીધી અને કરી ઉંઘ આવી શકી નહિ. લાગત બે દીવસો સુધી તે કમનશીબ બાનું પોતાનાં રૂમની અંદર ભસાઈ રહી અને નાનું સીવાય પોતાની આગળ કોઈનેથી આવવા દીધાં નહિ.

“હું કાંઈ માંદી થઈ નથી ગઈ,” તે અવારનવાર ગભરાતથી જોડતી, “જરા મને નરવસ જેવું લાગ્યા કરેછ. તું તો માહરી આગળની આગળજ રહેજે—બીજાં કોઈને આવવા દેતી નાં.”

નાનું મીસીસ નોરમન સાથે આખો વખત રહી-રાત અને દીસ; એ દર-મીયાન તેણીને મીં નોરમનને મળવાનો કાંઈ પણ આનંસ મળી શક્યો નહિ, અથવા તો તેની ઘણીઆણીની બેચેની વિષે પણ તેને તે જણાવી શકી નહિ. તે તેણીની નજદીકે કદી આવ્યો નહિ, પરંતુ દુરથી અને બાહારથીજ તેણે બખર મેળવ્યા કીધી. વળી નાનુંને આ પણ જાણવાની તક મળી શકી નહિ કે એ મીં નોરમન પેલી ફેડા વિષે શું જાણતો હતો ને કેવી રીતે તેણી વિષે તેને લાગતું હતું. એ બધું જાણવાની તે નાજનીનને ઉતકંથા તો ઘણી થઈ; પણ તેને ખર લાવવાનું તેણીથી ફાની શક્યું નહિ. મીસીસ નોરમન કાંઈ અજબ છંસાસાથી દરેક પેપરો મંગાવી બેતી અને તેમાંની એકેએક બખર બહુજ ઝડપ ને આતુરતાથી વાંચતી-એટલી કે તે બાજા પોતે પણ એ જોઈ બહુ વિરમય પામતી.

એકદ્રેસ ફેડા વિષે આપવામાં આવતો હેવાલ બહુજ કઠણામય ને દયા ઉશકેરે તેવો હતો; એ કાંઈ સાચું ન હતું કે તેણીનો ચેહરો બળી ગયો હતો; કીંતુ તે બલેહવંતી આંખો કે જેના વડી તેણે ભલાંભલાંના જીવો પોતાનાં પગે આગળ આણી અને કંચડી નાખ્યા હતાં તેને મોટું સુકશાન થયું હતું. તેણીનાં કપાળ ઉપર એક ભયાનક દાંઘ પડેલો હતો, અને બીજા એકએક ગાલ ઉપર, તે પ્રવાહીએ પોતાનો ઓંક અને ક્રોધ તેણીની મુઠ્ઠા ગરદન અને ગાંઠો ઉપર ખાસી કર્યો હતો.

શુનેહગારને પકડી આપવા પોતો તેનો પતો મેળવી આપનાર વિષે એક મોટું ઇનામ જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું—પરંતુ હજી સુધી કાંઈખી પરીણામ આવેલું જાહેર થયું હતું નહિ. તે ઝેરી એસીડ કેમ અને કેવી રીતે નાંખવામાં આવી હતી તેની કોઈથી પકડી શકાયું નહિ. કોઈ અજબ સંજોગો વચ્ચે તે જુની હુમલો થવા પામ્યો હતો.

“જનમ દેશનીકાલનીજ સજા—જો કાંઈ બી થાય તો તે શુનેહગાર લોગવવા પામશે.”

મીસીસ નોરમને, તે જતાવ ઉપરનાં ટીકકા વાંચતાં, ઉપલો વાક્ય વધારે ધ્યાનથી વાંચ્યો અને ફરી વાંચ્યો.

“એ મોહોતની સજા કરતાં ઘણી નપેતર સજા છે,” તે બહુ તળખા અવાજે બોલી; “ખરૂં કેની ?” અને તેણીની જવાબ કમપેન્ચને ઉત્તર દીધો—

“અને જો ખુન કરવા કરતાં બી વધારે બદતર શુનાહ છે.”

મીસીસ નોરમન કમકમી, અને નાજનાં ચેહરા બહુ દયા માંગતી, ગભરાયેલો, ફાટેલો ડાળે જોવા લાગી.

તે એક ઘણો વિચિત્ર સંજોગ બન્યો, કે જ્યારે નાજ તે કલકોત ચેહરા બાળી તરખાતથી જોઈ રહી હતી ત્યારે મીસીસ નોરમનની આંખોએ આવીને તેણીને કહ્યું કે મીં નોરમન નાજને મળવા માંગતા હતા. તેણી ઉતાવળે ઉતાવળે નીચે ગઈ અને તે ભરથારને કોઈગ રૂમમાં મોટી ઉશકેરણો વચ્ચે ઉપર ને નીચે ફેરા ખાતો જોયો—તેનો ચેહરો ઘણો જુની જેવો હતો, જ્યારે તે ઉપરનો ક્રીકાશ એક સુવેલાં માણસનાં ચેહરાને તદ્દન મળતો આવ્યો. તે નાજ તરફ ઘણી ઉતાવળે ફર્યો, અને જેવી તેણીને દાખલ થયેલી જોઈ કે તુરત તેણે તે મોટા ચોરસાત બારણું ઢાંકી દીધું.

“તમે જાણો છો.” તેણે ઉશકેરાવતી એક ખરાડ પાડી—“તમે જાણો છો, લોકો માફરી જોયર વિષે શું કહેહ છે ?”

“નહિ,” તે સુઠરીએ જવાબ દીધો. “હું” કેમ જાણી શકું ? તમારાં ઘણીઆણી એ દીવસ થયાં સીક છે, અને હું આખો વખત તેણીની આગળની આગળ રહેલી છે.”

“સીક ?” તેણે કહ્યું. “કાંઈ અભયજી જેવું નહિ કેડવાય ! તમને ખબર નથી, પણ ગામમાં બહુ મનખુત અફવા ઉડેલી છે કે આય કાંઈમં તેણીએ પોતે કીધું’છ, અથવા કોઈને રોકીને કરાવેલું’ છે. એટ હેવન ! શું તમે તે માનતાં નથી ?” નાનાના ચેહરા ઉપરનાં લોહીનું ટીપેટીપું ઉડી ગયું અને તે એક કાપવા કાઢતાં નિર્દોષ બકરાં પેરે ધુજવા ને કાંપવા લાગી. “માઈ ગાંડા !” જો તમે કાંઈ પણ બણેતાં હોય તો મને એકદમ કહી દેઓ, કે જેથી હું એને વખતસર અચાવી લઈ શકું !”

“હું જે બણું’છ તે તમને બધું કહી દેવશ,” તે બાળાએ જવાબ કયો, અને તેણીએ માંડી મેળીને પેહલ્લેથી છલ્લે વેર બધી હકીકત તે ખાવંદને કહી દીધી.

તે ઘણાં પુરો ગદમાસ હતો—એક સંસારનો ફાંસો—અને તે છતાં તેણીને તેની દયા ઉપજી, કેમ જે તે વખતે તેનો મરદ ચેહરા એવો ભખી ખાંધેલા જેવો, એવો રકમેસ અને કંગાળ બની ગયેલો હતો કે કોઈને ખી દયા અને દીલસોઝી ઉપજ્યા વગર રેહ નહિ.

“હા—ત્યારે તો એનેજ કીધું’છ !” તેણે પુકાયું. “ઓહ, ખુદ ! હવે એનું શું થયું ? હું શું કરું-કેમ કરું ?” અને તે ગધો ધુજવા લાગ્યો. “એ તદન દીવાની થઈ ચેલી હોવી જોઈએ !”

“જો તેમ હોય તો,” નાનાં ગંભીર સરોદે બોલી—“વાંક તમારો પોતાનો છે, તમે એને દીવાની કરી મુકી !”

તેણીનાં શબ્દોએ તેને શાંત ને સાવધ કયો. તેનું માંથું ઝુમી પડ્યું.

“હા—માહરા શુનાહની એ મને સજા છે,” તે બહુ ગમખવાંરીથી લજવાઈને બોલ્યો. પછી—થોળીને—“આય તમારી કહેલી હકીકત જો સારી હોય તો હવે એને માંથે ઘણી મોટી ધાસ્તી છે.”

“હું કાઢું’છ કે સૈદ્ધી મોટી ધાસ્તી,” નાનાંએ જવાબમાં જણાવ્યું.

“હું સમજી શકતો નથી કે એ અફવાએ કયાંથી મુજ લીધું. પણ જો પોલીસ કાંઈબી પગલાં ભરશે તો તમારી જબાનીના મુખ્ય આધારે એને સજા થશે—દેશ પારની સજા—જન્મ દેશનીકાલની સજા,” અને એ બોલતી વખતે તેનો અવાજ બહુ લંબાનક ને ગમધાર વાગતો હતો. “તમને એકદમ કેથે આટી જવું જોઈએ; તમને ગમે ત્યાં જાઓ, પણ કોઈબી સલામતીભરેલી અને છુપી જગ્યાએ જાવું જોઈએ. માણસોમાં તો પેલો અબદુલ્લો છે કે જેને તમને દાખલ કીધાં’તા અને એક એની આયા. હું એ લોકોને તો મેનેજ કરી શકશ.”

“હા, માહરે જવું’જ જોઈએ,” નાનાં કમુલ થઈ, “જો કે એવણને છોડીને જવા મને મુદ્દળ ગમતું નથી.”

“તમારાં કામ ઠેકાણાની ઇલાણીઓ છુપાવવા વાસ્તે તમારે એકદમ કાળજીવંત અને સંભાળભર્યા બનવાની બહુ જરૂર છે,” તે ઘણાં ગંભીરપણાથી સમજાવવા

લાગ્યો. “અહીંથી એક કંઠ લઈ સ્ટેશન પર જાએ-અને તમને જે ગમે તે ટીકીટ લઈ કોઈ તદ્દન ભલતાંજ સ્ટેશને ઉતરી પડાને અને ધને તેટલી રીતે હંફાવી શકો તેમ કરાને, અલગત, તમારા જેવી એક નાનુક કુંમળી બાંતુ વસ્તે એ ઘણુંજ ફેફવાય-પણ સંભોગો ભોતાં એ મને માંગી લેવાની ફરજ પડેછ. માફ કરાને-પણ સહીસલામતી ખાતર તમારી મુસાફરી કટકેકટકે જાંગીનેજ પુરી કરાને-હું તમને સારી રીતે નવાજાને મોકલશ. તેની તમારે ચીંતા કરવાની નથી.” તે બહુ ઉતાવળથી ને દયા ઉપજાવે તેવા ઉશકેરાયેલા અવાજે બોલતો હતો, “જનતાં તુલીક ખોર ખખર પણ ન કાઢતાં-એટલે કે તમારાથી જેટલું બને તેટલુંજ. અને વરી અહીંના સ્ટેશન પરથી લીધેલી ટીકીટ સાવ બાળી નાંખવાની બી બહુજ સાવચેતી ને તકેદારી રાખાને, એટલું તમે કરશો?”

“હા-જરૂર,” તે મધુરી માહાબુજે ધીમાં સરાહે જવાબ કર્યો.

“હવે તો હું ફરેક અવાજે અમકી બાઉછ-સેફન સનસારાએ બી માહરાં ગાત્રેગાત્રાં ધીલાં થઈ જાયછ. ખુદાને ખાતર! પોલીસની નજરે તમે ના પડતાં.”

“હું જેટલી જાનશે તેટલી ઉતાવળ કરશ,” નાનાંએ જવાબ કર્યો. “તમારી તદ્દન ખાત્રી છે કે એથી વધારે હું કાંઈ બી જામવી શકવાની નથી-એનાંથી વધારે સારી ચીજ?”

“કાંઈબી નહિ,” તે ભરથારે કહ્યું. “તમારી જુગાની અને જો તમે અહીં-રહેશો તો જુગાની આપવાની તમને ફરજજ પડશે-એને દેશતરીપાર કરવાને વાસ્તે જાસ છે, ગુડ બાય, વાહલાં ને ભલાં મીસ પારખ.”

“ગુડ બાય,” નાનાં-તે નિર્દોષ, દુન્યાદારીના દગા ફટકાથી વરસો સુધી બેખખર રહેલી તે જાળકી ઘણાં રૂઝમસ અવાજે બોલી, “અને જો આય લયકાર બનાવતું સેવટ તમો બીહાછ તે કરતાં સાફ આવે તો તમે એનાં તરફ હવેથી વધારે દયાજી યજો-કોઈબી સંભોગો વંચે, હવે તમે એની ભણી માયા, દયા અને પ્યા-રથી વર્તાજો.”

“હું તે પ્રોત્તીસ કરૂંછ,” તેણે કહ્યું, અને ફેફતી વખતે તે સુખ-અને સુખ નહિ તો બીજો કોણ?-ભરથારનો અવાજ લાગણીથી ધુન્યો.

ચેકપુકપુ કામ ઘણી ઝડપથી કરી લેવામાં આવ્યું; પણ નાનાં તે કમનસીબ ઘણીઆણીને મળ્યા વગર તે મકાન છોડી-જઈ શકી નહિ, જો કે તેણીની વર્તણૂક ગમે તેવી લયાનક અને ત્રાસ ઉપજાવે એવી હતી, તોપણ હંમેશ વાસ્તે ચાલી જવા અગાઉ તેણી મીસીસ નોરમનનાં ઓરડામાં ગઈ, અને તેણીને જારી આગળની એક ખુરસી ઉપર લગલો પુત્રો થઈ બેઠેલી જોઈ. તે પૂંદરી તે વખતે જ અરી કંગાળ્યતનો કડ્ડામય અવતાર તે જાતુંનાં લખી કાઢેલા એકસ ઉપર ફેલાઈ રહેલો હતો તે તેણીની આખણી જાંઘી દરમીયાંન

પણ જુદી જઈ શકી નહિ. તે જોતાં, નાનાં તેણીનાં ખાપનું અગાધપણ સંદેશ તર વિસરી ગયું, અને તે ઠંડા ખરફ જેવા-અને પુની-હાથો પોતાનામાં બહુ પ્યાર અને લાગણીથી લઈ લીધા.

“જે ખરાં દીલની તોજેશ રેછ તેને પરવરદીગાર માંફી પાડ્યા વગર રહી શકતો નથી,” નાનાંએ ધીમાં અને શાંત અવાજે કહ્યું.

પણ તે ભારી, હલ દોળણી ઠંગાલ્યત તેણીનાં ચેહરા ઉપર જેવી ને તેવી રહી, અને નાનાં ચુપકીદીમાં તેણીને છોડી આવી.

ન્યારે તે છોકરી એક વાર પાછા ચોકખી, નિરમળ ખાહારની હવામાં આંવી ઉભી ત્યારે તેણીએ પરવરદીગારનાં હજારો હજાર શુક કર્યા કે શુનાંહ, ઠંગાલ્યત, ઠંઠાસનું વેદના ઉપજાવે તેવું એક વાતાવરણ તે હવે હમેશ વાસ્તે છોડીને આવી હતી.

તેણીએ તેને જેમ કેહવામાં આવ્યું હતું તેમજ પેતાની મુસાફરી ખટકે ખટકે ભાગીને પુરી કીધી, અને આયદે ઠાક, જાનળીથી ઘેસયેલી તે મુંઝાઈ આવી પૂગી. અલખટ, મુળાઈમાં તેણીએ લલાં મેહુરખાઈ મગોલેને યાદ કર્યાં અને તેવણના માહીમ ખાતેના ‘મેહુર વિલા’માં જઈ ઉભી, કે જ્યાં તે બહુતી હતી કે તેણીને હમેશાં બહુજ માયાકુળ આવકાર મળવાને હતા. પ્રીય વાંચનારને કેહવાની કરીખી આવશ્યકતા નથી કે તે ચેહરેનમુન મુંદરીને “મેહુર વિલા”માં બહુજ આનંદમય આવકાર મળ્યો.

અને ત્યાંજ-ત્યાંજ તે લયનક કાહાણી કે જેમાં તેણીએ થોડો ઘણો અર્ગત્યનો લાગ લજવ્યો હતો તેવું દરદનાક સેવટ વાંચ્યું અને બાણ્યું. તેણીને ચોકલી દેવાનું આયદે દાંઈખી ખપ લાગી શક્યું નહિ હતું; મીસીસ નારમનની વિરુદ્ધની જખાની બહુજ મજબુત હતી. પુણસુરત ફેડા એક લયનક માંદગીનું તાસવીસબેયું ખીછાણું લાંખા દીવસો સુધી લોગંવી આયદે માંગે લાગી ગઈ અને મીસીસ નારમનની ત્યારપછી તપાસ ચાલી, તે ચકચારભર્યા કેસમાં તેણીએજ આ પુની કર્મ કર્યું હતું એવું ઘણુંજ આસાનીથી પુરવાર થયું અને તે ઠંગાળ ચોરતને છાંદગીલરનાં કેદખાનાની સજા થઈ. ખરે શુનેહગાર-તે બદમાસ ભરધાર કે જેણે તેણીને આવું એક કર્મ કરવા વાસ્તે તમામ દીવાની કરી મેળી હતી-તે તો આસાનીથી છટકી ને છુટો રેહવા પારચો, કે જે પ્રમાણે ઘણા ખરા એવી સંસારના ક્રાંસાઓ રહી જવા પામે છે, અને તે ખાપડી-તે પ્યાર દીવાની ચોરત જડમુળથી ભર જવાનીમાં ઉડી અને ઉખડી ગઈ.

ચંદ્રમલા ગોળીઓ.

ઝીઝોને દુર ખેસતી વખત ઘણું લોહી જવાને લીધે તેણીના શરીરમાં દાખલ થતી નખખાઇ તેણીને અનેક પ્રકારની માંદગીમાં રોકાઈ રાખે છે. ધરતું કામકામ તેણીથી બની શકતું નથી. કે પોતાનાં બેરયાંઓની સંભાળ પણ લઈ શકતી નથી. ઘર સંભાળતી દરેક સગવડ અને શે.આ વગેરેનો મુખ્ય આધાર ઝી ઊપરજ છે. તેણીજ જ્યારે આવી રીતે અશક્ત થઈ પડી ધરતી સંભાળ નથી લઈ શકતી તેથી ધરતી દરેક સગવડ વીખાઇ બેસે છે. ધરતાં માણસો અનેક અગવડોમાં આવી પડે છે; તથા તેણી પોતે પણ દુઃખી થયા કરે છે. આ દરદમાં જરા પણ બેદરકારી ન રાખતાં, તરતજ તેણીને અમારી ચંદ્રમલા ગોળીઓનું સેવન કરાવવું જોઈએ. એ ગોળીઓના સેવનથી દુર ખેસવાનો દાંઘમ નિયમિત થાય છે, મર્મીશયની ગરમો મટે છે, શરીરમાં ફાવત-અવે છે. લોહી સુધરે છે અને તંદુરસ્તી ટકી રહે છે.

કીંમત:—૧૬ ગોળીની ૩ળી એકનો રૂપિયો. એક વધારે વિગત જાણ માટે પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગાવી વાંચો અને વાકેફ થાઓ.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

મુખ્ય—પ્રાંચ,
કાલણાદેવી રોડ.

આંતકનિઘ્રહ ઔષધાલય.

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

જસમાઈનનો

આયોડાઈઝડ

સારસાંપરેલા.

લોહી સુધારી નિરોગી અને જીંદગીની મજા લોગવવાને શક્તિવાન બનાવવા માટે આ જસમાઈનનો સારસાંપરેલા જરૂર વાપરજો પ્રમેહ, ચાંદી, વિસ્ફેટીક, અને બીજાં ગરમીનાં દરદોમાં પેહેલા નંબરની દવા છે. સંધીવા ઉપર તેનો શુભ અજબ જોવો છે. અસં, લુણસ, દરાજ, ખરજવાં ગડગુમડ, કંકમાળ, કોદ, અને એવાં અનેક દરદો ઉપર આ જસમાઈનનો સારસાંપરેલા ખાસ કરીને વાપરવા લાયક દવા છે. દમ, ખાંસી, અને છાતીનાં દરદોમાં ઘણુંજ ફાયદાકારક છે. કીંમત રૂ. ૧૫ વી. પી. થી રૂ. ૧૫૦૦ ત્રણ શીશીના રૂ. ૫૦ અને ૬ શીશીના રૂ. ૮૦ વી. પી. સહીત.

દરેક દવાના વેપારી પણ તે વેચે છે.

લેખો:—અમૃતભિંદુ ઓફીસ—નડીઆદ.

૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાં લખાએલો

જ્યોતીપનો મહાન ગ્રંથ!!!

<p>હિંદુસ્તાનના મહાન રીષીઓમાં ભૃગુ રીષીનું નામ જગ મશહુર છે.</p>	<p>પંડિત કાશીવાળા ને મળો.</p>	<p>આ મહાન રીષીનું લખેલું તાલુખીભરેલું પુસ્તક “ભૃગુ સંહિતા” અમારી પાસે મોલુદ છે.</p>
<p>પ્રાચીન જ્યોતીપ શાસ્ત્રની સત્યતા જુઓ.</p>	<p>કચ્છના નામદાર રાઓ જી. સી. આઈ. ઇ. ફીરાજશા મહેતા, ગોખલે, મં ગાંધીજી, લોન તત્તક, માવજી ગોવિંદજી શેઠ અને</p>	<p>આ ગ્રંથમાંથી તમે નીચે જણાવેલી તાલુખી ભરેલી પાવતા મળશે.</p>
<p>સુખમતાજીજીતા આ ગેવાને, શ્રીમતે આ ખાતાનો લાભ લઈ</p>	<p>ખીજ નામાંકિત આસામીઓની જન્મ કુંડલીઓ તેમના જીવનની સાચી વિગતો સંકિત આ ગ્રંથમાંથી નીકળી છે.</p>	<p>તમે સાથે લાવેલી કુંડલીની નકલ તેમાં લખ્યાર નેશો-</p>
<p>ચુક્યા છે એટલુંજ નહિ પણ સુઅક્ષમાં મહાન ગણા</p>	<p>ખહારગામના ઘરાંઠોએ કુંડળી સાથે રૂ. ૧૦ અગાઉથી મોકલવા. મજબૂર ગ્રંથના આધારે સંગ્રહ જીવનનું વૃત્તાંત રૂ. ૧૦ ની વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે. એટલે એકંદર ફી રૂ. ૨૦ થશે.</p>	<p>કુંડલીના આધારે તમારી જીંદગીની જ નમથી મૃત્યુ સુધીની તેમજ મૃત્યુનો યાદ મ વગેરે તાલુખી ભરેલી વિગતો તમે</p>
<p>તા જ્યોતીપના પંડિતોને પણ આ તાલુખીભરેલો ગ્રંથ ગેવાને દેશેડા પડે છે.</p>	<p>પંડિત કાશીવાળા ભૃગુ જ્યોતીપ કાર્યાલય. ૨૬૨-૬૪ ખીજે-માળે-કાલખાદેવી રોડ, દાદી શેઠ અગ્યારી ગલીને નાકે સુઅર્ધ ૨.</p>	<p>નેશો.</p>